ଭକ୍ତକବି ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ

ମଥୁରା ମଙ୍ଗଳ

ନଷ୍ଟପାଠ, ମୂଳପାଠ ଓ ଟୀକାସହ

ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜର ଅବସର ପ୍ରାପ୍ତ ଅଧ୍ୟାପକ

ରାୟ ବାହାଦୁର ଶ୍ରୀ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଏମ୍‌.ଏ.ଙ୍କ

ଦ୍ୱାରା ସଙ୍କଳିତ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ

ପ୍ରକାଶକ—

ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

କଟକ

୧୯୫୧

ମୂଲ୍ୟ ଟ ୨୯

ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଟ ୧୯

ପ୍ରାଚୀ ସମିତ ପୂର୍ବେ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ; ଏବେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ତାଳ ପତ୍ର ପୋଥିମାନ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କ୍ରମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଭାର ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥମାନ 'ପ୍ରାଚୀଗ୍ରନ୍ଥମାଳା' ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ଟୀକା ଓ ମୁଖବନ୍ଧ ଇତ୍ୟାଦି ସହ ମଥୁରା ମଙ୍ଗଳର ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କରଣ ଏବଂ କେବଳ ପଦ୍ୟାଂଶ ସମ୍ବଳିତ ଅନ୍ୟ ଏକ ସଂସ୍କରଣ 'ପ୍ରାଚୀଗ୍ରନ୍ଥମାଳା'ର (୧) ଓ (୨) ଖଣ୍ଡ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ମୁଖବନ୍ଧ

ପ୍ରାୟ ତିନି ବର୍ଷ ତଳେ ମୋହର ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ର ଶ୍ରୀମାନ୍ ଜଗଦାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି-ବଦାଣରେ ଗ୍ରାମରେ ଥାଇ ଖଣ୍ଡେ ମୁଦ୍ରିତ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ସହିତ ତାଙ୍କ ଘରର ପୋଥି ମିଳାଇ ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ଥିବାର ଦେଖିଲେ । ସେହି ଗ୍ରାମରୁ ଆସି ମୋତେ ସେହି ସେହି ସ୍ଥଳମାନ ଦର୍ଶାଇ ଏବଂ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳମାନଙ୍କରୁ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ପୋଥି ସଂଗ୍ରହ କରି ମଥୁରାମଙ୍ଗଳର ଖଣ୍ଡିଏ ସୁବିଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି ; କାଳକ୍ରମେ ପୁରୀ, କଟକ, ବାଲେଶ୍ୱର, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ଢେଙ୍କାନାଳ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରୁ ୮ ଖଣ୍ଡ ପୋଥି ସଂଗୃହୀତ ହେଲା । ପୋଥି ପାଇବାର ସ୍ଥାନ ଓ ପୋଥିଦାତାମାନଙ୍କର ନାମ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା :—

(କ) ପୁସ୍ତକ—ଅରୁଣୋଦୟ ପ୍ରେସରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

(ଖ) ପୋଥି—ପୁରୀ—ଶ୍ରୀ ବାବୁ ଜଗଦାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି—ଲେଖନ ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହୋଇ ନାହିଁ ।

(ଗ) ପୁସ୍ତକ—ବାମଣ୍ଡା ଯନ୍ତ୍ରାଳୟରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

(ଘ) ପୋଥି—ମଧୁସୂଦନ ଦାଶ, ଝିଙ୍କିରିମଣ୍ଡଳ, କଟକ—ଲେଖନ ସମୟ—ଶ୍ରୀ ଦିବ୍ୟସିଂହ ମହାରାଜାଙ୍କ ବିଜେ ଶୁଭରାଜ୍ୟେ ସମସ୍ତ ୨୯ ଅଙ୍କ ।

(ଚ) ପୋଥି—ଶ୍ରୀ ବାବୁ ଅବାରବିନ୍ଦ ମହାନ୍ତି, ବି. ଏସ୍‌ସି. ମଧୁପୁର—ଲେଖନ ସମୟ ନାହିଁ ।

(ଛ) ପୋଥି—ରାୟବାହାଦୁର ଚନ୍ଦ୍ରାଂଶୁ ଦାଶ, ବି. ଏ, ପୂର୍ବ କଲେକ୍ଟର, ସାଃ ଗଡ଼ଜଙ୍ଗ । ଲେଖନକାର ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ମିଶ୍ର—ଲେଖନ ସମୟ ୧୩୦୮ ସାଲ ।

(ଜ) ପୋଥି—ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ସାଃ ଢେଙ୍କାନାଳ—ଲେଖନ ସମୟ ନାହିଁ ।

(ଝ) ପୋଥି—ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଏମାର ମଠ, ପୁରୀ—ଲେଖନ ସମୟ—ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାରାଜାଙ୍କ ବିଜେ ଶୁଭରାଜ୍ୟେ ସମସ୍ତ ୩୯ ଅଙ୍କ ।

(୩) ପୋଥି—ଶ୍ରୀ ବାବୁ ଅଦ୍ୱୈତଚରଣ ମହାନ୍ତି, ବି. ଏ., ପୁରୀ—ଲେଖନ ସମୟ—ଶ୍ରୀମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମହାରାଜାଙ୍କ ୨୭ ଅଙ୍କ (ଏ ପୁସ୍ତକ ଉଦ୍ଧୃତି ପଟ୍ଟନାୟକ ହେବେ—ରଞ୍ଜାଙ୍ଗି ପିଣ୍ଡାବକ୍ଷୀପୁର ଶାସନ ଉଦ୍ଧୃତି; ବାବୁ ଲୋକନାଥଙ୍କର)।

(୪) ପୋଥି—ଶ୍ରୀ ମହେନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା—ଲେଖନ ସମୟ—୧୨୪୫ ସାଲ। ଶାସନ ବାଣିଜ୍ୟଗ୍ରାମ। ଲେଖନକାର—ରଘୁନାଥ ପତ୍ର, କୁସୁମପୁର ରାଜ୍ୟ ଆଡ଼ପୁର ପାଣ୍ଡୁଆ।

ମୋର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ବାବୁ ଜଗଦାନନ୍ଦ ରାଉତ୍ ଉକ୍ତ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ପୋଥିମାନ ଅନୁଶୋଧିତ୍ୱ ଓ ବାମଣ୍ଡା ହେତୁବଳୁ ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକଖଣ୍ଡ ସହିତ ମିଳାଇ ଶୁଦ୍ଧପାଠ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ସେ ପାଞ୍ଚ ସେ ୨୫ ଛାନ୍ଦ ଶେଷ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ ଓ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ। ପରେ କାର୍ଯ୍ୟାନୁରୋଧରେ ସେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେବାରୁ ଅବଶିଷ୍ଟ ୫ ଛାନ୍ଦ ମୋହର ଗତ ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶରେ ଗୋପୀନାଥ ମହାପାତ୍ର ବି. ଏ. ଓ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ସହାୟକ କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକଦ୍ୱୟ ବାବୁ ଗୁରୁଚରଣ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଶେଷ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା। ପୂର୍ବର କଥା, ଇତିମଧ୍ୟରେ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ବି. ଏ. କ୍ଲାସରେ ପାଠ୍ୟ ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା। କିନ୍ତୁ ସଂସ୍କରଣ ସତ୍ତ୍ୱେ କଲେଜର ପାଠୋପଯୋଗୀ ସଂସ୍କରଣର ଅଭାବ ଉପଲବ୍ଧି କରି ମୁଁ ଏ ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କଲି। ସୁଧୀ ପାଠକବର୍ଗଙ୍କୁ ମୋର ସବିନୟ ଅନୁରୋଧ, ସେମାନେ ପୂର୍ବ-ସଂସ୍କରଣମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାଇ ଏହି ଛାନ୍ଦକୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ବକ ପାଠକଲେ, ଏଥିର ଶୁଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରକାରରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବେ, ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ।

କାଳ ନିରୂପଣ—ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ୬ ତାରିଣୀଚରଣ ରଥ ଯାହା କହିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସଙ୍କ ସଠିକ୍ କାଳ ନିରୂପିତ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ। ସେ କହନ୍ତି ବା କାବ୍ୟଯୁଗରୁ ୧୬୦୦-୧୮୦୦ ମଧ୍ୟରେ ଧନ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଘନ ଭଞ୍ଜ, ଗୋପାଳ ଦାସ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସଙ୍କ ବିଷୟ କ୍ରମାନୁସାରେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି। ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ, ଭକ୍ତଚରଣ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଓ ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରକାଳର ବା ସମକାଳର ଲୋକ ଥିଲେ। ସେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି, "କବି ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ନାମକ ରାଧାକୃଷ୍ଣଲୀଳା ବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରି ଅଛନ୍ତି। ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଜନସାଧାରଣରେ ସୁପରିଚିତ ଓ ସମାଦୃତ। କବିଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ ସାନପଦର। ସେ ଜଣେ ବୈରାଗୀ ଥିଲେ।" ଡକ୍ଟର ସାହେବ କହନ୍ତି ଯେ, ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ୧୫୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଜୀବିତ ଥିଲେ। ସେ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ନାମକ ରାଧାକୃଷ୍ଣଲୀଳା-ବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରି ଅଛନ୍ତି।

ବିଜୟ ବାବୁ ତାଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଇତିହାସ ୨ୟ ଖଣ୍ଡର ମୁଖବନ୍ଧର [ପୃଷ୍ଠାରେ କହନ୍ତି ଯେ, ଭକ୍ତଚରଣ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଥିଲେ। ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱ ୧୫୬୮ ସାଲରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ—ସେ ହୁଏତ ଏହି ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱର ଅଧିକାଳର କବି ଥିଲେ। ପୁନଶ୍ଚ ସେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନୀରେ ୧୦ ପୃଷ୍ଠାରେ କହନ୍ତି ଯେ, "ମୁଁ ପୂର୍ବେ କହିଥିଲି ଯେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଥିଲେ। ସେ ଓ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦୁହେଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସନ୍ଧ୍ୟା ଓ ପ୍ରଭାତ ସନ୍ଧି ବା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଲୋକ ଅଟନ୍ତି। ନୂତନ କହିବା ଦ୍ୱାରା ମୋର ଅଭିପ୍ରାୟ ଏହି ଯେ, ତାଙ୍କ ଅପ୍ରାକୃତିକ (ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ) ରୀତି ଯାହା କି ଭଞ୍ଜ ଓ ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖକଙ୍କ ଲେଖାର ବିଶେଷତ୍ୱ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ସମୟ ନିରୂପଣର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଛାଡ଼ିଦେଇ—ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ଲେଖାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକୃତ ସମୟ ନିରୂପଣ କରିବା ଉଚିତ। ସେ ହୁଏତ ସମୟ ନିରୂପଣକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏପରି ଲେଖିଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ଜୀବନ-ସମୟର ବିଶେଷ ଧାରଣା ନ ଥିଲା। ମିଷ୍ଟର ଟାଙ୍କ ଇତିହାସ ୧୮୨୨ ସାଲରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଅଛି। ତାଙ୍କର ଇତିହାସ ଲେଖା ପ୍ରାୟ ସେହି ବର୍ଷ ବା ତା ପୂର୍ବ ବର୍ଷ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବପର। ତାଙ୍କ ମତରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ୧୫୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଲୋକ। ତାଙ୍କ ଗଣନା ଅନୁସାରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ୧୬୭୨ ସାଲରେ ଜୀବିତ ଥିଲେ। ବିଜୟ ବାବୁଙ୍କ ଉକ୍ତି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସମର୍ଥିତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ। କାରଣ ସେ କହନ୍ତି, ଲେଖାର ସରଳତା ଓ ଅପ୍ରାକୃତିକତାର ମଧ୍ୟକାଳର ଲେଖା ଭକ୍ତଚରଣ ଓ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର।—ଯଦି ଏପରି କେବଳ ଲେଖାର ରୀତି ବା ସନ୍ଧାନ ଦେଇ କୌଣସି ଲେଖକଙ୍କ ସମୟ ନିରୂପଣର ନିଦର୍ଶନ ହୁଏ, ତେବେ ହେଲେ ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣର କବିଙ୍କୁ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଓ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ବହୁ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଲୋକ ବୋଲି ଧରିବାକୁ ହେବ; କାରଣ ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣରେ ମଧୁରଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ଓ ରସକଲ୍ଲୋଳ ସ୍ଥିତ କଷ୍ଟକଳ୍ପନା ପ୍ରଭୃତି ଅପ୍ରାକୃତିକତା ଦୋଷ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ। ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣଠାରୁ ହେଲେବି ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ

"ଉତ୍କଳରେ ଖୁରଦ୍ଧାପୁର ଭୋଇ ରାଜ ରାଜ୍ୟ ଶାସନେ ଥିଲେ
ଶ୍ରୀ ଦିବ୍ୟସିଂହ ଗଜପତି ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଶ୍ରୀଚରଣେ ଭକ୍ତେ" ଲେଖି ନ ଥାନ୍ତେ

ଓ ରାଜାଙ୍କ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ବର୍ଷକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ବିଜୟ ବାବୁ ତାଙ୍କ ବିଚିତ୍ରକାଳରେ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କୁ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାଳର ଅନ୍ତତଃ ୧୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କରି ଦେଇ ଥାଆନ୍ତେ। ବିଜୟ ବାବୁ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-

ପରିଚୟ—ବିନୋଦ ଶଶୀ ମୁଖବନ୍ଧର ୧୨ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ସମୟ ସଠିକ ଭାବେ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ। ସେ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାରମ୍ଭରେ ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି। ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ୧୬୯୨-୯୩ ଠାରୁ ୧୭୧୯-୨୦ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ। ସେ ମଧ୍ୟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଚୌପଦୀ ଭୂଷଣ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି। ଚୌପଦୀ ଭୂଷଣ ସମ୍ଭବତଃ ଭଞ୍ଜ କବିଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ଲେଖା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ। ତେବେ ଡ. ମ. ପ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବାଉଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣର କାଳ ୧୬୮୦ ଠାରୁ ୧୭୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇପାରେ। ବିଶ୍ୱନାଥ ଖୁଣ୍ଟିଆ ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ କୃତ ରସସାଗରର ବାଣୀ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି। ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣ ହୁଏ, ଯେପରିକି ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦିବ୍ୟସିଂହଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଜୀବିତ ଥିଲେ ଓ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ କନିଷ୍ଠ ଥିଲେ। ତେବେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ କେଉଁ କାଳର ଲୋକ ଥିଲେ? ବିଜୟ ବାବୁଙ୍କ ମତରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ସମକାଳୀନ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ—ଏହା ବିଚିନ୍ତନ ଯୋଗ୍ୟ—

(ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମକାଳତ୍ୱ ରସକଲ୍ଲୋଳର ମୁଖବନ୍ଧରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି)

(ଖ) ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ହେତୁକ ଯେ ଅତ୍ରାବୃତ୍ତିଗତ ଦୋଷ କେତେକ ପରିମାଣରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ। ତାହାର ନିଦର୍ଶନ—

୫ମ ଛାନ୍ଦ ୭ପଦ, ୭.୧୨।୧୪।୧୫, ୮।୮ ପଦ, ୨୯।୩୮ ପଦମାନ।

ଏମାନ ପାଠ କଲେ ଜଣାଯାଏ, ଯେପରିକି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଓ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ-କାରଙ୍କ କାଳରେ ଏହି ଅତ୍ରାବୃତ୍ତିଗତ ଦୋଷ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କଲାଣି। ତେବେ ବିଜୟ ବାବୁଙ୍କ ମତ ଅନୁସାରେ କିଏ କାହାର ସମକାଳୀନ ଥିଲେ? ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ (୧), (୨), (୩), (୪) ପଦମାନ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରସକଲ୍ଲୋଳ ଓ କମଳାକାନ୍ତ ଚୌତିଶାର ପଦମାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ; କିନ୍ତୁ ୫ମ ଓ ୬ଷ୍ଠ ପଦମାନ ଯେପରି କୃଷ୍ଣକେଳି କଳ୍ପଲତା ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବାଭଳି ତାହା ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟସ୍ଥିତ ପଦମାନଙ୍କ ସଦୃଶ। ଭକ୍ତଚରଣ ଯେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଲାବଣ୍ୟବତୀ, ବୈଦେହୀଶବିଳାସ, ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟ, ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି, କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସୁନ୍ଦରୀ ପାଠ କରିଥିଲେ, ତାହା ଜଣାପଡୁଅଛି।

(ଗ) ପୂର୍ବପ୍ରଦର୍ଶିତ ସାକ୍ଷୀ ଓ ଲୌକିକ ପ୍ରଚୁର ଆରବୀୟ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ହେତୁ ଭକ୍ତଚରଣ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲେ

ବୋଲି ବୁଝା ପଡ଼ୁଥାଏ । ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୂତମାନଙ୍କରେ ଯାଦବଙ୍କ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଥିଲା । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ବଙ୍ଗଦେଶୀ ଥିବା ହେତୁ ଯାଦବଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୁର୍ବଳ ଦଇତ୍ୟ ହୁଏ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ କୁମାର, କାନ୍ତାର (ସୁନ୍ଦର ଅର୍ଥରେ) ନଗରନଳୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦେଶୀୟ ସାଙ୍କେତିକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ, ଭକ୍ତଚରଣ, ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନ ।

(ଗ) ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରସକଲ୍ଲୋଳର ଛାୟା ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରତିଫଳିତ :—

ରସକଲ୍ଲୋଳର ୩୨-୨୧, ୨୬-୨୧, ୩୩.୨୨, ୩୨-୨୩-୨୫, ୩୩-୧୩ ଓ ୨୧-୨୪, ୩୩-୧୨, ୪-୨୮, ୧୬-୨୪-୨୧-୧୦, ୨୬-୧୧, ୨୫-୧୯ ସହିତ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳର ୭-୭, ୨-୧୫, ୭-୧୨, ୨୭-୩୧ ଓ ୨୯।୨୮, ୨୨-୬୨, ୨୭-୩୩ ୨୮-୧୦, ୨୯-୨୬, ୨୨-୪୫, ୨୭-୬ ଓ ୭. ୨-୪୦-୫୨ ତୁଳନୀୟ ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ, ପିତା ଆଦେଶ ଦେଲେ ସେ ମଥୁରାକୁ ଯିବେ । ଏ ମଥୁରାଗମନ ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ—ଏହା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କହିବା ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ଯେପରି ଅଛି, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଲିଖିତ ଅଛି (ଏହା ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ)।

ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା—ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଛ ୧୪-୧୨-୨୧, ୩୬-୩୮ ଓ ୨୭ ସହିତ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳର ଛ ୨୪-୧୬-୨୦ ଓ ଛ ୧୯-୧-୪ ତୁଳନୀୟ ।

(ଘ) ଭାଗବତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ, ଅକ୍ରୂର ବ୍ରଜକୁ ଆସି ନନ୍ଦଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥୋପକଥନ କଲେ ଓ କୃଷ୍ଣବୃତ୍ତ ଶ୍ରବଣ ପରେ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦା ଦୁଃଖରେ ରୋଦନ କଲେ । ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ତାହା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର—ଯଶୋଦା ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିବା ଓ ତାଙ୍କଠାରୁ କୃଷ୍ଣଚରିତ ଶ୍ରବଣ କରିବା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଭକ୍ତଚରଣ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣ :— ସେ କୃଷ୍ଣତୁଣ୍ଡ ।

ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ଗୋପେ ଯାଇଁ ।
ଚଳେ ରଥ ବନ୍ଦ ନନ୍ଦଦ୍ୱାରେ ନେଇ ସେ ।
କୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଇ ଦରିଦ୍ର ଯେମନ୍ତ ହୋଇ
ସେହି ରୂପେ ହେଲେ ନନ୍ଦରାଣୀ ।
ଦେଲେ ଆସନ ପ୍ରଦାନ ନାନାରୂପେ ସନମାନ

କୃଷ୍ଣ ସମାନରେ ଦୂତୀ ହେଲ ସୁଧୀ । ସେ କୃଷ୍ଣଦୂତ ।
କହୁ କୃଷ୍ଣସନ୍ଦେଶ ବଚନ ।
ଚଳିଲ ଯମୁନରେ ନିଶି ଅବସାନେ ସେ । ର. କ. ଛ ୩୧-୬୯-୬୨ ପଦ ।

ଭକ୍ତଚରଣ :—ଶୁଣି ଯଶୋଦାଙ୍କ ଆନନ୍ଦେ ଉଠିଲେ ଗୋପରେ ତୂପରେ ।
ଗଞ୍ଜ ବାହାର ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଧାଇଁଲେ ଧାଡରେ ।

X X X X

ଆଦର ଧାର ଦେଇ ବେଗେ ଦେଖି କହିଲେ ଆସନ ।
ବୋଲନ୍ତି ଯଶୋଦା କି କାହିଁ ଆପଣ କରିଛ ଗମନ ।
ମ. ମ. ଛ ୨୫-୩-୭ ପଦ ।

କେଶୀର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କଂସର ସଭାସଦମାନଙ୍କ ସହିତ ମନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଗୋପକୁ ପଠାଇବା ଦୀନକୃଷ୍ଣ ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ତାହା ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତଚରଣ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ମୂଳ ଭାଗବତ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ, ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ, ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣ, ହରିବଂଶରେ କେଶୀର ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବେ କଂସର ମନ୍ତ୍ରଣା କଥିତ ଅଛି । ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣରେ କେବଳ କେଶୀର ମୃତ୍ୟୁର ବହୁକାଳ ପରେ କଂସର ମନ୍ତ୍ରଣା ଲିଖିତ ଅଛି । ବୋଧହୁଏ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ମତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଭକ୍ତଚରଣ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରସକଲ୍ଲୋଳକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏ କାବ୍ୟ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଲେଖିବାର ମଧ୍ୟ ଏ ଗୋଟିଏ ନିଦର୍ଶନ ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରମାଣମାନଙ୍କ ବଳରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ୧୬୭୦ ବର୍ଷ ପରବର୍ତ୍ତୀ; କାରଣ ରସକଲ୍ଲୋଳର ଉପସଂହାରରେ ମୁଦ୍ରିତ ହେଲେ ୧୬୬୦ ବର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ଧରାଯାଇ ପାରେ । ତେବେ ଭକ୍ତଚରଣ ୧୭୪୦ ରୁ ୧୭୬୦ ସାଲରେ ଜୀବିତ ଥିବା ସମ୍ଭବପର

ମୁଦ୍ରଣକାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖା ହୋଇଅଛି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତରର ବ୍ୟସ୍ତତା ହେତୁ ମୋତେ ତା ୧୦-୧୪ ନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥଗିତ ରଖିବାକୁ ହେଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀପରଗଣର କଲେଜର ତୃତୀୟ ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଶ୍ରୀମାନ୍ ମାନବେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଲି ଯେ, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳକାର ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ତାଙ୍କ ଗ୍ରାମର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ମୁନିଆଁଳା ଗ୍ରାମର ମଠରେ ଅନେକ କାଳ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀ ସମିତିର ସମ୍ପାଦକ [Secretary] ଏବଂ ମୋର ପ୍ରଧାନ ସହଯୋଗୀ କଲେଜର ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଚୌଧୁରୀ ଏମ୍. ଏ., ବି. ଏଲ୍., ବାବୁ ମାନବେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ

ସୁନାଖଳା ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇ ଉକ୍ତ ମଠର ବାବାଜୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏବଂ ସ୍ୱ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଫଳରୁ ଯେଉଁ ସମ୍ବାଦ ପାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ଖୋର୍ଦ୍ଧା, ବାଣପୁର ଓ କୁଶପଲ୍ଲୀରେ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ୪ ଗୋଟି ମଠ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ସେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ବାଣପୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସୁନାଖଳା ଗ୍ରାମସ୍ଥିତ ମଠରେ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଭକ୍ତଚରଣ ପ୍ରଥମତଃ ବାଣପଲ୍ଲୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଗୌଡ଼ପାଟଣାରେ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରି ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । କୌଣସି ଅଯଥା ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ନ କରିବାରୁ ସେ ତତ୍ରତ୍ୟ ରାଜାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁଶୂଳ ହେଲେ । ରାଜାଙ୍କ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଇଷ୍ଟଦେବ ନନ୍ଦଗର୍ଭରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ବାଣପଲ୍ଲୀ ତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲି ଆସିଥିଲେ (ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ମଠରେ ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୀତା ପୂଜା ପାଉଅଛନ୍ତି) । ଭକ୍ତଚରଣ ସୁନାଖଳାରେ ମଠ କରି ରହିବାର କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଆଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ନନ୍ଦଗର୍ଭରୁ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ଉଦ୍ଧାର କରି ସ୍ୱ ମଠରେ ସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ସୁନାଖଳା ଗ୍ରାମର ୫ ମାଇଲ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଯାଜପଦାର ଗ୍ରାମରେ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ଆଉ ଗୋଟି ମଠ ଅଛି । ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଭଗିନୀ ମୁକ୍ତା ଦେଈ ନାମ୍ନୀ ନିଜ ଖୁସିରୁ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମଠ ବୃତ୍ତି ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡି ଦାନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତଚରଣ ସେଠାକୁ ନ ଯାଇ ନିଜର କୌଣସି ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ପଠାଇଥିଲେ ।

ସୁନାଖଳା ଲୋକେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଶୁଣି କହନ୍ତି ଯେ, ଭକ୍ତଚରଣ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣବିଶିଷ୍ଟ, ଖର୍ବ ଓ କୃଶକାୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଶିରରେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ କେଶ ମାତ୍ର ଥିଲା । ସେ ପଦବ୍ରଜରେ ଭାରତର ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିଥିବାର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅଛି । ସେ ଚୈତନ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାରଦର୍ଶୀ ଥିଲେ । ଶୈବ, ଶାକ୍ତ ଓ କୁତର୍କୀମାନଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡନ କରି ସେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଆୟତ୍ତ କରି ପାରୁଥିଲେ ବୋଲି ଲୋକେ କହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଓ ସ୍ୱହସ୍ତଲିଖିତ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ପୋଥି ସେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେହି ଗ୍ରାମର ଅଧିବାସୀ ଓ ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାମୋଦର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଇଯାଇଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ବାବୁ ଦେଖିଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଖଣ୍ଡିକ ଉଈମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଭକ୍ତଚରଣ ମାଧ୍ୱଗୌଡ଼ୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ନାମ ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଥିଲା । ଜୀବନର

ବୃଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁନାଖଳାଠାରେ ରହିବା ସମୟରେ ସେ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସୁନାଖଳା ଗ୍ରାମର ଲୋକେ କହନ୍ତି ଯେ, ଭକ୍ତଚରଣ ପ୍ରାୟ ୮୪ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ଥିଲେ । ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବାର ୩୦ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସେ ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ ବାର୍ତ୍ତା ଜାଣି ପାରି ଦାମୋଦର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଲୋକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିଷ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ସହିତ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ପୁରୀ ଧାମକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ବାସେଲୀ ସାହିରେ ଅବସ୍ଥିତ "ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ" ରଚୟିତା କୃଷ୍ଣଶ୍ୟାମ ଦାସଙ୍କ ମଠରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି କାର୍ତ୍ତିକ ଶୁକ୍ଳ ଏକାଦଶୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଓ ହରିନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରୁ କରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଭକ୍ତଚରଣ ଯେଉଁ ସାଲରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ, ତାହା ଦାମୋଦର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବଂଶଲତାରୁ ମୋଟାମୋଟି ପରିମାଣରେ ଅନୁମିତ ହୋଇପାରେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ହରିନାଥ (୪୦ ବର୍ଷ) — ଦାମୋଦର (୯୦)

ବାମଦେବ (୭୮ ବର୍ଷ) — ଲକ୍ଷ୍ମଣ (୬୦)

ଯଦୁନାଥ (୭୯ ବର୍ଷ) (୬୯ ବର୍ଷ ହେଲା ମୃତ୍ୟୁ) — ରଘୁନାଥ (୬୦) (୩ ବର୍ଷ ହେଲା ମୃତ୍ୟୁ)

ବୈଦ୍ୟନାଥ (ବର୍ତ୍ତମାନ ବୟସ ୫୦ ବର୍ଷ) — ସଦାଶିବ (ବର୍ତ୍ତମାନ ବୟସ ୭୫)

ହେଡ୍‌ପଣ୍ଡିତ, ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲ, ସୁନାଖଳା ।

୧୪୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଦାମୋଦର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ୯୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ୧୬ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁରୀ ଧାମକୁ ଯାଇଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଜିକୁ ୨୧୪ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଭକ୍ତଚରଣ ପ୍ରାୟ ୮୪ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ, ସେ ପ୍ରାୟ ୧୬୭୫ ସାଲରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ୧୭୫୯ ସାଲରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପିତାମହ ଅନନ୍ତ ଗୋସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କ ୧୫।୧୬ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶ ଲଙ୍ଘନ କରି ବାମାଚାରକୁ ବୁଝିବାରୁ ସେ କୁଷ୍ଠରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଭକ୍ତଚରଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଥିଲେ—

“ଅଟର ଅବର ଘୁରୁବିଦ୍ରୋହୀ। ତେଣୁ ପୁଣ ଜେତେବେଳେ ନ ବୁଝି
ତେଣୁ ବ ବାନ୍ଧୁବେଣ ଦେଲେ କାଗଟା। ଭକ୍ତ ଦାସ ପାହାଣ ଦେବତା।
ଏହାକୁ କହାନ୍ତି ଗୁରୁ ନ ଭଜି। ମଙ୍ଗଳଚଣ୍ଡୀ ଗୁରୁ ହୁ ଭଜି।”

ତଦନନ୍ତର ସେ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇ ଗୁରୁଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍‌ଗମୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ। ବୃନ୍ଦାବନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ବୟସ ବ ୭୦ ବର୍ଷ, ଏଥିରୁ ଭକ୍ତ-ଚରଣଙ୍କ ସମୟ ମଧ୍ୟ ନିରୂପିତ ହୁଏ। ଭକ୍ତଚରଣ ୧୮୦୦ ସାଲ ପରେ ଜୀବିତ ଥିବା ସୁନିଶ୍ଚିତ।

ଭକ୍ତଚରଣ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାରେ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ରଚନା କରିଥିବା ପ୍ରତୀତ ହୋଇଅଛି—ସେ ତାଙ୍କ ୬୦ ବର୍ଷ ସମୟରେ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଲେଖିଥିଲେ; ତାହା ପ୍ରାୟ ୧୭୯୦-୧୭୯୫ ସାଲର ଆଖପାଖ ହେଉଅଛି। ଜାଗେଶ୍ୱର ଚରଣ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କୁ ଓ ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କହିଥାଇ ଅଛନ୍ତି। ଏହା ତାଙ୍କର ଭ୍ରମ, କାରଣ ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କ ଗୁରୁ। ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ, ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କ ନାମ କ୍ରମାନୁସାରେ ଲେଖିବାର କଥା। ଏହି ତିନି ଜଣ ଏକ-କାଳରେ ଜୀବିତ ଥିଲେ। ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଓ ସଦାନନ୍ଦ ସମବୟସ୍କ। ଭକ୍ତଚରଣ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁ କନିଷ୍ଠ ଥିଲେ। ଘୁଷିର ସାହେବଙ୍କ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଭକ୍ତଚରଣ ୧୭୬୫ ସାଲରେ ଜୀବିତ ଥିଲେ। ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ବାବୁଙ୍କ ଗଣନା ଅନୁସାରେ ସେ ୧୭୫୮ ସାଲରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ତାହାଙ୍କୁ ଘୁଷିରଙ୍କ ମତରୁ ସଂଯୋଗ କରିବାରେ ବାଧ ହେଲା। କିନ୍ତୁ ଘୁଷିର ସାହେବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର। ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଓ ଜାଗେଶ୍ୱର ଚରଣ ଏ ବିଷୟରେ ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର; କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବାବୁଙ୍କ ଉକ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଥା ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି। ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବାବୁଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନ ନିପୁଣତା ବିଶେଷ ଉଦ୍ଧାପନ କରେ ପାଠ।

[ପାଠକବର୍ଗ! ମୁଁ ଆଖ୍ୟାନସ୍ଥିତ ପ୍ରମାଣ ବଳରେ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ସମୟ ଯାହା ନିରୂପଣ କରିଥିଲି, ତାହା ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଫଳରେ ପ୍ରାପ୍ତ ସମୟ ନିରୂପଣ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ରହିଲେ ଭଲ।] ବୈରାଗୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଓ ପିତାଙ୍କ ନାମ ପ୍ରଭୃତି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣା ଯାଇ ନାହିଁ। ପ୍ରାଚୀ ସମ୍ପ୍ରତି ଏ ବିଷୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ବୈରାଗୀ ଚରଣଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଚେଷ୍ଟା ଅଛନ୍ତି।

ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଓ ତାହା ଦେଖିବାର ଉପଯୋଗୀତା — ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଉଦ୍ଭଟ-ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଧାନତଃ ଦୁଇଟି ଧାମ, ଯଥା:—ମଥୁରା ଓ ଦ୍ୱାରକା। ମଥୁରା ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ—ଗୋକୁଳ

ଓ ମଥୁରାପୁର । ଗୋକୁଳ, ଗୋଲୋକର ପ୍ରତିରୂପ, ତାହା ମଥୁରା ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ମଥୁରା ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ପଦ୍ମପୁରାଣ ପାତାଳଖଣ୍ଡରେ କଥିତ ହୋଇଅଛି ଯେ—

"ଅହୋ ମଧୁପୁରୀ ଧନ୍ୟା ବୈକୁଣ୍ଠାଚ୍ଚ ଗରୀୟସୀ,
ଦିନମେକଂ ନିବାସେନ ହରୌ ଭକ୍ତିଃ ପ୍ରଜାୟତେ ।"

ଅଯୋଧ୍ୟା ମଥୁରା ମାୟା କାଶୀ କାଞ୍ଚୀ ଅବନ୍ତିକା,
ପୁରୀ ଦ୍ୱାରାବତୀ ଚୈବ ସପ୍ତୈତା ମୋକ୍ଷଦାୟିକାଃ ।

ଏବଂ ସପ୍ତପୁରୀଣାନ୍ତୁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟନ୍ତୁ ମାଥୁରମ୍
ଶ୍ରୂୟତାଂ ମହିମା ଦେବି ! ବୈକୁଣ୍ଠଭୁବନୋତ୍ତମଃ ।

ପୁନଶ୍ଚ:—ନିତ୍ୟାଂ ମେ ମଥୁରାଂ ବିଦ୍ଧି ବନଂ ବୃନ୍ଦାବନଂ ତଥା ।
ଯମୁନାଂ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନାଖ୍ୟଞ୍ଚ ତଥା ଗୋପବାଳକାନ୍ ।"

ଦ୍ୱାରକା, ମଥୁରା ଓ ଗୋକୁଳ ଏହି ତିନି ଧାମ ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଲୀଳା ଗୋକୁଳରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ; ତେଣୁ ଗୋକୁଳଧାମ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କାଳିନ୍ଦୀ କଂସ ଓ ତାହାର ଅନୁଚରମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ଭୂମି ମଥୁରା ପୀଡ଼ିତ ହେବାରୁ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ସେମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରି ସେଠାରେ ଧର୍ମ ତଥା ମଙ୍ଗଳ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ—ମଙ୍ଗଳ ବିଧାତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ମଥୁରାର ମଙ୍ଗଳ ବିହିତ ହୋଇଥିବାରୁ କବି ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ନିଜ କାବ୍ୟର ନାମ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଲୀଳାତ୍ମକ କାବ୍ୟ ; ଏଥିରେ ପ୍ରଧାନ ଭାବରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶୈଶବ କୈଶୋର ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ତାଙ୍କ, ପୌଗଣ୍ଡ ଓ କୈଶୋରର ଆଦ୍ୟ ମୂଳ ଅବସ୍ଥାର ମଥୁରାଗମନ ସୂଚିତ ହୋଇଅଛି ମାତ୍ର । ଏହି କାବ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯେଉଁ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ସେଥିରେ ବୀର, ଶୃଙ୍ଗାର ଓ କରୁଣରସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରିସ୍ଫୁଟ ପାଏ ! କାବ୍ୟ ପାଠ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେପରି କାବ୍ୟଟି କରୁଣରସ ପ୍ରଧାନ କେବଳ କରୁଣ-ରସାତ୍ମକ କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ, କାବ୍ୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଓ ଶୃଙ୍ଗାରମିଶ୍ରିତ କରୁଣ-ରସାତ୍ମକ । ଶୃଙ୍ଗାର ରସର ବାତ୍ସଲ୍ୟ ବା ବିରହରେ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ହୋଇ, କାବ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ରସକୁ ଅଭିଭୂତ କରି ଦେଇଅଛି । ଯଶୋଦାଙ୍କ ବାତ୍ସଲ୍ୟମିଶ୍ରିତ କରୁଣସ୍ୱର ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ହେଲେହେଁ ଗୋପୀବିଳାପର ସମକକ୍ଷ ନୁହେଁ । ତେଣୁ କବି କାବ୍ୟର ନାମ ଗୋପୀବିଳାପ ନ ଦେଇ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ କାହିଁକି ଦେଇଅଛନ୍ତି—ଏହା ବିସ୍ମୟ । ପୂର୍ବେ କଥିତ ହୋଇଅଛି, ଭକ୍ତଚରଣ ସଖୀଭାବରେ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । "ଗୋପୀଙ୍କ ଭଜନ୍ତି ଅତି ପ୍ରେମଭକ୍ତି ମୁକ୍ତି ।" ଏହି ଗୋପୀ ଭକ୍ତିର ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବା ଅର୍ଥରେ କବି, ନିଜେ ଗୋପୀ-ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସେହି ବିରହ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗୋପୀମାନଙ୍କ

ପ୍ରଭୃତି ନଶ୍ୱର ଲୀଳା ଦର୍ଶାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସ୍ୱ ଅନ୍ତର ପରାକାଷ୍ଠା ଦର୍ଶାଇଅଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତଙ୍କ ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଅପେକ୍ଷିତ, କାରଣ ମଧୁସ୍ୱପ୍ନ ମଣ୍ଡଳରେ ଗୋପୀର ଅମଙ୍ଗଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଚୌପଦର ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିରହ ସୂଚିତ ହେଉଅଛି । ଅଭିମନ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ଏହା ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁଖରେ ଅନ୍ତିମ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖାଇ ଅଛନ୍ତି:—

"ପ୍ରବାସୀ ହୋଇ ଯେବେ ପ୍ରାଣ ନାୟକ,
ସୁଖି ଆସିଲେ ସ୍ୱ ହୋଏ ଅନେକ ।"

"ନ ସନ୍ନା! କାମୁକଲେଶୋନ ସନ୍ଦେଶଃ ପୁଞ୍ଜିମସ୍ତୁତେ ।
କଣ୍ଠେ ବ୍ରଜେ ସ୍ୱବନ୍ଧୁରୌ ଭୂମ୍ୟାଂ ଗତୋ ନବନ୍ତୀତେ ।"

ଦୁଷ୍ଟବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ତଳେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

"ନ ଭୂଂ ତୁ ସଖ୍ୟୋ ଭଜତୋଽପି ଜନ୍ତୂନ୍ ଭଜାମ୍ୟମୀଷାମନୁବୃତ୍ତିବୃତ୍ତୟେ
ଯଥାଽଧନୋ ଲବ୍ଧଧନେ ବିନଷ୍ଟେ ତଚ୍ଚିନ୍ତୟାନ୍ୟନ୍ନିଭୃତୋ ନ ବେଦ ।"

ଭା ୧୦ ୩୨-୨୦

ଶୁଣ ସୁନ୍ଦରୀ ସାବଧାନେ । ମୋତେ ଭଜନ୍ତି ଯେତେ ଜନେ ।

X X X

ତେମନ ହୋଇ ମୋର ଲୋକେ । ଭଜନ୍ତି କରୁଥାନ୍ତି ଥୋକେ ।

ଭାଃ ଭୂଃ ୧୦-୩୩

କାଳିନ୍ଦୀରୁ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିବା ପରେ ଜଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜାଇ ଏବଂ ପୂଜା କରିବା ବାହାଡ଼ୁଲୁ ନେଇ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଜଳରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଓ ବାସ୍ତବରେ ରଥରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ସ୍ଥଳରେ ସଂଯୋଜନା କରି ଯେପରି କାରେ ସ୍ୱଭକ୍ତିଭାବକୁ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଭକ୍ତିଭାବ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି; ସୂଚନା ଗୋପୀ, ଭ୍ରମର ସମ୍ବାଦ ଦର୍ଶନସ୍ଥଳରେ ନିଜର ଉଦ୍ଧବ-ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରି ସନ୍ଦେଶବାହକ ସେହି ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରେମମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ମଧୁସ୍ୱପ୍ନମଣ୍ଡଳରେ କବି ଯେପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତିର ତାରତମ୍ୟ ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି, ବୋଧହୁଏ ସେ ଚୌପଦମଣ୍ଡଳ† କାବ୍ୟରେ ତାହାଠାରୁ ଦେଖାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ଗୋପମଣ୍ଡଳ କାବ୍ୟରେ ବିରହର ଏତାଦୃଶ ଉଚ୍ଚ ଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ କାବ୍ୟର ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନାୟକ, ନାୟିକା, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରର ଓ ପ୍ରତିନାୟକ ଏବଂ ଉପନାୟକମାନଙ୍କ ବିଷୟ ବିଚାର କଲେ ମଧୁସ୍ୱପ୍ନମଣ୍ଡଳର ଉପାଦେୟତା ବିଷୟ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ ।

---

†ଏହି ଚୌପଦମଣ୍ଡଳ ନାମକ ଏକ କାବ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ ବୋଲି ବୃଦ୍ଧଲୋକ ଲୋକମାନେ କହନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାହାର ପୋଥି ମିଳି ନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମତଃ—ବୃନ୍ଦାବନ ବା ଗୋପପୁର ମଥୁରାମଣ୍ଡଳର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧୁରବାଲ୍ୟରେ କଂସ ଓ ଜରାସନ୍ଧ ଅକ୍ରୂରଦେବମନଙ୍କ କଥା, ଅକ୍ରୂର, ଶଙ୍ଖାସୁର, ମାଳୀ, କୁବ୍ଜା ଉଦ୍ଧବ, ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଏହି ଦଶ ସ୍କନ୍ଧର ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ୨୧ ଶ୍ଲୋକର ଭାବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଭକ୍ତଦ୍ୱେଷକର କଂସାଦିଙ୍କ ସ୍ଥାନ

“କାମାଦ୍ ଦ୍ୱେଷାଦ୍ଭୟାତ୍ ସ୍ନେହାଦ୍ ଯଥା ଭକ୍ତ୍ୟେଶ୍ୱରେ ମନଃ ।
ଆବେଶ୍ୟ ତଦଘଂ ହିତ୍ୱା ବହବସ୍ତଦ୍ଗତିଂ ଗତାଃ ॥
କାମାଦ୍ ଗୋପ୍ୟୋ ଭୟାତ୍ କଂସୋ ଦ୍ୱେଷାଚ୍ଚୈଦ୍ୟାଦୟୋ ନୃପାଃ
ସମ୍ବନ୍ଧାଦ୍ ବୃଷ୍ଣୟଃ ସ୍ନେହାଦ୍ୟୂୟଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ବୟଂ ବିଭୋ ॥”

ନାରଦ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ମହାରାଜ, ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ଅନୁସାରେ କାମ, ଦ୍ୱେଷ, ଭୟ ଅଥବା ସ୍ନେହ ହେତୁ ଭଗବାନ୍ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ମନ ସମର୍ପଣ କରି ଏକମାତ୍ରଜନିତ କଲୁଷ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ତାହାଙ୍କ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଗୋପୀମାନେ କାମ ହେତୁ, କଂସ ଭୟ ହେତୁ, ଶିଶୁପାଳ ପ୍ରଭୃତି ରାଜାମାନେ ଦ୍ୱେଷ ହେତୁ, ଯାଦବମାନେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେତୁ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ସ୍ନେହ ହେତୁ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭକ୍ତି ହେତୁ ତାହାଙ୍କ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛୁ ।

ପୁନଶ୍ଚ—“ଯଥା ବୈରାନୁବନ୍ଧେନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ତନ୍ମୟତାମିୟାତ୍ ।
ନ ତଥା ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଇତି ମେ ନିଶ୍ଚିତା ମତିଃ ।” ୭ମ ସ୍କନ୍ଧ ।

ସେମାନଙ୍କ ନିର୍ମିତ ବୈରାନୁବନ୍ଧ ତୀବ୍ର ଭକ୍ତିଯୋଗଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାରଣ ଭାଗବତ ସ୍ୱୟଂ କହିଲେ—

“ଏଷ ବ ପ୍ରଜାମୃଷଲତଶ୍ଚ [ଦଶ] ଦେବେଷ୍ଟିକା ମଣ୍ଡୁକଂସଯାଦବାଃ
କୃଷ୍ଣପୌଣ୍ଡ୍ରକାଦ୍ୟା...ସାରୂପ୍ୟଦର୍ଶନାନ୍ମନଂ କଲ୍ମଷମପାର୍ଥିବ୍ୟାତହ୍ୟେ
ସ୍ମରଣା ନିଲଂ ଯୋନିମ୍ ।” ୭ସ୍କନ୍ଧ ୭ଅଧ୍ୟାୟ ୩୩-୩୪

କଂସ ପ୍ରଭୃତି ମୁକ୍ତ ହୋଇ ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ପୁନଶ୍ଚ ତଥା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣେ—

“ସିଦ୍ଧଲୋକସ୍ତୁ ତମସଃ ପାରେ ଯତ୍ର ବସନ୍ତି ହି ।
ସିଦ୍ଧାଃ ବ୍ରହ୍ମସୁଖେ ମଗ୍ନା ଦୈତ୍ୟାଶ୍ଚ ହରିଣା ହତାଃ ।”

କୃଷ୍ଣଙ୍କଦ୍ୱାରା କଂସାଦି ବ୍ରହ୍ମସୁଖରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ସିଦ୍ଧଲୋକରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ୮୭ ଅଧ୍ୟାୟ ୨୩ ଶ୍ଲୋକ, ଶ୍ରୁତିମାନେ କହିଲେ—

“ନିଭୃତ ମରୁନ୍ମନୋଽକ୍ଷ-ଦୃଢଯୋଗଯୁଜୋ, ହୃଦି
ମୁନୟ ଉପାସତେ ତଦରୟୋଽପି ଯଯୁଃ ସ୍ମରଣାତ୍ ।
ସ୍ତ୍ରିୟ ଉରଗେନ୍ଦ୍ର ଭୋଗଭୁଜଦଣ୍ଡ ବିଷକ୍ତଧିୟୋ
ବୟମପି ତେ ସମାଃ ସମଦୃଶୋଽଙ୍ଘ୍ରି ସରୋଜସୁଧାଃ ।”

ହେ ଭଗବାନ୍ ! ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରି ଦୃଢ଼ ଯୋଗବଳରେ ମୁନିମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଯେ ବ୍ରହ୍ମାଖ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଆପଣଙ୍କ ଶତ୍ରୁଗଣ ମଧ୍ୟ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେ ଅଜ୍ଞଜନ, କିନ୍ତୁ ପରିଚ୍ଛିନ୍ନରୂପେ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରି ସର୍ପେନ୍ଦ୍ର-ଦେହ ସଦୃଶ ଆପଣଙ୍କ ଭୁଜଦଣ୍ଡରେ ନିବଦ୍ଧ ଭାବ କାମମୁଗ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀଗଣ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ-କମଳସୁଧାରସ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମଦର୍ଶୀ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ତୁଲ୍ୟ । ଦ୍ୱେଷ ହେତୁରୁ ଶତ୍ରୁମାନେ ତୃପ୍ତ୍ୟର୍ଥ, ଅନୁରାଗ ହେତୁରୁ ପ୍ରିୟମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଭଜନା କରି ପ୍ରେମସମ୍ପନ୍ନ ତାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମସୁଧା ଲାଭ କରନ୍ତି ! ପୂତନା, ତୃଣା, ବକ, ଅଘ, ଅରିଷ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି ଓ ଜରାସନ୍ଧ, ମଲ୍ଲାଦି ଏବଂ କଂସ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱେଷ ହେତୁ ଉଦ୍ଧାରପ୍ରାପ୍ତ, ଗନ୍ଧସ୍ୱିତ, ମାଳୀ, କୁବ୍ଜା, ଉଦ୍ଧବ, ଅକ୍ରୂର, ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ଗୋପୀମାନେ ଅନୁରାଗ ହେତୁରୁ ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରେମ-ସ୍ପୃହା—ନିତ୍ୟଲୀଳାର ଆନନ୍ଦ ସୁଖ ଲାଭ କରି ପାର୍ଷଦ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସଖୀଙ୍କ ପ୍ରେମମୟ ଜୀବନର ଅଧିକାରୀ ଅଟନ୍ତି । ଅନୁରାଗ ବା ଆନୁକୂଲ୍ୟବଶତଃ ଯେ ଭକ୍ତି ତାହା ରାଗାନୁଗା, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରରେ ଯେ ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣା ତାହାର ନାମ ରାଗ । ସେହି ରାଗମୟୀ ଭକ୍ତିର ରାଗାତ୍ମିକା କୁହାଯାଏ । ତାହା ଦ୍ୱିବିଧ—ସମ୍ବନ୍ଧରୂପା ଓ କାମରୂପା ।

ସମ୍ବନ୍ଧ—ଅକ୍ରୂର, ଉଦ୍ଧବ, ବସୁଦେବ, ଦେବକୀ, ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ଏମାନଙ୍କ ସହିତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ । ରାଗାତ୍ମିକା ଭକ୍ତିରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଠାରୁ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦା ଉଦ୍ଧବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀଙ୍କଠାରୁ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବାତ୍ସଲ୍ୟଭକ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ :

ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦା

“ତସ୍ମିଂସ୍ତଦ୍ଭକ୍ତବର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେନ ଗତେନ ବୈ ।
ଅବାପ୍ୟାପି ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ପ୍ରାପ୍ତୌ ସଖ୍ୟବାନ୍ଧବୌ ।”

ବୃହଦ୍ଭାଗବତାମୃତ—ତୌ ଯଶୋଦାନନ୍ଦୌ ଅଧିକଂ ଦେବକୀ-ବସୁଦେବାଭ୍ୟାମପି ସକାଶାଲ୍ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ ଖ୍ୟାତୌ । ବୃହଦ୍ଭାଗବତାମୃତ ଟୀକା:— ବସୁଦେବଙ୍କଠାରୁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅତି ଉଚ୍ଚରେ, ତାଙ୍କ ମଧୁର୍ଯ୍ୟମଙ୍ଗଳ ପାଠରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ।

ଉଦ୍ଧବ ଅକ୍ରୂରଙ୍କଠାରୁ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କାରଣ ଭଗବାନ୍ କହିଅଛନ୍ତି

ଉଦ୍ଧବ

“ନୋଦ୍ଧବୋଽଣ୍ୱପି ମନ୍ନ୍ୟୂନୋ ଯଦ୍ଗୁଣୈର୍ନାର୍ଦିତଃ ପ୍ରଭୁଃ ।”

ପୁନଶ୍ଚ ଭାଗବତ ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ ୧୬ ଅଧ୍ୟାୟ ବା ବିଭୂତି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଦ୍ଧବ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଭୂତି ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତରୂପେ କଥିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି:—

“ବାସୁଦେବୋ ଭଗବତାଂ ତ୍ୱଂ ତୁ ଭାଗବତେଷ୍ୱହଂ”

ଯାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ ବୃହଦ୍-ଭାଗବତାମୃତ **ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟରେ:—**

ପ୍ରଥମତଃ—ବୃନ୍ଦାବନ ବା ଗୋପପୁର ମଥୁରାମଣ୍ଡଳର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଥୁରାଗମନଠାରୁ କଂସ ଓ ଜରାସନ୍ଧ ଅନୁଚରମାନଙ୍କ କଥା, ଅକ୍ରୁର, ସାନ୍ଦୀପନି, ମାଳୀ, କୁବ୍ଜା ଉଦ୍ଧବ, ରାମ, ଏତିମାନଙ୍କ, ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଭାଗବତରେ ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ୨୪ ଶ୍ଳୋକରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଭକ୍ତିରୂପରେ କଂସାଦିଙ୍କ ସ୍ଥାନ

"କାମାଦ୍ ଦ୍ୱେଷାଦ୍ ଭୟାତ୍ ସ୍ନେହାଦ୍ ଯଥା ଭକ୍ତ୍ୟେଶ୍ୱରେ ମନଃ ।
ଆବେଶ୍ୟ ତଦଘଂ ହିତ୍ୱା ବହବସ୍ତଦ୍ଗତିଂ ଗତାଃ ॥
ଗୋପ୍ୟଃ କାମାଦ୍ ଭୟାତ୍ କଂସୋ ଦ୍ୱେଷାଚ୍ଚୈଦ୍ୟାଦୟୋ ନୃପାଃ ।
ସମ୍ବନ୍ଧାଦ୍ ବୃଷ୍ଣୟଃ ସ୍ନେହାଦ୍ ଯୂୟଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ବୟଂ ବିଭୋ ॥"

ନାରଦ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ମହାରାଜ", ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭକ୍ତି ଅନୁସାରେ କାମ, ଦ୍ୱେଷ, ଭୟ ଅଥବା ସ୍ନେହ ହେତୁ ଭଗବାନ୍ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ମନ ସଂଯୋଗ କରି କାମାଦିଜନିତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଗୋପୀମାନେ କାମ ହେତୁ, କଂସ ଭୟ ହେତୁ, ଶିଶୁପାଳ ପ୍ରଭୃତି ରାଜାମାନେ ଦ୍ୱେଷ ହେତୁ, ଯାଦବମାନେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେତୁ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ସ୍ନେହ ହେତୁ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭକ୍ତିହେତୁ ତାଙ୍କର ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛୁ ।

ପୁନଶ୍ଚ—"ଯଥା ବୈରାନୁବନ୍ଧେନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ତନ୍ମୟତାମିୟାତ୍ ।
ନ ତଥା ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଇତି ମେ ନିଶ୍ଚିତା ମତିଃ ।" ୭ମ ସ୍କନ୍ଧ ।

ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବୈରାନୁବନ୍ଧ ହିଁ ଭକ୍ତିଯୋଗଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାରଣ ଭାଗବତ ସ୍ୱୟଂ କହନ୍ତି:—

"ଯେ ବା ତ୍ରିଲମ୍ବଣବଦାନ୍ତ ଇ [ବଧ] ଦେଖାଇବେ ମହେଶ୍ୱରଂଯତଦନ୍ୟଃ
କୃତଦୌଷ୍ଟ୍ୟ ଭାବ୍ୟାଃ... ଯୋଗଭ୍ୟଦର୍ଶନମଲଂ ବଳେନ ମହଃ ଥିବ୍ୟକ୍ତ ହୃଦୟେ
କ୍ଷୀଣା କାଳଲ୍ୟଂ ଦର୍ଶୟନ୍ ।" ୨ୟ ସ୍କନ୍ଧ ୨ଅଧ୍ୟାୟ ୩୨-୩୪

କଂସ ପ୍ରଭୃତି ମୁକ୍ତ ହୋଇ ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ପୁନଶ୍ଚ ଯଥା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣେ—

"ସିଦ୍ଧଲୋକସ୍ତୁ ତମସଃ ପାରେ ଯତ୍ର ବସନ୍ତି ହି ।
ସିଦ୍ଧାଃ ବ୍ରହ୍ମସୁଖେ ମଗ୍ନା ଦୈତ୍ୟାଶ୍ଚ ହରିଣା ହତାଃ ॥"

ହରିହତ ଦୈତ୍ୟମାନେ ବ୍ରହ୍ମସୁଖରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ସିଦ୍ଧଲୋକରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ଶ୍ରୀ ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ୮୭ ଅଧ୍ୟାୟ ୨୩ଶ ଶ୍ଳୋକ, ଶ୍ରୁତିମାନେ କହିଲେ—

"ନିଭୃତ ମରୁନ୍ମନୋଽକ୍ଷ-ଦୃଢଯୋଗଯୁଜୋ, ହୃଦି
ଯନ୍ମୁନୟ ଉପାସତେ ତଦରୟୋଽପି ଯଯୁଃ ସ୍ମରଣାତ୍ ।
ସ୍ତ୍ରିୟ ଉରଗେନ୍ଦ୍ର, ଭୋଗଭୁଜଦଣ୍ଡ ବିଷକ୍ତଧିୟୋ
ବୟମପି ତେ ସମାଃ ସମଦୃଶୋଽଙ୍ଘ୍ରି ସରୋଜସୁଧାଃ ।"

ହେ ଭଗବାନ୍ ! ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରି ଦୃଢ଼ ଯୋଗବଳରେ ମୁନିମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମାଂଶ ତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଆପଣଙ୍କ ଶତ୍ରୁଗଣ ମଧ୍ୟ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେ ଅପରିଚ୍ଛିନ୍ନ, ବିଭୁ ପରିଚ୍ଛିନ୍ନରୂପେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସର୍ପେନ୍ଦ୍ର-ଦେହ ସଦୃଶ ଆପଣଙ୍କ ଭୁଜଦଣ୍ଡରେ ନିବଦ୍ଧ ଚିତ୍ତ କାମାନ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀଗଣ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ-କମଳସୁଧାରସ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମଦର୍ଶୀ ଅମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ତୁଲ୍ୟ । ଦ୍ୱେଷ ହେତୁ ଶତ୍ରୁମାନେ ଦୁଃଖମୁଖ, ଅନୁରାଗ ହେତୁ ପ୍ରିୟମାନେ ତାହାକୁ ଭଜନା କରି ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମସୁଧା ଲାଭ କରନ୍ତି । ପୁତନା, ତୃଣା, ବକ, ଅଘ, ଅରିଷ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି ଓ ଶକଟ, ମଲ୍ଲାଦି ଏବଂ କଂସ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱେଷ ହେତୁ ମୁକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ, ସ୍ୱାଶ୍ରିତ, ମାଳୀ, କୁବ୍ଜା, ଉଦ୍ଧବ, ଅକ୍ରୂର, ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ଗୋପୀମାନେ ଅନୁରାଗ ହେତୁ ପ୍ରେମରୂପୀ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରେମାସ୍ୱାଦ—ନିତ୍ୟଲୀଳାର ଆନନ୍ଦ ସୁଖ ଲାଭ କରି ପାର୍ଷଦ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମମୟ ପରିବାର ଅଧିକାରୀ ଅଟନ୍ତି । ଅନୁରାଗ ବା ଅନୁକୂଳଭାବତଃ ଯେ ଭକ୍ତ ତାହା ରାଗାତ୍ମିକା, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଯେ ପ୍ରେମମୟ ତୃଷ୍ଣା ତାହାର ନାମ ରାଗ । ସେହି ରାଗମୟୀ ଭକ୍ତିର ରାଗାତ୍ମିକା କୁହାଯାଏ । ତାହା ଦ୍ୱିବିଧ—ସମ୍ବନ୍ଧରୂପା ଓ କାମରୂପା ।

ସମ୍ବନ୍ଧ—ଅକ୍ରୂର, ଉଦ୍ଧବ, ବସୁଦେବ, ଦେବକୀ, ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ଏମାନଙ୍କ ସହିତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ । ରାଗାତ୍ମିକା ଭକ୍ତିରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଠାରୁ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦା ଉତ୍ତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀଙ୍କ ଠାରୁ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବାତ୍ସଲ୍ୟଭକ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦା

“ଜନ୍ମିବଦ୍‌ଭକ୍ତିବର୍ଦ୍ଧସ୍ୟ କାଣ୍ଡେନ ବାଚେଣ ତେଭୀ ।
ଅବାଭ୍ୟାମପି ମାତାସ୍ୟଂ ପ୍ରାପ୍ତୌ ସମଭିବାଞ୍ଛତୀ ।”

ବୃହଦ୍‌ଭାଗବତାମୃତ—ଶ୍ରୀ ଯଶୋଦାନନ୍ଦୌ ଅବାଭ୍ୟାଂ ଦେବକୀ ବସୁଦେବାଭ୍ୟାମପି ସଦାଶ୍ଲାଘ୍ୟତାଂ ପ୍ରାପ୍ତୌ । ବୃହଦ୍‌ଭାଗବତାମୃତ ଟୀକା:—ବସୁଦେବଙ୍କଠାରୁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅତି ଉଚ୍ଚରେ, ତାହା ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ପାଠରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ।

ଉଦ୍ଧବ ଅକ୍ରୂରଙ୍କଠାରୁ ଭକ୍ତିପଦରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କାରଣ ଭଗବାନ୍ କହିଅଛନ୍ତି

“ନୋଦ୍ଧବୋଽଣ୍ୱପି ମନ୍ନ୍ୟୂନୋ ଯଦ୍‌ଗୁଣୈର୍ନାର୍ଦ୍ଦିତଃ ପ୍ରଭୁଃ !”

ଉଦ୍ଧବ

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ ୧୬ ଅଧ୍ୟାୟ ବା ବିଭୂତି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଦ୍ଧବ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମହାବିଭୂତିରୂପେ କଥିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି:—

“ବାସୁଦେବୋ ଭଗବତାଂ ତ୍ୱଂତୁ ଭାଗବତେଷ୍ୱହଂ”

ଏହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ ବୃହଦ୍-ଭାଗବତାମୃତ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟରେ:—

"ସ୍ତୁବତେ ବିଦୂରକୈଶ୍ଚ ଦେବଦେବସ୍ୟାନନ୍ତମାନେକନାମ୍ନାଂ ପ୍ରଭବଃ ।
ଅକ୍ରୂରୋ ଭଗବଚ୍ଛାସ୍ତ୍ର ଯତ୍ରତତ୍ର ସଜ୍ଜନାନନ୍ଦ ସୁସ୍ମୃତଂ ଚ ଯଃ ।"

ଅକ୍ରୁର ଅକ୍ରୁର ଜଣେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ । ସେ ଯାଦବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ଭକ୍ତ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରୁ ଭଗବତ୍ତାର ଜ୍ଞାନ ଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କର ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ଅସାଧାରଣ । "ଅକ୍ରୂରସ୍ୟ ଦେବସ୍ୟ" ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଓ ଇତିହାସରେ ସେ ସର୍ବତ୍ର ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଗନ୍ଧର୍ବିତ ଓ ମାଳୀର ଭକ୍ତି—ଦାସ୍ୟ ଭକ୍ତି—ଏହାହିଁ ଭକ୍ତି । ତାହା କଂସାଦିଙ୍କ ଭକ୍ତଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଓ ଯାଦବଗଣଙ୍କ ଭକ୍ତିଠାରୁ ନ୍ୟୂନ ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି—କାମରୂପା; ରାଗାତ୍ମିକା । ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରେମ ପ୍ରକୃଷ୍ଟାଭିନବରୂପ, ସୁଦୃଢ଼ ଓ ଅସାଧାରଣ । ତାହା କାମରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଭକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନୀୟ । ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ବିଶେଷ ଭକ୍ତିର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପୁରାଣରେ ମୁଖ୍ୟରୂପରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧବଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ—

ଆଦିପୁରାଣ ତତ୍ତ୍ୱନିରୂପଣେ ପଦ୍ମେ ସ୍କାନ୍ଦେ—୧୦।୪୭।୬୧ ।

"ଏତାଃ ପରଂ ତନୁଭୃତୋ ଭୁବି ଗୋପବଧ୍ୱୋ
ଗୋବିନ୍ଦ ଏବ ନିଖିଳାତ୍ମନି ରୂଢ଼ଭାବାଃ ।"

ସୁତରାଂ ଭଗବଦ୍ ବାକ୍ୟଂ-ଆଦିପୁରାଣେ:—

"ନ ତଥା ମେ ପ୍ରିୟତମୋ ବ୍ରହ୍ମା ରୁଦ୍ରଶ୍ଚ ପାର୍ଥିବ ।
ନ ଚ ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ନ ଚାତ୍ମା ଚ ଯଥା ଗୋପୀଜନୋ ମମ ।"

ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଧା ଶ୍ରେଷ୍ଠ—

ପଦ୍ମପୁରାଣେ:—"ଯଥା ରାଧା ପ୍ରିୟା ବିଷ୍ଣୋସ୍ତସ୍ୟାଃ କୁଣ୍ଡଂ ପ୍ରିୟଂ ତଥା,
ସର୍ବଗୋପୀଷୁ ସୈବୈକା ବିଷ୍ଣୋରତ୍ୟନ୍ତବଲ୍ଲଭା ।"

ଆଦିପୁରାଣେ:—"ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟେ ପୃଥିବୀ ଧନ୍ୟା ଯତ୍ର ବୃନ୍ଦାବନଂ ପୁରୀ,
ତତ୍ରାପି ଗୋପିକାଃ ପାର୍ଥ ! ତତ୍ର ରାଧାଭିଧା ମମ ।"

କୁବ୍‌ଜା—କାମପ୍ରାୟା (କେବଳ କାମର ଏକ ଦର୍ଶନ ହେତୁ, ଭଗବ ତ୍କୃପାସମ୍ପନ୍ନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଉନାହିଁ । କୁବ୍‌ଜା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଯେ ପ୍ରୀତି ଦେଖାଇ ଥିଲା ତାହା କାମପ୍ରାୟା ବୋଲି କଥିତ । କୁବ୍‌ଜା ମଥୁରାବାସିନୀ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମହିଷୀମାନେ ସାଧାରଣୀ ଓ କୁବ୍‌ଜାଦି ସମଞ୍ଜସା । ଭକ୍ତିରସାମୃତସିନ୍ଧୁରେ ଉଦାହୃତ ହୋଇଛି ।

ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳନୀଳମଣିରେ ସାଧାରଣୀ, ସମଞ୍ଜସା ଓ ସମର୍ଥା ନାୟିକାମାନଙ୍କର ଯେ ଲକ୍ଷଣ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ସାଧାରଣୀଠାରୁ

ସମସ୍ତଙ୍କ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ସମର୍ଥା ଅଟନ୍ତି । କୋଣସିରୂପରେ ଦେଖିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ ପଟରାଣୀ ହେଲେହେଁ ମଥୁରାଲୀଳାର ନାୟିକା ହେଉ ଗୋପୀମାନଙ୍କଠାରୁ ନ୍ୟୁନ ଓ ଦ୍ୱାରକାଲୀଳାର ମହିଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଭାଗବତ ୧୦ମ ସ୍କ ।୪୭ ଅଧ୍ୟାୟ ୬୦ମ ଶ୍ଳୋକରେ

("ଏହି ଧନ ! ଶ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରେମୋ ନ ହୁଏ ତାଙ୍କ, ସ୍ୱର୍ଗ ଯୁବତୀ
ଦିବ୍ୟାଙ୍ଗନାଙ୍କୁ ତ୍ରୁଟି ହୁଏ ସୁଦୁର୍ଲଭ !")

ଟୀକାରେ ବୈଷ୍ଣବାଚାର୍ଯ୍ୟ "ଗୋପିକାନ୍ତଦେବେନାପି କାମଦେବ ପ୍ରେମ୍ଣାର୍ଥଂ ମନ୍ୟତେ" ଇତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ଯେ ଧାମସ୍ଥ, ଜେ. ସ୍ୱାମୀ ବୁଝାଗଲା । ଗୋପୀମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ, ଜନମୟୀ ଓ ଆନନ୍ଦମୟୀ; ଏହା ଭାଗବତ ପାଠରୁ ବୁଝାଯାଉଥିବ । ଗୋକୁଳଲୀଳା ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ । ମଥୁରାଲୀଳା ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ ଓ ରଜୋମୟୀ ଏବଂ ଦ୍ୱାରକାଲୀଳା ରଜୋମୟୀ ଅଟେ । ତଦନୁରୂପ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କସହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ । ସେହି ସ୍ଥଳରେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସହ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ଜାଣିବୁଝି । ଅନ୍ୟଠାରୁ ସାଧାରଣମାନର ସେଥି ଅନ୍ତର ସ୍ୱଭାବ ଦେଖାଇ କାହିଁକି ରୁକ୍ମିଣୀ-ଉପାଖ୍ୟାନ ବୋଲି ଶୁଣାଯାଏ ନାହିଁ । ଭାଗବତପୁରାଣ ବୈଷ୍ଣବ ଉପାସନାଦିଲୀଳାରେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହେଉ କୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀପଦ ସେବା ଭୁଲି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଭାବ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । (କାରଣ ସାଧାରଣ ଜନବାଳ ସ୍ୱ ସୁଖ ବୁଝନ୍ତି) । ପ୍ରସଙ୍ଗାନୁରୋଧରେ ଯାଦବରମଣୀଙ୍କ ସହିତ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ତାରତମ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଲା ମାତ୍ର । ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପଟରାଣୀଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହା ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳନୀଳମଣିରେ ବର୍ଣ୍ଣିଛନ୍ତି, ଯଥା—

ସାଧାରଣୀ ନିଗଦିତା ସମଞ୍ଜସାସୌ ସମର୍ଥା ଚ ।
କୁବ୍ଜାଦିଷୁ ମହିଷୀଷୁ ଚ ଗୋକୁଳଦେବୀଷୁ ଚ କ୍ରମତଃ ॥
ମଣିବଚ୍ଚିନ୍ତାମଣିବତ୍ କୌସ୍ତୁଭମଣିବତ୍ତ୍ରିଧାଭିମତା ।
ନାତିସୁଲଭେୟମନେନ ସୁଦୁର୍ଲଭା ସ୍ୟାଦନନ୍ୟଲଭ୍ୟା ଚ ।

ଅନୁକୂଳ ଓ ପ୍ରତିକୂଳଭାବରେ ଯେଉଁ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭଜନା କରିଥିଲେ ସେହିମାନଙ୍କର କାହାଣୀ ଗୋପ ଓ ମଥୁରା ଲୀଳାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବାରୁ କବି ଉପକ୍ରମଣି ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଦେଇ ସେ ସମସ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପେ ଓ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଚରିତ୍ରାବଳୀ ଦେଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ଭଲପାଇ ସେହି ଦେଖିଲେ ଲୀଳାରେ ଭକ୍ତି ଶକ୍ତି, ଭାବ ଓ ଭାବଜ୍ଞାନ ନିଜର ବିଚାର ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ହେବ ।

“ସୁବ୍ରଜଶୈଦ୍ୟୁକ୍ତଦୈଶ୍ଚ ସେବନଙ୍କ ଲବ୍ଧ ପ୍ରେମ ଲବ୍ଧପ୍ରତ୍ୟଂ ସ୍ତବେଃ ।
ମନ୍ତ୍ରିଶ୍ଚେମ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିଂ ଯସ୍ମାନ୍ମନ୍ତ୍ରାନୁଭୂତି ସ୍ୱନ୍ଦ୍ରଶୁଚଂସତେ ତ ଯଃ ।”

ଅକ୍ରୂର ଅକ୍ରୂର ଜଣେ ଯାଦବ । ସେ ଯାଦବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ଭକ୍ତ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରୁ ଭକ୍ତିଭାବରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଧବାଦିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଉଣା । “ଅକ୍ରୂରସ୍ୟ ସ୍ୱବାକ୍ୟେ” ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ବୃଷ୍ଣିଭାଗିଗଣରେ ସେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବେ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ।

ଗନ୍ଧାପିତ ଓ ମାଳୀର ଭକ୍ତି—ଦାସ୍ୟ ଭକ୍ତି—ଏମାନେ ଭକ୍ତ । ତାହା କଂସଙ୍କ ଭୃତ୍ୟଠାରୁ ଅକ୍ରୂର ଓ ଯାଦବଗଣଙ୍କ ଭକ୍ତିଠାରୁ ବଳିଷ୍ଠ ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି—କାମରୂପା, ରାଗାତ୍ମିକା । ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରେମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ନିର୍ମଳ, ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଅପ୍ରାକୃତ । ତାହା କାମରୂପରେ କଥିତ । ଉତ୍କର୍ଷମଧ୍ୟ ଅତୁଳନୀୟ । ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ବାହ୍ୟରେ ଭକ୍ତର ପ୍ରେମସମ୍ପୁଟର ମୁଖ୍ୟରୂପରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧବଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ—

ଆସାମହୋ ଚରଣରେଣୁଜୁଷାମହଂ ସ୍ୟାମ୍—୧୦।୪୭।୬୧ ।

“...ସ୍ତ୍ରୀ ଗୋପୀ ପରେ ଭକ୍ତା ସ୍ମରେଷୁ ପରମାତ୍ମନି ।
ଯାଭ୍ୟାଂ ଲୋକେଷୁ ମେ ଲଭ୍ୟନ୍ତେ ନ ତାଦୃଶୀ ।”

ପୁନଶ୍ଚ ଲଘୁ ଭାଗବତାମୃତେ:—

“ନ ତଥା ମେ ପ୍ରିୟତମୋ ବ୍ରହ୍ମା ରୁଦ୍ରଶ୍ଚ ପାର୍ଥିବ ।
ନ ଚ ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ନ ଚାତ୍ମା ଚ ଯଥା ଗୋପୀଜନୋ ମମ ।”

ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଧା ଶ୍ରେଷ୍ଠ—

ପଦ୍ମପୁରାଣେ:—“ଯଥା ରାଧା ପ୍ରିୟା ବିଷ୍ଣୋସ୍ତସ୍ୟାଃ କୁଣ୍ଡଂ ପ୍ରିୟଂ ତଥା,
ସର୍ବଗୋପୀଷୁ ସୈବୈକା ବିଷ୍ଣୋରତ୍ୟନ୍ତବଲ୍ଲଭା ।”

ଆଦିପୁରାଣେ:—ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟେ ପୃଥିବୀ ଧନ୍ୟା ଯତ୍ର ବୃନ୍ଦାବନଂ ପୁରୀ
ତତ୍ରାପି ଗୋପିକାଃ ପାର୍ଥ ! ଯତ୍ର ରାଧାଭିଧା ମମ ।”

କୁବ୍ଜା—କାମପ୍ରାୟା (କେବଳ କାମର ଗନ୍ଧ ଦର୍ଶିତ ହେଉ, ପରନ୍ତୁ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧ-ପ୍ରେମର ଅଭାବ । କୁବ୍ଜା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଯେ ପ୍ରୀତି କରିଥିଲା ତାହା କାମପ୍ରାୟରୂପେ କଥିତ । କୁବ୍ଜା ମଥୁରାବାସୀ, ବନିତାମାନଙ୍କ, ସେମାନେ ସାଧାରଣୀ ଓ ଭୁକ୍ତିଭୋଗ ସମର୍ଥା । ଉତ୍କର୍ଷମଧ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଦେଖ ।

ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳନୀଳମଣିରେ ସାଧାରଣୀ, ସମଞ୍ଜସା ଓ ସମର୍ଥା ନାୟିକାଙ୍କର ଯେଉଁ ଲକ୍ଷଣ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ କୁବ୍ଜା ସାଧାରଣୀଠାରୁ

ସମଞ୍ଜସା ଓ ସମଞ୍ଜସାଠାରୁ ସମର୍ଥା ରତି । ସଂକ୍ଷେପରେ ଦେଖିଲେ କୁବ୍‌ଜା ସାଧାରଣୀ ହେଲେହେଁ ମଥୁରାନଗରୀର ନାୟିକା ହେବାରୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କଠାରୁ ନ୍ୟୂନ ଓ ଦ୍ୱାରକାନଗରୀର ନାୟିକାମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନୁକୂଳରେ ଗ୍ରହଣ କରିହେବାରେ : ଭାଗବତ ୧୦ମ ସ୍କନ୍ଧ ୪୭ ଅଧ୍ୟାୟ ୬୦ମ ଶ୍ଳୋକରେ

("ଏହି ଧନ ! କୁହୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନା ତୁମ୍ଭ ଭକ୍ତ, ମଧ୍ୟେ ସବୁ
ତୁଚ୍ଛିତ୍ୱଳକ୍ଷଣଶ୍ରୁ ଃ ଭ୍ରମିତ ସ୍ମୃତ୍ୟର୍ଥଂ !")

ଏହାରେ ଦାଶରଥୀ "ଗୋପୀକାନ୍ତଦେବାଦି ପାଦପଦ୍ମ ସ୍ମୃତ୍ୟର୍ଥଂ ମନୀଷିଣ" ଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା କୁବ୍‌ଜାଙ୍କ ରତି ଯେ କାମପ୍ରାୟ୍ୟା, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ । ଗୋପୀମାନେ କାନ୍ତଭାବ ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ, ଜ୍ଞାନମୟୀ ଓ ଆନନ୍ଦମୟୀ; ଏହା ଭାଗବତ ପାଠରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ । ଦ୍ୱାରକାଲୀଳା ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ । ମଥୁରାଲୀଳା ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ ଓ ରଜୋମୟୀ ଏବଂ ଦ୍ୱାରକାଲୀଳା ରଜୋମୟୀ ଅଟେ । ତଦନୁରୂପ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ । ସେହି ମଥୁରାରେ କୁବ୍‌ଜାଙ୍କ ସହ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ । ଏହାଠାରୁ ପାଠପାଠିକା ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ସ୍ୱପ୍ରେମ ହେବ ନାୟିକାର କୁବ୍‌ଜା-ସ୍ୱଭାବମାନ ହୋଇଯିବ କୁଳନ୍ତ ନଦୀରେ । ଭାଗବତରେ ସେହି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନାହିଁ ଆହ୍ଲାଦ ନୁହେଁ ଭକ୍ତି କୁବ୍‌ଜାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । (ଭାରତ ସାଧାରଣୀ କେବଳ ସ୍ୱ ସୁଖ ଚେଷ୍ଟା) । ପ୍ରସଙ୍ଗାନ୍ତରେ ଏ ପାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ କୁବ୍‌ଜାର ତାରତମ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଲା ମାତ୍ର । ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ସମଞ୍ଜସା ରତି ସାଧାରଣୀଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହା ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳନୀଳମଣିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ଯଥା—

ସାଧାରଣୀ ନିଗଦିତା ସମଞ୍ଜସାସୌ ସମର୍ଥା ଚ ।
କୁବ୍‌ଜାଦିଷୁ ମହିଷୀଷୁ ଚ ଗୋକୁଳଦେବୀଷୁ ଚ କ୍ରମତଃ ॥
ମଣିବଚ୍ଚିନ୍ତାମଣିବତ୍ କୌସ୍ତୁଭମଣିବତ୍ତ୍ରିଧାଭିମତା ।
ନାତିସୁଲଭେୟମଭିତଃ ସୁଦୁର୍ଲଭା ସ୍ୟାଦନନ୍ୟଲଭ୍ୟା ଚ ।

ଅନୁକୂଳ ଓ ପ୍ରତିକୂଳଭାବରେ ଯେଉଁ ଭକ୍ତିପ୍ରେମ ଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭଜନା କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଗୋପୀ ଓ ମଥୁରା ସ୍ଥଳରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ଭକ୍ତିରସ-ମଥୁରାନଗରୀ-ଲୀଳା ସେ ସମସ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପେ ଓ ପୁଣି ତତ୍ତ୍ୱରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ବର୍ଣ୍ଣିଅଛନ୍ତି । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମନନ କରିବାକୁ ହେଲେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ଜାଣନ୍ତି ! ସେହି ତାଙ୍କର ଲୀଳା ହେଉଛି ଅଭୁତ ଶକ୍ତି, ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଉପରେ ଭାବିବାକୁ ହେବ ।

ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଛାନ୍ଦମାନଙ୍କର
ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ଓ ବିଷୟ ବିଚାର

୧ମ ଛାନ୍ଦ—ଭକ୍ତବତ୍ସଳଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣାବତାରଲୀଳା ଜଣାଙ୍କର ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଗ୍ରନ୍ଥଲେଖାଶେଷପୂର୍ବକ ଜୀବନ ସମାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ସ୍ତୁତିସ୍ତବ; ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଦାନବ କଂସର ଉତ୍ପୀଡ଼ନରେ ପୃଥିବୀଙ୍କର ଆର୍ତ୍ତ ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ ଦୁଃଖ ନିବାରଣାର୍ଥ ସୁରମାନଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କ୍ଷୀରସାଗରଶାୟୀ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା; ଦୁଷ୍ଟଦମନାର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କର କଂସବଧ ନିମନ୍ତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଅବତରଣପୂର୍ବକ ବସୁଦେବ ଗୃହରେ ଜନ୍ମହେବା ପାଇଁ ଦେବୀଙ୍କୁ ଅନୁମତି; ଦେବକୀଙ୍କର ସନ୍ତାନ ହତ୍ୟାବର୍ଣ୍ଣନ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦେବକୀ ଉଦରରେ ଜନ୍ମ ଏବଂ କଂସଭୟରେ ବସୁଦେବଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋପରେ ଥୋଇଲେ, ବାଳକ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂତନା, ତୃଣା, ଶକଟ, ଅଘାଦି ଅସୁରଙ୍କ ବିନାଶ ସାଧନ; କାଳୀୟଦମନ, ବରୁଣଠାରୁ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ମୋଚନ; ଇନ୍ଦ୍ରକୋପରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଉତ୍ତୋଳନ; ଗୋପୀବସ୍ତ୍ରହରଣ; କେଶୀ ମଥୁରା ପ୍ରଭୃତି ବସୁଦେବଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁରତା ମୁଖରେ କଂସକୁ ଜଣାଇବାର ଓ କଂସଙ୍କ କୃଷ୍ଣବିନାଶସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଥୁରା ଆନୟନ ନିମନ୍ତେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ସାଗ୍ରହେ ଅନୁରୋଧ; ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଗୋପଗମନ ଉପଦେଶ । ଭାଗବତରେ କଂସର ଜନ୍ମରେ ସହିତ ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ବିଚାର—ମୂଳ ଭାଗବତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ମଥୁରାଯାତ୍ରା ପରେ କେଶୀର ମୃତ୍ୟୁ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଭକ୍ତଚରଣ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ମଥୁରାଯାତ୍ରା ପୂର୍ବରୁ କେଶୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରସକଲ୍ଲୋଳକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି । ମୂଳ ଭାଗବତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ କଂସ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭୟରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ କେଶୀ ପ୍ରଭୃତି ଦାନବଙ୍କ ସହ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିବା ପରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ସହିତରେ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିଥିଲା । ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ କଂସ ଅକ୍ରୂର ଆଗରେ ଭୟ ହୋଇ ନିଜର ମନର କଥା କହିବା ଲିଖିତ ଅଛି । ଧନୁର୍ଯାଗ ଓ ଉତ୍ସବ କରିବା ବିଷୟ ଚାଣୂର ମୁଷ୍ଟିକାଦିଙ୍କୁ କହିବା ପରେ କଂସ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କହିଥିଲା । ଏହା ମୂଳ ଭାଗବତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅଛି । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟ ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି । ଦେଖନ୍ତୁ...ଆଗେ ମନ୍ତ୍ରଣା ୧୧୪-୮୯, ଏହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର "ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ବୁଝିବଟେ ମାତ୍ର, ଦେବେ ଜୀବନ ସୁଖ ଧନ" ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ । କଂସର ଆଜ୍ଞାରେ ଲେଖିବା ଓ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅକ୍ରୂର ହସ୍ତେ ଦେବା ଓ ଅକ୍ରୂରର ନନ୍ଦଙ୍କୁ

ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଧବ। ଶମ୍ଭୁ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଅକ୍ରୂର ନନ୍ଦଙ୍କ ଘର ଦେବା କଥା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅଛି । ଯଥା—

"ଏମନ୍ତ ଚିନ୍ତ ସ୍ୱଫଳ୍କ ସୁତ । ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖ ॥
ନନ୍ଦ ଉଠିଣ ଯେନି ଭଲେ । ସମ୍ମୁଖ ଲଗାଇଲେ ଶିରେ ।"

ଏହି ପ୍ରକାର ଶମ୍ଭୁ ବଳରାମଦାସ ଓ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ହରିବଂଶ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏବଂ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ଲିଖିତ ଅଛି ।

"ମନ୍ଦିର ବାହାର ହୋଇ ତାହା କ୍ଷଣ, ଆପଣେ ଶ୍ରୀନନ୍ଦ ଦେଲେ ଯାଇ ନିରମାଣ ।"

(ବଳରାମଦାସ ହରିବଂଶ)

ଗଳାରେ ପଣତ କାନି ଲମ୍ବାଇବା ଯାହା ଏବେ ଦେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ବଳରାମ ଦାସ ଓ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ହରିବଂଶରେ ଅଛି । ଯଥା—

"କମ୍ବଳ ଅଞ୍ଚଳ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଅକ୍ରୂର ।"

(ବଳରାମଦାସ ହରିବଂଶ)

"ସମ୍ମୁଖ ହୋଇ ଗଳଦେଶେ ଲମ୍ବିଅଛି ।"

(ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ହରିବଂଶ)

ପୂର୍ବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦୂତମାନଙ୍କର କାନି ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଯାଉଥିବାର ପ୍ରଥା ଥିଲା । ଭାଗବତ ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ୪୯ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଧନୁର୍ଯଜ୍ଞ ପରେ କଂସର ବାଳକବଧ ଓ କୁମାରୀମଣ୍ଡନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେ ପ୍ରମାଣ ଅଛି, ତାହା ଅବଲମ୍ବନ କରି କବି ଅକ୍ରୂର ମଥୁରା ଯିବାର ପରେ ହିଁ କଂସକୁ ବାଳକ ମାରିଅଛନ୍ତି ଓ କୁମାରୀମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡାଇ ଅଛନ୍ତି ।

"କେମନ୍ତେ ରକ୍ଷିବ ଜୀବନ । ଏମନ୍ତେ କଲା ଦିନ ଦିନ ॥
ନିଦ୍ରା ନ ଯାଉ ନୟନେ । ଭୟରେ ଅତି ଚିନ୍ତେ ମନେ ॥
ଶୁଣି କ୍ଷଣକେ ନିଦ୍ରା ମୋହ । ସ୍ୱପନେ ସୁନ୍ଦରୀ ଦେଖଇ ॥

* * * * * *

ବସୁଧାର ଲୁଟେ ଶିର ଛାଡ଼େ * * *
କୁମାରୀର ଭଳି ସୁନ୍ଦର * * *
ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗେ ଯାଏ ଧାଇଁ । ତୁଳା ବସନ ଶିରେ ନାହିଁ ।"

(ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭାଗବତ)

ଏହି କୁମାରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଚକ୍ଷୁ ବୈଦିକବିଧି ପୁରାଣରେ ନାହିଁ ଭଗବାନ କହିଅଛନ୍ତି ।

ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରି ଯାହା ଅବସ୍ଥାରେ, କହନ୍ତି:—

"ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠମାତ୍ର ଦେହେନ ଯେ ତତ୍ପ୍ରଦର୍ଶିତଂ ଦର୍ଶନମ୍ ।
ଶଙ୍କରେଣ ପ୍ରଦର୍ଶିତୋ ମୃତ୍ୟୁଭୟଂ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।"

ମୂଳଶ୍ଳୋକ—"ବାଳେରଂ ବାନ୍ଧବଂ ଶ୍ରୁତଂ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭଂ ଶତଂ
ମନ୍ୟେ ମି ରକ୍ଷାତାଙ୍ଗାରଂ ଶକଟଂ ଚିତ୍ରକୁଣ୍ଡଳମ୍ ।"

ମଥୁରାପ୍ରସଙ୍ଗଲକ୍ଷ୍ମ "ବଂଶଶବ୍ଦ ନିଷ୍କ୍ରାନ୍ତ ଅବତାର"ର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ "ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ଶଙ୍ଖ ବାଜେ" ଅନୁରୂପ ହୋଇ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱକ-ଲେଖାର ବାବୁ ଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ସମ୍ପାଦକର ଅଧିକ ଅନାବୃଷ୍ଟି ଏଥି "ଶ୍ରୀ ମ ବାଜେ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ରେ" ଲେଖାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ମୂଳଶ୍ଳୋକରେ "ପ୍ରାଣରେ ଶାନ୍ତପତ୍ର" (ପ୍ରାଣ ପାଇଁ ସେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ)ର ଅର୍ଥ ଜଣା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ "ଶଙ୍ଖ" ଓ ମୂଳ ଭାଗବତରେ "ଶକ୍ତ ଚକ୍ର" ହୋଇ ଥିବା ଏକ ଅପୂର୍ବ ଅନୁବାଦ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି

"ସ୍ୱୟଂ ସତ ନୂଆ ବେଶୀ ଭୂଷଣ" ଏ ବିଷୟ କହି ଦଂଶ କରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଓ ସଞ୍ଚିତ କରି ଥିବା ଦେବ —କୃଷ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ଉଦାହରଣ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଲା, ଏକେ କଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଛି । ତାହାର ଏପରି ବେଦୋକ୍ତ— ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ହେତୁ ଉଦ୍ଦେଶରେ ନାହିଁ । ପର ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧବ ଙ୍କ ସହାୟ ପ୍ରାପ୍ତ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଏଠାରେ କରିଅଛନ୍ତି । ଭାଗବତରେ ଧନୁର୍ଭଙ୍ଗ ପରେ ଗୁଣବାନଙ୍କ ଙ୍କ ବଧ ପୂର୍ବରେ ଓ ଜାଗରଣରେ ଦୁର୍ନିମିତ୍ତ-ମାନ ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି । କଂସ ଅକ୍ରୂର ତମ୍ଭ ପରେ ଦୁର୍ନିମିତ୍ତମାନ ଦର୍ଶାଇ ଦାସ ବାବୁଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ସମ୍ପାଦନାର୍ଥ ଏଂଶର ଭକ୍ତ ବେଦୋକ୍ତରେ ବିଷୟ ସ୍ଥାପନ କରିଅଛନ୍ତି

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ

ସ-ସୂ । କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନ ସ୍ପୃହ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ରଥ ଚଢ଼ି ବ୍ରଜଗମନ ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭକ୍ତ-ଅଙ୍ଗ-ସଙ୍କଳ୍ପର ଚିନ୍ତାରେ ଆନନ୍ଦ ସ୍ରୋତ; ମାର୍ଗସ୍ଥିତ "ପାଦଚିହ୍ନ" ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଧ୍ୱଜ-ଅଙ୍କୁଶ-ବଜ୍ର-ଅମ୍ବୁଜ-ଯୁକ୍ତ ପଦଚିହ୍ନ ଦର୍ଶନରେ ଭକ୍ତବାଞ୍ଛ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଅଶ୍ରୁମୋଚନ ଓ ମୋହ; ଗୋଷ୍ଠ ପ୍ରବେଶାନ୍ତେ ଗୋଦୋହନରତ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ; ଅପ୍ରାକୃତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପ ଓ ବେଶଭୂଷାଦି ବର୍ଣ୍ଣନ; କୃଷ୍ଣଚରଣ ସମର୍ପି ପଦତଳେ ପଡ଼ିଲେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଭ୍ରମ; କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ସସ୍ନେହ ଆଲିଙ୍ଗନ ଏବଂ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ସହ ଗୃହଗମନ; ସମ୍ଭାଷଣାନ୍ତେ ସଭାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅକ୍ରୂରସତ୍କୃତିଦ୍ୱୟ, ମଥୁରାର କୁଶଳାଦି ଓ ତାଙ୍କର ଯୋଗାଇବା ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛା; କଂସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିମିତ୍ତ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଥୁରା ନେବାରେ କଂସର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟାଦିର ରୂପ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ପ୍ରକାଶ; କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଦେଶରେ ନନ୍ଦଙ୍କ କଂସର ଆଜ୍ଞାମତେ ବାଜ ଓ ତାଙ୍କ ଧନୁର୍ଯଜ୍ଞ ଦର୍ଶନ ପ୍ରସ୍ତୁତିଆର ;

ସାରାଂଶ :—ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ ।

"ବାଲରୂପ" ଦର୍ଶନରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ ଜାତ ।

[illegible] ଲୋକିନାଃ ।
[illegible] ଭବନ୍ତୁ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ପରମେଶ୍ୱରଂ [illegible] ॥

(ଶ୍ରୀଧର ।)

ପୁନରପି କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନ ଆଶାରେ ନାନା ଭାବେ ଦ୍ରୁତ ଯାତ୍ରା କରିବାପରେ ବାଳରୂପ ଦର୍ଶନ ପୁଣି ଭକ୍ତିର ଅପୂର୍ବ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରଣ । ତତ୍ପରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ରାମକୃଷ୍ଣ ଦର୍ଶନରେ ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଯେଉଁ ଭାବ ଭଳି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୂଳ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ । ଏହି ଯେଉଁ ଦର୍ଶନର ବର୍ଣ୍ଣନା ସେଥି ମନୋହର କରିଅଛନ୍ତି । ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ, ଅକ୍ରୂର ପ୍ରଥମତଃ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପ ଦେଖିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ପରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଚିହ୍ନିପାରି ନ ଥିଲେ; ଶେଷରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାୟା ସମ୍ବରଣ ହେବାରୁ ଅକ୍ରୂର ସମ୍ମୁଖରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଅକ୍ରୂର ପ୍ରଥମତଃ ଗୋପବାଳକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରି ନ ଥିଲେ, ଏହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅଛି ।

"ଅକ୍ରୂର ଦେଖି ବାଳକ । ଚିହ୍ନ ଗୋବିନ୍ଦ ନ ଚିହ୍ନଇ ॥
ସବେ ଧରନ୍ତି ଏକମତି । ମୁଁ କବା ଜାଣିବି କେମନ୍ତେ ॥
ଭାବବିଚାର କରୁଥାନ୍ତେ । ଜାଣିଲେ ଅକ୍ରୂରର ମନ ॥
ତତକ୍ଷଣେ ନିଜ ରୂପ ହୋଇ । ଗାଈ ଦୁହାନ୍ତି ଦେଖ ସ୍ଥଳ ।"

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତରେ ଗୋପବାଳକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ, ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଭ୍ରମ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାୟାସମ୍ବରଣ ପ୍ରଭୃତି ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ଏରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇ ସାଧାରଣ ଭକ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କୃଷ୍ଣ ଓ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଦର୍ଶାଇ ପରେ ଅକ୍ରୂର ଆଦି ଭକ୍ତଶ୍ରେଣୀ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ସମ୍ବରଣ ଦ୍ୱାରା ଗୋପୀଜନର ବ୍ରଜରୂପ ଗୋକୁଳର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ଭକ୍ତଚରଣ ପ୍ରଥମେ କୃଷ୍ଣରୂପ ଓ ପରେ ଗୋପବାଳକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ଉଭୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭେଦ-ଭେଦବସ୍ତୁର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଦର୍ଶନ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ଅକ୍ରୂରଙ୍କର

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତରେ "ପପ୍ରଚ୍ଛ ସତ୍କୃତଂ ନନ୍ଦଃ କଥଂ ସ୍ଥ ନିରନୁଗ୍ରହେ । କଂସେ ଜୀବତି ଦାଶାର୍ହ ! ସୌନପାଳା ଇବାବୟଃ ॥ ଯୋଽବଧୀତ୍ ସ୍ୱସ୍ୱସୁସ୍ତୋକାନ୍ କ୍ରୋଶନ୍ତ୍ୟା ଅସୁତୃପଃ ଖଳଃ । କିଂ ନୁ ସ୍ୱିତ୍ ତତ୍ପ୍ରଜାନାଂ ବଃ କୁଶଳଂ ବିମୃଶାମହେ । ୪୬ । ଇତ୍ଥଂ ସୂନୃତୟା ବାଚା ନନ୍ଦେନ ସୁସଭାଜିତଃ । ଅକ୍ରୂରଃ ପରିପୃଷ୍ଟେନ ଜହାବଧ୍ୱପରିଶ୍ରମମ୍ । ୪୭ । ଗୋପବୃଦ୍ଧ ଏହି ସନ୍ଦେଶର

ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦଟେକି ପ୍ରଣାମ ଓ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ପାଦଶୌଚକ୍ରିୟା ଓ ପାଦସମ୍ବାହନ ବ୍ୟାପାର ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭଗବାନ୍ତ୍ୱ ଓ ଲୋକାଚାରର ବିରୋଧ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ।

ଯଥୋଚିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ସହ ରାମକୃଷ୍ଣ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ଶୁଣିଲ ତାଙ୍କ "ରାମଶୋଭାର ବେଗ ସୋଦରର କୃପେ ଦେଶ ହୁଁନ" ପାଠ "ତ୍ରୁଟିବା" ପରେ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତରେ କଂସଙ୍କର ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଓ ନନ୍ଦଙ୍କ ସହ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ କଥୋପକଥନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ

"ଅକ୍ରୂର ପାଦେ ନମ ଦେଇ । ପୀଠେ ବସନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ହୋଇ ।"
ରାମ କୃଷ୍ଣେ ଭକ୍ତି କଲେ । ସ୍ତୁତି କଲା ଅକ୍ରୂର ଶେଷର ।।

(ଏ ପାଠ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ସମ୍ପାଦନରେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୁଦ୍ରିତ ସଂସ୍କରଣ-ମାନଙ୍କରେ ଅଛି—କିନ୍ତୁ କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର, ଅନୁଗୁଳ, ଭଦ୍ରକ ମନ୍ଦିରର ୧୬ ଖଣ୍ଡ ପୋଥିରେ ଏ ପଦଟି ନାହିଁ । ଏ ପଦ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ବୋଲି ଅନୁମାନ ହୁଏ) ପଦ ପରେ

"ନନ୍ଦକୁ ନମ୍ରେ ମୋଡ଼ି କର । ଏକାନ୍ତେ ବୁଝନ୍ତି ପ୍ରକାର"
ପଦ ଅଛି । କେଳ ଭଳି ଶ୍ରୀ ନର ପୋଥିମାନଙ୍କରେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୁଦ୍ରିତ ସଂସ୍କରଣମାନଙ୍କରେ ଏ ପଦ ଅଛି । ଏହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଭକ୍ତଚରଣ ଲେଖିଅଛନ୍ତି—

"ନନ୍ଦଙ୍କରେ ଦେଇ ଦେଖି ଭକ୍ତି ଉଠିଲ, ତେଡ଼ା ପାଇଁ ।।"

ଟୀକା: ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ, କାରଣ ସେ ଯେଉଁ ଭାଗବତ ପୋଥିର ଟୀକା କରୁଥିଲେ ସେଥିରେ ଏହି ଭଳି ଶ୍ଳୋକ ନ ଥିଲା । "ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ଭାଗବତର ଟିପ୍ପଣୀରେ ଲିଖିତ ଅଛି, "ଇମେ ଶ୍ଳୋକା ବହୁଷୁ ପୁସ୍ତକେଷୁ ନ ସନ୍ତି ।" ତେବେ କଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଠ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ ? ତାହା ମଧ୍ୟ କହି ହେବ ନାହିଁ ; କାରଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦ "ମଞ୍ଜୁ ମାଣ୍ଡପରେ ବେଗସେ, କନ୍ଦରେ ଥାନ୍ତି ପଶୁଗଣେ" ଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡୁଛି ଯେ, ସେ "ସୈରିନ୍ଧ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି" ପାଠ ଜାଣି-ଥିଲେ । ବୋଧହୁଏ ସେ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ ଧୃତପାଠ ଓ ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ ଧୃତ ପାଠ ଉଭୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବା ମୂଳଭାଗବତରୁ ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ଏପରି ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଶୋଭ ବାବୁ ଏ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ପଦମାନଙ୍କ ଅର୍ଥ ରକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିଜେ ପଦମାନ ଯୋଡ଼ି ଯାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ସେ ସ୍ୱକୃତ ପଦମାନ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଦେଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପଦମାନ ଅଶୁଦ୍ଧ ବିଚାରରେ ରଖି କରିଥିଲେ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଶୋଭ ବାବୁଙ୍କର ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବିକୃତ ହୋଇଛି ମାତ୍ର ।

'ପିତାଙ୍କର ଆଦେଶ ନେଇକରି ମୁଁ ମଥୁରାକୁ ଯିବି' ଏହା କୃଷ୍ଣ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କହନ୍ତେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଭୟ; ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ମନେ ହେଲା ଯାହା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା—

"ମୁଁ ମଥୁରା ଯିବି କଂସ ମାରିବି ମନେ ନ କର ଭୟ"

ଓ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ପଚାରି ନେବା ନିମନ୍ତେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଓ ଅକ୍ରୂର ନନ୍ଦଙ୍କ ଆଗରେ ଗୋପପୁରରେ କହିବା ଏହା ପଦ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ତାହା ଭାଷା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଶୋଭ ଓ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟଙ୍କର ପଦମାନ ଉଦ୍ଧୃତ କଲୁଁ ।

(୧). କହ ଯାଇଁ ଗୋପତିଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ ଏ ବାରତା,
କି ରୋକନ୍ତି ଜନନୀ ଜନକ ଶୁଣି କଥା ।
କେବେହେଁ ବାନ୍ଧି ଆଣି, ନ କରିବ ବିଳମ୍ବ, କରିବ ନାହିଁ ଦିଗନ୍ତ ଦେଶ ।
ତେଣୁ ଶ୍ରୀବନମାଳୀଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଅକ୍ରୂର ଗୋପରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ।
କଂସ ଆଜ୍ଞାରୁ ନେଇ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ହୋଇ ସକଳ ସନ୍ଦେଶ କହିଲେ—

(ଭା: ଦ: ୧୯-୨୦)

(୨) କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କହିଲେ ସେ ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ଗୋପୀ ଓ ଗୋପାଳ-
ମାନେ ମୋତେ ଗୋପରେ ରୁନ୍ଧିବେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିବେ ।
ତାହା ତୁମ୍ଭେ ନ ଶୁଣି ତ୍ୱରିତେ ପ୍ରୟାଣ କରିବ ।
ଏବେ ତୁ ଅକ୍ରୂର ତୋହ କହିଥିଲୁ ଯେତେ ।
ଏମନ୍ତ ବୋଲି ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଗୋପରେ ଦେଖିଲେ ।

(ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଶୋଭଙ୍କ ପ୍ରକାଶ)

(୩) ଯେ ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି କଂସ ନରନାଥ,
ସେମାନଙ୍କୁ ମନାଇଣ ନେଇ ଯିବୁ ତାହା ।
କେବେ ଯହିଁ ଚାହିଁ ଯିବା ହୋଇବ ବାଧନ ।
ଶୁଣି କରି ଅକ୍ରୂରର ସନ୍ତୋଷ ମନ ।

(ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟଙ୍କ ପ୍ରକାଶ)

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ମୂଳ ଭାଗବତ ବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଏହି ରୂପ ଶିରରେ ଲଗାଇ ନନ୍ଦଙ୍କର ଅଭିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଅଭିପ୍ରାୟ ।

ନନ୍ଦ ଘଟିଣ ସେନା ଜଡ଼େ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲଗାଇଲେ ଶିରେ । (ଭା: ଦ:)

ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ

କଂସର ଏଣି:—ଅସ୍ତି,ପ୍ରାପ୍ତି ଦେବକୀନନ୍ଦନଙ୍କୁ ଜନ୍ମଠା ସ୍ୱୀକାର ଦୂତ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ବାଳବାର୍ତ୍ତାର ଘୋଷଣା; ନନ୍ଦର ଅବସ୍ଥା; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଂସଙ୍କ କଂସର ତର୍ଜନ; ସହାୟକ ସମ୍ମୁଖ ସମ୍ମତ ଶାଳ ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେଖା ଦେଉଥା ନିମିତ୍ତ ନନ୍ଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅବଶେଷ; ବାଲ୍ୟଭଗବାନ ଅବର ଯୌବନରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଧନ୍ୟଗୋପୀରେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଆସି; ଏ ତର୍ ସ୍ୱୟଂରେ ନନ୍ଦଙ୍କର ମଥୁରାଗମନ ବାର୍ତ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ଘୋଷଣା ଓ ବାଳ୍ୟ ଆବରଣରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ସତ୍କାର ।

ବାସ୍ତବ—କଂସର ଏଥିରେ ଲକ୍ଷିତ ବିଷୟମାନ ଯାହା ଜଣା ସନ୍ଦେଶୀରେ ଦାସ ଅଛନ୍ତି, ଯଥା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ୩୬ ଅଧ୍ୟାୟରେ (ମୂଳସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ୩୬ ଅଧ୍ୟାୟରେ) ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ପ୍ରତି କଂସର ଉକ୍ତିରେ ଅଛି ।

"ଶୁଣ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ମୋର — ଏତେ ଦିନ ବଞ୍ଚିବାର ॥
ଆରେ ତୋରଠାରୁ ଅଧିକ — ବାନ୍ଧବ ପୁଣି ବାଞ୍ଛିତ ॥
ଏ ମୋର କର୍ମ କରିଦେବୁ । ମୋତେ କରି ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷିବୁ ॥"

ଏହାସାଙ୍କଙ୍କୁ ଓ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିଶେଷତଃ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏ ବିଷୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନାନା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପୁଣି କଂସର ଉକ୍ତିରେ ଥିବା "ସମସ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ ମୋର ଶତ୍ରୁ ହୋଇଲେ, ମନେ ନ କରନ୍ତି ଭୟ । ସମ୍ମୁଖ ଯାଇ ଜିତେ ଶୂର ଯୋଦ୍ଧା ମୋତେ ଯୋଦ୍ଧା ଅଧୀନ ହୁଅନ୍ତି" ଓ ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ "ବଳ ଅଧିକ ଗର୍ଜନ ଦଶ ଦିଶ ଏହା ମୋ ନାଶ ଆପଣା ମରଣ"—ଏହାସାଙ୍କଙ୍କ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ "ତୋହର ଆଶ୍ରା ଜେତେ ବିଷ, ଯାହା ଉଦ୍ଧବ ଯାଇ ମୋର" ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ "ଭୂପ ଦାନମାନ ଶତ୍ରୁ ହେତୁ ଏମିତ" ଓ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ "ଅଷ୍ଟ ବଜ୍ରଧର ବର୍ତ୍ତନ ବାଣ ନ ଧରଇ କୃଷ୍ଣ" ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରଣୀୟ । ମଥୁରାମଣ୍ଡଳର "ସମସ୍ତ ଯୋଦ୍ଧା କଂସ ନ ଶଙ୍କ ହେଲେ"—ନାୟକର ଯୋଦ୍ଧା ଶତ୍ରୁର ଭଲେ ଜଣ ସେ ଏ ହେତୁ (୧) ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱଭାବର ଲକ୍ଷଣ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଓ ତାଙ୍କ ସାଥୀ ନିଜର ଅନ୍ତରଙ୍ଗମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟାଇବା, (୨) ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନ୍ତଃସ୍ଥିତ ମୂଳବସ୍ତୁ ଦେଖ ଦାସଙ୍କ "ଅଷ୍ଟ ବଜ୍ରଧର ବର୍ତ୍ତନ ବାଣ ନ ଦେଲ" ଅଧିକ ଯୋଗ କରିଥା, (୩) ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ

ବଂଶୀବଣ ଅଭିସାରରେ କଂସର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଭଣା ନ କରି ଧନୁର୍ଯାଗକୁ ନ ଯିବା ପ୍ରଭୃତି ବୋଧ ହେଉ ଥିବ ।

ଚତୁର୍ଥ ଛାନ୍ଦ

ଧନୁ ଭଙ୍ଗିବା ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଥୁରାଗମନ-ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣରେ ଗୋପୀଙ୍କ ଶୋକ ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠା ବର୍ଣ୍ଣନ । ସମ୍ଭାଷଣ କାଳରେ ଗୋପୀଙ୍କର ସଖୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦନର ଦାଗଣୀ ଦଶଣା, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଥୁରାଗମନର ଅନିଚ୍ଛାସ୍ଥିତ ନିବେଦନ ଏବଂ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭାସିତରେ ମଙ୍ଗଳ

ବାଣ୍ଟୁ ଭଲ:—ଗୋପୀଙ୍କର ବାକ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରେ ମରଣ ହେଉଥିବା, ଆଶି ସ୍ତ୍ରୀ ପିତା, ପୃଥ୍ବୀ ଅଭେଗୀ ହେବା, ବାଇ ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ କାରଣରେ କଂସକୁ ସ୍ମରିବା ପ୍ରଭୃତି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରୁ ଗୃହୀତ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ୧୩ ପଦ ଓ ୧୪ ପଦ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ପଦମାନଙ୍କ ତୁଳନା ଦେଖିବାକୁ:—

"ମଥୁରାପୁର ନାରାୟଣ । ବୁଝିଲେ ମନ ହୃଦେ ନାରାୟଣ ।
ମନୁଷ୍ୟ ଭାବେ କୃଷ୍ଣମନ । ଏଣିକି କାନ୍ଦିବେ ସଖୀନ ।
ଯେଉଁ ବାଟରେ ଯିବ । ଛାଡ଼ିବେ ଗୋପପୁର ଜନ ।
ଭଲରେ କୃଷ୍ଣ ମନ ଧରିସେ । ଛାଡ଼ି ନ ଦେଖିବ ଗୋପପୁରୀ ।"

(ଭା: ୧୦: ୪୨)

ସୁତରାଂ "କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ...ଅଗଣା" ଇତ୍ୟାଦି ଗୋପୀମାନଙ୍କର କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣନରେ ଏହି ଦାଉଡ଼ି ପ୍ରଶ୍ନ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ; କାରଣ ଭାଗବତରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଯଶୋଦାବିଳାପରେ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମଥୁରାପ୍ରସ୍ଥାନ କାଳରେ ଦେଖାଯାଉଛି । ତାହା ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତଚରଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଅତି କରୁଣ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦ

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନସ୍ତାପ ବର୍ଣ୍ଣନ, ପୂତନା-ଶକଟ-ତୃଣ-ବକ-ନିଧନ, କାଳୀୟଦମନ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧାରଣ, କରୁଣାବାଦ, ସାନ୍ଦୀପନି, ବସ୍ତ୍ରହରଣ, ଯମଳାର୍ଜୁନଭଞ୍ଜନ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୋହଭଙ୍ଗ, ବୃନ୍ଦାବନବିହାରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦର୍ଶନଲାଭ ଓ ଭାବଦଶା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଶୋଚନାରୁ ସ୍ମରଣ ସହ ବର୍ଣ୍ଣନା । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶୀଘ୍ର ଦେଖିବାକୁ ଆଶାବିନୋଦନ, ନନ୍ଦରାଣୀଙ୍କ ବିଳାପର ସୂଚନା ।

ବିସ୍ତାର:—ଗୋପୀଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଟି ଗୋଟି ଧରି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚିନ୍ତା-ବିଳାପବର୍ଣ୍ଣନ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ତାହା ବଙ୍ଗ ବୈଷ୍ଣବ ପଦମାଳରେ ବନ୍ଧ ନାୟିକାଙ୍କ ବିରହାଂଶରେ ଅଛି ।

ବୃନ୍ଦାବତୀ:—

"ଭୁଲ ଭଣାଇବ କେ ରାଧାଙ୍କୁ ।
କେଉଁ ବହିବ ଦୁଃଖ ବାଧାକୁ ।
କେଉଁ ବୃନ୍ଦାବତୀ ଘରେ ରହିବ ।
ବୃନ୍ଦାବନେ କେ ଖେଳିବ ତାହାଙ୍କୁ କେ ମୋହନ ।"

ମୂଳସ୍ଥ:—'ସୁଖି ଦଣ୍ଡଭିନ ବହିଲେ । ବୃନ୍ଦାବତୀ ଶୋକ ପାଉଁ ଥିଲେ' । ୨୭।୨୨ ଏହି ଉକ୍ତିଟିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି ଯେ ଭକ୍ତଚରଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମତାବଲମ୍ବୀ ଓ ଅତିବଡ଼ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବିଶେଷତଃ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ ପ୍ରମୁଖ "ଅନୟାଽରାଧିତୋ ନୂନଂ" ଏହି ଭାଗବତଶ୍ଳୋକର ଟୀକାରେ ସେହି ଗୋପୀଙ୍କୁ ରାଧାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରେମଚନ୍ଦ୍ରାଦିଙ୍କ ମୁଖବନ୍ଧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱକୃତ ଭାଗବତ ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

"ଗୋପିକା ବୃନ୍ଦାବତୀ ନାମେ । ଯାହା ସେ କୃଷ୍ଣ ସନ୍ନିଧାନେ ।
ପୂର୍ବେ ସେ ଅଛି ତପ କରି । ଗୋବିନ୍ଦ ତାର ଭୁଜ ଧରି ।
ଛାଡ଼ିଲେ ଗୋପୀଙ୍କର ମନ । କୃଷ୍ଣ ହୋଇଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।"

ବୃନ୍ଦାବତୀ ତପସ୍ୟା କରି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପାଇବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପୂର୍ବବଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ କୃଷ୍ଣଜନ୍ମଖଣ୍ଡରେ ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କ ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି-ଲାଭାର୍ଥ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

"କମଳାଂଶେ ତସ୍ୟ (କେଦାରନୃପସ୍ୟ) କନ୍ୟା ବୃନ୍ଦା ବଭୂବ ହ
ନ ବବ୍ରେ ସା ବରଂ କଞ୍ଚିତ୍ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦା ।

× × × ×

ଏ. ଦଦାମ ତ ମୋକ୍ଷଂ ଚ କୃଷ୍ଣେନ ସହ ଯୌବନାତ୍ ।
ରାଧା ସମଂ ତ ସୌଭାଗ୍ୟାଦ୍ ଗୋପୀଶ୍ରେଷ୍ଠା ବଭୂବ ହ
ବୃନ୍ଦା ଯସ୍ୟ ତପସ୍ତେପେ ତେନ ବୃନ୍ଦାବନଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।
ବୃନ୍ଦା ଯତ୍ର କୃତକ୍ରୀଡ଼ା ତେନ ବା ମୁନିପୁଙ୍ଗବ ।

× × × ×

ଟୀ—କୁଳବୃଦ୍ଧସ୍ୟ ଭନେ୍ୟ ଚଞ୍ଚ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରବଶାପଦେ
କୁଳସୀବେଦାଗତେଷୀ ତ ଶାସ୍ତ୍ରେ ବ୍ରଜଧର୍ମିଣି ।

× × ×

ତସ୍ୟା ନାମାନ୍ତରଂ ବୃନ୍ଦା ଭଗବାନ୍ ତପୋବନମ୍
ତେନ ବୃନ୍ଦାବନଂ ନାମ ପ୍ରବଦନ୍ତି ମନୀଷିଣଃ
ଟୀ—ରାଧା ଷୋଡ଼ଶ ନାମ୍ନି ଚ ବୃନ୍ଦାନାମ ଶ୍ରୁତୌ ଶ୍ରୁତମ୍
ତସ୍ୟାଃ କ୍ରୀଡାବନଂ ରମ୍ୟଂ ତେନ ବୃନ୍ଦାବନଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।

× × ×

ରାଧାଙ୍କ ନାମ ବୃନ୍ଦାଶବ୍ଦର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତମତେ—
ବୃନ୍ଦଃ ସଖୀଗଣଃ ସନ୍ତ୍ୟସ୍ୟାଃ ଶ୍ରେୟସୋ ବାଞ୍ଛିତଃ
ସଖୀ ବୃନ୍ଦୋଽସ୍ତି ଯସ୍ୟାସ୍ତୁ ସା ବୃନ୍ଦା ପରିକୀର୍ତ୍ତିତା ।"

ସମ୍ଭବ ତ ଭାଗବତର "ଗୋପୀ"ଙ୍କୁ ଦେବୀ ଓ ନୃପତନୟା ବା ଋଷିପୁତ୍ର କନ୍ୟା ରୂପରେ ନ କରି ରାଧାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ "ପ୍ରେମ ସେ ଏଥି ଜାତ ହୁଏ" ପରେ ଚୈତନ୍ୟଦେବ ଓ ରାଧାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସମୀଚୀନତା ପ୍ରେମଭକ୍ତିଚନ୍ଦ୍ରିକାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ଭକ୍ତଚରଣ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ରାଧା ଓ ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଭକ୍ତଚରଣ ଗୌଡ଼ୀୟ ଗୋସ୍ୱାମୀ ମାନଙ୍କ ମତାବଲମ୍ବୀ ନ ଥିଲେ, ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

"ଅକ୍ରୂର", "ଅଣ୍ଡଳ" କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯୌବନଦନ କ୍ରୀଡ଼ାକଳାପ, ନନ୍ଦଯଶୋଦା, ଗୋପୀଗୋପାଳ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ଯେଉଁ ପରମଭକ୍ତଙ୍କର ଭୁବନ ଓ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରେମର-ମଣିର କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ରୂପ ଅର୍ପଣ, ପୁଣିର ରୂପ ବିପଦ ସଙ୍କଟାରେ ଶାକ୍ତିଭିନୋଦିତ ଭାବରଙ୍ଗ, ଗୋପୀଙ୍କର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟାଳାପ, ଭକ୍ତମାନ ଏକତ୍ରରେ ମଥୁରାଗମନ କାର୍ଯ୍ୟ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯାତ୍ରାସଜ୍ଜା—ଏହି ଛାନ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଟିପ୍ପଣୀ:—ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରୁ କି ଅକ୍ରୂର ସହ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଥୁରା ଯାତ୍ରାକାଳରେ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଳାପ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଯଶୋଦା ବିଳାପର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ । କିନ୍ତୁ କବି ଭକ୍ତଚରଣ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିରହ ଶଙ୍କାରେ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଳାପରେ ବାତ୍ସଲ୍ୟରସର ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ପରିସ୍ଫୁଟ କରାଇଅଛନ୍ତି ।

ଶାସ୍ତ୍ର:—ଗୋପୀଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଯୋଗି ହୋଇ ଧନ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନିତ୍ୟ-ଲୀଳାପରିକର ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ତାହା ବିଷ୍ଣୁ ବିଷ୍ଣୁ ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ଶ୍ରୀ ନାରଦୀୟଙ୍କ ପଦ୍ମଖଣ୍ଡରେ ଅଛି ।

ବୃନ୍ଦାବତୀ:—

"ଭୂତ ଛଡାଇବା ଯେ ବାଧାଙ୍କୁ ।
ଦେଖ ସ୍ୱରୂପ ଦୁଃଖ ବାଧାକୁ ।
ଦେଖ ବୃନ୍ଦାବନ ସଙ୍ଗେ ଚାତୁରୀ ।
ବୃନ୍ଦାବନେ ଖେଳନ୍ତି ନାଗର ଯେ ମୋହନ ।"

ମନ୍ତବ୍ୟ:—'ମୁଁ ଯି ଉଦ୍ଧବ ନାଥିଲେ । ବୃନ୍ଦାବନ ରସିକ ହୋଇଗଲେ' । ୨୨।୨୨ ଏହି ଉକ୍ତିକୁ [illegible] ଯେ ଭକ୍ତଚରଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମତାବଲମ୍ବୀ ଓ ଅଙ୍କବଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଶ୍ରୀ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ ପ୍ରମୁଖ "ଅନୟାରାଧିତୋ ନୂନଂ" ଏହି ଭାଗବତଶ୍ଳୋକର ଟୀକାରେ ସେହି ଗୋପୀଙ୍କୁ ରାଧାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରେମପରାକାଷ୍ଠା ମୂଖବାଳ ଦୃଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱପ୍ନରୂପ ନିଜେ ଏହ ଧୂପରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

"ଯେଉଁ ବୃନ୍ଦାବନ ନାମେ । ଥିଲୁ ଯେ କୃଷ୍ଣ ସନ୍ନିଧାନେ ।
ପୂର୍ବେ ସେ ଅଛି ତପ କରି । ଗୋବିନ୍ଦ ପାଦ ଭୃଙ୍ଗ ହୋଇ ।
ଛାଡିଲେ ଗୋପୀଙ୍କର ମନ । କୃଷ୍ଣ ହୋଇଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।"

ବୃନ୍ଦାବତୀ ତପସ୍ୟା କରି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଭାବରେ ଏଥ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ କୃଷ୍ଣଖଣ୍ଡରେ ବୃନ୍ଦାଦେବୀଙ୍କ ତପଶ୍ଚରଣ ଓ କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ଆଦି ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

"ସ୍ୱପଲାଂଶେନ ଭସ୍ୟ (କେଦାରସ୍ୟ) ନାମ୍ନା ବୃନ୍ଦା ତପସ୍ୱିନୀ
ନ ବରେତ୍ ଯା ବରଂ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦା ।

× × × ×

ଶ୍ରୀରାମ ତ ମୋଚେନଂ କୃଷ୍ଣେନ ସହ କୌତୁକାତ୍ ।
ସୁଧା ସମା ଚ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଗୋପୀଶ୍ରେଷ୍ଠା ବଭୂବ ହ ।
ବୃନ୍ଦା ଯତ୍ର ତପସ୍ତେପେ ତତ୍ତୁ ବୃନ୍ଦାବନଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।
ବୃନ୍ଦା ଯତ୍ର କୃତକ୍ରୀଡା ତେନ ବା ମୁନିପୁଙ୍ଗବ ।

× × × ×

ବା—ବୃଷଭାନୁଜସ୍ୟ ପତ୍ନୀ ଚେତ୍ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରବଶାଦପି
ତୁଳସୀବେଦପାରଗୌ ଚ ନରକେ ଭ୍ରଷ୍ଟକର୍ମଣି ।

× × ×

ତସ୍ୟା ନାମାନ୍ତରଂ ବୃନ୍ଦା ଭଜତାଂ ତପୋବନମ୍
ତେନ ବୃନ୍ଦାବନଂ ନାମ ପ୍ରବଦନ୍ତି ମନୀଷିଣଃ ।
ବା—ରାଧା ଷୋଡ଼ଶ ନାମ୍ନାଞ୍ଚ ବୃନ୍ଦାନାମ ଶ୍ରୁତୌ ଶ୍ରୁତମ୍
ତସ୍ୟାଃ କ୍ରୀଡ଼ାବନଂ ରମ୍ୟଂ ତେନ ବୃନ୍ଦାବନଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।

× × ×

ରାଧାଙ୍କ ନାମ ବୃନ୍ଦାଦେବୀର ମଧ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତେ—
ବୃନ୍ଦାଃ ସଖୀବୃତାଃ ସନ୍ତି ବନ୍ଦ୍ୟାଦେବ୍ୟୋଽସ୍ତୁବାଦଭିଃ
ସଖୀ ବୃନ୍ଦୋକ୍ତି ଯସ୍ୟାସ୍ତୁ ସା ବୃନ୍ଦା ପରିକୀର୍ତ୍ତିତା ।”

ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭାଗବତର "ଗୋପୀ"ଙ୍କୁ ଦେବତା ବା ନୃପକନ୍ୟା ବା ବୃଷଭାନୁ କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣ ନ କରି ରାଧାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ "ନୃତ୍ୟ କେଉଁ ଅଛୁ ଭଜ ଭଜ" ପଦ ଅନାବଶ୍ୟକ ଓ ରାଧାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସମୀଚୀନତା ପ୍ରେମପଞ୍ଚାମୃତର ମୁଖବନ୍ଧରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ଭକ୍ତଚରଣ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ରାଧା ଓ ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଭକ୍ତଚରଣ ଗୌଡ଼ୀୟ ଗୋସ୍ୱାମୀ ମାନଙ୍କ ମତାବଲମ୍ବୀ ନ ଥିଲେ, ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

"ଅକ୍ରୂର", "ଅନ୍ତଃପର" କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯୌବନ ଲୀଳା କ୍ରୀଡ଼ାବିଳାପ, ନନ୍ଦଭବନର, ଗୋପୀଗୃହର ଭକ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନ ନେଇ ଯଶୋଦାଙ୍କର କ୍ରନ୍ଦନ ଓ ବିଦାୟ ସମୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ବ୍ରଜ ଅର୍ପଣ, ଶୁଣିବ କଥା ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ ମାତୃଜନୋଚିତ କାତରତା, ଗୋପପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ସମବ୍ୟଥା ବାତ୍ସଲ୍ୟ ବିଳାପ, ଭକ୍ତଙ୍କ ମନରେ ମଥୁରାଗମନ କାର୍ଯ୍ୟ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍—ଏହି ଛାନ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ବାତ୍ସଲ୍ୟ—ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ଅକ୍ରୂର ସଙ୍ଗେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଥୁରା ଯାତ୍ରାକାଳରେ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଳାପ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଯଶୋଦା ବିଳାପର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ । କିନ୍ତୁ କବି ଭକ୍ତଚରଣ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିରହାଶଙ୍କା ହେତୁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଳାପରେ କରୁଣରସର ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ପରିସ୍ଫୁଟ କରିଅଛନ୍ତି ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମଥୁରା ଯିବା କାଳରେ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଳାପ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ଓ ହରିବଂଶରେ ନାହିଁ । ମଥୁରାରେ ପୁଣି ଥରେ ନନ୍ଦ ଫେରିଲେ ଏକାକୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରାଇବା ପାଇଁ ଯଶୋଦା ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ହସ୍ତେ ମନୋଜ୍ଞ ସନ୍ଦେଶ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ, ଏହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦାସଙ୍କ ହରିବଂଶରେ ଲକ୍ଷିତ ଅଛି । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣ ବାଖ୍ୟାନ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଳାପ ସେଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅଚ୍ୟୁତା-ନନ୍ଦଙ୍କ ହରିବଂଶରେ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଳାପ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ

'କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଥୁରାଗମନ ସୂଚନା' ଏହି ଛାନ୍ଦରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଗୋପୀଙ୍କର ଗୁରୁଗୃହରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରଥ ଓଗାଳିବା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଯିବା ନିମନ୍ତେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ମନ୍ଦ କହିବା, ଶେଷରେ ନନ୍ଦଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କଠାରେ ବିଶ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇବା ଦେଖି ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ସମ୍ବାଦ କହିବା ।

ବିଶ୍ଳେଷଣ—ଏହି ଛାନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ କବି ଗୋପୀମୁଖରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଭ୍ରମର, ସାଗର, ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରି ବିଶେଷ ମନୋଜ୍ଞତା ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ପଦେ ପଦେ ଗୋପୀଙ୍କୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି (ଏହାହିଁ ମୂଳ ଭାଗବତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା) ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "ଗୋପଜନ-ଅଳିର ଚରଣ-ଧୂଳିର ଉକ୍ତିରୁ ସେବା ପାଇଥିଲ", "ଶୀତଳ ଉଦରେ କୌସ୍ତୁଭ-ଅଳିର-କନକ-ମଣି-ବାହନ" ପ୍ରଭୃତି ଗୋପୀଙ୍କ ବିଳାପ ମଧ୍ୟରେ କବିତ୍ୱର ଭାବାବେଗ ଅସ୍ୱାଭାବିକତା ଦୋଷରେ ଦୂଷିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ସେ ଦାସ୍ୟ । ଯାନିକୃଷ୍ଣ, ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଏଡ଼ି ନ ପାରି କବି, ସ୍ୱଭାବିକ ଭାବ ତା ଉଦାହରଣ ପ୍ରଚଳିତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ମାତ୍ର । ଉପାଧ୍ୟାୟରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ କୃଷ୍ଣଭାବ, ଭକ୍ତିଭାବ ଅଥଚ ଲୌକିକ ପ୍ରଭୃତି ବୃତ୍ତାନ୍ତ ସ୍ଥଳରେ ବର୍ଣ୍ଣନା, ପ୍ରସଙ୍ଗାନୁରୋଧରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଅଛି ।

ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦ

ପରସ୍ପର ପ୍ରୀତିରକ୍ଷକ ଗୋପୀ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଦାୟକାଳୀନ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଶୁଣିରେ ମଥୁରାଗମନଠାରୁ ଯୋଜନାଙ୍କ ଉତ୍କଣ୍ଠପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ଅଷ୍ଟ ଗୋପ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନପୂର୍ବ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୋପୀଙ୍କୁ ଅଭୟବାଣୀ, ନୈରାଶ୍ୟକ୍ଳିଷ୍ଟା ଗୋପୀଙ୍କର କୃଷ୍ଣବାକ୍ୟରେ ଅପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଧର୍ମିକ ସାନ୍ତ୍ୱନାପ୍ରଦାନ ।

ବିସ୍ତର:—"ସ୍ନେହଦଳକୁ ଜଣ୍ଟ ଉଭାଏ କଳୁ"—ଏହା ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କ ଭାଗବତସ୍ଥ "ଅକ୍ରୁର ଦେଖି ଗୋପଗଣେ, ଆସିବୁ ଅମ୍ଭେ ସ୍ନେହଦଳେ" ପଦର ଅନୁରୂପ । ମଥୁରା ଯାତ୍ରା କାଳରେ ଗୋପୀ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତି ଯାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅଛି, ତାହା ମୂଳ ଭାଗବତର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁରୂପ ନୁହେଁ । ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମଥୁରାପ୍ରସ୍ଥାଣ କାଳରେ ବିରହବିଧୁରା ଅନୁରାଗିଣୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଦୂତଦ୍ୱାରା "ଫେରି ଆସିବି" ଏହି ପ୍ରେମଗର୍ଭିତ ବାକ୍ୟ ପ୍ରେରଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କୃଷ୍ଣ ଗୋପୀଙ୍କ ଉକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତି ଛଳରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରେ କଂସର ଆଜ୍ଞାରେ ଅକ୍ରୁର ଧରିନେବା ରୂପ କପଟ ଉକ୍ତି ଓ ମଥୁରା ଯାଇ କଂସଠାରୁ ପୁରସ୍କାର ପାଇ ସ୍ନେହଦଳେ ଫେରି ଆସିବା ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଇଥିଲେ । ରସକଲ୍ଲୋଳକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଭକ୍ତ । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ସେହି ପଦମାନଙ୍କର ଭାବକୁ ରକ୍ଷା କରି ଭାବାନ୍ତର ଛଳରେ ତାହାକୁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ନେଇଅଛନ୍ତି ମାତ୍ର ।

"ଅକ୍ରୁର ଦେଖିବୁ ଉଚ୍ଚା ଆସ ବସିବୁ
ପ୍ରବେଶ ହେବୁ ଭୂମି ଫଟେଣି ।" ୨୨ । ୨୨ ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ପଦ ସହିତ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ପଦର ସାମ୍ୟ ଦେଖ:—

"କୃଷ୍ଣ କହନ୍ତି ଶୁଣ ସାରଙ୍ଗନୟନି ! ନ କର କଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କମଳଗାମି !
ଧନୁ ଉତ୍ସବ ଅବଲୋକ ଦେଖିବୁଁ । କଂସକୁ ମାରି ବେଗେ ଗୋପେ ଆସିବୁ ।" ୮ । ୧୬ ।

ପୁନଶ୍ଚ--ମଥୁରାନାରୀଙ୍କ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦର୍ଶନ ପ୍ରସଙ୍ଗ (ଯେ.କା ରସକୁଞ୍ଜ ଛାନ୍ଦର ବିସ୍ତାରରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି) ମୂଳ ଭାଗବତର ୪୧ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ରସକଲ୍ଲୋଳର ୨୨ । ୨୪ ପଦ ସହିତ ମଥୁରା ମଙ୍ଗଳର ୫ ୮ । ୯ ପଦ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

କୃଷ୍ଣଙ୍କ କପଟ ଉକ୍ତିର ବିଷୟ :—ରସକଲ୍ଲୋଳର ୨୬ । ୨୨ ରେ "କପଟ ଗୃହେ ବସ । ଏକାନ୍ତ କହି କଥା" ଇତ୍ୟାଦି ଓ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳର ୫ ୮ । ୨୪ ପଦ ତୁଳନୀୟ ।

ନବମ ଛାନ୍ଦ

ଗୋପୀଙ୍କ କାକୁକ୍ଷେପୋକ୍ତି, ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଦାମକୁ ଆଦେଶ, କଠିନ ହୃଦୟରେ ଗୋପୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଦାୟ, ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିରହଲକ୍ଷଣ ବୃଦ୍ଧି, ବଳ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ହାନି ।

ବିସ୍ତାର—କଂସଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବାଳବଂଶଧରଙ୍କ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ । ଏ ସମସ୍ତ ସରଳ ଅନୁକରଣ, ଭାଗବତୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ସୁନ୍ଦର ଏ ଭାବ ଚେଷ୍ଟା ବା କାର୍ଯ୍ୟ ନା ପ୍ରଭେଦ, ଅଭିଳାଷ ଓ ଭକ୍ତିଭାବ ! ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ଯେ, ଏହା ଗୋପୀହୃଦୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତ ଓ ଅପୂର୍ବ ହୋଇ ବାଳକ ରୂପରେ ଏଠାରେ ଜଣାପଡ଼ି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ଗୋପୀଙ୍କ ସ୍ନେହ ଭକ୍ତି ଅପୂର୍ବ ଗୌରବ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଏହା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସୁଗମ ସହଜ ଓ ଅପୂର୍ବ ଲାଭ କରାଏ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ଅନୁସାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସୁଦାମଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଧନୁଯାତ୍ରା ଦେଖି ବୃନ୍ଦାବନେ ଫେରି ଆସିବି, ଏହି ସମ୍ବାଦ ଗୋପୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇବା ବା ମଥୁରା ମଙ୍ଗଳ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ହେବା କାହିଁକି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଦାମଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେବା ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ, ଭକ୍ତଚରିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ଅନୁସରଣ ପାଠ କରୁଥିଲେ । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସୁଦାମ ଉପରେ ଗୋପୀଙ୍କର ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରିବା ଓ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଶୂନ୍ୟସଂହିତାରେ ସୁଦାମଙ୍କୁ ନୃତ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ଏହାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତାର ନିଦର୍ଶନ ।

ଦଶମ ଛାନ୍ଦ

ରଥାରୂଢ଼ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଗମନକାଳୀନ ଗୋପୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଯମୁନା ଦର୍ଶନରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ସ୍ନାନାଭିଳାଷ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା, ସ୍ନାନକାଳରେ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ସ୍ନାନାନ୍ତେ ତୀରଦେଶରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଶ୍ରୀହରିରୂପ ଦର୍ଶନ, ସନ୍ଦେହ ଦୂରୀକରଣାର୍ଥ ପୁନର୍ବାର ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଜଳରେ ମଜ୍ଜନ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ଵତୀ ପ୍ରଭୃତି ଦେବୀ ଓ ନାରଦାଦି ପରିବୃତ ଅନନ୍ତଶାୟିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚତୁର୍ଭୁଜ ରୂପ ଦର୍ଶନରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ତନ୍ମୟତା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ତୁତି ।

ବିସ୍ତାର:—ଗୋପୀଙ୍କ···ନାହିଁକି । ୫ ।
କ ଅବା ......ଅଶେଷ । ୬ ।

ଏହି ଦୁଇପଦର ଗୋପୀ କର ଯେଉଁ ନିଷ୍କାମ ପ୍ରେମର ଉଦାହରଣ ଓ ରଥଯାତ୍ରାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ, ଅକ୍ରୂର ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରଥମେ ରାମ ଅର୍ଥାତ୍ ସହସ୍ର ଫଣାଧାରୀ ଅନନ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ପରେ ତାଙ୍କର କୋଳରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମଧାରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ

ଦେଖିଲେ । ଉକ୍ତଚରିତ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଥମେ ଦର୍ଶନ କରାଇବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ଅନନ୍ତଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ବିହାର କରୁଥିବା ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି । ମୂଳ-ଭାଗବତରେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭାଗବତରେ ସଙ୍କର୍ଷଣଙ୍କ କୋଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟ ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କଠାରେ ଅନନ୍ତ ସଙ୍କର୍ଷଣ ମସ୍ତକରେ ଅବସ୍ଥିତ ମୂର୍ତ୍ତି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଉକ୍ତଚରିତ ଯେ ଭଗବାନ ଲୀଳାବିଗ୍ରହଙ୍କ ବିଷୟ ତାହା ଆନନ୍ଦଭାବରେ ସୂଚନା ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ସ୍ନାନାନ୍ତ ବିଷୟ ଉପ-କଲ୍ଲୋଳରେ ନାହିଁ । ଭାଗବତରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ରୂପେ କଥିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଉକ୍ତ-ଚରିତ କେବଳ ସ୍ତୁତି ପଢ଼ିବା ବିଷୟ ଏହି ପାଇଁ ନିଷ୍ପନ୍ନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ଛାନ୍ଦର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ମଥୁରା ଗମନ, ମଥୁରା ପ୍ରବେଶରେ ସ୍ୱଗୃହରେ ରାତି ଯାପନ ନିମିତ୍ତ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅକାଙ୍କ୍ଷା ପ୍ରକାଶ ଓ ମଧୁବନରେ ଅବସ୍ଥାନ, କଂସଙ୍କୁ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର କୃଷ୍ଣ-ଗମନ ସମ୍ବାଦଦାନ ଓ କଂସଠାରୁ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଗୌରବ ପ୍ରାପ୍ତି, ଶତ୍ରୁର ବିନାଶ ସାଧନ ଚିନ୍ତାରେ କଂସର ଆନନ୍ଦ ବୃଦ୍ଧି ।

ବିଚାର — କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ବିଷୟକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଗୃହକୁ ଆଗମନ ଓ ଉଦ୍ଧାରଣରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦାସ୍ୟ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଦ୍ୱାରା ଏହି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଲୀଳାମାଧୁରୀର ବିଷୟ ସୂଚନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଅନନ୍ତର ମାତା ପିତା ଓ ବ୍ରଜବାଳକମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବା ବିଷୟ ଥାଇ ଏହି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଅଛନ୍ତି । (୬୮ ପଦ) ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ ।

"ବୋଇଲେ ପ୍ରଭୁ ଗୋପୀନାଥ । ଅକ୍ରୂର ଘେନି ଯାଅ ରଥ ।
ପଛେ ଅଛନ୍ତି ଗୋପବାଳ । ଏଠାରେ ହୋଇବୁ ଏକମେଳ ।
ଏମନ୍ତ ବୋଲି ବୋଲି ପଥେ । ଗୋପଙ୍କ ମିଳିଲେ ତୁରିତେ ।

ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନନ୍ଦ ଆଦି ଓ ଗୋପବାଳକମାନେ ଅଗ୍ରରୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବା କଥିତ ଅଛି ।

"ତୋଦେ଼ ବ୍ରଜୌକସସ୍ତୁତ-ନନ୍ଦଗୋପାଦୟୋଽଗ୍ରତଃ
ପୁରୋପବନମାସାଦ୍ୟ ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ତୋଽବତସ୍ଥିରେ ।"

ଅକ୍ରୂରଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ୱଗୃହ ନେବାରେ ଅନୁରୋଧ ଓ ସ୍ତୁତି ବିଷୟ ଭାଗବତ ସ୍କନ୍ଧରେ ଅଛି । କବି ତାହା ଭାବାନୁବାଦରେ ପରିହାର କରିଅଛନ୍ତି ।

“ଶୁଣିଲେ କଂସ.....ବନମାଳୀ” । ୧୨ । ୧୩ । ପଦଦ୍ୱୟଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ନ ଦିବାର କୌଶଳ ସୂଚି ଦେଖାଇ କବି କଳାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉପଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନର କୁଶଳତା ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି :

ଅକ୍ରୂରଙ୍କ “ପାଦପଡ଼ି ନେଲ” “ଆସନ ଦେଲ” “ପାଦେ ଭଜାଇ” ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଜଣିବା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସଫଳ ହେବା ଉଲ୍ଲସିତ କଂସମୁଖରେ ପ୍ରକାଶ କରାଇବା ଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କ ଘଟଣାବିନ୍ୟାସର ସୃଷ୍ଟି ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାମ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିନାଶ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କଂସର ସ୍ୱ ଅନୁଚର ସେନାନୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନ୍ତ୍ରଣା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଅସୁରଙ୍କର କଂସଙ୍କୁ ସାବଧାନ, ସିଂହଦ୍ୱାରରେ କୁବଳୟା ସ୍ଥାପନ, ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ମଲ୍ଲ ନିୟୋଗ ଆଦି କଂସର ଦୁଷ୍ଟଦମନରେ ସଚେଷ୍ଟା ।

ବିସ୍ତୃତ:—କଂସର କୃଷ୍ଣମାରଣମନ୍ତ୍ରଣା ମୂଳ ଭାଗବତର ୩୬ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ୩୬ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ତାହା ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଗୋପପୁରକୁ ପଠାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଭାଗବତରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । କବି ଉକ୍ତ ଛାନ୍ଦର ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ବୀରମାନଙ୍କ କଥା, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଥୁରାକୁ ଆସିବା ବିଷୟ କଂସ ମୁଖରେ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ମଥୁରାପ୍ରାପ୍ତି ପରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାରିବା ଉପାୟ ସବିଧାନ ବା ମନ୍ତ୍ରଣା କଂସଦ୍ୱାରା କରାଇ କବି କାବ୍ୟର ଶୈଳୀକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ସୁନ୍ଦରଭାବେ ସଂଯୋଜିତ କରି ଆପଣା ଦକ୍ଷତା ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ମଲ୍ଲମାନଙ୍କର କବିତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିର ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଉତ୍କଳର ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧର ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧର ବିଷୟମାନ ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ଛାନ୍ଦ

ଅକ୍ରୂରଙ୍କସହିତ ଗୋପବାଳକପରିବୃତ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଥୁରାକଟକ ଭ୍ରମଣ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଦନମୋହନ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନ, ନଗର ଶୋଭାଦର୍ଶନରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ, କଂସର ଧନୁ ବିନାଶ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଶୋଚନା, ଦ୍ୱାରପାଳର ଅନୁମତିକ୍ରମେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗଡ଼ ପ୍ରବେଶ ।

ସାଦୃଶ୍ୟ—କବି ଭାଗବତ ଅନୁଯାୟୀ ମଥୁରାନଗରର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନ ଥିଲେହେଁ "ମଥୁରା ନଗରଦ୍ୱାରରେ ଯାଇକା" ଏହି ପଦଦ୍ୱାରା କେବଳ ନଗରଦ୍ୱାରର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଭାସ ଦେଇ ନଗର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଭାଗବତକାର ନଗରର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି, ଉକ୍ତ ନଗର ଗଡ଼ଦ୍ୱାରର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁନ୍ଦର ଓ ପବିତ୍ର ମଥୁରାନଗରର ପ୍ରଶଂସା ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରଳ ଓ ମନୋହର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଦ୍ୱାରା କଂସର ସ୍ଥାନକୁ ତଥା ଦୁର୍ଜନକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରାଇଅଛନ୍ତି । ୧୧ଶ ଓ ୬୨ଶ ପଦ ଦେଖ ।

ସ୍ୱଧର୍ମନିଷ୍ଠା ଦେଖାଇ ରଜକକୁ ବଧ କରି କଂସର ଅତିର ମୂର୍ଖତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶ—ବସ୍ତ୍ରଧାରୀ ମାନବର ପରିଚୟ ନିଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ନିଦର୍ଶନ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦ୍ୱାରପାଳକୁ ନଗରପ୍ରବେଶ ନିମିତ୍ତ ଅନୁରୋଧ ଓ ଦ୍ୱାରପାଳର ନଗରପ୍ରବେଶରେ ଅନୁମତି—ଏ କଥା ମଥୁରାମଣ୍ଡଳରେ ଲିଖିତ ଅଛି, ଯାହା ଭାଗବତରେ ନାହିଁ ।

କବି ଏହି ଛାନ୍ଦର ୩—୮ ପଦମାନଙ୍କରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ୧୯ଶ ପଦରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ବିଭ୍ରମ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପଥ ସୁଗମ କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଭାଗବତଦ୍ୱୟରେ ଏ ସ୍ଥାନରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ

କୃଷ୍ଣଗୁଣଶ୍ରବଣରତା ମଥୁରାନାରୀଙ୍କର କୃଷ୍ଣଗମନ ସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉନ୍ମତ୍ତ ଏବଂ କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନ ଲାଳସାରେ ଗୃହଗୌରବ ତଥା ଲଜ୍ଜା-ଭୟ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ଆରୋହଣ ତା ପାଇଁ ପଥ କୃଷ୍ଣାଭିମୁଖରେ ଦ୍ରୁତ ଗମନ, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେବଜନମନମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି ।

ସାଦୃଶ୍ୟ—ମଥୁରାବାସୀମାନଙ୍କର ଏ ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ । ଏ ନାରୀମାନେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭକ୍ତା, ଭକ୍ତି ସ୍ୱଭାବରେ ଗୋପକାନ୍ତାମାନଙ୍କଠାରୁ ନ୍ୟୂନା । ଏମାନଙ୍କ ଭକ୍ତି ଭାବପ୍ରାଧାନ୍ୟ । "ବ୍ରଜଜନସନ୍ତାପହାରୀ ହରି" ଏହି ଗୋପୀ ଭାବର ସତ୍ତା ଏମାନଙ୍କଠାରେ ମଧ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ସଂସ୍କୃତ ଓ ପ୍ରାକୃତ କବିମାନେ ସୁନ୍ଦର ନାୟକର ଆଗମନରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ବିଭ୍ରମ ଦର୍ଶାଇଅଛନ୍ତି । କବି ଏହା ଅନ୍ୟ ସ୍ଥଳର; ଏହି ବିଭ୍ରମ ଭାବକଳ୍ପିତ ନୁହେଁ ।

ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଜଗତମଙ୍ଗଳଙ୍କଠାରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ଅନୁରାଗର ପରିଚୟ । ଆଧୁନିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଏହା ତାହା ନୁହେଁ । ଏହି ଆପାତ ଦୃଶ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ 'ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଆବେଗ, ଯେଉଁ ଉତ୍କଣ୍ଠା', ଯେ ଉନ୍ମାଦନା ପରିସ୍ଫୁଟ ପାଉଅଛୁ, ତାର ସ୍ଥାନ କ ବ୍ୟକ୍ତିର ଭଗବାନ୍ଙ୍କ ଛଡ଼ା, ବାସ୍ତବରେ ଓ ଧର୍ମଜଗତର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁରାଗ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିବା ଅନୁଭୂତିରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ଉଚ୍ଚ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଛାନ୍ଦ

କଂସର କୁଟିଳବାନ୍ଧ ରଜକକୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସାନୁନୟ ବସ୍ତ୍ରଭିକ୍ଷା, ଗୋକୁଳ ବିଷୟରେ ରଜକର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଭଦ୍ର ଉକ୍ତି, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚପେଟା-ଘାତରେ ରଜକର ମୃତ୍ୟୁ, ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବସ୍ତ୍ରହରଣ, କଂସର ବେଶକାରଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବେଶ ରଚନା, ସୁଦାମା ମାଳୀର ସ୍ନେହଭର ଭକ୍ତି ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାଳା ପ୍ରଦାନ ।

ବିଷୟ—ମଥୁରାସ୍ଥିତ କଂସକୁ ନିଧନ କରିବାକୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଯାଉଅଛନ୍ତି । କଂସ ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣରେ ଅଭିଭୂତ । ତାର ପରିକରବର୍ଗ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ରଜକ ତମ ଗୁଣରେ ବଦ୍ଧଭାବ । ସେ କାହିଁ ସତ୍ତ୍ୱମୟ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବ ? ତମୋଗୁଣର ମୂର୍ତ୍ତିଭୂତ ରଜକକୁ ନାଶ କରି ସତ୍ତ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱମୟଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ରଜକର ମୃତ୍ୟୁରେ ଦୈବଲୋକପ୍ରାପ୍ତିର ଅର୍ଥ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାପ୍ତି । ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ରାଜା ଭଣଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗୋକୁଳେଶ୍ୱର କଂସକୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି । ରଜକଙ୍କଠାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିଚ୍ଛଦ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମୀଚୀନ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗୋପବେଶ ଅତି ସରଳ । ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସାଂସାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉଚିତ ମନେକରି ସେ ରଜକକୁ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲେ । ରାଜଭୃତ୍ୟର ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଇବା ନିତାନ୍ତ ଦୋଷାବହ, ଘୋର ଅହମିକା, ଦଣ୍ଡ—ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଉପାୟାନ୍ତର ନାହିଁ । ତେଣୁ ଚପେଟାଘାତରେ ପ୍ରାଣନାଶ କରିବା ସାଂସାରିକ (ରାଜନୀତି) ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମୀଚୀନ । ପୁନଶ୍ଚ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗୋପର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଲୀଳାକୁ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମିଶ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲୀଳା ଦେଖାଇବାକୁ ମଥୁରାକୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଲୀଳାର ପ୍ରଥମ ଉପକ୍ରମ । ରଜକାଦି ମାରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ, ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟ ଯେ ପାଦୁକାବେଳେ ମଥୁରାରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ ମାତ୍ରେ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ କଂସର ଦୃଷ୍ଟି ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ଦୃଶ୍ୟ କରିବା ସହ ସମସ୍ତ ମଥୁରାମଣ୍ଡଳସ୍ଥ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆତଙ୍କ ଭୀତି ଓ ସୁହୃଦ ପକ୍ଷଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଶ୍ୱାସ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ରିଚାର୍ଡ଼ ସେକେଣ୍ଡ (Richard II)

ନାଟକରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ ବଲିଂବ୍ରୋକ୍ (Bolingbroke) ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପଦାର୍ପଣ କରି ରିଚାର୍ଡଙ୍କ ସେବକମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ବୁଶି ଓ ଗ୍ରୀନ (Bushy and Green)ଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର ସେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷଙ୍କ ଦଳରେ ଅଛନ୍ତି ଜାଣିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ସ୍ଵଳ୍ପକାଳରେ ଅନୁମୋଦିତ ।

ଦେଖାଯାଏ ସ୍ଵାମୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗ ପରେ ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଓ ଏମାନଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ବେଶ ପରିଧାନର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଛି ।

× × × ×

ମୂଳ ଭାଗବତରେ ରଜକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲିଖିତ ଅଛି —

"ରଜକଂ କଞ୍ଚିଦାୟାନ୍ତଂ ରଙ୍ଗକାରଂ ଗଦାଗ୍ରଜଃ
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଯାଚତ ବାସାଂସି ଧୌତାନ୍ୟତ୍ୟୁତ୍ତମାନି ଚ ।"

× × × ×

ଏହି ରଜକ ବସ୍ତ୍ର ପରିଷ୍କାରକ ଓ ରଙ୍ଗକାରକ ଥିଲା ବୋଲି ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ, ପଦ୍ମପୁରାଣ ଓ ହରିବଂଶରେ ମଧ୍ୟ କଥିତ ହୋଇଅଛି । ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତରେ କେବଳ ରଜକ ଶବ୍ଦ ଅଛି । ରଜକର ମୁକ୍ତି ପାଇବା କଥା ମୂଳ ଭାଗବତ, ବିଷ୍ଣୁ, ପଦ୍ମ, ହରିବଂଶ ପ୍ରଭୃତିରେ ନାହିଁ । ସେ ରଜକ ଗୋଲୋକଧାମ ଯାଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାର୍ଷଦଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା କଥା ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତରେ ଅଛି ।

"ରତ୍ନଯାନେନ ଗୋଲୋକଂ ପାର୍ଷଦୈର୍ବେଷ୍ଟିତେନ ଚ
ଜଗାମ ରଜକସ୍ତତ୍ର ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ମର୍ତ୍ତ୍ୟକଳେବରମ୍
ଶଶ୍ୱତ୍ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଯୁକ୍ତଞ୍ଚ ଜରାମୃତ୍ୟୁହରଂ ପରମ
ପୀତବସ୍ତ୍ରସମାଯୁକ୍ତଂ ସଂସ୍ଥିତଂ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରମ୍
ବଭୂବ ସୋଽପି ଗୋଲୋକେ ପାର୍ଷଦେଷୁ ଚ ପାର୍ଷଦଃ
କୃଷ୍ଣସ୍ୟାଗମନଂ ଭକ୍ତ ସ୍ମରନ୍ ସତତଂ ଧନୀ ।"

× × × ×

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ "ରଜକ ମୁଣ୍ଡରେ ପଡିଲା, ଜୀବନ ମୋକ୍ଷ ଲଭିଲା ।" ଏହି ଭାବ ଅବଲମ୍ବନରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ରଜକର ଗୋଲୋକ ଯିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥା—

"ପଶିଲା ପ୍ରାଣ ଗୋଲୋକ ପୁରେ । × × × ×

× × × × । ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପରେ ବନ୍ଦୀ ଗାଉଛନ୍ତି । ୧୪ ୧୦-୧୧
ଯାଜପୁର ୯ ଙ୍କ ଇତିହାସଗ୍ରନ୍ଥରେ ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ବିଷୟରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ଯଥା :—

"ଯୋଗେ ଶୂଦ୍ରହିତେ ମାରିଲେ ଛତ୍ରରୁ ପ୍ରାଣ । ଅଦ୍ଭୁତ କରାଇ ପାଇ ଗଲୁ ନିର୍ବାଣ । କୃପାନିଧି ଦେବ ପ୍ରଭୁ ଏକ ସ୍ତମ୍ଭରେ । ବସୁଥାଇ ଅନ୍ନମାନ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସ୍ଥାନରେ ।" କିନ୍ତୁ ନାରାୟଣ ଦାସ ସ୍ୱକୃତ ଗୁରୁବଂଶରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି :—

"ରାଜାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି କରି ସ୍ୱର୍ଗପୁର ନେଲେ ।"

ଗନ୍ଧାଚିତ ବା ଚନ୍ଦନକାରୀ—ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଗନ୍ଧାଚିତ "ଦାମୁକ" ଓ କ୍ରିଷ୍ଟବନ୍ଦିତି ପୁରାଣରେ "କୁବଜା" ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ ; ବାସ୍ତବ ଓ କୁବଜା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଜଳଦାସୀ ବା ଦାସୀ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଦାସୀମାନେ ଚନ୍ଦନଘଷା ଥିବାର ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି । ଏହା ଦେଶାନ୍ତରର କଥା । ପ୍ରବନ୍ଧ, ବିଷ୍ଣୁ, ପଦ୍ମପୁରାଣାଦିରେ ନାହିଁ । ଗନ୍ଧାଚିତ ବିଷୟ କବି ନାରାୟଣଙ୍କ ଗୁରୁବଂଶ ଓ ଅପରଇତିହାସରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଗନ୍ଧାଚିତଙ୍କ ସେବାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କେଉଁ ବର ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ଗୁରୁବଂଶରେ ନିମ୍ନଲିଖିତରୂପେ ଦିଆଯାଇଅଛି :—

"ଦେଖିଣ ଗନ୍ଧାଚିତ ମୂର୍ତ୍ତି । ଦୋଳନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ।
ସମ୍ପଦ ଦେବୁ ଚେ ଅନେକ । ଦେଖିଲ ପୁଣ ନାହିଁ ଦୋଷ ।

ବଳ ଶୋଭାର ଦେହେ ଦେଖ । ମୋହର ପାଦେ ଭକ୍ତି ଥାଉ ।
ଅନ୍ତେ ପଢ଼ିବୁ ମୋର ଦେହେ । ଏହା ବୋଲିଲେ ଦେବ ସ୍ୱୟଂ ।"

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗନ୍ଧାଚିତଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ କି ନାହିଁ, ତାହା ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାହାକୁ ସ୍ୱତଃ ବରପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ନାରାୟଣ ଦାସ ସ୍ୱ ଗୁରୁବଂଶରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି; ଯଥା—

"ଦେବ ହୋଇ ତାହାକୁ ସେ ହୋଇଲେ ପରସନ୍ନ ।
ବର ତୁମ୍ଭେ ଗନ୍ଧାଚିତ ମାଗସି ବଚନ ।
ଗନ୍ଧାଚିତ ବୋଇଲା ତୁମ୍ଭେ ଶୁଣିବା ଗୋସାଇଁ ।
କି ବର ମାଗିବି ମୋ ସେବକ ଅଟୁଁ ଅଛଇ ।
ନିଶ୍ଚୟ ମୋହର ହେବ ତୁମ୍ଭେ ଦେବ ବର ।
ମଙ୍ଗଳ ଚର୍ଚ୍ଚିବି ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଦେବାକ ଦାମୋଦର ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୋଇଲେ ଭୋଜେ ଦେବା ଏହୁ ବର ।
ଏତେକ ବୋଲି ଆଶିଷ କରିଲେ ଧାଙ୍କାର ।”

ଭକ୍ତଚରଣ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କହିଅଛନ୍ତି—

“ବୋଲନ୍ତି, ବର ମାଗ କହ୍ନ । ସନ୍ତୋଷିତ ହେଲୁ ଶୁଣ ମୋହନ ।
ଧନ ଜନ ଜଗତେ ପ୍ରାପ୍ତି ଶକ୍ତି । ଏହି ଦାଣୀ ନାହିଁ ଗନ୍ଧକାରୁଣ୍ଡ ।
ତୋ ପାଦ ପଙ୍କଜେ ଭକ୍ତି ମାଗୁ । ହେଉ କହିଲେ ଗୋକୁଳ ଇନ୍ଦୁ ।
ସେତିକ୍କୁ ଥିଲେ ପ୍ରସନ୍ନ ଯଶୁ । ନବ ଯୌବନ ଦ ଅନଙ୍ଗ ଧରୁ ।”

ତନ୍ତୁବାୟକୁ କୃଷ୍ଣ ଏହି ଜନ୍ମରେ ଭକ୍ତି ଓ ଭକ୍ତି ଏବଂ ପରଜନ୍ମରେ ମୁକ୍ତିଲାଭ ରୂପ ବର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ହରିବଂଶମତରେ ସେ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ନଥିଲେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ହେବା ବାଞ୍ଛା କରିଥିଲା । ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ମତରେ ସେ ଭକ୍ତ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ଧନ ଜନ ଅରଣ୍ୟ ମାଗିଥିଲା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଭକ୍ତଚରଣ ଭକ୍ତିକୁ ମୁକ୍ତି ଓ ଭକ୍ତିଠାରୁ ଅଧିକ ଆସନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ମାଳାକାର—ସୁଦାମା ମାଳାକାର ବିଷୟ ଯାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅଛି, ତାହାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ମାତ୍ର ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଅଛି ଯେ—

“ତତଃ ସୁଦାମ୍ନୋ ଭବନଂ ମାଲାକାରସ୍ୟ ଜଗ୍ମତୁଃ
ତୌ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ ସମୁତ୍ଥାୟ ନନାମ ଶିରସା ଭୁବି ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦୁହେଁ ସୁଦାମା ଘରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସୁଦାମା ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଗାତ୍ରୋତ୍ଥାନ କରି ନମସ୍କାର କଲା ଇତ୍ୟାଦି । ମାଳୀର ଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତାକୁ ଆହ୍ୱାନ କରିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅଛି

“ମାଳୀର ଦ୍ୱାରେ ଉଭା ହୋଇ । ଡାକନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ହରଷାଇ ।”

ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ।

“ଡାକନ୍ତି ରାମଗୋବିନ୍ଦ ବେନି । ଅଇଲା ଶୁଣି ଶୋଭିଲା ମେଦିନୀ ।”

ଷୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦ

ସୁଦାମା ମାଳୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାଳା ଓ ଫୁଲରେ ସଜ୍ଜିତ କରିବାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ତୁଷ୍ଟି ଓ ବର ପ୍ରଦାନ, କୁବୁଜାକର୍ତ୍ତୃକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗେ ସୁବାସ ଚନ୍ଦନ ଲେପନ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୁବୁଜାର ନବ ଯୌବନ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି, କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରମଣ-ରୂପେ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ କୁବୁଜାର ସକାତର ପ୍ରାର୍ଥନା, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ସ୍ୱୀକାର, ବାସକସଜ୍ଜା କୁବୁଜାର କୃଷ୍ଣଚିନ୍ତା ।

ବିସ୍ତାର—ଭକ୍ତଚରଣ ସୁଦାମାର ବର ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ବରପ୍ରାପ୍ତି କଥାକୁ କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତଗୃହୀତ ବିଷୟଟି ଅବିକଳ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସେପରି ଇଙ୍ଗିତ କରି ଅଛନ୍ତି ।

"ସୁଦାମା ମୁଖ ଶୁଣି ହରି , ବୋଲନ୍ତି ସ୍ନେହ କରି ଅତି ।
ବର ତୁ ମାଗ ମୋ ଠାରେ ମନେ । ଭକତି ଦାନ ଯେତେ ମନେ ।

× × × ×

ମାଳିର ମନ ତୋଷ କରି । ଧନ ସମ୍ପୁଟ ସମର୍ପି ।
ଦେଇ ଚଳିଲେ ଦାମୋଦର । ଗୋପ କୁମରେ ମିଳିଷର ।"

କୁବ୍ଜା—କୁବ୍ଜା ବିଷୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସ୍ୱ ଭାଗବତରେ ଯାହା ଲେଖି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୂଳ ଭାଗବତର ବିସ୍ତୃତି । ତାଙ୍କ ଭାଗବତକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଭକ୍ତଚରଣ ସଂକ୍ଷିପ୍ତଭାବରେ କୁବ୍ଜା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ କୁବ୍ଜାର ନିଜର ସୁନ୍ଦର ରୂପକୁ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ମୂଳ-ଭାଗବତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ କୁବ୍ଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ତରୀୟ ଧରିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଭକ୍ତଚରଣ ପ୍ରଥମରେ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ଭୁଜ ଧରିବା ପରେ ଉତ୍ତରୀୟ ଧରିବା କଥା ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ କୁବ୍ଜାର ମନୋଭାବ ଅନୁଭୂତ କଥା ସେ କହିଅଛନ୍ତି । ୨୩ ଓ ୨୪ ପଦରେ କୁବ୍ଜାର ଅନୁରାଗ ସମୀଚୀନ ହୋଇଅଛି । ଏହା କବିଙ୍କର କବିତ୍ୱପ୍ରତିଭାର ନିଦର୍ଶନ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ । ପୁଣି କୁବ୍ଜା ବିଷୟ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛି । ପୁନଶ୍ଚ କୁବ୍ଜା ବିଷୟ ନିମନ୍ତେ ମୋର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦ

କଂସ ବଂଶନିଧନାର୍ଥ ଧନୁର୍ଯାଗର ଅନଳ ପ୍ରକାଶ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି, କୋଳାହଳମାନଙ୍କର ଶୋକ ଓ ନୃତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଧନୁର୍ଯାଗ ଗମନ, ଶ୍ରୀ ରକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ କହି ବସ୍ତ୍ରଗ୍ରହଣ, ସେମାନଙ୍କ ପଣ୍ଡିତ ଧନୁରକ୍ଷକମାନଙ୍କ କାଳାଗୋପନ ଓ ଧର୍ଷଣ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଧନୁଭଙ୍ଗ ଓ ଗୋପବାଳକଙ୍କଦ୍ୱାରା ଧନୁଭଙ୍ଗ ଲକ୍ଷଣ, ମାତା ଦୈବକୀଙ୍କ ଅନଳ ଦୃଷ୍ଟି କରି ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଥୁରାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ଓ ଭୋଜନାନ୍ତେ ସୁଖଶୟନ ।

ବିସ୍ତାର:—ଧନୁର ଅନଳ ପ୍ରକାଶ ଓ ଦେବତାଙ୍କ ସ୍ତୁତି ଏବଂ ଗୋପ-ବାଳକମାନଙ୍କ ସହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯାତ୍ରା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ

ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି । ଅନିରୁଦ୍ଧ ଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରାମକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀଙ୍କୁ ବାହୁ ଛାଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ଓ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ଗୋପୀମାନେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗାଳିଦେଲେ ବାହୁ ନ ଛାଡ଼ିବାରୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ବଳପୂର୍ବକ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଅଛି । ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବାହୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁରୋଧ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଗାଳିଦେବା ବିଷୟ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । କେବଳ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଅବରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ପ୍ରବେଶ ମାତ୍ର ଲିଖିତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଚାରଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମୁଖରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାଳି ତିରସ୍କାର ଓ ସମସ୍ତ ପଥ ଅବରୋଧ କରିଥିଲେ । ବଳରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯୂଥ ଯୂଥ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ନିହତ ହେଲେ ଓ କେତେକ ଭୟରେ ପଳାୟନ କଲେ । ଏହା ମଥୁରାମଙ୍ଗଳକାରଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରିଚୟ । ଏହି ସ୍ଥଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ବିଷୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତକରଣ । କଳ୍ପିତ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାତା ପିତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଫେରି ଆସିବା ବିଷୟ ଯାହା ୧୬ଶ ପଦରେ ଲିଖିତ ଅଛି, ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର

> "ଯଶୋଦା ରୋହିଣୀ ବେନି ଦୁହେଁ । କୋଳେ ବସାଇ କୋଳେ ଧରି ।
> ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ ନନ୍ଦସୁତେ । ପାଦେ ପଡ଼ିଲେ ବେନି ଭାଏ ।"

ପଦମାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ, ଏହା ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି ଗୋପୀ ମଥୁରାରୁ ଯିବା ଜାଣୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରମାଦରୁ ଧରିବାକୁ ହେବ । ଏହା ତାଙ୍କ ଭାଗବତର ପଦମାନଙ୍କ "ନିମିଷକେ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଦେଖୁ ।" ୧୭ । ୧୬ । "ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ ମୋହନବଂଶୀ ।" ୧୯ । ୧୪ । "ଦେଖି ପ୍ରେମରେ ବସ୍ତ୍ର ଖୋଲିଗଲେ" । ୨୧ । ୩୧ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ମଥୁରାପୁରରୁ ରଜକ ନିଧନ, ଚନ୍ଦନ ହରଣ, ଧନୁର୍ଭଙ୍ଗ ଆଦି ଶୁଣି କଂସର କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ଓ ମଲ୍ଲମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ଆସ୍ଫାଳନ, କଂସର କ୍ରୋଧର ଉପଶମ ଓ ସନ୍ତୋଷ ନିମନ୍ତେ ମଲ୍ଲମାନଙ୍କର ସାହସ ଦାନ ।

ବିଶେଷ—ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ୱେଦ ବହି ପ୍ରାପ୍ତ ଧନ୍ୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ବିଷୟର ଓ ପରିବାରର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ରଜକଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁମୋଦିତ ।

"କୋଟିଏ କଂସ, କୋଟିଏ ନିକଟ ନାଶ, କାହିଁକି ଧନୁ ଆଣିଲ ।"

ଏହି ଭାବାର୍ଥିତ ପଦମାନ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ମୂଳ ଓଡ଼ିଆ ହରିବଂଶରେ ଅଛି । ଏହି ସ୍ଥଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟ କବିଙ୍କ କଳ୍ପନାପ୍ରସୂତ ତଥା

ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଧନୁର୍ଭଙ୍ଗ ପରେ କଂସର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ଭାଗବତରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଗୋପକୁ ପଠାଇବା ପରେ କଂସର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା କଥା କବି କହିଅଛନ୍ତି ।

ଊନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ପ୍ରାତଃ ବର୍ଣ୍ଣନା, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିତ୍ୟକୃତ୍ୟ ସମାପନ ଓ ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା' ସହ କଂସଦର୍ଶନକୁ ଗମନ, କଂସର ବସୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଶୋକ୍ତି, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନଅର କନ୍ଦର୍ପ ରଙ୍ଗଶାଳାରେ କୁବଳୟା ଓ ଦ୍ୱିପଦ୍ୱାର ଉପରେ ମଲ୍ଲ ନିୟୋଗ ।

ବିଶେଷ—ପ୍ରାତଃ ବର୍ଣ୍ଣନା ରସକଲ୍ଲୋଳର ଅନୁରୂପ—ଏହା ପୂର୍ବେ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଅଛି । ରାମକୃଷ୍ଣ ନିତ୍ୟକୃତ୍ୟ କ୍ରିୟା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା ସାଧୁ ଭକ୍ତଚରଣ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ଯାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ୪୩ ଅଧ୍ୟାୟରୁ—

"ପ୍ରଭାତକୁ ନିବର୍ତ୍ତେ ଦୁହାଇ । ସ୍ନାନ କଲେ ଯେବେ ଦୁଇ ।
ଭୋଜନ କଲେ ଦୁଇ ଭାଇ । ଆନନ୍ଦେ ନାନା ଉପହାର ।
ଶରୀରେ ନାନା ଅଳଙ୍କାର । ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଲେ ପୀତ ନୀଳ ।" ଇତ୍ୟାଦି ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ କଂସର ଦୂତ ଅଇଲା ପୂର୍ବରୁ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରିବା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଗମନ ପରେ ନନ୍ଦଙ୍କର ରଙ୍ଗସଭାକୁ ଯିବା ଭକ୍ତଚରଣ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ ଏହି ବ୍ରଜଜନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ପ୍ରଭୃତି କବିଙ୍କର ବସ୍ତୁ ସ୍ଥାପନ ବା ମୌଳିକତାର ନିଦର୍ଶନ ।

ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନବଯୌବନ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ମଥୁରାନାରୀଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଓ ଅବସ୍ଥା ନିରୂପଣରେ ବାଦବିବାଦ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ସୁଷମା ବର୍ଣ୍ଣନ, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସବାଦ୍ୟ ଖେଳରେ କଂସର ରଙ୍ଗଶାଳାରେ ପ୍ରବେଶ, ଦ୍ୱାରପାଳର ବାଦ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣାନ ମୂଳିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଖାଙ୍କ ଆଦେଶ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉତ୍ତର ଦାନ ।

ବିଶେଷ—ମଥୁରାର ନାରୀମାନଙ୍କ ଭାବଭଙ୍ଗୀ—ଏହା ପୂର୍ବେ କଥିତ ହୋଇଅଛି । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତି, ଲୌକିକ ଆନନ୍ଦ । ଏହା ବିଷ୍ଣୁ ପୂର୍ବେ କଥିତ ହୋଇଅଛି । 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ୨୮ଶ ଛାନ୍ଦର ୧ ଠାରୁ ୯ ପଦକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ମଥୁରାନାରୀଙ୍କର କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନରେ ଅବସ୍ଥା କବି ଶବ୍ଦଚିତ୍ରରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସୁନ୍ଦରରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ସବୁରୁ ଉଦ୍ଭବ ପରମାତ୍ମା ଦର୍ଶନରେ ସେ ଜୀବାତ୍ମାର ଭାବର ଏ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ ।

ଏକବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ମାତୁଳର କୋପ ଓ ହସ୍ତୀ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭୟପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ନିଜ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ସୂଚନ, ମାତୁଳର ଦର୍ପ ପ୍ରକାଶ, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ହସ୍ତୀ ସହ ଯୁଦ୍ଧ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଦର୍ଶନରେ ଗୋପପୁ ଅରେକ୍ଷା କରି ମଥୁରା ନାରୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଜନ ସୁଲଭ ଅନାସ୍ଥା ଭାବ ପ୍ରକାଶ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାୟାରଚନା, ହସ୍ତୀ ଓ ମାତୁଳର ନିଦାଶ ସାଧନ, ମଥୁରାନାରୀଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ, ମୁଷ୍ଟିକର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ୱାନ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରକାଶ, କୃଷ୍ଣମୁଷ୍ଟିକର ଯୁଦ୍ଧ ।

ବିଶ୍ଳେଷଣ:—ମଥୁରାମଙ୍ଗଳରେ ଯେପରି ମାତୁଳ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥୋପକଥନ ଅଛି, ତାହା ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । କେବଳ "ବୀର ଛାଡ଼ିଦେବା ନିମିତ୍ତ" ମାତୁଳକୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାତୁଳର କୋପ ପ୍ରକାଶ, "କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟବହାର" ଓ ଯୁଦ୍ଧ ନାମ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମେତ ଗୋପବାଳ ସଖାମାନଙ୍କ କୋମଳ ବାଣୀରେ ଯେଉଁ ସାମ୍ୟଭାବ ପ୍ରକଟ ହୋଇଅଛି, ତାହା ତାଙ୍କ ମନୋଭାବର ଓ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ପରିଚାୟକ । ଏହି ସମୟ ସୁଯୋଗରେ ଦୁଷ୍ଟ ଦର୍ପକୁ ଅବଦମିତ କରିବାକୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଦାନ ଓ ଭେଦର ଅବକାଶ ଅଛି ବୋଲି ଦଣ୍ଡ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ । ଏହି ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରପାଳ, କଳକ, ମାତୁଳ ଓ ମଲ୍ଲମାନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାୟାରଚନା ଓ ଅଦର୍ଶନ ଭାବରେ ମତେ:—

"ଗୋବିନ୍ଦ ମାୟାରୂପ ଧଇଲେ । ଲୁଚିଲେ ହସ୍ତୀ ପେଟ-ତଳେ ।"

× × - × ×

"ପାଦ ଲୁଚନ୍ତେ ଟୁଙ୍କ ଭିଡ଼ି । କୃଷ୍ଣ ପଶିଲେ ମୁଖ ମାଡ଼ି ।"

× × × ×

"ଦେଖିବେ ହୋଇଲେ ଗୁଣ୍ଠନ । ତାହାଙ୍କୁ ଭଖ ନାରାୟଣ ।"

ପୁନଶ୍ଚ ଗଜର ମୃତ୍ୟୁବାଳରେ:—

"ଗୋବିନ୍ଦ ସୋଟମାଯାରେ । ଟୁଙ୍କରୁ ପକାଇଲେ ଫଟେ" ଇତ୍ୟାଦି । ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ମତେ:—

"ପଡ଼ି ଦୂର ହେଲେ ଜଗତବନ୍ଧୁ । ଅନାଇ ଅଛନ୍ତି ମଥୁରାବଧୂ । ହାହାକାର ଧ୍ୱନି ଶୁଭଇ ଜୁରେ...କେ ବୋଲଇ ପାଇ ନାହିଁଦ ।" ୧୭।୧୪

"ଜଗତ ଜୀବନ ବାନ୍ଧିଲେ ମାୟା । ତହିଁପାଇଁ ରହିଲେ କାୟା ।"
ସେଥିକି ଚାହିଁ କଂସ ଭାଗି । ବୋଇଲେ ଦେଖିଲି ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ ।"

ଭାଗବତର ସାମାନ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭକ୍ତଚରଣ "ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ"କୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଓ ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଠାକୁରଙ୍କ ଅଦର୍ଶନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି ଶବ୍ଦ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟର ଉଦବୋଧନୀ ଭାଷାଦ୍ୱାରା ବିପ୍ରଲମ୍ଭକାନ୍ତ ମଧୁର ରସର ଅପୂର୍ବ ପରିସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । କୁବଳୟା ହସ୍ତୀର ଭଗ୍ନରେ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ କାଳୀୟଙ୍କ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ହସ୍ତୀର ଦୌର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ମୂଳ ଭାଗବତ ବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ହସ୍ତୀର ମୁଣ୍ଡଭାଗରେ କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବିନାଶ କରିବା ମୂଳ ଭାଗବତରେ ବା ହରିବଂଶରେ ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ—

"ଭଗଲ ପଦକ୍ରମେ ପ୍ରାଣ ଗଲା, ଏତେଣେ ଗୋବିନ୍ଦେ ପଶିଲା ।" ଏହିପଦକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଭକ୍ତଚରଣ "ଧାନବଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗେ ପଶିଲା ଯାଇ । ଅଙ୍ଗେତ ଜନ୍ମ କଳୁଷ ଯୁଝିଲ" ଇତ୍ୟାଦି । ୩୮ ଓ ୩୨ । ପଦ ଦେଖ ।

ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତଚରଣ ସ୍ୱକାବ୍ୟସୃଷ୍ଟିରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଲୌକିକ ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ । ମୂଳ ଭାଗବତ ଅନୁସାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ହସ୍ତୀକୁ ପକାଇ ତାର ଦନ୍ତ ଉପାଡ଼ିଲେ ଓ ସେହି ଦନ୍ତଦ୍ୱାରା ହସ୍ତୀ ଓ ହସ୍ତୀପାଳକୁ ନାଶ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ମତରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ହସ୍ତୀକୁ ନାଶ କରି ସାରିବା ପରେ ତାର ଦାନ୍ତ ଦୁଇଟି ଉପାଡ଼ି ମାହୁନ୍ତକୁ ପ୍ରହାର କଲେ । ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ମତରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବେଣୁ ପ୍ରହାରରେ ହସ୍ତୀର ପ୍ରାଣନାଶ କଲେ ଓ ପରେ "ଦନ୍ତୀଦନ୍ତ ଚାଡ଼ି"ମାହୁନ୍ତକୁ କୋରି ପ୍ରହାର କରି ବଧ କଲେ । ବେଣୁଦ୍ୱାରା ହସ୍ତୀର ମୃତ୍ୟୁ ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ତେବେ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଘଟନଘଟନପଟୀୟସୀ ଶକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସ୍ୱ କାବ୍ୟସୃଷ୍ଟିରେ ଏପରି ଉକ୍ତି କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ । ଏଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀତିରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ୪୩ ଓ ୪୪ ପଦଦ୍ୱାରା ଜନଙ୍କର ମନସୃଷ୍ଟିରେ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ।

ଦ୍ୱାବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

କୃଷ୍ଣ ବୃଷ୍ଣିଙ୍କୁ ସମର ଓ ମୁଷ୍ଟିକ ମୃତ୍ୟୁ । ରାମଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ମୁଷ୍ଟିକ ଓ କୂଟ ଦୌର୍ଯ୍ୟର ବିନାଶ ସାଧନ, କୃଷ୍ଣ କଂସର ବଧ, ଯଶୋଦା ଓ ଦେବକୀଙ୍କୁ

ଦେବାଙ୍କ ପ୍ରୀତିଦିଏ ଆଉ, ଭକ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଉତ୍ସାହ ଆଣି, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ଧର୍ମର ବିନାଶ ହେଲେ, ଦେବଗଣଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ।

ବଚ୍ଛର —“ପୁଷ୍ପବେଶରେ ମୁକ୍ତି ଲଭିଲ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଦେଖି ଜଗନ୍ନାଥ ହୁଏ”—ରଥଯାତ୍ରାଙ୍କୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସହିତ ବାରର ଏହି ଅନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର-ଗ୍ରନ୍ଥରେ। ଏହି ଗୁଣ୍ଡିଚାମନ୍ଦିରରେ ଏହି ବିଧାନ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ସମର୍ଥନ କରାଯାଇ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହି ଭାଗବତକାର ପୁଷ୍ପପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦର୍ଶାଇ ନାହାନ୍ତି। ଏହି ସଂଗୀତରେ ମୂଳ ଭାଗବତ ଅନୁରୂପ ମାଳସ୍ତବର କିଛି ଅଂଶ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି। ଶାସ୍ତ୍ର ପଦମାନଙ୍କରେ ମୁନିଙ୍କ ଉପମାମାନଙ୍କରେ କୃଷ୍ଣ ଚରିତ୍ରର ଗୁଣ ଯେ ଭାଗବତ୍ୟ ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ ଭକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି। ୭ମ ପଦରେ ସେବକ ଭାଗବତ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଉଦାହରଣ; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତଚରଣ ନାହିଁ ଅଧିକ ଆକାଂକ୍ଷା ଓ ଯୋଗକୁ ଅଧିକ "ବେଦାନ୍ତ ଦ୍ୱାର ପ୍ରକାଶକୁ ଉନ୍ମେଷିତ କରି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି। ଏହି ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ଭାଗବତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ପାଠ କଲେ ମୂଳର ବାଲ୍ୟ-ଭାବପାଇ ହେବ। ଭକ୍ତକଲ୍ଲୋଳକାର ମଧ୍ୟ ଏହାରେ ସେହି କଥା ଭାଷା କହିଅଛନ୍ତି।

“ଜେ ଦେବ ଲଭି ଏଠାରେ ନ ଥିବା, କର୍ମ ତ ଲବବାଧ ଦେଖିବା,
ତାହାର ତ ଧର୍ମ ନାହିଁ ଏ ଅଧର୍ମ ସବୁ ଉପଜିବ। ”

ରସକଲ୍ଲୋଳକାର ଭାଗବତର ବାଲ୍ୟରୂପ ସଂକ୍ଷେପ କରି କହୁଅଛନ୍ତି। ଭକ୍ତଚରଣ ସେହି ଧାର୍ମିକ ପଦରେ ନିଜର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଜନକ ଜନନୀ ବସୁଦେବ ଦେବକୀଙ୍କ ବେଦନା ଓ ବେଦିବନ୍ଧା କରିଛନ୍ତି ଅଛି। ମୂଳ ଭାଗବତରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ସେବାରେ କେବଳ ତାହାର ବେଦନା ଦର୍ଶିତ ଅଛି। ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରସ-କଲ୍ଲୋଳରେ—

“କ୍ରୋଧ କରି ଜନକ ଜନନୀ। ଭକ୍ତ ଦାସୀ ଯେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି।
କରନ୍ତି ଚିନ୍ତା ମନ କୃଷ୍ଣ ଦେବତା ଆସି ଯଉ ଅବାଙ୍ଗ”

ଏହି ପଦ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଭକ୍ତଚରଣ ଦେବାଙ୍କର ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଭୋଜନ ସମ୍ପାଦିବା ଲେଖିଅଛନ୍ତି। ୯ମ ପଦର ଟୀକାପତ୍ର ପ୍ରଭାବ ଓ ମୂଳ ଭାଗବତ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ “ପୁଷ୍ପ ଦେଖି ଏ ଛନ୍ଦ ଶୁଣ। ଗଳା ଗାଇରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମାଳ” ଓ ମୂଳ ଭାଗବତର ‘ମାଳାଦ୍ୱତ ଉପ ଦ୍ୱାଃ’ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନୀୟ। ଏହିପରି ଶୁଦ୍ଧରେ

୪୬

"ବସୁଦେବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜାତେ ମଲ୍ଲ, ରହିଲ ଅପୂର୍ବ ଧାମରେ" ଓ ମୁକ୍ତି ମୁକୁନ୍ଦେ "ଯାଇଲୁ ସୁଖରେ ପରମ ସମସ୍ତେ ବୁଝିଲୁ କଳ୍ପଶିବରେ" ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଉକ୍ତ ଭାଗବତରେ ଉଲ୍ଲିଖ ନାହିଁ । ଉପକଣ୍ଠେ ଲିଭାଉ ଜନ୍ମ ଲେଖିଅଛନ୍ତି "ବଂଶଗକାରିଣୀ ମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ସେମାନଙ୍କେ ଦେଇ ନିର୍ବାଣ" । ଏଠାରେ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମା.ସଭ ଦୈତ୍ୟ ବା ଭୂମି ଶାସିତ ଦଳମାନଙ୍କ ହତ୍ୟା ହେବା କରିବା ଭକ୍ତଚରଣ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ମୂଳ ଭାଗବତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭାଗବତ ଓ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ହରିବଂଶର "କୂଟ" ନାମକ ମାଲର କଥା କହିତ ଅଛି । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଭକ୍ତଚରଣ ବୋଧହୁଏ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ "କୂଟ ନାମେ ଥିଲା" ପଦକୁ ଭୁଲକ୍ରମେ "ମାରିଲ କୂଟକ ନାମେ ଥିଲା" ପାଠ କରି କୂଟ ଦୈତ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କୂଟକ ଦୈତ୍ୟରୂପେ ପାଠ କରିଅଛନ୍ତି ।

ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ଶୂଳରେ ବସାଇ ହତ୍ୟା କରିବା ଓ ଯଦୁବଂଶଙ୍କର ଶିରଚ୍ଛେଦ କରିବା କଂସଙ୍କ କଂସର ଆଜ୍ଞା ଦେବା ଯାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସ୍ୱ ଭାଗବତରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି "ଦେବକୀ କଂସାସୁର...ଏମନାଶ" ଏହି ୧୦ । ପଦ ସମ୍ବନ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର—

"ନନ୍ଦ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ନିଅ । ଶିର ଛେଦାଇ ଶୂଳେ ଦିଅ ।

× × × ×

ଯେତେ ଗୋପାଳ ପୁଅ ସଙ୍ଗେ । ମାରି ପକାଅ ଯାଇ ବେଗେ ।"

ଭକ୍ତଚରଣ "ଗୋପାଳ ପୁଅର" ପରିବର୍ତ୍ତେ "ଯାଦବସମୂହଙ୍କୁ" ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନନ୍ଦଙ୍କ ବନ୍ଧନ, ବସୁଦେବ ସାତ୍ୱତଙ୍କ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ବଧ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରଦତ୍ତ ହେବା ଲିଖିତ ଅଛି । ଭକ୍ତଚରଣ "ସାତ୍ୱତ ଉଗ୍ରସେନ" ସ୍ଥାନରେ 'ଯାଦବ ସବୁ' ଗ୍ରହଣ କରି ମୂଳ ଭାଗବତର ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି ।

କଂସର ମୁକ୍ତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ । ଭକ୍ତମୁକ୍ତି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୁଖଦର୍ଶନରେ କଂସର ମୁକ୍ତି ହେବା ଲିଖିତ । କିନ୍ତୁ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଅଛି—କୃଷ୍ଣ କଂସକୁ ମଞ୍ଚ ଉପରୁ ଭୂମିରେ ନିପାତ କରି ତା ଉପରେ ନିପତିତ ହେଲେ । କଂସ ତତ୍କ୍ଷଣି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲା । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖ ଦର୍ଶନରେ

ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ କଂସର ବୈରିଭାବରେ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ବିଷୟ ପୂର୍ବେ ବିସ୍ତାର ଭାବରେ ଦର୍ଶାଯାଇଅଛି । ନାମ୍ବୀଧରଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ "ଦୁଷ୍ଟ ଛତ୍ର ମାମ୍ ଭବତ ଜନ୍ମଇ ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ରୁକ୍ମିଣୀନନ୍ଦନ" ମୂଳ ଭାଗବତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଏହା କେବଳ କଂସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖକଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ଭୂତ ବାଣ୍ଟୁରେ ଭ୍ରମ ଜନ୍ମାଇବା ଅର୍ଥଶୁ କହୁଛ । କଂସର ନିଧନରେ ଦେବ, ଋଷି, କିନ୍ନର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ—ଯାହା କବି ବର୍ଣ୍ଣନାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ବିଷୟର ପାର୍ଥକ୍ୟତାର ବହିର୍ଗତରଣ ।

"ଆକାଶୁ କୁସୁମ ବରଷି । ନିର୍ମଳ ଦଶ ଦିଗ ଦିଶି ।

× × × ×

ଗାଇ ବିନୋଦେ ବାଦ୍ୟ ଧର । ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇ ସୁସ୍ୱର ।"

ଷଡ୍‌ୟୋବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

କଂସପକ୍ଷୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ପଳାୟନ, ବଳରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଙ୍କ, ଧ୍ୱଜ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ବିନାଶସାଧନ । କଂସମୃତ୍ୟୁରେ ରାଣୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଶୋକ ବାହୁନି ବିଳାପ, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପଦେଶ ଜ୍ଞାନ ଓ ନିଜପ୍ରତି କଂସର ମନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରକୁ ମଙ୍ଗଳ ବ୍ୟବହାର ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦନ, ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟପ୍ରଦାନ, ଦେବକୀ ବସୁଦେବଙ୍କର ବନ୍ଧନମୋଚନ, ମଥୁରାରେ ସୁଖାବସ୍ଥାନ ଓ ବ୍ରଜପୁର ଗମନ ।

ଟିପ୍ପଣୀ:—କଂସପକ୍ଷୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ୪୩ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ତାହା ମୂଳ ଭାଗବତରେ ସେ ସ୍ଥଳରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୂଳ ଅନୁସାରେ ୪୨ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବା କଂସର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ୪୪ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ।

"ଉଗ୍ରସେନରେ ବାଳେ ଦଳ । ରାଜାଗଣଙ୍କୁ ଅଣାଇଲ ।
ଆସିଥିଲେ ଯେ ରାଜାଗଣେ । କଂସ ଡାକାଇ ରଣେ ରଣେ ।

× × × ×

କଂସର ପ୍ରିୟସଖା ଆସି । ମିଳିଲେ ସୋମ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ।"

ପୁନଶ୍ଚ କଙ୍କ, ଧ୍ୱଜ, ଶଙ୍କୁ ଆଦିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ବେଷ୍ଟିତ ହେବା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲିଖିତ । ଭାଗବତରେ କଂସର "ସୁନାମା, ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ, କଙ୍କ, ଶଙ୍କୁ, ସୁହୂ, ରାଷ୍ଟ୍ରପାଳ, ସୃଷ୍ଟି, ତୁଷ୍ଟିପାଳ" ଅଷ୍ଟ ଭ୍ରାତାଙ୍କ କଥା କଥିତ ହୋଇଅଛି ।

"କଂସର ଅସ୍ତ୍ର ଭୁଡା ହେଲେ । ମିଳିଲେ କମଳକୃଷ୍ଣ ତୁଲେ ।
ଧନୁ ନୀଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆନନ୍ଦ ! ଧାଇଁଲେ ଶ୍ରୀହରି ଉଦ୍ଧାର ।।" ଡାଃ ସ୍ବାଃ

ଧର ଏ ବାଲ୍ୟକୁରେ ସଂଗ୍ରାମ ଦେଖିଲୁ ଏଲି ଭାଗବତ ନାମାନ୍ତ ।

କଂସର ମୁଷ୍ଟିକଚାଣୂର ପ୍ରମୁଖ କଂସର ପ୍ରାଣୀମାନେ ମଲ୍ଲ ଯୁଦ୍ଧ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହା ଦେଖି ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ଯଶ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଯେମାନେ ସ୍ବଳ୍ପ ବାଳକ ଭାଗବତପୁରାଣରେ ଲେଖାଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନବ ଅନୁଭୂତି ଦେଇ ଷାଠିଏ ଶୁଦ୍ଧ ଲୁବ, ଧର୍ମଧାର ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅନୁଭବଙ୍କଠାରେ ନିଶ୍ଚିତ ଲାଭିବାରେ ଲୁଚିବାର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଲାଗିବା ହେଉଥି ଏଣ ମଣେ କଣ୍ଠ ନାମର ଉପଭୋଗ-ର ବିଚରଣା; ଧର୍ମପ୍ରାଣତା ଦେଖା ଭଲ ମାନବବଂଶର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

"ଆଶ୍ରୟ ଧରି କଂସନାଶ' ବଚନ ଶୁଣିଲେ ମୁନିନ୍ଦ୍ର ।
ଲାଗି ଜାଣେନ ବୋଧ ଧରିଲ । ଅନନ୍ତ କଂସ ଶୋଭାଇଲେ ।"

ଏହି ବାଲ୍ୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସୀମାନ୍ତ କବିଜନ୍ମଙ୍କର ୨ଏଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏଥିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଅଛନ୍ତି, ଏହା ଚମତ୍କାର ।

"ଧରି ଦେବତାଙ୍କ ଭାଗ ଦାଣ୍ଡିଆଥିଲୁ । ନନ୍ଦନଦେବ ପାଇଁ କି କହୁଥିଲ ପ୍ରତିବାଦ ।

× × × ×

ବାଳକ ଏକ ଉଭୟ ମୋ ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ତ୍ରୀ । କିଛି ନ ପାଇଲୁ ମୋ ପୁଅ ତୁ ସେ ଲୁବ ।
ଧର୍ମରେ ଆପଣାର ନ ଥିଁ, ନାହିଁ ମୋ ପଣ । ଧରି ଏମନ୍ତ ପାଣ୍ଡିକ ଲଭେଲ ସନ୍ତୋଷ ।"

ମଥୁରାମଣ୍ଡଳରେ ମହାମୁନି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବାଲ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀରେ ଶୈଶବର ଲୀଳା ନନ୍ଦଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କ ମନରେ ବିସ୍ମୟ ଜନ୍ମାଇ ଥାଇଥିଲେ । "ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଗୋହିଲା" କରାଇବା, "ଗୋଚାରଣ" ମାରିବା, "ଚୂଡ଼ା ଦେଖି ସନ୍ତୋଳିବା ।" "ଗାଈପିଲା, ଭେଣ୍ଡ, ଗଭା, ବେଦମାସ, ଅବା, ବିଲ୍ଲାଙ୍କର ମାଲୁଲ ଖଣ୍ଡିରେ ସନ୍ତୋଳିବା", "ଅଣ୍ଟାର ପେଟ ଟଙ୍କାଇ ଆଣିବା", କାଳିଣ୍ଡି ଯମୁନା କୂଳରେ ବୃନ୍ଦା ଓ ଗୋପିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଖେଳାଇବା", ଦେଖାଇ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଭଲେ ଭକ୍ତ ଦର୍ଶନ କରିବା ଅବଶେଷ, ଏହି ବାଲ୍ୟରେ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଉଠିବା; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାମୁଙ୍କ ବୋଲ କରିବା ସମୟରେ ଭକ୍ତଙ୍କର ତଳେ ପଡ଼ିବା; ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଲୀଳା ମାମୁଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ ପ୍ରଭୃତି ଅବତାରର କଥା ! ବୃନ୍ଦାବନ କଥା-ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବା କବି ନିଜର ମନୋବୃତ୍ତିରୁ ମନେ; କିନ୍ତୁ ଅପବାଦ ଦେଖିଲୁ

ମୋ ନାମରେ—ଏହା ଶ୍ରୀଧରଙ୍କ ଉକ୍ତି । (୩୪—୫୪ ପଦ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାକ୍ରମରେ ଅଚ୍ୟୁତଚରଣ ଦ୍ୱିଜବିକ୍ରମ ଓ ଔଚିତ୍ୟ ଶିଶୁର ଏ ଅଷ୍ଟ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଥମତଃ ମାତାପିତାଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳମୋଚନ କରି ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରି ଥିଲେ । ମଥୁରାମଣ୍ଡଳରେ ଅଛି "ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ନୃପତି କଲେ । ମାତାପିତା ବନ୍ଧନ ଫେଡ଼ିଲେ ।" ଏ ସ୍ଥଳରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ କେବଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପିତାମାତାଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳ ମୋଚନ କଥା ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ରାଜ୍ୟପଦପ୍ରାପ୍ତି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଏହା ପରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ବୋଧକରି ବିଦାୟ ଦେବା ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଅଛନ୍ତି । ତାହା ମୂଳ ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ ।

"ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କର ମନ । ବୋଧିଲେ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ।"
ପୁନଶ୍ଚ "ଯଶୋଦା ରାମକୃଷ୍ଣ ଚାହିଁ । କୋଳେ ବସାଇ ଚୁମ୍ବ ଦେଇ ।"
୪୯ଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ମୂଳଭାଗବତରେ ଯଶୋଦାଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ

"ପ୍ରେମସ୍ନୁ ଭାଜ୍ୟଂ ଶୋଚିତୈ ସ୍ନେହବୈ ଦୃଶାନ୍
ପିତ୍ରୋରକ୍ଷଶ୍ରୁଧା ଜୀବନ୍ସୁରେଜ୍ୟଃ ଶୁଶୋ ହି ଦ୍ୱ ।"

ଏହି ପଦକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦା ଉଭୟଙ୍କ କଥା କହି ଅଛନ୍ତି ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ହିଁ ରସକଲ୍ଲୋଳରେ କେବଳ ନନ୍ଦଙ୍କ କଥା ଦେଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରେ କହି ଦେଇଅଛନ୍ତି—

"କହୁଛି ଶରଘାଟ ଆନନ୍ଦକନ୍ଦ । କହିଲେ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ବୋଧକରି ଗୋବିନ୍ଦ । କହିବ ଅମ୍ଭଙ୍କୁ ମୋହର ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଣାମ । କରୁଥିବେ ଚିନ୍ତା ଏହା ମୋହର ନାମ" ୨୯ । ୧୨-୧୩ ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମତରେ କେବଳ ନନ୍ଦ ମଥୁରାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଯଶୋଦା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାଇ ନ ଥିଲେ ।

ମୂଳ ଭାଗବତ ଅନୁସାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା କରି ବସ୍ତ୍ରଅଳଙ୍କାର ପ୍ରଭୃତିଦ୍ୱାରା ସତ୍କାରେ ପୂଜା କଲେ ।

"ଏବଂ ସାନ୍ତ୍ୱୟ ଭଗବାନନ୍ଦଂ ସବ୍ରଜମଚ୍ୟୁତଃ
ବାସୋଽଲଙ୍କାରକୁପ୍ୟାଦ୍ୟୈରର୍ହୟାମାସ ସାଦରମ୍ ।"

ବ୍ରଜବାସୀଙ୍କ ବିଷୟ ଭକ୍ତଚରଣ ଏ ସ୍ଥଳରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସାରଳାଙ୍କ ଉତ୍ତରକାଣ୍ଡରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି—

"କେତେ କି ଧନ ଦେଲେ ସୁଦାମ ସଖାଙ୍କୁ,
କୋମଳେ କହିଲେ ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ ଗୋପଙ୍କୁ ।"

ଏଥି ସମ୍ଭବ ମଥୁରାମଣ୍ଡଳର ୯ମ ସର୍ଗର ୧ମ ପଦର ମେଳ ହେଉ ନାହିଁ, କାରଣ ସେଠାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସୁଦାମାଙ୍କୁ ଗୋପମାନଙ୍କ ଖବର ଅର୍ପଣ କରି ମଥୁରାରୁ ଯିବା ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

"ଗୋପୀଙ୍କ ଅଭାବ ବଚନ ଶୁଣି । ସୁଦାମାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୂରନ୍ଦର ଜାଣି ।
କୋଳେ ଦେଲେ ଗୋପୀଙ୍କି କର ସନ୍ତୋଷ ! କାନ୍ଦି ଦେନ୍ତି ଉଦ୍ଧବ ଡାକ ଭାଷ ।
ଦେଖ ଅଇଲା ଧନ । କୃଷ୍ଣ ନ ଭେଟିବ ଭଲ କାହିଁ ।" ୯।୧୦

ଏପଦରେ ଭକ୍ତଚରଣ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୁବ୍ଜାପୁରକୁ ଗମନ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ୨ୟ ପଦରେ ଗୋପୀଙ୍କ ବିଷୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନରେ ପଡ଼ିବା ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଓ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା, ଗୁରୁପୁତ୍ର ଉଦ୍ଧାର, ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବ୍ରଜକୁ ଆଗମନ, ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମଥୁରା ପ୍ରସ୍ଥାନ ପରେ ୪୮ଶ ଅଧ୍ୟାୟ ପରେ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ୪୮ ଅଧ୍ୟାୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ୪୭ ଅଧ୍ୟାୟରେ କୁବ୍ଜାର ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍ଧବ ସଙ୍ଗେ କୁବ୍ଜା ଗୃହକୁ ଯିବାର ଓ କୁବ୍ଜାପୁରକୁ ଗମନ କରିବା ଭାଗବତରେ ଲେଖିଅଛି । ଭକ୍ତଚରଣ ଏ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ଭାଗବତକୁ ଅବଲମ୍ବନ ନ କରି ବ୍ରଜଗୋପାଳଙ୍କ ଅନୁଭବ ଦେଇଛନ୍ତି ମାତ୍ର ।

ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବା ବିଷୟ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀଙ୍କ ମୁକ୍ତ ହେବା ପରେ ଏବଂ ନନ୍ଦଯଶୋଦାଙ୍କ ବିଦାୟ ହେବାପୂର୍ବେ ୪୫ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ୪୫ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖାଅଛି ।

କଂସ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅସ୍ତି ଓ ପ୍ରାପ୍ତି (ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଅନୁସାରେ ହେମ ଓ ପ୍ରଭାବତୀ) ସ୍ୱାମୀ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପିତା ଜରାସନ୍ଧର ପୁରକୁ ଯିବା ମୂଳ ଭାଗବତ ୫୦ଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ୫୦ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ।

ଚତୁର୍ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ମଥୁରାରେ ରହିବା କାଳରେ ଗୋପପୁର ଓ ଗୋପୀଙ୍କ କଥାମାନ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉଦ୍‌ବେଗ ବଢ଼ାଇଲା, ଯଶୋଦା ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ କରିବା ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ଓଢ଼ଣୀ ସହ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଗୋପକୁ ପ୍ରେରଣ; ଗୋପୀ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚନ୍ଦନରେ ରଞ୍ଜିତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଯାତ୍ରିକ ଭ୍ରମ ଜାତ ତଥା ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ମୋଚନ କୃଷ୍ଣବିରହଜନିତ ଶୋଚନୀୟ ଗୋପନଗରରେ ଗୋପବାଳାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର କଥୋପକଥନ; କୃଷ୍ଣ ବିରହକାତର ଗୋପବାଳକଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ସ୍ୱପରିଚୟ ଦାନ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନନ୍ଦ ନଗର ଗମନ।

ଟିପ୍ପଣୀ:—ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱ ସଖା ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ହସ୍ତରେ ହସ୍ତ ମିଳାଇ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରଜକୁ ଯାଇ ନିଜର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ଜ୍ଞାପନଦ୍ୱାରା ପିତାମାତାଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ପାଦନ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନସ୍ତାପ ଦୂର କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ। ଗୋପୀମାନଙ୍କ ତଦ୍‌ଗତପ୍ରାଣତା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି। କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନଦର୍ଶନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ନାହିଁ। ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ

"ଦୟାସାଗର ନରହରି। ମନେ ସୁମରି ଗୋପନାରୀ॥
ଆନନ୍ଦେ ଲୋଚନ-ଅଶ୍ରୁ ଢାଳିଲେ। ଭକ୍ତ ବିରହ ପ୍ରକାଶିଲେ॥
ଉଦ୍ଧବେ ଘେନି ନରହରି। କହନ୍ତି କରେ କର ଧରି।"
(ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ମୂଳ ଭାଗବତ ଅନୁଯାୟୀ)

ମଥୁରାମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରଣରେ ତଥା ସ୍ୱପ୍ନରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନରେ ଗୋପପୁର କଥା ପଡ଼ିବାରୁ ସ୍ମରିଲେ। ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା ସଖା ଓ ଗୋପମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ନାଶ କରିବା ନିମିତ୍ତ ସେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ନିଜର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ସହ ପଠାଇବା ନିମନ୍ତେ ମନସ୍ଥ କଲେ। କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଯାହା ଏ ସ୍ଥଳରେ କବି ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ। ସେ ରସକଲ୍ଲୋଳକାରଙ୍କ ପରି ଅତ୍ୟଧିକ ଶୃଙ୍ଗାରରସର ଆଶ୍ରୟରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କାମଲିପ୍ସୁ ତଥା ପ୍ରାକୃତ ଜନଙ୍କ ପରି ବିଳାପ କରାଇ ନାହାନ୍ତି, ଯଦ୍ୟପି ସେ ରସକଲ୍ଲୋଳକାରଙ୍କ ସ୍ୱକୃତ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଏ ସ୍ଥଳରେ ଅବିକଳ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି କହିଲେ ଦୋଷାବହ ହେବ ନାହିଁ।

(ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ୨୧ଶ ଛାନ୍ଦର ୫ମ ପଦଠାରୁ ୩୦ଶ ଛାନ୍ଦର ୯ ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିଷୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରେ କଥିତ ହୋଇଅଛି।)

ସୁହୃଦଙ୍କୁ ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ଡାକିଆଣିବା ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧ ୪୬ ପଦ ଉଦ୍ଧବଶ୍ଳୋକର ୩୮ ଗ୍ରନ୍ଥ ୪ ପଦ "କୃଷ୍ଣ ଏ ଠକାଇ ନିଶ୍ୱାସ । କୃଷ୍ଣ ପଣ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଡାକି ପାଶ କହେ" ଭଳି ଅଛି । ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସାଂଖ୍ୟବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିବା ପାଇଁ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ଦର୍ଶନ ଉତ୍କଣ୍ଠାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପରେ ଯେ ଧାତ୍ରିକ ଭାବ ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଏ ପୁସ୍ତକରେ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ୧୦।୪୬ ପଦ ଏହି ଉଦ୍ଧବଶ୍ଳୋକରେ ଏହି—

"ବନାନ୍ତ ଫୁଲ୍ଲ ପୁଷ୍ପେଷୁ   କଟେଲବର ଶୋଭା ପାଏ
ନିସ୍ପୃହ ଗଳିତ ଅଶ୍ରୁଜଳ,
କୃଷ୍ଣ କୀର୍ତ୍ତନରେ ରୋଲି   ନାନା ଦ୍ରୁମରେ ମଙ୍ଗଳ
ଅତି ପ୍ରୀତି ଦେଇ ମନ ନାନା ରସ—କୃଷ୍ଣପ୍ରୀତି ।"

ଶ୍ରୀ ୧୦।୫ ପ୍ରଥମ ୧ ପଦ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ମଥୁରାମଣ୍ଡଳରେ ଉଦ୍ଧବ ଗୋପପୁରରେ ପ୍ରଥମତଃ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାଲ୍ୟସଖା ଗୋପବାଳକଙ୍କୁ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ସ୍ଥାନର ନାମ ପଚାରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନରେ କୃଷ୍ଣବିରହରେ କାତର ଗୋପବାଳକମାନେ ସେ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଖ୍ୟଲୀଳା ବିଷୟ ସ୍ମୃତିଯୁକ୍ତ ଭାଷଣରେ କହି ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ଉଦ୍ଧବ ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ଉକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତି ଯାହା କବି ସନ୍ନିବେଶ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାପ୍ରସୂତ । ଏହା ଭାଗବତରେ ବା ଉଦ୍ଧବଶ୍ଳୋକରେ ନାହିଁ । କବି ଏହାଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋପବାଳକଙ୍କ ସଖ୍ୟ ଭକ୍ତିର ଉତ୍କର୍ଷ ସୂଚନା ଦେବାରେ ସଫଳ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ବ୍ରଜବାଳକଙ୍କଠାରୁ କୃଷ୍ଣଦୂତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଆଗମନବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣ କରି ଯଶୋଦାଙ୍କ ସସମ୍ଭ୍ରମ ଆଗମନ ଓ ଉଦ୍ଧବ ଦର୍ଶନରେ ପୁତ୍ରଭ୍ରମ; ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ ଜିଜ୍ଞାସା ଓ କୃଷ୍ଣଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନାପୂର୍ବକ ବିଳାପ; ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ ଓ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଶୁଣି ଯଶୋଦାଙ୍କର ତଦ୍‌ବାକ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଏବଂ "ହା କୃଷ୍ଣ" "ହା ପୁତ୍ର" କହି ମୋହପ୍ରାପ୍ତି । ଜଳକୁମ୍ଭଧରା ଗୋପାଙ୍ଗନା ଦର୍ଶନ ଓ ନନ୍ଦମନ୍ଦିରରେ ଉଦ୍ଧବ

ଦର୍ଶନରେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଏବଂ ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ପାଳନ ଘୋଷଣା, ବାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୋପୀଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୁର୍ଲଭ ରୂପ ମାଧୁରୀରେ ନିମଗ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି ।

ବିସ୍ତାର:—ଭାଗବତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ, ସମସ୍ତ ଗୋପବାଳକଙ୍କର ନନ୍ଦଙ୍କ ମହଲରେ ଆଗମନ; ନନ୍ଦଙ୍କର ଉତ୍ସବରେ କୃଷ୍ଣଜନ୍ମ ପାଳନ; କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରି ଗୋପ ନାରୀମାନଙ୍କ ଖୁସି ପ୍ରକାଶ; ଜନ୍ମୋତ୍ସବରେ ଯଶୋଦାଙ୍କର ବିଭବ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ଦଶମସ୍କନ୍ଧରେ ଭାଗବତକାରଙ୍କ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା ଓ ତାଙ୍କ ଭଗବତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ । ମୂଳ ଭାଗବତର ଏହି ଶ୍ଲୋକଟିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।

"ସ୍ୱଜନଶ୍ଚୈବ ଦେବାନ୍ ଧାତ୍ରେୟୀ ଭଗବାନ୍ ସତଃ
ପ୍ରତ୍ୟାଗମନେ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପିତା ମାତା ଚ ହର୍ଷିତାଃ ।
କୃଷ୍ଣଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଭୁକ୍ତବନ୍ତଃ ବ୍ରହ୍ମ ହର୍ଷ ସଂପ୍ରଦାୟକମ୍
ନନ୍ଦାତ୍ମଜଂ ଭକ୍ତଜନଂ ନ ଚାନ୍ୟ ଏବ ଏକଂ ପରମ ପୁରୁଷଃ ॥"

୧୦—୫ । ୨୩

"କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜନ୍ମ କଥା ଶୁଣି | ନନ୍ଦ ଆନନ୍ଦ ଲଭିଲ ।
ସକଳ ଗୋପଙ୍କର ଗୃହେ | ତୁମ୍ଭ ଜନମ ହେଲା ଅନନ୍ତ ।
ସକଳ ଲୋକ ଆନନ୍ଦେ ଭାସି | ଏ ବାଳ ହେଲେ ଅଛି ଯାହା ॥
ଏମନ୍ତ ସେ ଶୁଣିଲା ଦେବ ହେଲ | ଜନ୍ମ ମହୋତ୍ସବ ଦେଖି ନାହିଁ ।
ସେଠାରେ କୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦ ସେହି କୃଷ୍ଣ | ତୃପ୍ତ ଲଭିଲା ସେହି ଠାଇଁ ।
ଶ୍ରୀବର ଗୋପ ଭାବେ | ସେ ଦେହେ ଅଛନ୍ତି ନିତ୍ୟେ ॥
ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନ ଭୁଞ୍ଜି ଏ ଅନ୍ତ | ସକଳ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ॥"

ଭାଗବତକାର ସତେ ବେଦପୁରାଣରେ ଉକ୍ତ ନନ୍ଦଙ୍କ ଗୃହରେ ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ସେବା କରି ନନ୍ଦରାଣୀ ଯଶୋଦା ତାଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ସହ ନିଜର ମୁଖ ଦେଖିଲେ । ଅତଏବ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାଭୂମି ବ୍ରଜ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ଏହି ମାନେ ଭାଗବତ ଶ୍ଳୋକରେ ଅଛି । ନନ୍ଦଙ୍କ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ବା ନନ୍ଦରାଣୀଙ୍କ ସବୁ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ନ ଥିବା ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ ।

ଭାଗବତରେ ବାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ସ୍ଥଳକୁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ପୁତ୍ର କରିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦଶମରେ କୃଷ୍ଣ ବିଷୟକ ବହୁ ଉପାଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣନ ଅଛି । ନନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ନନ୍ଦ-ରାଣୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପିତାଙ୍କଠାରୁ କୃଷ୍ଣ ମାତା ଅଧିକ ସ୍ନେହଶୀଳା ଥିଲେ, ବିଶେଷ ଭାଗବତକାର ଏହାକୁ ଜାଣି ତାଙ୍କ

ସରଳ, ଅଟଳ, ଅନୁରାଗ ଯେଉଁ ଗୋପରମଣୀମାନଙ୍କଠାରେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା ବ୍ରଜରେ ସେ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ପାଇବେ କାହାକୁ, ଯାହାଙ୍କ ଦୁଃଖ-ସୁଖରେ ସେ ଆପଣାର ଦୁଃଖ ସୁଖକୁ ମିଶାଇ ଯାହାଙ୍କ ସହିତ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ମଧ୍ୟ ଖେଳୁଥିଲେ ଆସିଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଜଗତର ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ବାଧା ଛୁଟିଛି, ଯାହାର ସରଳ, ସହଜ ସ୍ୱାଭାବିକ ଜୀବନରେ ସମସ୍ତ ବାସ୍ତବ ପ୍ରତିଭା, ସେ ସ୍ଥାନ ବ୍ରଜରେ ସତ୍ୟ ବାସ୍ତବ ଓ ବାସ୍ତବିକ ସତ୍ୟ, ଯାହାର ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାରେ ଲେଖା ନାହିଁ, ତାହାର ସେ ପ୍ରାଣଧନ ଅଭାବରେ ହୃଦୟର ଆବେଗ, ଆକୁଳତା ଓ ଉନ୍ମାଦନା ଏହି ଏକ କଳନା ଅଛି ।

କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଦୂତରୂପେ ସ୍ୱରୂପେ ପଶି ଯେଉଁ ଭ୍ରମର (୪୭ଅ) ଓ ୬ ଅଧ୍ୟାୟରୁ ୬୭ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଶୋଦାଙ୍କର ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପାଖରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ଅନୁରାଗ ହେତୁକ ଉକ୍ତି ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଅଛି ।

ଭଗବାନ ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ର ଶାନ୍ତ ଓ ଉଦ୍ଧବ ଭାରତୀୟ ଦାର୍ଶନିକ ଭାବରେ ଯଶୋଦା ଓ ଗୋପୀଙ୍କ ସହ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କଥୋପକଥନ କରାଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ତଥା ଦାର୍ଶନିକର ସାଧକରୂପେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ସଖ୍ୟ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଭାବରେ ଉଦ୍ଧବ ମୁଗ୍ଧ ହେବା ମଥୁରାମଣ୍ଡଳରେ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୀତାଙ୍କ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମିତ୍ୱ, ସର୍ବବ୍ୟାପକତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କଲେ । ଯଶୋଦା କହିଲେ "ସେ ଅର୍ଥ ମୋତେ ଦେଇ ସେ ସବୁ କିଛି ଜାଣେ । ସେମାନେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ଗୁଣ ହୃଦୟରେ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ, ମୁଁ ସଗୁଣର ଉପାସିକା, ମୋ ବୁଦ୍ଧି ଗୁଣବର୍ଜିତ ନୁହେଁ, କହୁଁ ଅବତାର (୧); ତାହା ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିବି କିପରି କହ୍ନାଇ, ସେ ମୋ ହୃଦୟରେ ସବୁବେଳେ ନାଚୁଛି । ସେ କାଳିଆ, ସେ ସୁନ୍ଦର, ମୁଁ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ବୁଝେଁ ନାହିଁ । ଏହା ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ପୁନଶ୍ଚ କହିଲେ—ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ତୁଳ ବ୍ରହ୍ମ—ଯାହାର ଭକ୍ତ ଶିବ,

---

(୧) ଏହାର ଅର୍ଥ କଲ । ଯଶୋଦା ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ନିକଟ ଗୁଣରୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା, ନିର୍ଗୁଣଠାରୁ ସଗୁଣ ଭଗବାନ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ କହିଅଛନ୍ତି । ଏହା ବିରୁଦ୍ଧମୂଳକ କଥା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁଁ—ଯଶୋଦାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ନନ୍ଦର ଆସ୍ୱାଦନଭାଗଣ—ମାତୃତ୍ୱର ଭାବ ବାତ୍ସଲ୍ୟରେ ଥାନ୍ତା ନାହିଁ ।

ବ୍ରହ୍ମା, ନାରଦ, ଅନନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ—ଯାହା ଶୁକ, ସନକାଦି ଋଷି ଜାଣନ୍ତି—ତାହା ତୁମ୍ଭେ ଗୋପାଙ୍ଗନା କିପରି ଜାଣିବ ?" ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଯଶୋଦା କହିଲେ, "ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭଧାରିଣୀ, ସେ ଆମର ପୁତ୍ର ।" ତାହା ତ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ଅଟନ୍ତି, ସେ ପରମବ୍ରହ୍ମ; ତେବେ କାହିଁ ତୁମ୍ଭେ କିପରି ଜାଣି ପାରିଲ ? ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୀମାନେ ମୁକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ମୁକ୍ତଜନ ମୁକ୍ତି ବଞ୍ଛା କରି ମଧ୍ୟ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ—ଏ ସ୍ଥାନ ଦୁର୍ଲଭ ଅଟେ, ଯୋଗୀ ଋଷିଙ୍କ ନିକଟରେ ଏ ରହସ୍ୟ ଗୋପନ ଅଛି । ଗୋପପୁର ତ ସ୍ଥାନ ଓ ବ୍ରହ୍ମଲୋକର ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଜ୍ଞାନ, ଯୋଗ, ଧ୍ୟାନ, ପ୍ରଭୃତି କେବଳ ସେହି ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଜାଣି । ମୁକ୍ତ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବାସୀ, ଜ୍ଞାନ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବନ୍ଧନ, ସେ ସ୍ଥାନରେ ବସବାସ ସମ୍ଭବ ନାହିଁ ! ଏହା ଶୁଦ୍ଧପ୍ରେମିକର ସ୍ଥାନ । ଏଠାରେ ମନ୍ଦ ସଙ୍ଗ ସ୍ୱଭାବ—ଏହା ଭକ୍ତବତ୍ସଳଙ୍କ ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ—ଏଠାରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ବନ୍ଦନ ଓ ଆଚାର ନିୟମ ନାହିଁ—ପୂଜାର ଅନେକ ଉପକରଣ ଜନାର ଅଭାବ ଉଭୟ ଗୋପୀରେ ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି । ଏହା ଜ୍ଞାନର ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ—ଏହା ପ୍ରେମର ଫଳ ବା ଚଟଣୀର ସ୍ଥାନ ।

ଯଶୋଦା ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହିଲେ, "କୃଷ୍ଣ ମୋର ଧନ ଯେଉଁ ଅଛି ସେ ଜାଣିପାରିଥିବ । ତୁମେ କହୁଛ ସେ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି, କିନ୍ତୁ 'ମୁଁ ଶୁଣ କୃଷ୍ଣ ଯଶୋଦାର ପୁତ୍ର' ।" ଏହା ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—

"ମୁଁ କି ତାଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ହୋଇପାରିବି ? ସେ ବିଶ୍ୱରୂପୀ, ସର୍ବାତ୍ମା, ଶ୍ରୁତିର ଅଗୋଚର । ସେ ଆଦି, ଅନାଦି, ନିର୍ବିକାର, ପରମବ୍ରହ୍ମ ।" ଏହା ଶୁଣି ଯଶୋଦା କ୍ରୋଧ ହୋଇ କହିଲେ, "କଣ କହୁଛ ଏ ପିଲାକୁ—ମୁଁ ଯାହାକୁ ପେଟରୁ ଜନ୍ମ କଲି, ତାକୁ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି କହୁଛ—ଏଇଟି ମୋର ପିଲା ଯାହା ଗାଈ ଜଗି ବନରୁ ଧୂଳି ଘାଣ୍ଟି ଆସିବ । ତୁମ ବ୍ରହ୍ମ ଧରି ଭଲ କଥା ନାହିଁ—ସେ ବିଛଣାରୁ ଉଠିଲେ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ସେ କଥାମାନ ଛାଡ଼ି ମୋ ପୁଅ କଥା କହ ।" ଉଦ୍ଧବ ଶୁଣି କହିଲେ, "ସେ ତ ... ତାଙ୍କ କଥା ଅଛି ।" ତା ଶୁଣି ଯଶୋଦା କହିଲେ, "ତୁମେ ମଥୁରାବାସୀମାନେ ଅନେକ ବାହାନା କଥା କହ । ତୁମେ ସବୁ ... ଅନେକ ... । ସେସବୁ ଆମେ ବୁଝୁ ନାହିଁ—ଆମେ ଜାଣୁ, ... ଇତ୍ୟାଦି ।"

ଯଶୋଦା ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କଥୋପକଥନର ଭାବ ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଟୀକାକାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଟୀକାରେ ଏହି ଭାବ ସୁନ୍ଦର

ସ୍ତବରେ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଯାଏ । ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଥମ ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ୪୭ଶ ଅଧ୍ୟାୟ ୬୩ଶ ଶ୍ଳୋକ ଟୀକା କରି ଏହା ସୂଚନା ଦେଇଅଛନ୍ତି :—

"ଜ୍ଞାନ ଏ ଜ୍ଞାନଂ ସ୍ୱାନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶତାଂ । ଉଦ୍ଧବାଦୟୋଽପି ଯତ୍ ପ୍ରାର୍ଥୟନ୍ତି ସାକଳ ଶ୍ରୁତେଃ ଗୋପୀକାନାଂ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣଂ କରିବ ଶକ୍ୟ"—ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଏହାର୍ଥ ଲେଖିଛି ।

ଶାସ୍ତ୍ରମତରେ ଅପରପ୍ରେମଙ୍କ ମନ ପ୍ରେମଶୀଳ ଗଣ୍ଡ ବୃନ୍ଦାବନରେ, ଏହି ସଂପ୍ରେମ ସେ ସଂସ୍କୃତର ପ୍ରଣୀତଙ୍କ ଯେ ଭକ୍ତିର ବିଷୟ ସମ୍ପଦ ନାହିଁ !

ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବ ସ୍ୱାମୀ ରଚନା ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ ୧୦ମସ୍କନ୍ଧ ୪୭ଶ ଅଧ୍ୟାୟ ୬୨ଶ ଶ୍ଳୋକର ଟୀକାରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯଥା— 'ପ୍ରଥମଂ ବିନା ନ ଭକ୍ତ୍ୟଂଶ ଭବ୍ୟ ଭକ୍ତିଂ ବିନା ନ ପ୍ରେମ୍ଣୋ ଭକ୍ତିରୁଚ୍ୟତେ ।'

ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଭାବାର୍ଥ ଦୀପିକା ଉପରେ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀ, ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଟୀକା କରି ଓ ଭକ୍ତ ଏବଂ ଗୋପୀ ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରେମଧର୍ମଧାରିତ ଜୀବ ବିଷୟ ସ୍ୱରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଏହିତକାଳ ସେହି ସବୁ ଟୀକାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଏ ଯେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଏହି ଭକ୍ତିରସ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି ।

ବୃନ୍ଦାବନ ଗୋସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ । ଡ଼. ସୁଶୀଳଦେବ ଦେ ମହୋଦୟ ଲେଖନ୍ତି ଯେ ଭାଗବତର ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧ ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ "ସତ୍ୟଂ ପରଂ ଧୀମହି" ଟୀକାରେ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ "ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଭକ୍ତିରସାମୃତଂ ପରମଂ ତତ୍ତ୍ୱଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ସ୍ୱ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱରୂପଂ ମାନସିକ ବିଗ୍ରହଂ" ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ଯଥା— "ନ ଯସ୍ୟ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭବ ପଦ୍ମଜାଦିଭି ରୂପଂ ଧିୟା ବସ୍ତୁତୟୋପବର୍ଣ୍ଣିତମ୍ ।
ମୌନେନ ଭକ୍ତ୍ୟୋପଶମେନ ପୂଜିତଃ ପ୍ରସୀଦତାମେଷ ସ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ।
ଯ ଏଷ ଦେହୀ ଦ୍ରବ୍ୟସାଧନାର୍ଚ୍ଚନା ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଧ୍ୟାନମ୍
ମନଃ ସମାଧୌ ନ ଯାତି ଯାସ୍ୟଂ ତେନୈବ ସନାତନ ॥"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତମାନେ କୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି :—

ସ କୀର୍ତ୍ତିତଂ ସ୍ମରଣମାତ୍ରେଣ ଚିତ୍ତଂ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟତି ଦ୍ରୁତଂ ତୁ ଭାଗବତମ୍
ଏ ମନଂ ମୋକ୍ଷବୈବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରେମ ମନୋଜ୍ଞଂ କୀର୍ତ୍ତନଂ ସ୍ତୁତମ୍ ।

ସାନ୍ଦ୍ରୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଦ୍ୱିଜ ଶ୍ରୀକା କର୍ଷିତ୍ୱେଶା ହି ରାଜସୀ ।
ତାମସଶ୍ୟପର୍ଷ ସା ! ଶ୍ରୁତା ମଧ୍ୟରସର ମୂର୍ତ୍ତି କୀର୍ତ୍ତ୍ୟତା ।।*

ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କ ବ୍ରତ୍ସ ବର୍ଣ୍ଣନା । ସେହି ବ୍ରତରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅକ୍ରୁଷ୍ଟମାଣ ହୋଇ "ବେଳ୍ପାଳକ ! ବାଳ୍ୟ କରୀତ୍ୟ ! ପିନଦ୍ଧାର୍ଣାଃ ପ୍ରତିପାଳ୍ୟ" ଏହ ଦ୍ୱାର ଶବ୍ଦଗ୍ରୂ—ଶ୍ରୁତବାସୁଲ୍ୟାଙ୍କ୍ୟପ୍ରେମାକର୍ଷଣୀୟବଣ ।

ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସାରାର୍ଥଦର୍ଶିନୀ ୪୬ ଅଧ୍ୟାୟ ୪୪ ଶ୍ଳୋକର ଟୀକାରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ସଖୀଗଣଙ୍କଠାରୁ ଯଶୋଦା ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କଥୋପକଥନର ମୂଳକୁ ଯେ ପ୍ରଭାବିତ । ଉଦ୍ଧବ ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରବୋଧନରେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । କୃଷ୍ଣ ପରମେଶ୍ୱର, ଏ କଥା ଉଦ୍ଧବ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ, ଏଥିରେ ଆମ୍ଭ ଜାଣି ନାହିଁ । ଗର୍ଗଋଷି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମକରଣ ସମୟରେ ଯେପରି କହିଥିଲେ ଯେ, ତୁମ ପୁତ୍ର ନାରାୟଣସମ । ସେ ନାରାୟଣ, ପରମାତ୍ମା, ଈଶ୍ୱର, ଏଥି ସଙ୍ଗେ କାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତେବେ ବି ସେ ଆମ୍ଭ ଦୁହିଁଙ୍କର ପୁତ୍ର, ଆମ୍ଭର ଏହି ଅନୁଭବରେ କୌଣସି ବାଧା ନାହିଁ ନାହିଁ । ଏହି ଅନୁଭବହିଁ ଏଥିର ପ୍ରମାଣ, ଗର୍ଗମୁନିଙ୍କ ବାକ୍ୟ ହେତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ରୂପେ ହିଁ ଲାଳନ ପାଳନ କରିଥିଲେ ହେଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସାନିଧ୍ୟ ହେଉ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ବୋଧ ନ ହେଉ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୂର୍ବରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନାରାୟଣ ଧ୍ୟାନରେ ଯୋଗ ଥିଲେହେଁ ଭକ୍ତିପାନ ଧ୍ୟାନମାତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଓ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । କ୍ଷଣ ମନଃ-ପ୍ରସାଦ ଓ କାରଣ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସେହି ପୁତ୍ରଠାରେ ସେ ନାରାୟଣଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ ଅଛି । ଆମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ପିତା ମାତା, ତାଙ୍କର ଏହି ଅନୁଭବ ମଧ୍ୟ ଏଥିର ପ୍ରମାଣ । ସେ ନପିତା ନ ହେଲେ, କ୍ରୋଡ଼ରେ ନ ବସାଇଲେ, ଆଲିଙ୍ଗନ ଚୁମ୍ବନ ଲାଳନପାଳନ ନ କଲେ, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦୁଃଖ ଶୁଖିଯିବା ପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖା ହୋଇଅଛି । ଏହ ଯଶୋଦା ତାଙ୍କର ମାତା ହିଁ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦୁଗ୍ଧପାନ କରିବା ପରେ ଅଞ୍ଚଳରେ ତାଙ୍କୁ କପଟ ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଓ ଯଶୋଦା ତାଙ୍କ ମୁଖର ମ୍ଲାନି ଏବଂ ସେ ବନ୍ଧନ ଯୋଗୁଁ ଦୁଃଖରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଦେଖା ହୋଇ-

---

* ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା କୀର୍ତ୍ତନ ଭକ୍ତିରୂପେ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ଏହି କୀର୍ତ୍ତନଟି ଚୈତନ୍ୟଦାସଙ୍କ ତଥା ଦେବକୀ ଜନାର୍ଦ୍ଦନାଦିଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତନଠାରୁ ପୃଥକ୍; ଏହି କୀର୍ତ୍ତନଟି କୃଷ୍ଣ-ସେବାଦିରେ ସଗୁଣିତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୁତି କାନ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଏହି ସଗୁଣତା ଲାଭ କରେ । ଏହି ସଗୁଣ-ନାମାନ୍ତର ହୁଏ; କାରଣ ଫଳାନୁସନ୍ଧାନ । ମାତ୍ରାର ଭକ୍ତିର ଏଇ ଭାବ ହୋଇଲେ କୃଷ୍ଣଲୀଳାରସର—ଆସ୍ୱାଦନ ରସର ଆସ୍ୱାଦନଜନିତ ଗୁଣବତ୍ତାର ସମ୍ପାଦନ,

ଥିଲା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରରେହିଁ ସେ ପରମେଶ୍ୱର ସଖ୍ୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଅଭୀଷ୍ଟ ପ୍ରେମ-ଭଜନା, ଉପାସନାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାହା ନ ହେଲେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପରେ ଭାବ ସମ୍ପର୍କ ହୁଅନ୍ତା । ମଥୁରାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନାର୍ଥୀଙ୍କ ବାକ୍ୟାବଳୀର ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହୁଥିଲେ, "ହେ କୃଷ୍ଣ ! ତୁମ୍ଭେ ପରମେଶ୍ୱର ।" କିନ୍ତୁ ଦେବକୀ "ମୁଁ ତୋର ମାତା", ବସୁଦେବ "ମୁଁ ତୋର ପିତା", ଯାଦବମାନେ "ଆମ୍ଭେମାନେ ତୁମର ପିତୃବ୍ୟ", ଗୋପଗଣ "ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ତୁମ୍ଭ ଭ୍ରାତା, ଆତ୍ମୀୟ ଓ ବନ୍ଧୁ, ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ସ୍ମରଣ କରି ମଥୁରାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ଏହି ସୁଖ ଦେଖି ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ସନ୍ତାପ ଜାଲରେ ମଣ୍ଡିତ ହେଲା । ନନ୍ଦ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଣିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ସଙ୍ଗେ ଗୋପମାନଙ୍କ ମନର ଦଶା ଦେଖି ଅନିଚ୍ଛାରେ କହୁଥିଲେ—"ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ପରମେଶ୍ୱର ଓ ସର୍ବଶକ୍ତିର ସ୍ରଷ୍ଟା, ମୋର କିଏ ପିତା, କିଏ ମାତା, କିଏ ଆତ୍ମୀୟ, କିଏ ବା ବନ୍ଧୁ ; କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବଦା ଦେଖ "ସେ ମୋତେ ନିଜ ପୁତ୍ର ଭାବି ଭଲ ପାଆନ୍ତି ମୁହିଁ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ—ମୁଁ ତାହାଙ୍କର ପାଳଣୀୟ ଶିଶୁ । ସେହି ହେତୁରୁ ମୋର ପିତୃ ମାତୃ—କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଜ୍ଞାତ ବାଳକ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ହେଲେହେଁ ମୋର ସୁଖର ସମ୍ବନ୍ଧ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କହିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ କାନ୍ଦିବ ସେହି ବାକ୍ୟ ଶୁଣି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହା ଉପଲବ୍ଧି ହେଲା କାହିଁ ଏଠାରୁ ଆଉ ମୋତେ ସେହିପରି ସ୍ନେହ ବୋଧ କଲା । କିନ୍ତୁ ମୋ ସୁହୃଦ୍ ଏହା ଉପଲବ୍ଧି ସବୁ ଭଲ ହୋଇଥିଲା କି, ଯେ ମୋତେ ନିଜ ପୁତ୍ର ସେ ପ୍ରେମର ନିର୍ଯ୍ୟାସ, ତାହାଙ୍କ ସୁଖରେ ମୁଁ ବାସ କରିବି" ଇତ୍ୟାଦି ।

ଷଷ୍ଠବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ଭକ୍ତଙ୍କ ସର୍ବାଙ୍ଗାଗମନରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଭ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟି—ଅଭିମନ୍ୟୁ କହିବ - ତା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱଧର୍ମ ଜାଣି—କୃଷ୍ଣସନ୍ଦେଶ ଶ୍ରବଣାନନ୍ତରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ପରିବେଷ୍ଟନ—ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମାନୁରାଗ ଆଶ୍ୱାସ ପ୍ରଦାନ ।

ବିବରଣ—ଗୋପୀମାନେ ନିଜେ ନିଜର ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲାର ପରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିଷ୍ଠୁର ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିବାକୁ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ । ୩,୮ ଓ ୧୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । କବି ଏ ସ୍ଥଳରେ ଯେ ଉପମାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଭାଗବତଶ୍ରୁତ ଉପମାବଳୀଠାରୁ ପୃଥକ୍ । କିନ୍ତୁ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଭାବ ସମାନ ? ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଧନ୍ୟ ଏ ଗୋପାଙ୍ଗନାଙ୍କ ମହିମା ଦୁର୍ଲଭ । ଯାବେ କିଶୋର ଯାଦବାଧିପ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ"

ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସ୍ଵଭାବାଂଶରେ ଦେଖି ବର୍ଣ୍ଣିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସେବାଧିକାରର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଅସ୍ଵାଦନକାରିଣୀ, ସହୋକ୍ତିଶ୍ରୀ ରା ବାସ୍ପିକା ଲୁଚେ ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି;

"ମଧ୍ୟରେ ବୋଲନ୍ତି ଦୂତ ଜନନ୍ତି ବାରୁଣ ;
ଦୁଃଖୀ ଶୀଘ୍ର ଗୋପୀମାନେ ଶୁଣନ୍ତି ସମସ୍ତ ।
ଦୁଃଖୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି କର ଜଗତ ଦେବ ଭଲ !
ସେ ବାଳ କାହ୍ନୁକୁ ଶୁଣାଇ ଲାଗି ଦୋଷ ।"

ଯନ୍ତ୍ରବଂଶୀ ଛାଡ

ଏହି ସ୍ଥଳରେ ଭକ୍ତ ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଲୀଳାରେ ଗୋଟିଏ ଅଛି । ଓ ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀତ୍ଵ, ତାଙ୍କୁଙ୍କ ସ୍ଵରୂପରେ ଆନନ୍ଦମୟ ସ୍ଵରୂପ ପ୍ରକାଶ କରି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ ଦେଲେ । ଗୋପୀମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଭକ୍ତିର ଉତ୍କର୍ଷ ଦର୍ଶାଇ ଉଦ୍ଧବୋକ୍ତିର ଅସାରତା ପ୍ରତିପାଦନ କଲେ । ଏହିଠାରେ ଭକ୍ତ ସମୟରେ ଭ୍ରମରଟିଏ ସେଠା ଗୋପୀର ପାଦଦେଶରେ ପଡ଼ିନ ପରେ ଶୁଣିଲା । ଗୋପୀଙ୍କ ସ୍ଵଭାବ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜଡ଼ିତ, ଏବଂ ଉକ୍ତି ଓ ଏହି ଭାବ ଦ୍ଵାରା ଏହି ପରିତ୍ୟାଗ କରି କୃଷ୍ଣପ୍ରୀତି, ଅଭିମାନ, ମାନ ନିରାଶ ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରାଇ, ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ନାୟିକା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଦ୍ଧର୍ମ ଚରଣପଦ୍ମ ଦୂତ ଭ୍ରମରଙ୍କୁ ପାଦପଲ୍ଲବରୁ ବାହାରିବା କଲେ । ତଦର୍ଶନରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସାତ୍ତ୍ଵିକ ଅନୁଭୂତି ଓ ଭାବ ବେଗରେ ଗୋପୀଙ୍କ ପାଦରେ ନମସ୍କାର ଅନେକ ଥର । ଉତ୍କର୍ଷିଣୀ ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀଙ୍କର ଏହି ପ୍ରଣୟରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଭକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ଵ ସ୍ଵୀକାରଣ । ସେ ସମୟରେ ସ୍ଵୟଂ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରୀତି ସଙ୍ଗତ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ । ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କୃଷ୍ଣସେବା ଅର୍ପଣ ଓ ଏଥିପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ପଥ ପଠନ ।

ବିଚାର:—ଭାଗବତରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦୂତ ମଧୁ ଉଦ୍ଧବରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖିବା ଶକ୍ତି ଏହି ଗୋପୀମାନଙ୍କ "କୃଷ୍ଣର ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନ, ସ୍ମରଣ ଆଦି ନିବେଦନ" ଶୁଣାଇ ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ମୁଖରେ ଭ୍ରମର ଆସି ଗୋଟିଏ ଗୋପୀଙ୍କର ପାଦଦେଶରେ ପଡ଼ିବା ହେବା ଓ ସେହି ଗୋପୀଙ୍କର କୃଷ୍ଣଦୂତ ଜ୍ଞାନରେ ସେହି ଭ୍ରମରକୁ ସମ୍ବୋଧନ ଉକ୍ତି କରିବା; ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ସେ ଗୋପୀଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ସାତ୍ତ୍ଵିକ ଅନୁଭୂତି ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଏହି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପଦେଶ ବା ଅନୁସ-ନ୍ଧାନ, ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଜଣାଇ ଦେବା ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଵଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ।

ଏଥିସମ୍ପର୍କରେ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଚନ ଉଦ୍ଧବମୁଖରେ ନ ବୁଝିଲେ ଗୋପବାଳା ସ୍ଥାନ ଶୀଘ୍ର ଉପଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ସେହି ଉପଦେଶ ପରେ ଭ୍ରମରର ବିଷୟ ଅବତାରଣା କରି ଗୋପବାଳାମାନଙ୍କୁ ବିରହ ସ୍ୱାଦନୀୟ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ମୂଳ ଭାଗବତରେ—

"କାଚିନ୍ମଧୁକରଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଧ୍ୟାୟନ୍ତୀ କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗମମ୍
ପ୍ରିୟପ୍ରସ୍ଥାପିତଂ ଦୂତଂ କଳ୍ପୟିତ୍ୱେଦମବ୍ରବୀତ୍ ।"

ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ, ଶୁଦ୍ଧାଦ୍ୱୈତ ମତ, ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ, ବିଜୟଧ୍ୱଜ, ବିଜୟରାଘବ, ଶୁକଦେବ ପ୍ରଭୃତି ଟୀକାକାରମାନେ "କାଚିତ୍" ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କୌଣସି ଗୋପୀ ବୋଲି କହି ନିରସ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀ, ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ରାଧାରମଣ, ସୁବୋଧିନୀ ପ୍ରଭୃତି ଟୀକାକାରମାନେ 'କାଚିତ୍' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥରେ ବୃଷଭାନୁ-ନନ୍ଦିନୀ ରାଧାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସ୍ୱ ଭାଗବତରେ—

"ଏମନ୍ତେ ପୁଣି ନନ୍ଦ-ନନ୍ଦ ଗୋପୀଏ ଧ୍ୟାନ କୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ।

× × × ×

ମଧୁପ ଭଲ ଶୁଣି ଶୁଣେଣ । ବୋଲି ଡାକିଲେ ଚରଣେ ।"

ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହିଅଛନ୍ତି—"ଯଦୁପ ସେ ଦୂତ ଗୋପୀଏ ସେ" ୧୦ ୪୭ ଭ୍ରମର ବିଷୟ ଭ୍ରମରଗୀତରେ ନାହିଁ । ଭ୍ରମରଗୀତରେ ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀଙ୍କ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିବାର ପ୍ରମାଣରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଭ୍ରମରଗୀତରେ ଉଦ୍ଧବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରେମ ଜାଗ୍ରତ କରାଇଲେ । ସେଥିରେ ଭ୍ରମରକୁ ଗୋପୀ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଦୂତ ରୂପେ ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି;—

"ଏହିପରି କହିଲେ ଗୋପୀ ମୋହନଙ୍କ ଉଦ୍ଧ ସେଥିରୁ ନାହିଁ ଯଦୁବୀର ଭାଗ୍ୟବନ୍ତେ ଏହା ଜଳ ବୋଲିଲେ ସେହି ଦେଖିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ।"*

ଭ୍ରମରଗୀତରେ ଗୋପୀ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ଅନୁପମତା ଏବଂ ଅଭିମାନୀତା ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି । ଭାଗବତରେ କିନ୍ତୁ ସେହି ଗୋପୀ ଭ୍ରମର ଛଳରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ବ୍ୟଙ୍ଗପୂର୍ବକ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଅଛନ୍ତି । ✱ମଧୁପମାନଙ୍କରେ

---

*"ମଧୁକରଂ ପଦେ ଦେହି ନ ଅନ୍ତରେ ମନ୍ଦିରେ ଦୂତ"—ଶ୍ରୀଧର ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ "ଭ୍ରମର ଦୃଷ୍ଟବିନ୍ଦୁରେ ଦ୍ୱିଭୂମାରୋପ୍ୟ ଗୋପୀ ସାକ୍ଷାତ୍କାରେ ଦୂତ କଳ୍ପନାରେ । ଯଥା ଚ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାୟାଃ ମନ୍ଦମବ୍ରବୀତ୍" ଶୁକଦେବ ।

୧୨ ପଦଠାରୁ ୨୩ ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଦମାନଙ୍କରେ ମୂଳ ଭାଗବତର ୧୦ । ୪୭-୧୨ ଶ୍ଳୋକର * ଭାବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ନିବେଶ ହୋଇଅଛି ।

“ଭଲାଭଲେ ନ ଚିହ୍ନୁ ଅରତେ”—୨୬ ପଦ ଓ “ଦୋଷ କଲା ନାହିଁ ବୋଲି ଅମ୍ଭ କାହିଁ ବୁଲି ନେଇ ଧାଇଁଲେ ଭାଳେ ଉଗିଲୁ ଦୁଃଖ ।” ୨୭ ପଦର ସଂସ୍କୃତ ମୂଳ ଭାଗବତର ୪୭ ଅଧ୍ୟାୟ ୧୬ ଶ୍ଳୋକର “ଅଳମସିତସଖ୍ୟୈଃ” ଭଳି । “ଶ୍ୟାମା ଇତ୍ୟାଦି ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ତତ୍କଲଶ୍ୟାମି ଶ୍ୟାମସ୍ୟ ସଖ୍ୟୈରଳମ୍”(ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ ।) ଅସିତେଷୁ ନ୍ୟସ୍ତେନ ନୈର୍ଲଜ୍ଜ୍ୟ ତୁଚ୍ଛଂ ସ୍ନେହ ସାମ୍ୟନ୍ୟାସ୍ୟୈରେ-ଷ୍ଟିତଃ”(ବୀରରାଘବ) ଇତ୍ୟାଦି ୨୬ ପଦରୁ “ଫୁଲଗନ୍ଧ ଛାଡ଼େ ଭଳ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ବେଗ ଯାଏ” ସଂସ୍କୃତ ମୂଳ ଭାଗବତରେ “ସକୃଦଧରସୁଧାଂ ସ୍ୱାଂ ମୋହିନୀଂ ପାୟୟିତ୍ୱା ସୁମନସ ଇବ ସଦ୍ୟସ୍ତତ୍ୟଜେଽସ୍ମାନ୍ ଭବାଦୃକ୍” ୧୦ । ୪୭ । ୧୩ ପଦସ୍ଥ ପ୍ରଥମ ଚରଣର ଅନୁରୂପ । ଉପର ଲିଖିତ ଦୁଇ ବିଷୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ ।

“ନ ମାନିଲୁ ଗୁରୁଜନେ॥ ···କୁଳଟା ହୋଇଲୁ ବ୍ରଜବାଳୀ” ଏହି ୨୯ ପଦଟି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର “ପତି ତନୟ ଭର୍ତ୍ତା ଭାଇ । ଆମ୍ଭେ ତେଜିଲୁ ତୋର ପାଇଁ” ଓ ମୂଳ ଭାଗବତର “ବ୍ୟସୃଜ ଇହ ବିସୃଷ୍ଟାପତ୍ୟପତ୍ୟଲୋକାଃ ।”

ପୁନଶ୍ଚ ୨୨ ପଦରୁ “ଦେଖ ରେ ଗଜଗମନି କୃତ ଯୁଗରେ ଭୁଦଣ୍ଡ କରିଅଛି ଜନକନନ୍ଦିନୀ” ସଂସ୍କୃତ ଅନୁରୂପ “ମୃଗୟୁରିବ କପୀନ୍ଦ୍ରଂ ବିବ୍ୟଧେ ଲୁବ୍ଧଧର୍ମା ସ୍ତ୍ରିୟମକୃତ ବିରୂପାମ୍” ମୂଳ ଭାଗବତର ୧୦।୪୭।୧୭ ପଦର ଦ୍ୱିତୀୟ ଚରଣର ଅଂଶ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ଏହି ଭ୍ରମର ଗୀତା—ଅର୍ଥାତ୍ ଭ୍ରମର ପ୍ରତି ଗୋପୀଙ୍କ ଉକ୍ତି ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଭ୍ରମରଗୀତାସମ୍ବନ୍ଧ ରୂପେ କହିଅଛନ୍ତି । ମଧ୍ୟଯୁଗମାନଙ୍କରେ ଏହି ଗୀତାର ବିଷୟ ୪୨ପଦଠାରୁ ୨୨ ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୨୨ ପଦରେ ଯଥା କଥିତ ଅଛି

* ମଧୁପ କିତବବନ୍ଧୋ ! ମା ସ୍ପୃଶାଙ୍ଘ୍ରିଂ ସପତ୍ନ୍ୟାଃ କୁଚବିଲୁଳିତମାଲା କୁଙ୍କୁମ ଶ୍ମଶ୍ରୁଭିର୍ନଃ ; ବହତୁ ମଧୁପତିସ୍ତାନ୍ ମାନିନୀନାଂ ପ୍ରସାଦଂ ଯଦୁସଦସି ବିଡମ୍ବ୍ୟଂ ଯସ୍ୟ ଦୂତସ୍ତ୍ୱମୀଦୃକ୍ । ୧୦ । ୪୭ । ହେ ଧୂର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ଭ୍ରମର ! ଆମର ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ କର ନାହିଁ । ତୋହର ଶ୍ମଶ୍ରୁରେ ସପତ୍ନୀଙ୍କ (ମଥୁରାନାରୀଙ୍କ) କୁଚ-ମର୍ଦ୍ଦିତ ମାଳାର କୁଙ୍କୁମ ଲାଗିଅଛି । ମଧୁପତି ସେହି ସବୁ ମାନିନୀଙ୍କର ଯଦୁସଭାର ଉପହାସର ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଓ ପ୍ରସାଦ ବହନ କରନ୍ତୁ । ତୋହର ବାଙ୍କର ତୁ ଅଟ... କୁଙ୍କୁମ ଲାଗିଅଛି ମୁଖେ ॥ ଜ : ବ:—

ହୋଇଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ୫୦, ୫୫, ୫୭—୬୦, ୭୨—୭୫ ପଦମାନ କବି ସ୍ୱରୂପରେ ସଂଯୋଜନା କରିଅଛନ୍ତି । ଭ୍ରମର ପ୍ରସଙ୍ଗ "ଏମନ୍ତ ବୋଲି ସେ ବାଳୀ ..ହେଲେ ଗଲି" ୭୨ ପଦର ବିଷୟ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଏହା କବିଙ୍କ କଳ୍ପନାପ୍ରସୂତ । ଉଦ୍ଧବ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ "ଆସିଥିବ ଅଳି ଧରେ ଶ୍ୟାମ"କହି ବନମାଳୀଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ, ବ୍ରହ୍ମ, ଚତୁର୍ଭୁଜ ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଗୋପୀଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଶୁଷ୍କ ଜ୍ଞାନଗର୍ବର ଯଥା ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳଭାବ ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । କାରଣ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ସ୍ୱଭାବରେ ହିଁ ସେ ଗୋପୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଷଡ଼ୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଧାରୀ ଲୀଳାରୂପୀ ରୂପେ ବିବର୍ଜିତ । ଦ୍ୱିଭୁଜ ରୂପେ କିନ୍ତୁ ସେ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଖର୍ବ କରିଦେଲେ । ବ୍ରହ୍ମ ତାଙ୍କ ତନୁର କିରଣ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅବତାରୀ, ବ୍ରହ୍ମ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗଭୂତ ସମଷ୍ଟିର ଜ୍ୟୋତି । ଆତ୍ମ-ତାଙ୍କ ଅଂଶ ବା ଗୁଣର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର (୮୪ ପଦର ଟୀକା ଦେଖ) ଯାନିଗମ୍ୟ ଈଶ୍ୱରତ୍ୱ ଶଙ୍ଖଚକ୍ର-ଗଦାଧାରୀ ବିଷ୍ଣୁ କହିଲେ—ସେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଂଶାଂଶ ଅବତାରୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସେ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟଂ ! (ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଓ ମଣିମଞ୍ଜୁଷା ବିଷୟ ଟୀକାରେ ଦେଖ) ।

ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତି, ଅଥବା ଓ ଭକ୍ତି ରୂପେ ଗୋପୀଙ୍କଦ୍ୱାରା କଥିତ ହୋଇ-ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭକ୍ତି ଜ୍ଞାନ କଅଣ ? ସାଧାରଣତଃ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ, ଜ୍ଞାନର ଫଳ ମୁକ୍ତି । ମୁକ୍ତି ଭାଗବତରେ କୈତବ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ । ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାକୃତିକ ଗୁଣରୂପରେ ନିର୍ଗୁଣ ଭାବରେ ଅନୁଭବ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ନିର୍ଗୁଣର ବିଷୟ କୁହେ । ଗୁଣଗାନରେ ସେବକ ସ୍ୱୀକୃତ । ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଲୀଳା ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଣ ପ୍ରକଟନରେ ସେବକ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ସେ ଗୁଣ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣ ନୁହେଁ; ତାହା ଅହଙ୍କାରବର୍ଜିତ—ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ! ଭଗବତ୍ ଗୁଣ ମହିମା ସମସ୍ତରେ ମାନବର ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ହେଉଛି ଅପ୍ରାକୃତ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧିର ଉତ୍ତମ ମାର୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତିତ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନରେ ସ୍ଥିତ ! ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ବିଷୟ କବି ୧୧ ପଦରେ ସୁନ୍ଦର ରୂପେ ସଂସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବାସ୍ତବିକ ସେ ଜ୍ଞାନ କଅଣ ଏଦେବୀ ଓଢ଼ଣି ? ମଥୁରାମଙ୍ଗଳର ୨୭ ଛାନ୍ଦର ୧୨ ପଦରେ କବି ଲେଖି କହନ୍ତି, ସେଥିରୁ ବିଶ୍ୱ ଜାଣିଯାଏ, ଯେପରି ବ ଜ୍ଞାନିଏ ଏକାବେଳକେ ପରିହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । "ତଥାପି ମଧୁପ ହେ, ଜ୍ଞାନ ଯେତେବେ ଅଳି ଦେଶେ, ତାଙ୍କୁ ସେ କରଇ ଦେବେ ନାଶ" ଇତ୍ୟାଦି ଏହି ଉକ୍ତି ଜ୍ଞାନପରଣ ଗୋପୀମୁଖରେ ଜଣାଇ-ଅଛନ୍ତି । ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବା ଭାବ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ବିଷୟଟିର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିପତ୍ତି ହେବ । କୈଶୋର-ସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଗୋପୀମାନେ ବହୁବିଧ; ଯଥା :—

ବ୍ରଜକନ୍ୟା, ବେଦକନ୍ୟା, ମୁନିକନ୍ୟା ଓ ଦେବକନ୍ୟା; ଏମାନେ ସ୍ୱକ-ଲୀଳାର ଆସ୍ୱାଦନକାରିଣୀ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭଙ୍କ ପ୍ରେମପରା-ମୁଖର ସ୍ଫୁରଣ ବେଶି ଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ବ୍ରଜକନ୍ୟାମାନେ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧା କୃଷ୍ଣ-ଙ୍କର ନିତ୍ୟଲୀଳା ଆସ୍ୱାଦନକାରିଣୀ ଓ ଅଙ୍ଗଭୂତା । ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ଭାବକୁ ଅନନ୍ତ ରୂପରେଖ ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଶ୍ରୁତିକନ୍ୟାମାନେ ସାଧନସିଦ୍ଧା । ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଶକ୍ତିକଳ୍ପିତା ତ୍ରିଗୁଣ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଲୀଳା ଚିନ୍ମୟୀ । ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗଭୂତା ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧାମାନେ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ମୟୀ । ଉପନିଷଦ ପ୍ରଭୃତି ଋଷିମାନେ ଓ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟବାସୀ ମୁନିମାନେ ଗୋପୀତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ସୁବିଖ୍ୟାତ । ସେହିପରି ବେଦକନ୍ୟା ଓ ଦେବକନ୍ୟାମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋପୀତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିତ୍ୟଲୀଳାର ସଙ୍ଗିନୀ ହେବା ଭାଗବତ ଓ ପଦ୍ମାଦି ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ତେଣୁ ଦେବୀମାନେ ଶକ୍ତିକଳ୍ପିତା ତ୍ରିଗୁଣ । ତେବେ ଏପରି କରିବା ଭଳିକୁ ଏ ସ୍ଥଳରେ ସମର୍ଥନ କରାଯିବ ; ତାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଏହି ଯେ, ଗୁଣର ପରିଣାମରେ ଜୀବ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧି କରେ । ସେହି ଆନନ୍ଦ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ, ତାହା ଯୋଗର ଚରମ ଫଳ, ତାହା ହିଁ ଭକ୍ତିମାର୍ଗରେ ଅବଲମ୍ବିତ । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଜୀବ ତାର ଅହଂକାର ଭୁଲିଯାଇ ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ବାହ୍ୟ ହୋଇପଡ଼େ । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଜୀବ ଭକ୍ତିର ସୋପାନ ମାତ୍ର । ସେହି ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଭକ୍ତିର ଚରମ ବିକାଶରେ ପ୍ରେମର ସ୍ଥାୟୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଘଟିଥାଏ । ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ସେହି ଅଦ୍ୱୈତଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତି ସମ୍ଭବେ, ସେହିମାନେ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳା-ଆସ୍ୱାଦନକାରୀ । ଭକ୍ତିମାନ ଭକ୍ତର ସ୍ୱରୂପ ଜନ୍ମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ଭକ୍ତି ବିହିତା ଓ ଅବିହିତା ଭେଦରେ ଦ୍ୱିବିଧ । ବିହିତା ଭକ୍ତି ଶୁଦ୍ଧା ଓ ମିଶ୍ରା ଭେଦରେ ଦ୍ୱିପ୍ରକାର । ମିଶ୍ରାଭକ୍ତି ତ୍ରିବିଧ—ଯଥା:—ତାମସୀ, ରାଜସୀ ଓ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ । ହିଂସାର୍ଥୀ, ଦମ୍ଭାର୍ଥୀ ଓ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟାର୍ଥୀ ଭେଦରେ ତାମସୀ ମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ତିନି ପ୍ରକାର; ରାଜସୀ କର୍ମମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ତ୍ରିବିଧ—ବିଷୟାର୍ଥୀ, ଯଶୋଽର୍ଥୀ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାର୍ଥୀ । ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ମଧ୍ୟ ତ୍ରିବିଧ:—କର୍ମକ୍ଷୟାର୍ଥୀ, ବିଷ୍ଣୁପ୍ରୀତିକାମ୍ୟାର୍ଥୀ । କର୍ମମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଜ୍ଞାନକର୍ମମିଶ୍ରା—ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଓ ଅଧମ ଭେଦରେ ତ୍ରିବିଧ—ଏହା ବାନପ୍ରସ୍ଥଙ୍କ ପାଇଁ ଅଭିହିତ । ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ନିର୍ଗୁଣା ଭକ୍ତି—ଏହା ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଶୁଦ୍ଧା ବିହିତା ଭକ୍ତି—ଅହୈତୁକୀ, ଅବ୍ୟବହିତା ଭେଦରେ ଦ୍ୱିବିଧ । ଏହା କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଆସ୍ୱାଦନକାରୀ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର । ଅବିହିତା ଭକ୍ତି (ରୁଚି ବା ରାଗାନୁଗା)—କାମଜା, ଦ୍ୱେଷଜା, ଭୟଜା ଓ ସ୍ନେହଜା ଭେଦରେ ଚତୁର୍ବିଧ । କାମଜା—ଗୋପୀ-ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର; ଦ୍ୱେଷଜା—ଶିଶୁପାଳପ୍ରଭୃତିଙ୍କର; ଭୟଜା କଂସପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଓ ସ୍ନେହଜା—ପାଣ୍ଡବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର । ସଖ୍ୟ ଭକ୍ତିର ସହ ସ୍ନେହର ସମ୍ବନ୍ଧ ଧରିବାକୁ ହେବ ।

କର୍ମନିଷ୍ଠା ଉତ୍ତରେ ଧ୍ୟାନସାଧନ, ଚିତ୍ତଶୋଧନ ଓ ଆତ୍ମନିବେଦନର ଶକ୍ତି ଲାଭ୍ୟମାନ। କର୍ମଜ୍ଞାନ-ମିଶ୍ରା ଓ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିରେ ଜ୍ଞାନର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ। ଶୁଦ୍ଧା ଭକ୍ତିତା (ବୈଧୀ) ଭକ୍ତିରେ କର୍ମ ତଥା ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ। କାରଣ, ଭକ୍ତି ଲାଭାର୍ଥ—ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପୂର୍ବ ଜ୍ଞାନ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଉପାଦାନ କର୍ମ ଏହି ଶୁଦ୍ଧା ଭକ୍ତିରେ ବର୍ଜନୀୟ ନୁହେଁ। ତେବେ କେଉଁ କର୍ମଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଆଦି; ତାହା ଅଧୁନା ଆଲୋଚ୍ୟ। ଭକ୍ତି ଜୀବର ଏକମାତ୍ର ପୁରୁଷାର୍ଥ ସାଧନ। ଏହି ଭକ୍ତି ହ୍ଲାଦିନୀ (ଆନନ୍ଦମୟୀ) ଶକ୍ତି ଓ ସମ୍ବିତ୍ (ଜ୍ଞାନ) ଶକ୍ତିର ସାରଭୂତା। ତେଣୁ ଭକ୍ତିକୁ ଜ୍ଞାନରୂପିଣୀ ଓ ଆନନ୍ଦଦାୟିନୀ କହିବାକୁ ହେବ। ଜ୍ଞାନର ସାରହିଁ ଭକ୍ତି। ଏହି ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱିବିଧ—ବିଦ୍ୟା ଓ ବେଦନ। ଶାସ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥାନୁସନ୍ଧାନ "ଅର୍ଥାତ୍ ନବଭେଦଭକ୍ତ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନାତ୍ମକ ଜ୍ଞାନର ନାମ ବିଦ୍ୟା।" ଏହି ବିଦ୍ୟା ଧୈର୍ଯ୍ୟଲାଭ ବା କଲ୍ୟାଣ ମୁକ୍ତିର ସାଧନ। ଏହି ବିଦ୍ୟା ମୁକ୍ତିଚତୁଷ୍ଟୟ (ସାଲୋକ୍ୟ, ସାରୂପ୍ୟ, ସାମୀପ୍ୟ ଓ ସାଯୁଜ୍ୟ) ସାଧକ ଜ୍ଞାନ ବା ବିଧିଭକ୍ତି ଅଟେ। ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିରୂପ ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତିଲକ୍ଷଣାର୍ଥ ସାଧକ ଜ୍ଞାନ ବା ରୁଚିଭକ୍ତି (ଅବଦ୍ଧତା) ବା (କାମାନୁଗା) ର ନାମ ବେଦନ। ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଭକ୍ତିର ଦ୍ୱାରଭୂତ। ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ଭକ୍ତିମାର୍ଗରେ ବର୍ଜନୀୟ ହେଲେହେଁ ଅବିରୋଧୀ। ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଭକ୍ତିପ୍ରବେଶରେ ସହାୟ, ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ।* ଯେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତର କଠିନତା ଜାତ ହୁଏ, ତାହା ଭକ୍ତିମାର୍ଗରେ ବର୍ଜନୀୟ। ଭକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁକୁମାର ପ୍ରକୃତି, କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଚିତ୍ତରେ କଠିନତା ଜାତ ହେଲେ ଭକ୍ତି ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିର ବ୍ୟାଘାତ ହୁଏ ବୋଲି କଥିତ ଅଛି।

"ଜ୍ଞାନ ବିକ୍ଷେପକଂ ଜ୍ଞେୟଂ ବୈରାଗ୍ୟଂ ଚ ସତର୍କତାମ୍
ଜ୍ଞାନଂ ହାନିକରଂ ଚିତ୍ତକାଠିନ୍ୟଂ ଭକ୍ତିଯାଚି ତାମ୍ ।"

---

*ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟୟୋଃ ଭକ୍ତିପ୍ରବେଶାୟ ଉପଯୋଗିତା ଈଷତ୍ ପ୍ରଥମମେବେତି ନାଙ୍ଗତ୍ୱମୁଚିତଂ ତୟୋଃ। ଯଦୁଭେ ଚିତ୍ତକାଠିନ୍ୟହେତୂ ପ୍ରାୟଃ ସତାଂ ମତେ ସୁକୁମାରସ୍ୱଭାବେୟଂ ଭକ୍ତିସ୍ତଦ୍ଧେତୁରୀରିତା (ଭକ୍ତିରସାମୃତ)! ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତିର ଉପଯୋଗୀ ସୁନିଶ୍ଚିତ। ଏହା ବାହ୍ୟଭାବରେ ହେଉ ବାହ୍ୟଧାରଣା ଓ ଆନନ୍ଦରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପ୍ରକୃତାପ୍ରାପ୍ତ ଓ ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତିର ପଥରେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ବିଶେଷ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ। କାରଣ ତାହାର ଅଧିକ ବର୍ଜନ ହୋଇଯାଏ। କିନ୍ତୁ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱବସ୍ତୁର ଯୋଗ, ଭକ୍ତିଙ୍କ ଧ୍ୟାନ କାଳରେ (ବାହ୍ୟଦଶାରେ) ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱବସ୍ତୁପ୍ରକାଶିତ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନରୂପ (ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନବୋଧ) ରୂପରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ।

ଧର୍ମ ତତ୍ତ୍ୱରୁ ଶାନ୍ତି ମିଳେ, ବୈରାଗ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ଜ୍ଞାନ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହି ଅନୈକାନ୍ତିକ ସାଧନା ଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତମାନେ ଅନୁକୂଳ ଜ୍ଞାନ ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଏହି ତତ୍ତ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟଂ କହିଅଛନ୍ତି ,"ଚତୁର୍ବିଧ ସାଧକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନୀ ଏକ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତ ହୁଏ, ସେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଜ୍ଞାନୀମାନେ ମୋର ପ୍ରିୟ ଏବଂ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ✱ । ପୁନଶ୍ଚ ନିଷ୍କାମକର୍ମୀ, ଜ୍ଞାନୀ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୋଗୀ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗୀ ଏହି ଚତୁର୍ବିଧ ଯୋଗୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତିଯୋଗୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ †" ଯୋଗ ହେଉଛି ସୋପାନମୟ ମାର୍ଗବିଶେଷ । ନିଷ୍କାମ କର୍ମଯୋଗ ଏହି ସୋପାନର ପ୍ରଥମ କ୍ରମ । ସେଥିରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଦ୍ୱିତୀୟ କ୍ରମରୂପ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ହୁଏ । ସେଥିରେ ପୁନଶ୍ଚ ଈଶ୍ୱର-ଚିନ୍ତାରୂପ ଧ୍ୟାନ ଯୁକ୍ତ ହେଲେ, ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗରୂପ ତୃତୀୟକ୍ରମ ହୁଏ । ସେଥିରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରୀତି ସଂଯୁକ୍ତ ହେଲେ ଭକ୍ତିଯୋଗରୂପ ଚତୁର୍ଥକ୍ରମ ହୁଏ । ନିର୍ଗୁଣ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିର ପରିଣାମ ଓ ଶୁଦ୍ଧା ଭକ୍ତି; ଯାହା ଅହୈତୁକୀ ବା ଅବ୍ୟବହିତା ରୂପରେ କଥିତ; ତାହା ଏକ ବୋଲି ଧରିବାକୁ ହେବ । "ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନାଦି ଭକ୍ତିମାସ୍ତୁ ଯୋଗିତମ" ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ । ମଧ୍ୟମପଥାନୁକାର ଶୁଦ୍ଧା ବୈଧୀ ଭକ୍ତିର ପକ୍ଷପାତୀ । ଶୁଦ୍ଧାଭକ୍ତିର ସାଧନ ପଥ ସହଜ ନୁହେଁ । ଏହି ଶୁଦ୍ଧା-ଭକ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀ 'ଭକ୍ତିରସାମୃତ ସିନ୍ଧୁ'ରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

✱ ପୁନଶ୍ଚ:—ତସ୍ମାନ୍ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତସ୍ୟ ଯୋଗିନୋ ବୈ ମଦାତ୍ମନଃ । ନ ଜ୍ଞାନଂ ନ ଚ ବୈରାଗ୍ୟଂ ପ୍ରାୟଃ ଶ୍ରେୟୋ ଭବେଦିହ (ଭାଗବତ) । ମଦ୍‌ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ, ମଦାତ୍ମ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଶ୍ରେୟସ୍କର ନୁହେଁ । ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପ ପାଶର ନାଶକ । ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମକଳ୍ପର ଦୃଢ଼ ପାଶର ଆଶଙ୍କା ନ ଥିବାରୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟର ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ ଥାଏ ନାହିଁ । ତେବେ ଶୁଦ୍ଧା ଭକ୍ତିର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ବର୍ଜନୀୟ ନୁହେ । ଏହି ହେତୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଶ୍ରେୟସ୍କର ନୁହେଁ, ଏରୂପ କଥିତ ହୋଇ-ଅଛି, କାରଣ ଜ୍ଞାନ ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ କେତେକ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ଦୃଢ଼ତ୍ୱରେ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତି ହେବା ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ।

† ଚତୁର୍ବିଧା ଭଜନ୍ତେ ମାଂ ଜନାଃ ସୁକୃତିନୋଽର୍ଜୁନ ।
ଆର୍ତ୍ତୋ ଜିଜ୍ଞାସୁରର୍ଥାର୍ଥୀ ଜ୍ଞାନୀ ଚ ଭରତର୍ଷଭ ॥
ତେଷାଂ ଜ୍ଞାନୀ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ, ଏକଭକ୍ତିର୍ବିଶିଷ୍ୟତେ ।
ପ୍ରିୟୋ ହି ଜ୍ଞାନିନୋଽତ୍ୟର୍ଥମହଂ ସ ଚ ମମ ପ୍ରିୟଃ । ଗୀତା, ୭-୧୬-୧୭

"ଅନ୍ୟାଭିଳାଷିତାଶୂନ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନକର୍ମାଦ୍ୟନାବୃତମ୍
ଆନୁକୂଲ୍ୟେନ କୃଷ୍ଣାନୁଶୀଳନଂ ଭକ୍ତିରୁତ୍ତମା ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁକୂଳ ଅନୁଶୀଳନକୁ (ସେବା, କୀର୍ତ୍ତନ, ସ୍ମରଣ ଇତ୍ୟାଦି) ଭକ୍ତି କୁହାଯାଏ । ଏହି ଅନୁଶୀଳନ ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମାଦି ଦ୍ୱାରା *ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ନ ହେଲେ ଓ ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁର ପ୍ରାପ୍ତି ଇଚ୍ଛା ଶୂନ୍ୟ ହେଲେ ଉତ୍ତମା ଭକ୍ତି ହୁଏ । ଏଣୁ ଗୋପାଳତାପିନ୍ୟୁପନିଷଦ୍ ଅବିକଳ ଅନୁବାଦ ଦାଣ୍ଡରେ ବଳେ । "ଭକ୍ତିରସ୍ୟ ଭଜନଂ ତଦିହାମୁତ୍ରୋପାଧିନୈରାସ୍ୟେନାମୁଷ୍ମିନ୍ ମନଃ ସଙ୍କଳ୍ପନମେତଦେବ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟମପି ଚ;" ସର୍ବୋପାଧିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଅନୁକୂଳ ଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଭଜନର ନାମହିଁ ଭକ୍ତି ଏବଂ ଏହାହିଁ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟ ଅଟେ, ଭକ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ ଭାଗବତ ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ ୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ ଓ ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟର ୧୮ଶ ଶ୍ଳୋକଠାରୁ ୩୯ଶ ଶ୍ଳୋକମାନଙ୍କରେ ସୁନ୍ଦର ରୂପରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ହୋଇଅଛି । ଏହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗୋସ୍ୱାମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଭକ୍ତିଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଭକ୍ତିଚରଣ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସ୍ୱଗ୍ରନ୍ଥ ମଧୁରମଙ୍ଗଳର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଶ୍ଳୋକାର୍ଥ:—ଅଙ୍ଗସୂତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବର ବା ଶାନ୍ତି ଲାଭର ପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଯେ ସମସ୍ତ ଉପାୟ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ମୁଖରେ କହି ଅଛନ୍ତି, ସେହି ସବୁକୁ ଭାଗବତ ଧର୍ମ ବୋଲି ଜାଣିବ । ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ସବୁକୁ ଆଶ୍ରୟ କଲେ ଭୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ସବୁ ଧର୍ମରେ ଆଖି ବୁଜି ଦୌଡ଼ିଲେ ଝୁଣ୍ଟି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ନିଜର ପ୍ରକୃତିଗତ ଭାବ ହେତୁ ଶରୀର, ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଙ୍କାରଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଯେ ସବୁ କର୍ମ କରେ ସେ ସମସ୍ତକୁ ପରମେଶ୍ୱର ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିବ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସୁମଙ୍ଗଳ

ଯୋଗିନାମପି ସର୍ବେଷାଂ ମଦ୍‌ଗତେନାନ୍ତରାତ୍ମନା ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ଭଜତେ ଯୋ ମାଂ ସ ମେ ଯୁକ୍ତତମୋ ମତଃ ॥

*ଜ୍ଞାନମତ୍ର ନିର୍ଭେଦବ୍ରହ୍ମାନୁସନ୍ଧାନଂ ନ ତୁ ଭଜନୀୟାନୁସନ୍ଧାନମପି ତସ୍ୟାବଶ୍ୟାପେକ୍ଷଣୀୟତ୍ୱାତ୍ । କର୍ମସ୍ମୃତ୍ୟାଦ୍ୟୁକ୍ତଂ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକାଦି ନ ତୁ ଭଜନୀୟପରିଚର୍ଯ୍ୟାଦି ତସ୍ୟ ତଦନୁଶୀଳନରୂପତ୍ୱାତ୍ । ଆଦିଶବ୍ଦେନ ବୈରାଗ୍ୟଯୋଗସାଂଖ୍ୟାଭ୍ୟାସାଦୟଃ ।

ନିମିଙ୍କ ପ୍ରତି କବିଙ୍କ ଉକ୍ତି (ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ୧୧ଶ ସ୍କନ୍ଧ ୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) ।

ଜନ୍ମ, କର୍ମବିବରଣ ଓ ନାମ ଶ୍ରବଣ କରି କଳିକାଳରେ ଗାନ କରି ନିଜ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିବ । ଏହି ପ୍ରକାର [illegible] ଶିଷ୍ୟ ହିଁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନାମ କୀର୍ତ୍ତନରେ ଜାତପ୍ରେମ ଓ ଦ୍ରବୀଭୂତହୃଦୟ ହୋଇ ଅବଶ ଓ ଉନ୍ମତ୍ତଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟ କରନ୍ତି, କେତେବେଳେ ରୋଦନ କରନ୍ତି, ଚିତ୍କାର କରନ୍ତି, ଗାନ କରନ୍ତି, କେତେବେଳେ ପୁଣି ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେ ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ, ପୃଥିବୀ, ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ, ଭୂତଗଣ, ଦଶ ଦିଗ, ବୃକ୍ଷ, ନଦୀ, ସମୁଦ୍ର ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ହରିଙ୍କ ଶରୀରଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରଣାମ କରନ୍ତି । ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେ ସବୁ ଭକ୍ତ ଅନନ୍ୟ ଭାବ ହରିଙ୍କ ଚରଣସେବା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଏହିପରି 'ଭକ୍ତି', 'ବିରକ୍ତି' ଓ 'ଭଗବଦ୍ଦର୍ଶନ' ହୁଏ । ତାହାପରେ ସେମାନେ ପରମ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏହି ଶୁଦ୍ଧା ଭକ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିଭକ୍ତ— ବୈଧୀ, ରୁଚି ବା ରାଗାନୁଗା । ଶୁଦ୍ଧାବୈଧୀ ବା ସାଧନ ଭକ୍ତି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନବଧା ଭକ୍ତି ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ; "ଶ୍ରବଣଂ କୀର୍ତ୍ତନଂ ବିଷ୍ଣୋଃ ସ୍ମରଣଂ ପାଦସେବନମ୍ । ଅର୍ଚ୍ଚନଂ ବନ୍ଦନଂ ଦାସ୍ୟଂ ସଖ୍ୟମାତ୍ମନିବେଦନମ୍"* ଏହି ସାଧନଭକ୍ତିର ଚଉଷଠି ଅଙ୍ଗ ଭକ୍ତିରସାମୃତସିନ୍ଧୁରେ ନିରୂପିତ ହୋଇଅଛି ।†

ଏହି ଶୁଦ୍ଧାଭକ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ରାଗାନୁଗା (ଭଜନର ବିଷୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ଅନୁଷ୍ଠାନ ରୂପ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭଜନାଦି ରୂପ କର୍ମ ବର୍ଜନୀୟ ନୁହେଁ । ଭକ୍ତିର ତିନୋଟି ଅବସ୍ଥା :—ସାଧନ, ଭାବ ଓ ପ୍ରେମ । ଜୀବର ବାହ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟ (ଯଥାର୍ଥ ବାହ୍ୟ ଗୁରୁ ଆଦି) ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ ଈଶ୍ୱର, ଆତ୍ମା ପ୍ରଭୃତିର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ କ୍ରମେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଦ୍ୱାରା ମନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ ; ଏହିପରି ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନାରୁ ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନାଦି ସହ ଏହା ଚରମ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଏହି ଚେଷ୍ଟା ସାଧନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ପରେ ଏହା ଭାବକୁ ଉଦ୍ଦୀପନ କରେ । ଏହି ଭାବର ପରିଣାମ ପ୍ରେମ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆନନ୍ଦ ଭାବ ଭାବନା ରୂପେ ଅନ୍ତରରେ ନିତ୍ୟ ବିରାଜିତ ଥାଏ । ସାଧନ ଭକ୍ତି ଏହି ଭାବକୁ ଜୀବର ହୃଦୟରେ ପ୍ରକଟିତ କରିଥାଏ ବୋଲି ଏହା ସାଧନ ରୂପେ ଓ ଭାବ ସାଧ୍ୟ ରୂପେ କଥିତ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବହୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବ ବିରାଜିତ, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସାଧନ ଭକ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଗୋପୀମାନେ ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତିର

---

*ଏହାର ବିସ୍ତୃତ ଏହି ଶ୍ଲୋକର ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀ କୃତ ଟୀକାରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

†ଗୁରୁସେବା ସାଧୁସଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଏଗୁଡ଼ିକର ସ୍ପଷ୍ଟ । ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ସବୁଠି ନିଜ ପ୍ରଯତ୍ନରେ ଶିଥିଳତା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । "ଅଥ ଗୁରୁପ୍ରସନ୍ନେନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁପ୍ରସାଦେନୈବ ସହନୈବ କୃତେ ତତ୍ ପ୍ରସାଦସ୍ୟ କାରଣ-

ଅପ୍ରକାଶିଣୀ; ତହିଁ ରେଖା ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଭିତରୁ ସେମାନେ ଅଭେଦ ଭକ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ମହାଭାବମୟୀ; ତହିଁ ଜଡ ସ୍ତବର ସ୍ପର୍ଶ ସେମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ହୋଇନ୍ନ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭାଗବତର ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରି ଗୋପୀଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ରୂପ ସେବା ଅବଲମ୍ବନରେ ଏବଂ ଗୋପୀ ଭାବରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥୋପକଥନ ଦେଖାଇ ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତିର ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ମଧ୍ୟ ୨* ସ୍କନ୍ଧର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ସୂଚିତ ହୋଇଅଛି । ୧୦ମ ସ୍କନ୍ଧ ୪୭ ଅଧ୍ୟାୟ ୩୪ ଶ୍ଳୋକର ଟୀକାରେ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ "କାମନୀୟାଭିଧାସାଧ୍ୟା ସ୍ୱଭାବ୍ୟା ପ୍ରେମଭକ୍ତିବନ୍ତଂ ତୁ ସର୍ବତ୍ରୈବ ସକଳଗୁଣାଲଂକୃତେନ ଭୂମ୍ନା ବନ୍ଧନଂ ନେନ ସର୍ବାମଃ"। ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଟୀକା ଯାହା ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ନାରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ତାହା ପାଠକଲେ ମଦ୍ କଥାର ନିଜ ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ । †ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ସ୍ପୃହା ଜନ୍ୟ ସନ୍ଦେଶ ଉଦ୍ଧବ ଆଣିଥିଲେ ତାହା ୧୦ମ ସ୍କନ୍ଧର ୪୭, ଅଧ୍ୟାୟର ୩୦ ୩୪,୩୭,୩୭ ଶ୍ଳୋକର ଭାବ । ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ—

"ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୋର ମାୟା ନାହିଁ । କେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୂର ହୋଇ ॥
ତୁମ୍ଭ ନୟନ ମନ ସଙ୍ଗେ । ମୋହର ରୂପ ଅନୁରାଗେ ॥

× × × × ×

ଯାଇ ନ ପାରି ସ୍ୱାମୀ ବଳେ । ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଲେ ଅନନ୍ତେ ॥
ଅଦ୍ୟାପି ଦେହେ ଥିଲେ ଗୁହିଁ । ପଶିଲୁ ମୋର ଦେହେ ଯାଇ ॥"

ପୁଣି ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଲେଖକ ଏହି ପଦର "ଭକ୍ତ ହେତେକ ଟୀକାକାରଙ୍କ ଅର୍ଥ ସଙ୍ଗତ ହେଲ ନ ଲେଖିବାରୁ ମୂଳଶ୍ଳୋକ ଉଦ୍ଧୃତ କଲି—

"ଯା ମୟା କ୍ରୀଡ଼ତା ରାତ୍ର୍ୟାଂ ବନେଽସ୍ମିନ୍ ବ୍ରଜ ଆସ୍ଥିତାଃ
ଅଲବ୍ଧରାସାଃ କଲ୍ୟାଣ୍ୟୋ ମାପୁର୍ମଦ୍ବୀର୍ଯ୍ୟଚିନ୍ତୟା ।"୩୭ ।

ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱରୂପୋ ବଳବାନିତି ଶ୍ରୋତବ୍ୟୋ ମନ୍ତବ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଶ୍ରୁତେଃ । ଶୁଷ୍କପ୍ରସାଦୋ ବଳବାନ୍ ନ ତସ୍ମାତ୍ ବଳଦଶ୍ଚରମ୍ । ତଥାପି ଶ୍ରବଣାଦ୍ୟୈ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ମୋକ୍ଷମିଚ୍ଛଦ୍ଭୂ । (ଗୋବିନ୍ଦ ଭାଷ୍ୟ) ।

†ଭାବ:—ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱବିଶେଷାତ୍ମା ପ୍ରେମସୂର୍ଯ୍ୟାଂଶୁସାମ୍ୟଭାକ୍ । ରୁଚିଭିଶ୍ଚିତ୍ତମାସୃଣ୍ୟକୃଦସୌ ଭାବ ଉଚ୍ୟତେ । ଯାହାର ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରେମରୂପ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ସଦୃଶ ଏବଂ ରୁଚି (ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଅଭିଳାଷ) ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତର ସ୍ନିଗ୍ଧତାକାରିଣୀ ସେ ଭକ୍ତି, ତାହାର ନାମ ଭାବ ।

ଭାବ ସ ଏବ ସାନ୍ଦ୍ରାତ୍ମା ବୁଧୈଃ ପ୍ରେମା ନିଗଦ୍ୟତେ ।

ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମତରେ "ମୋର ବାଚିକ ଚେଷ୍ଟାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁପ୍ତକ୍ରୀଡ଼ାଦି ଲକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ବା ଧ୍ୟାନରେ ମୋତେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଏହା ହିଁ ମତ୍‌ଧ୍ୟାନର ପ୍ରକଟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉ—ଏହି ଜାଣିବା ଉଚିତ ।"

ଜୀବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମତରେ "ଯେମାନେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଅପ୍ରକଟ ପ୍ରକାଶ ସ୍ୱରୂପ ବୃନ୍ଦାବନରେ ମୋତେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ—ତୁମ୍ଭେମାନେ କଲ୍ୟାଣୀ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋତେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପାଇବ—ପୁଣି ମଧ୍ୟ ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରି ଏପରି ଭାବିବ ନାହିଁ ।" ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ମତରେ "ଯେମାନଙ୍କ ମନୋରଥ ସିଦ୍ଧ ନ ହେବାରୁ ମୋର ବିଚ୍ଛେଦଜନିତ ମହାପୀଡ଼ାରେ ମରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ମଧ୍ୟ ସେହି କଲ୍ୟାଣୀମାନେ ଜୀବଦବସ୍ଥାରେହିଁ ମୋର ଯାମିନୀ ଚନ୍ଦ୍ରା ଭଳରେ ମୋତେ ପାଇଲେ । ବ୍ରଜରେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ମୁଁ ଅବକୁଣ୍ଠନ ହେବାକୁ ଉପକ୍ରମଣ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଗୃହରେ ବନ୍ଦୀ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ ପର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ରାସଲୀଳାରେ ସିଦ୍ଧ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।"

ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମତରେ "ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ ପ୍ରକାରକୁ ଜାଣିଲେ ମୁଁ ବନରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନେ ମୋତେ ଗୃହରେ ପାଇଥିଲେ—ଅମଙ୍ଗଳ ରାଶିସ୍ୱ ଦେହ ଦେହତ୍ୟାଗ କଥା ପୂର୍ବଶ୍ଳୋକରେ ଉକ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଦେହତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଯେମାନେ ମୋତେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଇତ୍ୟାଦି ।"

ତସ୍ୟ ଭାବ ! ଏତେନ ସ୍ୱଦେହେନୈବ ଗାଂ ମାଂ ପ୍ରାପ୍ତାଃ ଇତି ! ଏତାଦୃଶଂ ସ୍ୱଦେହସ୍ଥେନୈବ ନାଲଦେହସମ୍ବନ୍ଧିନଂ ନଂ ପ୍ରାପ୍ତାଂ ବା ତଦ୍‌ଦର୍ଶନେନ କମାସିଦ୍ଧାଃ । ଏତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣଂ ଯତ୍ ପ୍ରତିବନ୍ଧକାସାଂ ତାଃ କ୍ରୋଧେନ ଏବଂ ଅଭୟସ୍ୟ ଏତଦ୍‌ବିଶ୍ଳେଷଣଂ । କଦେମଚେ ଦେଗ ଗ କଳା ଜଳାବଧି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦେଶିତାପିଚ ମୁନୀଃ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଜନସମ୍ପନ୍ନ ଚ ପ୍ରାପ୍ୟନ୍ତି ; ମନ୍ତ୍ରାବୃତ୍ତିରେ କଲ୍ପିତ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରାଣାନ୍ ତଦ୍‌ଧନ ତପତି ଯଥା ନଷ୍ଟା : ଶୁଣୁ ତେ ମନ୍ତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ! ଶୁଣୁ ଇଦଂ ବ୍ରହ୍ମଣାଂ ଅତ୍ର ଯଥ ଉତ୍ତରୋତ୍ତରଂ ମନ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତିକସ୍ୱଦାନାଂ ଷୋଡ଼ଶାଙ୍ଗୁଳିତାନାଂ ଉକ୍ତମ୍ ;

କିନ୍ତୁ ସଂ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣସଂପ୍ରାପ୍ତସ୍ୟ କାଳିଦକଳୁଷିତେଷୁ ପାଠେଷୁ ତେଷାଂ ପ୍ରଥାବତୀର୍ଣ୍ଣାସତେ ସା କାଂ ତପଃସ୍ୱୟଂ ପୁଣ୍ୟସମନ୍ୱିତାନାମ୍ ତେଷାଂ ଦେବି ନାମ ବିଶ୍ୱସିମ ଇତି ସମ୍ବନ୍ଧଂ ଗୁରୁଣାମ୍ ତତ୍ର ତେ ସ୍ୱାମିନଃ ସନ୍ତରଣାର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମଣାନାଦନାୟପି ସ୍ୱଦେହଂ ମାଧବ ନାସ୍ତିକା ଉତ୍ତରେ ସ୍ୱଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାନାତ୍ ପ୍ରତି କୃଷ୍ଣବାକ୍ୟମାତ୍ର ।

ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲା, ସେମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ-ସାଧନାଶୀଳା । ଆନନ୍ଦିତା ଭକ୍ତଜନରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧା ଚୈତନ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସନାତନ, ଜୀବ, ରଘୁନାଥ ଏବଂ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ବୃନ୍ଦା ଦେବୀଙ୍କ ହାତରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମେଳ ହୋଇ ନାହିଁ । ବାଉଲବର୍ଗ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧକଙ୍କର ଏକମତ । ସେମାନେ ଆନନ୍ଦିତା ଭକ୍ତିବାଳରେ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଲେ ଆଉ ଯାହା ଜାଣି ପାରୁଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱଭାବର ଏହି ବିଷୟ— ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋପୀଙ୍କର ସ୍ୱତ ଅଲୌକିକ ଭାବ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାଚରିତ୍ରରେ ଉତ୍ତର୍ଯ୍ୟ ସଫଳତା ? ସୁତରାଂ— ଭକ୍ତିରସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଯଦି ହେଉଛି ଜଗତ ଓ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥିବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଗୁଣକ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଗୋପୀଙ୍କ ମଧୁରତା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ହୁଏ । ଉକ୍ତ ଶ୍ଳୋକରେ ଶ୍ରୀରାଧା ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଆଳିଙ୍ଗନ କରି ଭୁଲିଗଲେ ସେମାନେ ସେହି ଆନନ୍ଦଘନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ଅନେକ ଥର ଜାଣିବା ପାଇଁ ବୋଲି କହିଲେ । "ଯାଳାଳୀ ହୃଦୟରେ ଥିଲି .. ଦେହ ନାହିଁ ମୋର ମୂଳ ଆମ୍ଭ ରହିଛୁ" ଏହା 'ଆମ୍ଭ ନିତ୍ୟ ନବୀନ ଗୋପାଳ ତେବେ ଆନନ୍ଦ । ତୁମ୍ଭ ପ୍ରାଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ତୃପ୍ତି ପାଇଁ! ପାଇ ସମସ୍ତ ଜଗତ !" ରାଧିକାଙ୍କ କଣ୍ଠରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମ ଲୀଳା ଧ୍ୱନିତ "ଏତିକି ଜାଣ ଜଳରେ ରାଜହଂସ ଜଳଦାରେ—ଦାରୁଣ ବାଧାରେ ନାହିଁ ଏକା" ଆଦି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅନୁଭୂତି ଭଳିର ପରିଚୟ "ନ ମାନିଲୁ ଲୁଣ୍ଠନ ନ ଜାଣୁଁ ଗୋପବଧୂଙ୍କ ବ୍ରଜର, ସ୍ୱଧାମକୁ ଚାଲିବାକୁ ରହେ / ମଧୁକର ! ଆଜିଠୁ ମିଳିବୁ ଏହି ପୁଷ୍ପ । ପ୍ରଥମ ନୂଆ ସାକ୍ଷାତରେ ଦେଖ," ଇତ୍ୟାଦି ଉକ୍ତିମାନ । ଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ସେମାନେ ସଦା କୃଷ୍ଣଚିନ୍ତାରେ ବିହ୍ୱଳା । ଭାଗବତର ଦଶମ ୩୪, ୩୫, ୩୬, ୩୭ ଶ୍ଳୋକର ଏହା ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଚରିତାର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଏପରି ଉପଦେଶବାଣୀ ଗୋପୀଙ୍କ ଭାବନା ରୂପ ସଙ୍ଗ ହୁଏ । ଏହି ଭକ୍ତିରସ ସେଠାରେ ନିଜର ଅପୂର୍ବ ଭଙ୍ଗିମା ଓ ବାକ୍ୟବୈଚିତ୍ର୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ଦେଖି ବାଉଳା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ, ବାହ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ହରାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ମରଣ କଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦର ପ୍ରେମସମୁଦ୍ର ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀମାନଙ୍କର— ଏକ ଅପୂର୍ବ ମହାଭାବରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଅଜ୍ଞାନବତ୍, ବିହ୍ୱଳ, ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ଧରଣୀରେ ଲୋଟି ଗୋପୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପାଦ-ତଳରେ ପଡ଼ିଲେ । ଗୋପୀମାନେ ସମ୍ଭ୍ରମ ମର୍ଯ୍ୟାଦା— ପ୍ରସ୍ତୁତ ସ୍ନେହର ଉଚ୍ଚତର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇ କହିଲେ— "ଆମ୍ଭେମାନେ ସାମାନ୍ୟ ଯୁବତୀ, କୁଳପତି ବନଚାରିଣୀ, ଗୋବିନ୍ଦଭକ୍ତ ଆମର ପାଦରେ ପଡ଼ିବା

ଅଦ୍ଭୁତ ଦେଖି ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ଅନନ୍ୟତା ବଢ଼ାଇ ଚାଲିଛି । ତାହାର ତ ସୀମା ନାହିଁ । ସେ କି ଅବା କିଛି ସ୍ତ୍ରୀ ? ଉଦ୍ଧବ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଆମ୍ଭେ କ ଜାଣୁ ସେ ଭାବ, ଯେଉଁ ଭାବରେ ମହୋତ୍ସବ ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ଅଟେ ମଧୁ ଗୁଡ଼—ଏମାନେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଅନୁପାଳନ କରନ୍ତି । ୨୮-୨୯ । ସେ ଗୋପୀପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ—

"ଏବଂ ଭୃତ୍ୟଃ ସ୍ମୃତି ସ୍ମାରୟନ୍ତ୍ୟଃ ଗୋବିନ୍ଦମାଧବ ଦୃଢ଼ଚିତ୍ତ ଆତ୍ମନଃ
ଭୂମଣ୍ୟଥ ତେଷାଂ ଚରିତଂ ଗାୟନ୍ତ୍ୟଃ ପାବନଂ ଜଗତାଂ ଦେବତାଃ ।"

ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ଉଦ୍ଧବଙ୍କଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଭାଗବତରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ସ୍ତୁତି ପଦ୍ୟ ଜାତ ହୋଇ ପ୍ରତୀତ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତ-ଚରଣ ସୁ ଲବ୍ଧପ୍ରାଣ ଦେଇ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଶିକ୍ଷିତ ହେଲେ; ପ୍ରେମର ମହତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରି ଧନ୍ୟ ହେଲେ ।

ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀଙ୍କ ପାଦଧୂଳିରେ ପଡ଼ିବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରେମମାହାତ୍ମ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେବା ଯେଉଁ ଶ୍ଳୋକରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଭାଗବତର ଅନୁରୂପ । ଭାଗବତରେ ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ସ୍ମରଣ କରାଇବା ପରେ ତାହା ଲେଖା ହୋଇଅଛି ।

"ନମ୍ର ଧ୍ୟାନେ ନିଷ୍ଠ ଚିତ୍ତେ । କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ ॥
× × × ×
ଗୋପୀଙ୍କ ପାଦଧୂଳି ପଡ଼ି । ଉଦ୍ଧବ ଭକ୍ତ ଭାବ ଜଡ଼ି ।"

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

"ତୁମ୍ଭେ ତୋ ସବୁ ଗୋପୀଜନ । ଏ ନିଷ୍ଠାରେ ଭାବ ଧନ୍ୟ ॥
ଦେଖିବି ନ ଜାଣନ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ ତୋ ଥାଇଲ ନାହିଁ ॥" ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏହି ସ୍ଥଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ମୂଳ ଭାଗବତର ଶ୍ଳୋକମାନଙ୍କର ଭାବ ମାତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ଲେଖିଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ତଥାପି ଏ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ଭାଗବତର ପଦାନୁସରଣ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି—

"ସରିଦ୍ ବନଗିରିଦ୍ରୋଣୀର୍ବୀକ୍ଷନ୍ କୁସୁମିତାନ୍ ଦ୍ରୁମାନ୍
କୃଷ୍ଣଂ ସଂସ୍ମାରୟନ୍ ରେମେ ହରିଦାସୋ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ।" ୧୦।୪୭।୫୬

ସେହି ହରିଦାସ—ନଦୀ, ବନ, ପର୍ବତ, ଦ୍ରୋଣୀ (ଉପତ୍ୟକା) ଓ କୁସୁମିତ ବନ ଦର୍ଶନ କରି ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଆନନ୍ଦରେ କାଳଯାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମଥୁରା ଫେରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୋପୀ ଓ ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କ ସ୍ନେହମମତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ତାହା ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଗୋପୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ନମସ୍କାର ଦେବା ବିଷୟ "ବୃନ୍ଦେ ରମାନ୍ଧ- ଗୋପୀନାଂ କୃଷ୍ଣବେଶାମ୍ବୁଜାନ୍ତରମ୍—ଉଦ୍ଧବଃ ପରମ ପ୍ରୀତିସ୍ତାଭଜମଥଲିପାଂ ଭଜତୀ ।।"

ସୁନନ୍ଦ ଗୋପୀମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଓ ଉଦ୍ଧବ ହୋଇ ଯାହା ଗାନ କରିଥିଲେ ତାହା ବୈଷ୍ଣବଙ୍କର ଆଦରର ଧନ । ସେଥିରୁ ୬ଟି ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଦୁଇଟି ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଜଗତ ଏହି ଶ୍ଳୋକମାନଙ୍କର ଅନୁବାଦ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ ।

ଏତାଃ ପରଂ ତନୁଭୃତୋ ଭୁବି ଗୋପବଧ୍ୱୋ, ଗୋବିନ୍ଦ ଏବ ନିଖିଳାତ୍ମନି ରୂଢ଼ଭାବାଃ । ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଯଦ୍ ଭବଭିୟୋ ମୁନୟୋ ବୟଂ ଚ, କିଂ ବ୍ରହ୍ମଜନ୍ମଭିରନନ୍ତକଥା ରସସ୍ୟ । ୫୮ । ଆସାମହୋ ଚରଣରେଣୁଜୁଷାମହଂ ସ୍ୟାଂ ବୃନ୍ଦାବନେ ଗୁଳ୍ମଲତୌଷଧୀନାମ୍ । ଯା ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଂ ସ୍ୱଜନମାର୍ଯ୍ୟପଥଂ ଚ ହିତ୍ୱା ଭେଜୁର୍ମୁକୁନ୍ଦପଦବୀଂ ଶ୍ରୁତିଭିର୍ବିମୃଗ୍ୟାମ୍ । ୬୧ ।

"ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଗୋପୀମାନେ ଯଥାର୍ଥ ଦେହ ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । କାରଣ ଏମାନେ ଅଖିଳାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଏହିପରି ପରମ ପ୍ରେମବତୀ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରେମ ସାମାନ୍ୟ ନୁହେଁ । ସଂସାର-ଭୟରୁ ମୁନିମାନେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ଏହାର ବାଞ୍ଛା କରିଥାନ୍ତି । ଭଗବତ୍କଥାରେ ଯାହାଙ୍କର ଏଭଳି ଅନୁରାଗ ଅଛି, ତାଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମଜନ୍ମରେ ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? (୫୮ ଶ୍ଳୋକ) । "ଏହି ଯେ ସବୁ ଗୋପୀମାନେ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ସ୍ୱଜନ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ (ପତିବ୍ରତ୍ୟ) ତ୍ୟାଗ କରି—ବେଦରେ ଯାହାଙ୍କର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେହି ଗୋବିନ୍ଦ ପଦବୀ ଭଜନା କରୁଅଛନ୍ତି । ବୃନ୍ଦାବନ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ସବୁ ଗୁଳ୍ମ, ଲତା ଏବଂ ଔଷଧ ଏମାନଙ୍କର ଚରଣରେଣୁ ସେବନ କରୁଅଛନ୍ତି, ମୁଁ ଯେପରି ସେହି ସବୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ହୁଏ" (୬୧ ଶ୍ଳୋକ) । ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମଥୁରା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କାଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଯାହା ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୂଳ ଭାଗବତରେ ନାହିଁ । ତାହା ଭକ୍ତିରସ ମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି ।

"ଆମ୍ଭର ମନ ବାନ୍ଧି ଦେଉ । ସକଳ କର୍ମ ଭୁଲାଉ ।

× × × × × ×

ଶୁଭ ବଚନ ଶୁଣ ଦେବେ । ଗତି ପାଇବୁଁ କୃଷ୍ଣପାଦେ ।।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିର ଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗୋପୀଚିତ୍ତ ଦେହରେ ନାହିଁ, ଏହା ଭାଗବତ ପାଠକ ଜାଣି ବୋଧହୁଏ ସେ ଏପରି ଉକ୍ତି ଗୋପୀଙ୍କ ମୁଖରେ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ଗୋପୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଛି। ଯାହା ଭକ୍ତଚରଣ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ କଳ୍ପନାପ୍ରସୂତ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ଜଣା ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଗାଢ଼ ପ୍ରେମ ପ୍ରକାଶ ଅଛନ୍ତି।

ଏହି ଛାନ୍ଦ ଲେଖିବା ବେଳେ କବି ଗୋପୀଭାବରେ ମୁଗ୍ଧ, ମନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ପରି ଜଣା ପଡ଼ୁଅଛି । ଅସୁମାର ବାକ୍ୟ, ସେ ଭାବର ଅନୁଭବ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ଏହାକୁ ଲେଖି ପାରିଥିଲେ । ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିବା ଅନେକ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେବା ସମ୍ଭବପର । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ଇଷ୍ଟଦେବ ଥିଲେ ଏବଂ ସେ କପଟ ଆଚରଣ ହୋଇଥିଲେ ତାହାର ନିଦର୍ଶନ-ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଛାନ୍ଦର ୩୨ ପଦ ଉଦ୍ଧାର କଲି ।

'ବଡ଼େଇ ମୁଖୁ ପର ପରି   ଖାଳରେ ଜଳଙ୍କ ଶୋଷିଲି
ଏହି ଜଥା ମନେ ଧରିଥିବ ।
ଏମନ୍ତ ବୋଲି ମୁଦ୍ରିକା   ବଣ୍ଟିକି ମୁଦ ଭଣିଲି
ଅଗସ୍ତ୍ୟ ହୋଇଣ ଆଚମଣ—ସେ କୋମଳାଙ୍ଗୀ ।
ଅଧର ଦାମାର ଜନ୍ମେ ପୂରେ, ଲୁହି ଦେଖି ଚାତକ ସୁଖ ଥିବେ ।''

ଯହିଁ ନାହିଁ, ଦୁଃଖ ନାହିଁ—କେବଳ ଭାବାବେଶ, ସେଥିରେ ବାସ୍ତବିକତା ନୋହିଁ ବ୍ୟଞ୍ଜନାମୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମନ୍ତ୍ରଣା ପରିସ୍ଫୁଟ ।

ଅଷ୍ଟତ୍ରିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପତ୍ର—ରାଧାଙ୍କ ପ୍ରେମ ତତ୍ତ୍ୱ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱଧା ଗୁଣ ଓ ରୂପ କୀର୍ତ୍ତନ । ସକଳ ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଆଶୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନର ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରଦାନ ପରି ପାଦରେ ଗୋପାଙ୍ଗନାଙ୍କ ସୁଖ ପୂର୍ବ ଭଳି । ନନ୍ଦଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସ୍ୱାଗତ ।

ଏହା ପରି ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଘଟଣାର ଅନୁକୂଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । କବି ଏ ଛାନ୍ଦରେ ଭାଗବତ ଓ ଯାନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମୁଖରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଶ୍ୱାସ, ଉପଦେଶ ବାଣୀ ମାତ୍ର ଭାଗବତରେ ମିଳେ—ଏପରି ପତ୍ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ସେଥିରେ ନାହିଁ । ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ରସକଲ୍ଲୋଳରେ କେବଳ—

"ତୋତେ କି କୋଟି ଦଣ୍ଡବତ ମୁଣ୍ଡ ଶିରୀନନ୍ଦନ ଅମୃତ ଦୁଷ୍କର ।
ଜୁବୁଲି ପାଉଥିବ ଥିବା, ସମ୍ଭୂରେ ଭୁଣ୍ଡି ଏକା ନ ବିଛୁବ ।" ଅଛି ।

ଜଣା ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ନାୟକ, ନାୟିକାଙ୍କ ପତ୍ର ଓ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ବେଶ ଚମତ୍କାର ଢଙ୍ଗରେ କରିଅଛନ୍ତି । ରାଧାଙ୍କ ରୂପ, ଭାବ, ରସ, ଲୀଳା ପ୍ରଭୃତିର

ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଛି, ତାହା ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ଭଳି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୁଞ୍ଜମାନଙ୍କରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ମଧ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ତାହା ଦେଶକାଳପାତ୍ର ଓ ରୁଚିଗତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମାର୍ଜନୀୟ ।

ଊନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ମଥୁରା ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ଶୁଣିବାରେ ବ୍ରଜନାରୀଙ୍କର ରାଧାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପତ୍ରିକା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁରୋଧ । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପ, ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ କ୍ରିୟାକଳାପ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ପତ୍ର ଲେଖନ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ପତ୍ରିକା ଦାନ ।

ବିଚାର— ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମୁଖରେ "ଗୋପୀଗଣ, ଅନେକ ବିଳାପ କଲେ ।" ଭାଗବତରେ "ଗୋପୀମାନେ ମନ ଆଦି ଭାବ । ଦେଖିଲେ ସେ ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟ ଭାବ" ଉଲ୍ଲେଖ । ରାଧାଙ୍କ ପତ୍ରରେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଯଥାସମ୍ଭବ ବର୍ଜିତ ହୋଇଅଛି । ଏ ପତ୍ରଟି ଶୃଙ୍ଗାର ଓ କରୁଣ ରସରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ସେହି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ 'ଶ୍ୟାମ' ର ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ହୋଇଅଛି, ତାହା ପ୍ରତିଭା ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚାୟକ ଅଟେ । ଏହି ପତ୍ରରେ କବିଙ୍କର ମନ ଭାବ । କବି ରାଧାଙ୍କ ହୃଦୟର କାରୁଣ୍ୟ, ସମୁଚିତ ଅନୁଯୋଗ, ଅଶ୍ଳୀଳ ନିବେଦନ, ସ୍ୱଧର୍ମ ଅନୁରୋଧ, ଶାସ୍ତ୍ର- ଜ୍ଞାନ'ର ସୁନ୍ଦର ଉକ୍ତି ଛନ୍ଦ ଛନ୍ଦ ଉପମାଦି ଅଳଙ୍କାରଗୁଡ଼ିକରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇ ପତ୍ରଟିକୁ ମନୋଜ୍ଞ ଓ ସୁବୋଧ କରି ଦେଇଅଛି । ଭାଗବତରେ କୌଣସି ମାଧୁରୀର ପତ୍ରଟି ନାହିଁ, ଜ.ଦାସ ଏ ସ୍ଥାନଟି ରେ ଟିଏ ଭୂମିର ଦର୍ଶନ ପୁଣ୍ୟତ୍ୱ ଜ.ଦାସ— 'ଠାରୁ ଏହିପଦ ।

× × × ×

ସମୁଚିତ ଅନୁଯୋଗ:—୧୭ଠାରୁ ୨୦ ପଦ ଓ ୩୧ ଠାରୁ ୩୫ ପଦ ।
ଅଶ୍ଳୀଳ ନିବେଦନ:—୭, ୮, ୧୪, ୧୫, ୨୮, ୨୯ ପଦମାନ ।
ସ୍ୱଧର୍ମ ଅନୁରୋଧ:—୨୨ ଓ ୩୨ ପଦଦ୍ୱୟ ।
ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉକ୍ତି:—୨୧, ୩୦, ୩୫ ଓ ୩୬ ପଦମାନ ।

ଭାଗବତରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପଦେଶ ବାଣୀରେ ଗୋପୀ- ମାନଙ୍କ ବିରହଜ୍ୱାଳା ଦୂର ହୋଇଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଧୋକ୍ଷଜ ଏବଂ ଆତ୍ମା ଏହା ଜାଣି- ପାରି ସେମାନେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ । ଯଥା—
ଶୁକ ଉବାଚ—"ତତସ୍ତାଃ କୃଷ୍ଣସନ୍ଦେଶୈର୍ୱ୍ୟପେତବିରହଜ୍ୱରାଃ ।
ଉଦ୍ଧବଂ ପୂଜୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱାତ୍ମାନମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ମୂଳଭାଗବତରୁ ଅନେକ ଭିନ୍ନ ଅଛି । ଏହି ଶ୍ଲୋକର ଭାବ ଗୋପୀମୁଖରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି :

"ଗୋବିନ୍ଦ ଲୀଳାରସ ପାଇଁ । ଆମ୍ଭେ ଗୋପୀଏ ଦେହ ଧରିଛୁ ।" ବୋଧହୁଏ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏହି ଶ୍ଲୋକର ମର୍ମ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଭାବରେ ଭକ୍ତିମାର୍ଗରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଥିବେ କି ଭାଗବତୋକ୍ତ ଶ୍ଲୋକସ୍ଥ "ଅଖିଳଦେହିନାମନ୍ତରାତ୍ମଦୃକ୍" ଯୁକ୍ତିରେ ଖଣ୍ଡନ ପ୍ରସ୍ତାବନା କରି ଗୋପୀମୁଖରେ—

ଈଶ୍ୱର ମାନୁଷଙ୍କେ ପଡ଼ି । ତନୁ ମହିମା ପଥ ଛାଡ଼ି ।
ଶୁଣ ନିଠୁର ଶ୍ୟାମ ଗୋବିନ୍ଦେ । ଗଢ଼ ଆଇଲୁ ବୃନ୍ଦାବନେ ।"

ଲେଖି ଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ "ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରୀତି ବର୍ଦ୍ଧନ ବା କୃଷ୍ଣଙ୍କ କୈଶୋର ଲୀଳା ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ଜନ୍ମ ପ୍ରାର୍ଥନା ବା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ (ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରେମ ବନ୍ଧନ ହେଉଥିବା ପ୍ରକାରେ ସମ୍ଭବ ନାହିଁ) କାରଣରେ "ଅଖିଳ—ଦେହିନାଂ ଅନ୍ତରାତ୍ମ—ଦୃକ୍ ଭକ୍ତଙ୍କ ଏଥିପାଇଁ ଦେହଧାରୀ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ।" ଶ୍ରୀଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଏହି ମର୍ମରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରରେ ଏହି ଶ୍ଲୋକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଅଛନ୍ତି । ସନାତନଙ୍କ ଗୁଣସାଗର ଓ ଦାମୋଦର ଦାସଙ୍କ 'ଗୋପୀଗୀତ'ରେ ମଧ୍ୟ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିରହ-ଦଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଲେଖା ନାହିଁ । ବିରହବ୍ୟାକୁଳ ହେବା କଥା ପଦ୍ମ-ପୁରାଣରେ ବା ମଥୁରାମଣ୍ଡଳରେ ନାହିଁ । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଭକ୍ତଚରଣ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତର ଅବଲମ୍ବନ ନ କରି ଉତ୍କଳର ପୂର୍ବ କବିମାନଙ୍କ ମତ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମୁଖରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପତ୍ର ଲେଖାଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ଗୀତରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଲୋକମାନଙ୍କ ଭାବ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ-ଅଛି ।*

ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ କହୁଅଛି, "ଆମ୍ଭ ପ୍ରାଣନାଥ ହେବା ପରମ ସୁଖ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହା ଜାଣୁ, କିନ୍ତୁ ଆଉ ତ୍ୟାଗ କରି ହେଉ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଏକ କୃପା କଥା କିଏ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବ ? ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଭକ୍ତରେ ମଗ୍ନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗକୁ ସେବେ ବୋଲି ଛାଡ଼ି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲଳିତ ଭଙ୍ଗୀ, ଅପାର ହାସ୍ୟଲୀଳା ଓ ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ମଧୁର ବାକ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ହରଣ କରୁଅଛି । ସେବେ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଭୁଲି ପାରୁ ନାହିଁ । ହେ କୃଷ୍ଣ, ହେ ରମାନାଥ, ହେ ବ୍ରଜନାଥ, ହେ ଦୁଃଖନାଶନ, ହେ ଗୋବିନ୍ଦ, ଗୋକୁଳ ଦୁଃଖସାଗରରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଅଛି, ଏହାକୁ ଉଦ୍ଧାର କର ।"

ଏହି ପଦମାନଙ୍କର ଅନୁବାଦ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ନ ଥିବାରୁ ମୂଳ ଭାଗବତର ଶ୍ଲୋକମାନ ଏଠାରେ ଦିଆଯାଉ ନାହିଁ ।

---

* ସ୍କ: ୧୦।୪୭—୪୮, ୪୯, ୫୨ ଓ ୫୩ ପଦମାନ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ

ବଂଶୀ ଛାଡ଼

ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ମଥୁରା ପ୍ରବେଶ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉତ୍ତର, ଗୋପୀ ଗୋପାଳ ଓ ଯଶୋଦା ମାଙ୍କ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ, ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଗୋପପୁରର ଗ୍ରାମ୍ୟକଥା ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିରହ ବର୍ଣ୍ଣନା; ଗୋପୀଭାବ ସ୍ମରଣରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ । ସଂସାରର ନଶ୍ୱରତା ବୋଧହେଲେ ସାଂସାରିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତି ସାଧନ କରିବା ବିଷୟରେ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀଙ୍କୁ ଯାତ୍ରିନୀ ଅନୁରୋଧ !

ବିଚାର—ସଦାନନ୍ଦବପୁର୍ମୂର୍ତ୍ତି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ହୃଦୟସ୍ଥ ଭାବମୂଳ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହିପରି ଭକ୍ତଦାସୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କଳ୍ପିତ: ଯଥା! ବେଦବିଦ ଶୁକଦେବ କହୁଅଛନ୍ତି, "କୃଷ୍ଣାୟ ତ୍ରିପଦପଙ୍କଜଂ ସକ୍ତଂ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିଂ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରୀବିଷ୍ଟଂ ।" ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ "ଗୋପୀ ଗୋପାଳ ଶୁଭ ଯୋଗ । କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖ ସୁଖ ପୁଣି !" ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କରେ ଉଦ୍ଧବ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନ ଦଶା ୩୪ ଛାନ୍ଦର ୨ । ୩ ପଦରେ ଜଣାଇଛନ୍ତି ପଦଠାରୁ ୧୮ଶ ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିରହଦଶା, ଉଦ୍ଧବ ଆଦି ବର୍ଣ୍ଣିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

"କାହାରି ଦେହରେ ନାହିଁ ଚେତନ ; କାହାରି ନାହିଁ ବାପୁ ଦର୍ଶନ ।
କାହାରିକୁ ଶବ୍ଦ ନାହିଁ କାହାର । କିଏ କାହାର ଆଉ ଆହାର ।
କେବଳ ବିରହ, କୃଷ୍ଣ ଧବଳ ହୃଦରେ ବାସ ।" ଉ: କ:—୩୪ । ୩

ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ତୁଳି ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମୁଖରେ ବିପୁଳ ବିରହର ଗୋପୀଙ୍କ ଦଶା ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ କରିଦେଲେ । ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ପଦମାନ ଶୁଣି ଲୋକ ହୃଦୟରେ ଯେପରି କରୁଣ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ, ସେପରି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ପଦମାନଙ୍କରେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଭକ୍ତଚରଣଙ୍କ ଉଦ୍ଧବ ଗୋପୀ-ପ୍ରେମ ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ବିହ୍ୱଳ । ସେ ଗୋପୀଙ୍କ ସେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଶ୍ରେୟ ମଣୁ ନାହାନ୍ତି—ଏପରି କି ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଜ୍ଞା ଶୁଣି ଗୋପପୁରରେ ସେହି ମହାଭାଗ୍ୟବତୀଙ୍କ ସହବାସ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ । ପ୍ରେମମୟୀ ଗୋପୀଙ୍କ ଦର୍ଶନପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତି ଭକ୍ତପ୍ରବରମାନଙ୍କ ସେବା କରିବା ନିମିତ୍ତ ଉତ୍କଣ୍ଠା ।

"ଏବେ ଏହି କୃପା କର ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ ତ୍ରିଭଙ୍ଗଧର
ଫେରିଯିବ ସେହି ବୃନ୍ଦାବନ ଦେଶ । ଧ୍ୟାନଧନ !
ଗୋପୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବଂଶୀ ଧରି । ଏଥେ ଥାଇ କି ସୁଖ ଲଭିବ ସେ ।

ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ

ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଚକ୍ରକେଳି)

ଜୟ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋକୁଳ-ସୁନ୍ଦର । ଜୟ ଯୁବ-ଅନୁରକ୍ତ ଦାମୋଦର ॥ ୧ ॥
ଜୟ କଂସାରି ଜଗତ-ତାରଣ । ଜୟ ମାଧବ ଗୋଧନ-ଚାରଣ ॥ ୨ ॥
ଜୟ ଭବ-ଭ୍ରମଣ ଦଧିଚୋରି । ଜୟ ଅନନ୍ତ ଅଖିଳବିହାରୀ ॥ ୩ ॥
ଜୟ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ପୀତବାସ । ଜୟ ଦନୁଜାରି ନରକବିନାଶ ॥ ୪ ॥
ଜୟ ନିଗମ-ବନ୍ଦିତ ମୁରାରି । ଜୟ ଜଳକେଳି ସଲିଲବିହାରୀ ॥ ୫ ॥
ଜୟ ଜଗଜ୍ଜୀବନ ମୋହନ । ଜୟ ନୃସିଂହ ହିରଣ୍ୟଧ୍ୱଂସନ ॥ ୬ ॥
ଜୟ ଯାଦବ-କୁଳଚନ୍ଦ୍ରମା । ଜୟ ସର୍ବ କାରଣ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ॥ ୭ ॥
ନାନା ରୂପ, ଅରୂପ ତୁମ୍ଭ ମୂର୍ତ୍ତି । ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ହୃଦେ ତୋର ବସ୍ତି ॥ ୮ ॥
ତୋତେ ବ୍ରହ୍ମ ଈଶାଦି ଯେତେ ଜାତ । ଦେଖନ୍ତି ନ ଜାଣେ ଆଦି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତ ॥ ୯ ॥
ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ରେ ତୁମ୍ଭ ଆଗମ । ତୋର ରୂପେକ ନାହିଁ ବର୍ଣ୍ଣଧର୍ମ ॥ ୧୦ ॥
ତୁ ସେ ଆଦି ଅନାଦି ନିରାକାର । ଶ୍ରୁତି ସ୍ମୃତିକି ନାହିଁ ଗୋଚର ॥ ୧୧ ॥
ତୋର ଅଙ୍ଗ ହିଁରେ ଅଛି ବିରାଟ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନ ଅଛି ଭରି ॥ ୧୨ ॥
ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦେବତା । ତୋର ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ଏହି ଭକତା ॥ ୧୩ ॥
ତୋତେ ନ ଜାଣି ଆଉ ନାହିଁ କେହି । ତୁ ସେ ସର୍ବଘଟରେ ହୃଦସ୍ୱାମୀ ॥ ୧୪ ॥
ଏଣୁ ମନରେ ଧରିଲି ବିଚାର । ତୋହର ଚରଣେ ଗତି ନାହିଁ ମୋର ॥
ଯେବେ ସୁଦୃଷ୍ଟି ଅନୁପ ମୋହନେ । ମନ ବଶାଇ ପଙ୍କଜ ପଦରେ ॥ ୧୬ ॥
ଆଉ ସମ୍ପଦେ ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ । ଇଚ୍ଛା ବିନେ ମୋ ଦରିଦ୍ର ଜୀବନ ॥ ୧୭ ॥
ସୁଜ୍ଞ ଜନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଲି । କୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବେ ଭକତି ଜାଣିଲି ॥ ୧୮ ॥
ଜନ ପୁରାଣ ପଠନ ଶ୍ରବଣେ । ପୂର୍ବେ ଉଦ୍ଧରିଛନ୍ତି ମୁନିଗଣେ ॥ ୧୯ ॥
ଦେଖ ସୁରେଶ ହୋଇଛି ଲୋକେଶ । ମୈତ୍ରେୟ ଋଷିଙ୍କ ପ୍ରମାଣ ବଚନ ॥ ୨୦ ॥
ଶଶୀ ଦିବସେ ଯେ ଯହିଁ ଭଜନ୍ତି । ଭବ ଜଳଧି ସନ୍ତାପ ତେଜନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଏଣୁ ନିଷ୍ଠୁର ବଚନ ମନରେ । କର୍ଣ୍ଣ ପଶୁଛି ଏ ଭବ ବନରେ । ୨୨ ।
ଧନ ଜନ ଯୌବନ ଜୀବ ନୋହି । ଶୋକ-ଅନଳ ଚିନ୍ତା-ଜାଳ ପୋଡ଼େ । ୨୩ ।
ଦେଖ ସକଳ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତିକାର । ଦାମ କାଢ଼ିଲା ନଦୀରେ ମଜ୍ଜି । ୨୪ ।
ଶୋକ ମୋହରେ କାନ୍ଦି କାଳ ନାଶି । ମର୍ମେ ଯୋଡ଼ି ଉଦ୍ଧବ ପାଦରେ । ୨୫ ।
ତାଙ୍କ ତୃଷ୍ଣାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନାରେ ପଡ଼ି । ସର୍ବ ଦର୍ଶୀ ଅଶ୍ରୁତ ଭକ୍ତ ହୃଦ । ୨୬ ।
ଏଣୁ ନିଷ୍ଠୁର କଲ ମୋର ଏବେ । ବୁଝି ନ ପାରେ ତୁମ୍ଭ ଚେଷ୍ଟା । ୨୭ ।
ବୃଷ୍ଣି ଉଦ୍ଧବ ଅମୃତ ବାଣୀ । କାଳ-କଳୁଷ-ଚୋରଙ୍କୁ ଜିଣି । ୨୮ ।
ଶେଷେ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପାଞ୍ଚି । ଯୁକ୍ତି ଦିଅ କଷ୍ଟାଙ୍କୁ ପାସୋର । ୨୯ ।
ଗୋପ କହି ଉଦ୍ଧବ ମହାଜ୍ଞାନୀ । ଧାମ୍ଭୀ କର ଶେଷ ଶ୍ରୀମାନ ନଦଦଳା । ୩୦ ।
ଯେତେ ଯୁଗେ କଂସ ତେଜି ନିର୍ମଳ । ଏଥି ପରେ ନାନା ପ୍ରକାର ସାଧନ । ୩୧ ।
ଆତ୍ମା ପରିବାକୁ ମୋର ବାସ୍ତବ । ଗାଉଛନ୍ତି ନାରଦ ପ୍ରମୁଖ । ୩୨ ।
ଯୋଗ ଭୂମିରେ ଜମି ଏହି ପଥ । ଭକ୍ତିରେଣୁ ଏହା ମିଳେ । ୩୩ ।
ଏଥି ଅନନ୍ତରେ ଶୁଣ ସୁଜନେ । ଶୁଭ ପଞ୍ଚ ସକଳ ସଂଯୋଗ । ୩୪ ।
ସଂଚିତ ଶୁଣି ହୋଇ ଭକତେ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ । ୩୫ ।
ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବ ବର୍ତ୍ତନା । ଯେଉଁ ମତେ କଂସ ଭଲ ମରଣ । ୩୬ ।
ମହାପ୍ରତାପ ଭୂମିକୁ ନମନ । କୃଷ୍ଣ ଗର୍ଭେ ହେଲୁ ଜନମ । ୩୭ ।
ବାସୁଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅଟେ ସେହି । ନୃପବରମାନଙ୍କୁ ବନାଇଲୁ । ୩୮ ।
ଗୋକୁଳ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦେଇ ଜାଣି । ଶରେ ଦେବତା ପଶିଲେ ଶରଣ । ୩୯ ।
ଧର୍ମ ଲାଗି ଅଧର୍ମ ନାଶ କଲୁ । କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ଜୀବକୁ ଭୂତ ହେଲୁ । ୪୦ ।
ଦେଖି ସବୁ ନ ପାରିଲେ ଅମର । ସବେ ମେଳ ହୋଇ ଭଲେ ବାହୁଡ଼ । ୪୧ ।
ଏସ ଧରିବା ହୋଇଲେ ସୁନାସିର । ହେତୁ ହେଲା ଭୂଷ ହେଲୁ ଅନ୍ତର । ୪୨ ।
ବାଳ ଆଗେ ଜନ୍ମିବା ଗଲୁ ମଥୁରା । ସନ୍ତ ବିଜନେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଦେଖି । ୪୩ ।
କ୍ଷୀରସାଗରେ ଶୟନ ଅନନ୍ତ । ଯାଇ ସ୍ତୁତି କରିବା ଦେବଙ୍କୁ । ୪୪ ।
ଆମ୍ଭ ଅର୍ଥେ ହୋଇବେ ଅବତାର । ତେବେ ଦୁଃଖ ଘୁଞ୍ଚିବ ସିନା ମାର । ୪୫ ।
ଏଥି ବାହାରେ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ । ଦେବବର କହିଲେ ଏହା କହି । ୪୬ ।
ସର୍ବ ଦେବତା ସଙ୍ଗରେ ନେଇ । କ୍ଷୀରସାଗରକୂଳେ ହୋଇଲେ ଯାଇଁ । ୪୭ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ଆଲୋକେ ଜଗତ ଅମଳ । ଦେବ ବହ୍ମାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ହୋଇଲା । ୪୮ ।
ତେବେ ନ ଭାବି ଧ୍ୟାନ ଲଭିଲେ । ଦୈବ ସ୍ୱର୍ଗଭୁବନ ଭଲ ଲୁଚି । ୪୯ ।
ତୋଷି କୃଷ୍ଣ ସୁଜନ ଦାଣ୍ଡିଲୁ । ମହା ଅଧର୍ମ ମହୀକୁ ଗ୍ରାସିଲୁ । ୫୦ ।
ସୁରଗଣ ବଦନ ଦର୍ଶ୍ଶେ ଶୁଣି । ଦୟାସାଗର ଦୂରୁ ଚକ୍ରପାଣି । ୫୧ ।
ଆଜ୍ଞା କଲେ ସକଳ ସୁରେ ଯାଇ । ଦୈବ୍ୟ ମାନବ ଅଳ୍ପ ଦିନ ସହି । ୫୨ ।

ବସୁଦେବ ଘରେ ହେବ ଜନମ | ବନ୍ଧୁ ବଂଶକୁ ନାଶିବ ଯତନ | ୫୩ |
ଶୁଣି ଆକାଶେ ବାକ୍ୟ ଦେବତା | ସର୍ଜ୍ଜ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ସୃଷ୍ଟି କରତା | ୫୪ |
ହେତେ ବେଳ ଅନ୍ତରେ ଭଗବାନ | ପୃଥ୍ୱୀ ସ୍ୱଭେ ଦେଖି ନାରାୟଣ | ୫୫ |
ଦେବକୀର ଉଦରେ ଜନ୍ମିଲେ ଯାଇ | ଜନ୍ମ ନେଲେ ଚକ୍ର ଧରି ସାଥ | ୫୬ |
ବସୁଦେବ କୋଳେ ଧରି ଆଣିଲେ | ଡାକ୍ତି ଯେବେ ସେତେ ଖଳା ହୋଇଲା |
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ବୋଲିଲେ ନନ୍ଦଘରେ | ଜନ୍ମ ହୋଇଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ପକ୍ଷରେ | ୫୮ |
ଷାଠି ଦିନରେ ମାରିଲେ ପୁତନା | ଏଥି ନାମ ଅଛନ୍ତି ଚକ୍ରଧର | ୫୯ |
ତୃଣା ଶକଟା ବଧି ଅଘାସୁର | ମଥି ଭାଜିଲେ କୁବେର କୁମର | ୬୦ |
ବକୀ ବନଶୀ ଛଦାରେ ମାରିଲେ | କାଳି ଅହିର ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣିଲେ | ୬୧ |
ଗାଈ ପାଳିବ ସଖାଙ୍କୁ ନେଇ | ଶିଖି ଅଳକୁ ଦେଇ ଚଳିଲେ ତାଇ | ୬୨ |
ନନ୍ଦ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ଧରିଲ ବରୁଣ | ତାଙ୍କୁ ଆଣି ଦେଲେ ନାରାୟଣ | ୬୩ |
ଇନ୍ଦ୍ର ବର୍ଷାରେ ଟେକି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ | ଗୋପ ରଖିଲେ ଜଗତ-ଜୀବନ | ୬୪ |
ବୃନ୍ଦାବନରେ କରନ୍ତି ବିଳାସ | ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଅନେକ ବାଳଶିଶୁ | ୬୫ |
ବସ୍ତ୍ର-ହରଣ ଆଦି ଯେତେ ଚରିତ | କେତେ କହିବ ତାର ଆଦିଅନ୍ତ | ୬୬ |
ରାସେ ଲଭିଲେ ଗୋପୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ | ଏହା ଦେଖିଲେ ଯେତେ ସେତେ ଦେବେ | ୬୭ |
କେଶୀ ପିଣ୍ଡ ମର୍ଦ୍ଦିଲେ ବାହୁବଳେ | ଗ୍ରାସେ ମାରିଲେ ଯେତେ ଦୈତ୍ୟଗଣେ |
ଚାଣୁର ମୁଷ୍ଟି ଭାଙ୍ଗିଲେ କଂସାସୁର | ଉଗ୍ରସେନ କଂସର ହୋଇଲ ଅଧିକାର | ୬୯ |
ମନ୍ତ୍ରୀ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଘେନି ଚଳିଲେ | ଜ୍ଞାନେ ବସୁଦେବ ନେତ୍ରେ ଚାହିଁଲେ | ୭୦ |
କଲେ ବାଟର ଦେଖି ଦେବୀ ଛଳ | ମନ୍ତ୍ରୀ ଶୁଣି ଯେ ମୋହର ବଚନ | ୭୧ |
ମୁନିବର ନାରଦ ଗଲେ ତହିଁ | କେଉଁ କଥା ଅଛି ଯେ ମୋର ଦେଖ | ୭୨ |
ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଯେଉଁ ବଳେ | ତାହା ଦେଖନ୍ତି ଏକ ମନେ ସରି | ୭୩ |
ଯେତେ ଚଲେ ସମ୍ଭାବିତ ଗମନେ | ତାଙ୍କୁ ମାରିଲ ଯୋଗିଜନ ଚିତ୍ତେ | ୭୪ |
କେତେ ଉପମ ଦେବି ତାଙ୍କ ପାଇଁ | ତହିଁ କରି ଡାକିଲେ ବେଦଗର୍ଭ | ୭୫ |
ଦଶ ଯୁଗେ କରି ଗଲ୍ପ ପୂଜିଲା | ତାଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗି ମାରିଲ ଜଗଦୀଶ | ୭୬ |
ଶୁଣ ତୃଣା କେତେ ବେଳ ଗଲେ | ସେହି ନାଚିଲେ, ବାହୁଡ଼ି ନାଚିଲେ | ୭୭ |
ବାଳା ଅଘା ହେବା କହୁଅଛି | କେଉଁ, କହିଲା ଯେଉଁ ବାଳକୁ | ୭୮ |
ମାଈ ଚିତ୍ତିରେ ଛଳ ବେଳ ଖେଳ | ଦେଖ ଭକ୍ତିକ ଶୁଣ ମନ୍ତ୍ରୀଶ୍ବର | ୭୯ |
ମୋର କାହାର ହୁଏ, ଏଥୁ ବଢ଼ିଲା | ଥଣ୍ଡି ଦେବୁ ନନ୍ଦର ଦେଖି ବାଳ୍ୟ |
କାଳି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଭଜିବୁ ଶରଣ | ସ୍ୱାମୀ କୃଷ୍ଣ ଅଛି ନାମ ସ୍ମରଣ | ୮୧ |
ବାଳକ ବଧିଲେ ବାଣାଣ | ଏଥୁ ଦେଖିଲି ଅଛି ସମ୍ଭେଶ | ୮୨ |
ସୋଝୁ ଶ୍ରୁତିରେ କହିଲ ଚେଷ୍ଟ | ଭଲେ ଥରୁ ମାରିବ ନନ୍ଦଶ୍ରେଷ୍ଠ | ୮୩ |
ତେବେ ଶୁଣେ ଭଳିକି ନାନା ଲୋକେ | ଯେତେ କାଳ ଏହିରେ ଦୃଢ ଯୋଗେ | ୮୪

ବିଷାଦେ ଟଳାଇ ହୋଇ ସଞ୍ଚରଇ । ହେଲା ମାତ୍ରକେ ପହୁଞ୍ଚେ ମାରଇ ।୮୫
ଶୁଣି ମଣ୍ଡଳେ କେଶ ପ୍ରକାଶଇ । ଛିନ୍ନ ହୋଇ ବହୁଳ ବାହୁଡଇ ।୮୬
ଲକ୍ଷ ହୃଦରେ ଅଗ୍ନି କଣା ଥାଇ । ମଣି ପଡନ୍ତ ବଳଦ୍ଧ ଧୃଅଇ ।୮୭
ଗାଡେକ ମହାଲ ଗଣଇ ଧାମ୍ବନ । ସେହୁ ପ୍ରକାରେ ଗାଦର ଜଡ଼ନ ।୮୮
ଦାନ୍ତ ବେଳକୁ ଭ୍ରମଣ ମାରିଲା । ନ ମାରିଲେ କାଳେ ଆସେ ମରିବା ।୮୯
ଯେଉଁ ବନ୍ଧ ଦମ୍ଭର ମନ୍ତ୍ରୀ କର । ମୋର ପରେ ଜାଣ ଭୂତେ ଦର ।୯୦
ଏତେ କହିଲୁ ବେନିଧର ଧରିଲୁ । ଶୋଭେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଜୁଝିଲୁ ।୯୧
ଜାଣେ କବୃତ ପ୍ରକାରେ ବାନର । ଭିଡି ଭିଡି ପ୍ରହେଳ ହୋଇଲ ଘୋର ।୯୨
ଛନ୍ଦ କରେ ବେଣ୍ଟାଣ ଧର । ଆକର୍ଷିତା କେଶୀ ପାଣ୍ଡୁଧାରୀ ।୯୩
ମୁଷ୍ଟି ଅଙ୍କୁଶ କରେ ସମର୍ପି । ଗାଧୋଇ ବେଳେ ସ୍ୱରଚେ ଅଙ୍କ ଦେଲୁ ।୯୪
ପକ୍ଷୀ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ବାହୁର । ଭଞ୍ଜ ଆନନ୍ଦେ ହୋଇଲୁ ମଗନ ।୯୫
କମ୍ପ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହିଁ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିଲୁ । ଜାଳଦେବ ଦେହ ମୋହ ହୋଇଲୁ ।୯୬
ସୁଶୀ ମର୍ଜନ ହୋଇଲା ଶଯ୍ୟନ । ବଜ୍ର ନ ଭୂଷେ ବାଣ ସମାନ ।୯୭
ଯେଉଁ ଦଶତୁ ଦମ୍ଭ ଅନାର୍ଯ୍ୟ । ସେହୁ ଶବେ ଦଣେ ନିଷ୍ଠୁରିତ ।୯୮
ଶୋଭେ ସ୍ୱପନ ଚମକି ପଡ଼ଇ । ଦ୍ୱାର ବଚନ ଶୁଣେ ଦ୍ରୁତଗଇ ।୯୯
ଖୁଁଟି ମାରଇ କାଣ୍ଡଖ ପ୍ରଖର । ଯଥାବେଳେ ଦେଖଇ ନିଜ ନିର ।୧୦୦
ଶଯ୍ୟା ଦେବଦ କର୍ଣ୍ଣ ପବନ । ଜଣେ ଉତ୍ତୁଣ୍ଡ ଶବକୁ ଗମନ ।୧୦୧
ପ୍ରହେଁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଶବୂପଣ । କରି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଆରୋହଣ ।୧୦୨
ତର୍ମ ଦେଖିଲେ ପଡ଼ିଲା କଷଣ । ଶ୍ରୀହରି ସବନେ ଉଦେ ହେଉ ହେଉ ॥
ବୃନ୍ଦାବନେ ନୃତ୍ୟ କାନ୍ତି ଦେଖ । ସୁଖ ପାଇ ମଙ୍ଗଳ ଦ୍ୱିଜ ଭଣ ।୧୦୪
ପ୍ରାଣ ନ ରହିଲା ଯେଉଁ ସ୍ୱପନେ । କଂସ ଦେଖିଲା ତା ହୋଇ ମନେ ॥
ହେଉଁ ଜଟି ମନରେ ବସୁରଇ । ସୁନ୍ଦ ସଂଗ୍ରାମ ହୋଇଲେ ହେବ ଭୁଞ୍ଜଇ ॥
ମନେ ଏସନ୍ତ ବସୁର ଶୋଭିଲୁ । ନିର୍ଦ୍ଦ ପାପୁଣ ଚକ୍ରଭ ହୋଇଲୁ ।୧୦୭
କାଶୀ ଅକ୍ରୂର ଉଠିଲା ଆପଣ । ପୂର୍ବ ଜନେ ଦେଖିଲ କହେ ଖୁନ୍ତି ॥
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶାଖା ଦେଖିଲା ବାହାର । ଭକ୍ତ ଦାସ ଭାଳେ ଚରଣ ତାହାର ॥

ଦ୍ୱିତୀୟ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ନାଳି)

କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନ ଆଶେ ଉଲ୍ଲାସ ହୋଇ ସଫଳାଖିଣ ।
ସାରିଲୁ ଏଥ ଉଠାଇଲୁ ଅଶ୍ୱ ହେଉଥିଲା ଯିବା ପଥ ।
କାଳ ଗଣିଣ୍ଡ ଧରିଣ ତହିଁ ଯା ହୋଇ ଦେଖିଲୁ ବୃନ୍ଦ ।
ତେଣୁ ମନରେ ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ମଥୁରାଙ୍କ ଦେଇ । ୧ ।

ଚଳିଲେ ଗମନ କରି ଶୋଭନ ମଣ୍ଡଳ ଉଦ୍ଧବ ।
ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବଢେ ଦେବଙ୍କ ସ୍ଥାନେ ଲଭିଲେ ମଥୁପୁର ।୩।
ନନ୍ଦପୁରର ଭଟେ ବାହୁର ଧନ୍ୟ ହୋଇଛୁ ଆଜ ।
ଧନ୍ୟ ମୋ ଭାଗ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମୋ ମାତ ଦେଖିବି ଦେବରାଜ ।୪।
ଧନ୍ୟ ଏହି ନେତ୍ର ଦେଖିବ ଦେହ ବୃନ୍ଦା ଜଳଦାଭଙ୍କୁ ।
ଗୋପାଳ ମେଳେ ନନ୍ଦର ଦୋଳେ ଦାମ୍ଭ ସେ ଥିବେ ଭାସ୍ୱ ।୫।
ମୁଖ ଅନାଇ ଗାଇବେ କୃଷ୍ଣ-କୃଷ୍ଣ ଏତୁର ଭାଷ ।
ଏହି ବାଣୀ ଶୁଣି ଶ୍ରବଣ ହେଲା ବେଢିଲେ ସବ ଦୋଷ ।୬।
ଶରୀର ରକ୍ଷି ଗାଧି ଆନନ୍ଦ ହୋଇବ ନାରାୟଣ ।
ଡକନ୍ତ ବୋଲି ଅଙ୍ଗ କମ୍ପିଲା ହେଉଛି ଆଜ ମୋର । ୭ ।
ରାଜ୍ୟସମାନ ସବୁ ଶ୍ୟାମ-କୃଷ୍ଣ କହିବେ ପୂଜା ।
ସଦାନ୍ଦ ଭକ୍ତେ ଦେଖିବ ଗୋଠେ ଧନ୍ୟ ଏ ନନ୍ଦରାଜା ।୮।
ପାଇବି ଗନ୍ଧ ଦେଖିବି ଶୋଭା ଲୋଚନ ଭରି ।
ପ୍ରେମ ଭାବରେ ଭରି ବ୍ରଜବାସୀଙ୍କ ଭାବ ଦେଖିବି ମୋ ହରି ।୯।
ଏମନ୍ତ ଚିନ୍ତା ଆନନ୍ଦେ ଚଳି ଦେଖିଲେ ଚାହିଁ ଭୂମି ।
ଧ୍ୱଜ ଅଙ୍କୁଶ ବଜ୍ରାଦି ଚିହ୍ନ ଯୁକ୍ତ ପଦଚିହ୍ନ ।୧୦।
ଆନନ୍ଦ ହୋଇ ରଥରୁ ଡେଇଁ ଶିରେ ଦେଇଲେ ଧୂଳି ।
ହା କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ନ ପାରେ ଚଳି, ନୟନେ ଅଶ୍ରୁ ଝଳ ।୧୧।
କମ୍ପ ପୁଲକ, ଗତି ପଡ଼ଇ, ଗଡ଼ଇ ପାଦ ତଳେ ।
ପୁନର୍ବାର ହୋଇ ଚଳି ଆଗଲା, କଲେ ପ୍ରେମଜଳରେ ।୧୨।
ଚକ୍ଷୁ ପୁଛନ୍ତି ନେତ୍ର ନେଉଛ, ଗୋବିନ୍ଦ ଜାଣ ପ୍ରାଣ ।
ଅତି ଗର୍ବିଲ ବାହୁଡ଼ି ହୋଇ ଯାଉଛି ଅଚେତନ ।୧୩।
ଆଜ ଗୃହେ ନନ୍ଦନ ଭୁଲି ପୁଣି ବୃଜଙ୍କ ହେବେ ।
ଗୋପୀମୋହନ ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବୋଲୁ ଆସିବେ ହେବେ ।୧୪।
ମୁଁ ଆନ ମୂଢ ପାଇବି କୃଷ୍ଣ ନାହିଁ ମୋହର ଭାଗ୍ୟ ।
ପଡେ ଝାଁସି ଦେଖି ନେତ୍ରପଥରେ ଦେଖିଲେ ଗୋପମାର୍ଗ ।୧୫।
ନମିବା ପାଦେ ଅତି ଆନନ୍ଦେ ହେଲା ଧରିଲେ ହାତ ।
ଦୂର ଯନ୍ତ୍ରେ ଦର୍ଶନ ଦୋଷେ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନ କରି ।୧୬।
ଅଶ୍ରୁ-ଏମନ ବର୍ଷିଲୁ ଯାନ ବାହୁଡ଼ି ଧୀରେ ଧୀରେ ।
ବୃନ୍ଦାବନେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ଗୋପର ସୀମାନ୍ତରେ ।୧୭।
ଦେଖିଲେ ଗୋଷ୍ଠେ ଗୋପାଳ ମେଳେ ଗାଈ ଦୁହାନ୍ତି ଦୁଧ ।
ନାନାଶାମୁଡ଼-ବାଜନ ଗୀତ-ବାଜନ ରହିଛନ୍ତି । ୧୮ ।

ଶିରେ ଶିଖଣ୍ଡା କି ଅବା ମଣି ଝୋଲନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ।
ଭ୍ରମରଶ୍ରେଣୀ ଚାମ୍ପି ଲାଗି ଚୂଡ଼ାଙ୍କ ଗନ୍ଧ ହେଣୁ । ୯ ।
ଅଳକାନ୍ତେ ଯେକି ଫଣାନ୍ତି ଭ୍ରୂଲତା ସୁକୁଞ୍ଚିତ ।
ନୟନ ବାଣ ଅଞ୍ଜନ ଗୁଣ କର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ଯାତ । ୧୦ ।
ତିଳପୁଷ୍ପ ନାସା ମୁକୁତା ଅଧର ପଲ୍ଲବାଭ ।
କର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳ ରବିମଣ୍ଡଳ କପୋଳ ଶଶଧର । ୧୧ ।
ଡାଳିମ୍ବ ବୀଜ ଦଶନ ଦେଖି ଭୂତ ନିନ୍ଦଇ ଇନ୍ଦୁ ।
ଦୁର୍ନ୍ନାମ ଦାନେ ବୃନ୍ଦଁ ଲେ ଶୋଭିଲେ ଚିବୁକେ ବୃନ୍ଦବନ୍ଧୁ । ୧୨ ।
କଣ୍ଠରେ ଦାମ ପଦ୍ମର ହାର ନାନା ରତନମାଳ ।
ବାହେ କୁଣ୍ଡଳ ମଣିକଙ୍କଣ ଦୋହନ ଦାନେଲ ସ୍ନିଗ୍ଧ । ୧୩ ।
ପଦ୍ମଧାରଣ ପୀତବସନ ଘନେ ଅଙ୍ଗିର ଶଙ୍ଖ ।
ଶାର୍ଙ୍ଗ ଦ ନୂପୁର-ନାଦ ମଧୁର ଶୁଣି କେ ହେବ ଧୀର । ୧୪ ।
ସୁଧି ଶୁଣିଲୁ ଦେଖୁଥିବିକା ଶିରେ ସପ୍ତ ହେଣି ।
ମଣିମୁକୁତ ଲମ୍ବଇ ତଳେ ଅଳକା ଭ୍ରମରଶ୍ରେଣୀ । ୧୫ ।
ତୋଷିବ ବଂଶୀ, ନିନ୍ଦୁନି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଳସ ଯାଉଣ୍ଟୁ ଶୁଦ୍ଧେ ।
କର୍ଣ୍ଣେ କୁଣ୍ଡଳ କି ମାଣିକ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରମା ପାନେ ରହେ । ୧୬
ଅଧର ରଙ୍ଗ ଦଶନ, ସଙ୍ଗ ଦେଖିଲା କି ଜନ୍ମ ଭବା ।
ନାସାରେ ଶୋଭେ ବେଷଣୀ ସମ ଲଟକ ପାଷ୍ପଙ୍କୁ ଦେବା । ୧୭ ।
ବାହେ ବାହୁଟୀ ଦଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡଳ, କଟିରେ କଳାପ ।
ଚରଣେ ନାନା ଘନ ମଞ୍ଜୀର ଶବଦ ପଲ୍ଲବ । ୧୮ ।
କୁଣ୍ଡଳ ଗଲେ ଶୋଭାର ଶୁଭ ସଙ୍ଗେ କଣ୍ଠାଭ ଦୋଳ ।
ବାହୁମାନେ ଅଙ୍ଗ ଲମ୍ବିଲେ ଜଟି ବନ୍ଧନ୍ତି ଭଲ ୧୯ ।
କୁଚଭୂଷ ସ୍ତନେ, ଉରୁ ଶୋଭେ, କୁଞ୍ଚଭୂ ଜଙ୍ଘାତଳ ।
ଗୋପନନ୍ଦନେ ବାସୁଦେବନେ ଏକ ଅଭେଦ ବନ୍ଧ । ୨୦ ।
ସମ ବଚନ ସମ ଗମନ ସମ ସୁନ୍ଦର ପାଣି ।
ଭଲ୍ଲ ଦ ଶାଳ୍ବ ବେ ଘମଣ୍ଡର ଭୂମିଙ୍କ ମର୍ଦ୍ଦିମଣି । ୨୧ ।
ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଜାଣି ତା ମନ ସଦୟ ହେବେ ଶୁଭ
ଏ ସେ ଅକ୍ରୂର ଭାଗ୍ୟ କରବ ମୋ ଧନ୍ୟ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର । ୨୨ ।
ମୋର ଭଗତ ସଫଳପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦେ ଦେଇ ତାକେ ଲାଭ ।
ଏହାଙ୍କୁ ମାୟା ଭଲେ ନ ଘୁଞ୍ଚି ଜଗନ୍ନ ହୋଇ ଥିଲୁ । ୨୩ ।
ଏତେ ବାସୁର ମାୟା ଅଥବା, ଅକ୍ରୂର ଦେଖି ସ୍ୱର୍ଗ ।
ଲାଜରଥରେ କମେ ଅଶ୍ୱବସି, ଗାଦେ ପଡ଼ିଲ ଶୋଭ । ୨୪ ।

ଗାତ୍ର ପ୍ରସାରି ହୋଇଲେ ଦଣ୍ଡ ଶ୍ରୀହରି ଅଙ୍ଗକୁ ଧୂଳି ।
ରାମ ସହିତେ ଆନନ୍ଦଚିତ୍ତେ ଅକ୍ରୂରେ କୋଳାକୋଳି ।୩୫ ।
ନାସାଗ୍ର ଧାର ତହୁଁଣି ଭର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୁମ୍ଫ ରମ୍ଫ ।
ଛଟିଲ ଲବଣ ହ୍ରଦେ ପ୍ରେରଣ ମଣିଲ ଫର୍ଦ୍ଦ ଦର୍ପ ।୩୬ ।
ଦାସ-ଗଞ୍ଜନ ଜାଣି ତା ମନ ସୁଣି ଉଚ୍ଛନ୍ତି ଲୁଚେ ।
ଦ୍ୱାରେ ରଥ ପକାଇ ଧରି ଗମନ୍ତି ନିଜାବାସେ ।୩୭ ।
ମନ୍ଦିରେ ନେଇ ଆସନ ଦେଇ ଜଳେ ଧୋଇଲେ ପାଦ ।
ନାଭିଅମ୍ବୁଜ-ଦିଶ୍ଟକ ସଖା ଲଗାଣି ଆଦି ଖାଦ୍ୟ ।୩୮ ।
ପୁଣି ଭୁଞ୍ଜାଇ ପାନ ଖଞ୍ଜାଇ କର୍ପୂର-ସଙ୍ଗେ ଦେଇ ।
ହାସବଦନେ ଅଙ୍ଗେ ଲେପନ କରନ୍ତି ଚନ୍ଦନ ଢାଳି ।୩୯ ।
ଆସିବା ବେଳେ ବୃନ୍ଦାବନଲୀଳା କହୁଥିଲୁ ଯାହା ।
ଦାବଦହନ ଯଶୋଦାବାଳ ଜାଣି କରନ୍ତି ହିଂସା ।୪୦ ।
ଏହିପରିକେ ଖଳିଜନେ ଖେଳାଇ ସୁତ୍ରୁ ଝିଙ୍କ ।
ଦିଅନ୍ତି ସ୍ନାନ—ସ୍ନାନ ସୋପାଇ କର୍ପୂରଚୂଳ ମିଶି ।୪୧ ।
ଅକ୍ରୂରବାଣୀ ଭକ୍ତି ଉପର ରୋଷିଲୁ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ।
ଏମ ଗୋବିନ୍ଦ ବନ୍ଦି ନେସାଦର ବୃହେ ଚରଣ ପୂଜି ।୪୨ ।
ମଥୁରା କଥା ପଚାରି ତାହି ନନ୍ଦନ୍ତୁ ସୁବ ଦୂର ।
ମାତା ପିତାଙ୍କୁ ହୃଦୟେ କିଛି ଭୟ ରଖ ମର୍ଦ୍ଦିତେ ।୪୩ ।
କଂସ ଅସୁର ମାତୁଳ ମୋର ସେପେ ସୋଦର କାଳ ।
ସେ କଥା ଜାଣି ଜନକ ଆଣି ମୋତେ ଥୋଇଲୁ ଏଥ ।୪୪ ।
ଦୁସ୍ତର ଦୁଃଖ ବଢ଼ଇ, ସୁଖ ଜଳ-ପ୍ରମାଣେ ନାହିଁ ।
ଯାଦବକୁଳ ଜାଳିଅନଳ ହୋଇଲୁ ଖେଳିଯାଇ ।୪୫ ।
ଦୁର୍ମିଳବାଟ ଅଣ୍ଟାନ ନାହିଁ ସେ ଖୁଣ ଯେବେ ଏବେ ।
କାହାର ଧନ ଜୀବନ ଥିର ନୋହି ହୋଇବ ପୁନି ।୪୬ ।
ନେ ଭାତ ! ସତ କହ, କାହିଁଣି ଆଇଲ ଗୋପଦେଶ ।
ଶୁଣି ଅକ୍ରୂର ବୋଲନ୍ତି, ତୁ ତ ଜାଣୁ ପରିବାସ ।୪୭ ।
ଶାଣିଲେ ଭର, ହେଲି ନାରଦ କଂସର ଦର୍ପ ଗୁଣି ।
ଏହୁ କାଳରେ ଆଶିଛୁ ପୂର୍ବ, ପଚାରୁ ଭଲ କଥି ।
ଯେଉଁଥି ଦୃଢ଼ ହୋଇଲେ କୋପ କଲି ଜନ୍ମତ ବାଟେ ।
ଧନୁ ନେଇ ମାଣିବାଟେ ପଥ ଲେଖିଛି ଭୃତେ ।୪୯ ।
ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ଗୋପଗୋପିଣି ବୋଲନ୍ତି ଦର୍ଶନେ ।
ଲେଖିଛି ରଥ ନାମ କଂସ ଏଣ ପିତାଙ୍କ ପାଶେ ।୫୦ ।

ଏସ ଗୋଲକ୍ଷ୍ମ ବ୍ରଜଜନଙ୍କ ତାହ୍ନା ଶୁଣିମା ଦେଖି ।
କସ କହେବ 'ଯାଅ' ବୋଲିବେ କେବେ ଯାଦବେ ହେବେ ସୁଖୀ ॥ ୫୧ ॥
.. ମିଳିବ ସୁତ ଗୋକୁଳେ ତାତ ଦେମନ୍ତେ ମିଳୁଁ ଅବ ।
ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ସେ ମର୍ମ୍ମସ୍ପର୍ଶି ଝୁରେ ସହିଲୁ ବାଧ ॥ ୫୨ ॥
କଂସର ଦୂତ ଗତେ ଗୋକୁଳ କାଳ କୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ।
କୃଷ୍ଣ ନ ଗଲେ ମୋତେ କି ବୁଝେ ଗଣିବ ବେଳଯାଏଁ ॥ ୫୩ ॥
ଜାହ୍ନାଣମାନେ ଯା ସେମାନଙ୍କେ ନିବାସ କରନ୍ତି ।
ଗାଧ ଚାଣ୍ଡାଳ, ଧିକ ଅଧମ, ଯାଇ ନ ଜାଣେ ସ୍ତୁତି ॥ ୫୪ ॥
ଧୂପ ଅଗୁରୁ ଖଣ୍ଡ ଜଣିକେ ସୁଅନ୍ତି ଏଣୁ ସୁତେ ।
ଏଣୁ ନ କଲେ ସେ ନେଇଯାଇବ, ବୋଲି ଜନନୀ ବୁଝେ ॥ ୫୫ ॥
ଅକ୍ରୂର ମନ ଭାବିଲେ, ଶ୍ୟାମ ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ।
ମଥୁରା ଯିବା, ଦଂସ ମାରିବା, ମନେ ନ କର ଭ୍ରାନ୍ତି ॥ ୫୬ ॥
ଗୋପାଳ ଭାଇ ନନ୍ଦ ଘରର ଧନ ମଙ୍ଗଳସୂତ୍ର ।
ଶୁଣି ଅକ୍ରୂର ନନ୍ଦ ଘରର ଭବନ ଦେଖନ୍ତି ॥ ୫୭ ॥
ନନ୍ଦାଲେ ଗୋପୀ ବୋଲନ୍ତି ଥିଲୁ, ଛଇଲ ହେଉ ଗାଇ ।
ଗଣ୍ଡର ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଲନ୍ତି ଶାଖି କମ୍ପାଇ ଲଞ୍ଚ ହେଲାଇ ॥ ୫୮ ॥
ଦେବେନ ଅକ୍ରୂର ସେହି ଗୋପବାଳ ଶୁଣିବ ଆଜ୍ଞା ଯୋଗ ।
ରାକ୍ଷସ ମେଘେ ନ ଦେଖି ଗଲେ, ଲେଖିଲୁ ଯନ୍ତ୍ରମାନ ॥ ୫୯ ॥
ଶୁଣି କାହ୍ନାଇ ହୋଇ ଗତ ଶିରେ ଲଗାଇ ଚନ୍ଦ୍ର ।
ଭକ୍ତ ଭଗବତ-ଚରଣ ଦାସ ଅକ୍ରୂର ଦେବ ଗାନ୍ଧେ ॥ ୬୦ ॥

ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦ

—— x ——

(ଗୁଜ୍ଜରୀ-ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

ଲେଖିଅଛି କଂସ ହୋଇ ମହାଦେବ, ଅବେ ଗୋକୁଳ ନନ୍ଦ ।
ଆଜ୍ଞାପ୍ରମାଣେ ଭେଟିବାକୁ ଆସିବୁ, ନୋହିଲେ ହେଉଣ ବନ୍ଧ ॥ ୧ ॥
ଜାଣୁ ବ ମୋର ବଳ ନାହିଁ ଯେତେକ, ଅଣଖିଳକୁ ଦେଇ ।
ପ୍ରକାଶେ ବଣ ଦେଖି ରଣିଗଜ-ମୁଷ୍ଟିକେ କଲକ ମୃତ୍ୟୁ ॥ ୨ ॥
ଚୋର କଲେ ମନ୍ତ୍ର ବୋଇଲ ରାଜା, ସେକୁ ହୋଏ ଥାଇନ୍ତ ।
ଶୁଣ ଦେଖିଲ ଭକ୍ତି-ପଥି ଯମୁ କଲେ; ଅକ୍ରୂର ଦେଖିଛ ଜଳ ॥ ୩ ॥

କଥାଗାରେ ଗଣ୍ଡ-କୃତ ଦୁର୍ଯନ୍ତ୍ର ଭରି ପାରୁଛ ମୁଁ ଜନା ।
ଅଖଣ୍ଡ ଦୁରସଲ-କାନା ବଢ଼ାଇ, ସହଜରୁ ବଜ୍ରସମା । ୪ ।
କାଳନେଶଙ୍କୁ ସୁନାଶିଂଘ ପନ୍ଦଏ, ଶଙ୍ଖ ଦେଶ ଲଳିଯୁ ।
ପଣ୍ଡିତଗଣେ ଦେବଙ୍କୁ ଭାବନ୍ତି, ବେଦବେଦାନ୍ତରେ ଶ୍ରୁ । ୫ ।
ଧାର୍ମିକ ଦେଶ ଲୋକଙ୍କ ସମ ନୃପତି, ପ୍ରଜା ପାଳନେ ତାଙ୍କ ।
ମୋର ଦେଶରେ ଅସୁରଗଣ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ହୋଇ ନ ବଞ୍ଚଇ ଆଜ । ୬ ।
ଅନ୍ଧ ଦେବତା ଶିଶୁମାନ ନଷ୍ଟନ ଦେଖି ମୋର ଦେହ ଜଳ ।
ସୁଜନ ରକ୍ଷି ଦୁର୍ଜନଙ୍କୁ ମାରଇ, ଏକଥା ମୋହର ମୂଳ । ୭ ।
ଶଙ୍ଖ ଦେଖି ବଡ଼ ଯଜ୍ଞମାନେ ଅଉ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବଢ଼ୁଛ ଦୁଃଖ ।
ଜନ୍ମଭୂମି ଛାଡ଼ି ଅନେକେ ପଳାଇ ଯାଆନ୍ତି ଅମରପୁରୁ । ୮ ।

ଖାଦ୍ୟବଳ୍ଲଭ ଜମ୍ବୁଦାବନ ଯାଏ, ମୁଁ ତଣ୍ଡିଛି କାଶୀମଣ୍ଡି ।
ସୁନ୍ଦରପଟେଣ ନାମ ଧରି ନୃତ୍ୟ, ସହଜ ବାହେଣ ଧରଣୀ । ୯ ।
ସୁଖ ନ ଦେଇ ଯୋଦ୍ଧାମାନ ଜଣିଲୁ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଣ୍ଡ ହୋଇଲୁ ମୋର ।
ଏଣୁଟାରେ ଆଉ ଦର୍ଶନ ନ ଅଛୁ, ଏତେ ଗାଥିମା ତୋହର । ୧୦ ।

ବଳଭୋଜାରେ ସର୍ବଜନ୍ତୁ ମନରେ ଭୟପୁରେ ଥିବେ ଯେତେ ।
ଦସ୍ୟୁ ! ଏଣ ତାଙ୍କୁ ଶରଣ ପଶିଲି ଯେଣୁ ଅନେକ କଲେ ମୋତେ । ୧୧ ।
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁ ସମସ୍ତେ ମୋହର ବଶ ।
ମହାବୃକ୍ଷମାନେ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଲେ ଶୁଣି ମୋର ବାହୁଘୋଷ । ୧୨ ।
ଛାଇ ଗଉଡ଼ ଅନ୍ଧ ହୁଁ ଏତେ ମୂଢ଼ ନ ଦେଖ ମୋହର ଭର ।
ତେବେ ଯେବେ ଧାଇ ରହିବ ଏ ବାଟ ! ଅନେକ ଦହିବ ସୁଖ । ୧୩ ।

ଶମ୍ଭୁର ସାର କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଦାନବ, ପକ୍ଷୀ ସାରି ବୀର ବେଣୀ ।
ଏଙ୍କ ଜିନେ ଅଲିକ ତତ୍ତ୍ୱରେ ମଣ୍ଡ ପକାଇ ଗାଇଲ ମୁଁ ପୁଣି । ୧୪ ।
କୃଷ୍ଣ ନାରଦା, ବେଣୁମା, ଅଘା, ପ୍ରଲମ୍ବା, ବକାସୁ, ଧେନୁକ ବାଦ ।
ତୃଣାବ, ମୁଷ୍ଟିକ, ଶଲ୍ୟ ଆଦିମାନେ ଅଛନ୍ତି ମୋ ଅନୁଚର । ୧୫ ।
କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନ୍ତ୍ର—ତ୍ରିଜଗ ବଞ୍ଚା ଲୋଡ଼ି ।
ନଷ୍ଟ ପ୍ରାଣେ ମୁହିଁ, ଯେତେ ଯାଏ ହୁଅ, ଶିକ୍ଷିବେ ଯେ ଶିଶୁ ସଙ୍ଗ । ୧୬ ।
ଏବେ ମୋର ଅନୁଭବ ହୋଇଛି, ସମ୍ଭାବ ଯେବେ ଆସ ।
ସମସ୍ତ ଦୋଷ ତୋର କ୍ଷମା ହୋଇଲା ମନେ ନ ଧରିବୁ ଶାସ । ୧୭ ।
ସମ୍ଭାବ ଦର୍ଶ ଶକ୍ତି ଭରି ଯେତେ ଯୋଡ଼ିବା ଅଧମ ଅଧି ।
ସଙ୍ଗେ ଦୋଷ ଦିଶ ପଡ଼ିଲେ ଆଉଥିବୁ, ଭକ୍ତରେ ଯେ ସାଧାରଣ । ୧୮ ।
ରାମ କୃଷ୍ଣ ଦେବ ଦ୍ୱାରଙ୍କ ଅକ୍ରୂର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗ କରି ଦେବୁ ।
କେତେ ଲୋକଙ୍କ ତୋର ବେଣନନ୍ଦନ ତାହାଙ୍କୁ ଅନେକ ଦେଖିବୁ । ୧୯ ।

ସେମନ୍ତ ଦେଖିବେ ସମ୍ମୁଖେ କୁବ୍ଜକୁ; ଶୁଣିକଥା ହିନା ହୋଇବେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗ ହୋଇ ଯିବେ, କସ୍ତୁ ନ ଲଗାଇ ଡରେଣି ।୨୦।
କୁଳବତୀମାନ, କେତେ ଦିନ ରହିବୁ, ଯିଥା ମାନି ପରେକବତ ।
ତୋହର ଥାଇଁ ଥାଇଁ କୁବରଜେନଙ୍କି ଆମ୍ଭେ ପଇବେ ଦର ।୨୧।
ଶାଢ଼ୀ ବଢ଼ାଇ ରାଜନନ୍ଦିନୀ ଦେଇ ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ବସିଥାଏ ।
ଆମ୍ଭର ସେଠେ ମାନିଲୁଁ ହୋଇବ ଏଥିରେ ନୋହିବ ଶୁଭ ।୨୨।
କହି ଯାଉଥିଲେ ଚିତ୍ରଲେଖା ହୋଇବ; ଅନେକ ନଦର ଆସ ।
ଏମନ୍ତ ବୋଲି ଟହଁକି ଲେଖିଅଛି, ରେ ଦାଦ ହେଉଲେ ତୋର ।୨୩।
ଶମ୍ଭୁ ଭଣନ୍ତି କୁଦାସ୍ତୁ ଭିତରେ କରୁ ମହାଯୋଗ ସ୍ଵଳ ।
ସମ୍ଭ ଶୁଣିଲ ମଥୁରା ଯିବେ କୃତ ସଙ୍ଗେ କୃଷ୍ଣ ନିଶ୍ଚୟ ।୨୪।
ପରିଜନ ସ୍ଵଳ ବୋଲିଲେ ଗୋପସାଙ୍କୁ ଗୋପଦଳ ଘୋଷଣା ଦେଇ ।
କାଣି ଯାଉଥିଲେ ମଥୁରାପୁର ଯିବେ, ସମ୍ଭାର ସଜାଡ଼ି ଥାଅ ।୨୫।
ଏତେକ ଶୁଣି ଅଶ୍ରୁ ଭରିଲୁ ବରଜ କରନ୍ତି ବିରଜ ରାଜା ।
ବୋଲେ ବନଗ୍ରାମୀ ଭଗବତଚରଣ ଗୋଷ୍ଠରେ ବାଜାଇ ବାଜା ।୨୬।

ଚତୁର୍ଥ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—କଳାସମନ୍ତରୀ ୧)

ଦାଣ୍ଡରେ ଶୁଣନ୍ତି ରାମ କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ହୁଳ ।
ଅଶ୍ରୁ ଭରି ଆସିଲୁ ତାଙ୍କୁ ଧରିନେବା ପାଇଁ ।
ବ୍ରଜ ପରଜା ସମ୍ମତେ
ସଭି ହୋଇଥାଅ, ଯାଇ ଚଳିବା ପ୍ରଭାତେ ।୧।

ଲଳିତା ସାଧୁକୁଳା କମ୍ପ ବାରମଣି ।
ଆସିଲୁଁ ଅନେକ ଦେଖିବୁ ନୃପମଣି ।
ତାହା ଦେଖିବାର ପାଇଁ ।
ଏଣୁକରି କମ୍ପ ଭୂତ ଅଛୁ ପଡିଥାଇ ।୨।

ଶୁଣି ଗୋପଯୁବତିମାନେ ହୋଇଲେ ଆତଙ୍କ
ବଜ୍ର ବାଜି ଥାଇବ ଦୁଃଖର ସେଦେଖ ପାଡ ।
ସେହୁ ମଣ ହେଲେ ଗୋଇ ।
ଏକରୁ ଆନେକ ହେଲେ, କ କରିବା ସହି ।୩।

ପାଇ ଯାତ ମେଳ ହେଉ ଭରନ୍ତି ବିସ୍ମୟ ।
କୃଷ୍ଣ କରୁ ଯମୁନା ଅଇବ ଯାଇ ସ୍ଵଭ ।

ନରେଁ ହୋଇବ ମରଣ ।
ଯେତେବେଳେ ଗୋପ ଛାଡ଼ି ଯିବେ ନାରାୟଣ । ୪ ।

କେ ବୋଲଇ, ମରଣ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଭଲେ ହେଉ ।
ମଥୁରା ନ ଯାଉ କୃଷ୍ଣ ଗୋପପୁରେ ଥାଉ ।
କଥା ରହନ୍ତୁ ସଂସାରେ
ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି ଗୋପୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଶାରେ । ୫ ।

କେଉଁ ଏଣ ଦୃଶା କହି କହଇ ବେଦନ ।
କାଲିଠାରୁ ଛୁଟିଯିବ ଏ ଦେହ ନୟନ ।
ଅନ୍ଧ ହୋଇ ବସିଥିବା ।
ଅନ୍ଧାର ଘରରେ ଯେସ୍ନେ ଦେଖି ନ ପାରିବା । ୬ ।

କେ ବୋଲଇ, କାଲିଠାରୁ କୁମୁଦ ମରିବେ ।
କୁମୁଦ-ବନ୍ଧୁ ଯେସ୍ନେ କୁମୁଦକୁ ଯିବେ ।
ଅନ୍ଧକାରକୁ ବାଢ଼ିବ ।
ସତେ କି ଚନ୍ଦ୍ରମା ଚନ୍ଦ୍ରମଣିକି ଛାଡ଼ିବ । ୭ ।

କେଉଁ କମ୍ବୁଗ୍ରୀବା ନୟନେ ଲୋତକ ।
ଭୂମିକି ଚାହାଁଇ କ୍ଷୋଭେ କହଇ ଅନେକ ।
ଆମ୍ଭ ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ହେବୁ ।
ଭୂଷଣବସ୍ତ୍ରକେ ଅଙ୍ଗ ଅବଶାଙ୍କୁ ଦେଖିବୁ । ୮ ।

କେ ବୋଲେ, ଯମୁନାଗର୍ଭେ ଜୀବନ ତ୍ୟଜିବା ।
ବାସୁଦେବ କଂସନୃପେ ନାମରେ ମରିବା ।
ସ୍ତ୍ରୀ ହତ୍ୟାଦୋଷ ଦୋଷ ପାଇ ।
ସୁଖ ଯିବ ଛାଡ଼ି ନିଜ ଜୀବନ ତ୍ୟଜିବ । ୯ ।

କେ ବୋଲଇ, ଭୋଜପତି ଆମ୍ଭ ଆସୁ ନେଇ
ଆମ୍ଭେ ମରୁଁ ଆମ୍ଭ କୃଷ୍ଣ ଗୋପପୁରେ ଥାଉ ।
ଏଥି କହୁ ଦେବା ଦିଲବ ।
କେ ବୋଲେ, ଏମନ୍ତ କଥା କେବେହେଁ ନୋହିବ । ୧୦ ।

କେଉଁ ପ୍ରେମଶୀଳା ଜଳ ବାନ୍ଧିନ ଧାଇଁଇ
କେହୁ ଦାଣ୍ଡ ଗଲେ ବାନ୍ଧ ଆଉଁଟେ ଛାଡ଼ଇ ।
କେହୁ ଧରଣୀରେ ପଡ଼େ ।
କେହୁ ନିଜ ଭୁଜ ନେଇ ଛାତିସ୍ଥଳେ ବାଡ଼େ । ୧୧ ।

ନଣ୍ଡାର ଉଭାଇ ଦେଖି ମୁଖରୁ ସ୍ତୁତି ।
ମା ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଲି ଦେଖୁ ହୋଏ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ।
ଦେଖୁ ବୋଲେ, ନନ୍ଦ ବାଇ
ନେ ବୋଲେ, ଯଶୋଦା କଥା ନ କହେ ଭଗାଇ । ୧୨

ଏହା ଶୁଣି ସାରଥୀ କହଇ ଯୁକ୍ତିବାଣୀ ।
ଏଥିର ବାରୁଷ ସଖୀ ଅଛଇ ମୁଁ ଜାଣି ।
ମଥୁରାର ନାରୀମାନେ ।
ଜାଣନ୍ତି ମେଳକ ମନ୍ତ୍ର, ଭୁଲନ୍ତି ଭୁଜନେ । ୧୩ ।

ଅକ୍ରୂର ବସ୍ତ୍ରରେ ଅଙ୍ଗଶୀ ଦେଇଛନ୍ତି ।
ଦେଖୁ ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା ବଚନ ନ କହନ୍ତି ।
ସତ୍ୟ ଏ ମୋର ବଚନ ।
ଏଣୁ ଶୁଣି ହେମମାଳା ଧରଇ ସେଦିନ । ୧୪ ।

ଏମନ୍ତ ହୋଇଲେ ସଖୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେ ଦେଖା ।
ସକଳେ କି ଅଛିବେ ଆଜ୍ଞ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଦଳା ।
ଧାଡ଼ା ଛାଡ଼ିଲ ନିଶ୍ଚିତ ।
କେମନ୍ତେ ପଶିବେ ତାଙ୍କ ବୃନ୍ଦ ତାତ ମାତ । ୧୫ ।

ଏତେ କହୁ ବ୍ରଜଘୋଷ ନନ୍ଦପୁରେ ମିଳି ।
ଦେଖିଲେ ଅକ୍ରୂର ନନ୍ଦ ରାମ ବନମାଳୀ ।
ହସି କହନ୍ତି ବଚନ ।
ସଜାଡ଼ନ୍ତି ପରିଜନେ ଅଭାର ସମ୍ଭାର । ୧୬ ।

କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନାଇ ଗୋପୀ ବୋଲନ୍ତି ବଚନ ।
ଅକ୍ରୂର ଆର୍ଯ୍ୟ କି ହୋଇଛେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ଗମନ ?
କଥା କାହିଁ ବାରଣ ?
ମୋଷସବେ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଶୁଭିଛି ଅଗଣା ? ୧୭ ।

କହନ୍ତି ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ଭାଇରୁ-ବନ୍ଧୁସ୍ତ୍ରୀ ।
ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଚଢ଼ାଇଛି କଂସ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ।
ରାମ ଶରଣ ମୋ ହେବ ନେବା ।
ଭଲ ମନ୍ଦ କି ହୋଇବ ଜାଣିଛ ଦଇବ । ୧୮ ।

ପିତା ମାତା ଆଦି କରି ନେବ ମଥୁରାକୁ ।
କାଲି ଯିବୁ ରଥେ ବସି ସର୍ବେ ଦେଖିବାକୁ ।

ଧନ୍ଦ-ଉତ୍ସବ 'ଦେଖିବୁ' ।
ବିନା ଭୁଲ ବୃଥ ଜନ୍ମ ଲେଖିଛୁ ଅଛିବୁଁ ॥୧୯॥
ଶୁଣିଲେ ଗୋପକାମିନୀ ଉଦ୍ଧବ ବଚନ ।
ଶିବା- ବହୁଳେର ଭୁଜଙ୍ଗ ମନମାନି ।
ବନ୍ଦେ ଭଗତ ଚରଣ ।
କୃଷ୍ଣଚରଣ ଘୁଣି ଗୋପୀ ଉଦ୍ଧବ ଭାଷୁଣ ॥୨୦॥

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦ

(ମଧୁପ ଚଉତିଶା ବୃତ୍ତ)

କହୁଛନ୍ତି ଗୋପୀ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ
ଦୃଷ୍ଟି ଶ୍ରୀମୁଖ-ଅରବିନ୍ଦକୁ
ପଥୁଁ ଗଲେ ଅକ୍ରୁର ସଙ୍ଗେ ଘେନି
ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଜାଳାକୁ ହେ ମୋହନ ।୧।
ଝୁମ୍ପ ଖେଳେ ପଡ଼େ ଜାଣି ଯିବ
କାହିଁପାଇଁ ଏ ପିଣ୍ଡରେ ଥିବ
ଘାଉ ଚାଣ୍ଡା ଷାଣ୍ଢ ଘାଇ ବହିଥିଲ
ସେସବୁ ଯେବେ କାଳିଆ ଯିବ ହେ ମୋହନ ।୨।
ଖଳ ଦେଇ ଦାଣ୍ଡ କରି ଯାଉ
ନଗ୍ନ ଚାହିଁଲେ ମଧୁପୁରେ ଥାଉ
ଘଟେ ଅକ୍ରୂର ବୋଲିଲେ ମଣୁଥାଉଁ
ଏବେ ଭୁଲ ଗଲି ବନ ଗନ୍ଧ ହେ ମୋହନ ।୩।
ଘେନିଚେଳେ ଯାଉ ବୃନ୍ଦାବନେ
ସଙ୍ଗେ ଗୋପାଳ ବାଳକମାନେ
ଜଳ କରିଲ ବାଛୁରି ଆସିବାକୁ
ଡିଅ ଲୁକି ଥାଇ ଗୋପୀମାନେ ହେ ମୋହନ ।୪।
ଚୋରି ପଥ ଅଟେ ଯେତେବେଳେ
ପ୍ରାଣ ଆଣଇ ହୃଦସ୍ଥଳେ
ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ଯେସନେ କୁମୁଦ-ବଦନ
ମଥା ଆନନ୍ଦେ ପୁଲକ ଭରେ ହେ ମୋହନ ।୫।

ରଙ୍ଗ ଦେଖି ହେଉଛୁ ଅବଶାଙ୍ଗ
ତନ୍ତୁ ପାଉଛେ ଯେସନେ ଅଙ୍ଗ
ଭବଜାଳ ଦୁଃଖୀ ଭଜନ କରିଲେ
ସେତେକ ସୁଖକୁ ହେଉ ଆନନ୍ଦ ହେ ମୋହନ । ୬ ।

ନବ ଲାବଣ୍ୟ ବାରିଦ ତନୁ
ଦେଖି ଦୁଃଖ ଦୂର କରୁ ମନୁ
ଜୀବନର-ତୋଳା ଦେଖିଲେ ଏ ତୋଳା
କେତେ ପାସୋରି ପାରିବ ମନୁ ହେ ମୋହନ । ୭ ।

କର୍ଣ୍ଣ ଡେରି ଶୁଣୁଥାଉ ବଂଶୀ
ଲାଗଥାଏ ଭୋଗଥାଉଁ ଦୂରି
ଏବେ ସେମାନ ଆନ୍ତୁ ନ୍ୟୂନ ହୋଇବ
କି କରିବୁଁ ବୃନ୍ଦାବନବାସୀ ହେ ମୋହନ । ୮ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ଗର୍ବ୍ବ ଦେଖୁ ଉଦିବ
ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ କେ ଦରେ ଟେକିବ
ଅଘ ଶକଟ ତୃଣୀ ବକା କନାଇ
ବନ ଅନଳ କେହୁ ଲଭିବ ହେ ମୋହନ । ୯ ।

କାଳିଣୀ ବାଳିତ କାହାକୁ
ଭଜୁଁ ଆଣି କେ ଦେବ ନନ୍ଦକୁ
କାଳୀ ଫଣାରେ କେହୁ ନୃତ୍ୟ କରିବ
କେହୁ ତାରିବ ନଶି ବୃକ୍ଷକୁ ହେ ମୋହନ । ୧୦ ।

କାଠ ଭଙ୍ଗି କେ ମାଗିବ ଗାଈ
ଖାଲି ଦେଖିଲେ କେ କରିବ ନାହିଁ
କେହୁ ଲବଣୀ ଚୋରି କରି ଖାଇଲେ
ଘୃଣି ବାହାରୁ ପିଟିବ କିଏ ହେ ମୋହନ । ୧୧ ।

ଆମ୍ଭ ବସ୍ତ୍ର କେହୁ ହରି ନେବ
ନେଇ କଦମ୍ବ-ବୃକ୍ଷେ ବାନ୍ଧିବ
ବଜ୍ରକୁ ଧରି ବରଜ ବହୁତ
ଆମ୍ଭ ମନକୁ କେ ଶକୋଳିବ ହେ ମୋହନ । ୧୨ ।

କିଶାବାଳେ ଦେ ବାଇବ ବଂଶୀ
କରେ କେବ ଗୋପ ଶୁଭ୍ରବେଣୀ
ବାହୁ ସଙ୍ଗେ କଙ୍କଣ ସ୍ବପ୍ନାସମୁଦ୍ରଲେ
ପୁଲକରୁ ଅଙ୍ଗେ ବୃକ୍ଷକଳି ହେ ମୋହନ । ୧୩ ।

ଯାହା ଅଙ୍ଗେ ଲେପିଲୁଁ ଚନ୍ଦନ
ପିନ୍ଧାଇଲୁ ଯାହାକୁ ବସନ
ବନ କୁସୁମ   ମାଳମାନ ଗୁନ୍ଥିଣ
ଯାହା କଣ୍ଠେ ଭରିଲୁଁ ଭୂଷଣ ହେ ମୋହନ । ୧୪ ।

ଯାହା ଚୂଳରେ ଖଞ୍ଜିଲୁ ବେଣୀ
ଯାହା ହୃଦରେ ଭିଡ଼ିଲୁ ମଣି
ଯାହା ସ୍ମୃତିରେ   ଯୁଗ ଯୁଗ ହୋଇଣ
ମଗ୍ନ ଅନାଇ ହୋଇଲୁ ଠିଆ ହେ ମୋହନ । ୧୫ ।

ଯାହା ନାମେ ଗାଉଥିଲୁଁ ଗୀତ
ଯାହା ସଙ୍ଗରେ ଖେଳିଲୁ ନିତ
ଯାହାକୁ ହୃଦବନ୍ଧ   ଧିକ୍ ଅଳପ
ଭଜି ସୁହୃଁଲୁ ଭବ ଭ ଭତ୍ତ ହେ ମୋହନ । ୧୬ ।

ଦେଖୁ ନେତ୍ରସ୍ନାତେ ଠାକୁଥିବ
ମଧୁବନ ହେ ଲଗାଇ ନେବ
କାଳିନ୍ଦୀ ଘାଟ—   ଦେଖଣରେ ଅମୃତ
ଦେବକୁ ପୂଣ ପୂଣ ଉ ଚୁମ୍ବିବ ହେ ମୋହନ । ୧୭ ।

ଭୂତ ଛଡ଼ାଇବ ହେ ଗ୍ୱାଳୁ
ତେଞ୍ଜ ଭାଜିବ ଦୁଃଖ ବାଧାକୁ
ହେଉ ବୃନ୍ଦାବନ   ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁରବ
ବୃନ୍ଦାବନେ ଖୋଜିବୁ ଯାହାକୁ ହେ ମୋହନ । ୧୮ ।

ହେଲି ଯଦମ୍ଭ ହେଉ ବହିବ
ଭୂମ୍ ବନ୍ଧନେ ପ୍ରାଣ ମୁଞ୍ଚିବ
ଧ୍ୱନ ଗଦୁଲଣୀ   ଯମୁନା ଅଳଠାକୁ
ଦୂଣ ହୋଇ ସେ ଦୂରେ ସ୍ନେହ ହେ ମୋହନ । ୧୯ ।

ଖଣ ମୁଖ ମନ୍ଦାକ୍ଷ୍ମୀ ମ ନେ
ପ୍ରାଣ ଯାଇବେ ଭୂମ୍ ବନ୍ଧନେ
ଗୋପ ଭୁବନ   ଅପୂର୍ବ ବନ୍ଦିବ
ଯାନ୍ତୁ ନ ଥିଲେ ନାହିଁ ଗୋପନେ ହେ ମୋହନ । ୨୦ ।

ଯାଚି ହୋଇଲୁଁ ସକଳ ଲାଜୁ
ଦନ୍ତ ଦିନ୍ତ ତନ୍ତ୍ରା ଦେଖିବ ଲାଜୁ

ଗାଢ଼ ପୀରତି   ବାନ୍ଧି ଦେଲୁ କଂସ—
ଦୂରେ ଏମନ୍ତ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ହେ ମୋହନ । ୨୧ ।
ଯାହା ସଙ୍ଗରେ ଫଗୁ ଖେଳନ୍ତୁ
ଯାହା ଜଳକୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଦେଉଥିଲୁ
ଯାହା ପାଇଁ ଋଦ୍ଧ—   ପଲଙ୍କ ପଦାଭ
ଝସିବାକୁ ତୃଷ୍ଣ ବସିଥିଲୁ ହେ ମୋହନ । ୨୨ ।
ଯାହା ମୁଖରେ ଦେଖୁ ଚାମ୍ପ କ
ଯାହା ଜନ୍ମରେ ଦେଖୁ ପଙ୍କଜ
ଯାହା ସ୍ତନକୁ   ଓଲୁର ବେଣୀ ଦଣ୍ଡ
ସାଙ୍ଗକୁ ବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୋଳ ହେ ମୋହନ । ୨୩ ।
ତୁମ୍ଭ ବୟସ ବାଳକ ମେଳେ
ଖେଳୁଥିବ ହେ ଯମୁନା କୂଳେ
ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖିବା—   ପାଇଁ ଗୋପଗୋପୀ
କଳ ନିମନ୍ତେ ଚାଲିବୁ ମେଳେ ହେ ମୋହନ । ୨୪ ।
କଥା ନ କହୁ କାହୁଁକି ଭୁଲି
ଅନ୍ତରେ ଶ ବଲେ ଦେବ ଯାହ
ଗୋକୁଳ ଜୀବନ   ଛାଡ଼ିବୁ ଏ ସ୍ଥାନ
କଥା ଲଗୁଥାଉ ଚିତ୍ତପୂର୍ଣ୍ଣ ହେ ମୋହନ । ୨୫ ।
ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ଗୋକୁଳପତି
ଦୁଃଖ ନ କର ଗୋ ଯୁବତୀ
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରସଙ୍ଗେ   ଯାହା ଦେଖି ଆସିଲୁଁ
ଶୁଣ ରଖିବେ ସବୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋ ଗୋପୀଏ । ୨୬ ।
ନନ୍ଦସୁଣି ଭାଷନ୍ତି ଶ୍ରେଦନ
ଦୋହଲେ ଧରିଣ କର ନିଆନ
ଚରଣ ଧରି   ଅଶ୍ରୁଦେଇ ବାହାର
ଦେବି ଯାଉନ୍ତି ସକଳ ଗଣ ହେ ମୋହନ । ୨୭ ।

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ବରାଡ଼ି; ବାବୁଲା କୁସୁମ ନାଁ—)

ଏଥର ବାବୁ ଶ୍ୟାମଘନ   ତୁ ଗଲେ ମଧୁବନ
ଯାହା ସୁଖ ଏକାଇ କହିବ,

ଦେଖିବ ଯାଦବଗଣ ଶୁଣ   ଅସ୍ଥିର ହେବ ଜୀବନ
କହି ଧବଳରେ ଝୁରୁଥିବ ରେ ଜୀବଧନ ।
ଜୀବନ ବନ୍ଧୁକି ଯେତେକ ଧ୍ୱସ
ସ୍ମରି ରାଧେ ଯେତେକ ଧ୍ୟାନ ଦେଖ ରେ । ୧ ।

ତାହା ଅଙ୍କେ ଚନ୍ଦ୍ରସମ   ଲେପିବ ଦିବ୍ୟ ଚନ୍ଦନ
ନିଦ୍ରାରେ ସେ ଦେଖୁଥିବ ସ୍ୱପ୍ନ ।
ତାହାଙ୍କୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ ଦେବ,   ବସ୍ତ୍ର ପାରି ଶୁଆଇବ,
ସିଂହାଙ୍କୁ ସାଲିବ ଦେଖୁ ଶୁଣି ରେ ଜୀବଧନ ।
ଏ କଥା ସ୍ମରଣ ଯିବ ମନ ।
ଦର୍ଶ ଯେବେ ଯିବୁ ମଥୁରା । ୨ ।

ତା ଶ୍ରୀକ ପାଦୁକା ଦେଖି   ଝୁରୁମେ ଦିବ୍ୟ ଯୁବେଶ
ତାହା ଲଲାଟରେ ଦେବ ଟୀକା
ତାହାର କର୍ଣ୍ଣ କୁଣ୍ଡଳ   ଶୋଭିବ ରେ ମୋର ବାଳ
ତାହା ପାଇଁ ଝୁରୁଥିବ ଅନ୍ତରେ ଜୀବଧନ ।
ତାହା ଅଙ୍ଗ ଧୂଳି ଦେବ ପୋଛି ।
ତାହାକୁ ଯା ଚିହ୍ନାଇବ ଯାଉଛେ । ୩ ।
ଯେତେବେଳେ ବନେ ଯାଇ   ସଙ୍ଗରେ ମୋ ପ୍ରାଣ ନେଇ
ଜୀବନେ ବିଚ୍ଛେଦ ନ ସହିଲି,
ଏବେ ଚିନ୍ତୁ ମଥୁରାକୁ   ମୋତେ ସମର୍ପି ତାହାକୁ
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ନ ଦେଖିଲେ ମୁହିଁ ରେ ଜୀବଧନ ।
ଜୀବନ ଧାରିବ କେମନ୍ତେ
କୁ ମୋତେ ଅନ୍ତର ହେଲେ କିଏ ରେ । ୪ ।

ସର୍ବ ଲକ୍ଷଣ ଅଧମ   ପଦ୍ମନାଭ ସୁଧାଧର
ମୁଖେ ଦେଖିଲି ଥୁ ଥୁ କରି ଚିନ୍ତୁ ।
ସେତେବେଳେ ଜାଣିଥିଲି   ଯଉଠାରୁ ବଳି ଥାଇ
ଦେଖ ସେ ଘଟି ପାଦସ୍ପର୍ଶ ଭୁଞ୍ଜି ରେ ଜୀବଧନ
ଏବେ ଭୁଲି ହୋଇବ ସେ କଥା
କି ନ ଜାଣେ ପାଞ୍ଚୁଣି ବଧାଇ ରେ । ୫ ।

ଧୂଳି ଖେଳାଇ ଥିବୁ,   ଛାଡ଼ି ମୋତେ କୋଳି ଦେବୁ
ବସନେ ଘୋଡ଼ାଇ ମୁଖ ଚୋରି
ଶୋଇଥାଇ ଥରଥର   ଦେଖିଲେ ଅଙ୍ଗାର ଘର
ଭୟ ପାଉଛ ନ ପାରୁ ଛାଡ଼ି ରେ ଜୀବଧନ ।

ମଧୁପୁରେ କୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନ
ଭଜିଲେ ନା ଧୂଶି ଭକ୍ତ ଶ୍ୟାମ ରେ । ୬ ।

ପାଟ୍ଟୁ ତୋଳି ଚିତ୍ରପଟ୍ଟ ନାନା ଭକ୍ତଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି
ଲେଖ୍ୟେ ଯାଇ ସେ ଘଣ୍ଟୁ ପଳାଇ
ଏବେ କଂସପୁର ଗିରୁ ସୁଷମମାନ ଦେଖିବୁ
ଭକ୍ତ ପାଖକୁ ଅଟଳି ଥାଇ ରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ।
ମାଏ ବୋଲ ଡାକିବୁ କାହାକୁ
ସାହା କାଟେ ଆଷା ବୋଲିବାକୁ । ୭ ।

ନିଶାକାଳେ ମୋର କୋଟିଲ ଶୋଇଥିଲ ଗୃହତଳେ
ସ୍ୱପନରେ ଦେଖି କେସ କର
ମା ବୋଲି ତୋତେ ପଡ଼ୁ ଭଣ୍ଡେ ଧୂଳିଭୂଷି ଦେହୁ
ପୁଣି ଚୋଷ ଯୋଡ଼ି ବୋଲୁ ବାସ ରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ।
ସେ କଥା ସୁମରି ମନ ଗିରା
ଲଠେ ବୋଲି କାନ୍ଦୁଛି ଡାକିବ ରେ । ୮ ।

ପ୍ରଭୁଡାକାଳେ ବେ ଯୋଡ଼େ ଆକଟ ସୁଧା ଅଧରେ
ପକାକୁ ଭୁଞ୍ଜାଇଦେବ ସର ।
ହେ ଧନ୍ୟ ମଣ୍ଡନଦଣ୍ଡ ଭୁଜବ ମୋ ପଦ୍ମଖଣ୍ଡ
ଭାକ୍ତାକୁ ବଞ୍ଚିବ ଅଜୁନିର ରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ।
ଡାକୁ କାହେ ତାଅଙ୍କାର ଗିରି ।
କାହାକୁ ଗଞ୍ଜିବେ ଗୋପିପୁତ ରେ । ୯ ।

ଯାହା ନାମେ ଗୋପନାରୀ କହିବେ ମୋତେ ସୁଧାଇ
ପାଖା ଭକ୍ତ ଛଡ଼ାଇବ ମୁହିଁ ।
ବେଣୁ ଛନ୍ଦ ଦେଖାଇବ, ଝେଲେ ବେଣ୍ଟୁ ବେଶାଇବ,
ଅଧମ ମା ଅଧରେ ଦେବାକି ରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ।
ପାଖକୁ ବୋଲିବ ଶୁଳଭୂଷା ।
କାହାକୁ ଡାକିବ କର ଧରି ରେ । ୧୦ ।

ଗାଈ ବେ ବଛାଇ ବେଳବ ଗ୍ରାମ ସହେ ବନ ଗିଳ
ନାନାଇଣ୍ଡେ ବେ ବାଇକ ବଂଶୀ ।
ହରିବ ବେ ବାଳବେଳି, ମଧ୍ୟେ ନାଚୁଛି ଉଳି
କାହାକୁ ଗୃହେ ବୃନ୍ଦାବନେ ରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ।
ଅପୂରବ ଶ୍ରୀବ ଭୁବନ ।
ଅଛି କାହିଁ ଦେଖିବ ସେମାନେ ରେ । ୧୧ ।

ସେହୁ ଆଶିବେଦ ନାଦନ୍ତୁ, ଦାଣ୍ଡେ ଖୋଜିବ ଭାଷାକୁ
ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବ ନାରିମାନେ,
ସେଖନ୍ତୁ ଲହେନ୍ତୁ ପକାଇବ ନାରୀଙ୍କ ଆଗେ ନାନ୍ଦିବ
ଥାଳ ନେଇ ପାଏ ମଙ୍ଗୁଳେ ଦେଇ ଜୀବଧନ ।
ତାଙ୍କ ପାଣି ବାଳ ଝୁଲେବ ଫୁଲ
ସ୍ନେହେ ନେଇ ବର୍ଣ୍ଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ରେ । ୧୨ ।

ଏତେ ବୋଲି ଯଶୋଦାଣୀ, ନନ୍ଦ ବଚନ ଶୁଣି
ତୁମ୍ଭ ଦେଖ ଏମ ଗଣ୍ଡୁଟେଲେ,
ଗୋପାଳର ମୁଖ ଚୁମ୍ବି, ଡୋଳନ୍ତୁ ସେ ତାହା ଦେଇ
ତାଳୁ ଗିବ ମଥୁରାମଣ୍ଡଳେ କର ଦଲନ ।
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେ ନେଥିଲୁ ବଳି ।
ଉପରେ ଦେଖି ଜନ୍ମଭୂମି ରେ । ୧୩ ।

ହୁ ସେ ଭଲେ ବନମାଳୀ, ନିନାଳ ନେଇ କୁଳର
ନ ଜାଣିଲ ଚଳୁବାଳ ଶ୍ରେଣି ।
ନ ମୁଣି ନନ୍ଦାଳ ବାଣୀ, ଜାଣି ନ ପାରିବ କେଣା
ଏଥୁଭାବି କହୁଅଛି ଶୁଣ ରେ ବଳରାମ ।
ସଙ୍ଗେ ବାଳକ ନେ ଛାଡ଼ି ସବେ
ତେବେ ନ ପଶିବ ବାହୁଡେଣେ ରେ । ୧୪ ।

ଦେଖ ନୋହେଁ ତୋ ପରୁର, ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଘର
କାହିଁ ନ ଦେଖିବ ସ୍ନେହକୁ,
ଦାରୁଣ ନୃପଙ୍କ ଦଣ୍ଡ, ଶୁଣିଲେ ବାଳର ଚେତ,
ଶୁଣିବା ଯାଇ ଏଥ ରାମକୃଷ୍ଣ ରେ ବଳରାମ ।
ଗାଇବାକୁ ପଥ ବୃନ୍ଦ ଥିବ ।
ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି ଆସି ଗୋପିଣ ରେ । ୧୫ ।

ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ରୋହିଣୀ, ପାଇଣ ରୋକୁଛେ ଧରଣୀ
ରାମ ରାମ ବୋଲି ବାହୁନାଇ,
ଦେଖିଲେ ଧରି ନିଜ ସୁତ, ବୋଲନ୍ତି ହୋଇ ଅଧୀର,
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖରୁ ଲୁହ ଯାଉଛି ରେ ବଳରାମ
ମନ କଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି ଭାଙ୍ଗିଲୁ ।
ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଏ ଦଶା କରିଲୁ ରେ । ୧୬ ।

ଶୁଣି ଅକ୍ରୂର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ, କହିଲୁ ଦେଖନ୍ତୁ ଶାଳ,
ଯାଉ ସଙ୍ଗ, ମାତୃକୁ ବଳିକ,

ସାଜିଲେଣି ବୋଲେ ନନ୍ଦ, ଦେଖିଲ ସ୍ୱପ୍ନ ଗୋବିନ୍ଦ,
ସଜ ହୋଇଅଛନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରୀମଣି ସେ କଂସଭୂପ ।
ଶୁଣି ବୋଲେ ସାଙ୍ଗ ବେଶ କର ।
ରଙ୍ଗରେ ଯୋଗିବେ ଦାଣ୍ଡଧାଇଁ ହେ । ୧୭ ।
ସାଜିଲେ ଗୋପାଳକୁଳ, ପଡ଼ିଲା ଗୋଟେ ହୁଳହୁଳ
ନନ୍ଦ ନଗରୀଙ୍କୁ ଅର୍ପିଛନ୍ତି,
ଉଠିଲେ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ, ବସିଲେ ଅକ୍ରୂର-ଯାନ
ଯେଉଁଯାନେ ଉଠାଇ ଅଛନ୍ତି ସେ ଶ୍ୟାମବନ୍ତ, ।
ହୋଇଛନ୍ତି ଶୋଭନ କାନ୍ତିଶ ।
କୋଟିଏ କାମଙ୍କୁ ପାରେ ଜିଣି ସେ । ୧୮ ।
ସ୍ୱପ୍ନ ସଜ ଅତି ଶୋଭା, ଦେଖୁ ମନ-ଲୋଭ ଲୋଭା,
ଯେମନ୍ତ ଯୋଏ ଏହିମତି ସଜ,
କେଳି ମଞ୍ଜୁ ହିଙ୍ଗୁ ସଙ୍ଗେ ମଣିଗଣ ବନ୍ଧା ରଙ୍ଗେ
ଦେଖନ୍ତେ ଶୋଭା ବଇଜୟନ୍ତୀ ସେ ଯୋଗୀମାନେ ।
କେଶପାଶେ ପିନ୍ଧାର ଘଉଣୀ ।
ଦେଖି ଶୋଭା ପାଇଛନ୍ତି ଧରଣୀ ସେ । ୧୯ ।
ଗହଳ ଗୋକୁଳବାସୀ, ଆନନ୍ଦ ହୋଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ,
ବସ୍ତ୍ରହର ଯିବ ଏବେ ତ୍ୱରା,
ମଥୁରାକୁ ଯିବେ ହୃଷ୍ଟ, ମାରିବେ କଂସକୁ ଧର
ଏତେ ବୋଲି ଆନନ୍ଦେ ଚଳିଲେ ସେ ବନ୍ଧୁଗଣ ।
ଯନ୍ତ୍ରେ ରଥେ ବସିଲେ ଗୋପୀନାଥ ।
ଭକ୍ତଦାସ ହୋଇଲା ଅନାଥ ସେ । ୨୦ ।

ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଆହାରୀ । ଚୁଡ଼ାର ବାରମାସୀ ବାଣୀ (?))

କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗମନ ଦେଖି ଛନଛନ ହୋଇ ସକଳ ଗୋପାଙ୍ଗନା ।
ସୁନ୍ଦର ଗଉରବ ବାନ୍ଧି ନ ପାରନ୍ତି ଆରତେ ସଞ୍ଜଳନୟନା ।
ଭାବନ୍ତି । ଆହେ ଶାର୍ଙ୍ଗଧରବଦନା !
କାନା ଯୋଡେ ଦେଖେ ନାଶି କରିଯାଅ, ନୋଡ଼ି ଗୋପୀକୁଳ-ଭୂଷଣା ! ୧ ।
ଦଶରଥ ସୁତ ଥାଏ ନନ୍ଦସୁତ ଛାଡ଼ୁଛ ତ ଆସି ବାହୁର ।
ସେ ଛାଡ଼ିଲେ ସିନା ଏତ ନାରୀବା, ତୁମ୍ଭେ ତ ଛାଡ଼ୁଛ ଅପାର ।

କୃଷ୍ଣ ହେ । ସେ ବଧିଲେ ଏତ କାଳୀୟ ।
ତୁମ୍ଭେ ସେତେବେଳେ କାଳୀ ମାର ଯାଉଅଛ ଏବେ ଦେଖ ତାଙ୍କୁ ନାଗ ବ ? ୨ ।
ତୁମ୍ଭେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଏଣୁ ମିତ୍ରପକ୍ଷ ବଡ଼ୁଛ ।
ସେ ତାଡ଼କା ମାର ଖଡ଼ ବନେ ପଶିଲେ, ତୁମ୍ଭେ ଏବେ ବେଡ଼ଇ ଯାଉଛ ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ସେ ନେଇଥିଲେ ସହୋଦର ।
ତୁମ୍ଭେ ସେହିରୂପେ ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ନେଉଛ ଗୁମ୍ଫି ହେଲ ଏକ ପ୍ରକାର । ୩ ।
ତାଙ୍କୁ ସୁମନ୍ତ୍ର ରଥରେ ବସାଇ ନେଲେ ଘୋର ବନକୁ ।
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅକ୍ରୂର ସେହି ପରକାରେ ନେଉଅଛନ୍ତି ମଧୁବନକୁ ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ସେ ଘରେ ନେଇଥିଲେ ନାରୀ ।
ଏହି ଗୁଣେ ତୁମେ ଜଣା ପଡ଼ୁଅଛ, ଆଉ ସକଳ ଗୁଣେ ସରି । ୪ ।
କେଉଁ ନାୟିକା ଏହା ଶୁଣି ବୋଇଲା, ଏମନ୍ତ ନୁହଇ ଗୋବିନ୍ଦ ।
କୁସୁମ ସୁବେଶ ଦେଖିଲେ ଭ୍ରମର ଯେସନେ ଲୁଟଇ ଆନନ୍ଦ ।
ସେ ଯେସନେ । ପୁଷ୍ପ ଲଗାଇ ରସ ନିଏ ।
ପ୍ରାନ୍ତେ ତାହାର ଛାଡ଼ି ଯାଇ ତୁଟଇ, ଅନ୍ୟ କୁସୁମ ପାଶେ ଯାଏ । ୫ ।
ସେହିମତେ କୃଷ୍ଣ ଛାଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନବାସୀ ।
ସ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ ଦୁଃଖ ଏହା କରି ଜାଣ, ଯେଣୁ ପାଇବ ବେଶ୍ୟାଣୀ ।
ଏମନ୍ତ । ଶୁଣି ଆଉ ଗୋପୀ ବୋଇଲା ।
ବାଉ ହୋଇକି ପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର-ପଥା ଏବେ ସଖି ! ବୋଇଲା । ୬ ।
ହେ ବୋଲିଲ, ସବୁଠି ଯିବାରେ ବୋଇଲେ ଅମୃତ ଭକ୍ଷଣା ସାଗର ।
ନାନା ରତନ ଗର୍ଭରେ ଦେଖି କଷ୍ଟ ହେବ ? ମୁଖେ ନାହିଁ ମଧୁର ।
ସେ ଯେସନେ । ତୃଷାର୍ତ୍ତି ତୁଟା ନ ଯାଇଲା ।
କୃଷ୍ଣ ଜଳ ବୋଲି ନେତ୍ରରେ ଖାଇଲେ ମୁଖେ ଦେଇ ପ୍ରାଣେ ମରଇ । ୭ ।
ହେ ବୋଲେ, ତାହାଙ୍କୁ ସମାନ ନୋହିବେ, ଗୁଣ ଗୋଟିଏ ହେବ ଜଣା ।
ସେ ଗୁଣ ଏବେ ଏଠାରେ ଜଣାଗଲା ଯେଣୁ ନୋହୁଅଛି କରୁଣା ।
ସଜନ । କାହାକୁ କହିବା ଗୁହାରି ।
ଯେହ୍ନେ ଶୁଣନ୍ତା କୁବଜ୍ଜ୍ର ବେଦନା ସେହ୍ନ ତ ଯାଉଛି ସହାରି । ୮ ।
ଏତେ ଜଣ୍ଡ ବେଣୀରେ ଏକଲୁ ଆଉଟେ ଓଗାଳ ରହିଛନ୍ତି ପଥ ।
ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ମୁହଁ ବାଟରେ ଦେଖନ୍ତି ବାହୁଡ଼ାଇ ନେଲେ ରଥ ।
ଅକ୍ରୂର । ତୋହର ଗୋପକୁ ନ ମିଳେ ।
ଆଜିଠୁଁ ମନ୍ଦତ କହୁଅଛୁଁ ସତ ଗୋପାଳମାନେ ବ ଖଟିବେ ! ୯ ।
ବାଳ ସର୍ବ ହୋଇ ଗୋପସୁନ୍ଦରୀ କହନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ଅକ୍ରୂରକୁ ।
ବାହୁଙ୍କ ସେବନ କରନ୍ତି ମଦନ-ମୋହନ ମୁଖ-ସରୋଜକୁ ।

କୃଷ୍ଣ ହେ । କିଛି ନାହିଁ କଂସ ଭାବୁଛେ ।
ଭୂଧର ମୁଦ୍ଗର ଅସ୍ତ୍ର ଶାଣିଣ ଧରୁଅଛି ଯେତେବେ ବୋଲିଲେ । ୧୦ ।

ସେତେବେ ସଙ୍କଟମାନଙ୍କୁ ଭାବିଛି ଏବେ ଏ ତାହା ପାଶେ ଭୁଲି ।
ମଥୁରା ଯିବ ବୋଲି ସଜ ହୋଇଣ ରହିଛି ଜନଙ୍କୁ ନାଶୁଛି ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ଜୀବନ ଭୁଲିଲ ଏ କଥା ।
କେବଳ ସେ ତୋର ଗୋବିନ୍ଦ ନେଇ ଯାଉଅଛି ମୁଖ କରିଣ । ୧୧ ।
ଗୋଧନ-ଅଇଠ-ଦିଲ୍ଲି-ଦୁକୂଳ ପଞ୍ଚେ ଦେଖି ପାଉଥିଲୁ ।
ଛାଡ଼ିଲା ଦିଅବ, କାନ୍ଦିଲେ କି ହେବ, ମଥୁରା ଯାଇ ସ୍ନେହ ହେଲା ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ସେ ସେତେ ଘନ ରହିଥାଇ ।
ମୁଖରେ ଅନଳ ଲଗାଇ ଶବର ପ୍ରାଣେ ମାରି କୁଶେ ଦେଇ । ୧୨ ।

ସେହିରୂପେ ଆମ୍ଭେ ସେହିରୂପେ ତୁମ୍ଭେ ସେହିରୂପେ ହେଲୁ ଅଧୁରି ।
ମଥୁରା ନାଗରୀ ସେତେ ଭଲ ଅଟେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଏ ହେଲୁ ଏଥର ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ସେ ସବୁ ହୋଇଲେ ଅଭିମାନୀ ।
ତାଙ୍କ ବଦନ-କମଳ ଶୁଖାଇବ ଅମ୍ଭ ଦୋଷ ଜାଣି ଦୋଷି । ୧୩ ।
[illegible]-ଅଙ୍ଗଦ-[illegible]-ଅଧର-ଜନକ-ମଣ୍ଡଳ-ଭାଜନ ।
ସମ୍ମାନ ଗୁଣର ରସ ଲାଗିଲେ ସେ ସେତେ ହୁଅନ୍ତି ମଳିନ ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ସେହିପରି ହେବୁ ଆମ୍ଭେ ।
ତପନ କିରଣ ଲାଗିଲେ ଯେସନ ହୋଇଥାଏ ଶତଦଳୀ । ୧୪ ।

ଭଳ ସେ ସେତେ ରୋଗ ଭୂମି ଛାଡ଼ି, ଅନାଥ ସୁଗନ୍ଧ ନନ୍ଦନ ।
ତାଙ୍କୁ ରସ କଳି-ବାଡ଼ି ଦେଇ ନଥାଇ, ତେସନ ହେବୁ ଗୋପୀଜନ ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ସେହିମତି ହେବୁ ନିରେଖି ।
ଭଣାଇଲେ ଏକ ଦିଶାଇ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସ୍ୱପନେ ସେ ଦେଖି ଶୁଭ ଦେଖି । ୧୫ ।
ରହିଥାଉ କଥା ତହିଁ ପଦ୍ମିନୀ କୃଷ୍ଣ ବିନୁ ଗୋପୀ ମଲେ ।
ଆଉ ନ ମରି ପାରିବା ତୁମ୍ଭେ ଯାଇ ମଥୁରାରେ ରହିଲେ ।
କୃଷ୍ଣ ହେ । ସ୍ତ୍ରୀବଧ ଦୋଷ ଏ ପାତକ ।
ପାଳିଲ ଜନଙ୍କୁ ନାଶିଲେ ବୋଲି ଲୋକେ ଅପବାଦ ହୋଇବ । ୧୬ ।

ଭରି ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ ଭରି ବହଇ, ସେ ନର୍ମ ଭାବୁଛି ସ୍ୱାମୀ ଭ ।
ଆମର ଜୀବନ ଧରି ନେଇଅଛୁ, କି ନ ଶିଖିଲୁ ଆମ୍ଭେ ତୋଡ଼ର ।
ଅକ୍ରୁର । କ୍ରୂର ସ୍ୱଭାବ ବିଦ୍ୟଅଛ ।
ଆମ ଗୋବିନ୍ଦ ଅମ୍ଭ ଦେଖ ନୟନ ତାଙ୍କୁ ମାରି ଘେନି ନେଉଅଛ । ୧୭ ।
ସ୍ତ୍ରୀ ବଧ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଦୋଷ ହୋଇ ଛେଦନ କରୁଛ ମୂଳକୁ ।
ଅହିଂସା ବୋଲି ଏବେ ଯେ ଜାଣିଲୁ ପୂଜା ଭଗବାନ ହେଲୁ ତାଙ୍କୁ ।

ଅକ୍ରୂର । ନୃପସେବକେ ଭକ୍ତ ସ୍ୱଚ୍ଛ
କଣ୍ଟକ ଅଙ୍ଗରେ ଅଛି ପ୍ରକାଶରେ ପାଶକୁ ନାହିଁ ଯାନ ବାଡ଼ ॥ ୧୮ ॥
ତଥାପି ଧୂର୍ତ୍ତଜନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ କେବେହେଁ ତ୍ୟାଗଇ ଅନ୍ତର ।
ଏକଥ ଭସ୍ମ ପାଇଲେ ଯୋଗନ୍ତି ଯେସନେ କେଳିକ ମନ୍ତ୍ର ।
ଅକ୍ରୂର । ସ୍ୱଜାତି ଦେଖି ମିଳିବାର ।
ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଛିଦ୍ର ନ ପାଇଲୁ, ଯେସନେ ନିଜ ଅଙ୍ଗ ଛଳ ॥ ୧୯ ॥
ସମ୍ଭୁ ଯେସନି ଖାଇବୁ କି ଭୁଖି ହୋଇ ଦନ୍ତବଦନେ ଦେଉ ବୃନ୍ଦ ।
ବଳ୍ମୀକସ୍ଥଳ ହୋଇଲେ ତ ହେବ ବୁଝି ଭାଙ୍ଗିଲୁ ବାଡ଼ ଘର ।
ଅକ୍ରୂର । ଏଥିନିମନ୍ତେ ତୋର ପ୍ରବନ୍ଧ ।
ଭଲ ମନ୍ଦ ଭୁଲ କଥା ନ ବୋଲୁଛୁ, ଶିଶୁବୁଦ୍ଧି ତଳ ଅବଧି ॥ ୨୦ ॥
ନାରୀ । ପ୍ରଭାତେ ବଦନ ନାରୀମାନେ କାନ୍ଦନ୍ତି ଅକ୍ରୂର ନନ୍ଦନ ।
ଗୌରବଖଣ୍ଡିତେ ଦଣ୍ଡ ଭୁକ୍ତାଗଲେ ନେଇ ଲଙ୍କା ଭୁଲ ସଦନ ।
ରମଣୀ । କରନ୍ତି ବରଣ ବିଳାପ ।
ଭଗବଚ୍ଚରଣ ଦାସ ଭକ୍ତେ ଅବେଳେ ଯୋଗି ଯାଉଛୁ ଗଢ଼ୁ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—କଲହଂସ କେଦାର (?))

କୃଷ୍ଣ କହନ୍ତି, ଶୁଣ ଗଉଡ଼ବାଳ । ହୃଦ୍ଦ ଦେଖିଛ କି ବୃନ୍ଦାବନ ହେ ।
ତାରୁଣ୍ଟି କି, ଗଲେ ଅଂଶୁ କାହିଁ ପଦ୍ମ ବନ୍ଧନେ ଲୁଚି ରହିବ କାହିଁ ହେ ।
ନିଜ ନ ଯାଇ କାହିଁ ବସିବ ମନ । ଏମନ ଚତ୍ତ୍ୱିଲ କି ନ ଦେଖି ଗମନ ହେ ।
ଗର୍ବ ଥିଲେ ଲୁଚାଇ ନିକଟେ ଅଛି । ସୃଷ୍ଟି ଧନକୁ କିଏ କରି ଯାଉଛି ହେ ॥ ୨ ॥
କୃଷ୍ଣ ବଚନ ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ଗୋପୀ । ନ ଦେବ କାହିଁ ଅମ୍ଭ ସମାନେ ପାପୀ ।
ଠକି ଯାଉଛ ଏଣୁ ଗୋପୀଜନବନ । ହେଲୁଁ ଜାଣି ଜୀବନ୍ତ ମୃତ ସମାନ ହେ ॥ ୩ ॥
ବୋଲିଲ ଯେ ପଦ୍ମକୁ ନ ଛୁଇଁ ଅଳି । ଅନ୍ୟ କୁସୁମ ଦେଖି ତତ୍କ୍ଷଣେ ଚାଲି ହେ ।
ରଖିବ କାହିଁ ଅଳି ତାହାର ହେତୁ । ନ ଶୁଣି ସେହିମତେ ଆପଣ ଦୁଃଖ ହେ ॥ ୪ ॥
ଗନ ଗୃହକୁ ବୋଲି ଯାହା କହିଲ । ଏ କଥାରେ କପଟ ବୁଦ୍ଧି ଚହଲୁ ହେ ।
ମାରିବା ପାଇଁ ଅଛ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ । ଏଣୁ ଦେଖାଇ କହୁଅଛ ଗମନକୁ ହେ ॥ ୫ ॥
ତୃଷ୍ଣାଆତୁରେ ଯେସନେ ଚାତକ ପକ୍ଷୀ । ଭୁଞ୍ଜିଲା ନ ଦିଏ ଘନକୁ ଦେଖି ହେ ।
ପ୍ରୀତି ଭଜିବ ବୋଲି ଚଢ଼ି ବନ୍ଧୁରା ସେହି ପ୍ରକାରେ ବିନା ତୁମ୍ଭ ଅନ୍ନ ନ ହେ ॥ ୬ ॥
ତଥାପି ତୃଷ୍ଣା ନ କଲେହେଁ ଜୀମୂତ । ଚାତକ କି ବଞ୍ଚିବ ଦଣ୍ଡେ ନିଶ୍ଚିତ ହେ ।
ଏ କଥା ଶୁଣି ଅମ୍ଭ ବଚନ ଶୁଣ । ନ ଶୁଣ ବୋଲି କିଛି ଯଶୋଦା ଗୁଣ ହେ ॥ ୭ ॥

ଝଣିଭୂଷଣଧ୍ୱନିପୂର ଶୁଣି । ଦୂତି ବୋଲନ୍ତି, ଶୁଣ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିଣୀ ଗୋ ।
ଉତ୍ତର ଦେଲେ କଂସ ଭଗିନୀ ବେଶ । କି କଥା ଅଳ୍ପ, ସଖୀ, ବଚନ ଶେଷ ଗୋ ।୮।
ବୋଲନ୍ତି ଗୋପବାଳି, ଶୁଣ ସୁନ୍ଦରି । ଜାଣନ୍ତି ମନ୍ଦପନ୍ତୁ ମଥୁରାନାରୀ ହେ ।
ଏଣୁ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବ୍ରଜବନିତାମାନେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନ ଛାଡ଼ିବେ ଗୋପନନ୍ଦନେ ହେ ।୯।
କୃଷ୍ଣ ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ, ରମଣୀବୃନ୍ଦ । କସ୍ତୁରି ସମାନ ତ ବସ୍ତୁ ଅଛି ଗୋ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ସମାନ କାହିଁ ହେବ କୁସୁମ । ସମାନ କଲୁ ଲେଖକ ସିନା ଭ୍ରମିଷ୍ଟ ଗୋ ।୧୦
ଯାଉ ଉପର କାହିଁ ସମାନ ମୂଲ । କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗରେ ଗାଆ ଦେଖରେ ବି ଭୁଲ ଗୋ ।
ପିତ୍ତଳ ନୋହେ କନକଅଙ୍ଗ ସମ । ଚନ୍ଦ୍ର ପାଦୁକେ କାହିଁ ରହିବ ତମ ଗୋ ।୧୧
ସେହି ପ୍ରକାରେ କାହିଁ ମଥୁରାନାରୀ । ସେ ହେବେ ତୁମ୍ଭ ଭଳି ଗୁଣରେ ସରି ଗୋ ।
ରହିବୁ ନାହିଁ, ଯାଇ ଆସିବୁ ଆମ୍ଭେ । ସେମାନଙ୍କ ଦଥ ସଖୀ ମନ୍ତ୍ର ଆରମ୍ଭେ ଗୋ ।୧୨
ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ବାଣୀ ଶୁଣିଲେ ଗୋପୀ । କହନ୍ତି ସୁନାଗାରୀ କି ଭୁଲି ହେଲ ତେ ।
ନାହିଁ ଧରିବ ଏଥି କିଛି ଅଣି । ବେଢ଼ି ବସିବୁ ଆମ୍ଭେ ଅବଳା ପ୍ରାଣୀ ହେ ।୧୩
ଘଣିଲ ଅନ୍ତର ଦେଲେ ସେମନ୍ତ ହେଲ । ସର ଭୁବନ ନାହିଁ, ଅନାଇ ଥାଉ ହେ
ଏବେ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ଅନ୍ତର ହେଲେ । ଯଶୋଦା ନନ୍ଦ ପିତ୍ରେ ରହିବ ଭଲେ ହେ ।୧୪
କରି ସେ ହସ୍ତୀରୁ ଆସିବା ଯାଏ । ନଇଲେ ପ୍ରାଣ ଦେବୁ ତୁମର ଲାଗେ ହେ ।
ଭଜ ବ୍ରଜବନ ଅପକାର୍ତ୍ତି ପାଇବ । ସ୍ତ୍ରୀ ବଧ ତଥା ଦୋଷକୁ କେବେ ବହିବ ହେ ।୧୫
କୃଷ୍ଣ କହନ୍ତି ଶୁଣ ଗୋପଗନ୍ଦୀ । ନ କରି ଚିନ୍ତା ତନ୍ତ୍ରା କାନନବାଟି ଗୋ ।
ଧନୁର୍ଦ୍ଧର କଅରାଳ ଦେଖିବୁଁ । କଂସକୁ ମାଟି ଦେଇ ଗୋପେ ଆସିବୁ ଗୋ ।୧୬
ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭ ଜୀବନ । ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ନିତ୍ୟେ ପିଇବା ଯୌବନ ହେ ।
ଚିତ୍ତ ରହିବ ଗୋପେ କହୁଛୁ ସତ । ମଥୁରା ଲୋକଠାଣି ପ୍ରାଣ ପ୍ରାପତ ହେ ।୧୭।
ଗୁଣସିନ୍ଧୁଙ୍କ ଭଣି ଶୁଣି ଗୋ ସଖି । ଏମନ୍ତ ନିବିଡ଼ କି ଆମ୍ଭେ ପାରିବୁ ବୋ
ପ୍ରବାସୀ ହୋଇଏ ଯେବେ ପ୍ରାଣନାୟକ । ପୁଣି ଆସିଲେ ସୁଖ ହୋଏ ଅନେକ ଗୋ ।୧୮
ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ଗୋପୀ ବୋଲନ୍ତି ଭଲ । ଆଇଲେ ଭଲ ସିନା ଗଲେ ମନ୍ଦ ହେ
ସେହି ପ୍ରକାରେ କଲୁ ପ୍ରାଏ ବାନ୍ଧୁଁ । ନଇଲେ କି କରିବୁ ? ଆମ୍ଭେ ପଞ୍ଚୁଁ ହେ
ସୁନ୍ଦର ହରି ହରି କହନ୍ତି ପୁଣି । ଏଥକୁ ଧାଇଁ ସଖୀ ରମାରମଣ ଗୋ ।
କିସ୍ମୟ ଅଲ୍ଲୁଅଙ୍କ ଧମିକୁ କୃଷ୍ଣ । ବୋଲେ ଉଦଧିଦାସ ବାସ୍ତବ ନାହିଁ ସେ ।୧୯ ।

ନବମ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଅହାଢ଼ି ଶୁକ୍ଳ)

ଦୋବନ୍ଦି ବାଡ଼େକେ ବରଜନାରୀ । ଭୁରଙ୍ଗ ନଥୁନ୍ତି ବଦନ ଚାହିଁ ।
ପିନ୍ଧିଲୁ କବରୀ ଛୁଟିଲୁ ହାର । କୁଟିଲୁ ଭଙ୍ଗିମା ଜରା ଅଧର ।
ଅଧା ବଟେ ଥିଲ । ପାଶୁର ଏବେ ହେମମଣ୍ଡଳ । ୧ ।

ତାହା ବଦନ୍ତି ନ ଫୁଟଇ ବାଣୀ । କାହାର ନ ଚଳଇ ପାଦ ପାଣି
କାହାର ଜିହ୍ୱା ହୋଏ ଦାନବଶ । କାହା ନାଶାରୁ ନ ବହେ ପବନ ।
କେ ଭୂମିରେ ପଡ଼ି । କେହୁ କେଣି ଚାହିଁ ହୃଦରେ କୋଡ଼ି । ୧ ।

କେ ଟେକଇ ଶିରେଟିର ମାରନ୍ତ ପଥରେ । କେହୁ କୋଡଲ ସଖୀ ମଳ ଏଥର ।
କେ କୋଳେ କାନ୍ଦିକି ସବୁଣ ଅଙ୍ଗ । ଦାରୁଣ ଯମ ପାଞ୍ଜି ଚକା କେଶ ।
ମୁଁ ଦୁଃଖଇ ନାଶ । କେ କୋଇଲ ମାସ ତୋ ଖାଇବା ବିଷ । ୩ ।

କେ କେ ବେଲ ଧାଇଁବା ଯମୁନା ଗରଣ୍ଡ । କେ କୋଇଲ ଅନଳ ଜାଳିବା ପିଣ୍ଡେ
କେ କୋଇଲ କାହ୍ନୁଁ ବୁଲାଇବା କୁଶ । କେ କୋଇଲ ଆଖି ପକାଇବା କେଶ
ଅଙ୍ଗ ତେଜିଲେ ଭଙ୍ଗ । କେ କୋଇଲ ଅକ୍ରୂର ମାରିବା ଚୂଳ । ୪ ।

ଏ ଭଳିବା ଭକ୍ତ ନୃପତି ଯାଏ । କେବେ ନାହିଁ ପଡ଼ଇ ତାଙ୍କ କେଶ ।
ଶମନେ ଆସିବ ନାହିଁ ଭରସ । ଏକା କେତେ ଯାଇ ଭଲଚା ଦଶା ।
ଶ୍ୟାମ କୃଷ୍ଣ ଥାଇ । କୋଳିଲେ ଅକ୍ରୂର ବାନ୍ଧିଲି ଧାଇ । ୫ ।

କାହାର କେଶ ହୋଇଲା ଶିଥିଳ । କାହାର ଝରିଲା ଲୋତକ ଜଳ ।
ଭାବ କରନ୍ତି ବାହୁ ଦେଇ ଶିରେ । ସୁଦେବଦେବ ତାହା ଭଲ ନ ଥିରେ ।
ଭଗତେ ବିଳାପ । କେଉଁ କି ଯାଉଅଛୁ ସନ୍ତାପ ଅପ । ୬ ।

କେ କୋଇଲ ରତିଜ-ସାଗର ଭୃଙ୍ଗ । ମନ ମ ଶୀ ଅଙ୍ଗ ଜଳ-କମଳ ।
କେ କୋଇଲ ଶିଶୁ-ଚନ୍ଦ୍ର-ବଦନ । କେ କୋଇଲ ଗୋପୀ-ଗଞ୍ଜ-ମର୍ଦ୍ଦନ ।
କେ କୋଇଲ କାହ୍ନୁ । କେ କେଉଲେ କାଳି-ଗଜ-ଶବଦାୟ । ୭ ।

କେ କୋଇଲ ପୂତନାପ୍ରାଣଶୋଷଣ । ଜଳଣ ପଡ଼ିଏ ଗଳୁଛ ଦଶା ।
ଭଲକୁ ଅଙ୍କିନ ନ ଦେବ ଅଷ୍ଟ । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ ଯାଉଛି କଷ୍ଟ ।
ଶୁଣ ନନ୍ଦସୁତ । ଏବେ ତୁ କାହିଁକି ଛାଡ଼ୁଛ ସଙ୍ଗ । ୮ ।

କହନ୍ତେ ଦଶା ଯାଇ ଭଲ ଖେଦ । ଯାଉଛି ନାମ ଭୁଲିବ କେବେ ।
ଆଉ କେ କୋଇବ ଗୋପବାଳକ । ମଥୁରା ତାର ସଙ୍ଗରେ ମୋ ଦେହ ।
ଭୂମିରୁ ଯାଉ । ଭଲଦେବଙ୍କ ନାମ ଭଜନ । ୯ ।

ଗୋପୀଙ୍କ ଅଶେଷ ବଚନ ଶୁଣି । ସୁଦାମାଙ୍କୁ କହି ମୁରଲୀପାଣି ।
କୋଇଲେ ଗୋପୀଙ୍କ ମନ ସନ୍ତୋଷ । ନିଶ୍ଚେ ଭଲ ଥାଅ ନିଜ ବାସ ।
ମୋ ଆସିବା ଯାଏ । କୁଶ ନ ଧରିବ ନିଜ ନେତ୍ରେ । ୧୦ ।

ଶୁଣି ଗୋପଙ୍କେ ଦେଖିଲେ ଗୋପୀଙ୍କ । ଅକ୍ରୂର ରଥ ବାହିଲେ ତମନ୍ତ ।
ଜାଗତେ ରହିଲେ ବନଜନାଥ । ଜଳ ବୁଡ଼ିଲେ ଯେସନେ ସହସ୍ର ।
ସେହି ମତି ହୋଇ । ଏଣେ ଅକ୍ରୂରେ ମୁଖ ବୁଢ଼ି ଚାହିଁ । ୧୧ ।

ବସନ୍ତ ଗଲେ ଯେସନ୍ତେ ବଣେ ବନ । ବରଷା ଶେଷେ ଯେସନ୍ତେ ନଦୀମାନ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାଉଦୟେ ଯେସନ୍ତେ କଳାଧର । ପଦ୍ମ ଯେସନେ ପଡ଼ିଲେ ଶିଶିର ।
ହୋଇଗଲେ କ୍ଷୀଣ । ତେମ କୃଷ୍ଣ ଯେସନ୍ତେ ବୃନ୍ଦାବନ ।୧୨।
ଭାନୁ ବିହୁନେ ଯେସନେ ରଜଣୀ । ଧର୍ମ ବିହୁନେ ଯେସନେ ଧରଣୀ ।
ବେଦ ବିହୁନେ ଯେସନ୍ତେ ଦ୍ୱିଜବର । ଧନ ବିହୁନେ ଯେସନ୍ତେ ଧନେଶ ନର ।
ସୁଖ ବିହୁନେ କାନ୍ତି । ସ୍ୱଜାତି ବିହୁନେ ଯେସନ୍ତେ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ।୧୩।
ବିଦ୍ୟା ନ ଥିଲେ ଯେସନ୍ତେ ପଣ୍ଡିତ । ମାତା ବିହୁନେ ଯେସନେ ବାଳକ ।
ଚକ୍ଷୁ ବିହୁନେ ଶୋଭିବନ୍ତ ଜନ । ଭୂଷଣ ବିନୁ ଯେସନ୍ତେ ନାରୀମାନ ।
ଦଶେ ଅନୁଦିନ । କୃଷ୍ଣ ବିହୁନେ ସେସନ୍ତେ ଚିନ୍ତବର ।୧୪।
କୃଷ୍ଣ ବିହୁନେ ସେହିମତି ଗୋପୀ । ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ହୋଇଲେ ଭାଗୀ ।
ଦିନ ନ ଦିଶି ଦିଶିଲା ଅନ୍ଧାର । ଅମାବାସ୍ୟାଦିନ ଯେସନେ ଘୋର ।
ଦୁଃଖିଲେ ଅଶେଷେ । ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳ ଦୁଃଖେ ଭ୍ରମେ ମନ ।୧୫।
ଗୋକୁଳ ବାସୀ ସମସ୍ତ ଲୋକ । ଦୁରନ୍ତ ଚିନ୍ତାରେ ଲଭିଲେ ଶୋକ ।
ଶ୍ରୀନନ୍ଦ ଯଶୋଦା ଯେସନେ ଦୁଃଖେ । ଦୁଃଖ ଦେଲା ବ୍ରଜ ନାରୀଙ୍କ ମନେ ।
ହୋଇଗଲେ ତୁଷ୍ଟ । ଶୁଣ ଯଦି ଯେସନ୍ତେ ଦର୍ପକ ଦୃଷ୍ଟ ।୧୬।
ଦାଉ ଦେହେ ବଳି ବସନ ଅଙ୍ଗ । ଚନ୍ଦନ କର୍ପୂର ଗୁଡ଼ିକ ନାହିଁ ।
ଦୁର୍ବାଶନ ଯତ୍ନ ଜଳଇ ଅଙ୍ଗ । କୃଷ୍ଣ ବିଚ୍ଛେଦେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଅନଙ୍ଗ ।
ମରମେ ସନ୍ଧିଲା । ପ୍ରାଣ ନେବାକୁ ଅଧିକେ ଭୁଲିଲା ।୧୭।
ଆଉରେ ଜାଳଇ କୃଷ୍ଣନେହୀ । ବାଳୁକ ପଞ୍ଚେ କମଳନୟନୀ ।
ଚନ୍ଦ୍ରମାଙ୍କୁ ଖାଇନ୍ତି ଅନାଇ । ହା କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ପଡ଼ନ୍ତି ଭୂଇଁରେ ।
ପୁଣରୁ ନିଶ୍ୱାସ । କ୍ଷଣକୁ କ୍ଷଣ ଉଠଇ ସନ୍ତାପ ।୧୮।
ବସିଲେ ଉଠି ନ ପାରନ୍ତି ଦମେ । ଉଠିଲେ ଯତ୍ନନ୍ତ ନ ରହ ଦମେ ।
ଏତ ଆଉରେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହୋଇ । କରିନ ବସିଲେ ମାରଇ ଧାଇଁ ।
ଅଙ୍ଗ ଲୁଗଇଲା । ଘରି ପକାଇ ଭଗ୍ନ ଅଭିଳ ।୧୯।
ଡାକ ଦେଇଲେ କାହା ନ ଚାହାନ୍ତି । ଆଉରେ ଶୂନ୍ୟକୁ ଚୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି ।
ଶ୍ୟାମଘନ ସଙ୍ଗ ପ୍ରସଙ୍ଗମାନ । ଗୋପୀ ଗୋପୀଏ ଭୁଲନ୍ତି ନୟନ ।
ଥର ଥର ତନୁ । କାହିଁକି ଯେସନେ ନ ଦେଖି ଭାନୁ ।୨୦।
ଏମନ୍ତ ଭକତଚରଣ ଦାସ । ଗୋବିନ୍ଦ ବିନୁ ଗୋପୀଏ ନିରାଶ ।
ସଦନେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ଯାଇ । କର୍ମାଚରଣ ସୁଗଳ ଥାଇ ।
ନିଶି ଦିବସରେ । ଭୂଷେ ରହିଲେ ଉଦ୍ଧବ ଆଶାରେ ।୨୧।

ଦଶମ ଛାନ୍ଦ

(ବାଣୀ—କଳସା)

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଶୁଣ କହଇ ବଚନ
ରାମକୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ସଙ୍ଗୀଙ୍କର ସୂତ । ୧ ।
ବାହିଲୁ ଅପୂର୍ବ କଥା ଗୋପବଂଶ ରଥ
କି ଏବା ମାତଳି ସଙ୍ଗେ ଚଳେ ଶଚୀନାଥ ? ୨ ।
ମଦନ ଚଳିଲେ କି ଏ ଶମ୍ଭୁର ସମରେ ?
ଚନ୍ଦ୍ର କି ଏମନେ ଚଢି ଯାଉଛି ଅମ୍ବରେ ? ୩ ।
ଶରଦ ଚନ୍ଦ୍ରମା ବାହ୍ୟ ରଥାଙ୍ଗ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
କିମ୍ବା ଦେଖୁଅଛେ ତିନ୍ତୁଅଛି ଗଡ ଗଡ । ୪ ।
କେ ପଶ୍ଚିମ, ମଧ୍ୟେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଶୋଭଇ ?
ସୃଷ୍ଟି ଅଛନ୍ତି, କେ ଉଦୟାନ୍ତ ନିଶ୍ଚୟ । ୫ ।
କି ଏବା ସୃଷ୍ଟିକୁ ନିତନ କଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ?
ପଦ୍ମୋଦ୍ଧ ମଣ୍ଡନେ କିବା ଦୋଳରେ ପ୍ରୀତ ? ୬ ।
କିମ୍ବା ଦେଖ ପଦ୍ମବନାନ୍ତ ଭୃଙ୍ଗ ବାଜେ
ମଧୁକୁ ପିବାକୁ ଭ୍ରମନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ସଜେ । ୭ ।
ଅକ୍ରୂର ବାହଇ ରଥ ଅଶ୍ୱକୁ ହାଙ୍କୋଳି ।
ଡେଇଁଗଲେ ଗୋପର ସୀମାନ୍ତ ଗଲ୍ପ ଚଳି । ୮ ।
କୃଷ୍ଣ ମୁଖ ଶୁଣି କହଇ କଂସବୀର ।
ଯମୁନାରେ ସ୍ନାନ କରିବା, ଅଛି କର । ୯ ।
ଶୁଣି ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଲନ୍ତି କର ଅବଗାହ ।
ବିଳମ୍ବ ନ କର ଅଛି ରହିବାର ବାହ । ୧୦ ।
ଶୁଣି ଗମନଚୁଞ୍ଚି ତହିଁ ମନ୍ତ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀ ।
ଧାଇଁବନ୍ତ ଧରି ଲୁହେ ତନ୍ତ୍ର ଚତୁପାଣି । ୧୧ ।
ମନ୍ଦର ବୋଇଲ ଜଳେ କରେ ଅବଗାହ ।
ଦେଖିଲୁ ଅପୂର୍ବ କଥା, କମଳ ବୈଭବ । ୧୨ ।
ଦେବାଂ ସ୍ୱପନେ ଚିନ୍ତଯେ ବଳଦେବର ।
ନବୀନ-ନୀରଦ-କାନ୍ତି ଅତି ମନୋହର । ୧୩ ।
ଅକ୍ରୂର ସେ ରୂପ ଦେଖି କରଇ ବିଚାର
କଂସଭୟର ଫଳ କି ଅଇଲେ ଶ୍ରୀଧର । ୧୪ ।
ଜଳେ ଅଛି ଲୁଚିଅଛି କି ଭୂମି କରିବ ।
ବାହୁଡିଗଲେ କଂସକୁ କି ବୋଲି କହିବ ? ୧୫ ।

ଏମନ୍ତ ବିଗ୍ରହ ଭକ୍ତ ଭେଟି ଦେଲେ ବନ୍ଧୁ ।
ଦେଖିଲ ଜୀବେ ତରେ ଘୋର ଭବସିନ୍ଧୁ । ୧୬ ।
ଗଙ୍ଗା ତଟରେ ସୁଶି ସ୍ନାଳି ମନ୍ଦିରେ ।
ଯେ ଦେଖିବ ବାହୁଳ ଦେବ ଭାଗ୍ୟ କି ଏମନ୍ତେ । ୧୭ ।
ଯାହାଙ୍କୁ ଦେଖିଲ ଭକତେ ହେବେ ମୁକତ ।
ଦେଖି ପୂଜା କରନ୍ତି କିବା ଆଉ ଦେବତେ । ୧୮ ।

ଏତେ ବୋଲି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଇ ସମ୍ପଲା ଚନ୍ଦ୍ର ।
ଦେଖିଲ୍ଲ ନୃଷିଂହ ଶ୍ରୀ କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟଭାସ । ୧୯ ।
ମଧ୍ୟରେ ବିଜୟ କରିଛନ୍ତି ଦେବୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ।
ସିଂହେ ସନ୍ନାଖ ଦେଖ ସୁନ୍ଦର ବିଗ୍ରହେ । ୨୦ ।
ବାଳକୃଷ୍ଣ-ପଣ୍ଡ ସ୍ତ୍ରୀଏ ବଣସ୍ତ ଅଳକା ।
ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ବେଢ଼ି କି ତମାଳ ଦମ୍ପୁତି । ୨୧ ।
ସ୍ୱଶିର ଉଡ଼ଇ ଜଳ ଉଦ୍ଧିତ ପିଚ୍ଛ ।
ଯାହାରେ ମୁଦ୍ରିତା କି ଯେ ଚମ୍ପକ ବନ୍ଧୁ । ୨୨ ।

ଶ୍ରୀବତ୍ସକୋମ ମକରକୁଣ୍ଡଳ ଶିରେ ଲଭି ।
ଗ୍ରୀବା ହିନ୍ଦୋଳ ସତେ ତମ୍ଭ ଧନ ଛବି । ୨୩ ।
କମ୍ବୁକଣ୍ଠେ ଶୋଭାଧାମ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ମଣ୍ଡୁଳ ।
ନୀଳ ଗମ୍ଭୁଜ ଅଙ୍ଗେରେ ଦିବ୍ୟ ବନମାଳ । ୨୪ ।
ବାହୁବର କାନ୍ତି ଶୁଭ ଭୁଜଦଣ୍ଡ ସଙ୍ଗେ ।
ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ଗଦା ପଦ୍ମ ବିରାଜେ ବିଶ୍ୱରେ । ୨୫ ।
ଜଙ୍ଘରେ ଶୋଭଇ ପୀତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅମ୍ବର ।
କଳାମେଘ ଟଳି କି ଏ ଝୁଳିଛି ଅଙ୍କର ? ୨୬ ।

ନବରତ୍ନମୋଳି ଶୋଭେ ଚାରୁକେଶୀ ନୂପୁର ।
ଏ ରଙ୍ଗ ଲଭି ପଦ୍ମପଦେ ନୂପୁର । ୨୭ ।
ଭକ୍ତଙ୍କ ଶ୍ରୀକାନ୍ତିମା କରନ୍ତି ସାଧୁଜନ ।
ବନରେ ବର୍ଜାନ୍ତି ଦଶ ଦେବ ତାଳମାନ । ୨୮ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଦି ସରସ୍ୱତୀ ପରଶୁ ମଣ୍ଡଳ ।
ନାରଦ ସଙ୍ଗେ ଛନ୍ତି ଅନେକ ଅମର । ୨୯ ।
ସ୍ତବ ପଢ଼ନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମସୁତେ ବେଦାନ୍ତର ।
ଅନନ୍ତ ମଧୁରେ ଗାଇ ଭଜନ୍ତି ନିରାଶ୍ରେ । ୩୦ ।
ଏମନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖି ଆନନ୍ଦ ଅନ୍ତର ।
ଦେଖିବେ ଥାଇ ଥାଇ ଭକ୍ତ ସମ୍ଭୋଗର । ୩୧ ।

ଶ୍ରୀନନ୍ଦ ମନ୍ଦିରେ ଗନ୍ଧମଣ୍ଡପ କଲି ସ୍ତୁତି ।
ଭକ୍ତଙ୍କ ଭଗତ ଦାସ ରେ ଭଣି ମତି । ୩୨ ।

ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଖାଳି)

ଅକ୍ରୂର ସ୍ତବ ଶୁଣି ମାଧବ କହନ୍ତି ଅନ୍ତର ହୋଇ ।
କାଳିନ୍ଦୀଜଳ ଅନ୍ତେ ଜଳଦ ଅଂଶ ହୋଇଥିଲେ ଯାଇ । ୧ ।
ଚକ୍ଷୁରେଣ ନାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରି ହୋଇ ବାହାର ସନ୍ଧୁ ।
ଯୋଗୀଙ୍କ ପାଶେ ମିଳି ସ୍ମରତେ, ପୂଜନ୍ତି ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ । ୨ ।
ଗଲି ହେ ନାଥ ଦୁଃଖ ହେ ଦାଦ କି କ ଦେଖିଲି କଣ ।
କହନ୍ତ ଦୂର ଜଳେ ହେ ନାଥ ବସ୍ତାର ରଥ ରାମ । ୩ ।
ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ସେ ମନ୍ତ୍ରୀମଣି କହେ ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଲି ।
ହେଉ ହେବାର ତୋହର ଦେଖିଲି କେବଳ ଜଳଧାରରେ ଯାଇ । ୪
କାଶୁ ତ ସ୍ଥାନ, ଶୁଣି ପଦ୍ମନ ଭୂମି ହେଉଥିରେଣ ।
ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଚାହିଁ କି ତାହା ପୂଜିଲେ ଭକ୍ତିଗଣେ । ୫ ।
ସ୍ୱକାରୁ ରୁଦ୍ଧି ବାହିଲ ରଥ, ବାଜିଲ ବେଗ ବହି ।
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗଣେ ଲ ମଥୁରା ଗଡ଼ ନିକଟେ ଯାଇ ମିଳି । ୬ ।
ଅକ୍ରୂର ଘର ଧରି ଶ୍ରୀଧର ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ବାର ।
ଦାଣ୍ଡେ ବାଳକ ବନ, ଆମ୍ଭ ମାତା ପିଅର ମୋର । ୭ ।
ଗୋପବାଳକେ ଦେଖାଇ ଆନ୍-ଅଛନ୍ତି ପଛେ ପଛେ ।
ସଙ୍ଗେ ରଥରେ ଗୋପକୁମାରେ ବ୍ରଜ ଅଧରୁ ଦ୍ରୁତେ । ୮ ।
ଏମନ୍ତ କହି ଚନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡଳ ଯେ ଗାଲେ ହେଲେ ପ୍ରୀତ ।
ବୋଲନ୍ତି ନାନା ରଙ୍ଗେ ପୂଜାରୀ ନାଚନ୍ତି ରେଳ ଗେଳ । ୯ ।
ଅକ୍ରୂର କହେ, ହେ ଦେବ ଦେବ, ଆସ ମୋ ଘରେ ପିବା ।
ଗ୍ୱାଳ ସଙ୍ଗ ସ୍ତମ୍ଭ ଯାଇଁ କଂସରେ ଦେଇ ହେବା । ୧୦ ।
ଶାରଙ୍ଗଧର କହନ୍ତି ଧୀର ଭଣି ଅମୃତ ବୋଲ ।
ଏକଥା ତାଙ୍କ ନୋହେ ଉଚିତ, ନ ପିବା ଡୋର ଜଳ । ୧୧ ।
ଶୁଣିଲେ ଭୂପ କରିବ ହେଳ, ସେ ଯେ ଦୁର୍ଜନମତି ।
ଆଜ୍ଞା ଧରି ମାଧବ ବୋଲି, ଅଙ୍କେ ହେଲୁଣିତ । ୧୨ ।
କଂସ ଦେଖିବ, କଂସ ବୋଲିବ, ଜାଣିମା ଛାଡ଼ି ଥାଳି ।
ତୁ ଏବେ ନିଜ ଭୁବନେ ଯାଅ, ବୋଇଲେ ବନମାଳୀ । ୧୩

ଯାଅ ମୁଁ କଂସ ବଧିବ ନାଶ, ହୋଇବ ଜଗତ ଭଲ ।
କେତେ ଦେଖା ସୁର ଯିବ ନଗର, ସତ୍ୟ ସଫଳ ନାନ । ୫ ।
ଯାଇକି ମଧୁବନେ ରକ୍ଷଣୀ ଜଗନ୍ତି, ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ ।
ଶୁଣି ସାରଥି ହୋଇ ଅକ୍ରୂର ନମ୍ରହି ବଚନ କହ । ୬ ।
କରୁଣାକରେ ଯତ୍ନ କାଳରେ ଭଟି ମେଲାଣି ମାଗି ।
ଚଳିଲ ରଥ, ମନ୍ଦୁ ପଥ ଗମନ୍ତ ବେଗେ ବେଗେ । ୭ ।
କଂସର ଚର— ଦୂତରେ ବାଟ ମାର୍ଗରେ ଗାଈ ଘଟି ।
ଦେଖିଣ କଂସ ହେଲା ଦୁଃଖିତ ପଞ୍ଚାମୀ ହେଲା ଅଟି
ଅସନ ଦେଇ, ପାଞ୍ଚ ଜଣଙ୍କୁ ବଚନ କହିଲେ ।
ହେଲା କି ଯାଇଁ ? ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଆସିଲେ ଟିକି ଭଲେ ? ୮ ।
କହିଲ ଯାଇ ନମ୍ରାଇ ଗାଇ, ଆଜ ପ୍ରମାଣେ ଭଲ ।
ଦ୍ରୁମ ଗୋରକ୍ଷ ସବୁତେ ନାଥ ଆଣିଲ ବଳଦେବ ଯାଇ । ୯ ।
ଶୁଣୁଁ ଦେଖ ମୁଖଁ ଚଉତା ଯାଇଁ ଅଚଳ ନରେଶ୍ୱର ।
ହେଲା ଦେବ ବାର—ମୁକ୍ତମଣି ସେ ଉତ୍ତା ପଦେ ଚଉ । ୧୦ ।
ଶୁଣି ଭୂପତି ପ୍ରସନ୍ନମତି ହୋଇଲେ ଅକ୍ରୂରକୁ ।
ଧନ ବସନ ମାଳା ଚନ୍ଦନ କଲ୍ପିତ ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ । ୧୧ ।
ବୋଇଲା ରଜା; ବଡ଼ାଇ ବାଣୀ ମିଳିବ ଦୃଢ଼ ଆଶ ।
ଏହା ପ୍ରସାଦେ ବାଇଶ ମାସ ଭୁଞ୍ଜିବି ସୁଖ ଯଶ । ୧୨ ।
ଏମନ ଭଣି ଦେଲେ ମେଲାଣି, ଅକ୍ରୂର ଗଲେ ଘର ।
ଭଜନ ଭଗତ-ଚରଣ ଦାସ ସୁମରି ଗିରିଧର । ୧୩ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—କାଫି । ଅବକାଶ ବୃତ୍ତେ—୯)

ମନ୍ତ୍ରୀ ମେଲିଲେ ଅଦ୍ରେ କଂସାସୁର । ଅସୁରଙ୍କୁ ଡାକି କହେ ବାହୁର ।
ବୋଇଲ ଶୁଣ ହେ ବଳବନ୍ତମାନେ । ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଆସି ମଧୁବନେ ।
ଯେହୁଁ, ପୂତନାକୁ ମାରିଲେ । କାଳନ୍ଦୀହ୍ରଦେ କାଳୀକି ଦଳିଲେ ।
ଶକଟା ତୃଣା ବଗା ଏକେ ଯୁଦ୍ଧ । କଷ୍ଟ କେଶୀମା ଏଣ୍ଡୁ ହେଜି ସଙ୍କୁଚ ।
ଏହୁକୁ ଯେତେ ଦାନବ ଗଲେ । ତାହାଙ୍କୁ ମାରି ଗୋପପୁରେ ଥିଲେ ।
ଏବେ ମୁଁ, ତାଙ୍କୁ ଆଣିଲି ଧରି । କହ କେମନ୍ତେ ଯିବେ ଯିବା ମାରି । ୧ ।
ଯାକ ଚାଣ୍ଡୁର ସେ ମୁଷ୍ଟିକ ଶେଷ । ଭଲ ଶୁଣିଲେ କରାଅ ଗିରିଧର ।
ଶେଷକାଳ ବାଜ କହେ ବଳିଆର । ତାଙ୍କୁ ମାରଇ ଶୁଣ ଭୁଜଧର ।
ଏଣୁ ମୁଁ ଭଳ ଜାଣଇ ମନେ । ରଖି ଯାଇ ତମ୍ଭ ମାରିବା କେମନ୍ତେ ।

ଏହା ଶୁଣି କୃଷ୍ଣମାନେ ବୋଲନ୍ତି । ଭିନ୍ନ ନ ଭାବ ଏହେ ଶ୍ଲୋକପତି ।
ଗୁର ବାଳକେ ତ ଜାଣନ୍ତି ମୁଖ । ମୁଠେ ମାରି ଘାରେ କରିବୁ ବଧ ।
ମୁଦ୍ଗର, କଳହମାର ପେଷ୍ଟ । ମାଲଙ୍କ କଳାଣ ଭାଙ୍ଗିବେ କାହ୍ନୁ ।୪।
ଆକ୍ରଣ ବାହ୍ରଣୀ ସରଳ ଗୀତା । ଅନୁଷେ ବ୍ରୋଜ ଠଣା ଧରିଥିବା ।
ବଲନ୍ତ ପଶ୍ଚାଣ ଭାଙ୍ଗିବା ଠାବ । ମୁଥ ବାଣାଣ ପ୍ରକାର ପନ୍ଦର ।
ମୁଣ୍ଡରୁ, ମୁଣ୍ଡ ମାରିବା ଲଢି । ସେ କାହ୍ନୁ ଭାଙ୍ଗିବେ ଲଉଡ଼ ଜାଣି ।୫।
ଯ'ଦେ ପାଦେ ତ୍ରଣ କର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷ । ଗଣ୍ଡ ଭୁଟିକ ଭଗି ଫିଟି ବାହ୍ରା ।
ମଞ୍ଚ ସ୍ଥାନକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବା । ସନ୍ଧୁଖେ ଥାଇ ପଛକୁ ଦେଖିବା ।
ସାଧନ, ଏହି ପ୍ରକାରେ ସେହୁଁ । ତେଣୁ ଦେବ ତୋ ଅପେ ଭିନ୍ନକୁ ଦେଖେ ।୬।
ମୁକ୍ତି ଭଣିଇ ନ ମଣି ମାଧବ । ଆରେ ଦେଖା ଦେଇ ପଣ୍ଟୁ ଧରିବ ।
ବାହାରେ ହୋଇ ମାର ଖ୍ରାଡ଼ିବ ଅଙ୍ଗ । ଯାଗେ ଲଗିଥିବ ଆପଣା ସଙ୍ଗ ।
ସ୍ୱଜନ, ମାଳକାଣ୍ଡ କଥା । ବୁଝିଛି ବଡ଼େ ଯେତେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।୭।
ଏତେ ପ୍ରକାର ସାଧୁଅଛୁ ଆମ୍ଭେ । ମୃଦୁରେ ଯିବେ ନ ଲଭନ୍ତି ଦେହ ।
ଏହି ପ୍ରାଣେ ଭବ ମୋଡ଼ିବୁ ଶିର । ଭିଡ଼ିନ ଆଣ୍ଠୁ ବକ୍ଷ ନୃପବର ।
ଏ କାଣି, ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ବଂଶ । ମୁଁ ବୁଝି ଦେଖିଛି, ସବଳେ ବଶ ।୮।
ଯାହା କହିଲ ସେ କଥା ପ୍ରମାଣ । ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଭୁରେ ତେଜ ଭରିବ ଗଣ ।
ତେବଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୋଇବ ଯେବେ । ସାଧନମାନେ ଦେଖି ନ ରହିବେ ।
ଏଣୁ ମୁଁ, କହୁଅଛି ତୁମ୍ଭକୁ । ସେମନ୍ତେ ମାରିବା ନନ୍ଦ ସୁତକୁ ।୯।
ଏ ସ୍ଥାନରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଥିବ । ଗାଇବ ସେବେ ହୁହିଁ କି ମାରିବ ।
ସେଠାକୁ ଯଦି ଆସିଲେ ଗୋପେ । ଡ଼ିଗମ୍ବ ଦ୍ୱାରେ ଥିବ ମାଲକୁମ ।
ସଂଗ୍ରାମ, କରି ସାଧୁବ ବିଷ୍ଣୁ । ଯୁଦ୍ଧରିବ ପୋଲେ ମାଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ।
ରଙ୍ଗସ୍ଥଳରେ ବସିଥିବେ ସ୍ୱଜା । ବାଜୁଥିବ ନାନା ବାଦ୍ୟର ବାଜା ।
ଦେବକୀ ବସୁଦେବ ଆଣ ଥିବେ । ଦେଖି ପୁତ୍ରଙ୍କ ମରଣ ଦେଖିବେ ।
ଶତ୍ରୁ, ଧର ଦୁରନ୍ତ ମୁହିଁ । ଗାଢ଼ ଦେଖିବେ ପଡ଼ିବନ୍ତି ଧାଇଁ ।୧୦।
ମଣ୍ଡିଣି କର ଯାଇଁ ଅନ୍ତଃପୁର । ଯାହାକୁ ଜଗିଛନ୍ତି ବନପୁର ।
ନ ଶୁଣ ବୋଇଲେ କରନ୍ତୁ ଜିବ । ଧର୍ମ-ମଣ୍ଡିଣି କଲା ଦେବମାୟା ।
ବନ୍ଦୀକୁ କହିବ ଆଜି । ମଞ୍ଚ ଚଢ଼ିବାକୁ ନ ହୁଅ ବାଟ ।୧୧।
ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ସେନାଇ ଆସି । ଏହା ଶୁଣି-ସେତେ ଗଜପୁରବାସୀ ।
ମନ୍ଦିରେ ବସାଇ ଦେବା ସନ୍ଧିକି । ପୁତ୍ରଙ୍କ ମରଣ ଦେଖିବେ ସିଏ ।
ଏମନ୍ତ, ସଙ୍କୁ କହିଲୁ ବଂଶ । ଶୁଣି ସଭାରେ ବୋଇଲେ ହରଷ ।୧୨।

ଶଙ୍ଖ ଭଳି ମଣାଙ୍କି ଅଳିକୁ | ଶଶୀ ପଥା ନେଇଗଲ ଗ୍ରହ୍ମଣ |
ତାକେ ତାହେ ଓଷ୍ଠ ପ୍ରଭାକର ଦେଲ | ଯେ ଧାଧା ମନେ ଲାଗିଣ ରହିଲେ |
ଭଣିଲ, ହିକତଚରଣ ଦାସ | ତେନକୁ ପାଛୁ ଅଙ୍ଗନୁ ପଶ | ୯୪ |

———

ତ୍ରୟୋଦଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ — କଲ୍ୟାଣ ଆହାରି)

ଏଥୁ ଅନନ୍ତର ବାଳକ ବାଳକ ସଙ୍ଗେ ମଧୁପିକେ ଭିଡ଼ିଲେ |
ବସନ ଭୂଷଣ ସାଜିଲେ କାହ୍ନ, ନାନା, ରଙ୍ଗନଅ ନ ଭଲେ |
ଚନ୍ଦନ, ଭରିଲେ ବେଶ ନାନାର ନୟନ |
କୋଟିଚନ୍ଦ୍ରପାଳେ ବେଳ ଭିଭିଷ୍ଟ ଚନ୍ଦ୍ରମାରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତ | ୧ |
ଚୂଳି ବନମାଳୀ ବୋଲନ୍ତି ମଧୁର କାହ୍ନ ଚୂଳିକ ଦେଖିବା |
ଶୁଣି ସକଳେ ଏକିମେଲ ହୋଇଣ ଚାହାନ୍ତି ଯାଇଣ ଆଡ଼ିବା |
ଚେଗାଇନ, ବଡ଼ବେଳ ଲଣ ନିହ୍ନଲ ମୁଖେ |
ଚେତ୍ତ ହୋଡ଼ ଦେଖି ଜଳ ଛବି ଯେ ଦେଖି ଭଲକୁ ହୋଇଲାସେ | ୨ |
ଭାଳତାଳ ଗାଳି ତିଳକ କା ଧଳୀ ଦେହୁ ଧନ୍ଦିଣି ଶୀଘ୍ର ବାହେ
ମଥୁରା ଭୁବନ କି ସ୍ପର୍ଶ ଜଗନ୍ନ ଆଣ ଦେଖିବେ ଦେବରାଜେ |
ଦେବଗଣ ନିନାଦ ହୋଇଲେ ଆଗଲ |
ଧରିଲେ ଧରେ ବାଜେ, କି ଏ ଜଗିଚ୍ଛଳେ ମେଦିନୀ ଆଉଣ୍ଡି ଧୂପର | ୩ |
ଶିରେ ଭୁଜଗଙ୍କ-ସ୍ରଜ ଶୋଭନ୍ତି, କିଣେ ଭାସ୍ତ କୁଞ୍ଚନ
ଅଳକାପନ୍ତି ବାଲି ଅଳି ଗଣ୍ଡଲ ଦେଖି ତେ ତୋଷିବ ଉଳ୍ଳ |
ଭ୍ରୂଲତା, କି ଅଟା ମଦନ ଚୋଦଣ୍ଡ
ଅଞ୍ଜନ-ଲୋଚନ ଶୁଣି ପଦ୍ମପଞ୍ଚ ପଞ୍ଚାନନ ଅରୁଣାନ୍ତ | ୪ |
ତିଳଫୁଲ ନାସା ଦଶନ ମୁକ୍ତା ଯେ ଶୋଭନ୍ତି ବାଣ୍ଡିଳ ମୁକୁତା |
ଭଲାଭଲ ଦୋଳେ କି ଅଧା ଶଶିକଳ ଭୁବନ ମୋହିଅଛି ସକଳ |
ଦର୍ଶିବେ, କୁଣ୍ଡଳ କି ଏ ମାଳଚନ୍ଦ୍ର |
ଦନ୍ତପଙ୍କତିର ଆପାଇନ୍ତି ଚାହେଁ ଶୋଭା ପାଉଛି ଦେଖି ଶଣ୍ଡ | ୫ |
ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳୀରୁ ଜିଣଇ ଧନୁରୁ ଅଧର ବନ୍ଧୁକ ମଧୁ ର |
କୁଳବତୀ ଦେଖି ଦେହେ ଭୁଲଇବେ, ମୋହିବ ମଦନ ଅଟାର |
କଣ୍ଠରେ, ମୁକ୍ତାମାଳ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ |
ମଣିଦର୍ପଣ ଶୁଣି କିଛି କୁଚମଣ୍ଡଳେ ନ ଆପାଇବ ବାଳକନ୍ଧ | ୬ |
କଟିମୃଦେଶରେ ଭଳକ ବସନ ଅଦେବକ ରାଜିଲ କିଣଇ |
ଶ୍ରେଣୀ ବାଣୀ ମଳ ନଏ ଭଣି ଭାନୁ ରମ୍ଭାଠାଣି ଆଣଇ |

ତରୁଣ, ସୁନ୍ଦରେ ଅପୂର୍ବ ମଞ୍ଜରୀ ।
ଧୀର ଗମନକୁ ମଥୁରା କାଳିନ୍ଦୀ କରଇ ଜନ ମନ ହେଲ ।୭।

ଏହି ପ୍ରକାରେ ଶୋଭା ବାଛି ବସନ୍ତ ଶ୍ରୀମ ଗୋପାଳମାନେ ଆଉ ।
ସଙ୍ଗେ ଦେବବୃନ୍ଦ ସେନା କି ମେନକା ମଣ୍ଡି ଆଦି କାମଦେଵୀ ।
କି ଅବା, ବହୁତମ ମଦନ ଗଞ୍ଜନ ।
ଦେଖି ନୃପତି ମନ ବଶ ହୋଇଛି, ଛାଡ଼ୁଅଛି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଦନ ।୮।

ମଥୁରା ନଗର ଦ୍ୱାରେ ପହଞ୍ଚି ହୋଇଲେ; ଦେଖିଲେ ଅପୂର୍ବ ହଟ ଚେତ୍ରୀ ।
ନିର୍ମାଣ କଳଶୀ, ତମ୍ବାର କବାଟ, ଜଗ ଉଦ୍ଦେଶେ ପ୍ରାଚୀର ।
ସଦନ, ଉପରେ ସଜ୍ଜିତ ପତାକା ।
ନବ ଶମ୍ଭୂନ ଅମରଗଣ ଏଣ୍ଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଖି ହୋଇଲେ ଚାହିଁ ।୯।

ଯାହା ଦେଖି ଜନ-ଉଦବଧାମରେ କରନ୍ତି ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା ।
"ଧନ୍ୟ ମାନୁ ଧନ୍ୟ ! କେତେ ତପ କଲୁ, ଏ ପୁରେ କରୁଅଛୁ ବାସ ।
ଯେସନେ, ଜନ୍ମଅଛୁ ଏଠାର ।
ବାଳ ଯଉବନ, ପଦ୍ମପାଦ ହୋଇ ସେ ନିତ ଭଜିଣ ସୁଖ ପାଉ ? ୧୦।

ନାନା ପ୍ରକାରେ ବଖାଣ କରୁଅଛ, କେସନ୍ତେ ଚିହ୍ନିବୁ ଉଜାଣ ।
ସେହିଠାରେ ମଧୁ-ନଗର ଏ ନଗରର ବଂଶକୁ ନ ବୁଝଇ ।
ଧନ୍ୟ, ବଳେ ଯେବେ ହେବ ଅନ୍ତର !
ପଛେ ପଛେ ଜାଉଁଛନ୍ତି ଦେଖାଇବ, କ କହିବ ଏମ ଭଗର ।୧୧।"

ଦୁର୍ଜନ ଜନଙ୍କୁ ସୁଜନ ନ ବୁଝେ, ମୂର୍ଖଙ୍କୁ ନ ବୁଝାଇ ବେଦ ।
ଚିଟଗୀ ନାରିକି ପତି ନ ବୁଝଇ, ଜେଜ ନ ଜାଣେ ଉଷ୍ମାସ୍ୱାଦ ।
ଚତୁର, ଗଙ୍ଗା ଗାଉଲେ ଯେସନ୍ତେ ।
ଦର୍ଶିବୁ ଦ୍ରୁମିଳ-ନୟନଙ୍କୁ ମଧୁ-ଭ୍ରମର ବଶ ହେନ୍ତ ।୧୨।

ବାଳକ ବଡ଼ନ୍ତି, ଅଙ୍ଗଣ ହୋଇଲେ, ଏମ ଏତ ଅଶାନ୍ତ ଧରିଲ ।
ବାଳବେଳ ଆସି ଜଳ ତେଜାଇଲେ, ମଧୁର ଏମଣ୍ଡି ଭ୍ରମଣ ।
ଦେବଳ, ଅଭାବ ଭଞ୍ଜୁ ବଳଦେବ !
"ସ୍ଵଜ ପାଣ୍ଡେ ଏବ ହୂର ହୋଇବ, ଭସ୍ମଯଗଙ୍କୁ ହେବ ଯୋଗ" ।୧୩।

ଏମନ୍ତ କାନ୍ଦି ହାରାଇ ଅଶ୍ରୁ, "ଜୟ ଗୋପାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଶୁଭ ।
ଆମ୍ଭେ ଆସିଅଛୁ ଦର୍ଶନ କାମନ୍ତେ ଦେଖାଇବା ସେବେ ଦାଉକ ।
ତମ୍ଭୁ, ଆମ୍ଭ ଦୁଃଖ ସୁଖ ସେବେଳ ।
ଭୟ କରୁଅଛୁ, କଷ୍ଟ ନ ଭଣୁ, ଆମ୍ଭେ ଯାନ୍ତି ବ୍ରଜବାଳକ ।୧୪।
ଦୈବବାଣୀ ଶୁଣି, ଦ୍ୱାରପାଳ ଭଣି, ତାହାଙ୍କ ବନ୍ଧୁର ଏମନ୍ତ ।
ଯାନ ଜଣ ହେଲେ ନ ବାଧି ହୋଇବ, ଦେଖି ଜନ ବୃନ୍ଦ ଯେମନ୍ତ

କୁଞ୍ଜ ଦେଖ, କୁଟୀରେ ତ ହେମନ୍ତ ନ ଦଶ ।
ଭାଣିଲୁ କୁଙ୍କି ବଳ ଅଛି ଅନେକ, ସମାନ ଗୋପ୍ତବେ ଚିହ୍ନଣ । ୧୫ ।
ଏତେ କହି ସ୍ୱାମୀ ଛାଡ଼ି ଦେଲୁ, ଧାଇଁ ପଶିଲେ ଜନଗଣବନ ।
ଯେ ସଙ୍ଗେ ଗୋପ ବୋଇଲ ବଳୁଛ ବଜାଇ ନାନା ବାଦ୍ୟମାନ ।
ଚମକ, ଉଠିଲ ମଥୁରା-ବାସ,
ବୋଲେ ଦନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଦେଖ ମନ ହେଲ ଅଧିକ । ୧୬ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଢାଳି)

କୃଷ୍ଣ ମତ୍ତ-କରୀ ଗମନ କରି ଆସନ୍ତି ଧୀରେ ଧୀରେ ।
ଶୁଣି ମଥୁରା-ନଗର-ବାସୀ ଧାଇଁଲେ ଦେଖିବାରେ । ୧ ।
ବାଳକ ଗୋଳ ରହୁକ ଗଳିର, ଚଢ଼ିଲେ ଘରଚାଳେଥେ ।
ତେ ବୋଇଲେ ସଖି ! ପୁଣ୍ୟ ଆମ୍ଭ ଦେଖିବା ଗୋପୀନାଥେ । ୨ ।
ଏ ଚାନ୍ଦ୍ର, ସଖୀ, ଦୂଷନା ଧରି ପ୍ରାଣ ପୋଷିବେ ରଙ୍ଗେ ।
ଗୋକୁଳ, କୃଷ୍ଣ, ବଳ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ପାଦପୂରେ । ୩
କାଳୀକି ଦମନ ପଙ୍କଜ ତୋଳ ତୋଳିଲେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ।
ଶୁଣିଲୁ ଥିଲୁ, ଦେଖି ନ ଥିଲୁ, ଏତେ ବେଳ ହେଲୁ ଚକ୍ଷୁ । ୪ ।
କର୍ଣ୍ଣ ନ ଛାଡ଼ି କାଶୀଖାଇ ଅନାଇ ହେଲୁ ଛାଇ ।
ରହିଲୁ ବାଳୀ ନ ପାରେ ଚଳ, ଶୁଣିଲେ ବନମାଳୀ । ୫ ।
ମଦନ ପଣ ବାନ୍ଧିଲ ବାଣ, ହାଣ ଘୁଞ୍ଚିଲ ତାର ।
ପ୍ରଭବଚମା ଦ୍ୱାର କାଶୁଲି ଚଳିଲ କରୁ ଧ୍ୱାନ । ୬ ।
କର୍ଣ୍ଣ ନାସୁ କା ସୁଖ ଦାପ୍ତିକା ନାନ୍ଦ ଘଟରେ ରଙ୍ଗେ ।
ଖେଳନ୍ତି ପଣ ପୁଲୁକ ନାଶ, ସ୍ୱଭ ବାହାର ବେଗେ । ୭ ।
ଶୁଣିଲ ସ୍ୱସ୍ତି, ମଥୁରା-ସ୍ତ୍ରୀ ବାଟରେ କଲେ ଦୋଳ ।
ଧାଇଁଲ ବେଗେ ବୋଲିଷଳରେ, ବୋଲିଲ୍ଲ ବନ୍ଧୁଅନ୍ତର । ୮ ।
ବେବଣ ଭୂମି ଶଙ୍ଖରେ ହାସ ଖେଳ ଯମୁନା ଚଳେ ।
ତବେ ସ୍ୱଦାନ ଅଙ୍ଗ ମର୍ଦ୍ଦନ, ଶୁଣିଣ କର୍ଣ୍ଣରେ । ୯ ।
ଧାଇଁଲ ଗୃହେ ବାଳକାପିଣ୍ଡେ ଅଙ୍ଗ ବସନ ଶୋଭେ ।
ହେମ ଟଙ୍କଣୀ ଭୂଷଣେ ଆଣି କର୍ପୂର ସୁଗନ୍ଧି ଦ୍ରବ୍ୟ । ୧୦ ।
ଶୁଭା କୁଙ୍କୁମ ଚନ୍ଦନ ପ୍ରଭୃତି ହେମନ ବେଶ ଭୂଷା ।
କ ଅବା ବାମଭାଗରେ ଭବ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶମ୍ଭୁଙ୍ଗ । ୧୧ ।

ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ

ରମଣୀ ରୂପ ଅତୁଳ ଶାରଣୀ ହୋଇଲା ଦେଖନ୍ତେ ଯାଇ ।
ନବନୀତସୁତ ଭଜନ ଦେଖ ସ ରସ ଦେଲେ ଲୁହିଁ ।୧୨।
ଦର୍ପ ନାସ୍ତିଭା ଦେଖଣଦାଭା ଦାନ୍ତକୁ ଦନ୍ତ ମାନ ।
ମସ୍ତକ ଦୃଷ୍ଟି ଦନ୍ତ ଦନ୍ତସ୍ତମ୍ଭ ଦନ୍ତାନ ଦମ୍ଭ ଦମ ।୧୩।
କୃଷ୍ଣ ଗମନ ଶୁଣି ବନ୍ଧନ ମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଧାଇଁ ।
ଅଧରେ ଥିଲା କେତେକ ସତ୍ତେ, ଗୋବିନ୍ଦ ଶତଲ ଚାହିଁ ।୧୪।
କେବଣ ବାଣୀ—ଚତୁର ବୀଣା ବଜାଇ ଗାଉଥିଲା ।
ଉଠିଲେ ଥିଲା ଧାଇଁଲା ବାଳା, ବାଳକ ପାଶୋରିଲ ।୧୫।

କେବଣ ଜଳ ଅଧସ୍ତୁ ଲଭ ଧରି ଦଉଡ଼ ଦାନ ।
ଗୋପୀଙ୍କ ନାଥ ଆସିବା ଶୁଣି ସେଥୁ ହୋଇଲେ ଭୁଲ ।୧୬।
କେ ବାସି ରୁଷେ ନାସ୍ତୁଭ ପାନ୍ତେଣ ଦଲଲ ସନ୍ଧ୍ୟାର ।
ଛାଡ଼ିଲେ ଭୁଲ ଧାଇଁଲେ ତେବେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଶ ।୧୭।
କେ ଜଳ ଆଣ କେଶେଲୁ ପାନ ନ ବୃତ୍ତି ଫଳାଇଲୁ ।
କୃଷ୍ଣ ଦର୍ଶନ ଅତେଣ ଲୁଇଦେ ମନକୁ ବଳାଇଲୁ ।୧୮।

କେତେଣ ସାଠି—କୁମ୍ଭ-ଭରନା ଜଳକୁ ଯାଇଥିଲୁ ।
କୁମ୍ଭ ଫଜାଇ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଦର୍ଶନେ ଧାଇଁଗଲୁ ।୧୯।
କେବଣ ପିନ—ଦତକ ଶୁଦ ସାଙ୍ଗ ଅଡ଼ାଇ ରଙ୍ଗେ ।
ବନ୍ଧଜଳ ପାଣ୍ଡୁରେ ଗଲୁ, ସଖୀ ନାହାନ୍ତି ସଙ୍ଗେ ।୨୦।
ନାହାଇ ପାଦ ଘୁଲଟିଲୁ ନାଦ ଦଦର ହଂସଗମନ ।
ନାହାଇ ନଦୀ ବଙ୍କିଣୀ ପିନ୍ଧି ପଡ଼ିଲୁ ଦେଖି ସ୍ଥାନ ।୨୧।

ଜାଣନ୍ତି ଚାହିଁ ଯାଉଛୁ ଧାଇଁ ବୋଲେ ସଖୀଙ୍କି ଶୁଣି ।
କେହି ସେ ସଙ୍ଗ ପସ୍ଥିତ କୃଷ୍ଣ ଦେଲେକ ଚାହିଁ ।୨୨।
କେବଣ ଦନ୍ତ—ବଦନ ଛନ୍ଦେ—ଶୀତଳୁ ଗାଉଥିଲେ ।
ଶୁଣିଲୁ ଧାତ୍ର ଧରିଲୁ ଛାଡ଼ ଲଜ୍ଜଣ ଅଳ୍ପଗଲୁ ।୨୩।
ନାହାର ନଖୁ ଦତେ ଖସି ପଡ଼ିଲୁ ମଞ୍ଜୀରେ ।
ଶୁଣିଣ ନାହିଁ ସାରସଙ୍ଗୀ ଚାଲୁ ଗୋବିନ୍ଦ ଲୋଭେ ।୨୪।

କେବଣ ବେଣୀ-ଜମ୍ବୁନା କେଶୀ ପଡ଼ିଛୁ ପଛଭାଗେ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡି ଉପରେ ଦିଏ ଖେଳଇ କାଳ ନାଗେ ।୨୫।
କେବଣ ଚମ୍ପା—ସିନ୍ଦୂର ଚମ୍ପା ଦାମ କଣ୍ଠକୁ ଛାଡ଼ି ।
କେବଣ ମୋଧ-ଦାଗନା ମୋଦ-ଦାଉ ସନ୍ଧରେ ପଡ଼ି ।୨୬।
କେବଣ ରମ୍ଭା-ଜଘନ ରମ୍ଭା ଉପ୍ପ ଦଶେ ଦନ୍ତି ।
ଅଡ଼ ଅଙ୍କରେ ଧାଇଁ ଯାଉଛନ୍ତି ଦେଖିବା ପାଇଁ ବାଲ୍ୟ ।୨୭।

କେତେକ ଘନ-ମୋହିନୀ ତେଜି କୁଣ୍ଡଳ ଶିରୀ ।
ଅଙ୍ଗରାଗ ଲଗି ଚନ୍ଦନ ଗଲା ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଧୂଳି । ୨୮ ।
ଭଣ୍ଟି କରଭ-ଦର୍ପୀ ନିରୁଭା ସସ୍ପୃହ ଖୋସା ଦେଲେ ।
ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ ଅନାଇଁ ପଥକୁ ବିକୃତେ । ୨୯ ।
କେତେକ ବକ୍ଷା ଏଣାକ୍ଷୀ ବଶା ବୋଲାଇଲେ ଟେକି ପଣ୍ଟି ।
ଆବୃଲ ବୋଲାଇ ବୋଲିଲେ ଦାଣ୍ଡେ ନେଇବ ଗୁଣ୍ଡୁସ୍ପୃଶି । ୩୦ ।
କେଉଁଣ ଭୂମି-ମୋହିନୀ କଣ୍ଠେ ପଦ୍ମ ବନ୍ଧ ମନ ।
ଗହନ ପଥେ ଯାଇ ନ ଦାବି ଚୂଡ଼ାରେ କଲେ ଧ୍ୟାନ । ୩୧ ।
କରି ଦର୍ପଣ-ମୁଖୀ ଦର୍ପଣ ଧରି ଚୂଟାଇ କେଶ ।
ତଳରୁ ଗୁଣ୍ଡେ ସିନ୍ଦୂର କଣ୍ଠେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାଲ ଦେଶ । ୩୨ ।
କର୍ଣ୍ଣେ କଙ୍କଣୀ ନାସାରେ ଅଣ୍ଡି ତାଡ଼ଙ୍କ ଲଗାଇଲା ।
କଟିକିଙ୍କିଣୀ କଣ୍ଠେ ଭୂଷଣ ଚେତନା ହଜାଇଲା । ୩୩ ।
ଚରଣ ଆଭରଣସଙ୍କୁଳ କରରେ ଖଞ୍ଜିଲୁ ନେଇ ।
କର କଙ୍କଣ ପାଦେ ଝଟକ ଖାଣ୍ଡୀ ବାନ୍ଧିଲେ ଧାଇଁ । ୩୪ ।
ଦେଖି ବାଜଣ ସଙ୍ଗ ଭଜନା ବୋଲନ୍ତି କାହିଁ ଏହୁ ।
ସେ କଥାମାନ ନ ଶୁଣି ଗୁଳ-ଘଟଣ ଧାଇଁଲେ ସେହୁ । ୩୫ ।
କେତେକ ଭୂମି-ଅଙ୍ଗନା କୁଳ-ଲଜ୍ଜାକୁ କଲେ ଦୂର ।
କରେ ଗଣ ଭୟର ମତ ତେଜିଲେ କେଶଭାର । ୩୬ ।
କେତେକ ନାସ୍ତି ଷ୍ଟୀଣ ଶାଢ଼ୀ ଭୂଷଣ ତେଜିଥିଲେ ।
ଅର୍ଦ୍ଧେ ଧରନ୍ତି ଅର୍ଦ୍ଧେ ପିନ୍ଧନ୍ତି ଖସ୍ତକେ ପଳାଇଲେ । ୩୭ ।
କେତେ ବାସବ-କେଶୀ ବାନ୍ଧି-ବସନ ଦେଖି ତୋଳେ ।
କମ୍ପିଲେ ଅଙ୍ଗ ଖଞ୍ଜନା ସଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ ରହିଲା ମେଳେ । ୩୮ ।
ତାହାର ଚାପ ଖସିଣ ସ୍ତନ ମଣ୍ଡଳ ବାନ୍ଧୁଛନ୍ତି ।
ତାହାର ଜଙ୍ଘା ଚିହ୍ନିଣ ପିଠି ଉପରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ୩୯ ।
କେତେକ ପ୍ରେମ-ଭରଣ ବାହୁ ଦେଖାଇ ବାଙ୍କ ଚେଇ ।
କେ ଖାଲି ପାଦ ନିର୍ଦ୍ଦନେଚାଣି ଚେତନେ ତେଜି ଗଲେ । ୪୦ ।
ନାସା ଫୁଲକୁ ନୃପ ଛଳରେ ଦେବଣ ଚେମର୍ଣ୍ଣିଲା ।
'କଣ୍ଠାକୁ କିଶି କଣ୍ଠରେ ବାନ୍ଧି', ଗୁଡ଼ାଣ୍ଟ ନଜଲା । ୪୧ ।
କେତେକ ସହ-ଅଧରୁ ବୁଡ଼ ଧରି ଧାଇଁଲେ ବେଗେ ।
କେମନ୍ତେ ରଖ କରିଲ ଗଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳୁ ଅଗ୍ରେ । ୪୨ ।
ଏହି ପ୍ରକାରେ ମଧୁସ୍ୱପ୍ନ ନାଚିଲା କେତେ ବାଳ ।
କୃଷ୍ଣ ଅଗ୍ରତେ ଯୋଗସନେ ନର ଗଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯାଇ । ୪୩ ।

ଦେଖୁ ଅନେକ ଘନଶ୍ୟାମଳ ପଙ୍କଜ ସନ୍ନିଭତେ ।
ହୋଇଲୁ ଉତ୍ସବ ସକଳ ଜନ ଧାଇଁଲେ ସେହୁମତେ । ୪୪ ।
କଣ୍ଠ ଦାବୋଡ଼ି ଯେଉଁଠେ ବନ୍ଧି ଜଳ ଉଦର ଛିଡ଼େ ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ମୃଗାକ୍ଷୀମୁଖୀମାନେ ଉଲ୍ଲସେ ଧାଇଁରେ । ୪୫ ।
ମଞ୍ଜୁଳାଙ୍ଗଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ମନ୍ଦ—ଭାଷିଣୀ ଯେତେକ ହୋଏ ।
ଛଳେ ଛଳରେ କପାଳେତେଣେ ସେତେକ ପ୍ରସୂନ ଭାଏ । ୪୬ ।
ଯାଉଲେ ଗୃହ ଯୋଷନେ ଚେଡ଼ି-ଥାଣ୍ଡ ପିମ୍ପୁଡ଼ିମାନେ ।
ସେହୁ ପ୍ରକାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ନାଗରିକେ । ୪୭ ।
ଭଉନ୍ତି ନାହିଁ ନନ୍ଦର ଗୃହ ବାଟ ଯାଉଛି ଶୋଭା ।
ଅଂଶୁକ ସହିତେ ଲଗ୍ନ ସର୍ବତେ ଦେଖି ଲୋଭ । ୪୮ ।
ବାଟେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ନାଦ ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ଭଉନ୍ତି ଉତ୍ସବ ।
ମଙ୍ଗଳ ବାଣୀ ଭଣି ଦେବାଙ୍କ ସ୍ତୁତି ଚନ୍ଦ୍ରାନନ । ୪୯ ।
ପଦ୍ମଜ ସାମବେଦ ଗାୟନ କରି ମୋହନ୍ତି ଜନ ।
ବୋଇଲେ ଭକତଚରଣଦାସ ବାଞ୍ଛନ୍ତେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ । ୫୦ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—କାଫି, ଶବକାଶ ବୃତ୍ତ)

ଶୁକ୍ରା କହନ୍ତେ ଶ୍ରବଣ ଶୋଭା । ଦେଖି ମନ ଲୋଭ ନୃପଙ୍କ ଲୋଭା ।
ଦେଖୁଥିଲେ ଅସୁର ରାଜା-ଋଷିକ । ଭଙ୍ଗି ବେଳ ଅଛି ବହୁ ଅନେକ ।
ଆନରେ, ଶସ୍ତ୍ର ବାଜଇ ଭାର । ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଅତି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ୧ ।
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ । ଉଦ୍ଧ ହୃଦ ଅଂଶୁ ବଚନ ବେଘନ ।
ରାଜାରେ କଂସଙ୍କୁ ଅଛଇ ମୁହିଁ । ଦେଖ ମୋ ଭକ୍ତିର ବଳନ ନାହିଁ ।
ଏଣୁ ମୁଁ, ଭକ୍ତିଅଛି ବିମୁକ୍ତ । ଭଜନ କରୁ ଦେଇ ସେ ଆମୁକ୍ତ । ୨ ।
ଶୁଣି ନରବର ହୋଇବେ ତୋଷ । ଆନନ୍ଦେ ଚେତେ ନେଥିବେ ଗ୍ରାମ ଦେଶ
ବସନ ପିନ୍ଧି ଅଙ୍ଗେ ସୁନ୍ଦର । ରାଜା କଂସଙ୍କ ପଞ୍ଚଶେ ବସିବୁ ।
ବୋଇଲୁ, ଏତେ ମାଗିବ ବର । ମନେ ତୋହର ଭକ୍ତି ନ ଛାଡ଼ିବ । ୩ ।
ମୁଡ଼ ନ ସ୍ୱରୂ ଗୋପବଧୂ ବାଣୀ । ଯେଉଁଠେ ଜାଳିବାପାଇଁ ଗୁଣୀ ।
ଦେଲ ଦେଲି ଘେରିଥିଲେ କରବେ । ଦେଖି ଗୋବିନ୍ଦ ଡାକିଲେ ଅଟେ
ପୂଜିବୁ, ସୁଁ ବୋଲିନ୍ତି ଦେଖି । ସବୁ ବଚନ କହି ଭୁଜ ବାହୁ । ୪ ।
ଶୁଣି କୃଷ୍ଣର ଦେହଳେ ରଙ୍ଗ ଲୁଗ । ଯେଣାଇଁ ସଜାଇ ଦୋହଲୁ ରଙ୍ଗ ।
ବୋଲିଲୁ ସୁଗ୍ର ଦେହ ନନ୍ଦର ସୁତ । ସେତେବେ ଭକ୍ତିରେ ସବୁ ହିତ ।
ରାଜାରେ, ଅଯେଉଁ କହୁଛି । ସୁନ୍ଦର ଦେଖି ହୋଇବ ବାହାର । ୫ ।

କର୍ମେ ସାକ୍ଷାତ ଶୁଣି କଥା ଥାଇ । କାଳ ଭାଗି ତାହା ଦେଖ କରଇ
କୃଷ୍ଣ କରପତ୍ରେ ଏପରି ଅଛି । ତାହାରେ ଗୋପ ସମ୍ପତ୍ତି କହୁଛି ।
ଖାଇବ ନାହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଥାଳେ । ଖାଇଲେ ଖାଅ ଶିକେ କାଳାପଟେ । ୬ ।
ପିନ୍ଧିବ ନାହିଁ ଉତ୍ତମ ବସନ । ଝୁମ୍ପା ଭୂ ହୋଇଣ ନାନା ଅଶନ ।
ଶଯ୍ୟାନରୁ ଶଯ୍ୟା ଶୋଇବ ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି ଏହା ଅଛି କହି ।
ତାହା ମୁଁ, କହିଲେ ଅକ୍ରୂର ଜାଣି । ବନଜନ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ଭୁମନ୍ତୁ ଶଶୀ । ୭ ।
ଅଳ୍ପ ଯାଏ ଥିଲ କେବଣ ଦେଶ । ଅକ୍ରୂର ଦେଶକୁ ମଥୁରା ଆସ ।
ସୁଲକ୍ଷଣେ କାହିଁପାଇଁ କରୁଛ ଗୋଳ । ଶୁଣିଲେ କଂସ ମାଧବ ସଜଳ ।
ଏହା କି, ଗୋପପୁର କରିଛ । କୃଷ୍ଣ ସ୍ୱଭାବ ସ୍ଥିତି ନ ପୂଛୁଛ । ୮ ।
ଲୋକ ନ ମାଡ଼ଇ ମଥୁରା ଭୁମୁର । ଗୋପାଳଙ୍କ ନେବା ନୃପତି ଠାରୁ ।
ଲୁଚି ଥିଲ ମୋତେ କେଉଁ ବୋଲଣା । ପ୍ରଜ ଅନ୍ୟେ ସବେ ହୋଇଲ ଦୂଷା ।
ପଳାଇ ଗଲେ ତସିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଭାତି କଂସ ସଂହରିବ ଗୋଷ୍ଠୀ ଜାଇ । ୯ ।
ଶୁଣି ଗୋବିନ୍ଦ କୋପେ ଅଟ୍ଟହାସ । ଚକ୍ଷୁ ରକ୍ତିମ ଧାଇଁଲେ ପ୍ରକାଶ ।
ବାମ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳେ ଘୃଷ୍ଟପାଦେ ମାର । ଜଙ୍ଘ୍ୟଲ୍ଲ ମୁଣ୍ଡ ମନ ରଜକାସା ।
ସଖିଙ୍କୁ, ଶ୍ରୀଣ ଗୋବିନ୍ଦ ଅଙ୍ଗେ । ନାରି ନିଶେ ସେବନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରର ସଙ୍ଗେ । ୧୦ ।
ଅଶେଷ କାନ୍ତର ପ୍ରୀତିକ ଗଲ୍ଲ । କୃଷ୍ଣ ବଦନ ଦେଖି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମଲ୍ଲ ।
ଚୈତନ୍ୟ-ମୁକ୍ତି ପାଇଲ୍ଲ ଅଲେ । ଚେଷ୍ଟ ନ ପ୍ରକାଶି ସାଧିଲେ ଗଲେ ।
ଧନ୍ୟ ସେ କେତେକ ତପସ୍ୟା କଲ୍ଲ । କୃଷ୍ଣ ସ୍ୱଭାବେ ମୁକ୍ତି ପାଇଲ୍ଲ । ୧୧ ।
ମୁକ୍ତ କୁବେର ସଙ୍ଗେ ସେ ରଜକ । ଦେଖେ ଦେଖିଲେ ଭେଳବାଳକ ।
ନାନାବିଧ ନୀଳ ବସ୍ତ୍ରୀଡ଼ା । କାନ୍ଧ ଗେଲାଲେ ମଞ୍ଜୀଳ ଯୋଡ଼ା ।
କୃଷ୍ଣ, ଘାତେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଅ । ଥାଉ ବସନ ପୋଏ ଗଲେ କୁହି । ୧୨ ।
ଗନ୍ଧର୍ବ କେଶବାଥୀ ଆସୁଥିଲ୍ଲ । କୃଷ୍ଣର ଭୂଞ୍ଜି ଦେଖୁ ପୋଡ଼ି ଗଲ୍ଲ ।
ଶିରେ କର ଦେଇ କହିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଆଣ ହୋଇଲେ ପୀତାମ୍ବର କୃଷ୍ଣ ।
ଗୋବିନ୍ଦ, ଯେଉଁ ରୂପେ ଶୋଭିତ । ଶୁଣି ତୁଷ୍ଟିଲେ ଅଳପ ମାଧବ । ୧୩ ।
ଶମ୍ଭୁଣ୍ଡ କରେ ଦେଲେ ବସନ । ଭୂଷିତ କୃଷ୍ଣ ଗଲ ଯତନ ।
ସୁଗନ୍ଧିରେ ଅଙ୍ଗୀକାର ନେଇ । ଚନ୍ଦନ କରି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପିନ୍ଧାଇ ।
କହୁଣା, ଦାଢେ ପ୍ରଭାଇ ଦେଲ । କାହୁ ସେ ଛବି ଜଗତ ମୋହିଲ । ୧୪ ।
ରାମକୁ ସେହିମତ କଲ୍ଲ ସଜ । କଷ୍ଟେ ମଣିଙ୍କ କିଏ ନ୍ୟୁତ ଗଜ ।
ଗୋପବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଦେନେ ଦେନେ ବେଶ । ତହିଁ ସ୍ୱାବସ୍ଥାକୁ ଦେଖିଲେ ତୋଷ ।
ବୋଲନ୍ତି, ଏବେ ମାର ବଧନ । ଶମ୍ଭୁଣ୍ଡିବ କଣ୍ଠେ ଶୁଣି ମୋହନ । ୧୫ ।
ଧନ ଗଜ ଅଛ-ପଦକୁ ଛୁଡ଼ି । ତହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ଲୁଡ଼ି ।
ତୋ ଯାଦବଙ୍କ ଏଡ଼େ ନାର ମଥୁରା । ଉତ୍ତାପ ଦେଖିଲେ ଗୋକୁଳବାସୀ ।
କ୍ଷେଡ଼ାନ୍ତୁ, ଏଡ଼େ ପୂଜନୀୟ । ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି କ ଅଦ୍ଭୁତ ବପୁ । ୧୬ ।

ଶୁଣି ଦଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡ ସେଦିନ ଶୋଇ । ବୁଝିହୁଁ ଅଶେଷ ଜନ ମନ ଲୋଡ଼ି ।
ସୁଦାମା ନାମେ ଏକ ମାଳାକାର । ମିଳିଲେ ଯାଇଁ ତାହାର ଦ୍ୱାରେ ।
ଜାଣନ୍ତି, ରାମ ଗୋବିନ୍ଦ ଦେବ । ଆଇଲେ ଯଦି ଗୋପନରେ ସେଦିନ ।୧୭।
ଚରଣ ଧୋଇ ଆନନ୍ଦ ହୋଇଲେ । ସୁଦ୍ଧ ଭାବନା ଦିଅ ଦେଖିଲେ ।
ଆନନ୍ଦେ ଗଳାରୁ ଛିଡ଼ିଲା ବାଣୀ । ଅବିକଳ୍ପ ଯାଚିଲେ ଘଡ଼ି ।
ଆବାଧ, ଭଲ ନେଇ କରିଛେ । ଉଠିଲେ ପ୍ରେମ ସୋଦର ସରସେ ।୧୮।
ଦୁବେ ଦେଖିବା ନ ଥିଲେ ପଡ଼ି । କୃଷ୍ଣ ମୁଖରୁ ଶୁଣନ୍ତି ଏହାଇ ।
ଶୀର କୃପାନୁରୁ ଠାରିଲେ ବର । ଏଥ ମୋତେ ଯଶ ସୁବେଶ ଦିଅ ।
ଭକ୍ତଗଣ, ମାଳୀ ପଦେନ ପଣ । ଖାଲୁ କୃଷ୍ଣଗତ ଆଥିଲା ।୧୯।
ଘଣ୍ଟି ରଖିଥିଲୁ ଆଗରେ ଉଠି । କାହିଁ ଶୋଭା ଘେନି ବେଣୁପାଣି ।
ଦ କୃ ଯେ ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ବନ୍ଧୁ । ଏଣୁ ନାମ ହୋଇ ଦୟାସିନ୍ଧୁ ।
ଆପଣା, ଭୃତ୍ୟ ବଲି ଜାଣନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ଅବଧି ମାରନ୍ତି ।୨୦।
ସେହୁ ଗୋବିନ୍ଦ ଚରଣପଙ୍କଜ । ଦଇତ୍ୟାରି ଭକ୍ତଜନ ଭଜ ।
ଅନାଦି ସୁଷମା ଅନାଦି ଦେବ ପୂଜା । ସକଳ ଦୂରେ ଭଲ ମୁକ୍ତି ଦେବା ।
ଦେବଳ, ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ବନେ । ଆନ ନ ଭାବି ମୋହର ମନେ ।୨୧।

——:0:——

ସୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ— କେଦାର କାମୋଦୀ)

କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବେଶ କରି ସୁଦାମା ମାଳୀ । ବୁଲେ ଖଞ୍ଜି ନେଇ ଦେଖିଲା କଳ ଯେ ।
ଆସେ କି ଦେଖିବାକୁ ରଚନା ବୃକ୍ଷ ? ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଚାହିଁ ଦେବଙ୍କ ଟେକ ଯେ ।୧।
ବନ୍ଧାଇଦେଲେ ନବବକୁଳଦାମ । ଶୋଭନ୍ତି ଶକ୍ରଧନୁ ତୋଳୁଛ ଯମ ଯେ ।
ମଲ୍ଲିକାକୁନ୍ଦ ଯୁକ୍ତ ତଥ୍ୟ ଉପରେ । ଦେଖି କନ୍ଦର୍ପ ଯମ ନନ୍ଦ ତାରେ ଯେ ।୨।
ରଙ୍ଗଫୁଲ ବେଣୀ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଗଢ଼ି । ଯମୁନାଜଳେ ବୃନ୍ଦାକୁସୁମ ଧାରି ଯେ ।
ସେହି ପ୍ରକାରେ ଯାଇଥିଲେ ଶୋଭନ । ସୁନ୍ଦର ଗଳାରେ ଖଞ୍ଜି ଜାଣି କୁସୁମ ଦେଇ ଯେ ।
ଅଭି ସୁନ୍ଦର ବେଶ ଭାବ ଲପନ । ଦେଖିଲେ ରମ୍ଭା ତେଜି ଶିବ ଗଗନ ଯେ ।
କୁସୁମକୁ ଯୋଗ୍ୟ ରୂପେ ବନ୍ଧନ ଖାଇ । ଭଲ ଦେଇ ମାଳାହାର ଖଞ୍ଜିଲା ଦେଖି ଯେ ।
କି ଅଭା ମଣିଗଜ କୁସୁମେ ବେଶ ? ସେହି ପ୍ରକାରେ ରାମଗୋବିନ୍ଦ ଦେଖ ଯେ ।
ଦେଖିବା ନାହିଁ କାହିଁ ଏତେକ ବାଣୀ । ଦେଖିଲେ ଭକ୍ତ ଦେବ ସେତେବେଳେ ବନ୍ଦନା ଯେ ।
ଭଲ ସୁବେଶ ମାଳୀ ଯାଚିଲା ବର । ଅସ୍ତୁ ଦେବ ବୋଇଲେ ବରଭୂଦାର ଯେ ।
ସେଠାରୁ ବାହାର କଲେ ଦେବ ଯୋଦ୍ଧାର । ଦେଖୁଥିଲେ ତପାରେ ଜନର ଯେ ।
ଦେଖି ତା ମଥୁରା ନାରୀ ସୁନ୍ଦରୀ । ତାହାର ମନେ ନାହିଁ ଦଣ୍ଡ ଶରୀର ଯେ ।
ସର୍ବ ଜନଙ୍କୁ ସୁଖ ଲଭିବାକୁ ଏଥି । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଗରବରୁ ଧାଇଁଲେ ଧାଇଁ ଯେ ।୩।

ଶୁଣିଲେ କୃଷ୍ଣ ଏମନ୍ତ କୁବୁଜା ଅଛେ । ଜନ୍ମିବାରୁ ଶରୀର ତୁଟି ବଙ୍କା ଯେ ।
ଯୋଗନ୍ତି କଂସ ଅଙ୍ଗଲାଗି ଚନ୍ଦନ । ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସେ ଗୋପ ନନ୍ଦନ ଯେ ।୮।
କୃଷ୍ଣ ବୋଲନ୍ତି ଆହେ ଶୁଣ କୁବୁଜା । କଂସ ନେଉଛୁ ଦେଖା, ଦେଖୁ ଅଛି ତାକୁ ମୋ
ଅମ୍ଭ ଅଙ୍ଗରେ ଦେଲେ ଆମ୍ଭେ ଭଲ୍ଲୁଁ । ଜୋଡୁଛି ନେଇ ଚନ୍ଦନଝାରୀକୁ ଦେବୁ ତୋ
ପ୍ରେମ ଅଙ୍ଗେ ବାଣୀ ଶୁଣିଲା ଯହୁଁ । ବଚନ ଶୁଣେ ଚିହ୍ନି ଜାଣିଲା ଚିତ୍ତ ନଯେ ।
ଚନ୍ଦନ ଝରିକାକୁ ଅଙ୍କେ ଲୁହ । ନିଜ ଭାବ ତାହାକୁ ସଙ୍ଗେ ନେଇ ଦେଇ ।୯।

ସେତେବେ ମାଗିଲ ଗୋପେ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦନ । ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଚାହିଁ ଦେଖି ଭୂଷଣ ଦେଇ ।
ମୋହରେ କଥା ଦେଖୁ ଅଛୁ ମାଉସୀ । ଦେଖି ମନେ ମୋତେ ମଉଳ ଦାସୀ ଦେଇ ।
କୃଷ୍ଣ ବୋଇଲେ ଶୁଣ ଯାଅ ଗୋ ଯାମ । ଏମନ୍ତ ଦେଖିଲ ଦେବେ ଶ୍ରୀଭାଇ ଅନିମ
ପ୍ରଥମେ ଚନ୍ଦନ ଅଙ୍କେ ଲେପିଲା । ମୋ ନିଜ ଅଙ୍ଗ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ ଲେପିଲା ଯେ ।୧୦।

ଧରି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ଦିଶି ଦେଲା ଅଳପ । ତାହା ସେ ଚନ୍ଦନ ନେଇ ଲଗାଇ ଯେ ।
ଲଲାଟ ଦେଶେ ଲେଖେ ଅଳକା ତିଳା । ଦେଖିଲେ ଭାଗ୍ୟରେଖା ଶୁଣିବା ତେତା ଯେ
ଗଣ୍ଡ ଦେଶରେ କସ୍ତୁରୀ ଚିତ୍ରିଲା । ଚନ୍ଦନ ନେଇ କେ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ମଣି ଯେ ?
ଏହି ପ୍ରକାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କଲା । ବାମ୍ଭଣରେ ଗୋପକୁମରେ ଦେଲା ଯେ ।୧୧।
ଦେଖି ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖିଲ ଧରି କୁବୁଜା ଶ୍ରୀ ଯେ ।
ଚିବୁକ ଧରି ଦେଲା ଟେକି ସୁନ୍ଦର । ନିଜ ପଦାଙ୍ଗୁଳି ମୂଳ ମଡ଼ାଇ ଯେ ।୧୨।

ନାଭିକି ଟେକିଦେଲ ଠାଣି ଆଣି । ଅଷ୍ଟାବକ୍ରାଙ୍ଗ ବାମପାଦ ଚିପିଲ ଯେ ।
ଭଣ୍ଡ ଉଦରା ଦେହ ଅଦରଶିଳ । ରତନ ସମ ଦେହ ଟିକ ହୋଇଲା ଯେ ।୧୩।
ଦେଖି ସୁନ୍ଦରୀ ପଦ୍ମ ନାଭି କି ଅଟେ ? ଧାଇଁନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେବା ଯେ ।
ତହିଁ ଡାହାଣ ବାହୁ ଧରିଣ ପଦେ । ଶଯ୍ୟାକୁ ନେଇ ଚାଲ ମୋର-ଘରକୁ ଯେ ।୧୪।

ବାହୁ ବାଜିନ ଭୂଜ ପ୍ରେମବନ୍ଧନ । ଅଶୋଭନ ବାହୁ ପ୍ରାୟେ ଅଙ୍ଗ ଲଗାନ୍ତି ଯେ ।
ମଧ୍ୟମ ଦିବ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଗାଈବା ଲଗ୍ନ । ଦେଖି ଭଗବାନ ଦେବ ବନମାଳୀ ଯେ ।୧୫।
ଚରଣ ପାଦପଦ୍ମ ଅନୁପମ ଶୋଭା । ଦେଖି ଭ୍ରମରଗଣ ହୋଇବେ ଲୋଭା ଯେ ।
ଆଶା ପୂରାଇଲି କୁବୁଜା କହି । ଚିତ୍ତରେ ଏହା ନେଇ ଥୋଇବ ଆମ୍ଭ ଯେ ।
ତାହାକୁ ସମର୍ପିବା ଅନୁପମ ଧନ । ଏ ଧନ ଦେଲେ ଯିବା ନିଜ ଭବନ ଯେ ।
ଏହା ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ଏହାକୁ ଦେବା । ନ ନେବା ସେତେବେ ଅଭିମାନ ମନରେ ଯେ ।
ଏତେ ବାକ୍ୟ କହି ଛାଡ଼ିଲ ଲଜ୍ଜା । ଧାଇଁ ଧରିଲ ପାଦ ମୋହନ ଯେ ।
ବୋଇଲି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଉଛି ନନ୍ଦନନ୍ଦନ । ଯାହା ମାଗିଛି ତାହା ଦେବି ବନ୍ଧନ ହୋ
ନନ୍ଦକଦମ୍ବେ ବନମାଳୀ ଶୁଣନ୍ତୁ । କି ବୋଲି ମାଗୁଅଛି ଭଳ ସୁବାଳ ଗୋ ।
ଦେବକୀ ନନ୍ଦ ମୋର ଅଙ୍ଗେ କୁବୁଜା । ବାଳା ବୋଇଲା ହେବ ତୋହର ଶୁଖଯା
ଏ ନବ ଯୌବନ ତୋହର ପାଇଁ । ଦେଖ ମୁଁ ବହୁ ଅଛି ଦେଉଛି ଅନା ହୋ ।
ଭୁଲିଲୁ କୃଷ୍ଣ ଏହି ଆପଣେ ଭଲି । ଜାଣି କହୁଛି ତାହା ଶୁଣିଲ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହୋ ।୨୩।

ମେଘ ନ କଲେ ତାଙ୍କୁ ବୋଲି ଅଯୋଗ୍ୟ । ଘୋର ଦୁଃଖରେ ପରେ ପୋଡ଼ାଇଲେ ମେଘ
କି ସେନା ରୂପବନ୍ତା କହିବୁ କେମନ୍ତେ । ଏଣୁ କାଳିନ୍ଦୀ ହ୍ରଦ ଯୋଗାଇ ତୋତେ ହେ
କାଳୁଣି ଷଡ଼ ବିଭ ଧରି ଉଦ୍ଧବ । ଦେଖି ସଙ୍କୋଚ କଲେ କୁବ୍ଜାବାଳୀ ହେ ।
ବୋଲନ୍ତି ଦେଖ ସଖେ ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ଭଳି । ତୋତେ କେଉଁ ଗୁଣ ନାହିଁ ମଥୁରାବାଳୀ ହେ ।
ଆଜେ ମୁଁ ଜନ୍ମପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାଣିଲି କି । ବନ୍ଧୁଜନଙ୍କ ଦୁଃଖ ସନ୍ତାପ ହରି ହେ
ସେବେ ଆସିବ ମୋର ପୂରିବ ମନ । ସୁର ମଣ୍ଡି ବୁଲୁଥାଏ ଯା, ହୃଦ ହେ ।୨୬
ଶୁଣି କୁବୁଜା ମନେ ଆନନ୍ଦ ହୋଇ । ଦେଖିଣି ମାଗି ନିଜ ଭୁବନେ ଗଲା ହେ ।
ସାଜିଲା ନାନା ଭୂଷଣ ମନେଇ । ସେଷପ୍ରଭ ଉଦଶ ବାଉଁଷ୍ଟି ସୁନ୍ଦର ହେ ।୨୭
ଗୋବିନ୍ଦ ଆସିବାକୁ ବଢ଼ାଇ ଆଶ । ଆପଣେ ହେଲା ବାଳୀ ନବୀନ ବେଶ ହେ ।
ବାନ୍ଧିଲା ଖଣ୍ଡ ଖୋସେ ଲଗାଇ ଚୂଡ଼ା । ମଲ୍ଲୀକଳିକା ସଙ୍ଗେ ଭାଙ୍ଗିଛାଉ ହେ ।
ଶିରେ ସିନ୍ଥି ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ ସାଜି । ଭଲେ ସିନ୍ଦୂର ଦେଲା ଅଞ୍ଜନ ଅକ୍ଷେ ହେ ।
ନାକେ ବେସରି କର୍ଣ୍ଣେ ହେମ ତାଡ଼ଙ୍କ । ଗଳେ ମୁକ୍ତାମାଳୀ ବଡ଼ ଝଟକ ହେ ।
ପଦ୍ମେ ପଦେ ପଞ୍ଜାବଳୀ ଲେଖନ । କଟିରେ ଆଚ୍ଛାଦିଲା ବସ୍ତ୍ର ସୁନୀଳ ହେ ।
ବେନି ଭୁଜରେ ବାହୁଟି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବୁନ୍ଦି । ଅଙ୍ଗୁଳି ମାନଙ୍କରେ ମୁଦି ଦାଣ୍ଡି ହେ ।
ପାଦେ ନୂପୁର ବଳୟ ଝୁମୁର । ମଧ୍ୟ କିଙ୍କିଣୀ ନାଦ କଲା ମଧୁର ହେ ।
ଦେଖ ଶୋଭାରେ କାମ ଲାଜିଲା ବାମା । ବୋଲେ ଆସିବେ କେବେ ମୋ ଶ୍ୟାମ ହେ
ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଦେଖି କରନ୍ତି ଇଚ୍ଛା । କୁବୁଜା ମନ ଯେସନେ ଗୋବିନ୍ଦ ଆଗେ ହେ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲଭାଏ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଦିବସ ନିଶି । ବୋଲଇ ହେବି ନିଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦାସୀ ହେ ୩୨

ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ବସନ୍ତ, ଆଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳବାଣୀ)

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଶୁଣ ସୁଜନ । ସେଠାରୁ ବନେ ଭଗବତଭାବନ ।
ପୁଲକିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଧନ । କାଳିଯାଇ ଏବେ ସଦ୍ଧିବ ଭୂଷ ।
ଯାଉଛି ଉଦ୍ଧବ । ନାଶିବେ ଦଂଶକୁ ସମାଧାନ । ୧ ।
ଅମ୍ବରେ ଅମରେ କରନ୍ତି ସ୍ତବ । ଜୟ କେଶବ ଗୋବିନ୍ଦ ମାଧବ
ବନ୍ଦନ କରି ଦ୍ୟୁତିଲ ନାଶି । ମହିମା ସଞ୍ଚା କର ପ୍ରକାଶ ।
ସାଧୁଜନ ପାଳି । ନାଶ ସୁରିପୁକୁଳକାଳନଳ । ୨ ।
ଦେବଙ୍କ ସ୍ତବ ଶୁଣି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ । ମନେ ବିଚାରନ୍ତି ଶାରଙ୍ଗପାଣି
ଜଗିବୁ କଂସ ସବୁରି ବଇରୀ । କାଲି ନାଶିବୁ ପଦାଘାତ ମାରି ।
ରଙ୍ଗଶାଳେ ମଲ୍ଲ । ଦୁର୍ଜନଙ୍କ ଦୁଃଖ ନୁହଇ ସହି । ୩ ।

ଏମନ୍ତ ଖଳ ବଚନେ ମଧୀ ମଣ୍ଡ : ଶୁଣି ବିଚକ୍ଷଣ ଅମରବୃନ୍ଦ ।
ରାଜାର ବେଶୁ ବର୍ଣ୍ଣଣୀ କି ଭାଳି । ପଚାରନ୍ତି ମଥୁରାପୁରର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ।
ଚମକିଲୁ ମନ୍ଦ ; ଗୋପାଳଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ନୃତ୍ୟର ଛନ୍ଦ । ୪ ।
କେ ବାଡ଼ି ବୁଲାଇ ତମକି ଯାଉ । ଉଦ୍ଭବଜ ଶୋଣ୍ଡେ ନାଚଇ ।
କେବଣ ସ୍ଥାନ ମାତ୍ର ପାଳିଛି ; କେ ବାହୁ ଟେକି ଭାବେ ଛନ୍ଦ ଯାଇ ।
ଦେଖ ଚିହ୍ନଇ ବୋଲ ! ଦେଖୁ ବୀଣା ବୋଲେ ନାହିଁ ନାହିଁ । ୫ ।
କାହାର ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋଳିଛି ପାଗ ; ଯୋଡ଼ାଇ ଲୁଳାଇ କି ମହାନାଗ ?
କାହାର ଟିକେ ଗୁଞ୍ଜ ଗୁଞ୍ଜ ମାଳୀ । କାହାର ବେଣୀ; ଫୁଲ ଉଗୁଳ ।
ଦେ ଧଡ଼ିରେ ଘଣ୍ଟି ! ଦେଖ ପିନ୍ଧିଅଛି କନକଶାଢ଼ୀ । ୬ ।
ଦେଖ ପିନ୍ଧିଛି ଚାକଚକ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର କାହାର ନାଳ ଦେ ଶୁକଳ ବେଶ ;
କାହାର ଅଙ୍ଗ ଭାହାର ଚାଳନ ; ଦେଖେ ଧନ୍ଦିବା ସେ ବଳ ମର୍ଦ୍ଦନ ।
ଯାହାଙ୍କୁ ସେ ଭଲେ : ସଜ ହୋଇଛନ୍ତି ଗୋବିନ୍ଦ ଭାଲେ । ୭ ।
ହୁଁ ହୁଁ ଗଲଜନେ ଧାଇଲେ ଦୂରେ । ମଧ୍ୟେ ରାଜକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନାହିଁ
ପଛେ ଧନୁ ସଭାରେ ଭୂଭି : ଜଗି ଛନ୍ତି ଅନେକ ପାହାରୀ ।
ଯଜ୍ଞର କବାଟ ମାଡ଼ି ଗଳିବାକୁ ନ ମିଳେ ବାଟ । ୮ ।
ସେଠାରେ ଯାଇ ହେଲେ ରାମ ହରି । ଊଚେ ଡାକନ୍ତି ଶୁଣ ହେ ଦ୍ୱାରୀ ।
ଶୁଭ ଏ କୌତୁକ ଆଜି ମୁହିଁ । ଧନୁ ଭଙ୍ଗିବା ଯାଗ ମୋର ପାଇଁ ।
କହିଅଛି ମାମୁ । ଫିଟାଅ ମନ ହେଉଛି ଧନୁ । ୯ ।
ଶୁଣି ଦ୍ୱାରପାଳ ଟାଣିଲେ ଖଡ୍ଗ । ଲମ୍ଫ ମାରିଲେ ଯେସନ ପନଗ ।
ପ୍ରଭୁଙ୍କ କେଉ କହନ୍ତି ବଚନ । କଣ୍ଠ ପଶି ଦେବୁ ଛଡ଼ାଇ ।
ରେ ଗବର୍ବ ମୂଢ଼େ । ସ୍ଥାନ ଭାଙ୍ଗ ହୋଇ କହୁଛ କେତେ । ୧୦ ।
ନ ଜାଣି କି କଂସ କେତେ ଗୁପତ ! ତାହା ଦେଶରେ କହୁଛ ଅନୀତ ।
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଲାଗି ବାସ୍ତୁ ଉଚ୍ଚ ପୁଷ୍ପ - ତାହା ଲୁଟି କରି ହୋଇଛ ବେଶ ;
ଏତେ ଗର୍ବ୍ବ କର । ପୁଣି ବେଢ଼ୁଛ ଶାସନ ଘର । ୧୧ ।
ଯାହା ହେବ ତାହା ଜାଣିବ କାଲି । ଏତେ ବୋଲି କେଶ ଧରି ଉଲାଳି ।
ଚଟାପଟ ଦେଉଛନ୍ତି ନନ୍ଦନ । ସହି ନ ପାରି ଧାଇଁଲେ କହନ ।
ମାରି ବଜ୍ରମୁଥ ; ପଡ଼ିଲେ ଭୂମି ହୋଇ ମୁଥ ମୁଥ । ୧୨ ।
ଥୋଡ଼େ ମଲେ ଥୋଡ଼େ ପଳାଇଗଲେ । ରାମ ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରବେଶ ପଶିଲେ ।
ଦେଖିଲେ ଧନୁ ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର । ଧରି ଗୁଣ ଦେଲେ କମଳାବର ।
ଆଣିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଭାଙ୍ଗିଲ ବୃନ୍ଦ, ହେଲା ଘୋରଶବ୍ଦ । ୧୩ ।
ଯେତେ ମନ୍ତ୍ରୀ ସଭାସଦ ଥିଲେ । କୃଷ୍ଣ ଦେଖି ସେ କାନ୍ଦିଲେ ଗୋପାଳବାଳ ।
କେମନ୍ତର ସଙ୍ଗେ ହେଲେ ବାହାର । ଅସ୍ତ୍ର କୋଦଣ୍ଡ ଧରିଛନ୍ତି କର ।
ଦେଖି ଭୂମିମାନେ । ପୁଣି ବେଢ଼ିଲେ ଲୁଚାନ୍ତି ସମାନେ । ୧୪ ।

ଧାଇଁଲେ ପାଦନୂପୁରମଞ୍ଜୁଳ । ଅର୍ଦ୍ଧ ପାର୍ଶ୍ବରେ କଲେ ପ୍ରହାର ।
ଗମନଶ୍ରବଣେ ଚଳିଲେ ମୂଢ଼ । ସେ ବାଳିବ ପଛ ତାହାଙ୍କ ପାଛେ
ଲେଉଟିଲେ ହରି । ପାଶ୍ଚେ ଦେଖିଲେ ମଧୁମଙ୍ଗଳାଇଁ ।୧୫।
ମଧୁବନରେ ହୋଇଲେ ପ୍ରବେଶ । ଦେଖି ମାତା ପିତା ହେଲେ ହରଷ ।
ବୋଲେ ବସାଇ ମୁଖେ ଦେଲେ ଚୁମ୍ବ । ତେତେବେଳେ ମନ ହୋଇଲା ଧୀର ।
ଓଞ୍ଚାଇଲେ ବେଶ । ହାଣ୍ଡାଳ ଶାରି ବୁଦ୍ଧି ଅନ୍ତରସ ।୧୬।
ଅଳକେ ଗୁମ୍ଫନା ବେଣୀ ସୋଦର । ଏ ରସ ଶୃଙ୍ଗାରେ କି ନବ ସୁନ୍ଦର ।
ବେଶ୍ଚ ପ୍ରଭାତେ ଉଠି ବେଶ ଭେଦ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରେ ଦେଇଅଛନ୍ତି ବେଣୁ ।
ନିଦ୍ରା ଘୁଞ୍ଚେଇ । ଭକ୍ତ ନାରାୟଣ ସ୍ତବ ଗାଉଛି ।୧୭।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଧନାଶ୍ରୀ)

କୃଷ୍ଣ ସ୍ୱପନ ଦେଖି — ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା
ସେ ଯାକ ସକ୍ଷତେ ଶୋଇଲେ,
ଯୋଗମାୟା ମୋହେ ମୋହ ହୋଇଲେ ।
ରଜନୀ ମାଝରେ — ଯଦୁ ସୂନୁ ନେଲା
କଂସ ଅଗେ ଭଗବ ପଶିଲେ ଦେଖି ଦେଲେ ଦେବ ।୨।
ଅତି ମହାସୁଖ — ନନ୍ଦର ନନ୍ଦନ
ଧନୁଷ୍ଟୋଟ୍ଟେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ।
ଦ୍ୱାରପାଳଙ୍କ ଗର୍ବ ଭାଙ୍ଗିଲେ
ବୀରମାନେ ଦେଖି — ନିବାଶ ହୋଇଲେ;
ନଗ୍ରଜନଙ୍କ ମନ ରଞ୍ଜିଲା ହେଲେ ଦେବ ।୩।
ଶୁଣି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ— ନନ୍ଦନ ପୁଲବନ୍ତୁ
ଯାଏ ହୃଦା ହୋଇ ରହିଲା ।
କାହିଁ ଗୋପାଳ କେ ବୋଲି ପାଞ୍ଚରିଲା ।
ଶୁଣି ବାଳବନ୍ଧୁ — ଶୋକାନ୍ଧ ପ୍ରଭାତ
ଢଥା ନରେ ବୁଝାଇ କହିଲା ଏସ ଭଗତ ।୩।
ବୋଲଇ କଂସ — ହୋଇଲା ନଷ୍ଟ ମୋଞ୍ଚ
ଦାସୀ କି ଦୟାଳୁ ଆସିଲା
ଭଲା ସୁବେଶ କଳା ଅଙ୍ଗ ଧାରିଲା
ପଞ୍ଜି ମଧନେ ବାଳ — ତେଜଇ କନ୍ଦର୍ପେ
ତେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଏବେ ନାଶିବି ଭେଳ ଭଣେ ।୪।

ଛାର ବାଳକ   ଭୂଲୋକା ଉତ୍ସବେ
ପକ୍ଷି ଏତେ ହର୍ଷ କରନ୍ତି ।
ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଅସୁରେ ଡରନ୍ତି
ବାଘମାନେ ଥାଇ   କି ଜାଣି କହିବେ ?
ମିଛେ ମିଛେ ପ୍ରଶଂସା ପାଆନ୍ତି ଏ ଜଗତ । ୫ ।

ଖଣ୍ଡ ନ ଖୁଆର   କେବଳ ପଢୁଥିଲେ
ପଡୁଥାନ୍ତି ଜଳ ଗଡ଼ିମା ।
ଏବେ ଦେଖିଲେ ପଳାନ୍ତି ଛାଡ଼ି ସୀମା ।
ଧନ୍ୟ ଋଷିମାନେ !   ସନ୍ତାନେ ଦେଖି !
ତାଙ୍କୁ ଦେବାକୁ କେଉଁ ଉପମା ଏ ଜଗତ । ୬ ।

ଆପଣା ନାଶଂ   ଯେବେ ଅପେ ନ କହ
ତାହାଙ୍କୁ ବୋଲି ନପୁଂସକ ।
ସଦା ଭଜନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଲୋକଲୋକ ।
ପରନ୍ତପ ଆଶ   ଭକ୍ଷ ଯା ମଣୁଛୁ
ମୋହଠାରୁ ନାହିଁ ଅଧିକେ ଏ ଜଗତ । ୭ ।

କାଲି ଆପଣେ   ବାଘଣ ଭଲେ,
ଶୁଣେ ଯାଉ ଥିଲ ସଙ୍ଗେ ।
ଧନ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପଳାଇବା ମାତ୍ରେ ।
ଯେଉଁ ଦିନ ଶୁଣ   ଦାଉକୁ ଭାଙ୍ଗିଲ,
ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ ସଙ୍ଗେ ମୋହୋର ଏ ଜଗତ । ୮ ।

ଏମନ୍ତ ଶୁଣି   କ୍ରୋଧରେ ନାଶ୍ୟ
ଛିଡ଼ିଲ ଲୁଣ୍ଡି ଲାଗାଇ ।
ଉଠେ ଦୁଷ୍ଟାଙ୍କ ଭୂଲୁଣ୍ଠ ପ୍ରବଳ ।
ନମ୍ରୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ   ଭଲି ଅଲ୍ପର
ହୋଇ ବନେ ଭୂମିଙ୍କ-ହୃଦୟ ଏସ । ଅଙ୍କୁ । ୯ ।

କମ୍ପର ଅଙ୍ଗମାନ   ହୋଇ ଅଧନ
ହୋଇବା ଦେଖୁ ଜାଣମାନ ।
ଉଡୁଅଛନ୍ତି ଶୁଣି ଏ ଗଣନ ।
କିଅବର୍ଣ୍ଣ ତାହାକୁ   ଏତେ କ୍ରୋଧ ଭଲ ?
ଅଶ ଭର ମାରୁଣ୍ଡ ଡସୁନ ନେଉ । ଗଗନ । ୧୦ ।

ନୋହିଲ ?   କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଦଶ.
ସାଗରଣ୍ଡ ଉଦେ ବନ୍ଧୁଛି ।
ଅସ୍ତୁଦ୍ଧିକୁ ବଢାଇ ନେଇଅଛି ।

ଗାଇବୁ ଭୂଷଣ, ଶିବାଙ୍ଗ ଭୂଷଣେ
ମହାବିଭବ ପ୍ରାପ୍ତ ଜଗତ୍ତ ହେ ! ସ୍ୱଜନ । ୧୧ ।
ଗୀତଜ୍ଞାନ ରତ ଭାସ୍ୱର ମାଲିନ୍ୟ;
ସେ ତ ନ ଜାଣଇ ସଂଗ୍ରାମ !
ମାଳାଧାରଙ୍କୁ ଧିକା ସେହୁ ସମ !
ଭୂରିଜା ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ୱଭାବେ ତ୍ରିଗୁଣାଢ୍ୟ
ଭାଷାପାଳୁ ତ ନେଲେ ଚନ୍ଦନ ହେ ! ସ୍ୱଜନ । ୧୨ ।
ଅଟେନ୍ଦ୍ର ଭାଲି ସ୍ତ୍ରୀରୂପା ଷଣ୍ଢବନ
ଭଙ୍ଗିବ ଧିନା ଜାଣୁବ ।
ଏହା ଶୁଣି କେ ହୋଇଲା ଅଧୀଇ ?
ଧାଳି ଭାଗିବା କେମନ୍ତେ ବଳ୍ପ ସିନ୍ଧେ,
ଅମ୍ଭ ସମ୍ମୁଖେ ପଡ଼ିଲେ ଭେଟ ହେ । ସ୍ୱଜନ । ୧୩ ।
ତୋଳି କଣ୍ଟକିବୁଁ, ମଣ୍ଡପ ବାନ୍ଧିବୁ,
ସଜ୍ଜିବ ଦ୍ୱାର ଅସ୍ମାନ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ଧିରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥାନ ।
ଭୁଜବାଣ ବାନ୍ଧି ବଳୁଣ, ଦ୍ରୁତାଗ୍ନି
ଧାନ୍ଦୁ ରଖିବେ ନାହିଁ ସେମାନ ହେ । ସ୍ୱଜନ । ୧୪ ।
ଗୁପ୍ତ ମନବାଞ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିବ ସେ ଭଟା,
ଆଜ ତ ହେଲୁଣି ବଳମ୍ବ ।
ଶତ୍ରୁ ମାରିବୁଁ, ନିଷ୍ଠ ତୁ ଅଦମ୍ଭ ।
ଦାନ୍ତ ଧାଳିଲୁ ସିଂହଦ୍ୱାରେ ରଖାଇ,
କେବେ ଭଗ୍ନ ଅଛି ଆରମ୍ଭ ହେ । ୧୫ ।
ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ଦାନ୍ତ୍ରୀକ ନୃପମଣି,
ଆନନ୍ଦେ କଣ୍ଟି ହେଲେ ବନ୍ଧିଲା ।
ମିଛ କଥାକୁ ସତ୍ୟେଣ ବଳିଲା ।
ବୋଇଲେ ଭକ୍ତିସାଗା ଭଗବଦ୍ଧରଣି
ଶୁଦ୍ଧେ ବୁଦ୍ଧି ଦେଲେଙ୍କ ଶୋଭନ୍ତି ସେ ସ୍ୱଜନ । ୧୬ ।

ଊନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ରଜକସେନାପତିର
ପଦ୍ମଧର ଧୀରେ ଶୁଣ ।

ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ

ଗମ୍ଭୀରେ ଭମ୍ବୁ ଶବଦ ଶୁଭିଲା,
ଜାଗିଲେ ମଥୁରାବାସୀ । ୧ ।
ବାଳୁଷ ଉଦିଲ, ହୃଷ୍ଟେ ଭାବିଲ,
ଦଶ ଦିଗେ ପକ୍ଷୀମାନ ।
ଫୁଲବତୀ ଲଟ୍ଟା- ପଥ ଆବୋରିଲେ,
ଶୁଭିଲ ପୁଷ୍ପ ବନ୍ଧୁଳ । ୨ ।
ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଯମୁନାତଟକୁ
ଚଳିଲେ ସ୍ନାନ ଅର୍ଥେ ।
ଗୋପୁର ବାହାରି ଉଲ୍ଲୁ ଧ ନିଶାଣରେ,
ଭମ୍ଭ ଆରମ୍ଭିଲେ ଯତେକ । ୩ ।
ଦୁର୍ବାଦଳେ ଜଳ ଉଦନ୍ତୁ ଝୁଲିଲେ
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହେଲେ ଭକ୍ତ ।
କୁମୁଦ ମୁଦିତ, କୋଳି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ
ଭାନ୍ତି ବିନ୍ଦୁ ଗାଲ ଲଜ୍ଜା । ୪ ।
ଦନ୍ତଧାତ୍ରୁ ଧର— ଜବୁ ଦେବଗଣ
ଉଠିଲେ ନିଦ୍ରା ଆଳସେ ।
ଧାରଧାରା ନାମରସ ପଦ୍ମେ
ମୁଖତାମସ୍ୟ ହେଲେ । ୫ ।
ଦିଗ ଝଳ ଝଳ ତୁଷ ଦାଉଦାଉ
ଭୁକ୍ତେ ଶୀ ଜଳ ଅଧର ।
ନୟନ ଶୋଭିତ କଳା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ
ହେଉଅଛନ୍ତି ଘର୍ଘର । ୬ ।
ଝଳକାରେ ସଂସ- ସଲିଳେ ବଦନ
ପଖାଳିଲେ ଜେନ ଭୂଇ ।
ଚଳାପଳିତ ପାଦୁକା ଅପେକ୍ଷୀ
ସ୍ନାନ ସ୍ଥାନରେ ଯାଇ । ୭ ।
ଦନ୍ତଧାବନ ଭଜ ଶୀତ ସମୟେରେ
ଜଳେ ଦେଖି ଅବସାଦ ।
ବୃକ୍ଷୀନ ବାସନେ ଶ୍ରୀପାଦ ଦୋଷ
ଚନ୍ଦନାଙ୍କିତ ବସ୍ତ୍ର । ୮ ।
ଜବା ପୁଷ୍ପମାଳ— ବାରୁଣୀ ଚନ୍ଦନ
ଶ୍ରୀଅଙ୍କିତରେ ଅଙ୍ଗେ ।

ନବଘନ ଢୋଳେ   ନ ଅବା ନିସ୍ତେଳ
ଶିଗରୁ ବିଜୁଳି ଝୁଲ । ୯ ।
ଶିରେ ଶିଖିଚନ୍ଦ୍ରିକା   ଏ ଯେ ସ୍ୱବନ
ନିନ୍ଦେ ସୁସ୍ଥସ୍ତ୍ରେ ଧନୁ ।
ଭୂଙ୍କ ଯୁଗ୍ମ ଧାମ   ଦେଖି ସୁଧଣ୍ଡ,
ଦୋଷୀ ଭାବିଲେ ଅନନ୍ତ । ୧୦ ।
ଅଳକାସିକ୍ତ   ଭାଲଅଙ୍କ ଫଗୁରେ ;
ଭ୍ରୂଲତା ମାରକାର୍ମୁକ ।
ନୟନ ଭାଣ୍ଡ,   ଅଞ୍ଜନ ରଞ୍ଜ, ତିଳ-
ଫୁଲଠ.ଙ୍କୁ ନାସା ଠିକ ; ୧୧ ।
ମକରଧ୍ୱଜ—   ଭରଥାଣ ପରିରେ
ଝଣିରୁ ଶ୍ରବଣ-ପାଣି ।
ତହିଁରେ ମକର—   କୁଣ୍ଡଳ ଝୁଲରେ,
ଗଣ୍ଡେ ଚାରୁ ଶୁଭ୍ର ଶୋଭା । ୧୨ ।
ନାଶେ ଗଳତମଃ ଖ,   ଭଣ୍ଡେ ଝଳକନ୍ତି
କଣ୍ଠେ ରତନ ହାର ।
କେୟୁର କଙ୍କଣ   ଶୋଭିତେ ଭୂଷଣ,
ଦଶେ ମାରତଣ୍ଡ ଭାବ । ୧୩ ।
କଟିକି ଶୋଭିଛି   କନକ ପଟିରେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ଘଣ୍ଟି ଝିଙ୍କାଣୀ ।
ଚରଣେ ନୂପୁର   ଶବଦ ମଧୁର,
ନଖଚନ୍ଦ୍ର ନିଶାମଣି । ୧୪ ।
କରରେ ନାଗବନ୍ଧ   ଉଭୟ ସହାଳ
ସ୍ଥାପିତ ମୋହନବଂଶୀ ।
ଏହିରୂପେ ଶ୍ୟାମ,   ସକଳ ନନ୍ଦନ
ଯେସ୍ନା ଅଳଙ୍କାରେ ଭୂଷି । ୧୫ ।
ଯାଇଲେ ଉହ୍ଲାସେ,   ତାମ୍ବୂଳ ରଞ୍ଜଣ
ବାଳକେ ଅଧରମୂଳ !
"ସାଙ୍ଗ ସାଙ୍ଗ" ବୋଲି   ଶ୍ୟାମ ଡାକ ଦେଲେ
ଷାଣ୍ଡିଲେ ବକଜନ । ୧୬ ।
ବୋଲନ୍ତି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,   "ଶୁଣ; ଭାଇ କାନାଇ !
ଦେବାଏ ବୋଝସାନ ।

ବେଗ ବୋହାଇ ଯାଅ ଶୁଭିଲାକୁ ବେଳେ
କରିବ: ଗୃହ ଦର୍ଶନ” । ୧୭ ।

ଶୁଣି ନନ୍ଦସୁତ ଶତଭଜନ ଲୁଏ,
ଉଚ୍ଚାଳଇ, ଯେନ “ସ୍ୱୟଂଭୂ” ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ପ୍ରତିବେଶୀ ହୋଇଲା
ଦେବକୀନନ୍ଦନର ଗୃହ । ୧୮ ।

ନଗର ଭିତର ଶୁଣି ଗୋପବାଳ,
ପ୍ରକାଶ ହୃଦୟ, ଆସ ।
ଶୁଣି ସ୍ୱାମୀ କଥା ବୋଲଇ, “ଗୋବିନ୍ଦ,
ସେହାଇ ଆସ ଗୋପାଳ” । ୧୯ ।

ଏତେ କହି ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା ସହିତେ
ଅନେକ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ନେଇ
ଯହିଁ ସେଣି ତାଙ୍କ ପଞ୍ଚ ତେଣିକି,
ବୋଲେ ଭଂସ ନନ୍ଦାନନ୍ଦ । ୨୦ ।

“ଆହେ ପରିଜନେ, ଶୁଣ ସାବଧାନେ,
ଅପଣ ନ ଦେବ୍ୟ ନିଅ ;
ଏ ଦେବାଙ୍କୁ ଦେଇ ବସୁଦେବ ପାଶେ
ମଥୁରେ ବାହୁଡି ଯାଅ । ୨୧ ।

ବସୁଦେବର ବେଶ ଦୁହିଁ ଲଭିଲ
ଭଣିଥିଲୁ ଯାହି କଥା ।
ଏବେ ଆଣି ମୋତେ ସମର୍ପି ଦେଉଛ,
ନାହିଁ ନା ଦୋଷ ଏହାକୁ । ୨୨ ।

ପାଳିଥିଲୁ ଯେବେ ମୁଁ ତ ଦେଉ ଏବେ,
ମାଗିବା ବେଳ ନେବାକୁ ।
ବସୁଦେବ ଅଟ ମୋ ଭଗ୍ନୀ ଦେବକୀ
ଦେଖନ୍ତୁ ମୋ ନିରନ୍ତର” । ୨୩ ।

ରାଜସଭାକୁ ଅନାଇ ନୃପବର
ବୋଲନ୍ତି, “ଶୁଣ ହେ ସଭେ !
ବସୁଦେବ ଭୁଲି ନଥିଲି ମୋତେ
ସ୍ୱପ୍ନେ ମାରିବାକୁ ପାର୍ଥେ । ୨୪ ।

ନନ୍ଦବେଳେ ନେଇ ଲଭିଲ ଆଜିକୁ
କୁମାର ମୋହର ସ୍ୱପ୍ନ ।

ଏଡ଼େ କପଟୀ ଏ ଜାଣି ନ ପାରିଲି,
ଜାଣିଲି ମୋହର ଦଣ୍ଡୁ । ୨୫ ।
ଏବେ ଧରିଲି ଆଣିଲି, ମାତା ପିତା
ଆଗେ ମାଡ଼ ଖୁଆଇବି ।
ଏ ଗୁରୁଭାଇଙ୍କୁ ଧୂଳିରେ ବସାଇ,
ଭକ୍ଷ୍ୟ ଖାଏ ବଢ଼ାଇବ" । ୨୬ ।
ଏତେ ଶୁଣି ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା ଦେବଙ୍କୁ,
ମନ୍ଦିରେ ବସାଇ ଦେଲେ ।
ସାନ୍ତ ମହାବୀର ମନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ରାମନ୍ତ୍ର-
ମାନ୍ତି ଜପ ଯେ କରିଲେ । ୨୭ ।
ବୋଲନ୍ତି ନନ୍ଦ "ବାଳୁଙ୍କୁ କର ଦେଖ
ନାମ ଶାଳ ଭୂବନୀୟୁ ।
ସିଂହଦ୍ୱାରକୁ ଅବୋଧ ଲଙ୍ଗୁଳ
ବାସ୍ତୁଣ୍ଡ ସ୍ଥାନ ପାଇ । ୨୮ ।
ଅତେ ଭୃତ୍ୟ ପାଇ ନନ୍ଦ ବେନି ବାଳ
ଧରି ଭୂଷେ ମନ୍ଦିରକୁ ।
ସି ବୋଲି ନନ୍ଦ ଉପ୍ରେଧ ନ କଲି
ବୁଦ୍ଧି ଭଣ୍ଡା ନ କରିବୁ" । ୨୯ ।
ମାଲଙ୍କୁ ଦୁର୍ବିଲ, "କୃଷ୍ଣ ଧୃଅରେ
ବେଗ ବେଗେ ଦଣ୍ଡିବ !
ସେଠାରୁ ବାହାରିଲେ, ଗଣ୍ଡିରୁ ମୋହର
ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା" । ୩୦ ।
ଶୁଣି ସେ ଗୋଲା ପ୍ରଭୁଙ୍କପାଦ ଜାଣି
ଭାଷିଲେ ପଥ ଆବୋର ।
ଭକ୍ତଦାସ ବୋଲେ ସିଦ୍ଧ ମାଧବାଙ୍କୁ
ପୂଜାରି ଭଗାୟ୍ ଜଣ । ୩୧ ।

—※—

ବଂଶୀ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଖଣ୍ଡ ଭୂକ୍ତ)

ଏହୁ ଅନନ୍ତରେ ମୋହନ ସୁନ୍ଦ୍ରେ । ମଥୁରା ଧାମେ କରନ୍ତି ରଜସ୍ବ ।
ଯନ ଘନ ସିଂଘା ମୂରଲୀ ନାଦେ । ଖଣ୍ଡୁ ସୁନ୍ଦର ଜ ମଦନ ସାଦେ ।
ଦେଖୁମନ୍ତି ଶୋକ । ଦେଖି ନାନା ଭୂଷଣ ଲୋକ । ୧ ।

ଧାଇଁଲେ ମଥୁରା-ନାଗରୀମାନେ । ପ୍ରଶାନ୍ତ ଦେଖିଲେ ପଡ଼ଇ ଯେତେ ।
ଖାଲ୍‌ଟାକୁ ହୋଇଥିଲେ ଉଚ୍ଚର । କୁଟୁ ନ ଅଛି ଅଙ୍ଗର ବସନ ।
କରୁଥିଲେ ଧ୍ୟାନ ଅନାଦ୍ୟା ହୋଇ ନ ଜାଣୁ ଗମନ । ୨ ।
ଲଜ୍ଜା ବାଧୁଛ ପ୍ରଣୟେ ଖୁଲିଲ । ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ି ଜଳ ବାହିଗଲା ।
ଦାସ୍ତୁ ଦୁଃଖ ପ୍ରାଣୁ ଗଲା ଭୋଳେ । ସଖୀଙ୍କ ନ ଗଣି ସ୍ରବିଲ ସଙ୍ଗ ।
ସେଥୁ ଭୁଲିଗଲେ । କେହି ସଂସ୍ଥାପ ନ ପାଇଲେ । ୩ ।
ଆହ୍ଲାଦ ନାହିଁ କାହାରି ବଚନ । କାହାର ଲଜ୍ଜା ଧାଇଁବ ବିନନ ।
ନାହାରି ଖୁଣ୍ଟି କାହା ମଳଲାଗି । ଏଣୁ ଧାଇଁଲେ ଅନେକ ଲୋକେ ।
ଉଭିନ୍ନ ଗମନ । ଦେଖ କେ ଧାଇଁ ଦେଖିବ ମଦନ ? ୪ ।
କୃଷ୍ଣ ସମୀପେ ହୋଇଲେ ପ୍ରବେଶ । ମଧ୍ୟକ ଦେଖି କି ମଧୁର ବେଶ ।
ଭଣ୍ଡୀ ଦେଖି ଯେତେକ ବନ୍ଧୁଣୀ ଭୁଜ । ଏ ଗତି କି ଲେହିଲୁ ଭୁଜ ?
ଜେଲସନ ଆନନ୍ଦ । ଶିଖେନା ଦେଖି ଯେତେକ ଅବିବାଦ । ୫ ।
ଘଞ୍ଚ ଘଞ୍ଚ ହୋଇ କୃଷ୍ଣାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ । ବଚନ କହି ନ ପାରନ୍ତି ତେବେ ।
ଏକ ଅବ ହୋଇ ଧାଇଲେ ନେତ୍ରେ । ମଧୁରେ ବାନ୍ଧିଲୁ ଗାଇ ଅନ୍ତରେ ।
ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି । ହସ୍ତ ଲ ଦୃଷ୍ଟିକୁ କଟୁମାନୁହିଁ । ୬ ।
ଯେ ବୋଲେ ଦେଖ ଦେ. ରଙ୍ଗିଣୀସଙ୍ଗି । ଏହି ଦେଖି ଯେତେ ରଙ୍ଗିଣୀ ସ୍ୱାମୀ ।
କଣ୍ଠେ ଦାଢ଼କ ଗଢ଼ିଥିଲୁ କରି । ପ୍ରେମଗନ୍ଧ ନେଉଛୁ ଚୋରି ।
ଲୁହିଁ ବାଣ ଭଙ୍ଗୀ । ଭୁଦେବ ବାଳକ କି ମଦନସଙ୍ଗୀ ? ୭ ।
କେ ବୋଲେ ଏମନ୍ତ ନଗରେ ଝୁଣ୍ଟି । କାମକୁ ଜୟ କରାଇଲେ ଦୃଷ୍ଟି ।
ଅନେକ ବାଳ ପାଏ ସହିଥିଲୁ । ଝଟେ ଦେଲେ କେ ଗାଣି ପାଇଲୁ ।
ଲଟି ଚଳାଇଲୁ । କୁବ୍ଜ ଉରେ ମାଖି ଲୀଳା କୋଳୁଲୁ । ୮ ।
ସେ ରୂପ ଲୁଚି ଏ ରୂପ ବହିଲୁ । ନବନାଗରୀଙ୍କ ମନ ମୋହିଲୁ ।
ତାହା ଶୁଣି ବୋଲେ ଆଉ ସଜନ । ଏହା କାହିଁକି କହୁଲୁ ଭାମିନୀ
ମନକୁ ନାଇଲୁ । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ଶୁଣ ଅବଳା ! ୯ ।
କୋଟି କୋଟି କାମ ହୋଇବେ ଯେବେ । ପାଦ ତଳକୁ ସମାନ ନୋହିବେ ।
ଏ ମଳୁ ଦେଖିଲେ କାମ ଉଡନ୍ତି । ଯୋଗୀମାନେ ଯୋଗ ତେଜନ୍ତି ।
ସେ ଏତେ ମୂରତିନ । କହି ବୁଝିବା କରେ ଅଙ୍ଗନ । ୧୦ ।
ଏ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଅପୂର୍ବ ଧନ । ଭାଣିଲେ ବ୍ରହ୍ମାମଣ୍ଡଳ ସମାନ ।
ଯେ ଯେତେ ରୂପେ ହୃଦେ ଅନ୍ତରେ । ସେ ସେହିରୂପେ ମିଳଇ ତାହାରେ ।
ବାଞ୍ଛା-କଳ୍ପତରୁ । କାମ ରୂପ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା ନୋହୁ । ୧୧ ।
ଶୁଣି ଅଉ ବାଳୀ ବୋଲେ ବଚନ । କହୁଲୁ ଯେନ ନ ରଖିଲୁ ମନ ।
ସାକ୍ଷାତେ କନ୍ଦର୍ପ ଲକ୍ଷଣ ଅଛି । ଲୋକେ ଲୋକେ ଶାସ୍ତ୍ରମାନେ ଥୋଇଛି ।
ଏଣୁ ମଣି ସତ । କାମ ଅମୃତ ଲାଗୁ ଅଛି ମିତ । ୧୨ ।

ରମ୍ଭା ପତ୍ରର ବୋଲି ଭ୍ରମନ୍ତୁ । ତାଳର ପତ୍ରେ କରନ୍ତି ବସ୍ତ୍ର ।
ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢେ ନ ଶୁଣିଛନ୍ତି । କାଳନାମ ଘେନି ଗାଥ ହୋଇଛନ୍ତି ।
କହିଲି ମୁଁ ସତ । ଏଡ଼େ ଭଣ୍ଡ ନାହିଁ ଏଥୁ ଜଗତ । ୧୩ ।
ଭ୍ରୂଲତା ଧନୁସମ ହୋଇଅଛି । ଦିଠି ଅଗ୍ରେ ଗୁଣ ବନ୍ଧାଇଛି ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ ନେତ୍ର ଜିଣିବାର । ବିଶାଳ କିଞ୍ଚିତ ଏ କିନ୍ତୁ ଯତ୍ର ।
ଚକ୍ଷୁ ରେଖ ଅଶୋକ । ଚନ୍ଦ୍ର କି ଅବା ନାସିକା ସାନ୍ତ୍ୱକ । ୧୪ ।
ଏଥୁ ଭିତ୍ରୁ ଅଳସ ଗଣ୍ଡମାନ । ତାରେ ତାରେ ଶୋଭାଅଛି ଯୋଗୀଶ ।
କର୍ଣ୍ଣେ ମୋହିତାଶ କୁଣ୍ଡଳ ଚନ୍ଦ୍ର । ଛେଦନ ଉପରେ କାଞ୍ଚ ମୀନ-ଚନ୍ଦ୍ର ।
ଦନ୍ତଶ୍ରେଣୀ ଦିଶୁଛି । ନାସା ଅଗ୍ରଭାଗେ ମଦନଛନ୍ଦା । ୧୫ ।
ଚଣ୍ଡ ଆଦରଣ ଅଧର ଜବା । କଣ୍ଠେ ଲମ୍ବୁଗଙ୍ଗ ଥୋଇଛନ୍ତି ଅବା ।
ବେଣୀ ଅଙ୍ଗ ଶର ରସନ ଚିତ୍ର । ଭୁଜଦେଶ କି ମୋହନ ଦଣ୍ଡ ।
ନାଗଫଣ୍ଡି ଭଳି । ଗମନ ନାରୀ ମୁଦନ୍ତିଲ । ୧୬ ।
ଏମାନ ହୋଇ ରହି ମାଲୁଅଛି । ବୃନ୍ଦ ବୃନ୍ଦ ଦେଖି ଧରି ନେଉଛି ।
ଦେଖିଲା ବଚନେ ଅମୃତ ଝରି । ମାଲି ତାଙ୍କୁଛି ଶୁଣ ଗଲଗାଣି ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କର [illegible] । ଯେସନେ ଯେସନେ ନିନ୍ଦର [illegible] । ୧୭ ।
ଏହା ଶୁଣି ବୋଲେ ଆଉ ଜନିତା । ତୁମ୍ଭ ସମାନେ ନାହିଁ ନିର୍ଲଜ୍ଜତା ।
ଲୁହି ବାଦେ କଲ ବାରଣ ପଣ୍ଡିତ । କାନ୍ତ ଯଶ ନେଇ ସେବକ ସମାନ ।
ବାଳମୁଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡ । ରାଧ୍ୟ ନ ଘେନି ସଙ୍ଗ ଭୁଞ୍ଜି ଦେଖି । ୧୮ ।
ତୀର୍ଥ ନ ଯାଇ ତୀର୍ଥବାସୀ ହୁଅ । ଧନ ନ ଥାଇ ଯୋଗୀ ଅଛ ଦେହ ।
କାହାଁ ହୋଇ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ବୋଲାଅ । ତୁମ୍ଭ କ ଥାଇ ଜଳ ଆଣି ଯାଅ ।
ଦାସୀପଣ କରି । ସତିକି କହ ବୋଲାଅ ବୋଲୁଛ । ୧୯ ।
ଖିଡ଼ି ଏ ସକଳ ବଚନମାନ । ପଶିବା ବଳ ମଦନମୋହନ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କୁ ନେବ ରେ ମନ ଥ । [illegible] ହୋଇ ଚରଣେ ଲୁଣ ଥ ।
ମନ ଏକୁ ଶିର । ନମିଲ୍ଲ ଦେଖି ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ୨୦ ।
କାଳୀଙ୍କ ପଦର କହ ଲଗାନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦ ଯୋଗେନ୍ଦ୍ର ହୋଇବେ ଯଦି ।
ଯେବେ [illegible] ଛିଡ଼ିବା ସତେଣି । ଯାହିଁ ଶିବ ଖଣ୍ଡି ଶିବା ଖଣ୍ଡଣେ ।
ଏ ଭଣ୍ଡାମି ଘର । ଯାଉ ବାଉ ଲଜ୍ଜା ଧର ଅନ୍ତର । ୨୧ ।
ଏହା ଶୁଣି ପ୍ରୀତି [illegible] ହସି । କହିଲୁ ଅଳସ ହେ ସୁବେଶୀ ।
ଏ ଯେଉଁ ଜନ ଲାବଣ୍ୟ ମୂରତି । ଦେଖିଲେ ମନ ହେଉଛି ଧରତି ?
ସେସନେ ସଙ୍ଗେ । ଆନନ୍ଦ ଗଣ୍ଡ ଦହିଲେ ଶାଢ଼ୀର । ୨୨ ।
କାନ୍ଧେ ସ ଗଲୁଣି, ଭଗ୍ନ ବାସ । ଅଙ୍ଗ ଥର ଥର, ଶୁଖିଲା କେଶ ।
ବସ୍ତ୍ର ଶିଥିଳ, କଣ୍ଠ [illegible] । [illegible] ତଣ୍ଡାଇ, [illegible] ।
କାଞ୍ଚୁଣ [illegible] । ଏଥୁ ବାଳକୁ [illegible] ଏ ଅବସ୍ଥା । ୨୩ ।

ଏହି କାଳ ବନ୍ଧୁର ଆଜ୍ଞା ଯେବେ । ଜାଣିଶୁ ଦୁବିଣ୍ଟି କରନ୍ତୁ ତେବେ ।
ଏକାଳେ ଯାହା ହୋଇଅଛି ମନ । ତାହା ଜାଣଇ ମଦନମୋହନ ।
ନ ଜାଣଇ ଆନ । ଦାଣ୍ଡା ଜାଣେ ଯେତେ ଭ୍ରମର ମନ । ୧୪ ।
ଦେଖ ଏ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଦନ ଶୋଭି । ଉଠିଲେ କି ପଙ୍କଜ ରହୁଛି ଧୃତି ।
ମଧୁର ବାଣୀ ବିମ୍ବାଧର ଭୃଙ୍ଗେ । ଝରି ଝରି ମକରନ୍ଦ ବରଷେ ।
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ମଧୁପ । ଯାହାଁ ତପ କଲେ ଦେଖେ କଳପ । ୧୫ ।
ଏ ମୁଖ ଚୁମ୍ବିବ ଯାହା ବଦନ । ଧନ୍ୟ ହୋଇବ ତାହାର ଜୀବନ ।
ଏ ଗଣ୍ଡ ଯାହା ଗଣ୍ଡରେ ଲାଗିବ । ଇନ୍ଦ୍ରପଦବୀ କି କାମ୍ୟ ହୋଇବ ।
ହେବ ଯେଉଁ ସୁଖ । ତେଜି କାମଦେବ ମୋହିବ ମୁଖ । ୧୬ ।
ଯାହାକୁ ଚାହିଁବ ବଦନ ଦୃଷ୍ଟି । ତାହାକୁ କହିବା ରମଣୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ ।
ଦେଖ ଏ ବଳୀନ ଭୃଗୁଳା ଭଙ୍ଗା । ଦେଖି କନ୍ଦର୍ପ ପାଇବ ଲଜ୍ଜା ।
ନ ରହିବ ଦେହେ । ରହିଲେ ନ ରହିବ ଉପଦ୍ରବ । ୧୭ ।
ଯାହାକୁ ଏ ବାହୁଯୁଗେ ବେଢ଼ିବ । ପଲଙ୍କପରେ କନ୍ଦର୍ପରେ ଖେଳିବ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ପ୍ରଭୃତି ସୁଖ ଯେତେକ । ଏ ସୁଖ ପାଇଲେ ସେ ସୁଖ ଧିକ ।
ପାଦେ ଲଗି ଦେବା । ଅମୃତ ପାଇଲେ ସ୍ୱର୍ଗ କି ହେବ ? ୧୮ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଲୀଳା ବିପୁଳ ଭୁଜାକୁ । ଯହିଁ ବୋଳିଛନ୍ତି ମୃଗମଦକୁ ।
ଚନ୍ଦନ ଘନସାରକୁ ମିଶାଇ । ଦେଇଅଛି ମନକୁ ବସାଇ ।
ପାଇଅଛି ଶୋଭା । ଯାହା ଦେଖି ମନେ ହୋଇବ ଲଜ୍ଜା । ୧୯ ।
ଏ ହୃଦ ଯାହା ଉରେ ଲାଗିବ । କାମସନ୍ତାପ ଦୂରେ ହୋଇବ ।
ଦେଖ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ଗମ୍ଭୀର ନାଭି । ଦୂରରେ ପଡ଼ିଛି ଉତ୍କଣ୍ଠା ।
ତାହାକୁ ଅନାଇ । ଦେଖି ଆଉର ନୋହେ କାହା ସ୍ଥିର । ୨୦ ।
ଏ କଟି ଆଶ୍ରେ ପାଇବ ଯେହୁ । ସଂସାର ମଧ୍ୟେ ଧନ୍ୟ ହେବ ସେହୁ ।
ଘର ଦ୍ୱାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବନ୍ଧୁଜନ । ସକଳ ତେଜି ହେବ ଅଚେତନ ।
ନ ରହିବ ବୁଦ୍ଧି । କରିବେ ବସ୍ତ୍ର ଦୂରେ ସର୍ବସିଦ୍ଧି । ୨୧ ।
ଦେଖ ଶ୍ୟାମଳ ତନୁ ଜଘନ । ମର୍କତ ରମ୍ଭା କି ଶୋଭେ ଘେନ ।
ଏ ଜାନୁ ଆବୋରିବ ଯେଉଁ ନାରୀ । ତାହା ସେବା କେହି କଲେ ନ ପାରି ।
ସେ ସୁକୃତୀ ଅତି । ତାକୁ ଦେ ସମ ହୋଇବ କି ନାରୀ । ୨୨ ।
ପାଦପଦ୍ମ ପଦ୍ମ ଗର୍ବରେ ଛାଡ଼ି । କେଉଁ ପାଇବ ସେ ତାଦଙ୍କୁ ଭୁଞ୍ଜି ।
ଯେଉଁ ନାରୀ ତାହା ମର୍ଦ୍ଦନ କରିବ । ଆନନ୍ଦେ ଯାହାର ବିପୁଳ ହେବ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେହୁ । ତାହା ସମ ସୁଖୀ ନାହିଁ କେହୁ । ୨୩ ।
ଏକାଳେ ମୋ ମନ ହୋଇଅଛି ଏବେ । ତୁମ୍ଭ ମନମାନ ହୋଇଅଛି କେବେ ।
ଗାଲୁଣ ଥାଉ ବଡ଼ ଅଜ୍ଞାନେ । ମୋତେ ଏମନ୍ତ ସେ ବନ୍ଧୁ ଚାହିଁବ ?
କ ରସନ୍ତୁ ଲୁଚ । ଧ୍ୟାଇଁ ଚାଲିବୁଁ ନେଲାଇବ ସୁଚ । ୨୪ ।

ଏତେକ ଚିନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ହୋଇଲେ ଲୀନ । ଶୁଣି ବୋଇଲେ ଏକାଇ କାମିନୀ ।
ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଏମନ୍ତ କଲ୍ୟାଣ କର । ବର କୁଅଁର ବାଳକ ସୁନ୍ଦର ।
ଆହ୍ଲାଦେ ଗଲେ ତାହିଁ । ଶୁଣି କୃଷ୍ଣ ବୋଲେ ପାଇବ ତାହିଁ ॥୩୫॥
କେ ବୋଇଲେ ସ୍ଥଳ ଗଙ୍ଗା ଗଣ୍ଡୁ ସିନ୍ଧୁ । ତେଜ ବୋଇଲେ ଦ୍ୱାରେ ମକର କରିବା
କେ ବୋଇଲେ କାଶୀରେ "ରମ୍ଭା" ବସି । ତେଜ ବୋଇଲେ ସାଗରେ ହୋଇବା ଝାସି
ସେମନ୍ତେ ଲଭିବା । କେ ବୋଇଲେ ଶିବ ଶଙ୍ଖ ଧରିବା ॥୩୬॥
ଏଥୁ ଗଉଡ଼ଙ୍କେ କଲନ୍ତି ମନ । ଦେଖି ଗୋବିନ୍ଦ ହସିଲେ ବଦନ ।
ପିଛରେ କୋଟିଏ ଅଛନ୍ତି ଗୋପାଳ । ନାମ ନ ରହିବ ନାଏ କହାଇ ।
ସେହୁମନ୍ତ ବଳେ । କହି କୁଦାସ୍ତୁତି ଏମନ୍ତ ଆସେ ॥୩୭॥
ଗୋପେ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୁମ ଗୋଷ୍ଠାଧି ଚଳି । କଳନ୍ତି ଗୋଷ୍ଠି ଧରଣୀ ସରଣୀ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଦ୍ୱାରେ ନିଷ୍ଠ ରହିଲେ ସାନ୍ଧି । ନାଚନ୍ତି ଗୋପ ମୁରଲୀ ବଜାଇ ।
ଦେଖି କୃଷ୍ଣ ପାଳ । ବୋଇଲେ ବୋଲ ନ କର କେ ବାଳ ॥୩୮॥
ରାଜା ରେଖକାଣ ଶୁଣିଲେ ସର୍ବେ । ଭୂମରେ ବାଦ୍ୟ ବଜାଇଲେ ତର୍ବେ ।
ଅନାଇଲେ ଶୂର ନରନାଥ । ଆଗକୁ ହୋଇଲେ କୃଷ୍ଣବନ୍ଦନ ।
ବୋଲନ୍ତି ବଚନ । ମାତୁଳ କଂସ କହିଲେ ଏମନ ॥୩୯॥
ତୁଚ୍ଛ ପଥ ଭିତରେ ଥିବୁ । ଯାଇ ରାଜାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବୁ ।
ଅକ୍ରୂର ହୋଇଲେ ଭଣ୍ଡବେ ଚୋର । ନାହିଁ ହୋଇଲା ଦର୍ଶନ ଗୋଚର ।
ଶ୍ୟାମ ଯାତ୍ରା ନାଥ । ବୋଇଲେ ଅକ୍ରୂର ଦାସ ଭକ୍ତ ଦେହ ॥୪୦॥

ଏକବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଦାଣ୍ଡି; ଅବକାଶ ବୃତ୍ତି)

କୃଷ୍ଣ ବଚନ ଶୁଣି ମୁକ୍ତି ଯନ୍ତ୍ରୀ । ମନରେ ବହିଲେ ଚଳୁ ଅନ୍ତରୀ ।
ବୋଲଇ ଶୁଣ ହେ ନନ୍ଦକୁମର । ତୁମ୍ଭେ ହୋଇଛ ପଶୁ ଗିରିଧର ।
ମାରିଛ, ପୂତନା ଶକଟ ବକା । ତୃଣା କେଶୀ ସାର ବତ୍ସା ଧେନୁକା ॥୧॥
ବ୍ୟୋମା ସହିତେ ପୁତନା ନାଶିଲ । କାଳୀୟ ଭେଦ ଜଳେ ଧ୍ୱଂସିଲ ।
ଏତେ ସାର ହୋଇ ଭର ତାହିଁକି । ଯାହା କହୁଛ ତା ମନେ ନାହିଁକି
ଦ୍ୱାରକା, ଗଳି ବସନ ନେଲ । ପୁଷ୍ପ ଚନ୍ଦନ ଆଦି ଲୁଚ କଲ ॥୨॥
ସବୁହେ ସିଂହର କଲ କାର୍ମୁକ । ତାହା ଭାଙ୍ଗିଲ, ଦେଖିଛନ୍ତି ଲୋକ ।
ସୁର କୁବଳୟ ଅଛଇ କେତେ । ତେଜ ଦେଇ ଯାଅ କାହୁଛି ଏତେ ।
ମାତୁଳେ; ଏହା କହିଲ ସର୍ବେ । ଉଗ୍ରସେନାଦି ବୋଲାଇଲ ତର୍ବେ ॥୩॥

କହୁଅଛୁ ଶୁଣ ଧୃଷ୍ଟ ଚାଳକ । ଆମ୍ଭେ ଜାଣିଲୁ ତୁ ବଡ଼ ଠକେତ ।
ଯାହା ବୋଇଲୁ ସେ କଥା ପ୍ରମାଣ । ଧୃଷ୍ଟା ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟ ରଣ ।
ଗୁଣ୍ଡବେ, ଏଥି ବାଳକମାନେ । କାହାର ଦେଖୁ ଦେଖି ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ । ୪ ।

ଗାଣ୍ଡୁ ତସ୍କର ଜନମଧ୍ୟେ ଥିଲ୍ । ଲୁପ୍ତ ହେଲେ ନାନା ଜଳ ବୋହାଇ ।
ଗୃହଦ୍ୱାରେ ଥିବି ବେଣ୍ଟି ମନ୍ଦିରେ । ବେଜନ କଲୁ ବନ୍ଧାଇ ଦ୍ୱାରେ ।
ନ ଥାଇ, ସୁଖ ହୋଇ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ଶିଶୁ ନ ଥାଇ ଭୂମିରେ ଗଡ଼ନ୍ତି । ୫ ।

ଆର ଦିନ ପୁଣି ବାଳକ ସଙ୍ଗେ । ସେହୁ ପ୍ରକାରେ ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟ ଚୋରି ।
ଏବେ ବୁଦ୍ଧିଗୁଣ ହୋଇଲୁ ଅଦ୍ଭୁତ । ଭାଙ୍ଗି ଆଣିଲୁ ମାଖନ ସଂସାରୁ ।
କହି ନ, ହୋଇ ବୁଦ୍ଧି ଖୁବ । ଆସି ପାଦେଶରୁ ସକଳ ଲୁଚ । ୬ ।

ଏହା ଶୁଣି ବସୁଦେବ ପାତ୍ରମାନେ । ବେଢେ ଜଗତକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀହରି ।
ଆଜିଯାଏ ଲୁଚିଥିଲୁ ଗୋପରେ । ଏବେ ନିଳନୁ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ।
ନିଶ୍ଚୟ, ହେଲେ ସ୍ଥିରିବ ନାହିଁ । ଏହା କ ଗୋପ ସନ୍ଧିକୁ ଦେଖାଇ । ୭ ।

ବଂଶୀ ବଜାଇ ନାନାଭଙ୍ଗୀ ଗୀତ । ସେ ସ ରୂପମାନଙ୍କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଲୁଚ ।
କୁବଳୟ ଦେଇ କଂସ ଆଗେ । ଚାଣୂରମଲ୍ଲ କହୁ କାଣ ତାଙ୍କ ମନ ।
ସେ କଥା, ନାହିଁ ପଥେ ସୁଧେ । ସେହି ଦେଶ ଦେଖି ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେବେ । ୮ ।

ଏଥିରେ ଆସି କୁବଳୟ ହସ୍ତୀ । ସ୍ୱ ଦି ଲୋଚନ ଚାହିଁ ନ ଜିଣିବ ।
କୁଳବୃଦ୍ଧଙ୍କ ଯୋଗବ ଗାବନ । ହସ୍ତୀ ହୃଦୟେ କରିଲ ବନ୍ଧନ ।
ନୃପତି, ଆଜେ ଖେଳିବ ଯାଇ । ଖୁଣ୍ଟି ବାନ୍ଧି ଦେବ ହେଲେଣି । ୯ ।

ଶୁଣିଲେ ଧୀର ମାତୃଶ୍ରୁ ବଚନ । ଜର୍ଜର ହୋଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନୟନ ।
ବୋଇଲେ କୃଷ୍ଣ କ ଧାଇ ହେ ବୀର । ଜାଣିବା କେତେକ ତତ୍ତ୍ୱ କାହିଁକି ।
ଏମନ୍ତ, ବୋଲି ହୋଇଲେ କାଳି । ଆଗରେ ବଂଶୀ ଖେଳିଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ । ୧୦ ।

ଦେଖି ମାହୁନ୍ତ ହିଁ ମାଉଁ । ଜାଳିଲ ଦ୍ୱାରା ଜନ୍ମ ପିଡ ।
ଧର ଧର ବୋଲି ଅଙ୍କୁଶ ମାରୁ । ଆଇଲା ନାଗ ବେଗେ ଧାଇଁ ଦନ୍ତ ।
ଭଙ୍ଗିଲୁ, ହେବ ରକ୍ଷିବ ଶିଶୁ । ଦନ୍ତ ଉପାଡ଼ି ବସିଲୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତ । ୧୧ ।

ଦେଖି ପଡ଼ନ୍ତେ କଣ୍ଠର ରଶି । ସିଂହ ପରି ହୋଇଲ ଖେଳାଇ ଗଣା ।
ତୋଷିଣ ପରି ବେଢ଼ମାନେ କରି । ମୁଷ୍ଟିକ ପରି ଚାଣୂର ଦ୍ୱାର ।
ପାପର, ଗଜ ଭାଙ୍ଗିଲ ନାହିଁ । ମାତଙ୍ଗ ବୋଲି ସୁଦେଶ ଅଛି ଧାଇଁ । ୧୨ ।

ଯାହ ପ୍ରେମସୂତ୍ରେ ସେବକମାନ । ଦ୍ରୁପଦ ହୋଇ ଥିଲ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ।
ଦେଖ ତଥା ପୁଣି ଶିବ ଅମର । ଦେବ ବ୍ରହ୍ମାଦି, ପାତାଳ ପନ୍ନଗ ।
ଗନ୍ଧର୍ବ, ଭୂତ ଗଣମାନ । ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ତାହା ପବନ । ୧୩ ।

ସୁଜନ ବାନ୍ଧବ, ଦୁର୍ଜନ ଯମ । ଶରଣ ତାରଣ, କାମିନୀ କାମ ।
ରୂପ ଅଦ୍ଭୁତ ନାନାଗତି ଢାଳେ । ଯା ନାମେ ଅଶେଷ କଳୁଷ ଟଳେ ।
ତାହାର, ଶତଶ ଭଜିଲ ଗୁଣ । ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଲଭିବା ମନ୍ତ୍ର ।୧୪।

ଆଗେ ଯାଉଛନ୍ତି ନନ୍ଦ ନୃପ । ପଛେ ଗୋପାଳଙ୍କ ଦଳସ୍ତୁ ଗଜ ।
ମାଧୁରଣ୍ଡାର ଆରମ୍ଭିଲେ କୂଟ । ସେସବେ ଲଦି ତାଙ୍କର ଶକଟ ।
ଭାଣନ୍ତା, ନୃଶଂସ ଦେଖିବା ଜନ । ସବୁ ମଧ୍ୟେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନ ।୧୫।

ସେହୁ ପ୍ରଭାତେ ଆରମ୍ଭିଲେ ଯାନ । କେତେବେଳ ଥାଇ ନ ପାରି ଗୋପାଙ୍ଗ ।
ମଧ୍ୟଗତ ଦେଖି ଟିକିଏ ଯନ୍ତ୍ର । "କାଳ ହେଉଛି, ମାଈ ହେ ବତ୍ସ ।"
ବୋଲନ୍ତେ, ରଜ ଧନ୍ଦୁଣୁ ଯାଇ । ଏସବେ ସେବାବି ପଡ଼ିଲେ ଖୋଇ ।୧୬।

ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ଉଦୟକାଳେ । ଅନାଇଥିଲେ ମଥୁରାକୁ ଧୁଳି ।
ମୁଣ୍ଡାକାର ଶୁଭ ପୁରିଲୁ ଯତ୍ନେ । ଯୀରଭିଲ ନେଇ ହେଲା ଏ ମଣି ।
ସେ ବୋଲନ୍ତି, ଅବହେଳ କରନ୍ତି । [illegible] ।୧୭।

ପାପୀ ଗଣ୍ଡ ନିବିଲ ଏ ତାଳ । କଦାପି ନାହିଁ ଏତେ ଅବହେଳ ।
ଦେଖ ଜନମନ ମୋହନ ଶବେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡଳ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପ ଲତେ ।
ହେମନ୍ତେ, ସର୍ବ ବାଳନ୍ତି ଭାବ । ତେଣୁ ଏ ଭବେ ଜଗତ ପ୍ରଭାବ ।୧୮।

ସେ ବୋଲେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୋପୀ ଗୋଟି । [illegible] ଶିବ ଗୋ ଶୁଦ୍ଧି ।
ଦେଖି ତାଙ୍କ [illegible] କାହାର । [illegible] ହୋଇବ ବାହାର ।
ସେ ବୋଲେ, ସଖୀ ଶୁଣ ମୋ ବାଣୀ । [illegible] ଯିବା ଷଡ଼ଗ୍ରାଣୀ ।୧୯।

ଏତେ [illegible] ଥିବା [illegible] । [illegible] ଚାଲିବା ନିତ୍ୟ ।
ଏ ଘନଶ୍ୟାମ ମୁଖ ନ ଦେଖିବା । ମନ୍ଦ [illegible] ପଞ୍ଚ [illegible] ।
ଭାଙ୍ଗିବ, [illegible] ଜୀବନ । ଦଣ୍ଡେ [illegible] ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ ।୨୦।

ସେ ବୋଲେ ସଜନି ଶୁଣ ମୋ କଥା । ଦେଖିବୁ ଆନନ୍ଦ ଲଭିଲୁ ବ୍ୟଥା ।
ଗର୍ଭଧାରୀ [illegible] ଏ ମୁଖ [illegible] ।
ପଶିବ, ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ [illegible] । [illegible] ।୨୧।

ଏ କଥା [illegible] । [illegible] ଜନମ ।
[illegible] ।
ଏ ବାଣୀ, ଶୁଣି ଆଉ ସଖୀ । ଏମନ୍ତ କଥା ବୋଲନ୍ତି ଦୁଃଖୀ ।୨୨।

ଯାହାର [illegible] । [illegible] ।
ମୋ ମନକୁ [illegible], ଏମନ୍ତ [illegible] । [illegible] ।
[illegible] ।୨୩।

ଜୀବନ ଭଡ଼ ଯାଉଛନ୍ତି ଗୋପବର । ନୟନେ ନ ଦେଖି ବଲ୍ଲଭବର ।
ଏହୁଅନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀ ଆଗରେ ଥିଲେ । ଧାନ୍ଦ ଲୁଗାନ୍ତ କାନ୍ଦି ଖଇ ସଙ୍ଗେ ।
ଏ ବାଣୀ, ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ବାଳୀ । ଗମନ ସ୍ତ୍ରୀ ଦବା ଦେଲ ଗିଳି । ୨୪ ।
କେ ବୋଲେ ଅଧରେ ଅଛି ମୁରଲୀ । କେ ବୋଲେ ପାଦେ ଯୋ ଦେଖ ଭଉଣି
କେ ବୋଲେ ପଳାଇ ଗଲେ କି ସଖି ? କେ ବୋଲେ ଆହା ନ ଦେଖିଲେ ଚେକି
କେ ବୋଲେ, ଗଜ-ଚୂଡ଼େ ଭାଙ୍ଗିଲ । କେ ବୋଲଇ ଏବା ଯାଇ କାହିଁକି । ୨୫ ।
ମଥୁରାନାଥଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି । ବିସ୍ମୟ ଧରନ୍ତି ଚକ୍ରପାଣି ।
ସ୍ତ୍ରୀ ଉଦର ଭେଲେ ଖେଳିଲେ ଯାଇ । ଗର୍ଜିଲ ଜଗ ଅଙ୍ଗବାଧ ଗାଇ ।
ଫେରାଇ, ସତ୍ୱ ଧାଇଁଲେ ଭକ୍ତ । ମଥୁରାନାଥ ଜୟ ଜୟ କରି । ୨୬ ।
କେ ବୋଲେ ଦେଖ ଗୋ ପଣ୍ଡିତ । ଏହାଙ୍କୁ ସଖି ! ଖେଳନ୍ତି ବାଧାର
ଛୁଟି କଂସ କାନ୍ଦେ ହୋଇବି ନାଶ । ଏହାଙ୍କୁ ରକ୍ଷିବେ ଉପାକଳାପ ।
ଏମନ୍ତ, କହି ଆନନ୍ଦ ହେଲେ । ହେ ଧର୍ମଦେବତା ରକ୍ଷ, ବୋଲନ୍ତିଲ । ୨୭ ।
ଦୁଇଙ୍କି ଜଗ ତେଯ ଆସି ଡୋଳାଇ । ବାଳ ଛୁଟିଲ ନ ପାରିଲ ଠାଇଁ ।
ଜଗତଜୀବନ କମ୍ପିଲେ ମାନ୍ଦୁ । ଚଉଦିଗରେ ବିସ୍ମରିଲେ ପାଣ୍ଡୁ ।
ଯେଣିକି ଶ୍ରେଷ୍ଠେ ଚଳନ୍ତି ସାରଥି । ଚଉଦିଗ ଦେଖାଇ ସତେ ଦାଶରଥି । ୨୮ ।
ଦାହାଙ୍କୁ ଧରିବା ଜନେ ବିଶ୍ୱର । ଅନ୍ତେ ଭୁଲଇ ତଥାର ଆକାର ।
ପଞ୍ଚଦେବଙ୍କ ଥିଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠବୀର । ସେଇ ଦାନବଙ୍କେ ଧରାଇଲ ସୂଚ୍ଛ ।
ସିଂହ ନ, ଦବା ଧାଇଲ ମୃଗ । ଗରୁଡ଼ ନ ବା ଧାଇଲ ଉରଗ । ୨୯ ।
ଦେବମାନ୍ତ ବଳେ ମଣ୍ଡି ମାନିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦ ଚାହିଁଲେ ଉତ୍କଣ୍ଠ ହେଲା ।
କାନ୍ତି ହାରିଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଗଣୀର ଦଳ । ଶତେ ଅଷ୍ଟାଏ ଗୋବିନ୍ଦ ଚଳ ।
କମଳେ, ଅଂଶୁ ମାଡ଼ିଲ ନଇ । ବେଗେ ଧାଇଁଲେ ଛାଡ଼ିଲ ଜଙ୍ଘାଇ କଂ ।
ବେଣୁ ଛୁଟିଲେ ସ୍ତ୍ରୀବିଳମ୍ବରେ । ପ୍ରାଣ ବାନ୍ଧିଲ ନୟନବାଟରେ ।
ଧାନବନ୍ତ ଅଙ୍ଗେ ପଶିଲୁ ଧାଇଁ । ଅନେକ ଜନ୍ମ ଜଳଧି ଦବାଇ ।
ରାଜୁ ଯେ, ଗଜ କାଳ [illegible] । କଇଁବ ଦୋଳିବ ଫନ୍ଦ ହୋଇଥିଲ । ୩୦ ।
ଯାହା ଭକ୍ତି ଦେଖା ଶାଭ ନାହାନ୍ତି । ପାଇବା ପାଇଁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛନ୍ତି ।
ଯେଉଁଠି ମନରେ ପାଇଲ୍ଲ କଳ । ଅଟନ ଉଭୟାଙ୍କ ଦେବବୃନ୍ଦ ।
ମୁକ୍ତେ, ଯେବେ ଧରିଙ୍କି ଲଭ । ଲବଣ୍ୟ ଦୂରେ ବେଗେ ତେଜି । ୩୧ ।
ବସ୍ତ୍ରୀତଥନ ଦେଖି ବସ୍ତ୍ର ଗଲ । ବୃନ୍ଦୁ ଉଷ୍ଣ ଦୁଇ ଜଳବଳ ।
ଦେଖି ଗୋବିନ୍ଦ ଦାଣ୍ଡ ଦାନ୍ତ [illegible] । ମୂର୍ତ୍ତି ପାହୁନ୍ତ ଉପରେ ଜଗୁଡ଼ି
ଛୁଡ଼ିଲ, ପ୍ରାଣ ପାଇଲ ଭକ୍ତ । ଅନୁଚରଙ୍କୁ ଦ୍ରୁତ ଧନ୍ୟ ଭକ୍ତି । ୩୨ ।
ଦେଖି ନାରାୟଣ ହୋଇଲେ ତୋଷ । ତୋଷି ଗୋ କି ଦେବ ପ୍ରକାଶିଲେ ଯଶ ।
ଗୋପାଳ ଯେ ଏ ନାନାରଙ୍ଗେ ନାଚି । ଆହାଙ୍କୁ ବିତ୍ତୋଳି କୁସୁମ ବୃଷ୍ଟି ।
ବାଜାଇ, ଦେବେ ଦେବାଙ୍ଗ ବାଦ୍ୟ । ତାହାଙ୍କୁ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦାନ ଶଙ୍ଖ । ୩୩ ।

ସେଠାରୁ ବଳଦେବ ଶ୍ରୀଧର ସେବକ ; ସମସ୍ତେ ଗୋଷ୍ଠ ପାଉଛନ୍ତି ଧରଣୀ ।
ଗୋପ ସଙ୍ଗତେ ମୋହାଇଲେ ଗାଈ । ଶ୍ରୀଗୋବିନ୍ଦ ମୁରଲୀ ବଜାଇ ।
ସୁନ୍ଦରୀ, ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ହୋଇ ଭୋଳ ଉଠନ୍ତି ଗଦ୍‌ଗଦେ । ୩୫ ।
ଅଧୁରେ ମୁରଲୀ କରନ୍ତି ଗାନ ; ଶୁଣି କି କାନନ ପୂରୁଣ ସ୍ୱର ।
ଶିରେ ଶିଖିପୁଚ୍ଛ ଚାନ୍ଦିନୀ ସୁନ୍ଦର । କସ୍ତୁରୀ ଚିତ୍ର ଶୋଭାଇଲେ ଭାଲ ।
ଲଳାଟେ, ଦେଖିଲେ ଅଳକା ପନ୍ତି : ଅଳି କି ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ବେଢ଼ି ଅଛନ୍ତି ? । ୩୬ ।
ନାସେ ଗଜମୋତି, କର୍ଣ୍ଣେ କୁଣ୍ଡଳ ; ଗଳେ ମାଳ, ଅଧରେ ତାମ୍ବୁଳ । ଗଳେ
ଗଳେ କୌସ୍ତୁଭ, ଭୁଜେ କଙ୍କଣ ; କଟିରେ ପୀତ ବସନ !
ଚରଣେ, ସେ ନୂପୁର ଶବ୍ଦ । ମତ୍ତ ଗଜକୁ ଜିଣିଲ ଗମନ । ୩୭ ।
ମୁଖ ସୁନ୍ଦର ଦେଖି ହୋଇଲେ ଠିଆ । ଉଳଟି ଉଠଇ ସକଳ ହିଆ । ସୁନ୍ଦରୀ
ବୋଲି ଦେଖିବାକୁ କରନ୍ତି ମନ । ଭୃଙ୍ଗ ଯାଉଛି ସେବା କରନ୍ତେ ;
ବାଛି ସେ, ନବ ନାଗର କାହ୍ନୁ । ଦେଖି ଉଦ୍ଧବ କଲେ ସେ ମନୁ । ୩୮ ।
ଶିଶୁଙ୍କୁ ଧରନ୍ତି ଶିଶୁ ପରାଏ । ନାରୀଙ୍କ ଯୁକ୍ତି କି ମଦନରାଏ ।
ବୃଦ୍ଧଙ୍କୁ ବାଳକ ସ୍ୱରୂପ ମତି । କାମିନୀଙ୍କ ନାରୀ ରୂପ ଶୋଭନ୍ତି ।
ଭକ୍ତଙ୍କୁ, ନାରାୟଣ ପଣ୍ଡା । ନାନା ରୂପ ଧରେ ମଙ୍ଗଳମୟ । ୩୯ ।
ଯୋଗିଙ୍କୁ ଯମ ପରାଏ ଦିଶନ୍ତି । ଦେଖି ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଜାଣ ନାରାୟଣ ।
ମଲ୍ଲେ ସେ ପ୍ରଭାତରେ ଉଠିଲେ । ରୂପ ଦେଖି ଚମ୍ପୁ ଭୂତ କହିଲେ ।
ସେଠାରେ, ସେହି ନନ୍ଦନମାନ । ଭାବନ୍ତି ରଙ୍ଗ ରାମ ଶ୍ୟାମ । ୪୦ ।
ଶୁଣି ଅନାଇଲେ ଗିରିଧର । ଦେଖନ୍ତି ବାହୁଁବା ଭାବ ଦେଖୁ ସାର ।
ଦଣ୍ଡ ଭଙ୍ଗ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଣିଲେ ଭଲ୍ଲ : ବାଳକ ଯିବା ଦୂରେ ଅଧମଙ୍କୁ ।
ସଦୃଶ ହୋଇଲ ଭକ୍ତ ପାଇଛି । ବଳଙ୍କୁ ହୋଇଲେ ଯାହିଁ ନେଉଛି ; ୪୧ ।
ଶୁଣି ମାଲମାନେ ବୋଲନ୍ତି ହସି । ଦେଖ ଏ ଗୋପଙ୍କୁ ଯାଇ ନାଶି ।
ଯେ ସେହେତୁ ବଡ଼ ସେ ଭକ୍ତଇ ନାହିଁ । ଯାଇଁ ପଡ଼ିଲେ ଅବାଟ ଭଇଲ ।
ଲୁଚଇ, ନାହିଁ କୁସୁମ ଥାଏ । ପଡ଼ିଲେ କାଳେ ଦେଖିଅଛି ଯାଏ । ୪୨ ।
ପ୍ରଭାତେ ବସିଛି ସାଧୁଙ୍କୁ ଦ୍ରାଏ । ତୋ ହିଁ ଜଗତି ହୋଇ ଯାଉଛି ବାଟେ ;
ଆସ ଆସ ଦେଖି ଲୁଚିବା ଥରେ । ଦେଖ ଧନ ଦେଇ ନାହିଁ କାହାରେ ।
ସତିର ଦୁଃଖ ସାଧୁଙ୍କୁ ଦିନା । କଂସକୁ ଧନ ବଢ଼ିଲେ ବାଟେ ନା । ୪୩ ।
ଶୁଣି ଗୋଳକଙ୍କୁ ବୋଲନ୍ତି ହସି । ମଲ୍ଲକ ଅନାଇ ଚରଣ ଘସି ।
ଶ୍ରୀଜାଣ ଜଗିନ ହୋଇଛ ନା ଆମ୍ଭେ । ସଖୀଙ୍କ କଥା ଜାଣି ଦିନା ତୁମ୍ଭେ ।
ଖେଳାଇ, ଭୁଜ ବଳିଆ ଖାଅ । ବଳକୁ ଉଠେଣ ନେତ୍ର ବାନ୍ଧିଥାଅ । ୪୪ ।
ଆମ୍ଭେ ବନରେ ନଚାଉଁ କାହ୍ନୁଙ୍କୁ । ଅନ୍ନ ଖାଇ ପକ୍ଷ ମିଶାଇ ଭାର ।
ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗେ ଭଙ୍ଗମାଳି ଅଙ୍ଗେ । ତୋର ହୋଇ ଖେଳୁ ବାଳକ ସଙ୍ଗେ ;
ଏଥିକି, ମାଲପଣ କୁହଅ । ଏହା ଶୁଣି ଦ୍ୱେଷେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହ । ୪୫ ।

ତୁମ୍ଭେ ଚନ୍ଦନ ବସୁଦେବ ନନ୍ଦନ । ଲୁଣ୍ଠି ଘେନିଥିଲ ଗୋପକନ୍ୟକ ।
ଏତେବେଳେ ଆସି ଅକ୍ରୂର ଭେଟ । ମଲ୍ଲ ସାଧିବୁ ନରପତି ସଙ୍ଗ ।
ଚାହିଁକି, ସିଦ୍ଧ କହୁଛେ ଏହା । ତୁମ୍ଭେ ସେ ଆମ୍ଭ ନାଗରଣ ତୋଷଣ । ୪୬
ଏହା ଶୁଣି ବ୍ରଜନନ୍ଦନ ଭଣି । ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ହେ ଅକ୍ରୂର ପୁଣି ।
ଯାହା ତେବେ ଏଲ ତୋ'ହେଉଥା ବୁଝୁଛ । ଏକଥା ସେ ଜାଣନ୍ତି ଅମର ।
ବେଦଖଳ, ଅମ୍ଭେ ଗାବ ଚରା ଛିନ । ଶାସ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ନ ଜାଣୁ ଆମ୍ଭେ ନା । ୪୭ ।
ତୁମ୍ଭେ ଯେତେବେ ଆମ୍ଭ ଉପରେ ସ୍ତୁତିବ । ଆସିଣି ନନ୍ଦ ଘରେ ଭକ୍ତିବ ।
ସାକ୍ଷାତେ ବସୁଛ ଗର୍ଭତ ମଧ୍ୟ । ଦେଖି ଓଭରନ୍ତି ନାନା ଦାଇବନ ।
ସମାନ, ଆମ୍ଭେ ହେ'ଇବୁଁ କେମନ୍ତ । ତୁମ୍ଭ ସମାନ ବାଉ ଲୋକ ଯାଉ । ୪୮ ।
ଏହା ଶୁଣି ବୋଲେ ଗୃହର ପୂତ । ଅତେବ ମାଲବତୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବେଢ଼ି ।
ହେଲା ଶବ୍ଦ ପ୍ରଭାତେ ସେଠେ । ସବୁଙ୍କୁ ଏହି ମାଗୁଛୁ ବସିତେ ।
ଏଥାଉର, ଏହା କହାଇ ଭଳେ । ଦେଖ ବାରଖଣ୍ଡି ବାଜିଛି କଟେ । ୪୯ ।
ଏତେ ଭଣି କୃଷ୍ଣ-କୃଷ୍ଣ ଧାଇଲ । ଦେଖି ପୁଣି ସେ ଗୃହରେ ଧାଇଁଲ ।
ସଂଗପାଣିଙ୍କ ଧରିଲ୍ଲ ଆଜି । ଅମ୍ବରେ ଦେଖନ୍ତି ଅମରବାସୀ ।
ଲୁଣ୍ଠିଲ, ମଣ୍ଡଳପ୍ରବାଳ ଯୁଗ ଭୀମ ଲଗ ମଣ୍ଡଳ ଦହେଲ ଶବଦ । ୫୦ ।
ମୂର୍ଚ୍ଛି ନ ଜାଣନ୍ତି ମାଧବ ବଳ । ଅଗାଧ ଜଳେ ଜେଉଁ ଥିଲ ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନିରେ ଦଗ୍ଧ ସ୍ଥାନ । ଭୁଜ ବାଢ଼ି ଦମ୍ଭ ଦେଖି ବଜାଇ ।
ରଙ୍ଗିଲ, ଅଙ୍ଗ ଶିଂଘେ ସୁଣ୍ଡ । ବୋଲେ ଭକ୍ତଦାସ ପୁଲେ ବାଳୀଶ । ୫୧ ।

ଦ୍ୱାବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଆହାଏ)

କୃଷ୍ଣ ଶୁଣିଲ ସମର ସୁଭଦ୍ରର ଥର ଥର ଧଇ ହୋଇଲ୍ଲ ।
କୃଷ୍ଣ ବଳକାଳି ଜାଣି ନାଶ ତର ବାହୁରେ ମରଣ ହୋଇଲ୍ଲ ।
ଚାହିଁକି, ଜଳିଛି ସ୍ୱଜନ ବଚନ ।
ପ୍ରଭୁ କୋପାନଳ ଅଚଳି ଭୁବନ ଦାହୁବ ମୋ ତନୁ-ଜୀବନ । ୧ ।
ଏତେବେଳେ ସେତେ ନାସେ ହୋଇବ ନିଜ କହନ୍ତେ ସୁଜାମାନେ ।
ସମରେ ଜୀବନ ହୋଇଲେ ନଥନ ସୁଖେ ବସିବ ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥାନେ ।
ଏମନ୍ତ, ଭାବି ମନେ ରାଣ୍ଡ ସମନ୍ତ,
ମୁଷ୍ଟିକ ମୁଷ୍ଟି ପଦ୍ମତଳ ଲଭନ୍ତେ ଧାବନ୍ତେ ବେଗେ ଭଗବନ୍ତ । ୨ ।
ବାଜେ ବଡ଼ ବଙ୍କ ମୂର୍ଚ୍ଛ ଘୋର ଘୋଡ଼ ନିର୍ଭୁଲ ଜଳ୍ପା ପ୍ରକାଶନ୍ତି ।
ଜାନୁରୁ ଜାନୁ ପାଦରୁ ପାଦ ଛନ୍ଦି ବାହୁ ଘଟି ପୁଣି ଭଜନ୍ତି ।

ନାୟିକା—ଏହ୍ନା କି ଅବା ଭଡାସ ।

ଅଙ୍ଗକୁ ଅଙ୍ଗ ଦେଖାଦେଖି କୁଅବସ୍ଥ କାହାର ହୁଅଇ ହୁତାଶ । ୩ ।
ଯେତେ ସାଧନ ଅଂଶକୁ କହୁଥିଲେ ସେ ଭାଙ୍ଗି ହୋଇଲା ଅନ୍ତର ।
କୁଳବାଳା ଯେତେକ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଯେ ଭଣେ ମୋହନମନ୍ତ୍ର ।

ଗୋବିନ୍ଦ, ଅଙ୍ଗ ଯତି ହେଲା କେସନ !

ମଞ୍ଜୁ ନନ୍ଦଲାଲ ନୟନେ ଦେଖିଲେ ମୁଞ୍ଜୁନା-ମାର୍ଗର ସେସନ । ୪ ।
କୃଷ୍ଣ ରଥଘାତ ଖାଇଲେ ଯେମନ୍ତ କଷଣ କୁଅଇ କୁଣ୍ଡଳୀ ।
ମଣି କ୍ରୀତିନ ସଞ୍ଜୁ ଯେ ଅତ୍ୟସେଲ ଯେସ୍ତେ ଭାତର ହୋଏ ତେଜି ।

ମାତଙ୍ଗ, ଯଙ୍ଗରେ କାହା ନୁହେଁ ଥିର ।

ଦନଥକି ସଙ୍ଗେ ଘର ଶଶୀ ସମ ମୁଖିଜ ମାର୍ଜିର ସଙ୍ଗର । ୫ ।
ଦଜ ଶ୍ୟାମଳ ଭାଙ୍ଗି ସମ ହୋଇବେ, ସମୁଦ୍ର ସଙ୍ଗେ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ ।
ନୈଷଧ ସଙ୍ଗରେ ଆନ ଖଗ ଭୁଲ କି, ନରେଶ ସଙ୍ଗେ ଜାମ୍ବବତୀ ।

ହେମନ୍ତ, କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ଭୂଷ୍ଣ ଅସୁର ।

ତେଣୁକୁ ଦେଖି ବଳ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଲା କିସକେ ହୋଇଛୁ କଥିର ।

ଦେଖି ପୁର ନବନାରୀ ବିସ୍ମୟେ କଂସଠାରୁ ନାହିଁ ଦାରୁଣ ।
ଜଣି ସୁଖ ଶିରୀ ଅର୍ଜିବ ଏ ନନ୍ଦ-ନନ୍ଦନ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମରଣ ।

ଦାରୁଣ ! ଧର୍ମ ଯେବେ ସତ ହୋଇବ ।

ସ୍ୱମ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ସଙ୍କଟୁ ରଖିବ, କଂସକୁ ଯମପୁରେ ଦହିବ । ୭ ।
ମଞ୍ଚରେ ଅନାଇ ଜନକ ଜନନୀ ଦ୍ୱାରରେ କରନ୍ତି ବିସ୍ମର ।
କରନ୍ତି ନାନା ଦାନ ଦେବ ଅର୍ଚ୍ଚନା ଏଥର ରହିଲେ କୁମର ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ—ସୁବେଶ ଦେବୁ ମିଷ୍ଟ ଭୋଜନ ।

ଏତେ ଭୁଲ ନେଣ୍ଟି ତେଜିଣ ଗଉଡ଼ ମଣ୍ଡାକ ଲମ୍ବ'ଇ ଆନନ । ୮ ।
ତାତ ମାତ ନନ୍ଦ ନାରୀଙ୍କ ବିକଳ ଜାଣିଲେ ଜଗତଜୀବନ ।
ମଞ୍ଚ ମାଳତିରେ ମୁଖେ ଚାହାଁଇଲେ ଚିତ୍ତରେ ବଜ୍ର ଯେସନ ।

ଯାଦବ, ଶୁଣି ରଙ୍ଗବନ୍ଧ ତମନି ।

ବାଳମାନଙ୍କର ମନେ ପ୍ରବେଶ ହେଲା ସମସ୍ତକା କାଳେ କଲୁ କି ? ୯ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରହାର ଦାକି ଦଳ ଜର ହୋଇ ଗଲେ ଥାଇ ମୁର୍ଚ୍ଛନ ।
ଶ୍ରୀନ ଦାନ୍ତ ମଣ୍ଡ ଭାଗରେ ଶୋଇଲା ଅନ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି ଅବଳା ।

ଯଶୋଦେ, ସୁଣି କେତେ ଶାଳ ଉଠିଲା ।

ଗୋପୀନାଥ ଶିରେ ବଜ୍ର ସମ କର ମୁଷ୍ଟି ଏ ତେଜି ପ୍ରହାରିଲା । ୧୦ ।
ମଣ୍ଡଧ୍ୱନିକ କୃଷ୍ଣମଣା ଚାହାଁଇଲେ ସେ ହୃଦର ଯେମନ୍ତ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦେବ କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗକୁ ଲାଗିଲା ଦୃଷ୍ଟିବିଷ ମୁଷ୍ଟିଘାତ ।

ସେ ଘାତ, ସହୁ ଶଙ୍କର ଧନୁ ଟେଲି ।
ତଚ୍ଛଟେଇ କରି କୁନ୍ଦାଇ ନର୍ତ୍ତାଇ କରି ଭୂମିରେ କଚାଡ଼ିଲେ ।୧୧।

ଛୁଟିଲୁ ଗାବନି ଦୋଳାଭରକୁ ଲାଜ ଗୋବିନ୍ଦ ଶାର୍ଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ;
ଜାମନା ବହିଲୁ, ଶାଡ଼ିକ ବହିଲୁ, ଚାଡ଼ଜ ଝାଁକିଲ ସନ୍ଧିରେ ।
ପାମର, ମରନ୍ତା ନାର୍ମ୍ଭିକ ଢାଲରେ ;
ବିଘ୍ନୁଳିକାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗଲେ ମନ୍ଦ, ଉହିଲୁ ଅପୂର୍ବ ଧାମରେ ।୧୨।
ଶୁଣୁଣ ନୟନ ଦେଖି ତମ ଅଧ ଦୋଳାଇଲେ ରେବତୀ ନନ୍ଦନ ;
ମୁଷ୍ଟିକ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଷ୍ଟି ଭଙ୍ଗାଇଲେ ଚିତ୍ରଶିରେ ଦନ୍ତ ଯେସନ ।
ଫାଟିଲୁ, ଚୂର୍ଣ୍ଣ ନିଛୁଡ଼ିଲୁ ପ୍ରାଣକୁ !
ଚାଲିଲୁ ସୁଗତି ପରମପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦିହିଲୁ କଳ୍ପତରୁଙ୍କୁ ।୧୩।

ଅସୁରଙ୍କୁ ମାରି ଅସୁରଭାବରୁ ମୁକ୍ତି ଦିଗଲେ ନାଥାନ୍ତି ।
କୁଜଳୁଙ୍କ ନାମ ଏକ ଦାଢ଼ୀ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଜଣ ।
ତାହାକୁ, ମୁଷ୍ଟିଘାତେ ରାମ ମାରିଲେ ।
ଅଭ ଯେତେ ମଲ୍ଲେ ପ୍ରାଣରେ ଧାଇଁଲେ ସେହି ଦୁଷ୍ଟାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚଳିଲ ।।
ଦେଖି କଂସାସୁର ଲଜ୍ଜେ ଥରହର ହୋଇଲା ଶୁଣ ଦେହ ଭରଣରେ ।
ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା ଦେବକୀ ବସୁଦେବ ବାନ୍ଧିନି ଦିଅ ଶୂଳରେ ।
ଯେତେଜଣ, ଯାଦବ ସବୁଙ୍କୁ ବିନାଶ ।
ରାମକୃଷ୍ଣ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କୁ ଅଗ୍ରତେ ମୁଣ୍ଡ ଛେଦିବ ସମ୍ପ୍ରକାଶ ।୧୪।

ଏହା ଶୁଣି ହରି ଧାଇଁଲେ ତେଜରେ ଯେସନେ ଗରୁଡ଼ ମୃଗକୁ ।
କିବା ଖଗବର ଧାଇଁଲା ଧାଁଗଲା ଫଣା ଭୁଜଙ୍ଗ ବେଢ଼ିବାକୁ ।
ହେ ପ୍ରଭୁ, ଚନ୍ଦ୍ରେ ହାମିଲେ ହୋଇଗଲା
ମଞ୍ଚାରେ ଉଠିଲେ, ଦେଖି କଂସବୀର ଭୂପାଳ ଧରିଲୁ ବଦନ ।୧୫।
ଧାଇଁ ପୀତବାସ ଚାମ ଧରେ କେଶ ଧରିଲେ ଟେକିଲୁ କେଶରୁଣ୍ଡି ।
ଦଳିଲ ଦାଉଜାଙ୍କୁ ଅନାଇ ଜୀବନ ଛାଡ଼ିଲୁ ଡରିକି ।
ନିର୍ବାଣ, ଚୁକ୍ତିପଥରେ ପଡ଼ିଲୁ !
ଅନେଶଷ ଜାଣୁର କଳ୍ପମ ଯେସନ ଗୋବିନ୍ଦଦର୍ଶନେ ଲାଗିଲୁ ।୧୬।

କଂଶ ଜବାଇ ଧରି ରାଜ୍ୟସ୍ଥାନ ଉଠାଇଲେ ଲେଖଶୃଙ୍ଖଳରେ ।
ଛଳେ ମଣ୍ଡିଲେ କଂସକୁ ଉଗ୍ରସେନ ଶାସନାସ୍ତ ଉପରେ ?
ଏଭଳେ, ଦେବାଳିଞ୍ଜି ଜଗତଜୀବନ ।
ଗୁଣ୍ଡ ଗୁଣ୍ଡ ମାରୁଁ ଉଚିତ ନିର୍ଭୁଲ ମୁଁ ହୁମ୍ ବାନ୍ଧୁଣି ନିଧନ : ୧୭ ।
ପୂଜିଲେ ବାଳି ନାରାଣ୍ଡ ନନ୍ଦିବାଳ ସଙ୍ଗେ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ।
କୁସୁମ ବରଷି ଜୟ ଜୟ ଧ୍ୱନି ଅନେକ ଦେଲେ ସନ୍ତୋଷେ ।

ଗନ୍ଧର୍ବେ, ଚାଉଳେ, ନାଗଲେ କଳାଇ ।
ବୈଶ୍ବାନର ଶିଖା-ମାନ ପ୍ରକାଶନ୍ତି, ଷଷ୍ଠୀରେ ବହୁଳ ସମୀର । ୧୯ ।
ସପ୍ତମୀ ଧୂଳିଜାଳ ପୂରିତ ହୋଇଲେ, ସ୍ଥୂଳ ଉଡ଼ିଲ ବେଦାକାର ।
ବସୁମତି ମଳ ଯାତ୍ରା ହେଉଅଛି, ତାହା ଜାଣନ୍ତି ଗଦାଧର ।
ବରୁଣ, କୁବେର, ଅରୁଣ, ଶଶାଙ୍କ ।
ଏବେ ଆନନ୍ଦରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଲେ, ଶଙ୍କା ଛାଡ଼ି ହେଲେ ନିଶଙ୍କ । ୨୦ ।
ଦୁଃଖୀବାସ ଭଲେ ଧାଇଁବି ଭରନ୍ତି ସହିଲ ଯହୁଁ ଦୁଃଖଦିନ ।
ଏଣୁ ଉଚ୍ଛାସରେ ଭୂମିଧାରଣ ମୁଖ ପଦ୍ମ ଅବତାର ।
ଗୋବିନ୍ଦ, ଭଣିଲେ ସକଳ ଅମର ।
ବୋଲେ ଗଜଗାମୀ ଭଜନ୍ତି ଚରଣ ଜନନ୍ତ ପଦ୍ମଦଳାଗର । ୨୧ ।

ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ଦେଶାକ୍ଷ । ମଧୁରଛନ୍ଦିଆ ବୃତ୍ତ)

ଦୁଷ୍ଟ ନିଧନ ସମ୍ଭୁ ଦେଖିଲେ । ରାଜାମାନେ ବେଗେ ପଳାଇଲେ ।
ଜାଣି ଏହା ଶକୁଳାଦି ମହାସେନା ଘେନି ବ୍ରଷ୍ଟି ପାଇଁ ବୋଲିଲେ ଯେ ।
ଅସୁରେ । ୧ ।

ଦେଖି ଧାଇଁଲେ କାଳିନ୍ଦୀ ଦେଖା । ବୃଷ୍ଟି ପ୍ରବେଶ ଚୈତନ୍ୟ ଭାନୁରେଖା ।
ବେଢ଼ି ମୁଣ୍ଡିଲ ଭଗ୍ନ ହୋଇ ପିଟିଲେ ମଟଳ ଗଡଲ ସେ ଶମନ ଭୂମି ଯେ ।
ଅଦ୍ଭୁତେ । ୨ ।

ରାଣୀମାନେ ଯେ ଦୁଃଖେ ଅତି ଦେଖି । ଲୁହେ କାନ୍ଦିଲେ, ମଲେ ସ୍ୱାମୀ ।
ଶୁଖି ସ୍ନାନଶ୍ରୁଣୀ ଧାଇଁଲେ ବାହୁନି ଯାଇଁ ହେଲେ ଭଗ୍ନ ସନ୍ନିଧାନେ ଯେ ।
ସୁଦୂର । ୩ ।

ବୋଲେ ଧନ୍ୟ ମୁଖ ଏତେଦିନେ । ସୁଖ ବୁଦ୍ଧି ହୋଇ ସ୍ନେହଭାବ ।
ଭଗ୍ନସ୍ଥଳେ କାନ୍ଦି କହେ କାହିଁ ଛାଡ଼ି ଅନାଥା ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଚେଷ୍ଟ ଧାଇ ଯେ ।
ଅଭୂତା । ୪ ।

ଘୁଣା କଳନ୍ତି ଏବେ ଏବେ । ହସ୍ତ ଅଙ୍ଗୁଳି ଭରନ୍ତି ମୁଖେ ।
ନାସା ସ୍ପର୍ଶିତ ଅଙ୍ଗୁଳି ଛିନ୍ନ ଦେଖି କାଳୀ ମସ୍ତକେ ପଡ଼ନ୍ତି ଥୋଇ ଯେ ।
ଅଦୂରୀ । ୫ ।

ଘୁଣୀ ବୋଲନ୍ତି, ଶୁଣ ସଂସାରେ । ନିଷ୍ଟେ ନାଶିଲେ ମୋହର କାନ୍ତ ।
ସ୍ୱପ୍ନରେ କଞ୍ଚ ଶଦ୍ରବାଦ ନାହିଁ, କେତେ ମାଇଲେ ନନ୍ଦର ସୁତ ଯେ ।
ସୁନିଷ୍ଠୁ । ୬ ।

ଶୁଣି ବୋଇଲ ଅଇ ତଳୁଁ । ସ୍ୱତଳାକୁ ମାଇଲେ କି ଫଳ ।
ସେହି ମନ୍ଦ ଅବା ମନ୍ଦଗୋପାଳଙ୍କ ପ୍ରାଣନାଥ ପ୍ରାଣ ନେଲେ ବଧୁ ହେ ।

ସୁଇନୀ । ୭ ।

ଏତେକ ଭଣି କରନ୍ତି ରୋଦନ । ଝୁରି ପକାଇଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମାନ ।
ଦେଖି ବାଷ ସଙ୍ଗ ଅଶୋକ ବସିଲ ସ୍ତ୍ରୀଣ ଲଲନେ ପିଣ୍ଡ ବେଷ୍ଟନ ହେ ।

ସୁଇନୀ । ୮ ।

ଅହୋ ସ୍ୱାମି, ତୋର ଦେଖୁ ପଡନ୍ତି । ବାହୁ ଭୁଜାଳ ଭୂପତେ ଭୋଗନ୍ତି ।
ଆଜି ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ମଥୁରାଈଶ୍ୱର ବୋଲି ମୁଁ ତମ୍ଭ ଦେଖୁ ନାହିଁ ହେ ।

ସୁଇନୀ । ୯ ।

ଖାଲି ନାହିଁକି ଏମନ୍ତ ଭଲ । କର୍ଣ୍ଣ ତୋଶର୍ତ୍ତ କ୍ରୋଧ ବହୁଲ ।
ସୁବାହାରେ ଆଣି ବାନ୍ଧିବା କଲ କେଉଁ ଦୁଃଖ-ଚିନ୍ତା ଆଉ କିଛି ହେ ।

ବସନ୍ତ । ୧୦ ।

ଝୁରି ନ ପାରେ ଅମ୍ଭ ସମ୍ଭେ । ସେ କି ଆସିଲେ ବନଲବେ ।
ଏ ଭାବ ଶାଗନ ନାହିଁକି ଉଦ୍ଭବ ବାଳ୍ପ ସବେ ନ ଯାଇ ଶରଣେ ହେ ।

ବସନ୍ତ । ୧୧ ।

ଯାକୁ ପାଶେ ନ ବୋଇଲେ ମଲୁ । ଆଜି ହାଙ୍କୁ ଶୁଣିଥାଉ କିଲୁ ।
ଏବେ ସେ ସକଳ ସୁଖ ଦୂର ଗଲା, ସେମନ୍ତ ତେଜିଲେ ନ ଲଗେ ଭଲ ହେ ।

ବସନ୍ତ । ୧୨ ।

ଆହା ଜଗିନ୍ଦ୍ର କୁଳଈଶ୍ୱର । କର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ନ ଦେଖ ଆନନ୍ଦ ।
କୁଳନ୍ତି କରିକି ହୃଦୟୁ ଦୂମ୍ଭ ସୁଧ ବଦ୍ଧଳ ମଧୁର ତେଲ ହେ ।

କେଦାର । ୧୩ ।

ସ୍ୱପ୍ନ ନ ଜାଣୁ କଣ୍ଠିଲା ଦୋଷ । ତାର ଆଗରେ ଦେଖିଲେ ବାସ ।
ରଣ ଭୂମି ଉଷ-ରଙ୍କା ଏ ପଳାନ୍ତି ଜଗତ୍ତେ ଶୁଣି ତୁମ୍ଭ ଅସ୍ତ୍ରଚୋଟ ହେ ।

କେଦାର । ୧୪

ରଣଭୂମିରେ ପଡ଼ିଛ ଭୂପ । ନାମ ଶୁଣି ଦଶ୍ୟୁଥାନ୍ତି ଭୟ ।
ପଦ୍ମରତ୍ନକୁ କାଳି-ପାଣିଏ ପାଦ ଦାନ୍ତ କରେ ବସୁଜନ୍ମ ହେ ।

କେଦାର । ୧୫ ।

ଏବେ ସେମାନ ଦୂରକୁ ଗଲ । ସୁତ ନ ଜଣ ନିନ୍ଦା ମାଇଲ ।
ଏଣୁ ଅକର୍ତ୍ତି ବଡ ଭଲ ହୋଇଲୁ, କୋଟିଏ ବଧୁ ଏମନ୍ତ ଭଣୁଛ ହେ ।

ସୁଇନୀ । ୧୬ ।

ଦାରୁଣ ଶୁଣି ଜଳଜ ନାଥ । ରକ୍ଷା କରି ଅଛି ମୋର ହାତ ।
କଂସ ପୁତ୍ର ନାଥ ଭୂପତେ ଲଭେଇ ବୋଇଲେ କି ଫଳ ଜଗତ୍ତରାଜ ହେ ।

ସୁଇନୀ । ୧୭ ।

ଆଜ୍ଞା ମନ୍ତ୍ରୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାରବର । ଦେଖିବେ ଦେଖି ଭରେ ଶୁନାସୀର ।
ମଞ୍ଚ ଅଗ୍ର ହୋଇ ଅଶ୍ୱମଣ୍ଡଳକୁ ଏବେ ହୋଇଲ ମ ଗର୍ଜିବ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୧୮ ।

ଶୁଭ କହିଲେ ଶଙ୍ଖ ପୂରିଲ । ଗଜ ପତିଙ୍କୁ ବୋଲ ନ ବଳ ।
ତାଙ୍କ ମୁଖେ ସେ ବୋଧରେ ଭଞ୍ଜିଥିଲେ, ଧୂଳ ସେଣି ବସି ଅଶ୍ୱାରୂଢ଼ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୧୯ ।

ଆସେ ପେଶିଲ ସେତେବେ ଅମ୍ବୁଜ । ତାଙ୍କୁ ମାରିଲେ ବେନି ସୋଦର ।
ତାହା ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଏଥା ରଚି ଜଳ, ଗର୍ଜିଥିଲ ସେ ସମାନ ବାର ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୦ ।

ଶମ୍ଭୁ ଅତିସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଶିବ ଦେବଙ୍କୁ ବାହ୍ୟାର ବୋଧ ।
ତା ସମ୍ମୁଖେ ସେତେବେ ମଣୁକା ଚାଳିବ ସେଣି ଟେକି ଶଙ୍ଖ ବାହୁଡ଼ାଇ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୧ ।

ସେକାଳୁ ସେ ନଗର ଦଳା । ବାଳ ଭଲଗି ପଶ୍ଚିମେ ହେଲା ।
ସଦନ୍ତ ବାହାରି ମାତୁଳୁ ସଂହାରି ଜାଣିଲେ ଜାତିଲ ଗାଈଁ ଭୁଞ୍ଜାଇଲ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୨ ।

ତାହା ମଣ୍ଡରେ ଗଣ ଖେଳନ୍ତି । ନାନା ଅନେକ ବେନି ହୋଇବ ।
ତାହା ଆସିବାକୁ ଦ୍ୱାରବକ ଧନ ଆମ୍ଭେ ବୃକ୍ଷ ପୁଷ୍ପ ଗୁଡ଼ୁ ଥିଲୁ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୩ ।

ତାହା ପାଇଁ କରିବୁ ଭଜନ । ନାନା ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଅନ୍ନରେ ଅଗ୍ନ ।
ତାହାକୁ ଡ଼ୁପତି କରି ଭୁଞ୍ଜାଇବୁ ତାହା ପଛେ କରିବୁ ଭୋଜନ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୪ ।

ତାହା ଉପରେ ପାନ ଖଣ୍ଡି ଦେବୁ । ତାହାର ପାଇଁ ବସ୍ତ୍ର ବୁଣିଥିବୁ ।
ତାହାକୁ ପିନ୍ଧାଇ ଭଲ ହୋଇଥିବୁ ; ତାହାକୁ ଦେଖି ଆମ୍ଭେ ଜୀବୁ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୫ ।

ତାହା ପାଇଁ ଶଯ୍ୟା ଶୋଧାଇବୁ । ତାହା ଅଙ୍ଗଙ୍କ ଚନ୍ଦନେ ଲେପିବୁ ।
ତାହା ସଙ୍ଗେ ନାନା କଉତୁକ କରି ବାହୁକର ଆନନ୍ଦେ ରହିବୁ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୬ ।

ମୁଁ ତେଣୁ ମଣିବୁ ତାହାର ଗୀତ । ତାହା କଣ୍ଠରେ ଲାଗିବୁ ହାର ।
ଏମାନେ ଏବେ ଆଜି ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ସବୁ ହୋଇ ହୋଇଲେ ଅସୁର ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୭ ।

ସବୁ ଲବନ ସେ ଶିଖାଇବ । ନାନା ଅଳଙ୍କାର ଶୋଭାଇବ ।
ତାହାକୁ ଅପୂର୍ବ ପଦାର୍ଥ ମାତିଲେ ମନ ଛାଣି କେବଳ ଅଭିନେବୁ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୨୮ ।

ସୁର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବସି ଯାଉଥିବ । ରଙ୍ଗ କନକ ଲୁଚି ନେଉଥିବ ।
ନାନା ଅଳଙ୍କାର ବିହୁନେ କାଦାଖ କାଳ ଲୁଖ ପଡ଼ିଏ ହୋଇବ ଟି ହେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ । ୨୯ ।

ଲୁଗା ହୋଇ ରହିଲ କାହିଁକି । ଆମ୍ଭ ଥିଲୁ ଶୁଣ ନାହିଁ କି ? ଶ୍ରୀପ
ନିର୍ବିଷ୍ଟ ହୃଦୟ କମାଇ ହେଉଛ ସତେକି ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ନେବ ନାହିଁ କି ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୩୦ ।

ତୁମ୍ଭ ଲାବଣ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରମା ମୁଖ । ଦେଖି ପାଉଥାଉଁ ଯେତେ ସୁଖ ।
ସେ ସୁଖ ଆସି ଏବେ ଦୂର ହୋଇଲା ଆମ୍ଭେ ଦୁଃଖିନୀ ଅନେକ ଦୁଃଖ ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୩୧ ।

ଗୋପ୍ତ ନ କଲେ ମଥୁରାପୁରେ । ଯାହିଁ ଗଲେ ହୋଇ ଯେତେ ଦୂରେ ।
ବନ୍ଧୁ ସହୋଦର ତଜ ତଜନାର । ଶୋକ ତଳିଲୁ ଶ୍ରୀନନ୍ଦପୁର ହେ ।
ହେ ଦେବ । ୩୨ ।

ଏତେକ ଗୋପୀଙ୍କ ଭଣିତ ଶୁଣି । ଭୁଲି ଭାବନ୍ତି ଚକ୍ରପାଣି ।
ଧାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ସମ୍ଭେଟ ଗୋପପୁର ପଡ଼ିଲା ଶବଦ କରି ଖୁସି ଭଈଁ ସେ ।
କାମିନୀ । ୩୩ ।

ନାରୀମାନଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି । କନ୍ଦାଇ ନାରାୟଣ ମୁରଲୀପାଣି ।
ଭାବିଲେ ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ହୋଇଲେ ବାଉଳମତି ସେ ।
ଗୋବିନ୍ଦ । ୩୪ ।

ଚକିତ କରେ ଚୋରାଇଣ୍ଟି ନୟନ । ଲୁହଁ ମାଈଁମାନଙ୍କ ବଦନ ।
ଦ୍ୱାରିକା କି କଲୁ ତାହେଲ ମ ସହିଲ୍ଲ ଭଣି ଦେଖନ୍ତି ଜଣେ ଏଥିନ ସେ ।
ରାଧାକାନ୍ତ । ୩୫ ।

ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣ । ବାସଦେବ ମାମୁଁ ମୋହର ମଣ ।
ଭାଙ୍କୁ ଶଙ୍ଖିବ ଦେଖାଣି ଫଳାଇବି ମୋହେ ଲାଗ ଏତାଲୁ ବସିଲ ହେ ।
ଦଇବ । ୩୬ ।

ଯାଳ ସାତ ଥିଲୁଁ ପରବାର । ଶାନ୍ତି ଚଷିଲ ନାନା ଜନ୍ମରେ ।
ସୁଖ ଲୋଭିଲି ଅଳ ଭଳ ନ ମିଳଇ ଯାହା ଥିଲା ଦେଉଛି ଅନୁଭବେ ହେ ।
ଦଇବ । ୩୭ ।

ଯତନେ ବାହୁଡ଼ୁ ଥାଉ ମୋହର । ତାଡ଼ି ଦେଲେ ଯିବ ମାମୁଁ ଘର ।
ସୁଖ ପାଇ ସବୁ ଦୁଃଖ ପାସୋରିଲି ଏବେ ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଗଲା ଅନ୍ତର ହେ ।
ଦଇବ । ୩୮ ।

ତଡ଼ା ଆଶା କରି ଆସିଥିଲ । ଆସି ସମ୍ମୁଖ ଭେଟ ଦେଲ ।
ଏଣୁ କଥା ହେଲା ମାଈଁମାନଙ୍କର ଏବେ ବାଧିକା ଲୁଚ ଦେଖିଲ ହେ ।
ଦଇବ । ୩୯ ।

ମାମୁଁ ପୁଣ ଅକ୍ରୂର ବିଶେଷକ । ଉଦ୍ଧବ ବସିଲେ ଦେବତ ଅନେକ ।
ତାହିଁ ମାତଙ୍କୁ ଶାଙ୍ଖେଳି ବସାଇଲୁ ପୁଣ ମାଇଲୁ ଶତ୍ରୁ ବାଳକ ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୦ ।

ତାଙ୍କ କଂସରେ ବେଶ୍ରଣ୍ଟ ନେଲୁ । ନନ୍ଦଘରେ ମୋତେ ଲୁଚାଇଲୁ ।
ଏ ସବୁ କଥା ଜାଣି ମାମୁଁ ମୋର ପୁତନା ପେଷି ଅଛିର ମୋତେଲେ ସପଶୋଳିଲୁ ହେ
ପାଳିବ । ୪୧ ।

ପୁଣି ଶକଟା ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଗଲେ । ବକା ବତ୍ସାସୁର ଅଘା ବନ୍ଧା ଭୁଲେ ।
ମାତୁଳ ବୋଇଲେ ଅଛି ଅଛିର ସଖୋଳ ତାଙ୍କ ଜାଣଶାର କେମନ୍ତ କରିଲ ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୨ ।

କେଶୀ ପୁଣି ତେଜ ସୁକ୍ଷ୍ମ ପାଇବ । ଏଥି ଯଶ ମାମୁଁ ହେବ ଗୋପବଳ ।
ଆଜ ମୋତେ ପୁଣ ଅଜ୍ଞ ତା କହିଲେ ଜାଣି ମୋ ବା ନିର୍ଣ୍ଣିବେ ଶୁଣିବ ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୩ ।

ବଡ଼ ଚକ୍ରଧ ସହିଁ ନନ୍ଦଘରେ । ମାମୁଁ କେଶବ ଯଜ୍ଞ ମୋ ପୁତ୍ରେ ।
ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ପେଷି ଡକାଇ ଆଣିଲୁ ଦୁଃଖ ଲଭିବ ବୋଲି ବାସରେ ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୪

ଆଜି ମଥୁର ଗୋହିଁ ନେଲୁ । ତୋପେ ଥିଲୁ ନେ ବନ୍ଧୁଶିଳା ।
ଚାଣ୍ଡୁରୁ ବାରଣ କେଉଁଣି ଗୋଇଁଠା ବୋଲି ମୁଣ୍ଡୁ ଦ୍ବାରେ ଜଗାଇଲୁ ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୫ ।

ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଗଜ ସଙ୍ଗେ ମଲ୍ଲ । ମୋ ହାତେ ଯମର ଶରଣ ଗଲ ।
ଏ ସବୁ କଥା ଜାଣି କେଉଁ ଭୂପତି ମାତୁଳଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଝିଲୁ ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୬ ।

ମାଟେଳ ମଲେ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗଘାତେ । ଏତା ତୁମର କେଉଁଲି ମୋ ହାତେ ।
ଅଧର୍ମ ହୋଇ ଘ.କଣା ବଡାଇଲୁ ଭୂପ ବଚନ ମନ ଲୁପତିର ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୭ ।

ମୁହିଁ କଣ୍ଠର ଧରିଲି ମତେ । ଦୁଷ୍ଟ ଅଙ୍କୁଶ ଗୋପ ମାରିନ ।
ତଳେ ଥାଇ ସେବେ ବର୍ଣ୍ଣି କହନ୍ତି ମାମୁଁ ଅକ୍ରୂର ଏହିତେ ମନେ ଦେ ।
ପାଳିବ । ୪୮ ।

ଭୁଜା ଦଳିବ ଏମନ୍ତ କହେ । [illegible] ତଳାଇ ଯାଉ ଦେଖିଲେ ।
ତାଙ୍କର ଭଣଜା ତଳେ ଭୂଇଁ ହୋଇ ଅଛି ଏମନ୍ତ ବୋଲିବେ ଧାଇଲେ ହେ ।
ପାଳିବ । ୪୯ ।

ଏଥା ଜାଣି ରଥରୁ ଗଲ । ସୁତା ପାଟେଣି ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ।
କେମନ୍ତ ଏବ ମାମୁଁ ଧରିବା ବେଳରୁ, ଶିଶୁ ଥିବା, ଉଭ ଯୁଝିଲ ହେ ।
ପାଳିବ । ୫୦ ।

ଧାଇଁ କୋଳେ ଧରନ୍ତେ ନନ୍ଦନ । ଛୁଟେଁ ପଡ଼ିଲା ସଖା ମଲେଣ ।
ଯୁଗ୍ମାର ପିନା ଦୁମ୍ଫିଲାନନ୍ଦନ ଭଙ୍ଗୀ ଓଢ଼ନ୍ତେ ଗଲା ଜୀବନ ହେ ।
ଧନାଶ୍ରୀ ।୫୧।

କେ ର ଅବଗାକୁ ଏଡ଼ି ଦେଲ । ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ନନ୍ଦଙ୍କ ନିଷ ଦଲ ।
କେଦେ ସମଞ୍ଜି ବନ୍ଦିହେତ ଜରନ୍ତି, ଶାଡ଼ା ମନ ଧାଇ ନ ପାରିଲ ସେ ।
ସୁରୁଚି ।୫୨।

ବାଡ଼ା ଖାଇବା ଅଲ ପିଙ୍ଗିଲି । ଶିବଶ୍ରୀ ବା ଅବା ଭଣ୍ଡିଲି ।
ଏଣୁକରି ପିନା ଅଘ ନାଶ ଗଲା, ମାତୃକ୍ଷେତ୍ରଣ ଦଣ୍ଡ ଫ ଲେ ହେ ।
ଧନଶ୍ରୀ ।୫୩।

କୃଷ୍ଣ ଭାଇଙ୍କ ଦେଖି ସକଳେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ପାଦୁଃଖକଲେ ।
ଘଣ୍ଟିମାନେ ଛୁମା ହୋଇଣ ଭଣ୍ଡିଲେ ସୁନ୍ଦରୀଶ୍ରୀ ଗୁଡ଼ି ଉଡ଼ାଇଲେ ହେ ।
କାମୋଦ ।୫୪।

କୃଷ୍ଣ ଭଣ୍ଡରେ ଥୋଇ ବାଙ୍ଗି । ଥୋଇ ଦର୍ପ ଆଦର ରୂପ ।
ଥୋଇ ଶ୍ୟାମ ନବଘନଶ୍ୟାମ ରୂପକୁ ନେତ୍ରେ ଦେଖିଣ ହୋଇଲେ ଶାନ୍ତ ହେ ।
କାମୋଦୀ ।୫୫।

ଗୃହ ଭବରେ ପଶିଲେ ଯାଇ । ବାଳ୍ଯ ସ୍ତୁତି ମନରେ ଥୋଇ ।
ନନ୍ଦର ନନ୍ଦନ କଂସ ଭଣ୍ଡିଲା ଅଗ୍ନି ମୁଖେ ଦହନ କରିଲ ହେ ।
ଗୋପାଳୀ ।୫୬।

ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ନିଜର ଭଲେ । ମାତା ପିତା ବନ୍ଧନ ଛେଡ଼ିଲେ ।
ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ମେଲାଣି ଦେଇ ପୁଣି ମଥୁରାରେ ରହିଲେ ହେ ।
ଗୋଉଡ଼ ।୫୭।

ନାନା ଅଦଭୁତ ଲୀଳାମାନ । କରି ବଳରାମ କୃଷ୍ଣ ଦୁଇ ।
କେତେଦିନେ ପୁଣି ଦ୍ୱାରକାପୁରୀକୁ ନିଜନିଜ ଗଲେ ଗମନ ହେ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ।୫୮।

ରାଜ୍ୟ ହୋଇଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର । ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ କଲେ ଈଶ୍ୱର ।
ସ୍ଥାପିଲେ କଂସ-ନାରୀମାନେ ଓଡ଼ିଶ ଏଣେ ଜରାସନ୍ଧ ରାଜା-ମୂଳ ହେ ।
କାମିନୀ ।୫୯।

ପିତା ଆଗରେ ଦଣ୍ଡ କହିଲେ । ସ୍ୱାମୀ କାନ୍ଦିଲେ ବୋଲି ବୋଇଲେ ।
ଦେହେ ବଳଶ୍ରୀ ଭରତଚରଣ ନିଜନିଜଙ୍କ ତାଙ୍କୁ ମାଗିଲେ ହେ ।
ଭଜନ ।୬୦।

ଚତୁର୍ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ବାଣୀ କଳଶା—ବନବାସ ଚକ୍ରଭଣା ବୃତ୍ତେ ,

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଦେଖଦେଖାକ ଗଲା ବହି ।
ଉଠିଲେ ଶୋକାବେଗମନେ ଗୋପପୁର ଗୋଷ୍ଠୀ । ୧ ।
ବୋଷିଲୁ ମଦନନାଶି, ଧରିଲୁ ଅନାଥ ।
କେଉଁ ବେଳ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଦାସ୍ତବ ଭଦ୍ରବ । ୨ ।
ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଏଣେ ଭଙ୍ଗ ପରସ୍ତାବ ।
ଶୁମରନ୍ତେ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରେମେ ଧନେଶ । ୩ ।
ବସୁଦେବପୁତ୍ରର ସ୍ମୃତି ଭଲେଇ ଲୋଚନ ।
ଦନ୍ତିଦନ୍ତ ପଲଙ୍କରେ କରନ୍ତି ଶୟନ । ୪ ।
ସପନେ ଦେଖନ୍ତି ରଜ ବୃନ୍ଦାବନ ଦେଶ ।
ସ୍ଵଶ୍ରାନ୍ତେ ଦେଖ ଭଲ୍ଲକୁତ୍ତ ଗୋପୁଚ୍ଛିବ । ୫ ।
ସୁଣିତ୍ୱ ଦେଖୀନଲ ନନ୍ଦ-ନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି ।
ଜନନୀ ଯଶୋଦା ଅଙ୍ଗେ କୁଙ୍କୁମ ଲେପନ୍ତି । ୬ ।
ସ୍ଵଣିତ୍ୱ ଦେଖିଲେ କୁଞ୍ଜେ ଗୋପୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ।
କରନ୍ତି ବିବିଧ ଖେଳ ବସନ୍ତ କାଳରେ । ୭ ।
ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିଲେ ସଖା ସଙ୍ଗେ ବନକୁଞ୍ଜେ ।
ଗୋଧନ ଚରି ପଞ୍ଚାଳେ ଖେଳନ୍ତି ଉଲ୍ଲାସେ । ୮ ।
ଏସ୍ତା ! ଦେଖି ଶ୍ୟାମଘନ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ ।
ବେଢ଼ିଲ୍ଲ ମଦନଶର ଅଞ୍ଚଳ ବୋଧିଲେ । ୯ ।
ସ୍ଵର୍ଗିଲେ ଦେମନ୍ତେ ପାର୍ଶ୍ଵ ଶାମ୍ବରେ ।
ପେଷିବ ଉଦ୍ଧବ ଆଳି ଖିବ ଗୋପପୁରୀ । ୧୦ ।
ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଭଲ ମନ ବୁଝି ଆସୁ ।
ଏମା ବାଇଁକା ଜଣ୍ଣ ଗୋପୀଙ୍କର ଦୁଃଖ ନାଶୁ । ୧୧ ।
ସେମାନେ ମୋହର ପ୍ରାଣ ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ଧନ ।
ମୋଠାରୁ ବଢ଼ିଯିବେ କେଉଁ ବାସ୍ତବ ଧନ । ୧୨ ।
ଜାଣୁ ଅଛିଲୁ ସ୍ତ୍ରୀକ ବାନ୍ଧବ ।
ଏବେ ତ ନ ଗଲେ ତେଜି ବହିବେ ବାନ୍ଧବୀ । ୧୩ ।
ଦଶେଣ୍ଡି ମାଣି ଅନ୍ତର ତୋଷିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାଧୁ ।
ଏବେ ଏହିକାଳ ଚିନ୍ତ ବେ ତୋଷିବ ସାଧୁ । ୧୪ ।
ଏତେ କଲେ କୃଷ୍ଣ ଯାନ୍ତି ଅଶ୍ଵ ପଥକୁ ।
ଏବେ ସେ ସ୍ଵରୂପେ କୃଷ୍ଣ ଥିବେ ମଥୁରାକୁ । ୧୫ ।

ଏମନ୍ତ ଭାଳନ୍ତେ ନନ୍ଦ ହୋଇଲେ ପ୍ରଭାତ ।
ଡାକିଲେ ଚରଣାୟୁଧ, ଉଦେ ଅରୁଣ । ୧୬ ।

ବାଜେ ଘନ ଶଙ୍ଖସ୍ୱନ ଶୁଭେ ଦେଉଳେ ।
ବାଦ୍ୟଘୋଷ ଘୋର ନାଦ ଉଠିଲେ କୋଳାହଳେ । ୧୭ ।
କୁଳବଧୂମାନେ ଉଠି କରନ୍ତି ଚରିତ ।
କୁମାରୀମାନଙ୍କ ଗାନ-ସ୍ତୁତିର ଧ୍ୱନି । ୧୮ ।
ଯଶୋଦା ମାତେ ନିଦ୍ରା ତେଜିଲେ, ଉଠିଲେ ସୁଖୀ ।
ଦ୍ରୋଣ ଭଜେ ଧନ୍ୟ ଦୈବେ ହରିକେ ଲୁଚି । ୧୯ ।
ପୂର୍ବଦିଗେ ଉଦୟ ହୋଇଲେ ଦିନକର ।
ଫୁଟିଲେ ପଙ୍କଜ, କୁମୁଦିନୀ ଲଜ୍ଜାଭର । ୨୦ ।
ଉଠିଲେ ଆସନ ତେଜି ତୁଷ୍ଟ ଚକ୍ରପାଣି ।
ବାସନ୍ତିଲେ ଆଚମନ କଲେ ବାମପାଣି । ୨୧ ।
ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ସ୍ନାନ ସୁବେଶ ହୋଇଲେ ।
ଧାତ୍ୟକ ପେଷିଣ ଗରଙ୍କୁ ଅଣାଇଲେ । ୨୨ ।
ଅକ୍ରୁର କୋମଳ ଜଣ ବସୁଦେବ ସୁତ ।
ଆମ୍ଭ ଆଗ ଯୋଗ ଦ୍ୱନ୍ଦେ ଧୋଇ ନୃପ ଦୂତ । ୨୩ ।
ଆମ୍ଭର କୁଶଳ କହ ସଦୋଦାଙ୍କୁ ଭାଇ ।
ବ୍ରଜା ଆଜି ଶୋଭନର ଅଛନ୍ତି ଯେତେ ଗୋଷ୍ଠ । ୨୪ ।
ସୁଦାମ ଶ୍ରୀଦାମ ଗୋପ ଯେତେକ ପୋଷ ସଙ୍ଗ ।
ତାଙ୍କୁ ମୋ ହୋଇ ଦେଖ ଯାଇ ବେଗ । ୨୫ ।
ଯେମନେ ଗୋକୁଳ ଦେଖ, କୁହ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣୀ ।
ତାଙ୍କଠାରେ ଭଜିବା ମନ୍ତ୍ରିମ ନାହିଁ ଆନ । ୨୬ ।
ଏବେ ତୋର ସଙ୍ଗ ଦେଖି ଉତ୍କଣ୍ଠେ ହୋଇଲେ ।
ଆଜ ପାଇ ଉଦ୍ଧବରେ ଉଦ୍ଧବ ଚଳିଲେ । ୨୭ ।
ଆନନ୍ଦ ମନରେ ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିଜଭୃତ ।
ବାହୁଡ଼ି ଗୋପୀ ନନ୍ଦ ଚାଲିଲେ ରଥ । ୨୮ ।
ରହୁଣି ମୋ ଆଗରେ କୃଷ୍ଣର ସୁନ୍ଦରୀ ।
ଜଣାଉଁ ପ୍ରମାଣେ ଭୁବନେ ନାହିଁ ମାୟା । ୨୯ ।

ସେହି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତୁ ସୁର ମୁନି
ପଦ୍ମ, ଅଜ, ପଞ୍ଚ, ଶଙ୍କର, ଷଡ଼ାନନ । ୩୦ ।

ଭୃଗୁ ଲଭ ନାରଦ ଆଦ୍ୟଙ୍କ ଆଦରଣ ।
ତାଙ୍କ ପଦଧୂଳିବାକୁ ଲୋଡ଼ିଲେ ଦେବରାଜ । ୩୧ ।

ଧନ୍ୟ ମୋର ଜାତି ମାତ ଧନ୍ୟ ମୋ ଜୀବନ ।
ଧନ୍ୟ ମୋର ନୟନ ଦେଖିବ ଗୋପୀଜନ ।୩୨।
ଏତେ ବୋଲି ଉଦ୍ଧବର ବାହୁକୁ ବେଢେ ସେ ।
ବେନି ନେତ୍ରୁଁ ଅଶ୍ରୁଧାର ବହଇ ବକ୍ଷେ ।୩୩।
କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଉଚ୍ଚେ ବୋଲିଲେ ଆନନ୍ଦେ ।
ପ୍ରେମେ ଥରଥର ତନୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଭାଷେ ।୩୪।
ଘନଘନ ବାହ୍ୟେ ଆନ ମନର ବିସ୍ମୃତେ ।
ଦେଖିଲି ଖେଳନ୍ତି ପଥେ ଗୋପର ବାଳକେ ।୩୫।
ଉଦ୍ଧବ ବୋଲନ୍ତି ଅହେ ଶିଶୁମାନେ ଶୁଣ ।
କହ ଏଥୁ ସ୍ଥାନର ଅଟଇ କିସ ନାମ ।୩୬।
ଏହା ଶୁଣି ବାଳବୃନ୍ଦେ ବୋଲନ୍ତି ସେ କଥା ।
ଏହୁ ଶ୍ରୀ ଗୋପନଗର କୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ଏଥୁ ।୩୭।
ନାଳ ଖଣ୍ଡ ଖଡ଼ ଦୋହାଇ ବେଣୁ ଥିଲୁ ଏଠେ ।
ଧାଡ଼ା ଘର ଜାଳୁ ଗଲେ ଅକ୍ରୂରର ସଙ୍ଗେ ।୩୮।
ସେବୁ ଦିନୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା ନଗର ।
ଚନ୍ଦ୍ରମା ନ ଥିଲେ ଯାମ୍ୟ ଦିଶନ୍ତି ଯେସନ ।୩୯।
ମୂଳ ଗଲେ ଡାଳ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରେ ଶୁଖଇ ।
ସେହିରୂପେ ଗୋବିନ୍ଦ ବିହୂନେ ଅଛୁ ରହି ।୪୦।
ଏମନ୍ତ ସମସ୍ତେ ତହିଁ ଏକଇ ନମିନ ।
କୃଷ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ଅଶ୍ରୁ କରୁ ଥନଥନ ।୪୧।
ଜାଣି ପଞ୍ଚ ଖଦରେ ପଡ଼ିଲୁ ସେ ସମୁତ ।
ଶିରୁ ଧର ଧାଡ଼ି ବୋଲେ ଆହା ରେ ବିଧାତ ।୪୨।
ଯେସନେ ସୁଖେ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଥାଉ ନାନା ।
ଏବେ ସେ ସପନ ଧନ ହ୍ରାସେ କାହିଁ ଗଲା ।୪୩।
ଏହିଠାରେ ଏକଦିନେ ମୋର ସଙ୍ଗେ କ୍ରୀଡ଼ି ।
ଖେଳିଲି ଜିଣି କ୍ରୋଧ କରି ବୋଇଲେ ମୋ ଦେଇ ଧରି ।୪୪।
ଯମୁନାରେ ବୁଡ଼ାଇ ବୋଲିଲେ ଅଙ୍ଗେ ବାଲି ।
ଘୁଡ଼ି ଦେଲେ ଖାଉଁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗରେ ଲଗାଇଲି ।୪୫।
ଶୁଣି ମାଏ ଝିଙ୍କି ଧରି ଗୋଡ଼ାଇଲେ ବେଗେ ।
ବୋଲିଣ ପଳାନ୍ତେ ମୁହିଁ ଓଗାଳିଲି ଅଗ୍ରେ ।୪୬।
ଧାଇଁ ଯଶୋଦାଦେବୀ ଧର ଧଇଲେ ତାଙ୍କର ।
କରି ଲାଂଛନାକ ବୋଲେ ଛାଡ଼ ବେଗି ଧର ।୪୭।

ସେ ଯାହା ଭଣିଲେ ମାଏ ଚିନ୍ତାଇଲେ ସନ୍ତୋଷ ।
ସେ ପଥ ସୁମଙ୍ଗ ଉଡ଼ି ଯାଉଛ ସାଙ୍ଗର । ୪୮ ।
ଏହିମତେ ପୋଏ ପୂର୍ବ କଥାମାନ ଭଣ୍ଣ ।
ଜଳ୍ପ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ନେଇ ଅକ୍ରୁର ଯାଏ ବନ୍ଧୁ । ୪୯ ।
ଏହା ଦେଖି ଭକତ କଗୁର ପରେ ମନେ ।
ଧନ୍ୟ ଏ ଗୋକୁଳପୁର ଧନ୍ୟ ଏଥି ଜନେ । ୫୦ ।
ଏ ବାଳଙ୍କ କୃଷ୍ଣର ଶରଣେ ଏତେ ଭାବ ।
ଗୋପୀଙ୍କର ମନ ଯିବା କେମନ୍ତେ ଗଣେ ଥିବ । ୫୧ ।
ଏହା ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ବୋଲନ୍ତି ନନ୍ଦନ ।
ତୁମ୍ଭେ ଏବେ ଦେଖନ୍ତୁ କରିଛ ଆଗମନ । ୫୨ ।
ଏହିମତ ଅକ୍ରୁର ଥରେକ ଆସିଥିଲ ।
ରଥେକ ଆରୋହି ଗୋପସମ୍ପଦ ନାଶିଲ । ୫୩ ।
ଏଣୁ ଭୟ ଭଣ୍ଣ ପାଇ ଭବୁଛି ବଗୁର ।
ଏଥାପି ଆସିଛ ଆଉ କ ନେବ ଏଥର । ୫୪ ।
କାହାର ନନ୍ଦନ ତୁମ୍ଭେ କହ ମୋ ଗୋସାଇଁ ।
ଶୁଣି କୁଶଳ୍ପ କରେ ଉଦ୍ଧବ ମୁହିଁ । ୫୫ ।
ତୁମ୍ଭର ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ପେଶିଛନ୍ତି ହରି ।
ଗୃହ ଦେ ବାଇଦେ ସିବ ନନ୍ଦ ଯଶୋଧ୍ରୀ । ୫୬ ।
ଶୁଣି ବ୍ରଜବାଳେ ଆନନ୍ଦମନେ ଧାଇଁ ।
ନନ୍ଦର ନିକଟ ନେଇ ଦେଲେ ଦେଖାଇ । ୫୭ ।
ତତ୍ତେ ସଖୀ ନନ୍ଦେ ଗୁଣି ଆରେ ଧନ୍ଧ ।
ବୋଲେ ଭକ୍ତଦାସ ନେଇ ଭଲ ଯାଏ ବନ୍ଧୁ । ୫୮ ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ କାମୋଦୀ)—(୧)

ବୋଲନ୍ତି ନନ୍ଦନେ ଶୁଣ ଗୋ ଜନନି ଅପୂର୍ବ ଚରିତ୍ର ।
ସମସ୍ତ ଦେଖି ବ୍ରଜ ପେଶିଛନ୍ତି କହିବେ ଉଦନ୍ତ । ୧ ।
ରଥେ ଆରୋହି ଉଦ୍ଧବ ଆସି ରହି ଥିଲେ ଦୁଆରେ ।
ଦ୍ୱାର ପଥ ଧରି ଚାହିଁ ଯଶୋଏ ନନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରେ । ୨ ।
ଶୁଣି ଯଶୋଦାଙ୍କ ଆନନ୍ଦେ ଉଠିଲେ ଆଗରେ ତୁମରେ ।
ସବୁ ବାହାର ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଭୂମିରେ କାତରେ । ୩ ।

କୃଷ୍ଣର ମୂରତ ପଶ୍ୟେ ଦଶଇ ଉଦ୍ଧବ ହୃଦୟ ।
ଯୁକ୍ତ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱ ମଣି ନନ୍ଦର ସନ୍ନଣ : ମଡଇ ରସଦେହ । ୪ ।
ପାଣ୍ଡୁରେଶ ମ୍ଳାନ ଦେଖିଲେ ବନମାଳୀ ପ୍ରିୟଙ୍କୁ ଭାଳିଲେ ।
ଧାଇଁକ କାନ୍ଦି ବୋଲନ୍ତି ଯେଉଁଠାରେ ମନରେ ଘୃଣିଲେ । ୫ ।
ନନ୍ଦ ଡୋଲି ଦେବମଣ୍ଡିଏ ଆସନ ଛାଡିଲେ ପଡାଇ ।
ସ୍ମୃତି ପିନ୍ଧ ଲଳ ଚରଣ ଧରିକ ନମସ୍କାର କରଇ । ୬ ।
ଶ୍ରୀଧର ଧାଇ ଚରଣ ଚେକା ଥୋଇ ବସିଲେ ଆସନ ।
ବୋଲନ୍ତି ଯଶୋଦା କି ଭାବେଣି ଆପଣ କରିଲୁ ଗମନ । ୭ ।
ଅକ୍ରୂର ଦେଖି କୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଧାଇଲ ସମସ୍ତେ ।
ଏଥୁ ଉପରେ ବଞ୍ଚିବ କହିବାକୁ ନାହିଁ ନା ବସନ୍ତି । ୮ ।
ତୁମ୍ଭେ ଏବେ କଥ ନେବାକୁ ଆସିଛ କେବା କା କାରଣ ।
ଭଲମ ଦୁଃଖରୁ ସନ୍ତାପ ସହନ୍ତା ଧ୍ୟାନରୁ ବୁଝିନ । ୯ ।
ସେତେବେଳନ୍ତୁ ଶ୍ୟାମ—ସୁନ୍ଦର କାଳିନ୍ଦୀ ମଥୁରା ଭୁବନ ।
ସେହୁଦିନୁ କୃଷ୍ଣ, ଅଶେଷ ନାହିଁ ସୁଖ ଗୋକୁଳ ଜୀବନ । ୧୦ ।
ଅଙ୍କ ଧାତୁରୁ ସ୍ପର୍ଶି ଗଲେ ସେ ସେତେ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଧବ ।
ସେହୁଦିନୁ ଯେ ନୂଆ ଭୂମି ମନ୍ଦ ଅଛି ଗଲୁ ମାଧବ । ୧୧ ।
ବାଛି ବଛନ୍ତି ବାଳକ ଯାଇଁ ମଥୁରା ଦୃଶ୍ୟରୁ କାରଣେ ।
କଟିଣ ଖଣ୍ଡିଲେ ଥିଲେ ସ୍ୱପମାନେ କୃଷ୍ଣ ଦେଖିବେ । ୧୨ ।
ମଧୁସୂଦନ ଯେତେ ବ୍ରଜ ଛାଡିଲେ ସେଥିଁ ଦେଖିଲେ ।
କ୍ଷିତିପାଳିଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେମାନ୍ତ ବିମୁଖ ଦେଇନ । ୧୩ ।
ସେହିପର୍ଯ୍ୟ ବଞ୍ଚି ନାରଦେ ବାଣ୍ଟଲି ଚକ୍ଷୁ ଦହନ ।
ଜା ଆରେ କହିବ କେ କୃଷ୍ଣ ପୁରିମ ଧାରେ ଦାରୁଣ । ୧୪ ।
ମୋ ସୁଖ-ସମ୍ପତ୍ତି ଦେଖି ନ ପାରିଲୁ ବଳିଲୁ ଅନ୍ଧା ।
ସାଙ୍ଗ କଲୁ ତାହା କ୍ଷଣକେ ଶୁଦ୍ଧ ପାଣ୍ଡୁରେ ଥାଆନ୍ତା । ୧୫ ।
କହିଁ କହିଁ ନେଇଁ ବାଲ ବଳରାମ ଦୁଲାଳ ଫୁଟିଲ ।
ଯଶୋଦା ବିଳାପ ଦେଖି ଉଦ୍ଧବ ହୋଇଲେ ବିକଳ । ୧୬ ।
ବୋଲନ୍ତି ଉଦ୍ଧବ ଶୁଣ ଗୋ ମାଧବ—ଜନନୀ ମୋ ଶିର ।
ଅବଶ୍ୟ ଆସିବେ ତୁମ୍ଭ ଘରକୁ ଏ ଗୋପନଗର । ୧୭ ।
ସକଳ ଜୀବରେ ବିହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ତା ବିଚାର ।
ସକଳ ମନ୍ତ୍ର ସକଳ ବେଦାନ୍ତରେ ଯେଉଁ ତେଜ କାର । ୧୮ ।
ସେ ସ୍ଥିତିରୁ ଜଳ ସ୍ଥଳ ଆକାଶରେ ପୁରିଛି ଗୋବିନ୍ଦ ।
ଭାଙ୍ଗ ନ ଥିବାର ସ୍ଥଳରେ ନାହାନ୍ତି ବସିବେ ନ ଭାବ । ୧୯ ।
ତୁମ୍ଭ ଦେହରେ ସେହି ମୋର ଦେହରେ ସେହୁ ଜାଣର ଜାଣିଲ ।

ବସାଇ ବସି, ଉଠାଇ ଉଠେ, ବାନ୍ଧି ବନ୍ଧାଇ ଭୁଜଇ । ୨୦ ।
ମାରଇ ତାରଇ ସୃଜଇ ସକଳ ଭାଣ୍ଡାର ଘଟଣା ।
ଯାହୁଁ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଯୋଗୀ-ଋଷିଗଣ ନ ପାଇ ଗଣନା । ୨୧ ।
ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ନାରଦେ ଶୁଣ ହେ ଉଦ୍ଧବ ।
ତାହା ତେ ଜାଣିଲ ମନକୁ ଆଣିଲ ସେ ପୁଣ ମାଧବ । ୨୨ ।
ସେମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତା-ମାନେ ଜାଣନ୍ତି, କରନ୍ତି ସାଧନ ।
ଆମ୍ଭେ ଯେ ସୁବଳ ଶୁକ ନେତ୍ରେ ଦେଖୁ ସଭି ମୂରୁତିଙ୍କ ନୟନ । ୨୩
ବୋଇଲ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଦେଖିଲେ ଅଛନ୍ତି ଏ କଥା ପ୍ରମାଣ
ଦଇବଙ୍କୁ ବୁଝେ ନନ୍ଦିନ ବାଳକ ସେ କେଉଁ ନୟନ । ୨୪ ।
ଶୁଣି ଏ ବଚନ ଉଦ୍ଧବ ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ଗୋ ଜନନ ।
କଅଣେ କି ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ମୋହିଲ ବୋଲୁଛ ତୁ ଜାଣି । ୨୫ ।
ସେହିମାନେ ଯାର ଚରଣ ପୂଜନ୍ତି ଭାବିବା ନିମନ୍ତେ ।
ରୂପ ଦେଖିଲ ସେ ଅନୁପ ବ୍ରହ୍ମଇ ସ୍ଥିର ଯେ ଅନନ୍ତେ । ୨୬ ।
ଏଣୁକରି ବ୍ରହ୍ମଶୂନ୍ୟମାନେ ପ୍ରେମ ହେବେ କେଣ ବୋଲନ୍ତି ।
ତୁମ୍ଭେ ତାହା ଭାଷି ନ ପାରଦ ବୁଝ ସନେକ ଜାଣନ୍ତି । ୨୭ ।
ଭବ ବାରହିଁ ନାରଦ ଦେଖ କାହିଁ ନ ଜାଣି ଭ୍ରମନ୍ତି ।
ଏତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେଖି ଭାବୁଛି ଦଇବେ ସୁବିଧା । ୨୮ ।
ଶୁଣି ଗୋବିନ୍ଦ-ଗର୍ଭଧାରୀ ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ହେ ଯାଦବ ।
ତାହା କେ ନ ଶୁଣି ସେଥିରେ ଭୁଲିଲେ ମୋ ପୁଣି ମାଧବ । ୨୯
ତୁଲ ଅନ୍ୟ ବୋଲି ଯାହାକୁ ବୋଲୁଛ ସେ ନୋହେ ଗୋଚର ।
ତୁମ୍ଭେ ତାହାଙ୍କୁ କି ଜାଣି ବାଣୀ ବଳ ସେ ନୋହେ ବାହାର । ୩୦ ।
ପବନକୁ ଯେହ୍ନେ ଧରି ବନ୍ଧିବାକୁ ଉପାୟ ନ ଦିଶେ ।
କାଳେ ସେହ୍ନେ ବନ୍ଧୁ-ବାନ୍ଧବ ସେହିମତ ଦେହରେ ପ୍ରକାଶେ । ୩୧ ।
ସତ୍ୟ ସେ ବସ୍ତୁ ନ ଜାଣି ଅନ୍ୟେ ତ ବାଞ୍ଛ ଉପାୟ ।
ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ଜଗତେ ବୋଲନ୍ତି ତାକୁ ସେ ସୋଇଁ ହୃଦୟ । ୩୨ ।
ତଥାପି ଯୋଗୀ ବ୍ରହ୍ମ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି ନ ଭ୍ରମର ନାମଣି ।
ସେ କଥା ଭାଷିବା ଏତେ ଲୋଭ ପଡ଼ିଛି ଦ୍ରିଡ଼ଇ ଏମନ୍ତ । ୩୩ ।
ତେବେ ସେ କଥା କାହାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବୋଧରେ ନ ଥାଏ ।
ଯହିଁ ଥିବେ ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ଞାନ ଥିବ ହେଲେ ତାହାକୁ ବୁଝାଏ । ୩୪ ।
ମୋହର ବଦନ କରିବା ଭାଣି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣାଇ ।
ଚିତ୍ତ ଶାନ୍ତ କର, ନୋହିଲେ ବାଦ୍ଧକ, ସ୍ୱରୂପ କହଇ । ୩୫ ।
ଯହିଁରି ଅଛି ସେ କଥା ନ କହି କହୁଛ ଏମାନ
ହେ ଜାଣଇ ଜନ ହେ ଜାଣଇ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱେଷ ଭଜନ । ୩୬ ।

ସର୍ବ ଯଜ୍ଞ ଜପ ଭଜନ ସାଧନ କରୁଛନ୍ତି କହିଲ ।
ଏଡ଼ା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର—ବ୍ରଜର ଗୋପୀ ଧନ ଏକାନ୍ତ ଜାଣେ । ୩୭ ।
ତାହାଙ୍କୁ ସୁପତ୍ନୀ ଧ୍ୟାନ କରୁଅଛି କହିଲି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ।
ତାହାଙ୍କ କଥାକୁ ଶ୍ରବଣ କେଉଁଠି ନ ଶୁଣି ଆଦରୁ । ୩୮
ସତେ କି ବାଳକ ଅବେ ବୋଇଦ ମୁଁ ଶୁଣି ନାହିଁ କି ।
ସୁନା ପଣ କର ଦେଖୁ କ ଛଡ଼ିକି ପୁରଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜାଣି । ୩୯ ।
ତନୁ ଦେଖୁ ସ୍ୱଭାବ ସତେ କି ମାଧବ ଆସିବେ ଗୋପକୁ ।
ଏତେ କହୁ ନାହିଁ ମନରେ ଝଡ଼ିଲୁ ଦେଉଳ ସ୍ମରଣ । ୪୦ ।
ଭୂମିଁ ଶିରେ ଜଳ ମାରିଲ ଅଶ୍ରୁର ଉଦଳ ବଳାପ ।
କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଯଶେ ରୋଦିଲେ ଯେତେକ ବାହୁଳ ପ୍ରଳାପ । ୪୧
ନାରଦ ନିସ୍ତନୁ ଶାର ଚନ୍ଦ୍ରନାବେ ଚାଲିଲୁ ଭୂମିରେ ।
ଯଶୋଦା ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସ୍ୱପ୍ନ କୃଷ୍ଣ ଡାକିଲେ ବାଦଲ । ୪୨ ।
ତେ ଲକ୍ଷ୍ମି ବୋ ମାତ ମୁଦ୍ଦୁ ଗୋ ଆସତ ଆସିବେ ସୁନ୍ଦର ।
ଏଡ଼ା ଶୁଣି ବାଣୀ ଶାନ୍ତକ ଲଭିଲେ ଦେବଳଣ ଆନନ୍ଦ । ୪୩ ।
ଉଦ୍ଧବ—ମୁଁ ଏହି ଜଣାଇ ବୋଲିଲେ ସତ୍ୟ କି ଏ ବାଣୀ ।
ନ ସୁଣ କୃଷ୍ଣ ଟିଏ କୁମ୍ଭ କୃଷ୍ଣ ଏମନ୍ତ କାହାଣି । ୪୪ ।
ସେ ସେତେକ ଗୋପୀ ଅନୁ କହି କଲେ ଗୋପକୁ ।
ସେଇନ୍ତେ ପେ ତୁମ୍ଭ ବଚନ ବୋଲିଲେ ଜାଣୁଁ କାହାକୁ । ୪୫ ।
ଏମନ୍ତ ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ କହେ ବାଣୀ ଦୁହିଲ ଏମନ୍ତ ।
ଆମ୍ଭେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ପ୍ରେମରେ ସେ ସନ୍ଦେହ ଅନନ୍ତ । ୪୬ ।
ଯାହା ପ୍ରେମସହିତ ମାଳ ମାଳ ଦେଉ ଅଶ୍ରୁ ନୟନ ।
ସଙ୍କୁ ମିଛ ମିଛକୁ ସତ କରି ପାରେ ସେ ଜନନୀ । ୪୭ ।
ଆଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତ ଗୋଚର ହୃଦୟ ଅତୀତ ଶ୍ରୁତିକି ।
ମନ ବଚନେ ଭେଦ ଦେବକୁ ପାଶକ ତାହାର ଶକତି । ୪୮ ।
ଆଦି ଅନାଦି ନାରାୟଣ ପରମ—ପୁରୁଷ ବୋଲାଇ ।
କାହିଁ ବୃନ୍ଦାବନେ ବାଳ ଜନ୍ମଅଛି ଗୋକୁଳ ନନ୍ଦଘରେ । ୪୯ ।
ଶୁଣି ଏ ବଚନେ ଯଶୋଦା ହରଷି ହୁଅନ୍ତେ କାହାରେ
କୃଷ୍ଣ ବଦନ ମନ ଅମୃତ ବୋଲନ୍ତି ଜୋରରେ । ୫୦ ।
ଆହେ ଉଦ୍ଧବ କି ବୁଝାଏ ବୋଲିଲ 'ସୁଖିତୁ ନେ ହିର !
ସେମାନ ସଙ୍ଗେ ସମାନ କଲେ କିବ ଏ ଭଲ ବାତୁଳ । ୫୧ ।
ଯାହାଙ୍କ ଭାତକୁ ଭୋଜନ କରିଛି ଏ ଭଲ ମିଛକୁ ।
ଚିନ୍ତୁ ବୋଲି ବେଳେ ଉଠି କରୁଅଛୁ ଗୋପାଳ ବାଳକୁ । ୫୨ ।
ଦେଖିବ କି ଏ ଅଶ୍ରୁସି ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ଦିବସ୍କି ବଦନ ।

ଶାଖରେ ବସାଇ ଯେଉଁ ଅର୍ପିତ କି ମଦନମୋହନ । ୪୩ ।
ତୁମ୍ଭେ ସେ ବୋଇଲ ବୃକ୍ଷରୁ ସେହ ଝୋଟା ଡାଳକୁ ଧାଇଁଲେ ।
ସାମନ୍ତା ଅର୍ଜୁନେ ବାନ୍ଧି ଦେଲି କର୍ପୂର ଅନ୍ତର ନୋହୁଲେ । ୪୪ ।
ଯହୁଁ ରେ ସକଳ ଶରୀର ଭୁଲିଛି, କୋଇଲ କାନ୍ଦିଛି ।
ସେ ଦେହୀ ହୃଦରେ ନିରନ୍ତରେ ବହୁଛି ଜେମନ୍ତ ଗଳ୍ପ ସେ । ୪୫ ।
ସକଳ କଥା ଭୁଲି ଯାଉ ଏଥରେ ମୋ କଥା ଶୁଣିମା ।
ମୋତେ ସେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଣିଦେ ଦିଅନ୍ତୁ ଭାଣ୍ଡି ମନ୍ତ୍ରୀ । ୪୬ ।
ଜନ୍ମୁଛି ସତେ ବଚନ ସେବା ଜଣିଥାନ୍ତୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ।
ଯଥି ବାନ୍ଧିଥି ବନ୍ଧନେ ରେଖା ଆସ ରୋମାଞ୍ଚିତ ଯନ୍ତ୍ରଙ୍କୁ । ୪୭ ।
ଭକତ ବୋଲନ୍ତି ସାବଧାନେ ଶୁଣ ବାରିଜ-ଲୋଚନା ।
ସେ ଆଣି ପାରିବ ସେ ପ୍ରେମନାଥଙ୍କୁ ଜହ୍ନିରୁ ନ ଜାଣି । ୪୮ ।
ଅଚ୍ଛାଦେ ସଂସାରେ ବନ୍ଧାଉ କରଇ ହୃଦଇ ବିଶ୍ୱ ।
ଯେଣୁ ଶଙ୍କର ପିତାମହ ସାକ୍ଷାତ ବନ୍ଦନେ ଅନ୍ତୁ । ୪୯ ।
ଏଥି! ଶୁଣି ନନ୍ଦ-ସୁଣୀ ରୋଷ କରି ବୋଲନ୍ତି ରଚନ ।
ମନ୍ତ୍ରୀବାଦୀ ସେତେକ ତୁମ୍ଭେ ନାନା କହିଣ ବଖାଣ । ୫୦ ।
ଏହୁଁ ଥିଲେ ଅନ୍ତୁର ଅଙ୍ଗଙ୍କ ଜହୁଇ ଯେମନ୍ତ ।
ଜନ୍ମ ଅଣ୍ଟ ଦେଇ ଧରି ରେଣୁରଜ ଦୁର୍ଗୀ ଘଦାଡ଼ । ୫୧ ।
ଗଳାଏଇ ସ୍ନେହ ଲଗାଇ ଦେଇଥାନ୍ତ ସଫଳ ନନ୍ଦନ ।
ତୁମ୍ଭ ଆହି ଏହୁଁ ତୃଣ ଲଗାଇଛି ଯୋଡ଼ିଲ ଜୀବନ । ୫୨ ।
ପୂର୍ବଚନ୍ଦ୍ର-ଅନଳ ଜାଳ ଅଛି ନ ହୁଇ ନିବାରି ।
ଯେହୁଁ ପରେ ଘୃତ ଢାଳି ଦେଉଅଛ ଏ ନିଜ ରାଜୁତି । ୫୩ ।
ଏମନ୍ତ କହି ସୁବଦନ ବହୁସୁଖୀ ମୂର୍ଚ୍ଛି ଅନାଇ ।
କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ବୋଲି ହୃଦରେ ବେପଥୁ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ । ୫୪ ।
ଶୁଣିହୁଁ କହିଲେ ଜର ଜରଜିଲେ ରଣ୍ଡିଲେ ବଚନ ।
ସୁମିତ୍ରା ଚନ୍ଦ୍ର ହରଣ ସନ୍ତାପ ଜନନ୍ତୁ ବେଦନ । ୫୫ ।
ତଳକ ଯୁବନ୍ତୀ ମାଳି ପଡ଼ି ଶରୀର ଭୂଷଣ ଯେସନ ।
ବେଦୁଚକ୍ର ଗୁଣୀ ଶ୍ରୀଙ୍କ ରତ୍ନିଲ ମେଦିନୀ ପଡ଼ିଣ । ୫୬ ।
ଶୋକ ସମ୍ଭାଳି ଧୀର ହୋଇ ଉଦ୍ଧବେ ବୈଦେହୀ ଦେଖିଲେ ।
ଭୂଷଣଙ୍କୁ ଗୃହଁ ସୁଖି ଅଙ୍ଗରଙ୍ଗ କାମୁସୁମନରେ । ୫୭ ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଏକଇ ରୋହିଣୀ ତଳନ୍ତେ ଚନ୍ଦ୍ରେ ।
କାଗଶ ହୃଦ ଯେମନ୍ତ ଗମନ କରନ୍ତେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ହୃଦୟେ । ୫୮ ।
ଦେଖିଲ ନନ୍ଦକୁ ସେ ରଥେ ବସିଅଛ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭନ ।
ବିନ୍ଦେ କାନ୍ତିରେ ତୁରଙ୍ଗିନୀମାନ ଆହ୍ୱାନ ଏ ଯାନ । ୫୯ ।

କି ଏବା ଗୋବଦ ଘୋଷକୁ ଆଇଲେ ଅକ୍ରୂର କୃତଣ ।
ସୁଧରେ ମାତା ପିତାଙ୍କୁ ନେବେ ପରା ମଥୁରା ଭୁବନ । ୨୦ ।
ସେକ୍ଷଣି ଗୋପ ବାଳୀ ଗୃହଦେଲୁ ସେ ଉଚ୍ଚାସ ମାର୍ଗରେ ।
ଦେଖିଲୁ ଉତ୍ତର ସୁନ୍ଦରେଣି କହନ୍ତି ଯଶୋଦା ସଙ୍ଗରେ । ୨୧ ।
ଦାଳତେ ଶାଳ ବଳାଙ୍କର ଦୟରେ ଦଶାଇ ଶାପୁର ।
ଶିତର ଦ୍ଵାଦଶ-ମୂର୍ତ୍ତି ଶୋଭିବନ ଗଛଲ ସିନ୍ଦୁର । ୨୨ ।

କର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରବଣ ଓଷ୍ଠ ଦଶ ଗ୍ରୀବାକ ହୃଦୟ ଉଦର ।
କଟି ଉରୁ ଜାନୁ ପାଦ ନଖ ଚନ୍ଦ୍ର କ ଏବା କୃଷ୍ଣର । ୨୩ ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣ ବା ଭଜ୍ଞ ବା ରୂପିବା ବସିବା ଗୋବଦ ଶଯ୍ୟାରୁ ।
ଦେଖି ବ୍ରଜବଧୂ ଜାଣିଲୁ ଶୀକୃଷ୍ଣ ଯିବେ କ ବନ୍ଧରେ । ୨୪ ।
ଅନନ୍ଦମନେ ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ନିବାରଣା ହିମ୍ମତ ପକାଇ ।
ଗୋପ ଦାଣ୍ଡେ ଗୃହେ ଧାଇଁ ଓଡ଼େ ହୁଣ୍ଡେ ଅଇଲେ ଭଣ୍ଡାଇ । ୨୫ ।
ଅତେ: ସକ୍ଷୀମାନେ ସଦନେ କଂସାର୍ଥ ରଥୁଛି ନିର୍ଭରେ
ଅଶ୍ଵରଥ ଶ୍ୟାମ ଘନବର୍ଣ୍ଣନୀ ଧାଇଁ ଶେ ଉପାରେ । ୨୬ ।

କାନନ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ଘୁଡରେ ମନରେ କରନ୍ତି ବିଗ୍ରହ ।
ଏହି ଶକ୍ତି ଦେବି ଅଇଲୁ ଉଧାର ହେଲୁ ସେ ମୋହେଙ୍କ । ୨୭ ।
ଏମନ୍ତ ଭଙ୍ଗି ବ୍ରଜକୁଳରମଣୀ ଧାଇଁଲେ ହୃଷରେ ।
ଅସ୍ତି ବସ୍ତ୍ର ମନ ମୀନ ଲୁଚିଗଲ୍ଲ ଆନନ୍ଦ ସମୁଦ୍ରେ । ୨୮ ।
ପାଣି ସାଙ୍ଗ ଦଶ ବର୍ଣ୍ଣ ମେଳ ହୋଇ କରନ୍ତି ଗମନ ।
ହୁଅନ୍ତି ଭାବନ୍ତି ଦେଖି ଆମ୍ଭ ହୃଦୟ ମଦନମୋହନ । ୨୯ ।
ଅଶନ ବସନ କ ଭୂଷଣ ବନ ଦେଖ ସଦନ ।
ହୃଦ ରହିଲୁ ତନ୍ତ୍ର ଅକୁଶ ହୋଇଲୁ, ନେଇ ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ବହ୍ନିଣ । ୩୦ ।

ଉପବନରେ ସଙ୍ଗୀ ରହିଥିଲୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ହୋଇଲୁଁ ।
ବିଜଳିଲ ଧନେ କୁମୁଦିନୀ ଯେସନ୍ତେ ସେମନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ୩୧ ।
କାଳ ଶୁଣିଲେ ଭଗ୍ନ ଯେସଙ୍ଗେ ଲୁଟେ ପଡିଶ କରୁଣେ ।
ସେହିମତ ହୁଅ ଘର ସାଉଥିବା ହୃଦୟ ଚିହ୍ନରେ । ୩୨ ।
ସୁଡ ନ ଆଇ ଦୃଷ୍ଟିଦୋଷ ଦେଖେ ସେଥ ମଳନ ।
ସେହିଛତେ ଏଣ ରାବଣ ନ ଦେଖି ଲୁହର ବଦନ । ୩୩ ।
ମଧୁର ଭବନ ଉଲ୍ଲଳ ନରରେ କାମ୍ଭୁ ବାନ୍ଧାଳୁ ।
ଏବେ ଘଳାଳବ ଦେଖିଲେ ସର୍ବତ—କେଉଁଠି ହୁଅଛୁ । ୩୪ ।
ଏହିରୂପେ ଗୋପୀ ଆରତେ ପୁଅନ୍ତି ଭାବନ୍ତି ଭର୍ତ୍ତରେ ।
ନନ୍ଦର ନଗରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ ଦେଖିବା ଆଶାରେ । ୩୫ ।

ଶ୍ରୀହରି ଶଢ଼ିଲ ନାଗ୍ନ ଶେଖରେ ଟୁଲ ସ୍ଥାପନେ ଥିରରେ ।
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଦେ ମନ ଘେନି ଗୋପୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ।୮୨।

——※——

ଷଡ଼୍‌ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—କଳସା)

ଏଥୁଅନନ୍ତରେ ଗୋପୀ ଦେଖିଲେ ଉଦ୍ଧବ ।
ଜାଣିଲେ ମୁର୍ଦ୍ଧ ଚଣ୍ଡେଶ୍ୱର ମାଧବ ।୧।
ବୁଡ଼ିଲେ ଦୁଃଖସାଗରେ ବ୍ରଜନଗେ ଜନ ।
ଅମାବାସ୍ୟା ରାତିରେ ଯେହ୍ନେ ଚକୋର ଯେସନ ।୨।
ତେବେ ବୋଇଲେ ଦେଖ ସଖି ନର୍ମ ଦ ଲକ୍ଷଣ ।
ପୀତାମ୍ବର ଧରିଛନ୍ତି ବଦନରୁ ରୂପ ।୩।
ଏ କୃଷ୍ଣ ଭଦ୍ରା ନ ଦିଶଇ ଦିଶ ଦିଶ ।
ଶତମୁଖରୁ ପ୍ରଭାବ ଭଲ ଅନୁଗୁଣ ।୪।
ଶୁଣିଲୁ ସମୀପ ସ୍ଥାନେ ଦର୍ଶ ଦେଉଥିଲୁ ।
କହିବ କାହିଁକି ଅଶ୍ରୁ ପଡ଼ାଏ ବୋଇଲେ ।୫।
ବଦ୍ଧଭ ନିରସ୍ତ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ସଙ୍ଗରେ ।
ହେଇ ଆସିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧ ଗୋବିନ୍ଦେ ପ୍ରକଳ ।୬।
ଏହା ଶୁଣି ବୋଇଲେ ଆରତ ବେଦମୂର୍ତ୍ତି ।
ଏମନ୍ତ କହିଲୁ କେତେ ପ୍ରୀତିବଚନ ।୭।
ଲକ୍ଷ୍ମୀପତିରେ ଯାହା ଲଗିଛି ବନ୍ଧ ।
ତେବେ ହରିର ଆନ ତାହା ଜଣାଇ ନାହିଁ ।୮।
ଯେବେ ଅନୁକ୍ରମେ ଦେଖାଣ ପାନ ଦେଖାଇଲୁ ।
ନବ ନ ହୋଇ ଅଧର ଲାଗି ମାଧବ ।୯।
ଗଲା ଦୂର ଦେଖ ଆଜି ମନ-ମହାବୁଦ୍ଧି ।
ଏତେ ଭାବି ମଦନ ଲୋଭ ହୋଇ ଦେବ ସେବ ।୧୦।
ଆଉ ପ୍ରେମଗୀତ ବୋଇଲେ ଶୁଣ ହେ ଲଳନା ।
ଶୂନ୍ୟ ଗୁଣ ସକଳ ଅଗ୍ନିରେ ଜାଳି ନା ।୧୧।
ନ ଜାଣ ବୃନ୍ଦାବନ ପ୍ରାଣପତି କଥା ।
ଏତେ କହି କ୍ରୋଧେ ସେ ମହାଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଥା ।୧୨।
ଏମନ୍ତ ଦେଖିଣ ସର୍ବ ଆର ଗଞ୍ଜନାରୀ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଅନାଇ କହେ କ୍ଷମା ହୋଇ ଯୁବତୀ ।୧୩।

ବିଧାତା କି ଭଲ ଧନ ଦେଖାଇ ହରିଲା ।
ମୁଚକୁନ୍ଦ କଲି ଗ୍ରାସେ ଅଗାରେ ମାରିଲା । ୧୪ ।
ଶୁଣି ବଟେଲଖିଆ ବୋଇଲେ ଶୁଣ ହେ ଗୋପାଳ ।
ଏକଥା ହୋଇଲା ଗଛ ଚିଲିକ ଉଭିଲା । ୧୫ ।
ବେ ସେବେ ଭବର ନୃପ ବାହାରିବୁ ଦେଖ ।
ଛୁଇଁବି ହୃଷ୍ଟା ହୃଷ ଦେଖ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ । ୧୬ ।
ଷରକାଣୀ ବୋଲେ ଅହୋ ଭକ୍ତ ଶୁଣ ।
ଦମ୍ଭଦୂର ସ୍ୱ କଥା ମନେ ଅଛି । ୧୭ ।
ଗୁରୁଦେବ ଶୀତଳ, ଅତି ଶୋଭା ବହୁଳ ।
ଝଲକି ବେଳକୁ ମୁଖ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଲା । ୧୮ ।
ଏମନ୍ତ ଉତ୍ତର ସତ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରାନନ ।
ତହିଁକି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଅଶୋକବନିକ । ୧୯ ।
ମୁଁ ଜାଣେ ଯୋଗିଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ସଖୀ ହେଲା ।
ଆଶା କରିଥିଲୁଁ ଧନ କର୍ମେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ୨୦ ।
ଯୋଗୀଙ୍କ ଆଗତ ଶୁଣି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଭକତ ।
ଧନ୍ୟ ଏ ଅଟଇ ତାଙ୍କ ମହିମା ଦୁର୍ଲଭ । ୨୧ ।
ତୁମେ ନାରିଶନ୍ତି ଧାନଭାଙ୍ଗି କୁଟି ।
ନ ଜାଣି କି ଧନ ଖେଳିଛନ୍ତି ବେଦବାକ୍ୟ । ୨୨ ।
ଏବେ ଭୁଲ ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ହୋ ଭଗବାନ ।
ରାଗଦ୍ୱେଷ କପାଳ ନେଇ ଘର ଦରବାର । ୨୩ ।
ପତିତ-ପାବନତାରେ ଅଟଇ ସ୍ୱଭାବ ।
ଘର ଦିଏ ଥାଇ ଏଥୁ ଜନେ ଦୁଇ ଭାବ । ୨୪ ।
ଏକମନ ହୋଇ ଶୁଣ ଭକ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ।
ସର୍ବ ଦାଣ୍ଡେ ମୋତେ ଯେବେ ଅଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ । ୨୫ ।
ଶୁଣ ହେ ଚରୀତ୍ରକା ପତ୍ନୀ ଶକ୍ତି ହୋଇ ।
ବାହିବେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣି । ୨୬ ।
ଭଦ୍ରା ଧାରଣୀ କୃଷ୍ଣର ମ ନନ୍ଦାୟିଣୀ ।
ସ୍ୱର୍ଗ କଳା କମଳା ସାରଦା ସୁଲକ୍ଷଣୀ । ୨୭ ।
ବିରଜାକ୍ଷୀ ବଣ୍ଡି ଅକ୍ଷୟବନ୍ଦିନୀ ।
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଭୟେ ଏବେ ଛାଡିବ ବଇଣା । ୨୮ ।
ମେଘା ସୁଦେଷ୍ଟା ଅରୁଣା ସୀତା ପ୍ରଜ୍ଞିତା ।
ଜ୍ଞାନଘନ ଭାରତୀ ଶୋଭା ମାଧବୀ ଶୋଭିତା । ୨୯ ।

ଦକ୍ଷିଣ ପବୋଧ ବସିଲେ ଏ ନାୟିକା ।
ଲୁଚି ରହେ କନ୍ଦର୍ପର କେଳିରେ ପଟୁଆ । ୩୦ ।
ପଦ୍ମା ମଙ୍ଗଳା କୃଷ୍ଣା ସୁଶୀଳା ରଙ୍ଗିଣୀ ।
କଳମୈତ୍ର ଅମିକା ମଞ୍ଜୁଳୀ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ୩୧ ।
ଉତ୍ତରଦିଗେ ବିଜୟ ଏ ନାୟିକାଶ୍ରେଣୀ ।
ରୂପରେ ମୋହନ କରି ଖାଉନ୍ତି ଏ ବାଣୀ । ୩୨ ।
ମାଧବୀ ବକୁଳା ରାଜମାଳା ଶତ:ଜ୍ୟୋ ।
ଏ ସୁଦ୍ଧି ରହିଲେ ପଶ୍ଚିମ ସୁଶ ପବୋଧ । ୩୩ ।
ମଧ୍ୟରେ କୋଣନିବଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରନ୍ତ ଚାରୁଳ ।
ବୃନ୍ଦା ଆଦି ଗୋପୀମାନେ ସୁଶିନ୍ତ ସମସ୍ତ । ୩୪ ।
ବୃନ୍ଦା ନିଷ୍ଠୁରନ୍ତ କରି ଚନ୍ଦ୍ରର ରତ୍ନ ପଦ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ବଚନକୁ ଶୁଣାଇ ରଖ ଦେହ । ୩୫ ।
ଆଜ ଚଥାମାନ ଥାଉ କହି ନାହିଁ ଲଭ ।
ଶୁଣି ଅଶ୍ରୁ ନେଇ ରହିଲ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦର । ୩୬ ।
ଶୁଣ ବ୍ରଜବାଳମାନେ ଗୋବିନ୍ଦ ଆସିବେ ।
ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏଥି ନିକଟେ ନାଚିବେ । ୩୭ ।
ନୃତ୍ୟ ନା ଆଳ୍ପ ଧର କହିଲ ତୁମ୍ଭକୁ ।
ଏ ଶୁଭ ବାରତା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି ମୋତେକୁ । ୩୮ ।
ଶୁଣି ବୃନ୍ଦା ବୋଲଇ ସ୍ୱଣ ଦେଖ ଦ୍ୱାରପୁର ।
ସତ କହୁ କେବେ ଦେଖିବେ ଆସିବେ ଶ୍ରୀଧର । ୩୯ ।
ଦେବେନ୍ଦ୍ରଜ ଯା ଏ ପିଣ୍ଡ ପ୍ରାଣ ରଖିଥିବୁଁ ।
ଭଗବତ୍‌ଚରଣ ଧ୍ୟାନେ ନିଲଣେ ମରିବୁଁ । ୪୦ ।

ସପ୍ତବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ଗୁଣ୍ଡିଣୀ—ରାମରିଣ୍ଡ୍ୱା ଚୌତିଶା ବାଣୀ)

ବୋଷ୍ଟିଆ ବଚନ ଶୁଣି
ଉଦ୍ଧବ ଜଳହ୍ନ ବାଣୀ
ଅସିବେ ଆଜ ଏବେ ଶ୍ୟାମ
ଆଉଚ ରୂପ ବୋ ବାଳୀ
ତଳୁ ଆଁଖି ବନମାଳୀ
ସହଗସ୍ତେ କାହାଙ୍କ ଭଣ୍ଡାମ । ସେ ଗୋପୀମାନେ
କାହାର ହୃଦୟ ତେଜ କରି, ରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗକୁ ଏବା ବୃତ୍ତ । ୧ ।

ରୂପ ଦେଖି ନାହିଁ ଯାର   ଚନ୍ଦ୍ରମା ପ୍ରାପ୍ତ କାନ୍ତିର
ସେ ଯେବେ ହେଲେ ଜଳଦରେ
ସେ ସବୁ ବିନାଶ ଗଲେ   ପୁନଶ୍ଚ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ହେଲେ
ଶୁଣ ଅନ୍ୟ ଘଟଣ ଯାଉ ଘୋଟଣ, ଗୋ ଗୋପୀମାନେ
ଏଣୁ ରୂପ ଦେଖି ରୂପ ଦେଖିବା, ଲୁବେ ଥାଇ ଅଙ୍ଗରେ ନ ଥାଇ ଗୋ । ୨ ।
ଯେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜଗ ଆନ   ଭାବନା କେଉଁ ବଡ଼ାନ
ହୃଦରେ ରଖିବ କାରଣ
ଏ ଯେ ମିଥ୍ୟା କଳେବର   ସଂସାର ହୋଇ ଅସାର
ଏଣୁ ବହୁଅଛି ଜାଣ, ତତ୍ତ୍ୱ, ଗୋ ଗୋପୀମାନେ
ଚିନ୍ତନ କେବଳେ ପାଇବ, ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ହୃଦରେ ଧରିବ ଗୋ । ୩ ।
ମଣିମଣ୍ଡ ମଣ୍ଡପରେ   ରତ୍ନସିଂହାସନ ଉପରେ
ହୀରାର ପାଲ ପାଳଙ୍କା ପରେ
ତା ଦେଖରି ମଧ୍ୟ ବନ୍ତ   ଚତୁର୍ଭୁଜ ରୂପ ଧର
ସେହିରୁ ପ୍ରଭୁ ପାଦେ ଚିତ୍ତ ଦିଅ, ଗୋ ଗୋପୀମାନେ
ତେବେ ଯିବା ମିଳିବେ ଭୁବନ, ଭ୍ରମ ନ ବଢ଼ିବ ଏ ମନକୁ ଗୋ । ୪ ।
ଉଦ୍ଧବ ବଚନ ଶୁଣି   କହିଲେ ଗୋପରମଣୀ
ଏ ଯେତେ ଶବ୍ଦକୁ ବୁଝି ଭଲ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ ଦୟା ଦେଲେ   ନାହିଁ ଥାଇ ସେହୁ ଅଟେ
ସନକଥା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ କହିଲ, ହେ ଉଦ୍ଧବ
ଆମ୍ଭର ସକଳ ରଙ୍ଗଧାରୀ, ଜନନୀ ଶିଷ୍ୟ ସମ ଜଣ ହେ । ୫ ।
ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇଛୁ ଯେଣୁ   ଏ କଥା ଶୁଣିଲୁଁ ତେଣୁ
ଆମ୍ଭ ଅବେ ସେମାନ ନ ଉଦ୍ଧ
କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚିତ୍ତିଣୁ ସେହୁ   ଏ ଜଗ ଜାଣନ୍ତୁ ସେହୁ
ଆମ୍ଭେ ତ ନ ଜାଣୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ, ହେ ଉଦ୍ଧବ
ଯେଉଁ ଜନ ଗତି ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ, ପୁଣି ତାହା କାହାର ଜାଣିଲ ହେ । ୬ ।
ଦେଖିଲେ ଚରଣ ବୁଝିବ   ନ ଥାଇ ତନୁ ଅଦର
ସେହିରୂପେ ରଖଣ୍ଡନା ଜନ
ସେ କଥାକୁ କେତେ ଜଣି   ଏ ତନୁ ଆନ ନ ଜାଣ
ସାଧୁଙ୍କେ କହିବାକୁ ଭଣ, ହେ ଉଦ୍ଧବ
ସେ ପୁଣି ଅଣିମ ମନେ ଧରିଛି, ରୂପ ଦେଖା ଦାଏ କେଉଁ ଆଡ଼େ ହେ । ୭ ।
ଦେବଙ୍କୁ ମୁକୁତ ଶୁଣ   ପ୍ରେମ ଭଜନ ଧନ ଧ୍ୟାନ
ଉଦ୍ଧବ ପଞ୍ଚରେ ଭୁଞ୍ଜୁଥାଉ
ସାଧୁଙ୍କୁ ଅଚ୍ୟୁତ ଶୁଣ   ସେ ସୁରଙ୍କ କେତେ ଦେବନ

ଅମ୍ଭକୁ ସେମାନ ନ ବୁଝନ୍ତି, ହେ ବଂଶୀଦୂତ
ଯେଉଁ ଜନ ବୃଥା ଥାଇ ତାହା, ସେ ନିଜ ମଙ୍ଗଳ ପଶେ ଯାଇ ତେବେ ! ୮।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଭବେ ସାର   ସଦା ପଡ଼ିଥାଇ ଦ୍ୱାରେ
ସେ ଜନ ଲୋଡ଼ଇ ଆନ କହ !
ତାକୁଙ୍କ ସେ ସେବନ୍ତି   ସେ ନିଜ ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ
ସେହିରୂପ ତୁମ୍ଭ ବ୍ରହ୍ମଜନ, ହେ ବଂଶୀଦୂତ
ସେମାନ ନ ଭଜନ୍ତି ଆମ୍ଭ ଆଗେ, ମଧୁର ବାଣୀକି ଯାଅ କେଉଁ ଦେଖି ।୯।

ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ଯହିଁ ଭଜନ୍ତି   ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦଶନ ଦେଖି
ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗେ ଲାଗଇ
ତୁମ୍ଭ ଭାଙ୍ଗି ଭକ୍ତ ସୁଖ   ଧରି ନାନା ରସମାନ
ସେ ଭଜଇ ଏକାନ୍ତ ହେବାରେ, ହେ ବଂଶୀଦୂତ
ଦେବଗଣ ସେ ସେବନ୍ତି ଅନ୍ତରେ, ବ୍ରହ୍ମଜନ ତାହାଙ୍କ ବିଚାର ହେ ।୧୦।

ଆମ୍ଭ ବୋଲି ଭାବ ଏବେ   ଧନ ଦାନ ଭକ୍ତିଭାବେ
ନାମ ଦୁଃଖ ବସ୍ତ୍ର ଭୂଷଣ
ନାନା ଲଗେ ସେବା ଭାବ   ଗନ୍ଧ ଲୋଭ ପୁଣ୍ୟେ ଭଜ
ସମ୍ଭ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଜାତି, ଯାତ୍ରା, ଧନ, ହେ ବଂଶୀଦୂତ
ଏମାନ ଦେଖିଲେ ପାଇ ପ୍ରେମ, ବ୍ରହ୍ମଜନେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ନ ଭଜି ହେ ।୧୧।

ତଥାପି ମଧୁର ଭାବେ   ଶୁଣି ସେବେ ଫଳ ମିଳେ
ତାଙ୍କୁ ସେ ଭଜନ୍ତି ସବେ ନାଶି
ପତିବ୍ରତା ନାରୀ ଯେସନେ   ପରପୁରୁଷର ସଙ୍ଗେ
ସମ୍ଭୋଗ ହୋଇଲେ ହେ ଏ ଭ୍ରଷ୍ଟ, ହେ ବଂଶୀଦୂତ
ସେହିମତି ଭକ୍ତଙ୍କର ଜନ, ଆମ୍ଭେମାନେ ନ ଜାଣୁ ସେସନ ହେ ।୧୨।

ଜାଣୁ ସାଧା ଶୁଣି ତାହା   ତୁମ୍ଭେ ସେ ପରିଶେଷେ ଦେଖ
ଦେଖୁଥିବ କହୁଛ ସେ କଥା
ଅନ୍ୟ ଜନ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ   ନ ପଡ଼ନ୍ତି ଭକ୍ତ ଯାଇ
ସେ ତ ଆମ୍ଭ ସମ୍ମତର କଥା, ହେ ବଂଶୀଦୂତ
ବ୍ରହ୍ମଜନ ନ ଜାଣନ୍ତି ତାହା, ଶୁଣିବାକୁ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କ ପଥ ହେ ।୧୩।

ସେହି ଦୁଃଖେ ତୁମ୍ଭ ମନ   ଜାଣିଲୁ ଶୁଣି ବଚନ
ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି କହିଲୁ କେବଳ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଅଟନ୍ତି   ସର୍ବ ବ୍ରହ୍ମ ସେହିଠାରୁ
ତାଙ୍କ ବିନେ କେହି ନ ପାରନ୍ତି, ହେ ବଂଶୀଦୂତ
ସେହି ବ୍ରହ୍ମକୁ ନ ଜାଣୁ ଆମ୍ଭେ, ତାଙ୍କ ରୂପ କଥା ତାଙ୍କ ତୁମ୍ଭେ ହେ ।୧୪।

ଦାଳନ୍ଧୀ କୃପରେ ପଶି — ସେବନ୍ତୁ ଭାଳୀବାର୍ଦ୍ଧ ଦୂଷି
ସେ ଭକ୍ତିରେ ଶରୀର ଅର୍ଜୁନ
ପୂତନା ପ୍ରାଣ ଶୋଷି — ପୁଣ ବକା ଅଘା ବାଛି
ଯେ ନାଗର ଆମ୍ଭ ମୂଳ ବନ୍ଧୁ, ହେ ଯଦୁଭୂତ
ଅନ ଭୃତ୍ୟଙ୍କ ନ ଭୂଳଇ ମନ, ତୁମ୍ଭେ ଅଟ୍ଟ ଜଗନ୍ନାଥ ସେନାନ ହେ ।୧୫।

ସେ ଚକ୍ଷୁ ଦାବାନଳ — ରଖିଲ ବଗକୁଳ
ଉଦ୍ଧାରିଲ ଗୋପ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ
ଆମ୍ଭ ବୃତ୍ତି ସେହୁ କାଣ୍ଡ — ଆନ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନ ଇଚ୍ଛ
କରେଣ ରଖ ତାଙ୍କ ଚରଣ, ହେ ମଣିପୁଞ୍ଜ
ସ୍ତୁତି କରୁଛୁ ତୁମ୍ଭ ଆଗ, ବିଶ୍ୱଦେବ ନ ଥିବୁ ବ୍ରହ୍ମଦେବ ହେ ।୧୬।

ତୁମ୍ଭେ ସେ ବେଳ ଯଣ — ଗୁପ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନ ଗାବ
ଦେଖବେ ଆଉ ଭଜିଛୁ ଭାଗ୍ୟ
ତୁମ୍ଭର ଶରୀରେ ଅନ୍ଧ — ଦେବାଦ ପରମପଦ
ଦେଖିଲୁ ପୂର୍ବ ଦେଖିଛୁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ହେ ମଣିଭୂଷ
ନାଗ୍ରା ଦେବ ଦଳି ଗୋପଙ୍କୁ ଆଦର, ଭାଗ୍ୟ ଆଜ୍ଞା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ପାଳିଲ ହେ ।୧୭।

ଉଦ୍ଧବ ଦେବାଳନ୍ତ ଶୁଣି — ଦେଖିଛନ୍ତି ବେଣୁପାଣି
ତୁମ୍ଭକୁ ପ୍ରବୋଧ ଦିବା ପାଇଁ
ଶୁଣି ହସିଲେ ଗୋପୀମା — ଏବେ ସେ ପଣ୍ଡିତ ଜ୍ଞାନୀ
ଆମ୍ଭ ଚିତ୍ତକୁ ସକୃତ ହୋଇଥାଇଁ ; ହେ ଯଦୁଭୂତ
ତୁମ୍ଭ ଚିତ୍ତକୁ ବୃଷ୍ଣି ବୋଧିଲେ ଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭ ପାଇଁ ସମ୍ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ହେ ।୧୮।

ଏମନ୍ତ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଯହୁଁ — ଉଦ୍ଧବ ନିବେଦ କହୁଁ
ମନ ମଧ୍ୟ ଭରନ୍ତି ବିସ୍ମୟ
ଏମନ୍ତ କଥାମାନ ଯେ — ଭାଷିଲେ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗେ ଚିତ୍ରେ
କରନ୍ତି ଏହୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସ୍ମୃତି, ହେ ଗୋପୀମାନେ
ପ୍ରାଣ ଦେଇ ନାହିଁ ଯାହାରେ, ବୃଷ୍ଣି ସେ ଶିଶୁର ଅନରେ ହେ ।୧୯।

ଅଶେଷ ବ୍ରଜନ ପୁତ୍ର — ବନ୍ଦନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମରୁଦ୍ର
ଶିବ ବ୍ରହ୍ମ ଦେବତା ସେ ଗୋପୀମାନେ
ସେମାନେ ଯନ୍ତ୍ର ନ ପାନ୍ତି — ଶ୍ରବଣେ ତେବେ ଭୂମି ଦେଖି
ତାଙ୍କୁ ବଣ ଭଜିଲ ଗୋପୀମାନେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ
ଏ ଉପମା ଦେବ ଚୂଡ଼ ନାହିଁ, ଏହାଙ୍କ ସମାନ ବେଦ ବେଦନ୍ତ ସେ ।୨୦।

ଏବେ ଭଜ କୃଷ୍ଣପୁଞ୍ଜ — ଦେବ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶୁଣି ଭକତ
ଆସେ ଅଛିଥିଲେ ମୁହଁରେ

ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ — ଚେଷ୍ଟିଥିଲେ ହରଷାଙ୍ଗ
ତୁମ୍ଭେ ଭଳିଭଳି ଜାଣି ଭକ୍ତ; ତେଣେ ତୋ ସଙ୍ଗେ
ଏ କଥା କହିଣ କେ ଜାଣିବ, କେବେ ତୁମ୍ଭେ ଭଣି ... ସେ ... ।୨୧।
ଏଥା ଶୁଣି ଗୋପିକାଏ — ଭକ୍ତି କଲେ ବାଣୀ
ତୁମ୍ଭେ ଥିଲ ଲଗାଇଛ ହୃଦି
ସିନ୍ଧୁ ସହଜେ ତେଜି ଦେଶ — ଦିକ୍ ସହେ ଦେଖ ଯୋଷ
ଏ ... ରହିଛି ସମସ୍ତେ, ହେ ଭଗବାନ
ଏ ... ଭକ୍ତ ... ତେଜିଲୁ, ... ଭଲ୍ଲେ ... ଦେହ ।୨୨।
ଏତେ ଆମ୍ଭ କଥା ଶୁଣ — କହିବୁ ସେ କଥା ଶୁଣି
... ଥିଲେ ଏକଥ ପର୍ଦ୍ଦ
ଭକ୍ତଙ୍କ ... ସିଦ୍ଧ — ଜାଣନ୍ତି ଏହା ମାଧବ
ଆନ ଭାବିବାକୁ ନେହୁ ନାହିଁ, ହେ ଭଗବନ୍ତ
ତହୁଁ ଭକ୍ତ ଜାଣିଅଛୁ ଆମ୍ଭ, ଏତେବେଳେ ଯୋଗ ଶୁଣି ତୁମ୍ଭେ ଦେଖ ।୨୩।
ଏତେ ଭାଷି ବ୍ରଜବାଳୀ — ... କେଉଁ ଭଳି
ଗଦଗଦ ହୋଇ ଭଜେ ବାଣୀ
ପ୍ରେମ ହୃଦୟ ଶୁଣି — ଉଠେ ପ୍ରେମ-ତରଙ୍ଗିଣୀ
... ଦେବୀ ... ଭକ୍ତଙ୍କ ... , ... ଭଗବାନ
ଦେଖି ... ଧରିଲୁ ସମ୍ଭାଳି, ତୁମ୍ଭକୁ ... ପ୍ରାଣ ... ଦେଇ ।୨୪।
ଦେଖି କୃଷ୍ଣ ... — ଗୋପିକା ଭକ୍ତ ତହିଁ
ଶୁଣ ... ଗୋବିନ୍ଦ ଉଦାର
ତ କହିବୁ ... — ମନ ... ଦେହ ପ୍ରାଣ
ହୋଇଥିଲେ ... , ହେ ଭଗବନ୍ତ
ଯେଉଁମାନେ ଦେଖି ... , ... ଏହା ... ଦେହ ।୨୫।
କହେ ଏଥି ବ୍ରଜନାରୀ — ... ମୁରଲୀ ଧରି
ଭୂଲତା ଶୁଣି ହୋଇଲେ ବାଳ
ଜଣାଇଲେ ତହୁଁ ବଚନ — ... ଦେଖି ନନ୍ଦନ
ଜଣା ହୋଇଲେ ସବୁ ... , ହେ ଭଗବନ୍ତ
ପୁଣି ... , ବୃନ୍ଦାବନ ... ଦେହ ।୨୬।
ହୃଦୟ ଅକାର ନାରୀ — ରହିଲେ ସବୁ ବ୍ରଜନାରୀ
... ହୋଇଲେ ... ହୋଇ
... ଶୁଣି ... — ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଲେ ଯାଇ
ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ ଦେଲ, ହେ ଶ୍ୟାମଘନ
ନାନାପ୍ରକାରେ ଭଜିଲେ ସୁଖସାରି, ଶାନ୍ତି ହୋଇଲେ ସକଳ ଅବଳା ଦେହ ।୨୭।

ଏମନ୍ତ ଜଗତେ ଅଛି।   ଶୁଣି ଭଣେ ଗୋପସୁନ୍ଦରୀ
ମୋହି ଯାଉ ଶୁଣ ହେ ଭଗତ
ଏହି ମଥୁରାରେ ଅଛି   ବାନ୍ଧିଲେ ଯାଇଁ ଭାଇଙ୍କୁ
ଉଦ୍ଧବେ ନ ଭଜଇ ସମ୍ପଦ, ହେ ସାଧୁମତି
ତନ୍ତୁ ଅବଶେଷ ସକଳ ଭୁଲ, ଯାହା ଭଣେ ଭଣିତ୍ର ମଦନ ହେ ।୨୮।
ଅନନ୍ତ ଏତେ ଭଲରେ   ଗୋପକନ୍ୟା ଭାବିଲେ
ଯାହା ଭଣେ ଭାବି ଗୋବିନ୍ଦ ତାହି
ବନ ବନମାଳ ଗଲା   ମଦନ ଦଣ୍ଡ ଲଗେ ବାଣ
ଏ ତ୍ରିଶ ବାଣାଘାତ ଭଜ ଏହି ହେ ବଶଚିତ୍ତ
ଜାଣାକୁ ଭଜନ୍ତି ଭଣି ଗୁଣ, ରଙ୍ଗ ଗ୍ରହଣ କଲ୍ପ ଲଗା ହେ ।୨୯।
ଏତେ କହି ଗୋପୀମାନେ   ମଧୁର ଅନଙ୍ଗ ଭୂତ
ହେମମାଳା ହେବାଇଲ ସଙ୍ଗ ବା
ଭୁ ଯାହା ଭଣିଲ ଗଲା   ପ୍ରମାଦ ଅଟେ ଏ ବାଣୀ
ଉପମା ଏ ଅଳପ ଭଣିକ, ହେ ଗୋପରମଣୀ
ଭାବଭ କୁଁ ଶୁଣ ସାଥେ ହେ, ଶୁଣି ଅଙ୍ଗ ହେଉଛ ଜାଣେ ହେ ।୩୦।
କୃଷ୍ଣ କାହିଁ ନ ଥିଲା   ହେଲେ ଭୁଜଙ୍ଗ ଥିଲ
ବାଣର ବନମାଳ ଗତି ପାଶେ
ସେଠାରୁ ଗଲା ଜାଣ   ଅମୃତ ଭ ଗାଭିନ୍ଦନ
କୃଷ୍ଣକୁମ୍ଭ ଡିମୋଇଲୁ ସେହୁ, ହେ ଭଗାଭାବି
ଲୋକୁ କେବଳ ଗାନ୍ଧର୍ବ କୃଷ୍ଣକେ, ବାଳକେ ପ ଭଣ୍ଡି ଦାଣ୍ଡ ହେ ।୩୧।
ତହିଁ ସନ୍ତ ଥାଇ ଯାଇ   ସ୍ଵଜନି ଭଲଙ୍କ ହେବ
କେହୁ ଭଣି ମଦନ ଧରିଥିଲ
ପ୍ରେମ ହେବ ପଣ୍ଡିତ   ତାଙ୍କୁ ଚିତ୍ତ ପ୍ରଭୁ ଲଭିଲ
ଆଗମନ ହେଉଛନ୍ତି ଆଗବଣ, ହେ ହେମକାନ୍ତି
ଅଧର ଭଗବାନ ଭଣ୍ଡ ଲଗେ, ଚିତ୍ର ହେଉ ଭରଣ ନୃତ୍ୟ ଆସେ ହେ ।୩୨।
ପ୍ରଣ ହେ ନୋହିବ ଦଇ   ଯାହା ଭଣେ ଗର୍ଭଧର
ଜ ଦ୍ଵା ହେଇଛ ଭଣିଥ ହେବ ନାହିଁ
ଭକ୍ତ ଜନ ଗତେ ଗୁଣ   ଧନରେ ଆସିଛି ହେବ
ଏବେ ଦେଖିଲେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦାଦା, ହେ ନନ୍ଦବାଳା
ଭକ୍ତ ଏଣେ ରହିଲେ ଭାଇଙ୍କୁ, ଡ଼ି ଉଲ ସନ ନ ଜବେ ହୋଇଲୁ ହେ ।୩୩।
ଏହା ଶୁଣି ସୁନ୍ଦରୀ   ଦରଦ୍ଵାରେ ଜଣେ ବାଣୀ

ଯାହାଙ୍କୁ ଯେ ଦୁଃଖ ହୁଏ   ସେ ଜାଣି ତାହାଙ୍କୁ ମୁହିଁ

ମଧୁକର ସ୍ୱଭାବରୁ ଏମନ୍ତ, ଗୋ ବାଣାକ୍ଷି

ସେ ଯେତେକ କମଳ ଚୁମ୍ବୁଥାଇ, ପୁଣି ଯାଇ ବାସକେ ବସଇ ଗୋ । ୩୪ ।

ସେ ସ୍ମୃତିରେ ନ ଯିବାଳା   ଆସ୍ତେ ରେ ବସି ହେଲା

କୁବୁଜାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ୍ୟ ଦିଆ

ତଥାପି ନ ଯାଇ ସଙ୍ଗ   ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଙ୍ଗ

କେତେ ଜନ୍ମ ହୁଦର ଦେଖି ଲୋକ, ସେ କୁବ୍ଜା ଠାଁ

ଆଉ କଥା କେତେକ ସେ ସୁଖ, କେମନ୍ତେ ହୃଦୟ ଏବେ ଦେଖ ଗୋ । ୩୫ ।

ଧନ୍ୟ ମଥୁରାପୁର ଜନ   ଦେଖିଲେ ଯାଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ

ଭିଲ ସେ କାଂଶଙ୍କ ଅପ୍ରତ୍ୟା

ବାଜନେ ହୃଷ୍ଟ ହୋଇଲେ   ସୁମନ ମୋହିନ କଲେ

ଖାଣ୍ଟି ଏବେ ବନ୍ଧ୍ୟା କହିଲ ପିତା, ହେ ସନ୍ଧ୍ୟାନା

ଉଦ୍‌ଧବେ ଦର୍ଶନ କଲ, ଯାହା ଧନ ସେଇ ଧନ୍ୟ ହେଲ ଗୋ । ୩୬ ।

ଏବେ କହ ମହିମାସୀ   ମଣ୍ଡିତ ଅନାଇ ବସି

କାହିଁ କୁଞ୍ଜ କହି କଟି ଲୀଳା

ତ୍ରିଭୁବନ ଶୁଣିବା ହେଉ   ଯାହା କଲେ ମହାବାହୁ

ଗୋପୀଙ୍କୁ ବୋଲି ଧନ୍ୟ ଯାଇ ଭଲ, ହେ ଶୁଣିତେ

ଦେଖିଥିବୁ ଦୂତନା ମାଗିଲେ, ସେ ଦେଖି ଜଣା ଜାଣିଲେ ସେ । ୩୭

କିଛି ଦୋଷ ନ ଘୁଞ୍ଚିଲ   ଏବେ ଶାପ ଯାଉ ଯାଉ

ସବୁ ବସ୍ତୁ ହୋଇଲେ ଦେଖିବା ଦିନ

ଏମନ୍ତ ବାକ୍ୟ କହି   ଉଦ୍ଧବେ ମଧୁପ ସ୍ୱଭାବ

ଆସ୍ତେ ଯିବି କହ ଅବିଶ୍ୱାସ, ହେ ଶୁଣିତେ ।

ନ କହିବ କୁମର ଛାମୁରେ, ଏ କଥା କହିବ ଦୂରେ ଥିଲେ ହେ । ୩୮ ।

ଏବେ କହ ପିକଶ୍ରୀ   ମଣ୍ଡିତ ଅନାଇ ବସି

କାନ୍ତିମତୀ କହିଛି ବାକ୍ୟ

ଶୁଣ ହେ ଯାଦବଦାନ   ଆହା କଲେ ଦୁର୍ଜନ

ମନ୍ଦ ନିତ ହୋଇଲେ ପାସୋର, ହେ ଶୁଣିତେ ।

ବାହୁଟି ଗଲ ମଧୁପଙ୍କୁ, କୁବୁଜାଙ୍କ ନାଗରଙ୍କୁ ହେ । ୩୯ ।

ଏମନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଶୁଣ   ରାଧା କଥାଟି ଶୁଣ

ସମସ୍ତେ ଭ୍ରମର ଯାଇଁ ଗଲ

ଗୋପୀଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ସୁବାସ   ପାଇ ସନ ହୋଇଲ ଦେଖ

ଦେଖିଲି କହିବି କଥା ନୁହଁ ନ ଶୁଣୁକ କଥା
ଅଦ୍ଭୁତର ଶତ୍ରୁକଳ ତମାଶୀ
ଆନନ୍ଦେ ଦେଖିଲି ଦେବଙ୍କୁ ଲୋଭ ନୟନରେ ଭରିଲୁ,
ଦେଖି ଦେବାଙ୍ଗ ତରୁଣ ପ୍ରିୟାଙ୍କ, ହେ ଶଙ୍କର
ନଡ଼ପାଙ୍କ ସୁଣି ବାମ୍ଭଙ୍କ, ଗଙ୍ଗଦେହରେ ତରୁଣ ଭୁଲିଲୁ ହେ ।୪୧।
ଏମା ଦେଖି ବନ୍ଧୁ ନାମ କୃଷ୍ଣଗୁଡ ପ୍ରାଣେ ମଣି
କେତେ ଦୁଃଖ ଦୋଇଲୁ ବଚନ
ଯ ଅବେ ପାଣ୍ଡବ ଭୁଜ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଥିବେ କେବା ଶରଣ
କାହିଁ ଅଛୁ ଆମ୍ଭର ଭୁବନ, କେ ଶଙ୍କର
ତୁମ୍ଭ ସମ ଅବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ତରୁଣ ଥିଲୁଛ କାହିଁ ପଡ଼ି ହେ ।୪୨।
ଦେବ କଳ ଭାଳଣ ପାଣି ତୋର କାଶ ସୁଦ୍ଧ ଶେଷ
ଗୋବିନ୍ଦ ସହିତେ ଦେଖିଲେ କିଣ
କେବେବେ ବଶ୍ୟ ନାହିଁ ଆଜ ପ୍ରୀତି ଉଚ୍ଚ ଛିଣ୍ଡ
ଏବେ ତୁମ୍ଭ ଗୁଣମାନ ଶୁଣୁ ହେ ମଧୁକର
ଭୁ ଯେବେଣ କୃଷ୍ଣ ମୁଖ ଦେଖି, ମଧ୍ୟେ ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ମହାସୁଖୀ ହେ ।୪୩।
ନା ନାରିଙ୍କ ପ୍ରୀତି ନଷ୍ଟ ତାର ମଙ୍ଗଳ ହୃଷ୍ଟ
ତୋର ମନ ଦୁଃଖ ନ ବୁଝ
ସ୍ୱାମୀ ବିଜୁ ବାହିଦେଇ ଅନେକ ସୁଖ ପାଇଣ ଯାଉ
ସେହୁମାନ କେଉଁ ଶିକ୍ଷା, ହେ ମଧୁକର
ନାରୀଙ୍କ ଭଜିଲୁ ସ୍ୱଭାବ, ଶଙ୍କର ହୋଇଲୁ ଗୋପନାରୀ ହେ ।୪୪।
ଯେସନେ କଳି-ଭୁଜଙ୍ଗୀ ଶାବକ ବନକୁ ପାଳ
ନଦ ପକ୍ଷୁ ଆହାର ଖୁଆଇ
ତୁମେ ସେ ହୋଇଲୁ ପ୍ରବଳ ଜେବେ ଜାଣି କରେ ଗମନ
ଧାଇଁ ଲକ୍ଷ ଜୀବନ ଜାଣିଲୁ ହେ ମଧୁକର
ତାର ବାଟକୁ କେବେ ପ୍ରିୟାବାସ, ଅମୃତ କଣ୍ଠରେ କେବେ ନାଶେ ହେ ।୪୫।
ଭାଳଣାଙ୍କି ପାଳଣ୍ଡ ବନ୍ଧୁ ଧନ ସମର୍ପିଲୁ
ଧନା ଦେବେ ଭଜିଲେ ହେଜ,
ଗାଲେ କି ଦେବ୍ୟାନୀ ହେଉ ହୋଇବେ ଅଛି ଦୁଃଖ
ଆଉ କା ଆସିବେ ଦେବ ଭାଗ୍ୟ, ହେ ମଧୁକର
ଏହୁ ବେଳକୁ ହେଉ ହେ ଭାଜନ, ଦେଖିବା କେବେ ମିଳ ସୁଖେ ହେ ।୪୬।
ଏବେ ଏଣ ଚିନ୍ତନ ହେ ଶାରା ଜାଣି ଏଣ

ଦ୍ରୋଣଗିରି ଦାଳି ବନ୍ଧେ   ବଡ଼ ହେଲେ ଥାକୁ ମୁହିଁ
ଦୁର୍ବା ଦଳ କୂଳ ଶାଧରଛ, ହେ ଶ୍ୟାମଳ
ଶାନ୍ତ ଶୁଭ ସ୍ନାତ ମନ୍ଦିର, ବେଣୁସ୍ୱରୂପେ ଥିଲେ ଶ୍ରୀନିବାସ ହେ   ୪୭ ।
ଦିନେଶ ଚରଣ ବୃନ୍ଦ   ପଦ୍ମ ଶୁଭ ଅରବିନ୍ଦ ରେଖା
ଜିତିଲ ଥାଇ ନିକାଶିଲ ଅଙ୍ଗ,
ମାନସେ ନିଷ୍କଳ ଧରେ   ଷଣ୍ଢ ଦେହା ଶାରଣ ସ୍ତୁତିରେ
ନଦୀଲ କି ଷମ୍ପି ହେବ ଅଙ୍ଗ, ହେ ବାମନସ
ଦୂରେଳ ଥାଇ ଦୀର ସ୍ନିଗ୍ଧ କରେ, ହେ ଷୂର୍ଣ୍ଣ ଦୀର୍ଘ ଶୁଷ୍ମିଳେ ଘୋରେ ହେ ।୪୮।
ବେଷ୍ଟମଣି ଦୀଶ କରି   ଉଷ୍ଣ ଗୋବିନ୍ଦ ।
ମାଧବଶୁ ପ୍ରାଏ ନାଶ ହେଲ,
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜଳ ଶୁଣିଗଳ   ଅଙ୍ଗ ବନ୍ଧ ଚାହିଁଲ
ନଗ୍ରୀ ଜଳ ସ୍ପର୍ଶିତେ ଦେହାକ୍ଷଳେ, ହେ ମନୋଭବ
ଏହିରୂପେ ଭୂମଣ୍ଡଳକୁ, ଦୂର ଦୃଶ୍ୟ ଛନ୍ଦ ଘେନି ଯାନ୍ତୁ । ୪୯ ।
ଏବେ କି ମଧୁର ଯାଅ   ମିହିଙ୍କ ଗାରୁଡ଼ଶ ଥାଅ
ନି ସୁଣି କୁଞ୍ଜରେ ବିପ୍ରଥିଲୁ
ସେହେବ ହେ ଧନଦେ ଶାଖ   ପିତ୍ରୁ ନ ଲଭି ଅଲକ୍ଷ
ମହାନାଗମାନଙ୍କୁ ଜଣିଲୁ, ହେ ମାଧବ
ଧନକରଣ ଲଭ ନ ଦେଖୁ. ଘୋଷଙ୍କୁ ଅସିଲୁ ନାହିଁ ବନେ ହେ ।୫୦ ।
ଦେବ ହେ ସନ୍ତମାନେ   ଶୈଳୀଭୂଷର ଜାଦନେ
କୁସୁମପ୍ରଭା ପୂର୍ବ ଅଛି
ମଧୁର ନାଗଙ୍କ ଦେଖ   କୃଷ୍ଣର ବଳଦେବ ଲ
ଶାଳଖନ ଧରେ ଘଣ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ମି, ହେ ସର୍ବ ମାନେ
ଗାଢ଼ ଦାର ଲୁଣ୍ଠ ସ୍ନାନ । ଭ ସ୍ନା ଭୂମି ଏମନ୍ତ ହୋଇଲୁ ହେ । ୫୧ ।
ହେ ଶଙ୍କେର ବେଦାଭିଷ୍ଟ   ଶମ୍ଭୁ ଧ୍ରୁବପୁ ବନ୍ଦିଷ୍ଟ
ସ୍ୱଦେଶୀ ଦିନା ଅମ୍ଭେ ହେ,
ତାଙ୍କ ସୁଖ କଥା ଲଭ   ରାଜଶ୍ରୀ ଏଥୁ ଲଭ
ସୁଧି ଦିବ ତାଙ୍କର ଭ୍ରମଣେ, ହେ ସର୍ବମାନେ
ଶତ୍ରୁ ଜଣ ଆସିଅଛି, ଯଥନେ ହେ ଉଲ୍ଲାସ ବିଶ୍ରୁତି ହେ । ୫୨ ।
ଶୁଣ ହେ ଅସିତ ଅଳ   ଯାହା କହେ ବନମାଳୀ
ମନକୁ ପାଶେର ଯଦ ନାହିଁ
ପ୍ରସାଦ ହେତୁ ଅବ   ଦେବେନ୍ଦ୍ରେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଅଳର
ଚିତ୍ତା ସେହେକୁ ଅଙ୍ଗ ଭଳ ଦେବ, ହେ ମାନବ
ସେହିରୂପେ ଗୋପୀ-ଲୁଣ୍ଠ ପ୍ରୀତି, ଜୀବ ଶାନ୍ତ ସେହିରୁ ପୂଜନ୍ତି ହେ ।୫୩।

ସେ ଏବେ ଗଲେ ଅକ୍ରୂର — ହୃଦୃତା ନାଗରବର
ଯାଉଁ ମନେ ତାଙ୍କୁ ସେ ଭୋଳିଲେ
ଦାମନ୍ତୁଷ୍ଟ ଶ୍ରୀଶୁ — ପାଞ୍ଚଲେ ଭକ୍ତବାହନ
ଗୋପ ସ୍ତ୍ରୀ ଅପଥ୍ୟ ହେଉଥିଲେ, ହେ ମଧୁକର
ଏବେ ସେ। ଏମନ୍ତ ହେବ ଦିନ, ଯା ଅଂଶେ କୃଷ୍ଣ ଭଜ କଲା ରେ ।୭୪।

କଥାଟି କହୁଛି ଶୋଭ — ଯାଅ ତା ନ ଯାଅ ତୁମେ
ଯାଇ ରେ ବାସ୍ତବ ଦିଶୁ ନାହିଁ
ତୁ ବା କୋଟିଏ ଦେବା ପ୍ରଣି — ଗାଇଥ ବିଳୁଷିତେ
କ ନ ଧଇଲ ଏମ୍ ପ୍ରାଣ ଦେଖି, ହେ ମଧୁକର
ଏମନ କି [illegible] ପ୍ରଭୁ ଚାହିଁ, ଜନ ଜନେ ନ ପିନ୍ଧି ଆସିବ ରେ ।୭୫।

ଦେଖ କଳା ନଳବାଳ — ଆମ୍ଭ ଛାଡି ଭୁଲି ନିନ୍ଦା
କ ହେଲ କାହିଁକି ଉଣ୍ଡିଲୁ ଦୂଷଣ
ସୁଲଭଙ୍କ ପ୍ରାଏଁ କରି — ଫାଟିଯାଉ ହେମ ସ୍ଥଳ
ହେ ସୁଦ୍ଧ ଏ କୃଷ୍ଣ ଦେଶ, ହେ ମଧୁକର
ନବରଙ୍ଗ କୋକିଳପ୍ରାଏ ହେଲୁ, ଯୁଁ ଭ ଦୂଜ ମଣି ପା ଚେଇଲୁ ରେ ।୭୬।

ତନୁକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଦଣ୍ଡ — ଶିର ଘଷି ନ୍ତେ ମସ୍ତ
ଦେଖିଯୁଚ ପଦ୍ମ ଦୋଚିନୀ
ଜନଙ୍କ ବହୁଦେବ ଦୃଷ୍ଟି — କଥା ଦ୍ଵାରା ସ୍ପର୍ଶ ଶୁଣି
ପାଇଁ ନ ଦେବ କଣ୍ଠେ ଙ୍କ ଶୁଣି, ହେ ମଧୁକର
ସୁଁ ପ୍ରହୁଣା ଲିଗ ଛି ବାନ୍ଧିବେ, ଏହି ପେ। କର ଯାଇ ଏବେ ତେ ।୭୭।

ଶୁଣ ସେତେ ମନ ଭାଷି — ମାଧବାଙ୍କୁ ଚୋରିଙ୍କଳ
ଦେଖା କରୁ ହେଲ ଏତେ ସ୍ତ୍ରୀ
ଯଶ ପ୍ରେମ ଶାସ୍ତ୍ରୀ — କଣ୍ଠେ ଦେଲୁଣ ବୁଝନ
ବାନ୍ଧିଲେ ଯେମି ଖରାଙ୍ଗ, ହେ ମଧୁକର
ଏତେକ୍ରୁ ଦଣ୍ଡ ଜଟା ଅଙ୍ଗେ ନେଲେ, କହି ପାତ୍ତ୍ରେ ଏ ଚାଲିଲେ ।୭୮।

ଯାଉଁ ବନ୍ଧୁ ବାଳାଜନ — ଚଳିଗୋଲ ନନ୍ଦବାଳ
ସେହୁ ଶିକ୍ଷା ଶାସ୍ତ୍ରଥା ତ୍ରି ତଥ୍ୟ
ଏ ତ ତୃପ୍ତିର ନ୍ତ୍ରୀତ — କେତେ ଦେଖନ୍ତ। ସ୍ତ୍ରୀକାଶ
ହୋଇ ଦେଇଁ ପେ କଷ୍ଟ ଶୁଣିତେ, ହେ ମଧୁକର
ସର୍ବଦିଷେ ନାଚେତ ନ ମାନେ । କାହ୍ନା ବୋଇଲ କିସ ସୁଧା ହେବ ରେ ।

ସେତିକୁ ପେ ଶକ୍ତିହଲେ — ଦେଖୁଁ ଯେ ଏବେ ମଲ୍ଲ
ଆଖି କାହ୍ନା ଭଜ ହେବ କିସ,

ମଧୁସ୍ମରଣ

ଦେଶଙ୍କ ପ୍ରାଣୀ ସବୁ ବନ୍ଧୁ   ଜାତିଙ୍କ ଆତ୍ମ ନଥା ପଣ୍ଡୁ
ଅତଏବ ଜାତିରେ ପଣ ନାଶ, ହେ ମଧୁକର ।
ମୃଷ ଗଣେଶ ହେଲ ବାଳ, ଆଜନ୍ମ ନାଶ ନ ସିନ୍ଧୁ ବଣାଇ ରେ । ୭୦ ।

ନ ମାନିଲୁ ଗୁରୁଜନ   ନ ଶୁଣିଲୁ ପଣ୍ଡ ବଚନ
ନ ମାନିଲୁ ଲୋକ ସୁଧି ବୋଧ
ନ ଭାଙ୍ଗିଲୁ କରା ଜାତି   ବିନାଶେ ଏ ସଢ଼ କର୍
ଦୂଲଶା ହୋଇଲୁ ଭୁଲକାରୀ, ହେ ମଧୁକର
ଭର୍ତ୍ତ୍ଵ ମିଳନ ଏହୁ ମୃଷ, ପ୍ରଥମେ ହେଲେ ବ ଶାନ୍ତିରେ ନୋଷ ରେ । ୭୧ ।

ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଦଳ ଧ୍ରୁବି   ନ ଭଜନ୍ତୁ ଏତେ ସନ୍ଧି
ଦେହିଅ ଲଗଟେ ପଡ଼ିଲ
ମୃଧା ଲୁଣ୍ଠ ଗୋଟେ ଦଣ୍ଡ   ଅଣ୍ଡିମୁ ଲଭିଁ ଭାଲକୁ
ଫଳିଲୁ ଶରୀର ଝାଡ଼ି ନଲ୍ଲ, ହେ ମଧୁକର
ଭର୍ଗକୁ ବୋଲିବା ଦିନ ନମ, କ୍ଷୋଭିଲେ କି ଶେଷକୁ ବୋଲିବ ହେ । ୭୨ ।

କୃପଣ ସାନଦ୍ର ଗାଣୀ   ଶୁଣି ଘଣ୍ଟ ଲୋକ ପ୍ରାଣୀ
ନମ୍ରାଭାବେ ଜାଣିଲ ଦନମ୍ରୁ
ଦାଳେ ହେ ନାଗର ଟିକେ   ପେଳୁଣ୍ଡ ଲଭିଲୁ ଯୋଗ
ଆଶା କଣ୍ଠ ମାଧବ ହେଲେ, ହେ ମଧୁକର
ଆଗେ ବାନ୍ଧି ଭର୍ତ୍ତିଙ୍କି ଲଭଷା, ସେତେ ନାହେ ସିତ ଏ ଦୁଃଖ ସା ହେ । ୭୩ ।

ମଧୁପ ଶୁଣିଲୁ ଯେତେ   ଲଭିଲି ଜନ ବୋଧ ହେତେ
ଏଣ୍ଟି ଦୂରଥ ଦେଇ ଗାଳିକଣ୍ଠୁ ।
ଦାସ୍ତୁ ପାଷାଣେ ହେ ଲଭେଲେ   ଅଦ୍ଭୁତୀତ ଟିପା ଭଲେ
ନର୍ମ୍ମ ହୋଇଁ ଏ କଞ୍ଚିଲି, ହେ ମଧୁକର
ଭାଗ୍ୟବେଳ ଖଡ୍ଡ ଏ ପେଷଣା, କି ଲଭିଲୁ ସୂର୍ଯ୍ୟପୂରେ ଅଳ ହେ । ୭୪ ।

ଛାଡ଼ିଲୁ ଦେଶ ବିଶ୍ଵାସ   ନାଗରେ ଭାଲୁ ହେଜାନ
ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ଲୋକ ଦିନ ।
ଘୁଣ ଛୁଣି ଶୁଣି ଜନ   ନ ସହ ହୋଇଲୁ ଷୀଣ
ଗଣ୍ଡି ସେଇଁ ନ ବୋଇଁଲେ ଶାନ୍ତ, ହେ ମଧୁକର
ନମ୍ରତ ହୋଇ ପର୍ବ ହେଲା, କହି ଘନ ଭଣି ହେଉଛ ଦଶ ହେ । ୭୫ ।

ବୋଧ ହେ ପଞ୍ଚମ ଶର   ଦୃଢ଼ ପୁତ୍ରରେ ଦୂଷଣ
ଜଗିଦଳି ଭରତନ୍ଦନ୍ଦ
ନନ୍ଦନ ନନ୍ଦୀ ନନ୍ଦଦେ   କୁଞ୍ଜିକୁଞ୍ଜ ଭରତେ
ଯାଦେଣ୍ଡି ନୋହିଲୁ ଏବୁ ଦେଶ, ହେ ମଧୁକର
ଏକ୍ଷ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରସାଦ ହୋଇଲୁ, ଭର୍ତ୍ତ୍ଵ ବାଣୀ ଲୋଭଣର ହେଲୁ ହେ । ୭୬

ଏମନ୍ତ ବୋଲି ସେ ବାଳୀ ଯା ବୋଲି ଚରଣ ଗୁଡ଼
ଖଣ୍ଡପୁରେ ପଡ଼ିଗଲା ମଧ୍ୟେ ।
ଉଠିଲା ଝଙ୍କାର ନାଦେ ଉଡ଼ିଲା ଗଗନ ମଧ୍ୟେ
ଦେଖି କୁନା ଡେଙ୍ଗ ମନ୍ତ୍ର ହୋଇ, ସେ ରମ୍ଭାଗାତୀ
ସୁଖୀତ ଦେଖାଇ ଦେଲା ବାଳା, ଦେଖ ଅଳ ସେହି ଧରେ ଗଲ ସେ ।୭୭।

ଏମନ୍ତ ଚରିତ ଦେଖି ଉଦ୍ଧବ ଭୂତଳେ ଆସି
ବିସ୍ମରନ୍ତି ଧନ୍ୟ ଏ ଗୋପିକା ।
ଏତେ ଭକ୍ତି କୃଷ୍ଣଠାରେ ନ ଦେଖୁବା ତ୍ରିଭୁବନେ
ଏହା ଭଳି ହୋଇଲେ ଡାକିବା, ସେ ସମ୍ଭୁବାଇ
ଆସନ୍ନ ଉଠିଲେ ଉଦ୍ଧବ, ନମସ୍କାର କଲେ ଗୋପୀଗଣେ ସେ ।୭୮।

ଦେଖି ଗୋପୀ ଧାଇଁପଡ଼ି ହୋଇ ଥିଲ ଲଭ ଗୋଡ଼
ବୋଲନ୍ତି ଉଦ୍ଧବ ହେଲ କାଇ
ତୁମ୍ଭେ ଯେ ଗୋବିନ୍ଦ ଭକ୍ତ ଜାଣ ନାନା ଶାସ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ୱ
ଏ କର୍ମ ତୁମ୍ଭର ନ ଯୋଗାଇ, ହେ ଶୁଭଚେଷ୍ଟା
ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀରୂପେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଏହା ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ବୋଲନ୍ତି ସେ ।୭୯।

ଶୁଣ ହେ ଗୋପାଙ୍ଗନେ ତୁମ୍ଭେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ତୁମ୍ଭ ଦେହେ
ଯେଣୁ ଅଛି ତେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ବଡ଼ ।
ଆମ୍ଭେ ନ ଜାଣୁ ଏ ଭକ୍ତି ଶେଷ ବିରଞ୍ଚି ମହେଶ
ଯାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ କାହ୍ନୁ, ଯେ ଗୋପୀମାନେ
ତୁମ୍ଭେ ତା ଦଶୁଚ ଦେଖ ବାହୁ, ତୁମ୍ଭ ସମ ହେବେ କେ ଆଉ କାହିଁ ଗୋ ।୮୦।
ଏହା କହି ପ୍ରେମଭରେ ଧୂଳି ଗୋପୀ ପାଦ ଧରେ
ହେଲେ ମତ୍ତ ଲଗେ ଥରହର ।
ଆନନ୍ଦେ ବୋଲଇ ହରି, ଉଠି ନାଚେ ଭଲ ହୋଇ
ପ୍ରେମମଦେ ହୋଇ ଜରଜର ସେ ସୁନ୍ଦର,
ଗୋପୀଙ୍କ ବଦନ ଚୁମ୍ବି କାନ୍ଦେ, ପୁନ ପଡ଼ ଭକ୍ତି ଭାବେ ଗାଏ ସେ ।୮୧।

ଦେଖି ଗୋପୀମାନେ ଉଠି ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କର ଧରି
ଧରି ବୃନ୍ଦାବନେ ଘେନିଗଲେ ।
ବୋଲନ୍ତି ଦେଖ ଉଦ୍ଧବ ଏହି ଠାବରେ ମାଧବ
ରାସ କେଳି ଯେତେ ରଙ୍ଗ କଲେ, ହେ ଉଦ୍ଧବ
କହିଲେ ସରଇ ନାହିଁ ତାହା, ତାଙ୍କ ପଦେ ଶରଣ ପଶିଲେ ଯାହା ଯାହା ସେ ।୮୨।
ଏହି କଦମ୍ବ ମୂଳରେ ଏହି ଯମୁନା କୂଳରେ
ଏହି କୁଞ୍ଜେ ବସନ୍ତ ସମୟେ ।

ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ଯେତେକ ଲୀଳା ଏବେ ସେ ସ୍ୱପନ ହେଲା
ଏତେ ଖେଦି କମ୍ପାଇଲ କାହିଁ, ହେ ମଲ୍ଲୀବିହାରୀ
ତୋଳାଇ ଦୁହିଁଙ୍କ ଲଗ୍ନରେ, ପଡ଼ି ପଡ଼େ ଯମୁନା ତଟରେ ହେ ।୭୩।
ଦେଖି ପାଣି ବୃନ୍ଦାବନୀ ଯହିଁ କଲୁ ସମ୍ମିଳନୀ
ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଅନାଇ କହେ ସ୍ୱାମୀ ।
ହା ହା କୁଳବାଳା-ବୃନ୍ଦ, ଏବେ ଦଶା ଭୁଲ ନନ୍ଦ
ଏତେ ଯୁଗି ଗଢ଼ିଲୁ କନ୍ଦର୍ପ, ହେ ନାଗରବର
କୃଷ୍ଣଚୂଳ ବାନ୍ଧିଲି କାନ୍ଧରେ, ଭୁଜ ସିଂହାସନେ ଛନ୍ଦରେ ହେ ।୭୪।
ଛଳିଲେ ଭୁଲି କଳିକା ବେଢ଼ନ୍ତାପାଳଭଲା
ପୁଣ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ
ଏହି କାଳନ୍ଦୀରେ ଦିନେ ହେଉଁ ପଡ଼ିଲେ ସ୍ୱପନେ
ପଡ଼ୁ ହୋଇ ନାରୀ ମନ କିଣି, ହେ ପ୍ରାଣନାଥ
ଏହି ଦିନେ ଚଳିଲେ ଅନଳ, ଉଠା ଦିନେ ଗୋପୀ ଗୋପବାଳ ହେ ।୭୫।
ଦେଖ ଏହି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଏହା ଟେକିଥିଲେ କାହ୍ନୁ
ପାସୋରି ନୋହଇ ଉପକାର ।
ଘାଟ ବନ ଘାଟ ନଦୀ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ହୋଇ ଆସି
ବଇଁଶୀ ଶିଖି ଶାର-ଧାର, ହେ ଶଚୀବର
ବନ୍ଧୁ ଆଦ ଯେତେକ ମାଇଲ୍ଲ, ହେ ସକଳ ନାହିଁ ନୋହିଲ୍ଲ ହେ ।୭୬।
ଦେଖ ହେ ଉଦ୍ଧବଧାର ଏବେ ବସ ଏହୁଠାର
କଦମ୍ବକ ମୂଳ ବଂଶୀ ବାଉ ।
ଶୁଣି ଦୂତି କର୍ଣ୍ଣପୁଟେ ଧାଇଁଲୁ ଗୋପୀ ଉଚ୍ଛାଟେ
ଘର ବାର ଲଜ୍ଜା ଭୁଲେ ଥୋଇ, ହେ ସ୍ମରିବୁଝ
ଏବେ ମନେ ପଡ଼ୁଛି ସେହି କଥା, କୃଷ୍ଣ ବଢ଼ାଇଲେ ଯେତେକ ବ୍ୟଥା ।୭୭।
ଏହିଠାରେ କେଳିସ୍ଥାନ ଦେଖାଇ ବଧାକୂଳମନ
ଏକ ସ୍ଥାନେ ବସିଲେ ସକଳେ ।
ସମସ୍ତ ଛାଡ଼ି ଉଦ୍ଧବ ଲେଖିଥିଲେ ହେ ମାଧବ
ହେ ପଡ଼ି ବୃନ୍ଦାବନରେ ଦେଖିଲେ, ହେ ବୁଝିବୁଝ
ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ହେ ବ୍ରଜବାଳି, ପଣ ଲେଖିଛନ୍ତି ବନମାଳୀ ହେ ।୭୮।
ଶ୍ରୀ ଗୋପୀ ବୋଲି ହେଲ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ପଢ଼ିର ଦେଇ
ଧନ୍ୟ ବାଳୀ ହୃଦେ ଲଗାଇଲ ।
ତନ୍ତୁ ଜଳ କମ୍ପମାନ ମୁଖ ଶୁଷ୍କେ ବଚନ
ତୁମ୍ଭ ଦେଖ ଆନନ୍ଦ ହୋଇଲି, ହେ କାଣ୍ଡାରୀ
ଯାଉଁ ହେଲୁ କି କହିବ ତାହା, ମନରେ ବୁଝି ପ୍ରାଣନାଥା ହେ ।୭୯।

ଶଙ୍କି ଧରିଲେ ସଘନେ   ପଡ଼ିଗଲେ ମନେ ମନେ
ଦେଖି ସଙ୍ଗ ସଖୀମାନେ ଭାଷି ।
କୋଇଲି ବସନ୍ତି କଞ୍ଜ   ଶୁଣି ଗୀତ ଦେହ ଦେଖି
ଏ ସ ଲେଖିଛନ୍ତି ବୃନ୍ଦାବନୀ, ଗୋ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ
ଶୁଣି ପ୍ରଭାମୟୀ ଉଠେ କହି ।   ଭକ୍ତ ଦାସ ଡାକିଛି ନମସ୍ତେ ଗୋ । ୮ ।

ଅଷ୍ଟବଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—କେଦାର)

(ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉକ୍ତି)

କେଉଁ ଅଛନ୍ତି ବୃନ୍ଦାବନ ମଣ୍ଡଳ ବ୍ରଜନାରୀ ରାଧାଙ୍କୁ
ଆଗୋ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରୀ ନବୀନ କିଶୋରୀ ଯିବ ମୁଁ ତୋର ଦେଶକୁ, ହେ କାନ୍ତା ।
ମନେ ନ କରିବୁ କିଛି ଚିନ୍ତା ହେ ।
ତୋର ବିନେ ଭରେ ଏକଚିନ୍ତା ହେ । ମୋ ପ୍ରାଣେ ଏପରି ଅନ୍ତରା ହେ । ୧ ।
କେଶୁ କଲି ବାଲ ନ ପାରଇ ତଳ ଯିବାକୁ କୋହ୍ଲର ଯାଏ ।
ମନସିଜବଳୀ ଅଟର ମୃଗଶଙ୍କ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କଲ ଭାରେ, ହେ ଧନ ।
ନିରବଧି ଦେଶିଲ ଶବନ ହେ
ଭାବୀ ଥିଲେ କେବ ଦରଶନ ହେ ।   ତୋର ଶରଦଚନ୍ଦ୍ର ବଦନ ହେ । ୨ ।
ଗଜଗମନୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଶଶିମୁଖୀ ବିମ୍ବାଧରୀ ବାଳା ।
ବଙ୍କିମ ନୟନ ମୃଦୁ ହାସ ବଦନ ଭସ୍ମରି ଚମ୍ପକମାଳା, ଗୋ ସଖୀ ।
ମୋ ଜୀବନ୍ତୁ ମନେ ଥିବୁ ରଖି ହେ ।
ମୋର ପ୍ରାଣେ ତୋ ବିନୁ ଦୁଃଖୀ ହେ ।   ତୋର ପ୍ରୀତି ଅଳ୍ପ ମୁହଁ ଲେଖା ହେ । ୩ ।
ଏହୁ କଥା ମାନି ମନେ ରଖିଥିବୁ ଆରେ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭା ।
ପ୍ରେମକେଳିରୁ କେତେ ପ୍ରକାରେ ଶୋଭିଛି ଏଥା ତୋ ବିନେ ଲଳନା, ହେ ଶଙ୍କୁ ।
କୁ ମୋ ବାଳାସୁବର୍ଣ୍ଣଲିଙ୍ଗୁ ହେ ।
ଅଟେ ଥରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କେତେ ଭୃଙ୍ଗ ହେ ।   କୃଷ୍ଣବାସରସ୍ତୁ ବଢ଼ୁ ବଙ୍କୁ ହେ । ୪ ।
ଏବେ ଏ ସୁଖ ସମ୍ପତ୍ତି ସାର ତୁ ହିଁ କହିଛି କୋଇଲ କୁଳେ ।
ଧନ୍ୟ ଦିନ ତୋର କୃଷ୍ଣ କେଳି ଦୃଶ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ା ପୂର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡଳ, ହେ ବାଳା ।
ଧନ ଶବ୍ଦ ସଞ୍ଚାର କେଳି ହେ ।
କେଶୁ କୋହ୍ଲର ତୋ ସଙ୍ଗରେ ହେ । ସୁଧାପାନ କେଳି ଢଳଢଳ, ହେ ବାଳା । ୫ ।
ମିଳିଲେ ବାମଳ ଦାମନ ଶୋଭିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବ୍ରହ୍ମାଜଧର ।
ମଞ୍ଜୁଳ ଗମନ ସାଙ୍କେତିକ ଅଷ୍ଟବଂଶ କେଳିକ, ହେ ପ୍ରିୟା ।

ଯଶ ପ୍ରାପ୍ତ ନ କରିବୁ ଭୂପ ।
ନଇକଷ୍ଟ ନରଥିବୁ ଦମ୍ଭ । ଭୋଗ ମିଳା ଯେ ଆବନ କାମ୍ଭ ରେ ।୬।
ତୋ ମୃଣାଳବାହୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ଯାଚି ବଗୁଡୁଥାଇ ମନରେ ।
ଏହି କଥା ଏବେ ବିଅର୍ଥକୁ କରାଇ ପଡ଼ିଲେ ଲାଭ ପୂର୍ବରେ, ମୁଁ ଭେବି ।
ଦଣ୍ଡବାହୁ ବୃକ୍ଷ ଦେଖୁନାହିଁ ।
ଅଧା ବୋଲିବାକୁ ବେଳ ନାହିଁ । ନଖେଁ କାମନାରେ ହେଲ ଦାହ ମୁଁ ।୭।
ପଦ୍ମ ପଦ୍ମପତ୍ର ଅଙ୍କୁର ବନ୍ଧୁ ତୋହର ଉଦର ।
ଗଣ୍ଡଶୀତ କୁମ୍ଭକୁଚର ଚଳନ ନିଶ୍ୱାସ ବାତ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଚିର ବାମା ।
ଜ୍ଞାନେ ଅଧର ଛବିଶାଳ ସମା ରେ ।
ଭଲ୍ଲ ଭଳି ଥିଲୁ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଯେ । ନାହିଁ କାହିଁ ଦେବାକୁ ଉପମା ରେ ।୮।
ନାସାଠାରି ତିଳକୁସୁମ ଗନ୍ଧରେ ଦର୍ଶି ନାସନୋଲାସିନି ।
ନିଲୁଠ ସିନ୍ଧୁ ରବିନ୍ଦୁକୁ ସମାନ ନୋହିବେ ଅନେକ ହୃଦ୍ୟ, ରେ ଧନ ।
ବୃନ୍ଦ ମନସିଜଙ୍କ ଶରାସନ ରେ ।
ଦୃଷ୍ଟି ଅଞ୍ଜନ ବହିଁ କି ଦୁଃଖ । ତୋର ନୟନ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣ ରେ ।୯।
ପିଙ୍ଗଳା ଦର୍ଶ ବଙ୍କିମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଥାଇଁ ବାନ୍ଧନ୍ତ ପଲ୍ଲବେ ।
କୁମୁଦାର କାଉଁପରିପୂ ବାଜି ବିଶି ସେ ଯେତେକ ନାହିଁ ଜାଣେ, ରେ ଶ୍ୟାମା ।
ଏହି କଥା ବଡ଼ ବିସ୍ମୟ ରେ ।
ଦୋଷ ବହିଲେ ଜନ୍ତୁ କ୍ଷମା । ତୋହରେ ଲୁଚିଯାଇ ସୁନ୍ଦରତମା ରେ ।୧୦।
ବାଳକଲଙ୍କ ପଲ୍ଲବ ବରିଚେ ବନ୍ଧୁ ତୋ ବୃନ୍ତକୁନ୍ତଳ ।
ମୋ ମନକୁ ଯେବେ ଆସଇ କି ବା ଏ ଦୃଷ୍ଟି ମୁଖକମଳ, ରେ ବାନ୍ଧି ।
ଦେଖି ହୃଦୟଲଭ କାମସିନ୍ଧୁ ରେ ।
ମାଡ଼ିଯୋଗକୁ ପଦାଘ କମ୍ଭ । ଲୁଚି ପଳାଇ ଦେବଙ୍କ ଗଡ଼ ରେ ।୧୧।
ନବଜଳଧର ପଲ୍ଲବ ବର୍ଷିଲ ବନ୍ଧୁ ତୋ କୃଷ୍ଣଦେହ ।
କୁଞ୍ଚବଦନସୁନ୍ଦ୍ର ଶଙ୍ଖଶୋଭାବାନ୍ତି ଲୁହିଁଲେ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଭଳ, ରେ ଧନ ।
ଦେଖି ଯୋଗଜଙ୍ଗ ଧ୍ୟେୟ ମୁନି ରେ ।
ଥାଳିଥାଇ କଙ୍କଣ ଶେଷ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଖି ରେ ।୧୨।
ଧନେ ଧନେ ଜ୍ଞାନ ଯାଉଥାଇ ମଲ୍ଲୀକୁସୁମ ଭେଟାଇ ବସେ ।
ଲୋଚନ ମଧୁକର ମକରନ୍ଦ ଆଶେ ଦେଖି ରହୁଥାନ୍ତି ଡାକି, ହେ ବୋଲି ।
ମଦନ ପଢ଼ିବାକୁ ଅଛି ଲେଖି ।
ତାହେ ହୃଦେଲ କି ନୁହନ୍ତି ଫିକା ଯେ । ଦେଖି ସଙ୍କୋଚ ପାଇବ ରମ୍ଭା ଯେ ।୧୩।
ତେଣୁକାଳେ ଚିତି ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ଲୋଚି ସେ ଯେତେ ଭାଳିକୁଣ୍ଡଳ ।
ଦୃଷ୍ଟି ସୁମନସ ମୋହ ତନ୍ତୁ ଥାଇ ବଦନ କି ଦାସ୍ୟବାନ୍ଧି, ସେଥାରେ ।

ମଧୁବନକୁ ଆମୋଦ ଭରେ ସେ ।
ଅଙ୍ଗ ସୁରଭି କୁସୁମକଳିକା ସେ । ଖେଳେ ବାଇଙ୍କ ପଛେ ପ୍ରକଟିଲା ସେ ।୧୪।
ଦେଖ ମଞ୍ଜରୀକି ନାଳଘନପଟ୍ଟ ଭଙ୍ଗ-ବନ୍ଧୁଥାଇ ଯୋଡ଼ି ।
ଗମ୍ଭୀରଅର୍ଣ୍ଣବ ସମଲୁଣ୍ଠନେ ସ୍ୱେଦ ବାସ୍ପ ଦରଶେ ଫୁଟି, ସେ ଶୋଭୁ ।
ଯେଣୁ ଅମ୍ଳାନ ଅପୂର୍ବ ମଧୁ ସେ ।
ଦେଖି ମଦନ କୁସୁମ ତୁଳ୍ୟ ସେ । ପ୍ରକାଶିଲା ମୋହ ଅଭିଳାଷ ସେ ।୧୫।
କାଞ୍ଚନ ରମ୍ୟ ପତ୍ରୀକୁ ଦର୍ଶାଇ ବଙ୍କ ଦେଖ ବେଣୀ ଜଘନ
ଚାରୁ କାମଶାସ୍ତ୍ର ସ୍ପନ୍ଦନ ଚରଣେ ଦର୍ଶାଇ ମଧୁର ସ୍ୱନ , ଗୋ ହୁଲୁ ।
ଯେତେବେଳ ସଖିରେ ତମକ କରୁ ଗୋ ।
ମୋର ହୃଦୟ ସନ୍ତାପ କରୁ ଗୋ । ସେଠାରେ ଉଡ଼ିଲ ଉଲ୍ଲାସ କରୁ ଗୋ ।୧୬।
ଯେଉଁ ଦିନ ତୋ'ରେ ନବଯୌବନ ଭରି ଶୋଭେ ମାଡ଼ିଲା ଚୁମ୍ବନ ।
ନ ଜାଣଇ ବୋଲି ନାସିକା ଫୁଲାଇ ବାହାର ସଖି ବଚନ, ହେ ଧନ ।
ତାହା ଭଣି ଆଉ ଜୀବନ ହେ ।
ଆଜି ତାହିଁ ଦେଖୁଛି ସେମାନେ ରେ । କାହିଁ ମଦନ ନେଲା ଜୀବନ ରେ ।୧୭।
ଦେଖ ହୃଦୟ ସେତେବେଳେ ଭାଣ୍ଡାରି ଅଶ୍ରୁ ଧୀରତାର ଭରି ।
ଖଞ୍ଜନ ନୟନ ନ ଚୁହିଁ ଲୁଚାଇ ଗୃହିଁ ଥାଇ ଜାତେଶ୍ୱର, ହେ ଭୁଷ ।
ଅଶ୍ରୁପ୍ରଶମ ପର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ହେ ।
ତୁମ୍ଭ ସେମନ୍ତବାଟରେ ହେଉ ରେ । ଲଜ୍ଜା ଲଭିଲେ ଜୀବନ ନ ଯାଉ ହେ ।୧୮।
ପଦ ହେଉ ଅଙ୍ଗୁଳି ଉଠେ ମଜ୍ଜି ଲେଖିଲା ପତ୍ର କରୁ ।
ଆପି ଅଙ୍କେ ବସ ହେ ଲଜ୍ଜାରେ ସାନ୍ତ୍ୱନାଦାନ ଭଙ୍ଗି ଥାଉ, ତୁ ବନ୍ଧୁ ।
ପାର୍ଶ୍ୱ ସହିଁ ବୋଲି ରହେ ହୃଦୁ ତୁ ।
ଏବେ ଭୂଲେ ଗୃହିଯାଇ କରୁ ତୁ । ମିଥ୍ୟା ହୃଦରେ ଅଳପ ଲୁହ ତୁ ।୧୯।
ଶେଷ ଲଜ୍ଜାଗୀତେ ହୋଇଲା ପତ୍ର ମନେ ଉଠାଇ ଶୁଣ ।
ସ୍ୱଦେଶ ଗମନଦେଶକୁ ଲଭାଇ ବାଞ୍ଛି ନେଇ ଚକ୍ଷୁ, ମୁଁ ଦେଖେ :
ଗୃହ ବିରହ ଭାଙ୍ଗି ଯେତେ ମୁଁ ।
ଭଣି ଭଲ ଖେଳିଦେଲ ମୋତେ ମୁଁ । ହୋଇଲା ଏମାନ ନ ଭଲ ମୋହେ ମୁଁ ।୨୦।
ଚୁମ୍ବନ ମାଗିଲେ ନ ଜାଣଇ ବୋଲି ଦେବାକୁ ନିବେଶୁ ଭାସ ।
ବଳେ ଅଙ୍କେ ଭରନ୍ତେ ଲୁଚି ମୋ ସ୍ପର୍ଶ ମୁଖସାରସ, ହେ ଧନ ।
ତୁ ମୋ ଶିରଃପଦ୍ମ ସୁମଧୁର ରେ ।
ମୋର ବନ୍ଧନେ ନିର୍ବନ୍ଧ ଦାମ ରେ । ତନ୍ତ୍ରାଚାର ଭଲ ଶିକ୍ଷଣ ରେ ।୨୧।
ପଞ୍ଚଶୀର୍ଷ ପ୍ରଭାତ ବନ୍ଧୁ ଅଙ୍କୁ ନ ରହଇ ଭଲ ଘଣ୍ଟ ।
ଦେଖଣ ଏଥିକ ସୁରଙ୍ଗିଲଭନ ଲୁଚି ଭଲକୁ ଜାଣିଣ, ହେ ବାଳା ।

ତୁ ମୋ ବରଜନଗାଁକ ହୋଇଲୁ ରେ ।
ତୋର ବିନା କେ ବା ପ୍ରେମଶୀଳା ରେ । ଭୁବନମୋହିନୀ ସୁନାକଲ୍ଲା ରେ ॥୨୨॥
ଏଥି ଦିନ ବକ୍ଷ ସଙ୍ଗ ସମାର୍ଗରେ ଭୃଙ୍ଗ ଦ୍ରୁମ ଜାତେଶ୍ୱର ।
ଦେଖି ନ ହେଉଁ ଥିଲ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଯାହା କୋଇଲି ଦେଖି ଚକ୍ଷୁର, ରେ ସଖୀ ।
ଜାଣି ପେଟେ ଘରି ଧରି ଆଖି ରେ ।
ସେହି କଥାକୁ ମଦନ ସାକ୍ଷୀ ହେ । ତୁହେ ଏବେ ଦେବେ ଉଷ୍ଣ ଭୁଖି ହେ ॥୨୩॥
ସଦାନନ୍ଦଘନସ୍ୱରୂପ ଜାଣିଛ ଯେ ସମ୍ଭୁ କେଶବ କସ ।
ମନରେ ସଜନମାନଙ୍କୁ କହିବୁ ଯେହି କୋଲେ ବିରହ, ହେ ପିକ ।
ଦିନ ଦେଖି ଏଣୁମାନ ଥିବ ମୁଁ ।
ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେବ ମୁଁ । ଜାଣିବ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଥିବ ମୁଁ ॥୨୪॥
ଆହେ ତିଲୋତ୍ତମା ଆହେ ଶଶିରେଖା ଅମ୍ବିକା ଶୋଭନା ଚନ୍ଦ୍ରଲା ।
ସୁଷ୍ଟିବଦନା ସୁମନା ସୁନାଗାଣୀ ସରଲା ସୀତା କମଲ, ହେ କାଞ୍ଚି ।
ପ୍ରେମମୟୀଏ ଶତାବଳୀ ଲୀଳା ହେ ।
ତମ୍ବଲିକା ଚମ୍ପା ଚପଲା ହେ । ଚନ୍ଦ୍ରମା ଶାନ୍ତି କାନ୍ତିମାଲା ହେ ॥୨୫॥
ତୁରଙ୍ଗଶୀଳା ସୁମତି ସାରଦାନନ୍ଦ ମାଧବୀ କାମିନୀମୋହିନୀ ।
ଯମୁନା ଜାହ୍ନବୀ ସରସ୍ୱତୀ ନର୍ମଦା ସୁମତି ଚନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦିନୀ, ହେ ସୁଧା ।
ହେମସ୍ୱରୂପା କାମକ୍ରୀଡ଼ା ସନ୍ଧ୍ୟା ହେ ।
ଶ୍ୟାମା ମଞ୍ଜୁଳା କାବେରୀ ତୁଙ୍ଗା ହେ । ମୁକ୍ତାବଳୀ ଅଶେଷ ଶୋଭା ହେ ॥୨୬॥
ଏହିରୂପେ କୋଳସମ୍ଭାଷଣ ନାମ ଘେନି ଘେନି ଧରି ।
ପ୍ରତି କରି ନାନା ଭାବେ ଲେଖିଛନ୍ତି କହିଲେ ନନ୍ଦକିଶୋରୀ, ହେ ସୁଧା ।
ଅଙ୍ଗେ ଦେଖିଲୁ ମଦନବାଧା ହେ ।
ଜାଣି କୋଳ କଲୁ ଆସି ମେଧା ହେ । ଅଶ୍ରୁପଣେ ସମ୍ଭାଳିଲୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେ ॥୨୭॥
ଗଦଗଦ ହୋଇ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ସଖିଙ୍କୁ ଲଭିଲେ ଶାନ୍ତି ।
ଉଠିଲେ ସକଳ ହୋଇ ଏକ ମେଳ ଜାଣ ଦେଖିଲେ ଯାନ୍ତି, ହେ କାଳୀ ।
ଲୁଚିଗଲୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତଳ ହେ ।
ତେଣୁ କଣ୍ଠରୁ ଉଠିଲେ ଥାଳି ହେ । ନିଜ ଭାବକର୍ମମାନ ପାଇ ହେ ॥୨୮॥
ଜାଣିବ ନାହିଁ ମଧ୍ୟରେ ପରବେଶି କଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଣ ।
ପ୍ରେମଭକ୍ତି ସକଳରେ ଶୋଭିଲେ ସୁନ୍ଦର ନନ୍ଦନନ୍ଦନ, ହେ ଜାଣେ ।
ଭକ୍ତିରସ ବର୍ଷିଲୁ ଫଳେ ହେ ।
ଯାହା ଶୁଣନ୍ତି ଆନନ୍ଦରେ ହେ । ସାଧୁ ସେବକ କ ଭାଗ୍ୟବଳେ ହେ ॥୨୯॥

ଊନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—କଲ୍ୟାଣ ଅହାରୀ)

(ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋପିକାଙ୍କର ପତ୍ର ଲେଖନ, ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବିଦାୟ)

ଏମନ୍ତେ ଦିନ ନନ୍ଦମନ୍ଦିରୁ ଆନନ୍ଦେ ଉଠିଲେ ଶ୍ୟାମଘନ-ସୁତ ।
ମେଲାଣି ହୋଇ ଗୋପକୁଳ ସମୂହ ବାଳଙ୍କୁ ଘେନି ଚଢ଼ି ରଥ ।
ଅନେକ, ଅଳଙ୍କାର ଦେଲେ ଗୋପେଶ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ସମ୍ମୁଖୁ ଉଦନ୍ତ ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ ଯେମନ୍ତେ ଯୋଗେଶ ।୧।
ଉଦ୍ଧବ ମଥୁରା ଯିବା ସଜ ଦେଖି ବିଚାର କଲେ ବ୍ରଜନାରୀ ।
ଆମ୍ଭ ବେଦନା ଗିରିଧର ସମ୍ମୁଖୁ ଲେଖିବା ସଖୀ ପତ୍ର ଧରି ।
ଶୁଣି ସେ, କରିବେ ହୃଦେ ଅବା ଦୟା ।
ଏତେ ଭାବ ସବୁ ଗୋପସୀମନ୍ତିନୀ ଆନନ୍ଦେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୃଦୟା ।୨।
ଚକୋରନୟନା ଚନ୍ଦ୍ରମାବଦନା କୁନ୍ଦ କୁସୁମିତରଦନା ।
ଜଘନସୁପୀନା କରଭଜଘନା କଳକଣ୍ଠୀ ନୟନା ।
କୁଟିଳ—କୁନ୍ତଳା ମରାଳଗମନା ।
କାଞ୍ଚନ ଗୌରାଙ୍ଗୀ ଦୁତିଅନ୍ତିକମା ଆଗେ ଭଣିଲେ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ।୩।
ଲେଖ ଗୋ ଗୋବିନ୍ଦ ସମ୍ମୁଖେ ଚାହାଁଇ ଏ ଆମ୍ଭର ଯେତେକ ବାରତା ।
ଶୁଣି ସୁଲୋଚନା ଆଣିଲେ ହୋଇଲେ ବୋଲେ ଲେଖନ ପତ୍ର ଦେଖ ।
ଶୁଣି ସେ, ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ଦେବେ ଉଠିଲୁ ।
ଲକ୍ଷଣେ ମନେ ସମର୍ପଣ କରିଲି ଲଙ୍ଘି ବୋଲି ଯାଦେ ଲେଖିଲୁ ।୪।
ଶୁଣି କାନ୍ତାଜନା ଧରିଲେ ଲେଖଣୀ ବାମ କରେ ପତ୍ର ଘେନିଲା ।
ପ୍ରଥମେ ଗୋପୀନାଥ ପଦେ ପ୍ରଣାମ ବୋଲି ଲଜ୍ଜାନାରୀ ଲେଖିଲା ।
ଗୋକୁଳ—ସୁନ୍ଦର ବ୍ରଜଜନନନ୍ଦନ ।
ନବଜଳଧରବରନ ଯଶୋଦାନନ୍ଦନ ଜଗତଜୀବନ ।୫।
ଅନାଥର ନାଥ ହୋଇଣ ଅନାଥ ଜନଙ୍କର ଦୁଃଖହାରୀ ।
ସାରସନୟନ ମୁରଲୀବଦନ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କୃପାସାଗର ।
ଭୁବନ—ମୋହନ ମଦନମୋହନ ।
ପୂତନା ତୃଣା ଶକଟା ଧେନୁକା ବକା ଯମଳାର୍ଜୁନ-ଭଞ୍ଜନ ।୬।
ଏମାନଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଣ କଂସ ଦଣ୍ଡା ଅଘକେଶୀ ମାରିଲ ଗୋବିନ୍ଦ ।
ସେସବୁ ରାଜଦୂତମାନଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳ ରଖିଛ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ।
ଏବେ ସେ, ଲେଉଟିଲେ କଂସ ବଧିବୁଁ ।
କେ ଅବା ରଖିବ ଅବଳା ଗୋପୀଙ୍କି ନିଜରେଖ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ଦେବୁଁ ।୭।

ତୁମ୍ଭେ ଗଲ୍ପଛଳେ ଯାହା କହୁଥିଲ ତାହା ଜାଣନ୍ତା ନାହିଁ ସେହି ।
ତୁମ୍ଭ ବାକ୍ୟ ଘନଚ୍ଛାୟାରେ କେ ଏଥୁ ଜାଣିପାରୁ ନିଦାଘସନ୍ତାପ ।
ବନ୍ଧୁ ହେ, ଥରେ ଶୁଣ ହେବ ଏଥିକ ।
ସ୍ୱପ୍ନରେ ତୁମ୍ଭର ବାଣୀ ଶୁଣାଇଲୁ ଛଳ ବହ୍ଲାଦାଚ ଦେଖାଇବ ।୮।
ଅଞ୍ଜନ ବାସ ବାସେ ଅନ୍ଧକାର ଏଡ଼େକ ଲାଗିଣି ଆଖିକୁ ।
ତାହାଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରପାଶ ଦେଖୁ ନ ପାରୁ ତୁମ୍ଭ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗଲାଭକୁ ।
କୃଷ୍ଣ ହେ, ନ ଯାଏଁ ଯମୁନାକୂଳକୁ ।
ସେଠାକୁ ଯାଇ କେତେବେ କେଶି କୁଞ୍ଜଠାଏଁ ନ ଦେଖୁଁ କଦମ୍ବମୂଳକୁ ।୯।
କୈଶୋରକାଳ ନିଶାକରକୁ ନ ଦେଖୁଁ ନ ଶୁଣୁଁ ଘନ ଗର୍ଜନ ।
ଝରି ପଡ଼ୁ ଲୋତକ କଳେବର ନାସ୍ତି ଲୋଚନ ଝରଇ ଶୋଭନ ।
ନାଥ ହେ, ଏଣୁ ନ ଶୋଭୁଛି ଅଞ୍ଜନ ।
ମସ୍ତକେ ସିନ୍ଦୂରବିନ୍ଦୁକୁ ନ ଦେଉଁ ନ କରୁ ମଧୁର ଲେଖନ ।୧୦।
ଦର୍ପଣ ନ ଧାରୁ ଅଙ୍ଗକୁ ନ ମାଜୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଛି ଗୋପୀକୁଳ ।
ଅଧର ରକ୍ତିମା ବଦନ ଭଙ୍ଗିମା ତୁମ୍ଭ ବାକ୍ୟ ସବୁ ନିଷ୍ଫଳ ।
ନାଥ ହେ, ଧବା ବିଧବା ଏକ ସମାନ ।
ସଧବା ବନ ତନ୍ୱୀ ନ ଭୁଞ୍ଜଇ ଶୀତଳ ଅଗ୍ନି ସମାନ ।୧୧।
ସଜଳ ନୟନେ ଚକୋର ଯେସନ ମୋହି ଥାଇ ଚନ୍ଦ୍ର ନ ଦେଖି ।
ତହୁଁ ଅଧିକ ଦଶାକୁ ଲଭିଲୁଣି ତୁମ୍ଭ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପଙ୍କଜାକ୍ଷୀ ।
ନାଥ ହେ, କେଉଁ ଅଭାଗୀ ନାରୀ ଆମ୍ଭେ ।
ପ୍ରାଣ ନ ଯାଇ ବର୍ଷ ଘୁରେଣ ରହିଛୁ କର୍ଣ୍ଣଛଡ଼ଣ ମହାପାପେ ।୧୨।
ମୁଁ ବେ କେତେ ତପ କରିଥିଲୁ କାହାକେବେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ବିହରିଲୁ ।
ସେ ସୁଖ ଯେତେ ଦେହଭରକୁ ଭାଗ ପାଇଲୁ କଷ୍ଟ ଭୋଗୁଅଛୁ ।
ନାଥ ହେ, ପ୍ରେମ ସମ ଦୁଃଖୀ ନ ଥିବ ।
ଏତେ ଦୁର୍ଲକ୍ଷ ବର୍ଷି ଜଗନ ହୋଇଲେ ଏତେ ଭକ୍ତି ଦେହ ନ ଯିବେ ।୧୩
କା ଆଗେ କହିବୁ ସୀତା ଦେହଅଛୁଁ ଦେଖିଲେ ଦେ ଅବା ଶୁଣିବ ।
ଏକା ତୁମ୍ଭ ବିନା ଏ ସ୍ଥାନ ଗୋପୀଙ୍କ କଥା କେ ମନରେ ରଖିବ ।
ନାଥ ହେ, ଏଭଳ ବେଦନ ଦେଖିବ ।
ମଥୁରା ନାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗ କଲେ ମାଧ ଆଉ ଦର୍ଶନ ଦେଇପିବ ।୧୪।
ତୁମ୍ଭ କୃପାଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାପ୍ତେ ଯେଉଁ ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜିଥିଲୁ ଗୋପୀ-ସ୍ୱପ୍ନେ ।
ସଙ୍କଳାନନ୍ଦନ ଅଗସ୍ତି ହୋଇଲୁ କୋହିଲୁ ଅନ୍ଧାରକୁ କିଏ ।
ନାଥ ହେ, ଦେଖାଇଲୁ ବାଟକୁ ବିଷୁର ।
ଯାହା କହୁଥିଲ ତାହା ପାସୋରିଲ ଚିତ୍ତରେ କଣ୍ଠା କ ରହୁର ।୧୫।

ଆମ୍ଭ ଭୁଜଙ୍କୁ ଭସ୍ମବାନ କାମୁକ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଦେ ହେଲା ।
ବଂଶଭିରର ଭସ୍ମିଭ ମନ୍ଦାବାଭ ମଥୁରା ଦେଶେ ଉଡ଼ାଇଲ ।
ନାଥ ହେ, କାହିଁକି ଏହାଇଲ ଗୁଆଳୀ ।
ସବେ ନବ ଅଷ୍ଟ ଲେଖନ୍ତି ଆସିବ କୃପାଜଳକୁ ଦେବ ଢାଳ । ୧୬ ।

ତୁମ୍ଭେ ନାନା ଯଜ୍ଞ ରୂପେ ପର୍ବତମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।
ଦକ୍ଷିଣେ ଯାଇ କାହିଁକି ହୋଇ ଗର୍ଭ କେବେହେଁ ବାନ୍ଧିଣି ନଇଲେ ।
ନାଥ ହେ, କେଉଁରୂପେ ହେଲୁ ପକ୍ଷଏ ।
ତୁମ୍ଭେ ଅଗସ୍ତି ଅମ୍ଭେମାନେ ଦ୍ୱିଶବ୍ଦ ସମ୍ବାଦ ବନ୍ଦି ଅଛୁଁ ନାହିଁ । ୧୭ ।

ଭଥାପି ବଦ୍ରାଳୀକଳ୍ପର ଶାମ୍ବର ଏମନ୍ତ ପତ୍ନୀ ବଶେଇ ।
ବଳଦେବ ବଧି ଶତ ସୁରପତି ଏହାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରଭାବେଇ ।
ତାହାଙ୍କୁ, କେ ଅବା କହିବ ମହିମା ।
କେଉଁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁମ୍ଭେ ଏବେ ହେଲ ବ ହେବ ଆଉ ବା କହିଲେ । ୧୮ ।

ତୁମ୍ଭେ ସେହି ରୂପେ ହେଲେହେଁ କେ ଅବା କହି ପାରିବ ବଳପଣ ।
ଏଣୁ ଭକ୍ତ ମନେ ବିଗ୍ରହ ଭରୁଛି ନ ସୁଣ ବ ଆଉ ମୋହନ ।
ନାଥ ହେ, ସଂସାରେ ନ ଧାଇଁ ଭାବ ।
ତୁମ୍ଭେ ବିନା ଗୋପବାସୀ ନାମକୁ ନେଲେ ନାହିଁ କେହୁ ରକ୍ଷିବ । ୧୯ ।

ଦାଉଦେବ ଆମ୍ଭ ଆଦ୍ଦିବନ୍ଦାସ ବିନା ଭଲ ମନ ଭୁଲ ନ ଜାଣୁ ।
ମନ୍ଦିର ସୁକୁମ ହୋଇ ବ ଅପରି କରୁଣା ଭଲ ଜାଣୁ ଜାଣୁ ।
ନାଥ ହେ, କି କହିବୁ ଭର୍ମ ଉହାର ।
ଦଇବାଙ୍କୁ ହୋଇ ଦାରୁଣ ପକ୍ଷ ମାରିବାକୁ ଦେଲ ଶମ୍ବର । ୨୦ ।

ତୁମ୍ଭ କନ୍ଦର୍ପରୂପକୁ ମଧୁପୁର-ନାରୀମାନେ ହୋଇଲେ ମୁଗ୍ଧ ।
ଅମ୍ଭେମାନେ ବିନା ନଟେଶ ହୋଇଲୁ ଯେତେବେଳେ ଭରତଶୁଦ୍ଧ ।
ନାଥ ହେ, ଭୁବନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଲ ।
ତାହାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିରେ ଦାରୁଣ ଦଇବ ଦେଲ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ହରିଲ । ୨୧ ।

ଜାଣିଛୁ ଭ ଯେବେ ପ୍ରକାଶେ ଅମ୍ଭଙ୍କୁ ବାରେ ଥରେ ରକ୍ଷା ଭକ୍ତ ।
ସ୍ନେହେ ସେହିରୂପେ ଭଜନାଲେ ଆସି ଆଶା ପୂରିଥ ନନ୍ଦନ ।
ନାଥ ହେ, ସବୁ ଥିଲେ ଅମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ।
କୃପା ଦୃଷ୍ଟି ଆଉ ଥାଉଁ ତୁମ୍ଭ ଭରେ ମରୁଅଛୁଁ ଗୋପୀଜନେ । ୨୨ ।

ପ୍ରଜାପାଳନ କାଳକୁ ନାଶ କଲେ କିଷ୍ଣୁ ହୋଇବ ଦୁଃଖ ।
ଗୋପସ୍ତ୍ରୀ ଜନଙ୍କୁ ମଥୁରା ଭବା ହେବ କେବେହେଁ ନ ହେବ ଦୁଃଖ ।
ନାଥ ହେ, ତୁମ୍ଭେ କ ନ ଜାଣ କେତେକ ।
ଅମ୍ଭେ ବିନା ବନଭୂମିଆମାନେ ନ ଜାଣୁ ଦେ ଖଣ ଅଜ୍ଞାନ । ୨୩ ।

ତୁମ୍ଭେ ଅଛ ପରଲୋକେ ବାମଦେବ ପ୍ରାୟେ ଆମକୁ ଚାହିଁ ବସିଥାଅ ।
ଯହିଁ ବାମ ଦେଲ ବାଇଜାନ୍ତୁମାନ ନାଇତେ ତାକୁ ଚୁମୁଥାଅ ।
ନାଥ ହେ, ଅଛ ଭାରି ଦୂରଦେଶରେ ।
ନ ପୁଣ ପଞ୍ଚବାଣ ଆଘାତ ସହିବାର ପୂର୍ବ କଥା କେବଳରେ । ୧୪ ।

ଥଥାପି ଯେବଣ ଦୁଃଖିଙ୍କ ଉଷ୍ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଦେଖିବୁ ।
ବାବନ ମଧୁର ସ୍ମରି ସ୍ମରି ପ୍ରାଣ ନାହିଁ ରହି ପାରିବ ।
ନାଥ ହେ, କେତେ ଏ ଆମ ଭୁଲାଇବ ।
କେତେବେ ତୁମ ନାମ ଲଭିବା ସେହି ଦିନେ ଆମେ ଦୟା ନ କରିବ । ୧୫ ।

ଆସିବାକୁ କହିଲେ ତାହାକୁ ଆସିବ ନାହିଁଲେ ଏମନ୍ତ ଗଢିବ ।
କାହିଁକି ଏଭଳି କେମନ୍ତ ଏକ ଭଲ ଦୂତ ରୋଷି ଧାଇଁଲେ ଦେବ ।
ନାଥ ହେ, କେବଳ ଆସିବୁ ବୁଝାଇ ।
ଆମ୍ଭ ବାସରୁ ଏତେବେଳେହିଁ ଯଦିବା କାହିଁକି ହେବ ବନମାଳୀ । ୧୬ ।

ପୁଣ ବାସୁଦେବ ତୁମ୍ଭ ବନ୍ଧୁଠାରୁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଇଛ ।
ବାଣ ଲାଗିଲେ ନ ମରି ଜ୍ୱାଳା ଗଲେ ନ ଭାବିବୁ ହେ ନନ୍ଦବତ୍ସ ।
ଅନିଳ, ଧଇରେ ଅନଳ ଶିଖା ।
କେ ସହିପାରିବ ଏ ଦେହ ଦହିଛି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବଂଶୀର ଯେ ଧ୍ୱନି । ୧୭ ।

ଆମ୍ଭ ଜୀବନ୍ତ ଉତ୍ତରଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିବା ସେ ବାର୍ତ୍ତା କହିବେ ।
ମଦନ ବାଣରବା ବାଉଳବାଣ କେମନ୍ତେହିଁ ସୁଖୀ ହୋଇବେ ।
ନାଥ ହେ, ଦୁଃଖ-ସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଲୁ ।
କେବଳ ତୁମ୍ଭ ନାମ ଲେଖା ଅଶ୍ରୁ କରି ବସିଛୁ ବନାଇକୁହିଁ । ୧୮ ।

ଏହି ପଥାପୋଷି ମନରେ ଭାବିବା କେମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ବଞ୍ଚିବୁ ।
ଗଣ୍ଡା ଭରି ଯେତେକ ଥରେ ଭେଟି ଦେବ ମୁଖ ଦେଖି ପ୍ରାଣ ମୁକ୍ତିବୁ ।
ନାଥ ହେ, କେତେ ସବୁ ଦୁଃଖ ସହନ୍ତା ।
ଦାରୁଣ ଅଜନ୍ମା ସାଧ୍ୱୀ ଦୁଃଖଥିଲା ସେ କଥା କେତେବେଳେ କହନ୍ତା । ୧୯ ।

ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧବ କହନ୍ତା କାହିଁକି ମଥୁରାରେ ରହନ୍ତ ।
କୁବ୍ଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନାନା ଭାବରଙ୍ଗେ ରଜନୀ ବିଳାସ କରନ୍ତ ।
ନାଥ ହେ, କାହିଁ କାହିଁ ସୁଖ ଭୋଗନ୍ତା ।
ଘନ ଗୋପୀଙ୍କ ଜଞ୍ଜାଳ ସହିଁ ଦୂର ହୋଇ ଛାଡ଼ିବଇ ବସନ୍ତା । ୨୦ ।

ଜାଣିଥିଲୁଁ ଗଣ୍ଡକ୍ଷେତ୍ରଙ୍କ ବଚନ ପାଇଁ ଏଣାଗାଇ ପ୍ରାୟେ ହୋଇ ।
ଏବେ ଜାଣିଲୁଁ ସକଳସାର ପ୍ରାୟେ ସେ ଯେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ନ ରହୁ ।
ନାଥ ହେ, ଜାଣିଥିଲେ କେବେ ଛାଡ଼ନ୍ତା ।
ଚୂଡ଼ାରତନ ଭରି ଭକ୍ତିଗଳ ନାମ ରହି ସୁଖଦାରକା । ୨୧ ।

ଏବେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଧନବନ୍ତ ନାମ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ହୋଇବ ।
ଜନ୍ତୁଗଣଙ୍କ ସଭ ସେ ବୋଲିବ ଧନବନ୍ତ ଅମ୍ଭ ଗ୍ରାମେ ହୋଇବ ।
ନାଥ ହେ, ଏନିକ ତୁମ୍ଭର ସେବାର ।
ସୂନା ଯେ ଶଙ୍ଖ ପ୍ରୀତି କରି ଗ୍ରାମଜାଳରୁ ଜଳ ଭୂଷଣର । ୩୨ ।
ସେ ଯେତେକ ଧନ ଦ୍ରବ୍ୟ । ଶରୀରକୁ ନାନାମତେ ସୁଖ କରଇ ।
ଘ ନ ଜଣି ତାଙ୍କ ସହିଲ ପଦାର୍ଥ ସେବି ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଚଳଇ ।
ନାଥ ହେ, ସେହିମତି ତୁମ୍ଭ ବନ୍ଧୁର ।
ତଥାପି ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କୁ ଭଣ୍ଡିଲ ଏ ନଥ ପିନା ଅବସାଦର ; ୩୩ ।
ଶୁଣିକୁ ଅତ ଧର୍ମିଜନଙ୍କ ଭଲେ ଭାଲେ ଅଧର୍ମ ଅଚରନ୍ତି ।
ଅଜଗର୍ବ ଧାରାବଣ ସେ ଜଗନ୍ତି ସେ ସୁଖ ଭୋଗଣ ଦୁଅନ୍ତି ।
ହେତୁ ହେ, ଦୈବର ଗୁଣ ନ ଜାଣନ୍ତି ।
ଦାମା ଧର୍ମିକ ହୋଇ କିସ ହୋଇବ ସେଥୁ ବଚନ ନ ପାଳନ୍ତି । ୩୪ ।
ଏବେ ତଡ଼ିଲେ ଲୋଭରୁ ଆସିବ ନାଇଲେ ଜୀବନ ଯାଉଛି ।
ଯତେ ଯତେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର ଦୋଷ ତୁମ୍ଭ ନାମରେ ପ୍ରକଟ ହେଉଛି ।
ନାଥ ହେ, ଏହା କିମ୍ପାଇଁ ହୋଇବ ।
ଅମ୍ଭ ଶୁଣିଛି ଇଶ୍ୱରଭକ୍ତ କର ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନ କରିତ । ୩୫ ।
ସେ ଦେଶରେ ବି ପାତ୍ର ଜନ୍ମ ନାହାନ୍ତି, ନିର୍ଭାନ୍ତି ବ ଉଷଗାମୃତ ।
ତନ୍ତୁ ବେକଳ ତେଜ ଦେଖା ରସାଳ ଜୀବନଭାଙ୍ଗିଳ ଭାସ୍ୱର ।
ନାଥ ହେ, ନୟନେ କି ଦେଖି ନ ଶୁଣ ।
ସେ ଦେଶରେ କି ଫୁଲଧନ୍ବୀ ଧରି ପାମଦେବ ନ କରଇ ଶୁଣ । ୩୬ ।
ତଥାପି ଏ ଶ୍ରେଣୀ ଥିଲେ ନ ହୋଇବ ସଦ୍ଗୁରୁନାମ ଅଛନ୍ତି ।
ସେଠାରେ କଥା ଏହା କହିଣି ଜାତି ଦୋଏ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କି କରି ପାରନ୍ତି
ତର୍କ କି, ଭକ୍ତ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭ ମନରେ ।
ଥିଲେ ସେମାନ କାହ କଷ ହୋଇବ ସହିଲ ଭୁଭୁଜ ପ୍ରେମରେ । ୩୭ ।
ଏତେକ ହେଲିଣି ନବୀନନିରଞ୍ଜନ ଭକ୍ତଭୂପ କରି ପୂଜିଲେ ।
ଭୂମିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ବାଣୀ କି କି ମନରେ ଶମ୍ଭୁରେ ।
ତା ପରେ, ଉଦର ପୋଷିଏ ଲିଖିଲେ ।
ସୁଖୀ ଅସ୍ତନାନିରନ ତପ୍ତଚକ୍ର ତହିଁ ପାରୁଣେ ବସାଇଲେ । ୩୮ ।
ସୁଗତ କରି ତ୍ରିଭୁବନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଦେଲେ ସେ ପୀନପୟୋଧି ।
ସୋମ୍ଫ ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଭୁରେ ଦେବା ବୋଲି ବୋଇଲେ ପଦ୍ମଜକେଶୀ ।
ସଦ୍ଗୁରୁ, ନାରାୟଣ ଶୁଣିଲେ ନ ଦେବ ।
ବୋଲେ ଭଗବତୀ ଭଗବତଚରଣ ଜଣାଇଲେ ସୁଖ ହୋଇବ । ୩୯ ।

ତ୍ରିଂଶ ଛାନ୍ଦ

(ରାଗ—ପଞ୍ଚମ ବରାଡ଼ି । ବଉଁଶୀ କି ବାଣୀରେ)

ଗୋପୀଙ୍କ ଉଦନ୍ତ ନେଇ ଉଦ୍ଧବ ଶୀଘ୍ର ବେଗରେ
ମଥୁରା ନଗରେ ପ୍ରବେଶ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପାଦୁକେ ନେଇ ଚରଣେ ପ୍ରଣାମ କଲ
ଦେଖି ଦୀନବନ୍ଧୁ ହେଲେ ତୋଷ, ସେ ବ୍ରଜବାର
ଅଧିଗମ କରି ବସାଇଲେ । ଗୋପଙ୍କ କୁଶଳ ପଚାରିଲେ ସେ ।୧।
ଶୁଣ ହେ ଜଗତନାଥ ଯାଇଥିଲି ଗୋପପୁର
ତହୁଁ ଗୋପୀ କି ଭଜୁଅଛନ୍ତି ।
ସେହି ଯେ ମୋର ପ୍ରାଣସମ ରାଧା କରୁଛନ୍ତି ନାମ
ତଥା ମନି କହୁଥିବେ କାହ୍ନୁ, ସେ ଗୋପୀମାନେ
ଉତ୍ପାତ ନାହିଁ ନା ବୃନ୍ଦାବନେ ? ଦୁଃଖେ ଛନ୍ତି କି ଗାଭୀମାନେ ସେ ।୨।
ନନ୍ଦ ଯଶୋଦା ସଙ୍ଗତେ ସେ ମୋ ପ୍ରିୟସଖା ଯେତେ
କୁଶଳ ଅଛିକି ତାଙ୍କର କହ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ବଚନ ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ଯେ କହିଲେ ପୁଣି
ପ୍ରେମେ ଥରଥର କମ୍ପେ ଦେହ, ସେ ଯଦୁବୀର
କହିଲ ଗୋପୀଙ୍କ କଥାମାନ ! ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ପୂରିଲ ନୟନ ସେ ।୩।
ଶୁଣ ହେ କରୁଣାସିନ୍ଧୁ ଧନ୍ୟ ସେ ବ୍ରଜବଧୂ
ଯାହା ମୁଁ ଦେଖିଲି ତାହାଙ୍କର ।
ଅଶେଷ ଭୁବନ ମଧ୍ୟ ଯେତେ ଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମବୁଧ
ସତ୍ୟ ପତି ଶଙ୍କର ଅମର, ସେ ଯେତେ ଆଦ
ସମାନ ନୋହିବେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ । ଧନ୍ୟ ମୁଁ ଦେଖିଲି ନେତ୍ରଯୁଗେ ସେ ।୪।
ମୋଠାରେ ଦୟା କରି ପେଷିଲେ ବାରଜପୁଞ୍ଜ
ଭ୍ରମଦଳେ କଲି ଦରଶନ ।
ଏବେ ଏହି କୃପା କର ଆଶ୍ରା ଏହି ଶ୍ରୀଧର
ଯେ ପେଖିବି ସେହି ବୃନ୍ଦାବନ, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ଗୋପୀଙ୍କ ପଦରେ ବନ୍ଦୁଥିବି ! ଏହା ଥାଉ କି ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜିବି ସେ ।୫।
କରୁଥିବି ତାଙ୍କ କର୍ମ ସାଧୁଥିବି ତାଙ୍କ ଧର୍ମ
ଭାଷୁଥିବି ତାଙ୍କର ଗୌରବ ।
ସେବୁଥିବି ତାଙ୍କ ଦେଶ ରହୁଥିବି ବ୍ରଜେ ବାସ
କରୁଥିବି ଭବ ଶୂନ୍ୟ ଘାଟେ, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଗାଉଥିବି ମୁଖେ । ଥିବି ସେ ଗୋପୀଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ହେ ।୬।

ଏତେକ କହୁ ଯଦୁମଣି ନୟନୁ ବହଇ ପାଣି
ଦେଖି ପଚାରନ୍ତି ନନ୍ଦବାଳା ।
କି କି କହୁଛନ୍ତି ଗୋପୀ ତାହା ସେ କହ ସମ୍ପ୍ରତି
ଶୁଣିଲେ ତୁଟିବ ଦୁଃଖଜାଳା, ହେ ଯଦୁମଣି
ଗୋପୀଙ୍କ ସମାନେ ଦୁଖୀ ନାହିଁ ! ଗୋବିନ୍ଦ ବଚନ ଶୁଣି କହେ ସେ । ୭ ।

କି କହିବି ଗୋପିକଥା କହିଲେ ଲାଗଇ ବ୍ୟଥା
ଅଶୋକ ବସୁଛ ବୃନ୍ଦାବନ ।
ବାଉଳିଛନ୍ତି ବୃକ୍ଷମାନେ କୃଶ ହୋଇ ବନେ ବନେ
କ୍ଷୀର ନ ଦିଅନ୍ତି ଧେନୁମାନେ, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
କୁଟିମାନେ ନ ଫଳନ୍ତି ଭଲେ । ବୃଷ୍ଟି ନ ଦିଅନ୍ତି ମେଘମାନେ ହେ । ୮ ।

କୂପେ ନ ରହନ୍ତି ଜଳ ବୃକ୍ଷେ ନ ଫଳନ୍ତି ଫଳ
ସୁଗନ୍ଧ ପବନ ନ ବହଇ ।
ଏତା କହୁଁ ଉଦ୍ଧବନ୍ତ ଚିନ୍ତା ହୋଇଲେ ମହାଚିନ୍ତ
କାହାର୍ ମନେ ହରଷ ନାହିଁ, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ରଜନୀ ଦିବସେ ଝୁରୁଛନ୍ତି । ମଥୁରା ଦେଖି ଗୋପୀଏ କାନ୍ଦନ୍ତି ହେ । ୯ ।

ନ ବେଶନ୍ତି ଗନ୍ଧପୁଷ୍ପ ନାନା ଅଳଙ୍କାର ବେଶ
ସୁସ୍ୱାଦୁ ପଦାର୍ଥ ନ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ।
ନ ପିନ୍ଧନ୍ତି ପୀନବାସ ଉଚ୍ଚେ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନିଶ୍ୱାସ
ହା ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଲିଣ ଡାକନ୍ତି, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ପଡ଼ନ୍ତି ମହୀରେ । ନ ଶୁଣନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣରେ କହିଲେ ହେ । ୧୦ ।

କୃଷ୍ଣ ନ ଥିବାର ଚିହ୍ନ ଦିଶନ୍ତି ଯେସନ୍ତ ଶବ
ବସନ୍ତ ବିହୁନେ ଯେସନ୍ତ ଲତା ।
ଜଳ ବିନେ ଯେସନ୍ତ ମୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବିନେ ପଦ୍ମବନ
କାନ୍ତ ବିନେ ଯେସନେ ବନିତା, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ସେହିରୂପେ ହୋଇଛନ୍ତି ଗୋପୀ । ତେବେ କହିବ ସେ ଦୁଃଖ ସମ୍ପ୍ରତି ହେ । ୧୧ ।

ଶିଖାଇ ତାମ୍ବୁଳମାନେ ଧାଡ଼ୁ ବଣ୍ଡିଗଡ଼ଣେ
କୁଳାଇ ଖସୁଛି ପାଣ୍ଡି ନାଳ !
ଗୋପପୁରୁଁ ପଳାଇଲେ ଅନେକ ଅନେକ ଦେଶେ ଗଲେ
ସେଥୁ ଗୋପୀ ଦୁଃଖେ ଦହନ୍ତି, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗଲୁ ମାଳାକାର । ଏଣୁ କିଛି ନ ଗଲୁ ତାଙ୍କର ହେ । ୧୨ ।

ପୁଣି ଦେଖିଲି ଭବନ ଯେତେକ ଶୁଦ୍ଧ ଯଦୁପତି
ବୃଷଭ କୋମଳ ପଦ ଅଛି ।

ବୃନ୍ଦାବନେ ନ ମିଳନ୍ତି   ଶୁଣିମା ଦେଖ ଛଟେ
ତବ ଗନେ ବରହତସାଧଵା, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ବିରହ-ଅନଳେ ଭାପି ହୋଇ । ଶଯ୍ୟା ପରି ତର୍ଣ୍ଣ ପଡ଼ଣ ଚଣାଇ ହେ । ୧୩ ।
ବୃନ୍ଦଦ୍ୟସଶ୍ରେଣୀ ମୃଗ   କଲ୍ୟା ସ୍ରଜା ଅନନ୍ତ
ପନଚ୍ଛିଦ୍ର ଆଧ ଭଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗି ।
ଗାରଙ୍ଗ ନ କରେ ଧ୍ଵନି   ଚିହ୍ନାଇଣ ଆନନ୍ଦ ମନ
ଦେଖି ଛୁଟଣୀ ବରଜସୁରଭ, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ନ ରହୁର ଗୋପଞ୍ଚ କୁଦନ୍ତ । ତୃଣ ହେ ଲଅନ୍ତ ସମସ୍ତ ହେ । ୧୪ ।
ଚମ୍ପା ଭଙ୍ଗ ତ୍ରୁଟବନ   ନମାଲୀ ମଲ୍ଲୀ ଅଶୋକ
ଏ ଆଦି ଯେତେତେ ପୁଷ୍ପମାନ ।
ଫୁଟନ୍ତି ସୁନ୍ଦରି ଫୁଲେ   ଝଡ଼ନ୍ତି ଅଣି ତ୍ରୁବଳେ
ଦେଖୁ ଗୋପୀ ନୁହନ୍ତି ମଣ୍ଡନ ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ଗୋପପୁର ବାଲିକା ଏମନ୍ତ । ଶୁଣିଲେ ଶ୍ରବଣେ ଦୋଷ ଦୁସ୍ତ ହେ ।୧୫।
ସ୍ମରିଣ ଅଙ୍କ ଭଣନ୍ତ   ଦେଖିଲ ବୃନ୍ଦାବନେଶ
ଯମୁନା ପ୍ରବାଲ ହୋଇଅଛି ।
ନୂଆଭ୍ର ଲଙ୍ଘି ତରଙ୍ଗ   ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ଶ୍ରୀରଙ୍ଗ
ଭଣ ଏଥି କି ବିଶଷ୍ଟ ଅଛି, ହେ ଯଦୁବର
ଶୁଣି କହେ ଶ୍ରୀରେ ହୋଇ ପାଣି । ଶୁଣ ସାବଧାନେ ହେ ଯାଦ୍ଵାଣୀ ।୧୬।
ଯତ ଗତ୍ସେବନ୍ତୁ ଭବ   ଦେହଦନ୍ତି ବନଜନାଶୀ
ନବୃନ୍ତି ଖେଦେ ବହୁ ଯାଇ ।
ମିଳିଲ ଯମୁନା ସଙ୍ଗେ   ଏଣୁ ବେଶ ବଢ଼ିଲ ବେଗେ
କୃତାନ୍ତଭଗିନୀ ହୋଇ ନାହିଁ, ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ
ବୃନ୍ଦାବନ କଥା ନ ପଶୁଇ । ମନେ ପଡ଼ ପ୍ରେମ ମୋର ଭବ ହେ ୧୭।
ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ଗୋବିନ୍ଦ   ଲୁଚି ନେତ୍ର ଅରବିନ୍ଦ
ଦୁଦରେ ସ୍ମନବି ହୋଇଛବ ।
ଚିନ୍ତାକ ଅନ୍ତରେ ଭ୍ରାନ୍ତି   ଧନ୍ୟ ହେ ଗୋପନାରୀ
ମୋହ ପାତରେ ଏଡ଼େ ବନ୍ଧ ଭୁଲ, ହେ ଗୋପୀମାନେ
ପରେ କି କରିବେ ସୁରଭାମ୍ପ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହେବ ଭେଟ ହେ ।୧୮
ଏତେ ବୋଲି ହୃଦଗ୍ରାମ୍ଵ   ଆତୁବେ ପେଙ୍ଗୁଣି ହୋଇ
ନିଜ ପୁରେ ବହୁଲେ ମାଧବ ।
ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ପାଦପୂତେ   ଯାଇଁ ଜନ ଅନ୍ତସ୍ଥେ
ସେହୁ ଜନ ସଞ୍ଚାରୁ ତନୁବ, ହେ ନରମାନେ
ଅନ ଦେବାଦେବୀ ଭୂରେ ଦେଇ । କରିବାର ହରିପାଦେ ମନ ହେ । ୧୯ ।

ଦେଖ ଏ ଅନନ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଲକ୍ଷଣେ ଭୂଷଣ ଭଙ୍ଗ
ଶରୀ ଶୋଭା ଦେଖିବେଁ ନ ରହେ ।
ଧନ ଜନ ତାତ ମାତ ଏ ସୋନ ବିକୁଞ୍ଜ ମତ
ଦେଉଛୁ ଆହା ସଙ୍ଗତେ ନ ଯାଏ, ହେ ନରମାନେ
ଏଣୁ ଭଜ ଗୋବିନ୍ଦ ଚରଣ । ନ ପାଇବ ଶମନ ଭରଣି ହେ । ୨୦ ।
ଏବଂ ଜୀବେ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ ମୁଖେ ଧରେ କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର
ଛାଡ଼ କ୍ରୋଧ ଲୋଭ ମୋହ ମଦ ।
ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଜନ୍ମ ତେଜ ଏ ଛନ୍ଦ ଅଭେଦ
ସଦାଗାଲେ ଜଳନ୍ତି ଏ ବାଦ, ହେ ନରମାନେ
ବାସୁଦେବ ଶରଣେ ରହନ୍ତି । ସେ ଭକତି ତାହାଙ୍କୁ ମିଳନ୍ତି ହେ । ୨୧
ଦେଖୁ ତ ଅଛୁ ସାକ୍ଷାତେ ସଂସାର ଯାଉଛନ୍ତି ଯେତେ
ଦେହ ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗେ ନ ଯାଆନ୍ତି ।
ବାଟରେ ହେଉଛି ଦଶା ତନୁ ଥାଉଁ ଧର୍ମ କଣ
ଭଜ ଯାହା ଗୁରୁ କହିଛନ୍ତି, ହେ ନରମାନେ
ଯେବେ ତଳ ଅଛଇ ସମଳ । ତେବେ ଆତ୍ମେ ନର ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ହେ ।
କର୍ମ ଜନ୍ମଙ୍କ ରାଜା କରଇ ସେତେକ ଭଜନା
ତେବେହେଁ ଓଁପ୍ରଥ ନ ଲଭଇ ।
ଶୁଣୁ ତ ଅଛୁ ଶ୍ରବଣେ କୃଷ୍ଣ ନ ଭଜନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ
ନିରୟରେ ତାହାଙ୍କୁ ବୁଡ଼ାଇ, ହେ ନରମାନେ
ସ୍ନେହ ଛାଡ଼ି ଗ୍ରହ ତତ୍ତ୍ୱ ମାନ । ଭଜ ରାଧା ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ ହେ । ୨୩ ।
ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ ହୋଇଲୁ ବଡ଼ ନିରାଶ
ସେଣୁ କି ପାଇଲୁ ସାଧୁସଙ୍ଗ ।
ପିତାପିତାମହେ ପଡ଼ି ନିଜତେ ରହିଲୁ ବୁଡ଼ି
ମତ୍ତ ଚାଡ଼ି ବିଷୟ ତରଙ୍ଗ, ହେ ସାଧୁଜନେ
ଅଧମକୁ ଦେଖି ଦୟା କର । ତୁମ୍ଭ ପାଦ ଧୂଳି ମୋର ଶିର ହେ । ୨୪ ।

ସମାପ୍ତ

ମଙ୍ଗଳ ଦୀପିକା

ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ

ମଥୁରାମଣ୍ଡଳ—ମଥୁରାର ଅପର ନାମ ମଧୁପୁରୀ । ଏହି ସ୍ଥାନ କଂସ ଓ ତାହାର ଅନୁଚର ଅସୁରମାନଙ୍କ ହାତରେ ବିଶେଷ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲା । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କଂସ ଓ ତାହାର ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରି ମଥୁରାର ମଙ୍ଗଳ କରିଥିଲେ; ଏଥିନିମିତ୍ତ ତାହାର ନାମ ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ । "ମଥୁରା ଭଗବାନ ଯତ୍ର ନିତ୍ୟଂ ସନ୍ନିହିତୋ ହରିଃ ।"

୧ । ଇଷ୍ଟ—ସର୍ବପ୍ରକାରର ଶୁଭ—ତେଣୁ ନମସ୍କାର କରୁଅଛି । ଗୋବିନ୍ଦ—ଗୋଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ପୃଥିବୀ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ବେଦର ପାଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଭାଗବତ ମତରେ 'ଗୋବିନ୍ଦ' ଶବ୍ଦ 'ଗୋବେତ୍ତା'ର ଅପଭ୍ରଂଶ । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧରିଲା ପରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସୁରଭି 'ଗୋବିନ୍ଦ' ବୋଲି ସ୍ତବ କରିଥିଲେ । ତହୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମ ଗୋବିନ୍ଦ । ଗୋକୁଳସୁନ୍ଦର—ଗୋପପୁରର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧକ । ବ୍ରଜଚନ୍ଦ୍ର—ବଳରାମଙ୍କର ସାନ ଭାଇ । ଦାମୋଦର—ଦାମ ([illegible]) ଉଦରରେ ଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ନାମ ଦାମୋଦର ।

୨ । କଂସାରି—କଂସର ଶତ୍ରୁ । ମାଧବ—ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପତି । ନନ୍ଦକ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଖଡ୍ଗର ନାମ ।

୩ । ରମାରମଣ—ରମା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତାଙ୍କ ରମଣ ପତି । ଦଇତାରି—ଦୈତ୍ୟାରି—ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ଶତ୍ରୁ । ଅନନ୍ତ—ଯାହାଙ୍କର ଅନ୍ତ ବା ସୀମା ନାହିଁ । ଅଖିଳବିହାରୀ—ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ସବୁଠି ବ୍ୟାପିଅଛନ୍ତି; ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ।

୪ । ଗରୁଡ଼ାସନ—ଗରୁଡ଼ ଯାହାଙ୍କର ବାହନ । ପୀତବାସ—ହଳଦିଆ ଲୁଗା ଯାହାଙ୍କର । ଚାଣୂରି—ଚାଣୂର ଅସୁରର ଶତ୍ରୁ, କଂସ ଅନୁଚର ଚାଣୂରକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧରେ ନାଶ କରିଥିଲେ । ନରକ—ପ୍ରାଗ୍ ଜ୍ୟୋତିଷପୁରର ଅଧିପତି ଅସୁର । ସେ ଇନ୍ଦ୍ରମାତା ଅଦିତିଙ୍କର ଦିବ୍ୟ କୁଣ୍ଡଳ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଛତ୍ର ହରଣ କରିଥିଲା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମେରୁ ପର୍ବତରୁ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ କରିଥିଲା । ଇନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନରକର ଅତ୍ୟାଚାର ବିଷୟ ଜଣାଇଥିଲେ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନରକକୁ ମାରି ଅଦିତିଙ୍କ କୁଣ୍ଡଳ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଛତ୍ର ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ଓ ନରକର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଥିବା ଷୋଳ ସହସ୍ରରୁ ଅଧିକ ଦେବ-ଗନ୍ଧର୍ବ-ମାନଙ୍କ କନ୍ୟା ଓ ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରଖିଥିଲେ ।

୭ । ମୁରାରି—ମୁରନାମକ ଅସୁରର ଶତ୍ରୁ ; ସେ ଅସୁର ନରକାସୁରର ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ଥିଲା । କାରଣ-ସଲିଳ-ବିହାରୀ—ସଙ୍କର୍ଷଣ ରୂପରେ କାରଣାର୍ଣ୍ଣବରେ ଶୟନ କରନ୍ତି ।

୮ । ଜଗତଜୀବନ—ସଂସାରର ପ୍ରାଣସ୍ୱରୂପ । ମୋହନ—ଲୀଳାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି । ନୃସିଂହ-ହିରଣ୍ୟଧ୍ୱଂସନ—ହିରଣ୍ୟ ଅସୁର କଶ୍ୟପ ଓ ଦିତିଙ୍କର ପୁତ୍ର । ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ବରରେ ଅତି ପ୍ରତାପୀ ହୋଇଥିଲା । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରତ୍ୱ ହରଣ କରି ତିନିଲୋକକୁ ପୀଡ଼ା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ପୁତ୍ର ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଉପାସନା କରୁଥିବାରୁ ସେ ସ୍ୱୟଂ ଯାଇ ପୁତ୍ରକୁ ବହୁ ଶାସ୍ତି ଦେଲା ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କଲା । ପୁଣି ପ୍ରହ୍ଲାଦର କାତର ଆହ୍ୱାନରେ ବିଷ୍ଣୁ ସ୍ତମ୍ଭରୁ ନୃସିଂହରୂପେ ବାହାରି ହିରଣ୍ୟକୁ ନାଶ କରିଥିଲେ ।

୯ । ଯାଦବ—ଯଦୁବଂଶରେ ଜାତ । ବାରିଜବନ୍ଧୁପ—ବାରିଜ (ପଦ୍ମ) ଗୋକୁଳ ତାହାର ବନ୍ଧୁପ—ତାହାର ଆହ୍ଲାଦଦାୟକ । ତରଣି—ତାରିଣୀ । ବିଶ୍ୱଧର୍ମ—ସେବାଶୀଳୀ ।

୧୦ । ଆତ୍ମାରାମ—ସର୍ବ ଆତ୍ମାରୂପି ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ଯେ ବିଳାସ କରନ୍ତି ।

୧୧ । ଶ୍ରୁତି—ବେଦଉପନିଷଦାଦି । ସ୍ମୃତି—ମନୁ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ।

୧୨ । ବିରିଞ୍ଚି—ବ୍ରହ୍ମା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନ—ଅତଳ, ବିତଳ, ସୁତଳ, ରସାତଳ, ତଳାତଳ, ମହାତଳ, ପାତାଳ, ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ, ମହଃ, ଜନଃ, ତପଃ, ସତ୍ୟମ୍ ।

୧୩ । ବକତା—ବକ୍ତା । ୧୪ । ବୀଣାବେଣି—ବୀଣାଧାରିଣୀ ; ବାଣୀ ।

୧୬ । ଖଞ୍ଜନଯୁଗଳରେ—ପଦ୍ମପାଦରେ । ୧୭ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଜୀବନ—ଦାରିଦ୍ର୍ୟମୟ ଜୀବନ ।

୧୯ । ଜ୍ଞାନ... ମୁନିଗଣେ—ମୁନିମାନେ ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗରେ ମୁକ୍ତି ପାଇଥାନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ—ଜ୍ଞାନଯୋଗ । ସ୍ମରଣ, ପଠନ, ଶ୍ରବଣେ—ଭକ୍ତି-ଯୋଗ; ନବଧାଭକ୍ତିର ଅଙ୍ଗବିଶେଷ । ନବଧାଭକ୍ତି ଯଥା :—ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ, ସ୍ମରଣ, ଭଜନ, ପୂଜନ, ଅଭିବନ୍ଦନ, ଦାସ୍ୟ, ସଖ୍ୟ, ଆତ୍ମନିବେଦନ ।

୨୧ । ଭବଜଳଧିସନ୍ତାପ—ସଂସାରର ସନ୍ତାପ । ୨୨ । ଭବବନରେ—ସଂସାର-ଜଳରେ (ଭବସାଗରରେ) ବା ସଂସାରରୂପ ଅରଣ୍ୟରେ ।

୨୩ । ଦାବଅନଳ—ଦାବରୂପ ଅଗ୍ନି । ଚିନ୍ତାକାଷ୍ଠ—ଚିନ୍ତାର ଶୁଖିଲା କାଠ ।

୨୮ । ବାରିଧି—ସମୁଦ୍ର ।

୩୧ । କେଶୀ—କଂସର ଅନୁଚର । କୃଷ୍ଣ ଶୈଶବକାଳରେ କେଶୀ ଦୈତ୍ୟକୁ ବଧ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଫଳ—ନାରିକେଳ । ୩୨ । ପୁଷ୍କରରେ—ପ୍ରଦକ୍ଷିଣରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ।

୪୦ । ଉଗ୍ରକ —ସନନ୍ଧ (କୃଷ୍ଣ ବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶବ୍ଦରୁ ଅପଭ୍ରଂଶ)

୪୧ । ଦ୍ରୁମିଳ ବା ଦ୍ରୁମିଳ — ଗନ୍ଧର୍ବ ବିଦ୍ୟାଧର ରୂପାନ୍ତରରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସେବା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଠାରେ ଅପରାଧୀ ହେବାରୁ ଅଭିଶପ୍ତ ହୋଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଦାନବକୁଳରେ ଜନ୍ମ ଧରି ଦ୍ରୁମିଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲେ । ସେ ସୌଭ ଦେଶର ରାଜା ହୋଇ ସୋମଗିରି ଉପରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏକଦା ମଥୁରା ରାଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କର ପାଟମହିଷୀ ଇନ୍ଦୁମତୀ ଋତୁବତୀ ହୋଇ ସ୍ନାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯମୁନାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କାଳରେ ଦ୍ରୁମିଳ ଇନ୍ଦୁମତୀଙ୍କ ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଛଳରେ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଇନ୍ଦୁମତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରମଣ କଲେ । ତହୁଁ ଇନ୍ଦୁମତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ କଂସ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ ।

୪୨ । ସୁନାସୀର—ଇନ୍ଦ୍ର । ୪୩ । ପିତାମହ—ବ୍ରହ୍ମା । ୪୪ । ଅନନ୍ତ—ମହାବିଷ୍ଣୁ । ଦେବବୃନ୍ଦ—ଦେବତାମାନେ ।

୪୬ । ସିତ ମାର—ମୃତ୍ୟୁ ଜୟକ । ୪୭ । ବେଦାକର—ବ୍ରହ୍ମା ।

୪୮ । ନାଗଶୟନ —ଅନନ୍ତଶଯ୍ୟା । ୪୯ । ପୂତନା—ଏହା ଏକ ରାକ୍ଷସୀ । ସେ ସ୍ତନରେ ବିଷ ଲଗାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହାର ସ୍ତନ୍ୟ ପାନ କରି ଜୀବନ ଶୋଷଣ କରିଥିଲେ । ଦୈତ୍ୟ—ଦାନବ । ବକ୍ରସେନା—ଏଠାରେ ବକ୍ରାସୁର ଶକଟ ସଂହାରକ ।

୫୦ । ତୃଣା, ଶକଟା, ବକା, ଅଘା,—କଂସର ଅନୁଚର ଅସୁରମାନେ । ଏମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଧ କରିଥିଲେ । (ଭାଗବତଗୋଳ ଟୀକା ୩୩ ପୃଷ୍ଠା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) । କୁବେରନନ୍ଦନ—କୁବେରଙ୍କର ଦୁଇ ପୁତ୍ର ନଳକୁବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ସୁରାପାନ କରି ଉଲଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ାରେ ମଗ୍ନ ଥାଇ ନାରଦଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କର ଅଭିଶାପରେ ସେମାନେ ଏକଶତ ବର୍ଷ ବୃକ୍ଷଯୋନି ଲାଭ ପୂର୍ବକ ଯମଳାର୍ଜ୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷରୂପରେ ଗୋପନଗରେ ରହିଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯଶୋଦା ଯମଳାର୍ଜ୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷରେ ବନ୍ଧନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯମଳାର୍ଜ୍ଜୁନ ଭାଙ୍ଗି ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ।

୫୧ । ଦାବା...ଜଳିଲେ—ଏଠାରେ ବନ ଦାବାଗ୍ନିଦହନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ବନ ଅନଳ...ଗିଳିଲେ—ଏକଦା ବନରେ ଅଗ୍ନି ଲାଗିଥିବା ହେତୁ ବ୍ରଜବାସୀଙ୍କ, ଗୃହ ଅଗ୍ନି ଶେଷ ଦଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ସେମାନେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ସେହି ଅଗ୍ନି ପାନ କରିଥିଲେ । (ଭାଗବତ ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ୭ମ ଅଧ୍ୟାୟ)

୬୨ । ବସ୍ତ୍ର ..ଲାଭ—ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ଟୀକା ୧୬ ପୃଷ୍ଠା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

୬୩ । ନନ୍ଦସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ...ଉପାଲମ୍ଭ—ନନ୍ଦ ଦ୍ୱାଦଶୀ ଦିନ ଆସୁର ବେଳା ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରି ରାତିରେ କାଳିନ୍ଦୀର ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରୁଥିଲେ । ଏଥି ହେତୁ ବରୁଣର ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ଧରି ବରୁଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲା । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବରୁଣାଳୟକୁ ଯାଇ ପିତାଙ୍କୁ ମୋଚନ କରିଥିଲେ ।

୬୪ । ଇନ୍ଦ୍ର ବରାଦେ...ଉଚ୍ଚ ଜୀବନ—ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ଟୀକା ୧୬ ପୃଷ୍ଠା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

୬୭ । କେଶୀ—କୃଷ୍ଣ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଅଶ୍ୱରୂପୀ କଂସର ଅନୁଚର କେଶୀକୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ ।

୬୮ । ବ୍ୟୋମ—ଥରେ ଗୋପାଳମାନେ ପଶୁପାଳକ ଓ ମେଷରୂପ ଧରି ଲୁଚିଖେଳ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବ୍ୟୋମାସୁର ଏହି ଅବସରରେ ପଶୁପାଳକରୂପ ଧରି ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ନେଇ ଗିରିକନ୍ଦରରେ ରୁଦ୍ଧ କଲା । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତାହା ଜାଣି ତାକୁ ନାଶ କଲେ ଓ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ (ଭାଗବତ ୧୦-୩୭) । କାଳନୂର—ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ କୋଟିପୁଷ୍ପ ୧୫ ପୃଷ୍ଠା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । ପ୍ରଲମ୍ବ—ମଲ୍ଲିକାନାମା ଅସୁର ଭବିଷ୍ୟ ଗର୍ଜନ । ସେ ସେନାମାନଙ୍କଠାରେ ରାମଙ୍କୁ ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ଗୋପଶିଶୁ ହୋଇଥିଲା ଓ ମଣିଷରେ ବାଳକରୂପ ଧାରଣ କରି ଗୋପସଙ୍ଗ ନଗରରେ ବାସ କରୁଥିଲା । ତାକୁ ବଳରାମ ବଧ କରିଥିଲେ (ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବଇଦେହୀଶ) । ଧେନୁକ—କଂସର ଅନୁଚର ଗର୍ଦ୍ଦଭରୂପୀ ଅସୁର । ଧେନୁକାକୁ ବଳରାମ ତାଳବନରେ ବିନାଶ କରିଥିଲେ ।

୮୨ । କରଣକର ବନ୍ଧିନ କଷଣ—ବନ୍ଧାଣ (ବାନ୍ଧିଥିବା ବା ଧାରଣ ହୋଇଥିବା) ବନ୍ଧିନ (ଘଣ୍ଟାକୃତି ବା ଗୁଳିଦେବୁ ଜମା) କାଞ୍ଚନର—ଏକାଦଶର ।

୮୬ । ତୁଳ୍ୟମଣ୍ଡଳେ—ଆକାଶରେ । ୮୭ । କୁହୁ—ରାତି । ୮୮ । ବାହୁତ—ବାହ୍ୟ, ବାହୁଧ । ୯୩ । ଦଣ୍ଡଧାରୀ—ସ୍ୱଚ୍ଛ, କଂସ । ୯୪ । ମନ୍ଦିରଗଳରେ...ମନ୍ଦର—ମନ୍ଦିର ଗଳରେ ପଡିକା ଲମ୍ୱାଇ ଆନନ୍ଦିତ ମନରେ ମନ୍ଦରକୁ ବାହ୍ୟାର ହେଲ । ୧୦୦ । ଶ୍ରାନ୍ତି—ତନ୍ଦ୍ରା, ଚନ୍ଦ୍ର ।

୧୦୧ । ଶଶିଶରାଣି ..ଗମନ—ନାରିଶ୍ୱାସ ଶେଷ ଟେକ ପର ସ୍ୱଣା ଯାଉଛି ।

୧୦୩ । ଜମ୍ବୀ—ଲୁଚା । ଉର୍ମି—ତରଙ୍ଗ— ପ୍ରସ୍ତୁତ । ୧୦୪ । ଶୃଗାଳ—ବିଲୁଆ । ସ୍ଥାନ—କୁହୁକୁହୁ । ପେଚ—ପେଚା । ଅଧ୍ୟ—ଶାସୁଣା । ଅହି—ସାପ । ପଞ୍ଚାର—ବିଲୁଆ । ୧୦୮ । ସ୍ଥଳ—ପୃଥ୍ୱୀ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଛାନ୍ଦ

୧ । ସପ୍ତଜାନୁଜ—ଅନୁରୂ । ୨ । ବାଗ ଦାଣ୍ଡି—ଲଗାମ । ମଣ୍ଡଳ – ଘେରକ । ଛଟକ—ଶୋଭା, ଏଠାରେ ଚଇଁକା ଓ ଶୋଭା ଉଭୟ ଅର୍ଥ ବୁଝାଉଛି ।

୩ । ରଥବର—ରଥଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଦେବକୀ ସୁତଭ – କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ବାଜେ କରିବେ —ଯାତ୍ରା କରିବେ । ୪ । ଭପର—ଭୂତ । ବାଜ—ପିଢା ।

୫ । ଜଳଦଜନ୍ମ—ମେଘ ପରି ଦେହ ଯାହାଙ୍କର । ୮ । ବିଶ୍ୱାସମାନ— ବିଶ୍ୱାସକଥାସବୁ ।

୯ । ଶ୍ରୀପତି—ଶ୍ରୀ (ଲକ୍ଷ୍ମୀ) ତାଙ୍କର ପତି—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଭବଭୟ—ସଂସାର ବନ୍ଧନ, ମାୟା ।

[illegible] । ଏମନ୍ତ ହେଲ...ପଦ୍ମପାଦ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପାଦରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଚିହ୍ନ ଅଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଛତ୍ରି, ଧ୍ୱଜ (ପତାକା), ଅଙ୍କୁଶ (ଅଙ୍କୁଡ଼ି) ଓ ଚକ୍ର ଏ କେତୋଟି ମାତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

୧୧ । ଛିଟେ—ଶୁଣ୍ଡରେ । ନିଉଛେ—ବୋଲେ ବା ଡାକେ । ୧୨ । ୧୩ । କଣ୍ଠ ଭୂଷଣ...ଅଚେତନ—କଣ୍ଠ ଭୂଷଣ—କଣ୍ଠରେ ଭୂଷଣ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠି ତାକୁନାହିଁ—ଯୁବତୀ; ଭାଟି ଶବଦ—ସମ୍ବାଦ । ଶ୍ରୀମୁଖ ଚୋରିକରି ଆଣିଲ କମଳ ଦେମ୍ପଗତି—ବୈଦ୍ଧୀ; ତହିଁ ଭୂଷଣ...ଲଲାମାନ—ଚିକୁଣ୍ଡିତା ଓ ଧ୍ୟାନ; ଅଚଳ ଗର୍ଜିତ—ପ୍ରଳାପ, ବାତୁଳ ବୋଲି—ଉନ୍ମାଦ, ଅଚେତନ—ମୂର୍ଚ୍ଛା । ୧୪ । ଅଳପ ଭୃଙ୍ଗ .. ଭଜିବେ—ଚିନ୍ତୁବୁଝିବ ।

୧୫ । କ୍ଷୁଦ୍ର—କୃପଣ, କନିଷ୍ଠ । ତୋପମାର୍ଗ—ତ୍ରିଭଙ୍ଗ । ୧୬ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତେ— ଦାବଦାହରେ ବା ଜଳି ଯାଉରେ । ୧୭ । ସ୍ୱାମାନ୍ତରେ—ପ୍ରାନ୍ତରେ, ଶେଷ ଭାଗରେ । ୧୮ । ମେଘ—ମେଘରେ । ଜାମୁନ—ମେଘ । ବଳୁ—ବିଜୁଳି ।

୧୯ । କିମ୍ଭୂତ—ଏକପ୍ରକାର ଫୁଲ । ସେହି ଫୁଲର ବର୍ଣ୍ଣ ଥାଏ ।

୨୦ । ଅଳକ—ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ, କୁଞ୍ଚୁଳିଆ ବାଳ । ଘର୍ମ—ଝାଳ । ପୁଷ୍ପଚାପ— ଫୁଲଧନୁ । ଚାପ—ଧନୁଷ । ନବୁନ ଦେହୁଲ ବାଣ; ଅଞ୍ଜନ ଅର୍ଥାତ୍ କଜ୍ଜଳ ଲଗିଥିବା ଦେହୁଲ ବୁଣ ବା ଦଗଡ଼ । ୨୧ । କଳବୃଷ—ଅସୀଫୁଲ । ଅଧର— ଓଷ୍ଠ । ଗାଉଳତ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମନ୍ଦାର । ଶତପତ୍ର—ପଦ୍ମ । ରବି (ସୂର୍ଯ୍ୟ) ମଣ୍ଡଳ ରୁପ ଭର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳ ପତ୍ର ଜଣା ପଡ଼େ ।

୨୨ । ତାଳମ୍ବାଳ—ତାଳମ୍ବଡ଼ି । ଉଦଦେଶ—ଉନ୍ନତ ବାତ୍ଲ । ଭୂଷଣ— ଶୋଭକାନ୍ତି । ତାଳମ୍ବାଳ...ଲଭି—ତାଳମ୍ବଡ଼ି ସଦୃଶ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘସୂତ୍ର ଶୋଭାରେ ଉପନ୍ତି ବହିଥିବା ଜଣା ପଡୁଅଛି । ୨୩ । ଦାମ୍ଭୀକ—ଏଠାରେ ବନମାଳା । ଦୋହନ ଭାବେ—ଅନନ୍ତ ଦେବେ । ବାଣ ଶୀଘ୍ର ଦେବେ—"କାଙ୍କଣ ଧ୍ୱନି ବାଜଇ" (ଉଦ୍ଧବ...) ।

୨୪ । ପରିଧାପନ—ପରିଧାନ । ଅଜିର—ଅଙ୍ଗନ ; ସଙ୍କୁଳ ଅର୍ଥରେ ମଧ୍ୟ କେତେକେ ଏ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ୨୫ । ରେବତୀବଲ—ରେବତୀ ପତି (ବଳରାମ) । ୨୬ । ନୟନ ଘୂର୍ଣ୍ଣ—ମଦପାନରେ ଆଖି ଢୁଳୁଢୁଳୁ । ଘୋଷାରି—ଘୂଷି । ମାରକଣ୍ଡ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ବଳରାମଙ୍କ ବାନର ବର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରମା ସଦୃଶ ଓ କର୍ଣ୍ଣରେ ଥିବା କୁଣ୍ଡଳ ସୂର୍ଯ୍ୟତୁଲ୍ୟ ।

୨୭ । ଢକ୍କ—ଟନ୍ତ । ଉବା—ମହୀର । ୨୮ । ଗାଳପତ୍ର—ଟେଳଥା ଲୁଗା । ମଞ୍ଜୀର—ନୂପୁର । ୨୯ । ବେଗାଡ଼ର—ସ୍ଥୂଳ । ଲମ୍ବନ୍ତେ—ଲୁଟନ୍ତେ ।

୩୦ । ଭୃଙ୍ଗେ—ଶୀଘ୍ର, ତଳେ ।

୩୧ । ମନ୍ତ୍ରୀମଣି—ଅକ୍ରୂର । ୩୩ । ତାଳଭୁଜ—ଷୃତୁଜା । ୩୪ । ମାମୁଁ ସଫଳ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ମାମୁଁ ଭୁଜ ଉଣାଳୁ । ୩୬ । ରଥ—ରଥ ।

୩୭ । ହେମାଦ୍ରେବ—ରାମ, କୃଷ୍ଣ ଓ ଅକ୍ରୂର ।

୩୮ । ସୁରପିତ୍ତ—ସୁର ପିତା । ୪୦ । ବପ୍ପଳ—ପ୍ରିୟ । ୪୧ । ହୀନ (ସାଙ୍ଗବେଳ) ବ୍ୟୁଲ୍ଲିବା; ସୀମାନ୍ତ ନ—ମାର୍ଗ, ଉଠଥା । ସୀମାସ୍ଥାନ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଅଛି—"ରଥ ଚଳୁ ହେବ ସୀମସ୍ଥାନ ସୂନ ।" ବିଦଗ୍ଧଚିନ୍ତାମଣି (୮-୧୯) ।

୪୪ । ଏଥ—ଏଠାରେ । ୪୫ । ହେଉଥାଇ—ହେଉ ।

୪୬ । ଭୂମିଲାଣ୍ଡ—ଭୂମିରୁ ଉଠି ଲଙ୍ଘ । ଅଣ୍ଡା—ଶ୍ରାନ୍ତ ; ନତ୍ତ, ପତିତ, ଧର୍ମହୀନ,

୪୮ । ନରେଶ—ନରଷ, ଅସ୍ତ୍ରାସ୍ତ । ଖଳି—ଛଳ । ୪୯ । ବାତେଜ—ପ୍ରକାରେ, କୌଶଳରେ । ୫୦ । ଶାଙ୍ଗ—ଧନୁ । (ଶୃଙ୍ଗନିର୍ମିତ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଧନୁ) ହସ୍ତରେ ଯାହାଙ୍କର—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

୫୧ । ଦାଣ୍ଡ—ସନ୍ତାପ, ଦୁଃଖ । ୫୩ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡମାନେ—ଅସଂଖ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ । ଅମ୍ବର—ଆକାଶ । ଶ୍ରୁତି—ବେଦ । ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ।

୫୬ । ଭ୍ରାନ୍ତି—ଭ୍ରମ । ୫୭ । କୋପଚିତ୍ତ—କ୍ରୋଧରେ ଜଳୁଛି । ୫୮ । କଂସର ଶାସ—କଂସର ଲୋକ । ୫୯ । ସେଭିମାନ—ସେହିଁ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ । ୬୦ । ଗାଢ଼—ଅତିଶୟ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ।

ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦ

୨ । ଅଦନ୍ତୁଳିକୁ ତେଜି—ଶୀଘ୍ର, ଭୂମିକୁ ଧୂମ ଦେଇ । ରଣରଙ୍ଗପତେ—ରଣପ୍ରିୟ ସୁଭଟମାନେ ମୋର ପ୍ରତାପରେ ରଣ ତେଜି ମୁଖ ଲୁଚନ୍ତି । ଜଳୁପତି—ଶମ । ୪ । ଭୂଧର—ପର୍ବତ । ଅଚିରେ—ଶୀଘ୍ର । ଧ୍ୱଜ—ଚିହ୍ନ । ଶଳ—ହାତୀ । ୫ । ପୁନଃଶୀଘ୍ର—ଶିଘ୍ର । ଜଳଧି—ସମୁଦ୍ର । ଦେବସ୍ତମ୍ଭ—ବୃହସ୍ପତି ।

ବାପୁ—ବ୍ରହ୍ମା । ୬ । ଓଢ—ବ୍ରହ୍ମା । ୭ । ମୂଳ—ପ୍ରଧାନ କଥା ।
୮ । କଇବାର—ସ୍ତୁତିଅଭ୍ୟୋଜନ କରିଲ ବା ସେନା ସହିତ ଗଜ ଆକ୍ରମଣ କଲେ
୯ । ସାଗରକୂଳ—ଯଦୁବଂଶ । କୁମୁଦବନ—ବର୍ଣ୍ଣିସମୂହ । କଳାନଶୀ—ଚନ୍ଦ୍ର ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଉର୍ଦ୍ଧିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ କରାଏ, ମୁଁ ଯଦୁବଂଶର ଆନନ୍ଦଦାତା
ଅଟେ । ସହସ୍ର-ଫଣେ—ସହସ୍ର ଭାବେ ।
୧୨ । ଅମ୍ବୁଜ—ବ୍ରହ୍ମା । ୧୩ । ଧାତା—ଭଗବାନ୍ । ୧୪ । ଜରାସନ୍ଧ—
ମଗଧର ରାଜା । ଭୀମସେନଙ୍କ ହସ୍ତରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ, ତାଙ୍କ ମରଣ ହୋଇଥିଲା । ୧୫ ।
ସଙ୍ଗାତ—ମିତ୍ର ବା ସଙ୍ଗାତ ସ୍ଥାନରେ 'ପ୍ରଳୟ' ର ଶୋଚନ ପାଠ
ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କୁବଳୟ—ଅଶ୍ୱରକ୍ଷେତ । କୁମ୍ଭଳା ଅସୁର ବୋଧହୁଏ କୁବଳୟ
ଗଜରେ ଯାଉଥିବ ବୋଧହୁଏ । ଶୁଣ୍ଡ, ମୁଷ୍ଟିକ, ଶଲ୍ୟ—କଂସର ମାଲମାନେ ।
ଶଲ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ମଲ୍ଲ ବା ମାଲ ପାଠ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କୁନ୍ତବାଳ—ବାଳକ ।
୧୬ । ମଲ୍ଲାପ୍ରଳମ୍ବ ବରଣ୍ଡା—ଯବକ୍ଷିମେଘ । ୧୭ । ସମ୍ଭାର—ଦ୍ରବ୍ୟସମ୍ଭାର ।
୧୮ । ଶୋଚିବା, ଅଧାମ—ନିଷ୍କାନ୍ତଦେଶ । ୨୧ । ପଲଟେ—ଚକ୍ଷୁ ।
(ପ୍ରଭାସ ଦେଖ) । ୨୨ । ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ—କୃଷ୍ଣ । ୨୪ । ଚକ୍ରଜନ—ଲକ୍ଷଣ ।
ଶୂଳ—ଶଙ୍ଖ । ଗୋପପାଳି—ଗୋପରାଜା, ନନ୍ଦ ।

ଚତୁର୍ଥ ଛାନ୍ଦ

୨ । ଶାସ୍ତ୍ରକଷ୍ଟୁକା—ଅଗ୍ନିପୂଜା । ୩ । ଥାବର—ସ୍ଥାବର, ସଚରାଚର ।
ଗୋପ—ଗୋପୀ । ୬ । ଏଣକ୍ଷୀ—ମୃଗନୟନା । ଦେବ ଚନ୍ଦ୍ର—
ଏଠାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।
୭ । କୁମୁଦ ମଦନେ—ଚନ୍ଦ୍ରସକୁ ମଲିବେ । କୁମୁଦବନମଣି—ଚନ୍ଦ୍ର ।
କୁମୁଦ—ନୈଋତ କୋଣ (ନୈଋତ କୋଣର ଦିଗ୍‌ଗଜର ନାମ
କୁମୁଦ । ତେଣୁ ସେହି ଦିଗ୍ କୋଣ କୁମୁଦ ନାମରେ ଜଣାଯାଇ ପାରୁଥିବ
ହୋଇଥିବ) । ଅନ୍ଧକାରକୁ ବାନ୍ଧିବ—ଅନ୍ଧାରକୁ ହଟାଇଦେବ
ଅର୍ଥାତ୍ ଆଲୋକ ଦେବେ । ଚନ୍ଦ୍ରମା ଚନ୍ଦ୍ରମଣିକୁ ଲଭେ ନାହିଁ ।
ଏଠାରେ ସବୁ ସ୍ପଷ୍ଟକର । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ—ବାଲ୍ୟଠାରୁ କୁମୁଦ
ମଦନେ ବ କୁମୁଦାକ୍ଷୀ ଗୋପୀମାନେ ମଦନେ । କୁମୁଦବନମଣି—କୃଷ୍ଣ-
ଚନ୍ଦ୍ର । କୁମୁଦକୁ—ଗୋପପୁରକୁ ମଥୁରାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମକୋଣକୁ
ଯିବେ । ଅନ୍ଧାରକୁ ବାନ୍ଧିବ ଅର୍ଥାତ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭାବରେ ଗୋପପୁରରେ
ଦୁଃଖ-ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିବ । ସବୁ କି... ଲଭିବ—କୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ
ଅର୍ଥାତ୍ ଆମମାନଙ୍କୁ ସବୁ ଲଭିବେ କି ?

୮ । କର୍ମ୍ମସାଧନା—ଗଭୀରଚିନ୍ତା—ଯୋଗୀ । ଭୂମିକ ଅନାଦି.....
ଦର୍ଶିବୁ—ଭୂମିଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ଗୋପୀ କହୁଅଛନ୍ତି, "ହେ ଭୂମି, ତୋହର
ଭୂତଳରୂପ ଯେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେ ମଥୁରାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ତୋହର ଦେହ
ଅଶ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହ ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍କରେ ସ୍ଥିରହୁଆ ହେବ" ।

୧୦ । ହେଉପଛେ—ହେଉସ । ଥିବୁ କେଉଁ—ଅଛୁକି ଯାଉ ।

୧୧ । ଲୀଳା—କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଖେଳ ବିଷୟରେ । ବାଲ୍ୟ—ଅଲ୍ପବୟସରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ ।
ତୋହରେ—ମାରେ । ୧୨ । ସ୍ଥବିର—ଥିର (ବୃକ୍ଷ, ସାନ୍ଦ୍ର ଇତ୍ୟାଦି) ।
ଉଦ୍ଧାର—କାଳେସେ ଉଦ୍ଧ, ମନ କରୁ, ସ୍ମରଣୀ ଏହି ଉଦ୍ଧ । ୧୩ । ଗଉରେଣୀ
—ଗଉଡ଼ୁଣି ଗୋପୀ । ପ୍ରତିବାଣୀ—ପ୍ରତିଧ୍ୱନି । ମଧୁପୁର—ମଥୁରା ।
ବେଳକ—ବୃନ୍ଦାବନ, ଦେହଇବସ୍ତୀ । ୧୪ । ହେମମାଳା—ଗଉଡ଼
ଗୋପୀ । ୧୫ । ଭେଳା—ଅସ୍ତା ବା ଅସ୍ତ୍ର । ଧୀଧା । ଲଳିତ—ପାଇବ
ସୁଖଲା, ଏହି ନାମ ହେବ । ବିସ୍ମୃତ—ନଷ୍ଟ ।

୧୬ । ଅକ୍ରୂର ....ଗମନ—ଅକ୍ରୂର—ତାଙ୍କର ଯୋଗକୁ ଗମନ କରୁଛି
ଯାଇ । କରୁଛି ଅର୍ଚ୍ଚନ ଅଛି ? ତୋଉଷହେ—ଦୂରରେ । ୧୮ । ବରଛି—
କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର (ବରଜବୁଝିର ବା ବରଜବାଳ ସକଳ ଏକଦେଶ ଗ୍ରହଣ) ।
ନୟନ ଚକ୍ଷୁ—ଗୋପୀ କରୁଛନ୍ତି—ପଠାଇଛି ।

୨୦ । ଭୂଷଣ—କାନ୍ତ, ଗୋପୀଭୂଷଣ ଅର୍ଥରେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କରେ—
ଜଗନ୍ନାଥ ସମ୍ମୁଖରେ । ମନାମନି—ନକସ୍ଥ ମାଛ ଦୃଷ୍ଟିକରୁ । ଦାରୁଣ—
ଦାରୁଣ, ଖେଦନ ।

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମୁଖଅରବିନ୍ଦ—ମୁଖପଦ୍ମ । ୩ । ନିଶ୍ଚିନ୍ତାଳେ—ନିର୍ଭିନ୍ତରେ । ୭ । ବାରିଦ
—ମେଘ ; ଜୀବନଜ—ପଦ୍ମ (ଜୀବନ—ଜଳ) ।

୧୦ । ମଣିଚୂଡ଼—ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ; ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ ବୃନ୍ଦାବନ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ
କ୍ରୀଡ଼ା କରିବା ସମୟରେ କୁବେରର ଭୃତ୍ୟ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ
ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଘେନି ଯାଉଥିଲା ।
ତାହା ଦେଖି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ମାରିଥିଲେ ଓ ତାହାର ମସ୍ତକରେ
ଥିବା ମଣି ଆଣି ରାମଙ୍କ ଦେଇଥିଲେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ନେହରେ ମହାବଳଙ୍କୁ ସେ
ମୁକ୍ତ ଭାବ କରିଥିଲେ ।

୧୧ । ସାନ୍ତ—ଗ୍ଲାନ, ଭବ । ଜଳୋଦ୍ଭବ—ସ୍ନିଗ୍ଧ ଧବଳ, ସଞ୍ଜାତ । ୧୩ ।
ଜାଗର—ଉଜାଗର । କୁଞ୍ଚିତକେଶୀ—କୁଟିଳ-କାଳବର୍ଣ୍ଣ କେଶ ଯେଉଁ

ମାନଙ୍କର । କୃଷ୍ଣନୀଳି—କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ, ସେହି ସ୍ପର୍ଶ ଏକ କଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପି-ଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଯୋଗମାୟାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ସୃଷ୍ଟିଲୀଳା କରୁଥିଲେ । ୨୫ । ସ୍ତୁପ—ସ୍ତୂପ । ୨୬ । ଭୂତ—ଭୂମି, ପଞ୍ଚ ମହାଭୂତ ସମାବେଶ । ୨୭ । ନାଥୁବନ—ବାମକ୍ରୀଡ଼ା ବା ବିହାରସ୍ଥାନ । ଗର୍ଭିଣୀ-ଗଣ୍ଡ—ଚନ୍ଦ୍ରଗଣ୍ଡଗୁଳ୍ମ କରେଣ । ୨୮ । ଭୂତ ଛଡ଼ାଇବ—ପାନକୁଣ୍ଡର ଭୂତଦେବଙ୍କ ଦ୍ରବ୍ୟ । ୨୯ । ଚେଷ୍ଟା—କଷ୍ଟ । ବଦ୍ଧେଣୀ—ରଙ୍ଗିଣୀ (ଏହା ଓ ଏମୁନା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କର ସନ୍ତାନ) ୨୦ । ମହାବୃକ୍ଷ—ବୃକ୍ଷ । ଖଗ—ପକ୍ଷୀ । ୨୧ । ଭଲ୍ଲୁ—ଭାଲୁ । ୨୨ । ଫଲ୍ଗୁ—ଅବଳ । ୨୩ । ଗୁଡଭ—ଗୁଡ଼ିକର । ୨୪ । ଯାଚି—ଧନ୍ୟଯାତ ।

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

୧ । ଶ୍ୟାମଘନ—ଜଳଦମେଘ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ଜୀବନ—ଜଳ । ଝୁସ—ମାଣ୍ଡ । ୨ । ଚନ୍ଦ୍ରଯୁଗ—ଚନ୍ଦନ, ଅଗୁରୁ, କସ୍ତୁରୀ, କୁଙ୍କୁମର ଲେପ । ବୃନ୍ଦନ—ସୁନ୍ଦର । ବୃନ୍ଦ—ଚନ୍ଦ୍ର । ୩ । ପାଣ୍ଡି—ଗୋଇଠି ଲୁଚା । ୪ । ଖଣ୍ଡଗଳେ—ଖଣ୍ଡିତ ଗଳରେ । ଭାଳେ—କପାଳପଟରେ । ୫ । ଚନ୍ଦ୍ର-ରମ୍ଭା—ଚାନ୍ଦକୁ କଦଳୀ । ସୁଧା—ଅମୃତ । ନାକପାଣି—ନଥ ଦେଇ, ନମ୍ର କରି ଦେଇ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁଚ୍ଛ କଲେ । ବନମାଳ—ବନମାଳ ଦୋହଲ । ୬ । ପିଞ୍ଛ—ଶିଖିପିଞ୍ଛ । ୯ । ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର—ଶ୍ୟାମଳାର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର । ୧୨ । ଜଡ—ଜଡ଼ିତ । ତଳଦେଶ—ତଳେ, ସ୍ପର୍ଶିବ । ୧୩ । ନୀଳାମ୍ବର—ନୀଳ-ବସ୍ତ୍ର । ୧୪ । ଠାଣି—ସ୍ଥାନ । ୧୫ । କୁରଙ୍ଗୀ—ସୁନ୍ଦର ଧାମ । ୧୬ । ରୋହିଣୀ—ବଳରାମଙ୍କ ମାତା । ଲୁଣ୍ଠାଇ—ଗୁଣିଯାଇ—ରୋହିଣୀଙ୍କ କୋଳଠାରୁ । 'ଲୁଣ୍ଠାଇ' ଏ ପାଠ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମଧୁରକୁ ଗଲେ ମୁଖ ଲୁଣ୍ଠାଇବ—ଏହି ଅର୍ଥ ହେବ । କୃଷ୍ଣ—କଳା । ୧୮ । ଠୋକରା—ଆଗରେ ଠିଆ ହେବା (ଅର୍ଗଳବା ଶବ୍ଦ) । କାଚଣ ପାଟେଣୀ—ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ସୁନ୍ଦର ସଜ ହୋଇଛନ୍ତି । ୧୯ । ମଣ୍ଡିପିଣ୍ଡ—ମଲ୍ଲୀମାଳ ପିଣ୍ଡ, ଏଠାରେ ସ୍ଥାନ ଓ କୁଞ୍ଜ । ମଞ୍ଜିଗଣ—ମଞ୍ଜୁଆ ଗ୍ରାମ, ଏଠାରେ ଗୋପବାଳକମାନେ । ପିଣ୍ଡରୁ ଗଉଣୀ—ଏଠାରେ ଗୋପୀମାନେ । ଛବି—ନୀଳଛାୟା । କସ୍ତୁରୀ—ମୃଗ

ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ

୧ । ଉଷ୍ଣକର—ମାନ୍ୟଦେବତା । ଅପାରୀ—ଦଣ୍ଡଧର ମାତ୍ର । ଅପାଙ୍ଗିନୀସୁତା—ଚଞ୍ଚଳନୟନା । କାଦମ୍ବିନୀବରନା—ମେଘସଦୃଶ ବର୍ଣ୍ଣ ଯାହାଙ୍କର; କୃଷ୍ଣ-ଚନ୍ଦ୍ର । ଆମ୍ଭେ ଗୋପୀମାନେ ମୃଗନୟନା ହେଲେ କଟାକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟି କରୁ ନାହୁଁ ନୋହୁଁ; ତେଣୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମନ ଯାଉ ନାହିଁ । ୨ । ଦଶରଥସୁତ—ରାମଚନ୍ଦ୍ର । ନନ୍ଦସୁତ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ବାଳକ—କଂସିଆର ଗାତା ବାଳକୁ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ମାରିଥିଲେ । ୪ । ସୁମନ୍ତ୍ର—ସୁମନ୍ତ୍ର, ଦଶରଥଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀ । ରଥବର—ରଥ । ମଧୁବନ—ମଥୁରା । ଏଠାରେ ସୀତାଦେବୀ । ୬ । ବୃନ୍ଦାବନ-କଣ୍ଠମଣି—ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଦାଉ ହୋଇଲଗାଏ—ହୋଇଲାର ଓଷ୍ଠରୁ ଦାଉ ଉଠନାରେ ଫୁଟାଏ । ଏବେ ହୋଇଲାପୂଆର ପରି ହେଲେ ଦୁଃଖ କାନ୍ଦିବାକୁ ଛୁଟି ଦିଆ ।

୭ । ତନ ବୋଲେ...ପ୍ରାଣେ ମରଇ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ହେଲେ ସମୁଦ୍ର ପରି । ସମୁଦ୍ର ଯେପରି ଅନେକ ରତ୍ନ ଗର୍ଭରେ ରଖିଛି, ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଅନେକ ଗୁଣ ଅଛି । ନାନା ରତ୍ନ ଥିଲେହେଁ ସମୁଦ୍ରର ଜଳ ଲୁଣିଆ ହେବାରୁ ତାହା ତୃଷାର୍ତ୍ତର ତୃଷା ନିବାରଣ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ସେହିପରି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୂପରୁ ସୁଖ ପାଇବ ବୋଲି, ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥିଲୁ । ସେହି ଲୁଣ ଜଳ ହେବାରୁ ଅଧୁନା ଆମ୍ଭେମାନେ ମରୁଛୁଁ ।

୮ । ତେଣୁ ବୋଲେ...ହେବ ଊଣା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅକଳଙ୍କ । ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରେ କଳଙ୍କ ଅଛି; ତେଣୁ ସେ ଏହି ଷୋଳକଳା ଗୁଣରେ ଊଣା । ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ସେହି ଦୋଷ ଅଛି; କାରଣ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରେ କରୁଣା କରୁ ନାହାନ୍ତି ।

୯ । ମଦନ—କନ୍ଦର୍ପ । ୧୦ । ମୃଗମଦନ—ମୃଗନାଭି, କସ୍ତୁରୀ । କୁଙ୍କୁମ—ଗଣ୍ଡି । ୧୧ । ସେ ବେଳ ଗୋବିନ୍ଦ..ଦର୍ଶନ—ସ୍ୱୟଂଭାବେ ଗୋବିନ୍ଦ-ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗ ।

୧୨ । ବାରିଜ-ଅରି-ବଳରି-ଧ୍ୱଜ ପତିଙ୍କି—ବାରିଜ—ପଦ୍ମ; ତାହାର ଅରି—ଶଶୀ ଚନ୍ଦ୍ର । ତାହାର ବଳରି ଶତ୍ରୁ ରାହୁ; ସେ ଧ୍ୱଜ—ବାହନ ଯାହାଙ୍କର ଦୁର୍ଗା, ତାଙ୍କର ପତି—ସ୍ୱାମୀ ମହାଦେବ । ମଧୁସୂଦନ—ମନୁଷ୍ୟଙ୍କି ।

୧୨ । ଆମ୍ଭେ—ଗୋପୀମାନେ ମଧୁମାଛି; ତୁମ୍ଭେ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ସଞ୍ଚିତ ମଧୁ; ଅଙ୍କୁର—ଶବର । ୧୩ । ଦୋଷ ଗହ୍ୱରୀ—ଦୁଃଖିନୀ; ଅଶ୍ରୁମୁଖୀ ।

୧୪ । କିଂଶୁକ ଉପରେ—ଅତି ସୁକୁମାର ଶିରୀଷଫୁଲ ଉପରେ । ପିଶାଚ ଅରିଜନକ-ମଦନ-ଜାଳନ—ଶିରୀଷ—ମହାଦେବ; ତାଙ୍କର ଅରି ଯେ ମଦନ (ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ), ତାଙ୍କର ଜନକ ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ (କୃଷ୍ଣ); ତାଙ୍କର ମଉଳ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ର ଶତ୍ରୁ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜାନକୀଙ୍କୁ ହରଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅବତାରର ପୂର୍ବ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଛୁଇ ଦେବାଳ ଉପେନ୍ଦ୍ର ରୂପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ଉପେନ୍ଦ୍ର ବାମନରୂପ ଧାରଣ କରି ବଳିଙ୍କ ପାତାଳରେ ଚାପିଥିଲେ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅମୃତ ଦାନ କରିଥିଲେ । ତହୁଁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମିତ୍ର; ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବାହନ ମେଘ ପରି ତାହା ରଙ୍ଗ—ନୀଳ କହିଲେ ଶିରୀଷଫୁଲ ମଉଳିଯାଏ । ତପନ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ପଙ୍କଶିଖରୀ—ଶିର୍ଦ୍ଧାଗ୍ରାର । ୧୫ । କମଠ—କଇଁଛ । କୋଳ—ଶୂକର ।

“କମଠ କୋଳ ଦୋଷ ପାଳୁ ତୁମ୍ଭେ ଦଶ ବେଶ
କେବଳ ତୁମ୍ଭେ କ ଦେଖିବ । ଦୁଃଖ କୃପାନିଧି ।” ର.କ. ୨୭ । ୧୧ ।
“କମଠ ମତ୍ସ୍ୟ ଥାନରେ ବସେଇ କେତେ ଯୋଗେ ପୁରେ କରି ଦାସ ।” ବା,ଭ, ୨୯।୨୫। ଭଣାଇବେ ଏକ ମିଶାଇଲେ ଦେଖି ବଂଶ; ଭଣାଇବେ ଏକ ମିଶାଇ ଶାଳିକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବାଡ ଶାଳକୁ (ବାଂଶୁ ବାଡ କରିବା କବାଟ କୁଞ୍ଚି ଜାଣନା) ।

୧୭ । ଅଜ୍ଞ—ଶବନ୍ତାର୍ଣ୍ଣ । ଘୂର୍ଣ୍ଣିର—ଘୂରୁଣି (ପାଣିର ଭଉଁରୀ); ସ୍ୱଜନ-ସମାଜ । ଅଙ୍କୁର...ନେଇଛି—ସେହି ଅଙ୍କୁର,ତୁ ତ କ୍ରୂର—ନିଷ୍ଠୁର ନୋହୁ । କ୍ରୂର ସ୍ୱଭାବ—ନିଷ୍ଠୁରସ୍ୱଭାବ ଦାଣ୍ଡିକ ବନ୍ଧୁକୁ ? ପଶ୍ଚାତ୍ରେ—ସେ ଅକ୍ରୂର, ତୁ କ୍ରୂର ନୁହଁ ନୋହୁ । କେବଳ ବାନ୍ଧିକି ଅମୃତ ତୁଲ ଅକ୍ଷିସ୍ୱରୂପ ଯେ ଶ୍ୟାମସୋହାଗ ତାଙ୍କୁ ଚକ୍ଷୁରେ—ଆଖିରେ ଛାଡ଼ାଣ ଚଳି ବାହ୍ୟାର କରି ନେଇ ଯାଉଛୁ ।

୧୮ । ପ୍ରୀତିଲତା—ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେ ପ୍ରୀତି ସେ ଲତାସ୍ୱରୂପ, ପ୍ରୀତିସ୍ୱରୂପ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏଠାରୁ ନେଇଯାଇ ତୁ ହୃଦୟରେ ପ୍ରୀତିଲତାର ମୂଳକୁ କାଟି ଦେଉଛୁ ।

୧୯ । ତଥାପି...ଅନ୍ତ ସୁଖ—କୃଷ୍ଣ ଲୋକ ନିଜ ସ୍ୱଛନ୍ଦ ଗତି ପାରେ ନାହିଁ, କେବଳ ମନ୍ଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ନାହିଁମା ଲୋକ ପାଇଲେ ନିଜର ବାଣୀ ସାଧ୍ୟ ନିଏ ଓ ନିଜର

ସ୍ୱର୍ଗବର ଲୋକ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗତ ମିଳିଯାଏ । ସେପରି ଭାଇଙ୍କ ଦେହକୁ ଅଲଗା କରି କହି ନାହିଁ, ସେହିପରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକ ନାନା ଗତି ପ୍ରଭୃତିକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ନାହିଁ । ୨୦ । ଅମ୍ବୁ—ଜଳ । ଜଳଦନାଦନେ—ଗଡ଼ଗଡ଼ ଶବ୍ଦରେ, ବାଲିର ମୂର୍ଦ୍ଧରେ । ବଜ୍ରଲେପ—ସାକର ଘାର୍ଥିକ ରେଖା । ୨୧ । ସରିତ—ନଦୀ । ସଦନ—ଗୃହ ।

ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦ

୧ । କୁମୁଦବାନ୍ଧବ—ଚନ୍ଦ୍ର । ଭୃଙ୍ଗ—ଭଅଁର । ୨ । ଜୀମୂତ—ମେଘ । ଜମ୍ବୁକ—ଜମ୍ବୁ, ଠିକ୍ କଥା । ୫ । ଶଶିଭୂଷଣରିପୁପିତୃ—ଶଶିଭୂଷଣ ମହାଦେବ, ତାଙ୍କ ରିପୁ କାମଦେବ, ତାଙ୍କ ପିତୃ କି ପିତା ବିଷ୍ଣୁ—ଏଠାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

୧୦ । ଶମ୍ବର—ଶରଧର୍ମର କର୍ପୂର । କୁନ୍ଦ—ଶିଆଳୀ ଫୁଲ ।

୧୧ । କଳାଧରତ—ସୁନା । ୧୨ ଆରମ୍ଭେ—ଦମ୍ଭରେ । ୧୪ । କଣ୍ଠ—ଗଳେ ।

୧୬ । ସାରଙ୍ଗ—ମୃଗ । ସାରଙ୍ଗନୟନୀ—ମୃଗନୟନା । କନକ—ସୁନା ।

୨୦ । କୁହୁର—କୋମଳ ମଧୁର ବାଣୀ । ରମାରମଣ—ବିଷ୍ଣୁ ।

ନବମ ଛାନ୍ଦ

୧ । କୁରଙ୍ଗ—ହରିଣ । କବରୀ—ଜୁଡ଼ା । କାଳିମା—କଳା । ଜବା—ମନ୍ଦାର । ପାଣ୍ଡୁର—ଧଳା, ଶେତ । ହେମ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ।

୨ । କୂଳ—ପାଣିଲଗା । ସ୍ୱରଭେଦେ—ସ୍ୱରଭଙ୍ଗ ଅର୍ଥରେ । ଅପ—ଜଳ । ପଶ୍ଚାତ୍ତରରେ ସନ୍ତାପ-ଦୁଃଖ-ଅପ—ଅଶ୍ରୁର ଯୋଗିଯାଉଛି ।

୭ । ସୁଧାକରବଦନା—ଚନ୍ଦ୍ରବଦନା । ୮ । କୁଳିଶ—ବଜ୍ର । ଦ୍ୱିଜ—ଦାନ୍ତ ।

୯ । କଇତବ ବାଞ୍ଛ—ଛଳବାକ୍ୟ । ୧୦ । କନକ କାନ୍ତେ—ସୁନା ପରି ଦେହକୁ ।

୧୨ । କଳାକର—ଚନ୍ଦ୍ର । ୧୩ । ଦଣ୍ଡଧାରୀ—ରାଜା । ୧୪ । ରତ୍ନାକର—ସମୁଦ୍ର । ଅମାବାସ୍ୟା—ଅଇଁଷ, ଅମାବାସ୍ୟାଦିନ—ଏଠି 'ଦିନ' ଅଭିପ୍ରାୟ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି । ଅମାବାସ୍ୟା ରାତିରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ ଚକୋର ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କିରଣ ପିଏ; ତେଣୁ ସେ ସେଦିନ ତାଙ୍କ ଅଭାବରେ ଦୁଃଖୀ ହୁଏ । କୁଶଳ—କୁମାର ।

୧୯ । ଅଳକ—ଲଲାଟ । ଖାଣ୍ଡି—ମୂର୍ଚ୍ଛା । ୨୦ । କ୍ଷୀଣାଙ୍ଗୀ—ଅବଳାଙ୍କୁ । ଚିତ୍ତୋଷ—ସ୍ୱରଣ କଷ୍ଟ । ବାରିଜ—ପଦ୍ମ ।

ଦଶମ ଛାନ୍ଦ

୧ । ସପଲ୍ଲବ ସୁଭ—ଅଙ୍କୁର । ୨ । ମାତଳି—ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସାରଥି । ଶଚୀ-ନାଥ—ଇନ୍ଦ୍ର ।

୩ । ଶମ୍ବର—ଶମ୍ବର ନାମକ ଦୈତ୍ୟ ମଦନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ରତିକୁ ହରଣ କରିବାରୁ ମଦନ ତାହା ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତାକୁ ନାଶ କରିଥିଲେ । ଅମ୍ବର—ଆକାଶ ।

୪ । ରଥାଙ୍ଗ—ଚକ୍ରବାକ । ଗନ୍ଧ ଶଙ୍ଖ—ଗୋ ଶୃଙ୍ଗ । (ଶୃଙ୍ଗ—ଛୁମୁକ ନାଦ) ।

୫ । ଦୋଳିତଦାଢ଼—କର୍ଣ୍ଣଧାର । ୬ । ପୟୋଧି—ସମୁଦ୍ର । ବିଷ୍ଣୁ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ ସମୟରେ କୂର୍ମ ରୂପ ଧରିଥିଲେ ଓ ପୃଷ୍ଠରେ ମନ୍ଦରକୁ ଧାରଣ କରି ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥାଇଥିଲେ ।

୭ । ବ୍ରଜଚନ୍ଦ୍ର—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ୮ । ଦୋହୋଳି—ଇତସ୍ତତ ଚଳାଇ । ୧୦ । ଅବଗାହ—ସ୍ନାନ ।

୧୧ । ଶମନଭଗିନୀ—ଯମୁନା, ତରଙ୍ଗିଣୀ—ଲହରୀ । ୧୨ । ବସ୍ତ୍ର—ସଜ୍ଜ ।

୧୩ । ଜଳଦ—ମେଘ । ନବୀନ-ଜଳଦ-ତନୁ—ନୂତନ ମେଘପରି ଦେହ ।

୧୪ । ଈଶ୍ୱର—ବିଷ୍ଣୁ, ଏଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ୧୬ । ଭୁଜଙ୍ଗଗାମୀ—କୃଷ୍ଣ । ୨୧ । ମହୋତ୍ସବ—ଉତ୍ସବ । ୨୨ । ରଜନୀକର—ଶଶଧର । ୨୩ । ଶ୍ରୁତିମୂଳେ—କାନତଳେ

୨୪ । ଉତ୍ସ—ଶିର । ମଞ୍ଜୁଳ—ସୁନ୍ଦର । ନୀଳନୀରଦ—ନୀଳମେଘ ।

୨୫ । କଣ୍ଠରତ—ହାରିଶୁଣ୍ଡ । ୨୬ । ଅମ୍ବର—ବସ୍ତ୍ର । ଚପଳା—ବିଜୁଳି ।

୨୭ । ଅଷ୍ଟନିଧି—ପଦ୍ମ, ଶଙ୍ଖ, ମକର, କଚ୍ଛପ, ମୁକୁନ୍ଦ, କୁନ୍ଦ, ନୀଳ, ଖର୍ବ । ପରିଗ୍ରହ—ସେବା । ୨୮ । ମଙ୍ଗଳ—ମଙ୍ଗଳ ଗାନ ବା ପାଠ ।

୩୦ । ରମ୍ୟ ଉତ୍ତର—ଦଦନ୍ତି ପଦ ।

ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମାଧବ—କୃଷ୍ଣ । ମାଧବ...ଧାର—ମେଘରେ ମେଘ ଯେପରି ମିଶିଯାଏ ସେହିପରି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପ ଜଳରୁ ବାହାରି ରଥରେ ବସିଥିବା କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ମିଶିଗଲା ।

୨ । ଯଦୁ—ଯଦୁବଂଶଜାତ ଅକ୍ରୂର । ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ—ଗୋପସଖା, କୃଷ୍ଣ ।

୩ । ବସ୍ତ୍ରାଳି—ବସ୍ତ୍ରର ଧଡ଼ି ଧଡ଼ି । ୧୧ । ଅମନ୍ଦ—ଅମୃତମନ୍ଦ ! (ଅମୃତ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ) । ଦେହକମ୍ପ—କମ୍ପନ । ୧୨ । କୋପ—କ୍ରୋଧ ।

୧୪ । ନଗର—ନଗ୍ନ । ସଫଳାବୋଲ—ସଫଳାଷ୍ଟକ, ଅକ୍ରୂର (ନାମ-ନନ୍ଦନ କେତୁ ଅପଭ୍ରଂଶ) । ୧୭ । ଦକ୍ଷମାର୍ଗ—ରଙ୍ଗବାସ୍ତୁ ।

୧୮ । ନନ୍ଦନନ୍ଦନ—ନନ୍ଦପୁଅ, କୃଷ୍ଣ । ୧୯ । ଧାମ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଗୃହ । ଦଣ୍ଡଧାରୀ—ରାଜା । ୨୦ । ବୀରଶିରୋମଣି—ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ । ୨୧ । ଗିରିଧର—ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧାରୀ ବା ମନ୍ଦରଧାରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

ଦ୍ୱାଦଶ ଛାନ୍ଦ

୨ । କଳନ୍ତ—କହନ୍ତି । ଦ୍ୱିଜ ଦନ୍ତ । ୩ । ଦେଖାଦାର—ଦେଖାଇଦେଲ ଭଳି । ଗିରିବର—ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ । ୪ । କନ୍ଦାଡ଼—ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ।

୬ । ଅଡ଼ଙ୍କା—ତାଳଖଣ୍ଡରେ 'ଅଡ଼ିବା' ଜାଣି ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ଶସ୍ତ୍ରରେ ଭଲ ପାଇବା ଲାଗି ଚାଳିବା । ତାଡ଼ଣା—ଆଘାତ କରିବା । ସରଳ ଗିଳା—ସମ୍ମୁଖରେ ସିଧା ହୋଇ ପଡ଼ିଯିବା । ଠଣା ଧରିବା—ସ୍ଥାନ ଧରି ରହିବା, ଛିଡ଼ି ରହିବା । ଭଲ ଚଣ୍ଡୀଶ—ଭାବିବା ପାଇଁ—ଠିକ୍ । ସଂସାରରେ ଡାକିବା ସଙ୍କେତ । ତାର—ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଯେପରି ବୁଝି ନ ପାରିବ ସେପରି ଭାଷାରେ କଥା କହିବା । ମୁଖବନ୍ଧାଣ—ଶତ୍ରୁର ମୁଖ ପ୍ରହାରକୁ ନିଜେ ବଞ୍ଚାଇବା । ଅର୍ଥ ହୋଇପାରେ ନିଜର ଅନ୍ତରରେ ମୁଖମାଡ଼କୁ ରକ୍ଷିବା । ପଦ୍ମ—ପାଦ ।

୭ । କର୍କଶ—କଠିନ, କୋହ । ପିଠିବାଡ଼—ପିଠିପାଖ । ମର୍ମସ୍ଥାନ—ହୃଦୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଣର ସ୍ଥାନ । ବାହାଚ୍ଛୋଟ—ବାହୁ ଓ ବାହୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଶବ୍ଦ, ବାହୁ+ଆସ୍ଫୋଟ=ବାହାସ୍ଫୋଟ) ବାହାପଟ—(ଏଠାରେ ବାହାପଟ ମାରନ୍ତେ ନେଇ ବୁଝେ—କୃ.ଷ୍ଟ) । ଯୁଦ୍ଧ ସଙ୍କେତ କରି ବାହୁରେ ଆଘାତ କରିବା—ବାହୁ ଠୁକିବା । ଖାଡ଼ିବ—ଅଟେଇଲବ, ଦୋହଲାଇବ, ଝୁଲିବ । 'ମାଳ ଖାଡ଼ିଲ ନାଚ ମାଛି ଯେପରି ତଡ଼ୁ ଅଛି ଜ୍ୱର—ହ୍ୱ,ଦ.ସ୍ୱ. । ସାଧୁଅଙ୍କ—ସାଧନ ନରଅଙ୍କ—ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛୁ । ସାଧନ—ଯୁଦ୍ଧର ଉପାୟ ବା ଯୁଦ୍ଧର ଉପକରଣ ।

୧୦ । ଦୃଢ଼କନ୍ଧା—କଂସ ଭାଗ । ସାନ୍ଧ୍ୟ—ନାଶକରିବ । ୧୧ । ଗାଢ଼—ଦୃଢ଼ଭାବ, ଅଶେଷ । ୧୨ । ମଣ୍ଡଳି କର—ସାଜ, ସଜାଇ ଦିଅ । ପାଞ୍ଚାଳ—ପ୍ରହରୀମାନେ । ଛନ୍ଦଦୂର—ଛନ୍ଦ ଦେଇ ବା ବନ୍ଧ ଖୋଲ । ହେମବାର—ସୁନାଦ୍ୱାର । ଅଗନ୍ତ—ନିଷେଧ, ଅଟକ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ବ୍ରଜ—କୃଷ୍ଣ । ବସୁଜସଙ୍ଗ—ଗୋପାଳଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ । ବଂଶୀବଦନ—ତମ୍ବୁ, ବଂଶୀମୁଖ । ୨ । ଛାଡ଼ନ୍ତି—ଛାଡ଼ି ।

୩ । ଦେବକୀସୁତ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ରୋହିଣୀନନ୍ଦନ—ବଳରାମ । ବସୁଦ୍ଧି—ଜଗଦ୍ଗୁରୁ, ଯଶୋଦା ଓ ବାମନ ଦୁଇ ଭଉଣୀଙ୍କ ପାଇଁ (ଯଶୋଦା ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଦୁଇ ଥିଲା, ବାମନ—ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶର ଦୁଇ ଥିଲା) ସୁଧୀ ଶୋଭା ପାଉଛି—ଏଠାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବାମନ ସଙ୍ଗେ, ବଳରାମ ଯଶୋଦା ସଙ୍ଗେ ତୁଳନୀୟ ।

୪ । ଭକ୍ତବତ୍ସଳ-ସ୍ନେହ—ମଧୁରସ୍ନେହ । ଅନୁଦିନସ୍ମରଣ—ଅନୁଦିନ । ଅଳକ—ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ । ଅଳ—ଭଅଁର । ଗୁଣ—ଦଉଡ଼ି, ଜାଆ । ଜଳଜନୟନ—ପଦ୍ମନୟନ । ପଞ୍ଚବାଣ—ପଞ୍ଚଶର ।

୫ । ଚଳଚଞ୍ଚଳ—ଅସ୍ଥିର ଚଞ୍ଚଳ ଚାଳ । ଚଞ୍ଚଳ—ଚପଳ । ଧନଦଳ—ଚନ୍ଦ୍ର । ସଦନ—ଘର । ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ମନସିଜ—କାମଦେବ । ଜଗ ଆଭରଣ—ଜଗଦ୍ଦର୍ପଣ । ୬ । ଲପନ—ମୁଖ । ବନ୍ଧୁକ—ଦାଡ଼ିମ । ଏକାକ୍ଷ ବଳଚକ୍ର—ଏକାକ୍ଷରମନ୍ତ୍ର ବାଣ୍ଡୁ । ୭ । କଟିପ୍ରଦେଶରେ—ଅଣ୍ଟାରେ । କେଳି ବସନ—ସୁନା ରଙ୍ଗର ଫୁଲଦାଆ ଲୁଗା । ଓଡ଼ିଆଣୀ ଜମଳବଳ, ଡକିମେଖଳା । ରମ୍ଭାଠାଣି—କଦଳୀ ଗଛର ଗୋଡ଼ । ମଞ୍ଜୀର—ନୂପୁର । କାଶ୍ମନ—ଶିଶ । ୮ । ଭାନୁଭେଷ—ଛନ୍ଦ । ୧୦ । ଭାମରସଦପକାନ୍ତି—ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ପଦ୍ମ—କୁଞ୍ଜ । ୧୨ । କୋଇଲି—ଗୁଣ୍ଡୁଚ, ଶୁକର । ରମ୍ଭାସ୍ୱାଦ—ଗାଣ୍ଡଦଳଦଳୀ ସ୍ୱାଦ । "ଭୂପତ୍ତିଭି ତାରଣ କଦଳୀ" ପ୍ରବଚନ । ୧୩ । ବାଉଷ୍ଟେଶ—ଦେବିକୁ ଶରଣ, ଯାଜ୍ଞସେନୀ ଭକ୍ତ । ୧୫ । ତ୍ରିଲୋଚନ—ମହାଦେବ । ୧୬ । ଜଗତଜୀବନ—କୃଷ୍ଣ । ଗୋପାଳଜନକ—ଗରୁଡ଼ଗିରି । କାଉଦ—ନଗର । ଅଙ୍କ—କୋଳ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମଣ୍ଡଳବନ୍ଧୁ—ପାଗଳ ଗୀତ (ଖୁଣ୍ଟ ଖୁଣ୍ଟ ବଢ଼ିବା ହେତୁ) ସଙ୍ଗେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ତୁଳନା । ୫ । ଭବସାଗର—ଭବସମୁଦ୍ର । ତନ—ବାଙ୍କ ବଳଦେବ ।

୬ । ଲକ୍ଷ—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ୭ । ସାଜ—ବେଶ । ୮ । କୁଟେ—ସମୀପକୁ । ବନ୍ଧୁଳ—ଦାଡ଼ିମ୍ବ । ୯ । ବୃନ୍ଦେ—ଶିଷ୍ଟରେ । ହେମବରଣୀ—ସୁନାର ଲୁଣ୍ଡି । ୧୧ । ଦୁକୂଳ—ପାଟଲୁଗା ବା ଲୁଗା । କେତେ ଭୂଷଣ—ଫୁଲ ଫଳ ଲତ । ୧୨ ।

ଘନଅମ୍ବୁଜ—କୃଷ୍ଣ ! ନବଜଳମୁକ୍ତବଦନ ବେଶଯାନ୍ତ୍ର—ନୂଆ ମେଘବର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବେଶ ଓ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର । ୧୪ । କେଳିପତାକା—କେଳିଧ୍ୱଜା, କେଳିଚତ୍ତ୍ୱର । କଦମ୍ବାଶ୍ରୀ—କମ୍ବଳ ଗୋଲ୍ଲୁଗୀଂ ଫଳ ପରି ଲୁଳ ଓଠ ଯାହାର । ମୂଳ ଦେଖ । ଚନ୍ଦ୍ର ଡମ୍ବ—ଚନ୍ଦ୍ରାଧରେ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ । ୧୫ । ଯାତୋବିତଗ—ବାଣୀସ୍ୱର ପରି କଥା ଯାହାର ! ଅଲି—ଭ୍ରମରମାନେ । ସାରଙ୍ଗ—ବାଣୀ ।

୧୬ । ଜବାଅଧର—ଜବା ମନ୍ଦାରଫୁଲ ପରି ଲାଲ ଓଠ ଯାହାର । ଭବା—ଭାବସମ୍ବନ୍ଧଦେଶ । ଭାନ—ଶାନ୍ତିକାବଶେଷ । ୧୭ । ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭ—ଗୋପ-ନାଥଙ୍କ ବା ଗୋପପ୍ରିୟ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ୧୮ । ଲୁଳନୟ—ଲୁଳସାଗର, ଅଭ ଲୋଭରେ ବା ଅଙ୍ଗଫୁଲ ଲିଖାରେ ।

୧୯ । ଶାଡ଼ଭୂଷ—ସୁନା । ଟିଳ—କୋଇଲି । ୨୧ । ଦୁଂସକ—ନୂପୁର, ଦୁଂସ ଭବ ଧାନ୍ତୃତ (ଶବ୍ଦାନୁକୃତ), ଦୁଂଯାଗ୍ନ ଶବ୍ଦ କରେ ବୋଲି ନାମ ଦୁଂସକ । ୨୩ । ଦୂର୍ବଳ—ଗାରେଖାବିଲ୍ଲ, ଲୁଳଶାଳ୍ଲ । ଲକ୍ଷଣ—ଅଙ୍ଗ ।

୨୪ । ବଳୟ—ବଳୟ, ଜରିକୁଣ୍ଡଳାଦେଶ ଶୁମ—ପ୍ରଦେଶ, ସ୍ଥାନ । ଧାନ୍ୟମୁଖ୍ୟ —ପଦ୍ମମୁଖ୍ୟ । ୨୫ । ଏଣୀନୟନା—ହରିଣୀ ପରି ଚଞ୍ଚଳ ଆଖି ଯାହାର । ଜଳ ନୀର—ଗାଲିଧ୍ୱନି ଯାଏ । ୨୬ । ତମାଧର—ତମାମାଳ । ମୋତି-ଦାଶନା—ମୋତିପରି ଶୁକ୍ଳ ଦାନ୍ତ ଯାହାର । ଭନ୍ତକେ—ଜନଜା, ରତ୍ନରେଖ ସ୍ୱପାଉପ ମଧ୍ୟରେ । ୨୭ । ରମ୍ଭାଜଘନା—କଦଳୀଭାଣ୍ଡ ପରି ଜଙ୍ଘ ଜାନୁ ଯାହାର—("ଜଘନ" ଶବ୍ଦ ପ୍ରାଚୀନ) ନମ୍ର । ଟଳ୍ପ—ଢଳଳୀପଣ ଦଶ ୨୮ । ଈଶମୋହନୀ—ଯେ ନିଜ ରୂପରେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ମୋହ କଲେ । ଭଲି......ଦେଖିଲ—ଦେଖି ଭାଲିମ୍ବଧାନ୍ୟୀ ନାରୀ ଦୁଲୁରଦେଶରେ ରକ୍ଷ ନିଜର ଦୁଲାରୁ ରୂପଥିବ ପରି ଜାଣ । ରୂପନିଥିର ସେତେବ ତଥାକାଳ ବନ୍ଧୁସାଏ ସେହିପରି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ତା ମନ ଚଞ୍ଚଳିବାକୁ ଯେ ଭଲେ ଲଜ୍ଜ ନ ପାରି ପଥିକ୍ ବାନ୍ଧାଲିଗଲ ।

୩୦ । ଏଣାକ୍ଷୀ—ମୃଗନୟନା । ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ—ଶରବତୀ ବା ଷୋଳ ମଣ୍ଡଳ ଭା ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

୩୧ । ଲକ୍ଷ୍ମୀମୋହିନୀ—ଅଙ୍ଗବ୍ୟଥା (ଯେ ସ୍ୱରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ବଡ଼ଜଳ କରି ପାରେ) ଭୃଙ୍ଗି ଟଳ୍ପନ୍ତ—ଭୋଗ ଙ୍କ ଜ୍ୱଳ । ୩୨ । ଦର୍ପଣମୁଖ—ଦର୍ପଣ (ଆଇନା) ପରି ନିର୍ମଳ ମୁଖ ଯାହାର । ସିନ୍ଦୁର ଦେଲୁ କପୋଳରେ, କପାଳରେ ଦେବା କଥା)ସିନ୍ଦୁର ଓ କପାଳରେ କଜ୍ଜଳ (ଆଖିରେ ଦେବାର କଥା) କର୍ଣ୍ଣରେ ବସଣୀ (ନାକରେ ଦେବାର କଥା) ନାକର ଭାଡ଼ଙ୍କ (କର୍ଣ୍ଣରେ

ଦେଖିବାର କଥା) କହିଲେ ସେହି ଚକ୍ରେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଣ୍ଡାର ଭୂଷଣ ଦେଲ । ପାଦ ରଞ୍ଜଣା ସବୁ ବାଞ୍ଛାର ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ ହାତ ବଳୟ ଗୋଡର ଦେଲ । ୪୪ କାଞ୍ଚୀ—ମେଖଳା; ଯାହାର ଦେହ ବାନ୍ଧି ଦାଣ୍ଡ ବୋଲି କୋଷ୍ଟ ଘାଞ୍ଚି । ଶକ୍ରମ—ଆକ୍ରମ ଗୁରୁ ରସ୍ମି ଭାରେ ନୂପୁରାଙ୍ଗୁଳୀତପର୍ବିଣ୍ଣଃ ।

୩୬ । କରଇ ରଙ୍ଗ କଙ୍କଣ ମଣ୍ଡି—ଅଙ୍ଗୁର ପଦ୍ମ ଭଙ୍ଗୀ ପରି ଦୁଲାଇ ; ଦୁର୍ବୀନ —ଅତି କ୍ଷୀଣ; ଅତି ପତଳା । ୩୮ । ବାରିଦ—ମେଘ; ବାରିଦବେଣୀ —ମେଘ ଭଳି କଳା ବାଳ ଯାହାର । ବାରିଦବରଣ—ମେଘବର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ । ୩୯ । ଚାରି—ପିଙ୍ଗାଶାଢ଼ୀ । ୪୨ । ସଖି—ଗୁଣ୍ଡିଚ । ମକରଧ୍ୱଜ—କନ୍ଦର୍ପ । ୪୪ । ଅଚଳ ଯୌବନ ପଡ଼ିଛି, ସେଥିକୁ ଧାଇଁବ ଅତଏବ, ବଗଲେ ।

୪୫ । ମୃଗାଙ୍କମୁଖି—ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ୪୬ । ନାଗେନ୍ଦ୍ର—ହସ୍ତୀଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଜଳଜ—ପଦ୍ମ । ତପନତନୟ—ସୂର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର, କର୍ଣ୍ଣରେ । ୪୯ । ଘଣ୍ଟ—ନୂପୁରଧ୍ୱନି । ତନ୍ତ୍ରଜନକ—ବ୍ରହ୍ମା (ବ୍ରହ୍ମା ଦେବତାଙ୍କ ପିତା ଦେବତ୍ୱ—ଦେବଗଣଙ୍କୁ ଜନ୍ମ କରିଥିଲେ) । ୫୦ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ଶୁକ୍ଳା ରଜକ—ଶୁଖ ଧୋବା । ସନ୍ତ୍ରଜନେ—ଲୁଚିଥିବା ଲୋକେ ଧୂଳି—ଧୂଳ ।
୨ । ଜଗଜୀବନ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ଅଞ୍ଚଳ—ସହସ୍ର । (ଅଞ୍ଚଳନେପଥ୍ୟ—କାଳଦାସ)
୩ । ଆସ୍ତେ—ଆସ୍ତେ ଶବ୍ଦରେ, ତଳରେ । ୪ । କଳ୍ପବୃକ୍ଷ—କଳ୍ପତରୁ ଗାଛ । ୫ । ଲୁଚିଲୁଚି—ପାଖ ପାଖ । ଶିରେଜ—ଟଙ୍ଗାରେ, ଗଣ୍ଠିରେ । ନାନା ସଜ—ନାନା ଜାତି ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧରେ ।
୭ । ଅଞ୍ଜନ—ଦେଖିବାକୁ ବୋଲିଥିଲା—ବସ୍ତ୍ର, ଶାଢ଼ୀ । ରଜକାସ୍ତ—ଧୋବା । ପଶିଲ...ସର୍ଗେ—କୁଞ୍ଜରେ ପଶି ପ୍ରଶ୍ନ କଲ ପରି କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗରେ ଧୋବା ପ୍ରାଣ ମାଗିଲ । ଶସ୍ତ୍ର—ଖଡ୍ଗ । ୧୧ । ଦୂରନ୍ତ—ପାପ । ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ—(ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗରେ ଏକ ହୋଇଥିବା) ସାୟୁଜ୍ୟ ମୁକ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗରେ—ଶୀଘ୍ର ଭାବରେ ।
୧୨ । ମଣ୍ଡଳିକ—ସୁଭଦ୍ରା ସହିତ । ଏଠାରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ।
୧୩ । ଶାରଙ୍ଗୀ—ଶାରଙ୍ଗଧାରୀ କୃଷ୍ଣ । ପିତାଙ୍କର କାନ୍ତି—ହରିଣୀ ଜାତି ବା ଉତ୍ତାପ ଭରି ଥାଇ ପିତାଙ୍କର । ଉଲ୍ଲସ—ଉଣାଇ ପାଇବ । ୧୪ । ଶଙ୍ଖାଦି—ସମସ୍ତଙ୍କ । ଶିଖି ବହିଲେ—ଶିଖିଙ୍କର ବନ୍ଦ ଯହ ସବୁ ବହିଲେ, (ଅଣ୍ଟାରେ) । ୧୫ । ଶ୍ୱେତବଣ୍ଡ—ଶିଖିବାଡ଼ ।

୧୭ । ଗଲ୍ଲଭ୍ରାନ୍ତିକ—ଗଲ୍ଲଭବାହନ, ବୃଷ । ସଦଙ୍କରେଜ—ସଦଙ୍କରେ ।
ସତ୍ତ୍ୱ—ଚନ୍ଦ୍ର । ନବପୟୋଦ—ନୂଆ ଉଠିଲା ମେଘ । ଚମ୍ପୁ—ଦେବ ।
୧୮ । ତରଙ୍ଗିଣୀ—ମଦନ ଦଣ୍ଡାଦଣ୍ଡ । ଭବଦାତୃଣ—ସଂସାରପାପ । ସ୍ୱର୍ଣ—
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ । ତାରୁ—ତାଳ । ଅବଧ—ସହିତରେ ବା ଶେଷ ପର ।

ଷୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ଚୂଳ—ମସ୍ତକ ଶିଖା । କେତକୀକଳି—କେତକୀ ଫୁଲର ଦଳ, ଏଠାରେ
ଚୂଡ଼ା ପାଗୁଡ଼ି । କେଶ ହେଲା ରାତ୍ରି, କେତକୀ ପାଗୁଡ଼ି ହେଲା ରାତ୍ରିର
କିରଣ, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖ ହେଲା ଚନ୍ଦ୍ର ।

୨ । ବକୁଳଦାମ—ବଉଳମାଳ । ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନ—ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ । ଭୁଜଙ୍ଗଭୂଷଣ—ମୟୂର,
ଧର୍ମଭାସର । ଚନ୍ଦ୍ରମା—ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା । ତାରେ—ତା ସଙ୍ଗରେ । ୩ ।
ରଙ୍ଗକୁସୁମ—ନୀଳ ଫୁଲ ବା ବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲ । ଭଲ୍ଲକୁସୁମ—ଗୁଞ୍ଜା କଡ଼ି ।
ବେଣୀ ହେଲା ଯମୁନା, ରଙ୍ଗ ଫୁଲ ହେଲା ନୀଳ ବର୍ଣ୍ଣ । ଜାଟକୁସୁମ—
ଜାଈଫୁଲ । ୪ । ନୁପୁର—ପାଦ ନୂପୁର । ଭଦ୍ର—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ । ଲପନ—ମୁଖ ।
ରମ୍ଭା—ଅପ୍ସରାବିଶେଷ । ଗଗନ—ସ୍ୱର୍ଗ; ଅର୍ଥାତ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶୋଭା
ଦେଖି ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ଛାଡ଼ିଲା । କ୍ଷେପିନ—ବୁଦ୍ଧି ଚଳାଇ ।

୭ । ମନୋଭବ—ଓଷ୍ଠପ୍ରଭବ । ୮ । ସ୍ତୁପଶ୍ରୀ—ଅପାଙ୍ଗଶୋଭା, ଅପୂର୍ବ । ଅଞ୍ଜନା—
ଭରଣୀ ।

୯ । ନାଏବ—(ନାସ୍ତବ) ସ୍ତବକିସ୍ତ ବା ନୂଏନ୍ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ—ନୂଆ ।
(ଲ ସ୍ଥ 'ନ' ହୁଏ; ଯଥା:—ଲୁଣ—ନୁଣ; ଲବଙ୍ଗ—ନବଙ୍ଗ,
ଲଡ଼ା—ନଡ଼ା) ।

୧୦ । ବକୁନସ୍ତବନ—ବର୍ଣ୍ଣିଥିବ । ଶବ୍ଦଭାସ୍ତ—ଚନ୍ଦନାର ଶବ୍ଦଭାଷାର
ଜଣେ ଗୀଥି । ଡନ୍ଦୁଷ୍ଠା—ଡିମ୍ଭିଷମର ଅପଭ୍ରଂଶ; ଡିଣ୍ଡିମ ପଥ ବଜନ୍ତି ।
୧୨ । ସ୍ଥାଣେ ସେବିପୁ—ଶୁଣି ଦେଲା । ୧୩ । ଶିବଗନ୍ଧ—ମୁଣ୍ଡର ଫୁଲମାଳ ।
ଭୂତବେତା—ଯୋଗିମାନେ ବା ଶିବ ।

୧୪ । ଡମ୍ବମଞ୍ଚ—ଶତାଧିକ ଶୋଭାଯୁକ୍ତ ମନର ପଦ୍ମ ପରି ଦିଶନ୍ତି ।
ଗୁମଚନ୍ଦ୍ର—ବଳିସ୍ତମ । ୧୫ । ଘଣ୍ଟା—ଝଣ୍ଟା ବାଡ଼ି । ସ୍ତମ୍ଭପଦେଶ—
ସ୍ତମ୍ଭନ୍ତି ଭୂଷଣୀରେ । ଜନୀବର—ଶାଳଭର୍ଣ୍ଣ । ମନାର—ଏଠାରେ
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱମନାର—ଶାଦଭାବ । ଭବ ବୋଧନ୍ତିଏ ମୁଖର ଗାତ୍ରି ବୁଝାଇବା
ଅର୍ଥରେ ଏ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିଅଛନ୍ତି । "ତନ୍ଦ୍ରର ହାତରେ ବୋଷପାତ୍ର
ନାହିଁ । ୧୬ । ଶିଳ—ଶୁଷ୍କ । ଠାଣି—ଶୋଭା, ଚୂଳଭଙ୍ଗୀ । ଅବଲେ—

ଦର୍ପଣ, ଆରସି । ପିକ—କୋଇଲି । ଶୋଣ—ନାଲି, ରକ୍ତ । ଦଶନ—ଦାନ୍ତ । ବୃକ୍ଷସ୍ଥ—ଶାଖରେ ବସିଥିବା ସ୍ୱାସ୍ଥ “ଶାଖୋଚ୍ଛ୍ରୀଣ୍ଣ ସୁଲଭଶୃଙ୍ଗ” । ଶାରଙ୍ଗ—ଶଙ୍ଖ । ତାମ୍ବାଶ୍ରାବର୍ତ୍ତି—(ଦକ୍ଷିଣାବର୍ତ୍ତ) ସେହି ଶଙ୍ଖର ମୁଣ୍ଡ ତାମ୍ବାଶ ଉପରକୁ ରେଖା; ଶଙ୍ଖଗୁଳା ନିରେଖାନ୍ୱିତ ହସ୍ତ । ଭୁବନ—ସ୍ଥନ । ମହାଦେବ—ମହାଦେବ । ୨୧ । ବଳିତ—ବର୍ତ୍ତୁଳ ଓ ଦୃଢ଼ । ହେମବଲ୍ଲିକା—ସୁନାଲତା । ଯଥାମନ୍ତ୍ରଅଙ୍କ କଟିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ—ଅତି ସରୁ ଦେହ ।

୨୨ । ବାଧୁ—ବଧୂ । ୨୩ । ଶରୀର—ବୃଦ୍ଧା । ୨୪ । ରୂପବନ୍ତୀ—ରୂପବତୀ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ । ୨୫ । ସଙ୍କେତ—ଲକ୍ଷ । କୁଞ୍ଜବିହାରୀ—କୃଷ୍ଣ । ହଳୀ—ବଳରାମ ।

୨୬ । ସୁବିମଣ୍ଡିତ...କୁନ୍ତ—କୁ ଦାସକଳସୀ ହୋଇ ରହିଥିଲୁ । ଧାରମ୍ବୃତ—ସ୍ୱର୍ଗ । ୩୦ । ପଦ୍ମୋଦ—ସ୍ତନ; “ଭରଭସରେ” କେବଳ ମୁଦ୍ରିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ; ପଦ୍ମୋଦ—ସ୍ତନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରୟୋଗ ଦାସଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ଅଟେ । ପତ୍ରାବଳୀ—ମକରୀ । [ଚନ୍ଦନ, କସ୍ତୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ର କରିବା] । ୩୧ । ଯାବକ—ଅଳତା । ବକଅରାମୀ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।

ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ରମାରମଣ—ଲକ୍ଷ୍ମୀରମଣ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

୨ । ଅମ୍ବରେ—ଆକାଶରେ । ଅମରେ—ଦେବତାମାନେ । ଜଗନ—ଶୀଘ୍ର । କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳଦାବାନଳ—ତୁମ୍ଭେ କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳର କାଳାଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ ଅର୍ଥାତ୍ ଜମଦଗ୍ନିଙ୍କ ପୁତ୍ର ପରଶୁରାମ ରୂପରେ ଏକୋଇଶ ଥର କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳକୁ ନାଶ କରିଥିଲ ବା କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳ କ୍ଷୟ ସମୂଳର ଧ୍ୱଂସକାରକ ।

୩ । ଶାରଙ୍ଗପାଣି—ଶାରଙ୍ଗ ନାମକ ଧନୁ ଯାହାଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି, ଏଠାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ଦର୍ପିଷ୍ଠ—ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅହଙ୍କାରୀ ।

୪ । ବେଣୁ—ଦ୍ୱାଦଶ ଅଙ୍ଗୁଳ ଦୀର୍ଘ ଓ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ପରିମିତ ସ୍ଥୂଳ ଛଅଗୋଟି ଛିଦ୍ରଯୁକ୍ତ ବଂଶକୁ ବେଣୁ କହନ୍ତି । ବଂଶୀ—ଅର୍ଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗୁଳ ବ୍ୟବଧାନରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗୁଳ ପରିମିତ ଅଷ୍ଟଛିଦ୍ର; ତତ୍ପରେ ସାର୍ଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗୁଳ ଅନ୍ତରରେ ଏକ ଅଙ୍ଗୁଳ ପରିମିତ ମୁଖଛିଦ୍ର । ଛିଦ୍ର ଉପରିଭାଗରେ ଚାରି ଅଙ୍ଗୁଳ ଓ ନିମ୍ନଭାଗରେ ତିନି ଅଙ୍ଗୁଳ ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥିର ପରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗୁଳ—ଏହିପରି ନବଛିଦ୍ରସମନ୍ୱିତ ସପ୍ତଦଶ ଅଙ୍ଗୁଳ ପରିମିତ ବଂଶକୁ ବଂଶୀ କହନ୍ତି । ଗ୍ୱାଲେଇ—ଗୋପାଳକ ।

୫ । ଶାଲତୁଲ୍ୟ—ମୁଖବାଦ୍ୟବିଶେଷ । ୭ । ଖୋଲଖ ଖାଗ—ଉଦର ।
ଘନକଣ୍ଟି—ବୃକ୍ଷଲତା ଲୁଗ । ମଲ୍ଲନାଶ—ମଲ୍ଲକୁଣ୍ଡ ।

୯ । ଭାକଡ଼ମ୍ବା—ଈଷତ୍ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ; ଭାଙ୍ଗୁଡ଼ବୁର ବର୍ଣ୍ଣ ତଳ ବର୍ଣ୍ଣ ସାହାର ।
ଗଢ଼େ—ସାରେ, ଭିଲ ବାଟେ ।

୧୦ । ଖଣ୍ଡ—ଖଣ୍ଡମାନ ବା ଶ୍ରେଣୀ । ଉରଗ—ସର୍ପ । ୧୧ । ଶତ୍ରୁଘନ—ଅସ୍ତ୍ର ।

୧୩ । ଘୁଷ ଉଷ ପଡ଼ିଲେ—ପେଲି ପଶିଲେ, ଦୁଇ ଧର୍ଷଣ ଅର୍ଥରେ । ଭଗଲାଦର—
ଲମ୍ବୋଦର, ଡୁଣ୍ଡି । ଖକ୍କି ଆଣିଲେ—ଝିଙ୍କି ଆଣିଲେ ।

୧୪ । କେଦଣ୍ଡ—ଧନୁ । କୃତାନ୍ତ—ଯମ । ୧୫ । ଉଦମ୍ବର—ମଦ୍ୟବିଶେଷ ।
କାର୍ମୁକ—ଧନୁ । ଶମନ—ଯମ । ଘାଣ୍ଟେ—ପ୍ରତାପରେ ବନ୍ଧୁଗଣକ ।

୧୬ । ଷଡ଼ରସ—ମଧୁର, ଲବଣ, କଷା, ତିକ୍ତ, ଅମ୍ଳ, କଟୁ ।

୧୭ । ପଲଙ୍କରେ ଦୁଇ ଭାଇ ସମକୃଷ୍ଣ ଶୋଇଲେ । ବଳ ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା କରୁ ଅଛନ୍ତି—'କ୍ଷୀର ସମୁଦ୍ରରେ ନୂଆ ମେଘକୁ ରଖିଲେ ଯୋଉପରି ଦେଖାଯିବ, ସେହିପରି ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେହ ଦେଖା ଦେଲା । ଶ୍ରୀମୁଖ୍ୟେ—ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ସେ ଉମାସ୍ୱା—ସୁବିନ୍ଦୁ ସ୍ୱାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶଙ୍ଖ; ତୂର୍ଯ୍ୟ-ଶଙ୍ଖନାଦ-ଦୁନ୍ଦୁଭି ଶଙ୍ଖ । ଶଙ୍ଖିଦାମି—ଶଙ୍ଖବିଶେଷ । ୨ । ଅମ୍ବୁଜ—ପଦ୍ମ । ୩ । ବୃଷଭ-ନନ୍ଦନ—ଷଣ୍ଢ । ବାଦ୍ୟୟନ୍ତ୍ର—ବାଦ୍ୟବାଦକ, ଢୋଲ ।

୫ । କାଚକେ—ନଚରବେ, ଗଳାରେ । ୬ । ତଣ୍ଟି—ଗ୍ରୀବାଧର୍ମ, ଲୁଗା ।

୭ । ନାସ୍ତୁଷଙ୍କ—ଅଗଣ୍ୟ । ଅକାଳେକ—କାତ୍ୟାୟନୀ, ନକ୍ଷତ୍ର ।

୮ । ଟେକି—ଗୁଣି । ଭୂପଣ—ଅଣ୍ଡା । ୧୧ । ରାଗଣ୍ଡିଆ—ଶିଙ୍ଗାଭାଙ୍ଗର ଫୁଲ; ସେ ଫୁଲ ସକାଳରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉଦୟକାଳରେ ଫୁଟିଥାଏ; ସେହି ଫୁଲକୁ 'ଦ୍ୱାଦଶ' ମଣ୍ଡଳ ୧୨ଟି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଲେଖାଁ । କୃଷ୍ଣ ରାମ ରାଗଣ୍ଡିଆ ପରି, ତାଙ୍କ ଦେହର ଅତି ସୁନ୍ଦର, ଯେଉଁ ୧୨ଟା ସୂର୍ଯ୍ୟ ତୁଲ୍ୟ । ଉତ୍ସକ୍ତ—ଘାଣ୍ଟି ଶତାଦା । କୁଳଣୀ—ବାକ୍ୟ ।

୧୩ । ଉତ୍ତାଳ—ବିକଳ୍ପ, ବଳବ । ୧୪ । ମଗବାନ—ଇନ୍ଦ୍ର । କୃତ୍ତିବାସ—ମହାଦେବ । କୃଶାନୁ—ଅଗ୍ନି । ଜଗନ୍ନାଥ—ସ୍ୱାମୀ, ସାଧୁ ।

ଊନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ପରିଷ୍କୃତ—ଦୋହଳ । ଶମ୍ଭୁଆଳେ—ମହାଦେବଙ୍କ ମଣ୍ଡପରେ । ଦମ୍ଭ— ଶଙ୍ଖ । ୨ । ଶତମଳ—ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ନିର୍ମଳ ।

୩ । ବାଟପା—ଭାର । ସନ୍ଧ୍ୟା—ମେଘ । ଅବସ୍ନିଲେ—ଜନ୍ମାଇଲେ ।

୪ । ପଦ୍ମ—ପଦ୍ମ । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ—ଫୁଟିଲା । କୁମୁଦ—କଇଁ । ମୁଦ୍ରିତ—ବୁଜି ହୋଇଗଲା । ବାନ୍ଧୁ—ପ୍ରିୟ; ବନ୍ଧୁ ।

୫ । ଦନ୍ତୀଦନ୍ତ—ହାତୀଦାନ୍ତ ; ଦେବଦ୍ରୁମ—ବୃକ୍ଷ । ଦାଡ଼ିମ୍ବବୀଜ—ଡାଳିମ୍ବରେ ଫୁଟିଲା । ଭାସ୍ୱର—ପଦ୍ମ । ୬ । ଦାଉ ଦାଉ—ଝଲ ଝଲ । ଛବି ଅଧର— ମହାଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଗୁଳୁଚି । ଚୁମ୍ବିତ—ଚୁମ୍ବି ଥିବା (ବ୍ରଣ୍ଟିକ ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ)

୭ । ବାସ ସଲିଳ—ସୁଗନ୍ଧ ଜଳ, ପଣାର ଜଳ ସ୍ନାନ । କଳଧଉତ— ସୁନା । ଝାରୁକା—ଝରୀ । ୮ । ଦନ୍ତଧାବନ—ଦାନ୍ତଘଷା । ଶୀତ ଅମ୍ବୁ— ଥଣ୍ଡା ଜଳ । ଅବଗାହ—ସ୍ନାନ । ଲିପ୍ତ—ଲେପିତ, ରଞ୍ଜିତ । ବିଗ୍ରହ— ଦେହ ।

୧୦ । ଶିଖିଚନ୍ଦ୍ରିକା—ମୟୂରଚନ୍ଦ୍ରିକା । ଶକ୍ରଗ୍ରାସ—ଇନ୍ଦ୍ର । ଗୁଞ୍ଜ ଗୁଚ୍ଛଦାମ— (ଗୁଞ୍ଜ-କୁଞ୍ଚ, ଗୁଚ୍ଛ—ଗ୍ରଥିତ, ଦାମ—ମାଳା) କୁଞ୍ଚର ଗ୍ରଥିତମାଳା । ଝଲିଲେ—ଝଲକାଏ, ଲଲାଟରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ । ଅନଙ୍ଗ—କାମଦେବ (ନିଜର ଅଙ୍ଗକୁ ଭସ୍ମ ଥିବାରୁ) । ୧୧ । ଅଳକାପନ୍ତି—କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ ସବୁ (ଚୂନଚୂନା କୁଞ୍ଚକୁଞ୍ଚା ବାଳସବୁ) । ବାଳଅଳି—ଛୁଆ ଭଅଁର । ମାର- ମାର୍ଗଣ—କାମର ଅସ୍ତ୍ର ; "ମୌର୍ବୀ ରୋଲମ୍ବମାଳା ଧନୁରଥ ବିଶିଖାଃ ପୌଷ୍ପାଃ ପଞ୍ଚକେତୋଃ" (କନ୍ଦର୍ପର ଧନୁରେ ଗୁଣ ହୋଇଛି ଭଅଁର- ମାନେ, ଶର ସବୁ ହେଲେ—ଅରବିନ୍ଦ, ଅଶୋକ, ନୀଳୋତ୍ପଳ, ଚୂତ, ନବମଲ୍ଲିକା । କମ୍ପନ ହେଲା ଶର; ଅଙ୍ଗନ ହେଲା ଗୁଣ ଧନୁ । ଶୈଳ—ଶୋଭା, ଲକ୍ଷଣ । ୧୨ । ମକରଧ୍ୱଜ—କନ୍ଦର୍ପ । ଦରହାସ —ହସର ଅଂଶ । ପାଣି—ଅଙ୍କୁଶ । ମକର କୁଣ୍ଡଳ—ମକର ଆକାରର କୁଣ୍ଡଳ । ଝଳକେ—ଝଟକୁଛି, ଶୋଭା ପାଉଛି । ଗୁଳ୍ମ, ଗୁଞ୍ଜ— କୁଞ୍ଚ ନଳକ (ଅନ୍ତରାଳରେ ଦିଶୁଥିବ) । ୧୩ । ଗଜମୋତି—ହାତୀ ମୁଣ୍ଡରୁ ବାହାରିବା ପରି ମୁକ୍ତା; "ନ ମୌକ୍ତିକଂ ଗଜେ ଗଜେ" । କେୟୁର—ବାହୁ । ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡତାର—(ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ସୂର୍ଯ୍ୟ; ତାର-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତି) ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି । ୧୪ । ଓଢ଼ଣୀ—କମରବନ୍ଧ, ମେଖଳା । ୧୫ । ନାଗବନ୍ଧ ଉଷ୍ଣୀଷ—ଏକ ପ୍ରକାର ପଗଡ଼ି (ଯଥା—ନାଗବନ୍ଧୀ ଶାଢ଼ୀ) । ଭୁକ୍ତି—ଯାଇଁ ହୋଇ । ୧୬ । ଅଧସ୍ତୁଷ୍ଟ—ଅଣ୍ଟା । ୧୮ । ପଦ୍ମଜନ—

ଲୁଚ୍ୟେ । ଗର୍ବ—ଭାବେ । ଜ୍ୱଳନାଙ୍ଗବର—କିଂଶୁ । ୧୯ । ପ୍ରକଶ୍ବ—
ଭାକର । ସକ୍ତ—ରଜା । ୨୮ । ଭକ୍ତା—(ଦକ୍ତା) ସ୍ତ୍ରୀ । ୩୦ ।
ନବାସ୍ୱବ—ନାଶ କରିବ ।

ତ୍ରିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମୋହନ ସ୍ୱରୂପ—କୃଷ୍ଣ । ଶମ୍ବର···ସାଚେ—ମଦନର ସ୍ତ୍ରୀ ରତିଙ୍କୁ ଶମ୍ବର ନାମକ ଅସୁର ହରଣ କରି ନେଇଥିବାଙ୍କୁ ମଦନ ତାହା ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ୩ । ନନ୍ଦବତ୍ସ ଖେଳେ ବଳି ଯ ଶିରେ ପାଠ, ଶାସ୍ତ୍ର, ବାଣ୍ଡିଶବସ୍ତୁ ବଳିଗଲ୍ପ ପଥ—ମଥୁରାନାଥଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ଦେଖିବାରେ ଆନନ୍ଦ ଏବେ ଦଳପତ୍ରକୁ ଦେଖ ସ୍ୱାମୀ ସୁଖଙ୍କ କାରଣ କ ଥାଇ ଖାଦ୍ୟାଉଚ୍ଛ ଗଲେ ଓ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଲେ । ୪ । ମଣିକାଞ୍ଚ—ମଣିଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସାଙ୍ଗ୍ରି (ଯାତ୍ରୀମାନ ଶବର ଅଧିକୃତ) । ୫ । ମଣ୍ଡଳ—ହଂସ । ମରାଳୀ—ହଂସୀ (ହଂସୁଣୀ) । କରଣୀ—ମାଛି ସ୍ତ୍ରୀ; ହାତୁଣୀ । କଚେନ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଅରବିନ୍ଦ —ପଦ୍ମ । ୭ । ମଦନ ସାରଥୀ—କାମର ବନ୍ଧୁ । (ସଖିରୂ ହୁଏବେ କହନ୍ତି) । ୮ । ଲୁବ୍ଧ—ମନ୍ତ୍ରାଦେବ ।

୧୧ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି—ପଥର ବିଶେଷ, ଜାକୁ ଧରି ଶାଖା ମଂଶିତ ତାହା ମିଳିବ । ବାସ୍ତି କଳାବସ୍ତୁ—ବାସ୍ତ୍ରବସ୍ତୁ ବା କଳାବସ୍ତୁ କହୁଥିଲେ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା; କାରଣ ବାସ୍ତୁ ଓ କଳାର ଏକ ଅର୍ଥ । ୧୩ । ସ୍ମରବସ୍ତୁ—କାମ ।

୧୪-୧୫ । ଖଗୁଣନି—ପକ୍ଷୀ । କାମଧନୁର ଗୁଣ ହେଉଛି ଭଅଁରମାଳା । ଏଠାରେ ବୋଧହୁଏ ମୁଣ୍ଡର ଘଞ୍ଚ ବାଳକୁ ଭଅଁର ସଙ୍ଗେ ସମାନ କଣ୍ଡ କରି କହୁ ଅଛନ୍ତି । ମୁଖ ହେଲା ପଦ୍ମ; ଆଖି ଦୁଇ ଭଅଁର । ଚଞ୍ଚଳ—ସୁନ୍ଦର । ଖାଦ୍ୟକ—ତଳ । ନାସାନଳିନୀକ—ନାସାଙ୍କ ଦମ୍ଭ ବା ଅଲଙ୍କାର ସେ ହେଲା ହୃଦୟ । କଟାକ୍ଷ—ଧନୁର୍ଗୁଣ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଚାପକୁ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଲଗାଇବା ମୁଦ୍ରା; ଯଥା—

> ସେ ବାମ ନାସାରେ ବସ୍ତ୍ରକେ ନଥ
>
> ଭୁଣୀର ତପରେ ସ୍ୱକର କଟାକ୍ଷ ଥୋଇଛନ୍ତି କି ମନମଥ ।

ପିଚ୍ଛକ—ଚମ୍ପର ଫଳକଷାକ; ତେଣୁ ଫଳକ ମାରିବା ହେଲା କାଣ୍ଡ । କଟକାଲି-ବଦନ—ଉପରବାଜୁ ଖୋଲ । ଛନ୍ଦ—ଚିରବାସ୍ତ ଖୋଲକୁ ଅନ୍ତର କ ଦୂର କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ତଳ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ବା ଧନୁର୍ଭୃତ ଶଣ୍ଡା —ବା ଲକ୍ଷ କରିବାକୁ । ୧୬ । ଆବରଣ—ଦର୍ପଣର ସ୍ୱଚ୍ଛ । କରା—ମନ୍ଦ ର ଗତି ଲୁଚ । କଣ୍ଠ ହେଲା ଶଙ୍ଖ, ବେଣୀ ହେଲା ଅସ୍ତ୍ର [ଖଡ୍ଗ], ଶର ହେଲା

ଭୂଷଣ । କଟିମେଖଳା—ଅମରଟୀ [ବା ବେଣୀ ଓ ଭୂଷଣ ସର୍ପ ସଦୃଶ ରୂପେ] ପଡ଼ିଛି—ପଡ଼ିଛି । ଖାଲି—ଖାଲି; ଶୂନ୍ୟବେଶେ । ଉମ୍ନ—ଶୂନ୍ୟ । ସେ ବେଶରୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଶୂନ୍ୟଚାକ୍ଷୁ ଖେଳ । ୧୭ । ଜଳଜାକ୍ଷି—ପଦ୍ମାକ୍ଷି । ଲୁମ୍ଫାର ଦନ୍ତ—ଲୁମ୍ଫାଲୁଅ ପୋକ ଅନେକ ଗାଈ ଅଣ୍ଡି ମାଛପକାଏ ଓ ଅତେ ନାଳୁପ ଦେଇ ଖଣ୍ଡିଦଏ । ସେହୁପରି ନନ୍ଦସୁତ (କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର) । ୧୮ । ବନିତା—ସ୍ତ୍ରୀ । କଳଙ୍କିତା—କଳଙ୍କିତାଯୁକ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀ; (ଏପରି ପ୍ରୟୋଗ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁଳ କଳଙ୍କୀ । ସମ୍ପାଦକମାନେ ଏହାକୁ ସଂଶୋଧନ କରି ଲୋକର ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଚୀନ ଭାଷାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଅଛନ୍ତି । ବାରତା ଫଗୁର—ଖାଦ୍ୟବାଚକ ସ୍ତୁତି କର । ଖେଳ ସଞ୍ଚାର—ଗମନ ଶୈଳିକ ଛ । ଶବ୍ଦମଣ୍ଡ—[ଚଉଦ୍ଧନା ଶବ୍ଦରୁ ଅପଭ୍ରଂଶ] —ଅପକ୍ଷାଟ ଯୋଗ୍ୟ; ବହନ । ୧୯ । ଦୋଷୁଁ—ଲୁଣ୍ଠ । ୨୧ । କାଶୀପତି —ମହାଦେବ । ଗହଣେ—ସାଙ୍ଗରେ । ୨୨ । ଧୂରନ୍ତ—[ଧୂ + ନ୍ତ] ଲାଗି ରହିଛି । ସଙ୍ଗୀ—ଦଣ୍ଡିକିଛି ମାଙ୍କ । ଶୁଣ ସକଳେ—ଗୋପାଳ ବାଳକେ ।

୨୩ । ଧାଇଁ ନାରଜ—ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୁଏ । ୨୫ । ମନ୍ଦରଧି—ମନ୍ଥ । ମନ୍ଥନ—ନିଶ୍ଚଳ ପଦାର୍ଥ—ସ୍ଥାନ । ୨୬ । ରମଣୀଶିରୀ—ସ୍ତ୍ରୀଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବଳୀନ—ବେଳ ଲ; ବଳଯୁକ୍ତ । କୁଣ୍ଡଳ, ନୂପୁର, ଦୋହ । ଭଲିଭଲ—ଆଭୂଷଣ । ୨୮ । ଉତ୍ସାହିବାସ—ସୁମେରୁ ପର୍ବତରେ ବାସ କରେ ଯେ, ସ୍ୱର୍ଗର [ସ] ।

୨୯ । ବସୁଲି—ବଣାଳ । ମୃଗମଦ—କସ୍ତୁରୀ । ଘନସାର—କର୍ପୂର । ୩୦ । ମଧୁ—କ୍ଷୀର, ଅଣ୍ଡା । ୩୧ । ବ୍ରଜସେମ୍ପୁ—ଭଲରୂପ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ୩୨ । ମର୍ଦ୍ଦନରମ୍ଭ—ଜଳମଧ୍ୟ ନିର୍ମିତ ଭଦ୍ରା ଖଣ୍ଡ । ଶରିଶ୍ରେଣୀ—ଗଲାରୁ ଚିହ୍ନବେ ।

୩୩ । ପାଦପଦ୍ମ ପଦ୍ମ ସଂଯୋଗ ଚିହ୍ନ—ପାଦପଦ୍ମ ଏହି ଶବ୍ଦଟିର ପାଦ ପଦ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଲୁକଲା ହୋଇଅଛି । ପୁଣି ପଦ୍ମ ସହିତ ଯୋଗ କଲେ ପୁନରୁକ୍ତି ଦୋଷ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱ ଭକ୍ତଙ୍କ 'ପାଦକୁ' କେହି ପାଦ ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ, ସର୍ବଦା ପାଦପଦ୍ମ ବୋଲି କହନ୍ତି । ପାଦପଦ୍ମର ଅର୍ଥ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦ । "ପାଦପଦ୍ମ" ପୁନଃମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ଅଛି । ଏହା କୌଣସି ହୋଇଥିବେ ନାହିଁ । ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ଏ ଦେଶ ବିଶ୍ୱ ଜ୍ଞାନର ନିଦର୍ଶନ । ନନ୍ଦିବ—ମୋହିବ, ରସିବ । ୩୪ । ଗ୍ରାସେ—ସମ୍ଭାବେ । ମଦନ ଭଜିବ—ମାଘ ମାସରେ ଲୁଚ ହେବା; ମାଘସପ୍ତମୀ ଲୁଚ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସାଧିବା—ଯୋଗ ସାଧନ କରିବା । ଶ୍ୱେତ ଗଙ୍ଗା—ଶିବ ପାର୍ବତୀ । ୩୬ । ନାରଦ-

ଭବନ—ଗୃହମଧ୍ୟ । କୃଷ୍ଣାପାଳ—ମାତୃକୁ ।୩୮। ଘରଣୀ—ମାର୍ଗ । ୩୯ । ନୀଳାଚଳେନ୍ଦ୍ର—ନୀଳାଦ୍ରିନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ । ଦୁହାଇଲେ—ଶପଥ କଲେ । ୪୦ । ଗର୍ଭିଣୀ—ଚେଟି ।

ଏକବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ସନ୍ତ—ସ୍ୱାଧ୍ୱମାତୃକ । ଅଙ୍କୁଳୀ—ଚକ୍ର ଏ । ଗିରିବର—ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ।
୩ । ଭାର୍ମିକ—ଅର୍ଘ୍ୟ । ୪ । କଟେକ—ଶବ୍ଦପଶୀଳ । ୫ । ପତ୍ରାଧି—ଚେଷ୍ଟି । ନ ଥାଇ । ଅଞ୍ଜନ—ଚଉକାଠ ସୂତ୍ର କମ୍ପଣ ବା ଦ୍ୱାରକର ଚୌଖଟ ନ ଥାଏ । ୭ । କୃଟାଳ୍ପ—ଯମ । ସ୍ମରଚିତ୍ତ—ଆପଣେ । ସହ୍ୟ ଚରଣ; ନାଗଟ—ଗରୁଡ଼ [ନାଗଗୁଣଧର] "ପେଳ ନାଗ ଏ ଭାଲୁ ମାରି"—ଚୌ: ଚୂ: । ୯ । କୃଷ୍ଣ । ବୃନ୍ଦାବନେ—ସ୍ୱାଧୀନୁଭବ । ରାଧାଏ—ସୁରଭୂଷି । ୧୦ । ଭାଲୁ—ମାଲକୁଲ ମାଡି; ଉତ୍ତାରିତ୍ତ ହୋଇ । ୧୧ । ଚିପିଲୁ—ଆଘାତେ କଲୁ । କରିଲି କପାଳ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ । ପିଙ୍ଗ—ପିଙ୍ଗଳ ବର୍ଣ୍ଣ; ଅରକ୍ତ । ଶଣ୍ଡିଷି—ଚେଷ୍ଟା, ଚିହ୍ନ କରିଲ ।୧୨। ଭଗା—ଦୃଢ଼ିଗା । ମୁଖାଗନ—ସିଂହ ।

୧୩ । ଚୈଷ୍ଟାରି ଅନ୍ତରିକ—ଶୂଳ ଦିଆଗଲି, ଶୁନ୍ୟ କୁରି ହୋଇଲି । ଶାଙ୍ଗଧରୂପ—ଚୌଷଧ । ଅଷ୍ଟଚୂଣି ନବ ପବନ—ଶରୀରରେ ୧୦ ବାୟୁ ପ୍ରଧାନ; ଯଥା—ପ୍ରାଣ, ଅପାନ, ସମାନ, ଉଦାନ, ବ୍ୟାନ, ନାଗ, କୂର୍ମ, କୃକର, ଦେବଦତ୍ତ, ଧନଞ୍ଜୟ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ପାଞ୍ଚଟି ମୁଖ୍ୟ । ଏହି ଦଶ ବାୟୁରୁ ପ୍ରଥମ ପଞ୍ଚବାୟୁ ମଧ୍ୟରେ ଗଣନା କଲେ ୫୦ ହୁଏ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାଣକୁ ପ୍ରାଣ ବାଦ ଦେଲେ ୪୯ ପବନ ହୁଏ । ଅଷ୍ଟଚୂଣି ବନ୍ଧନରେ ଦେହର ପ୍ରାଣ ଥାଏ । ନବବାୟୁ—୪୯ ପବନ; ପ୍ରାଣ ଛଡ଼ା ଅପରେଷ୍ଟ ୯ ପବନ ବା ନବଦ୍ୱାରରେ ନବ ପବନ ବା ଅଷ୍ଟଚୂଣିକୁ ଆସ୍ଥା ପବନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି । "ଅଷ୍ଟଚୂଣି ସନ୍ଧି", "ଅଷ୍ଟଚୂଣି ବାନ୍ଧ", "ଅଷ୍ଟଚୂଣି କଟେ", "ଅଷ୍ଟଚୂଣି ଚେପେଡ୍" ଏ ପ୍ରୟୋଗମାନ ମଧ୍ୟ ଚଳନ୍ତି ।୧୪। ମାୟୁବଣ୍ଟାର—ମୟୂର, କୃଷ୍ଣ । କଣ୍ଠ—କଣ୍ଠେ । ଅଭୁତ ରୂପ—ବାଳଗର । ୧୭ । ଭଗବନ୍ଦ୍ର—କୃଷ୍ଣ । କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁ—ଦୁଗ୍ଧ ସମୁଦ୍ର; ସମୁଦ୍ର ନାଗମାନେ ଶୁଣିଲେ—ସେମାନେ ଏକାଠି ହେବାକୁ ଦୁଗ୍ଧ ସମୁଦ୍ର ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ । କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁ ମନ୍ଥନବେଳେ ଭାଲୁକୁ ଓଷ ବାହାରିବାରୁ ଯେପରି ଛାଡ଼ାବାର ଧ୍ୱନି ହୋଇଥିଲା, ସେହିପରି

ମଥୁରା ନାରୀମାନେ ହାହାକାର କଲେ । ଅବିବେକ—ଅବୋଧ । ବାରୁଣୀ—
ମଦ୍ୟ । ୧୯ । ସୁବର୍ଣ୍ଣ—ସୁନ୍ଦର । ୨୭ । ଅଙ୍ଗରାଗ—ଦେହଘଷା । ଶେଷୁଳ
—ଶେଷପଟ୍ଟ । ୨୨ । ଉପବନ—ବନ୍ଧୁ । ୨୮ । ଦାଶରଥି—ଦାଶରଥିଙ୍କ
ପୁତ୍ର ରାମ, ଏଠାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର (ତାଙ୍କର ଅବତାର) । ୨୯ । ରେବତୀ-
ରମଣ—ବଳରାମ । ଉରଗ—ସର୍ପ । ୩୦ । ମତ୍ତମାତଙ୍ଗ—ମତୁଆ ହାତୀ ।
ଉକ୍ତ୍ର—ସିଂହ । ଧ୍ୱଜ—ଗୃହ ଦ୍ୱାର । ୩୧ । ପୂଜିଲେ—ମାରିଲେ । ୩୨ ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା—ଯୋଗୀ । ଏହା

୩୩ । କରବାଳ—ଖଣ୍ଡା । ଦନ୍ତୀଦନ୍ତ—ହାତୀଦାନ୍ତ । ମୁକ୍ତ...ହର—ଅସୁରଙ୍କର
ମଦ ମଦନାନ୍ଧଙ୍କ ମୁଖ ବଳ ଭାଣ୍ଡାର କରୁ ଓ ଦ୍ୱାରିଙ୍କ ପାଇଲୁ । ୩୪ ।
କଟେଙ୍କୀ—ଧ୍ୱଜ । ୩୬ । ଧାନରୁ ବୃନ୍ଦୁ—ବନାରସୀ. ବନାରସୀଫୁଲ;
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶିର୍ଷେ ଏ ଫୁଲ ଥାଏ, ଏହା ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ।
"ବନାରସୀ ପୁଷ୍ପ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଶୋଭାନ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ରିରେ ବଢେ ବାଳଗୋପାଳ
ନୃତ୍ୟ ।" ଦୁଷ୍ଟସୁରବାହନ—ଗରୁଡ (ଗାର୍ଜିବ) ତାଙ୍କ ବାହନ
ମୟୂର । ଉମ୍ବବେଶ—ଛଦ୍ମ (ଉମ୍ବନାମକ ଦୈତ୍ୟର ଶତ୍ରୁ) । ୩୭ । ମଞ୍ଜୁ
—ମନୋହର । ରାଜାପାଟିର ଶେଷ ନଗର ଅଦ୍ଭୁତର; ଏହାଙ୍କୁ ପଦାବଳୀ
ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି ।

୩୯ । ୪୦ । ନୀଳାଭୋଜଶ୍ୟାମଙ୍କାନ୍ତିଙ୍କାଂ ନବଘନରୁଚିଂ ସୁନ୍ଦରଂ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍
ଗୋପାଳାନାଂ ସ୍ୱଜନୋତ୍ସବାଂ ହୃଦିକୃତାଂ ଶାସ୍ତା ସ୍ୱପିତ୍ରୋଃ ଶିଶୁଃ ।
ମୃତ୍ୟୁର୍ଭୋଜପତେର୍ବିରାଡବିଦୁଷାଂ ତତ୍ତ୍ୱଂ ପରଂ ଯୋଗିନାମ୍
ବୃଷ୍ଣୀନାଂ ପରଦେବତେତି ବିଦିତୋ ରଙ୍ଗଂ ଗତଃ ସାଗ୍ରଜଃ ॥

ଭାଗବତର ୧୦ମ ସ୍କନ୍ଧ ୪୩ ଅଧ୍ୟାୟର ଏହି ୧୭ ଶ୍ଳୋକର ଭାବରେ ଲିଖିତ ।
ଶାରଙ୍ଗଧର—କୃଷ୍ଣ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଧନୁର ନାମ ଶାରଙ୍ଗ । ୪୧ । ସଦ୍ଗୁଣ—ସଦ୍ଗୁଣ,
ଭଲ । ସବୁ ପାଳନ୍ତି—ଶେଷର ଅଷ୍ଟ । ୪୩ । ସାଧୁଜନ—ମଣ୍ଡଳୀ । ସାଧନ
କରୁ ପ୍ରାଣେ । କୋଟି...ବାଟେ—ଗୋଟି କୋଟି ହେଲେ ସାଧନାର ଫଳ
ବାହାରେ ଦେଖା ଯାଉଛି ବା ଗୋଟି ଗୋଟି ବାହାରେ ସାଧନାର ଫଳ
ଦେଖାଯାଉଛି । ସନ୍ନିଧ...ସିନା—ସନ୍ନିଧ୍ୟର ଧର୍ମ ଲଭିଲେହେଁ ପ୍ରଜା
ଥାଏ । ଧନାଢ୍ୟ...ନା—ଧନୀଙ୍କୁ ଧନ ବଢ଼େ । ୪୪ । ବେଦ—ଶାସ୍ତ୍ର ।
୪୭ । ନିରେଖି ଦୋରେଖା—ସଜା କଂସର ଶତ୍ରୁ । ୪୮ । ଦନୁଜ—ଦେବତା
(ଦୈତ୍ୟ) । ୫୦ । ସୀରପାଣି—ହଳ ହସ୍ତରେ ଧାରଣକର (ବଳରାମ) ।
ଅମ୍ବରେ—ଆକାଶରେ, ସ୍ୱର୍ଗରେ । ୫୧ । ବାଲିଶ—ମୂର୍ଖ ।

ଦ୍ୱାବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ଧନ୍ୟ—ପୃଥିବୀ । ନିଶାଚର—ରାକ୍ଷସ । ୨ । ଜଡ଼—ଦୁର୍ବଳ । ପଦ୍ମନାଭ-

ଝଣାତ୍କାର (ଘଣ୍ଟାର ଶବ୍ଦକୁ ଅନୁକରଣ)। ୩। ଦୋହୋଦୋହୋ—ମହାନନ୍ଦ। କୃଶାନୁ—ଅଗ୍ନି। ୪। ସାଧନ—ମନ୍ତ୍ରବାଣ। କୁଳବଧୂ—କୁଳସ୍ତ୍ରୀ, ସତୀ। ଚଞ୍ଚଳତା—ମଦବାତୁଳ। ମୋହିନୀମନ୍ତ୍ର—ମୋହକରା ମନ୍ତ୍ର। ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟା-ମାର୍ତ୍ତାଣ୍ଡ—ଦାହିକାଶକ୍ତି ତାପ, ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟ। ନେତ୍ରନଳକୁ ଦେଖିଲେ ସେଥିରୁ ମାହିକାଶକ୍ତି ଯାଇ ପଡ଼ୁଥାଏ, ସେଥିପାଇଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେଖି ସ୍ତମ୍ଭନ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ। ୫। ବାସୁଦେବ—ଗରୁଡ଼। ବୃଷଭ—ସର୍ପ। ଦ୍ୱୈତିନ—(ଦ୍ୱୈତ) ବାସ। ମାଧବ—କୃଷ୍ଣ। ଖରି—ଗଧ। କଳାପୀ—ପିକ। ୬। ଶ୍ୟାମଳ—ଶ୍ୟାମଳ। କଳାଙ୍ଗର—କଣ୍ଠାଭରଣ। ଶୋଣ—ବାଲିଘଣ୍ଟୀ। କରେଣ—ଘୃଣା। ଭବମୋଚନ—ଭବ। କୁମ୍ଭୀର—ପିଆ। ୭। ସମ୍ମୋହେ—ଅଚେତନ ହୋଇ, ଭୁଲିଲେ। “ଅକାଳ ନିବାରଣ ଭୁ ଭଳ୍ଦ ଦେଇ ସମ୍ମୋହେ” ଗୀ: ମ: ସ:। ୯। ଭବତାରିଣୀ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର। ୧୦। ଶ୍ରେଣି—ଶ୍ରେଣୀକୃତ, ଭକ୍ତ। ୧୦। ସୁନ୍ଦରୀ—ସୁନ୍ଦରଗୁଚ୍ଛ ବା ପୁଷ୍ପ। ଘଣ୍ଟ କର—ଓଷ୍ଠାଗ୍ର ଦାଢ଼। କର୍ପୂର—କସ୍ତୁରୀ ଭଦ୍ର। ୧୨। କାମନା—ବାସ୍ତବାସନା। ଅପୂର୍ବ ଧାମରେ—ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ। ୧୩। ତପତପ—

‹ ଗୁପ୍ତରେ ଭରଣାର। ଯେଉଁଶ୍ରୀନନ୍ଦନ—ବଳରାମ। ଦିଗେଶ୍ୱର—ବିଶ୍ରାମ କରି।

୧୫। ସମାବେଶ—ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ। ୧୬। କେଶରୀ—ସିଂହ। ଖଗବର—ଗରୁଡ଼। ଫଣୀ—ସର୍ପ। ଘୋଷିଲେ—ଉପରକୁ ଗୁଡ଼ାଇ ଆକ୍ରମଣ କଲେ। କୃପାଣ ଖଣ୍ଡା। ୧୭। ଦଇତ—ଦୈତ୍ୟ ବଂଶ। ଦଇତାରି—ଦଇତାରି କୃଷ୍ଣ। ଝଡ଼ଝଡ଼—ଶୀଘ୍ର। ନବାଂଶ—ବସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ କିବୃଷ୍ଟିପ ଶାନ୍ତମୟ।

୧୮। ଧବଳୀ—ବାଳିମେଣ୍ଟା, ବାଳିବେଣୀ। ବହ୍ନିଶୀ—ଅଗ୍ନି। ୧୯। ବୈଶ୍ୱାନର—ଅଗ୍ନି। ୨୦। ବେଦପତର—ବୃକ୍ଷ। ରତ୍ନମଣ୍ଡଳ—ପୃଥିବୀ। ଗଦାଧର—କୌମୁଦକୀ ନାମକ ଗଦାକୁ ଧରିଥିବା, କୃଷ୍ଣ। ଶଶାଙ୍କ—ଚନ୍ଦ୍ର।

୨୧। କୃତ୍ତିବାସ—ମହାଦେବ। ତାଣ୍ଡବ—ପ୍ରଳୟ ନୃତ୍ୟ। କୁଳଶ ଧାରଣ—ବଜ୍ରଧାରୀ, ଇନ୍ଦ୍ର। ସପ୍ତସାଗର—ସର୍ବପ୍ରଦକ୍ଷିଣ, ପୂର୍ଣ୍ଣଦାତା।

—○—

ଷଟତ୍ରିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧। ଭୀଷ୍ମ, ଧର୍ମ, ଶକୁନିକ, ମହାସେନ—ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସେନାର ନାଥ କାଂସଲୀଳା, ଅନ୍ୟମାନେ ତୃପ୍ତ। ୨। ଖାଲିକବେଣୁ—ସମୁଦ୍ରକୁ ନିର୍ଗଳରେ ଦର୍ଶନ କରୁଥିବାରୁ ଏହା ନାଭିରତ୍ନ ନାମ। ବୃଷ—ବୃଷାସୁର। ଶମନଭ୍ରାତ—ଯମପୁର। ୩। ବାଞ୍ଛନାନ୍ତ—ବାର୍ତ୍ତିକ କରନ୍ତି।

୭। ସମାଜ—ସଙ୍ଗାତ, ମିତ୍ର। ଶଙ୍ଖବୃନ୍ଦ—ଶଙ୍ଖ। ୯। ମୃଣାଳ—ପଦ୍ମନାଳ।

ବାହ୍ୟକୋମଳତାରେ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ୧୧ । ଶମନେ—ଯମଦ୍ୱାରେ ।
୧୨ । ଛେଦିଲେ ତନ୍ତୁ—ଗଛକୁ କାଟିଦେଲେ ଯେପରି ସେ ତାର ମୂଳଦେଶରେ ଲାଗି ରହେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମୁଖ ଭଗ୍ନ । ୧୩ । ମୂଢ଼..... ଗିର—ମଧୁର କଥା କହ ଭଦ୍ର ରହିଲ । ୧୪ । ରଣରଙ୍ଗ—ଯୁଦ୍ଧପ୍ରିୟ, ବୀର । ୧୫ । ଦଣ୍ଡପାଣି—ଯମ । ଅରିକୁଳ-ଦାଇବଦ—ଶତ୍ରୁକୁଳର ଯମ ।
୧୭ । ଜଗତବାପ—ବିଧାତା, ପିତାମହ । ୧୯ । ଶଙ୍ଖ—ଦୁଃଖ । ୨୦ । ସମାନ—ତୁଲ୍ୟ ବା ସାମାନ୍ୟ ଯାଗ । ୨୧ । କଲ—ଗାଢ଼ । ମଣ୍ଡୂକ—ବେଙ୍ଗୁଲି ବା ବେଙ୍ଗ । ୨୨ । ଭୁଜଗ—ସାପ । ଡୁବାଇଲୁ—ବୁଡ଼ାଇଲୁ ।
୨୭ । ବାସ୍ତବସ୍ତୁ—ସାଧି ; ୨୯ । ଭୁଞ୍ଜି ନୋହିବୁ—ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସରିବ ନାହିଁ । ବିଧାସକାଳ—ଅସ୍ଥିରନ । ବାଲ୍ମିକୀଶ୍ରେଣୀ—ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନେ । 'ଘ'ରେ ସର୍ବଭକ୍ଷଣୀ । "୫,୦"ରେ ସ୍ଥଗନ ଗଣା । 'କ'ରେ "ବାଲ୍ମିକିଗଣୀ" ପାଠମାନ ଅଛି । ଏ ଦେବର ଅର୍ଥ (ବାସୁକି ସ୍ୱଶୀ ଶବ୍ଦକୁ ଦେଖାଇବାରେ) ବାଲ୍ମିକୀଶ୍ରେଣୀ—ଆଗଳବଦ୍ଧ ତାଳାପ ଭଣ୍ଡି । ୨୩ । ମୁଦୁମ୍ଳଜ—ଦାସୀ । ୨୪ । ସର୍ବୋଲିଙ୍ଗ—ଦୁଶଲକ୍ଷଣ ପଦ୍ଦିର ଗଠାଇଲ । ୨୫ । ବାସରେ—ଗୃହରେ ।
୨୭ । ବାଉଦେବ—ବିଶେଷ ଦେଖ କହନ୍ତି । ଉନ୍ନୟଣ (ସମ୍ଭୃତ ସମଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ) —ମାତୃପିତୃହୀନ ବାଳକ—ଏଠାରେ ମାତୃହୀନ ହେଲ । ୨୯ । ଭିକ୍ଷୁ—ଭିକ୍ଷା । ଉଗ୍ରସେନ ଧ୍ୱଜାସୁର—ପିତୃଶତ୍ରୁ । ୩୨ । ନାଶିଲେ—ନାଶ କଲେ ।

—○—

ଚତୁର୍ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୨ । ମନ୍ମଥ—ମଦନ । ୩ । ଦେବଶିଶୁ—ସୁମେରୁ ଦେଶ । ଦିନେଶ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।
୮ । ଦୋଷ—ପଶ୍ଚ ଭାର, ବାଜି ବସ୍ତ୍ରୀ । ୧୬ । ଚରଣାୟୁଧ—କୁକୁଡ଼ା । ପରଭୃତ —କୋଇଲି । ୧୯ । ସକାଳେ ଚକ୍ରୁଆ ଚକୋଲିର ମିଳନ ହୁଏ ଓ ରାତିରେ ବିଛେଦ ହୋଇଥାଏ । ଦ୍ରୋଣ—କାକ । ଜଳଦ—ମେଘ । ନର୍ତ୍ତକ—ବେଙ୍ଗ । "ଲୁଣ" ଶବ୍ଦ ପୋଥିରେ । ଲୁଣ ସ୍ଥାନରେ ଲୁଣ ସଭାରେ ଜଳସରେ । ୨୦ । କୁମୁଦିନୀ—କଇଁଫୁଲ । ଲଜ୍ଜାଭର—ସକାଳେ ଫୁଲ ହୋଇପିବାକୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହେବାକୁ ଭଣ "ଲଜ୍ଜାଭର" ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।
୨୧ । ଚକ୍ରପାଣି—କୃଷ୍ଣ । ଆଚମନ କଲେ—ମୁଖ ଧୋଇଲେ । ("ଅବେକ୍ଷନ" ସବୁପୋଥିରେ) । କଲେ...ଦାନ୍ତଅଣି—ଦାନ୍ତ ଘଷିଲେ । ସାତ୍ୟକି-ଯାଦବ-ବୀର—କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସାରଥି । ୨୫ । ସୁଦାମ, ଶ୍ରୀଦାମ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଖାବୃନ୍ଦ ।
୨୭ । ରଥବରେ—ରଥଶ୍ରେଷ୍ଠରେ । ୨୮ । ଉଦ୍ଧବ—କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିଜଭୃତ୍ୟ । ରଥର ନାମ ଜୈତ୍ରରଥ । ୩୦ । ଶଙ୍କର—ମହାଦେବ । ପଦ୍ମଯୋନି—ବ୍ରହ୍ମା ।

୩୯। ଅତେ ଯୋଗସନାତନମାନେ ସେମିତନ୍ତୁ ଅଦ୍ଭୁତର ଦେଖା ହେଲ। "ବିଶ୍ୱ ରୂପକ" ଅଧ୍ୟାୟ ।

—o—

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

୧। ଉଦନ୍ତ—ସମ୍ବାଦ । ୨। ହୁଅନ୍ତେ—ଶୁଣନ୍ତେ । ୪। ବିଗ୍ରହ—ଦେହ ।
୬। ହେମଇନ୍ଦ୍ରତ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଖଣ୍ଡ । ୭। କରିଛ ଗମନ—ଏଠାକୁ ଯାତ୍ରା କରିଛ, ଏଠାରେ ବିଜୟ କରିଛ । ୯। ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ—ମନ୍ଦ ସମୟ । ୧୧। ଯଷ୍ଟି—ବାଡ଼ି ।
୧୨। ବାରିଜ—ପଦ୍ମ । ହଂସ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ହଂସମାନେ—ମାନସରୁ ।
୧୩। ମଧୁସୂଦନ—ମଧୁବ୍ରତ (ମଧୁଚକ୍ର), ମଧୁଫେଣା । ସରଘା—ମହୁମାଛି । ଦ୍ୱିଜରାଜଙ୍କୁ—ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ । ୧୪। ଭୁଦନ—ନୂଆ । ୧୫। ସକଳ... କରଇ—ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ସ୍ୱରୂପ । ନିର୍ବାଣ—ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସବୁ ଖାଇ, ବସ୍ତୁରେ ଗୁଣ ଦୋଷ ନାହିଁ । ସନ୍ତୁ ମନ୍ଦ ଓ ସନ୍ତୁ ଭକ୍ତଙ୍କଠାରେ ଯେପରି ଓଁକାର ବିଦ୍ୟମାନ, ସେହିପରି ସେ ।
୧୫। ୨। ଏକୋ ଦେବଃ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଗୂଢ଼ଃ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ସର୍ବଭୂତାନ୍ତରାତ୍ମା ।
କର୍ମାଧ୍ୟକ୍ଷଃ ସର୍ବଭୂତାଧିବାସଃ ସାକ୍ଷୀ ଚେତା କେବଳୋ ନିର୍ଗୁଣଶ୍ଚ
ଏହି ଉପନିଷଦ ଶ୍ଳୋକ ବିର ଭାବରେ ଗୀତା ବା "ଈଶ୍ୱରଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ହୃଦ୍ଦେଶେଽର୍ଜୁନ ତିଷ୍ଠତି । ଭ୍ରାମୟନ୍ ସର୍ବଭୂତାନି ଯନ୍ତ୍ରାରୂଢାଣି ମାୟୟା ।"
୨୩। ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା—ଯୋଗୀ । ସାଧନ—ଯୋଗସାଧନ । ଶୁଦ୍ଧ ବୋଧେ—ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣବିଶିଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧେ । ପୁଲକେ ନାଦନ—ରଜଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପୁଲକରେ ଅନୁଗ୍ରହବଶ । ୨୪। ନିରବଧି—ସଦା ସର୍ବଦା । ସେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଏକ ସତ୍ୟ; କାରଣ ସେ ସର୍ବଦା ମୋ ହୃଦୟରେ ନାଚୁଛି, ସେ ମୋହର ସୁଖ । ୨୫। ଏଥି 'ମମତ୍ୱ, ମମତା' ଅଜ୍ଞାନବଶକୁ କହୁଛି ।
୨୬। ଚରଣ ପୂଜନ୍ତ—ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ସେବା କରନ୍ତି । ତତ୍ତ୍ୱ ନିମନ୍ତେ—ମୁକ୍ତି ପାଇଁ । ସେ ରୂପ ନୁହେଁ, ସେ ରୂପଶୂନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେ ଶୂନ୍ୟ ଓ ସେ ଏପରି ସାକ୍ଷାତ ବି ଅନ୍ତ ନାହିଁ, ତେଣୁ କାଳ ଧରିବ ନାହିଁ ।
୨୭। ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ସେ ମୂଳ—ମୂଳ ନେଇ, ରୂପ ଓ ଅରୂପର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳ; ଏ ତତ୍ତ୍ୱର ଅଧିଷ୍ଠାତା—ବାସୁଦେବ । ଶୁକ—ବ୍ୟାସପୁତ୍ର, ଅଙ୍ଗିରା ବୃହସ୍ପତି । ସନତେ—ସନକ, ସନାତନ, ସନନ୍ଦନ, ସନତ୍କୁମାର । ଶିବସ୍ୱରୂପ—ଯୋଗୀ ସ୍ୱରୂପ ।
୨୮। ଭବ—ମହାଦେବ । କମଳ—ବ୍ରହ୍ମା । ନାରଦ—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର,

ଦେବକୀ ! ଶେଷ—ଅନନ୍ତ, ବାସୁକି, ସଙ୍କର୍ଷଣ, ବଳରାମ । ୨୯ । ମୁଁ ସେ କଥାସବୁ ଜାଣେ ନାହିଁ, ମୁଁ ଜାଣେ ସେ ମୋ ପୁଅ କୃଷ୍ଣ ।

୩୦ । ଯଶୋଦା କହୁଛନ୍ତି;—ତେଣୁ ଏଣେ ଖଣ୍ଡନ । ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କଳନା । ଯାହାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ କହୁଛ, ସେ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଗୋଚର । ସେ ତ କାହାରି ନୁହନ୍ତି । ତୁମେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ କି ଉପାୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଲ ? ୩୧ । ଯେପରି ପବନକୁ ଧରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ, ସେପରି ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଧରିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଜଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ଯେପରି ଶୋଭା ପାଏ, ସେହିପରି ସେ ଦେହରେ ପ୍ରକାଶ ପାଆନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ର ଜଳର ନୁହନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଜଳରେ ଥିଲାପରି ଜଣାଯାନ୍ତି; ସେହିପରି ସେ ଦେହର କାହାରି ନୁହନ୍ତି ।

୩୨ । ସେ ଜନର ହୃଦୟର ଧନ । ଜନରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଜଡ଼ିତ । ଯାହାକୁ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲୁଛ କହୁଛ ସେ ମୋ ପୁଅ । ଏହା ବାତ୍ସଲ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଯୋଗୀମାନେ ମୁକ୍ତି ନିମିତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜ୍ଞାନୀ ନୋହୁଁ । ଅନେକ ମୁକ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ନା ସେ କଥା ଏଠାରେ କହିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ; କାରଣ ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଏହା ନୁହେଁ । ଯେବେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କର, ତେବେ ଗୋଠ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଅ । ସ୍ୱରୂପ—ପ୍ରକୃତ କଥା ।

୩୬ । ଆମେ ସବୁ ଜ୍ଞାନ, ବୁଦ୍ଧି, ଭଜନ ଜାଣୁନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯୋଗମାର୍ଗର ଅଧିକାରୀ ନୋହୁଁ । କେବଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜାଣୁ । ତାଙ୍କର ପାଦରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଛୁଁ । ୩୭ । ମୋର ପ୍ରାଣର ଧନ କୃଷ୍ଣହିଁ ମୋର ଜ୍ଞାନ, ଭଜନ ଓ ସାଧନ ସବୁ । ୪୦ । ଉଚ୍ଛେଦ ସ୍ଥାବର—କାଠ ଗଛ ପଥର । ୪୧ । ବାତୁଳ ପ୍ରଳାପ—ପାଗଳର ବାଉଳି କଥା, ବାତୁଳିଆ କଥା । ୪୨ । ନାରକିନୟନ—ପଦ୍ମଆଖିକୁ । ଦୁକୂଳ—ଶାଢ଼ୀ । ୪୩ । ଯାର...ଦେମଦନ—ଯାହାଙ୍କର ଦେହର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ପୃଥିବୀ ଭୁଲୁଛନ୍ତି (ବନ୍ଦେ ଦେବ୍ୟଂ ଜଗତ୍ କୃଷ୍ଣଂ ଯଦୁକୁଳମଙ୍ଗଳକଥା : ଗୀତା ୧୦...୧୩; ଯଃ କାରଣାର୍ଣ୍ଣବ ଜଳେ ଭଜତି ତ ଯୋଗନିଦ୍ରାମନନ୍ତଜଗଦଣ୍ଡସରୋମକୂପଃ । ଆଧାର ଶକ୍ତିମବଲମ୍ବ୍ୟ ପରାଂ ସ୍ୱମୂର୍ତ୍ତିଂ ଗୋବିନ୍ଦମାଦିପୁରୁଷଂ ତମହଂ ଭଜାମି—ବ୍ରହ୍ମସଂହିତା । ସକଳ ମୂଳ ମିଛକୁ ସତ କରି ପାରନ୍ତି—ଯାହାର ଶକ୍ତି ଅଘଟନ ଘଟନ ପଟୀୟସୀ, ସେ କଳାକୁ ଧଳା ଧଳାକୁ କଳା ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ କରିପାରନ୍ତି, ସେ ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ । ୪୮ । ଶ୍ରୁତି—ବେଦ । ବେଦ—ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର । ୪୯ । ଆଦି—ମୂଳ କାରଣ । ଅନାଦି—ଯାହାଙ୍କର ଆଦି ନାହିଁ । ସର୍ବକାର—ଅନିର୍ବଚନୀୟ । ପରମ ପୁରୁଷ—ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ (ଲୀଳା ଅର୍ଥେ ସ୍ୱରୂପ ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି ବୋଲି ସାକାର) ଈଶ୍ୱରଃ ପରମଃ କୃଷ୍ଣଃ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହଃ । ଅନାଦିରାଦିର୍ଗୋବିନ୍ଦଃ ସର୍ବକାରଣକାରଣମ୍ । ଶାସ୍ତ୍ର ନୁହନ୍ତି—ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ନୁହନ୍ତି ।

୬୯ । ଶେଷ—ଅନନ୍ତ, ବଳଦେବ । ଶଙ୍କର—ମହାଦେବ । ପିତାମହ—ବ୍ରହ୍ମା ।
୭୩ । ନିବୃତ୍ତି—ନିବୃତ୍ତି; ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନାହିଁ । ୭୪ । ସୁବର୍ଣ୍ଣକାରପତି—ସୁବର୍ଣ୍ଣକାର-ଶିରୋମଣି । ୭୫ । ଚକ୍ରବାକ—ପକ୍ଷୀବିଶେଷ; ଭ୍ରମଣଶୀଳ ପକ୍ଷୀ ।
୭୬ । ଜଳଧର—ମେଘ । ଧାତୁକ—ସୁନା । ମିହିର—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ୭୮ । ଶାତକୁମ୍ଭ—ସୁନା । ୭୭ । ଖାଇ—ସୁବର୍ଣ୍ଣକାର । ୮୦ । କ୍ଷିତିସୁତ—ଚନ୍ଦ୍ର ।
୮୨ । ପତଙ୍ଗ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ୮୩ । ଦୂତିଦହୋତ୍ର—ଅଗ୍ନି । ୮୪ । କନକ—ସୁନା । "ମଦନ ଦେବନ" ପାଠ ଶୁଦ୍ଧ ।

ଷଡ଼୍‌ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୨ । ଅମାବସ୍ୟା—ଅମାବାସ୍ୟା, ଉଁଅଷ । ଚକୋର ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ପାନ କରେ ।
୩ । ସନ୍ଧି—ଭାଠ । ୬ । ବିରହ—ବେଦନା । କୃଷ୍ଣ ହେବେ ଜଳ ।
୭ । କାମିନୀ—ସ୍ତ୍ରୀ । ଧାତୁକବରଣା—ସୁନାଗୋରୀ । ୯ । ଅନୁକ୍ରମେ—ଅନୁସାରେ । ଦ୍ରୋଣ ଘନ - ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ମେଘବିଶେଷ; ଯେଉଁ ମେଘ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରମାଣରେ ଜଳ ବର୍ଷେ । (ମେଘ ଚାରି ପ୍ରକାର:—ଆବର୍ତ୍ତକ, ସମ୍ବର୍ତ୍ତକ, ଦ୍ରୋଣ ଓ ପୁଷ୍କର) । ଅଶନି—ବଜ୍ର । କଠୋର—ଦୃଢ଼ତରରେ । ୧୦ । ମନ-ମହାବୃକ୍ଷ—ମନରୂପ ଗଛ । ମନ ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ମଦାଳସା—ମଦବିହ୍ୱଳା ସୁନ୍ଦରୀ । ଭୋଳଭୋଳ—ଜାଣୁଜାଣୁ । ୧୧ । ଲଳନା—ନାରୀ । ସଜଳଯଶୁଣା (ସର୍ବରସର ଅନୁକୂଳ) । ୧୨ । ଦୂତୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା କଥା—ଯୋଗ୍ୟରୂପେ; ଅସେବେବ (ironical) । ମନ୍ଥ...ମଥା—ମୂର୍ଚ୍ଛାରୁ ଉଠିଲ ହୋଇଲୁ । ୧୩ । ସଞ୍ଜୀବନୀ—ଅଞ୍ଜନ; ଭୂଷାଳଙ୍କା ଅଧୀର ସୁଖ ଯେପରି ସବଦା ଚଞ୍ଚଳ ସେହିପରି ଚଞ୍ଚଳ ଅକ୍ଷି ଯାହାର ବା ଖଞ୍ଜନ ପକ୍ଷୀର ଚକ୍ଷୁପରି ଚକ୍ଷୁ ଯାହାର । ୧୪ । ମୃଗଚକ୍ଷୁ—ହରିଣନୟନା, ହରିଣୀନାଚ ।
୧୫ । ଚକୋରାକ୍ଷି—କୌଣସି ଗୋପୀର ନାମ (ଅତିସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ) ଅତିକ୍ରୁଥ—ଅନ୍ତର୍ଥ । ୧୬ । ଭୋଗ—ଭୋଗ, ଉପଭୋଗ୍ୟ । କୁପାର୍ଥିକ—ଗାଣି ଠିକବାକୁ ଅକ୍ଷମ ଲୋକଙ୍କୁ । ୧୮ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଶୀତଳ—ଜଳଧାରା ପକ୍ଷରେ ପାଣି ଥିବାରୁ ତା ଭିତର ଅଣ୍ଡା ମୂଳରୁ ଦେଖି ହୋଇ ଅଚାନ୍ତି ସବୁ ଦେଖିହୁଏ ସୁନ୍ଦର । ୧୯ । ଘୋଡ଼ବାହ—ହୀରାଗଡ଼, ଯେ ଜାହାଜରେ ବେପାର କରେ । ପୋତ—ଜାହାଜ । ୨୭ । କୋଷାମ୍ବୀ—ଦୋଷଭୁକ୍ତ । ସୁରସ୍ଥାଙ୍କଣ—ଶବ ଅଙ୍ଗ । ୨୮ । କାଞ୍ଚନ—ସୁନା । ୨୯ । ଶୋଣିତ—(ଶୋଣିତ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ) ପ୍ରାପ୍ତଯୌବନା ସ୍ତ୍ରୀ । ୩୦ । ବେଣିରେ ପତାକା—ବେଣୀ ପ୍ରକାଶ । ୩୧ ।

କୂଟ—ପର୍ବତ ଶିଖର । ୩୨ । ଗରୁଡ଼ବେଣୀ—ମେଘକୁନ୍ତଳ ଜଳ ଭଳି ଘାଞ୍ଚର । କାଶୀ—କାଶୀପତି, ମହାଦେବଙ୍କ ନାମର ଏକଦେଶ ଗ୍ରହଣ ।

୩୬ କାଳଭ୍ରା—କାଞ୍ଚି । ୩୯ । ସ୍ୱଧର—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ।

ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ—ବିଶ୍ୱାତ୍ମା—ଏକୋ ଦେବଃ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଗୂଢ଼ଃ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ସର୍ବଭୂତାନ୍ତରାତ୍ମା । କର୍ମାଧ୍ୟକ୍ଷଃ ସର୍ବଭୂତାଧିବାସଃ ସାକ୍ଷୀ ଚେତା କେବଳୋ ନିର୍ଗୁଣଶ୍ଚ । ୨ । ଧେଞ୍ଚ—ଧାନ୍ଧ । ଘଟ—ମାଟିଆ, ଶରୀର । ଯେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇହେଁ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି ମାଟିଆରେ ଅଛି ବୋଲି ସେ ସର୍ବ ଶରୀରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଆନ୍ତି । ମାଟିଆ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ପାଣି ବହିଯାଏ, ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହିପରି ଦେହନାଶରେ ତାଙ୍କର ତିରୋଧାନ ହୁଏ । ସେ ଅନ୍ୟ ଘଟ ବା ଶରୀର ଆଶ୍ରୟ କରନ୍ତି । "ବାସାଂସି ଜୀର୍ଣ୍ଣାନି ଯଥା ବିହାୟ ନବାନି ଗୃହ୍ଣାତି ନରୋଽପରାଣି । ତଥା ଶରୀରାଣି ବିହାୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣାନ୍ୟନ୍ୟାନି ସଂଯାତି ନବାନି ଦେହୀ" ଜଳରେ ତାଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାନ ଶରୀରରେ ଚୈତନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାସ । ସେ ସାକାର ଓ ନିରାକାର । ନିର୍ଗୁଣ ହୋଇ ଅରୂପ ଓ ଗୁଣ ଆଶ୍ରୟ କଲେ ରୂପବାନ୍, ସାକାର । ହୃଦେ—ହୃଦୟର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ, ଭକ୍ତିରେ ସେ ଜଣା ହୁଅନ୍ତି । ଅବ୍ୟକ୍ତେ—ହୃଦୟର ଉକ୍ତ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥଳେ । ୩ । ନିରଞ୍ଜନ—ଅବିଦ୍ୟାଦୋଷରହିତ; ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମ । ଭଳନ୍ଦର—ଷଟ୍‌ଚକ୍ରୀ । ଚକ୍ର—ଆଧାର, ସ୍ୱାଧିଷ୍ଠାନ, ମଣିପୁର, ଅନାହତ ବିଶୁଦ୍ଧାଖ୍ୟ, ଆଜ୍ଞା । ଏଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମରେ ଗୁହ୍ୟ, ଲିଙ୍ଗ, ନାଭି, ହୃଦୟ, କଣ୍ଠ, ଭ୍ରୂମଧ୍ୟ (କେତେକଙ୍କ ମତରେ ତାଳୁ) ଚକ୍ର—ଏମାନ ଷଡ଼ଦଳରୂପରେ କଳ୍ପିତ । ଏହି ଆଜ୍ଞାଖ୍ୟ ଚକ୍ରର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭାଗରେ ଶଙ୍ଖିନୀ ନାଡ଼ୀର ଶିରୋଦେଶରେ ଯେ ଶୂନ୍ୟାକାର ସ୍ଥାନ ଅଛି, ସେଠାରେ ବିସର୍ଗ ଶକ୍ତି ରହିଅଛନ୍ତି; ଏହି ଶକ୍ତିର ନିମ୍ନଦେଶରେ ସହସ୍ରଦଳପଦ୍ମ ବିରାଜିତ । ଏହି ପଦ୍ମ ଚନ୍ଦ୍ରାଭ ଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ ଓ ନିତ୍ୟ ସୁଖସ୍ୱରୂପ । ଏହି ସହସ୍ରଦଳ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦେବପୂଜ୍ୟ ପରମୋତ୍ତମ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥଳ ବିରାଜିତ । ଅବିନାଶରୂପୀ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱରୂପ ସଦାଶିବ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଶୈବମାନେ ଏହି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ଶିବଙ୍କ ସ୍ଥାନ, ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଏହା ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସ୍ଥଳ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଏହା ଶକ୍ତିର ସ୍ଥାନ,

ଏକୁଟି କରୁଥାନ୍ତି । (ଉତ୍କଳ ନିକୁଞ୍ଜ ସଙ୍ଗୃହ ତାଳପତ୍ର ପୁସ୍ତକ) ।
୩-୪ । ଅନ୍ତଃକରଣ ଧ୍ୟାନରେ ଅତିକ୍ରମ କରି ସହସ୍ରଦଳ ପଦ୍ମର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ମଣିମୟ ମଣ୍ଡପରେ ରତ୍ନସିଂହାସନରୁ ପଞ୍ଚାଶଦଳ ପଦ୍ମ [ପଞ୍ଚାଶ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ] ଯେଉଁଥିର ମଧ୍ୟରେ ଚତୁର୍ଭୁଜ ରୂପ ବିଦ୍ୟମାନ । ଦଳ ମାନଙ୍କରେ ଅବସ୍ଥିତ ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କର ମୂଳଭୂତ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପୀ ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କର ଦଳମଧ୍ୟ ପଦ୍ମର କେଶରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଯେ ପୁରି ସେ ଯୋଗଗମ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ । ସେ ସର୍ବଭୂତସ୍ଥ—ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବର ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଥୂଳ ପୃଥକ୍ ରୂପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେହର ସେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ପୁରୁଷ, ସେ କ୍ଷୀରୋଦଶାୟୀ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । "କେଚିତ୍ ସ୍ୱଦେହାନ୍ତର୍ହୃଦୟାବକାଶେ ପ୍ରାଦେଶମାତ୍ରଂ ପୁରୁଷଂ ବସନ୍ତମ୍ ଚତୁର୍ଭୁଜଂ କଞ୍ଜରଥାଙ୍ଗଶଙ୍ଖଗଦାଧରଂ ଧାରଣୟା ସ୍ମରନ୍ତି । ଭାଗବତ ୨ୟ ସ୍କନ୍ଧ ।" ଚକ୍ଷୁ...ବୁଝିବ—ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବ । ସଧୁ—ମନ ଭଙ୍ଗ । ଲାଗିଲୁ—ସଂସାରକୁ । ୭ । ଗଙ୍ଗାଧର—ଗୋପୀଙ୍କ ଭକ୍ତି ଗଙ୍ଗାରୂପ ଧର ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଳ । ଅନ୍ୟଜଳ—ନଦୀ ବା ଗଙ୍ଗାଧର—ଶିବ; ସେ ଗଙ୍ଗାକୁ ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ନଦୀକୁ ଧାରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗଙ୍ଗାରୂପିଣୀ ଭକ୍ତି ଅନ୍ୟ ନଦୀରୂପ ଜ୍ଞାନଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । "ଭଗତି ଚନ୍ଦ୍ରାକର" ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅଛି । ଏହା ତୋଳିଶତି ପୋଥିରେ ନାହିଁ । ଉଦ୍ଧି—ସମୁଦ୍ର । ଜଳ—ସାମାନ୍ୟ ନଦୀ । ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥ ସମୀଚୀନ । ୬'୭ । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ରସହୀନ, ଉଦ୍ଧାର କେବଳବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ଯାହା ଖାଇଲେ କଣ୍ଠ ଯେପରି ବାହାରକୁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପର ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ ଓ ଭିତରେ କ୍ଷୟ ନ ଥାଏ, ସେହିପରି ଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱରେ ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତିକୁ ଅବହେଳା କଲେ ତାହା ଜଳବାରୁ ଭଲ ଲାଗେ, ଅନ୍ତ ହୃଦୟରେ ଅନୁରାଗ ଜନ୍ମାଏ ନାହିଁ; କାରଣ ତାହା ରସହୀନ । ତଥା ସାରସ୍ଥିତ—କେବଳ ସନ୍ଦେହ ପଦେ ପଦେ ଆସି ପଡ଼ିଥାଏ । ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱାସର ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ମାତ୍ର ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗେ, ତରଳା ଜଳ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନୀୟ । କରକା—କୁଆପଥର କ୍ଷଣକେ ମିଳାଇଯାଏ; ସେହିପରି ଜ୍ଞାନର ଯେ ବିଷୟ ତାହାର (ବ୍ରହ୍ମର) ସତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି ହେବାକୁ ମିଳେ । ୮ । ମୁକ୍ତି ଚାରି—ସାରୂପ୍ୟ, ସାଲୋକ୍ୟ, ସାମୀପ୍ୟ ଓ ସାଯୁଜ୍ୟ ଚାରିପ୍ରକାର ମୁକ୍ତି । ୯ । ଜାଲ—ଜାଲି, ଗୃହମେଳା ୧୦ । ବ୍ରହ୍ମ—ଅଦ୍ୱୟରୂପ । ପ୍ରକୃତି—ଜଡ଼ ପ୍ରକୃତି । କୁଞ୍ଜ—ଘର । ଭଣ୍ଡ—କୁଞ୍ଜ ରସର ଭଣ୍ଡାର । ଡିଙ୍କର—କିଙ୍କର । ୧୧ । ଅହଙ୍କାର ତ୍ୟାଗ କଲେ କୃଷ୍ଣପ୍ରେମ ମିଳଇ । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଥିଲେ ଲୋକର ମନରେ ଅହଙ୍କାର ଉଠେ, ତେଣୁ ସେହି ସଂସାରରେ ବୃଥା ତାର ଭ୍ରମଣ ପଡ଼େ ।

ମଧୁର ରସ—ଶୃଙ୍ଗାର । ସଙ୍ଗେ—ସଙ୍ଗତେ । ୧୩ । ଆସ୍ୱା ବସ୍ତୁ—
ଆସ୍ୱାଦ୍ୟ ବସ୍ତୁ; ଆସ୍ୱାଦ କରିବାର କଥା । ସୁଧୀ—ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ୧୪ ।
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ—ସତ୍, ଚିତ୍ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ଭଗବାନ୍ ।

ଈଶ୍ୱରଃ ପରମଃ କୃଷ୍ଣଃ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହଃ ।
ଅନାଦିରାଦିର୍ଗୋବିନ୍ଦଃ ସର୍ବକାରଣକାରଣମ୍ ॥ ବ୍ରହ୍ମସଂହିତା ।

ଈଶ୍ୱର ସତ୍ୟମୟ, ଜ୍ଞାନମୟ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ । ତାଙ୍କରି ଅଙ୍ଗରୁ ବ୍ରହ୍ମର ଜନ୍ମ । ବ୍ରହ୍ମ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରୀରର କିରଣ । ଏହା ବ୍ରହ୍ମସଂହିତାରେ କଥିତ ହୋଇଅଛି ।

ଯସ୍ୟ ପ୍ରଭା ପ୍ରଭବତୋ ଜଗଦଣ୍ଡକୋଟି
କୋଟିଷ୍ୱଶେଷବସୁଧାଦି ବିଭୂତିଭିନ୍ନମ୍ ।
ତଦ୍ବ୍ରହ୍ମ ନିଷ୍କଳମନନ୍ତମଶେଷଭୂତଂ
ଗୋବିନ୍ଦମାଦିପୁରୁଷଂ ତମହଂ ଭଜାମି ॥

ପୁନଶ୍ଚ ଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତରେ—

"ଯଦଦ୍ୱୈତଂ ବ୍ରହ୍ମୋପନିଷଦି ତଦପ୍ୟସ୍ୟ ତନୁଭା
ଯ ଆତ୍ମାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପୁରୁଷ ଇତି ସୋଽସ୍ୟାଂଶବିଭବଃ
ଷଡୈଶ୍ୱର୍ୟୈଃ ପୂର୍ଣ୍ଣୋ ଯ ଇହ ଭଗବାନ୍ ସ ସ୍ୱୟମୟଂ
ନ ଚୈତନ୍ୟାତ୍ କୃଷ୍ଣାଜ୍ଜଗତି ପରତତ୍ତ୍ୱଂ ପରମିହ ॥

୧୬ । ସ୍ୱରୂପ—ଯଥାର୍ଥ । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ୟୋତି—ବ୍ରହ୍ମ ରଶ୍ମିରେ । ୧୭ । ପରମପକ୍ଷୀ—
ଜୀବ ଓ ପରମ ଦୁଇଗୋଟି ପକ୍ଷୀ ରୂପରେ ବସିଛି । ଜୀବବ୍ରହ୍ମ ଓ
ପରମ ବ୍ରହ୍ମ—ପ୍ରଥମଟି ଭୋକ୍ତା ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଉଦାସୀନ ।

ଦ୍ୱା ସୁପର୍ଣ୍ଣା ସଯୁଜା ସଖାୟା ସମାନଂ ବୃକ୍ଷଂ ପରିଷସ୍ୱଜାତେ ।
ତୟୋରନ୍ୟଃ ପିପ୍ପଳଂ ସ୍ୱାଦ୍ୱତ୍ତ୍ୟନଶ୍ନନ୍ନନ୍ୟୋ ଅଭିଚାକଶୀତି ।୧।
ସମାନେ ବୃକ୍ଷେ ପୁରୁଷୋ ନିମଗ୍ନୋଽନୀଶୟା ଶୋଚତି ମୁହ୍ୟମାନଃ ।
ଜୁଷ୍ଟଂ ଯଦା ପଶ୍ୟତ୍ୟନ୍ୟମୀଶମସ୍ୟ ମହିମାନମିତି ବୀତଶୋକଃ ।୨।

(ମୁଣ୍ଡକୋପନିଷଦ୍ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ)

୧୮ । ଆମ୍ଭ ବ୍ରହ୍ମ—ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା କୃଷ୍ଣ । ୧୯ । ନିର୍ବେଦ—
ବୁଦ୍ଧି କ୍ଷୁଣ୍ଣ । ଦ ଦେ—ଦ ଦେଉ । ଚିତ୍ତେ—ନିଶ୍ଚୟ ଭାବ । ଦେଶ—
ଅନିତ୍ୟ, ବାତୁଳ । ୨୦ । ଭକ୍ତ ଦେବତା—ରାଜେନ୍ଦ୍ର । ୨୧ । ଦ୍ୱୟ—
ପାଇବ । ୨୪ । ପ୍ରାଣପତି—ପ୍ରାଣସଖୀ । ୨୫ । ସୁର—ସ୍ୱର । ୨୮ ।
ଯାଚ—ଯାଚନା । ସମ୍ପଦ—ଧନ । ୩୦ । ଭୂତିବାସ—ମହାଦେବ ।
ଉପଦ୍ୟାର—ଶତ୍ରୁ । ଭୂଜଙ୍ଗଧର—ବଜ୍ରଧର, ଇନ୍ଦ୍ର । ବିନାୟକ—ଗଣେଶ ।
ଶଚୀ—ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ । (ଉପଦେଶ ୩୨ ପୃଷ୍ଠ ୨୨-୨୫ ପଦ ଦେଖ)
ଭୂତିବାସ—ମହାଦେବ, ଶ୍ମଶାନବାସୀ, ଭଗ୍ନାଭୂଷଣ ଯାହ ତାର ଧର୍ମରୁ

ସନ୍ଧାନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପଞ୍ଚମୁଖ, ତ୍ରିନେତ୍ର ଓ ବୃଷଭବାହନ । ସେ ମାତୃହରଣ କରୁଥିଲେ ଓ ଗୋ-ବ୍ରାହ୍ମଣ ହତ୍ୟା କରୁଥିଲେ ।

ନାରାୟଣ—ବିଷ୍ଣୁ, ଚତୁର୍ଭୁଜ ଏକମୁଖ, ପକ୍ଷୀବାହନ, କନ୍ଦର୍ପର ପିତା, ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି । ଅବତାର ହୋଇ ସେ ସଂସାରସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ସେ ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କର ସତୀତ୍ୱ ନଷ୍ଟ କରିଥିଲେ । ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

କୁବେର—କୁତ୍ସିତ ରୂପ, ତାଙ୍କର ତିନି ଗୋଡ଼, ଆଠ ଦାନ୍ତ ଓ ଏକ ଚକ୍ଷୁ । ଅନ୍ୟଚକ୍ଷୁ ସ୍ଥାନରେ ହଳଦିଆ ଦାଗ ଅଛି । ସେ କୈଳାସବାସୀ ଓ ଧନପତି ।

କୁଳିଶଧର—ବଜ୍ରଧର, ଇନ୍ଦ୍ର । ତାଙ୍କର ସହସ୍ର ଚକ୍ଷୁ, ସହସ୍ର ଯୋନି । ଗୁରୁପତ୍ନୀ ହରଣ କରିବା ଅପରାଧରେ ସହସ୍ର ଯୋନି ବା ସହସ୍ରଚକ୍ଷୁ ହେଲେ ।

ବ୍ୟାସ—ସତ୍ୟବତୀ ପୁତ୍ର ଏବଂ ନିଜର ଭାଇବୋହୂମାନଙ୍କୁ ହରଣ କରୁଥିଲେ ।

ବିନାୟକ—ଗଣେଶ । ସେ ହସ୍ତୀମୁଖ, ମୂଷିକବାହନ; ଲମ୍ବ ଉଦର ।

ଶଚୀ—ଇନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ । ଶାଶୁରେ—ସହାଇରେ ।

୩୨ । ବାଣୀଙ୍କ ମୁଖ ଉତ୍ପଳ—ବୃଦ୍ଧ ଶୋଭିଲ ଉତ୍ପଳ । ଆବେଶ ଭାବରେ—ଆବିଷ୍ଟ ବା ଉଦାସୀନ ହେଲ । ଗୋପ ଗେହେ—ଗୋପମାନଙ୍କର ଗୃହଲ ମଧ୍ୟରେ ପଶି । ୩୩ । ବାଟ୍ୟା—କେଉଁ ବାଟ । ବେଳେ—କେଉଁ ସମୟରେ ତାଳେ—ତିଳକେ । ୩୪ । ଦର—ଅଳ୍ପ, ଈଷତ୍ । ବାସନ୍ଦ—(ସ) ବାସକ ୩୫ । ତଥାପି...ହୋଇଛନ୍ତି—ସେ କୁବ୍ଜା ଅସୁନ୍ଦରୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ସଙ୍ଗ କରିବାକୁ ବା କରିବା ମାତ୍ରେ (କରିଲେହେଁ—ଏଠାରେ 'ହେଁ' ନିଶ୍ଚୟାର୍ଥକ ବା ମାତ୍ର ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ) । ଶ୍ରୀରଙ୍ଗ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ମଧୁନାଶୀ—ମଥୁରାସ୍ଥ । ଭଣ୍ଡିଲେ—ଠକିଲେ । ୩୬ । ଯନ୍ତ୍ର-ଭୂଷଣେ—ଯନ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ରାଦିରେ ବଶ କରିବା ମନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟା । ସ୍ତମ୍ଭନ—ଜଡ଼ । ମୋହନ—ମୁଗ୍ଧ କରିଦେବା ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଯନ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ର ଓ ଔଷଧବଳରେ ଅଭିଚାରକ୍ରିୟା; (ମାରଣ, ମୋହନ, ସ୍ତମ୍ଭନ, ବିଦ୍ୱେଷଣ, ଉଚ୍ଚାଟନ ଓ ବଶୀକରଣ ପ୍ରଭୃତି ବିଦ୍ୟା) । ଯଦୁନାଥ—ଯାଦବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ପରଧନେ—ଗୋପୀଙ୍କ ଧନେ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ । ୩୭ । ଲୀଳା—ଭଙ୍ଗୀ । ୩୮ । ସତ ଭଗ୍ନ—"ଗୃହକୁ ଆସିବା" କଥା ନ ଆସିବାରୁ ସତ୍ୟଭଗ୍ନ । ୩୯ । ସୁବୁଦ୍ଧିଙ୍କ ନାଗରବରକୁ—କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ । ୪୦ । ଅଙ୍ଗସୁବାସ—ଶରୀରର ସୁଗନ୍ଧ; ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିନ୍ଦିଶ କଲା । "ଚନ୍ଦ୍ର ସମ ସଦୃଶକ ତ ।" ଶୋଣା—ନାସିକା । ୪୧ । ବୃନ୍ଦା—ବୃନ୍ଦାବତୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୋପୀ । ପଦ୍ମରେ—ଏଠାରେ ପାଦ ହେବ ପଦ୍ମ । ତମ୍ପାଙ୍କିତ—ପାଦର ଅଙ୍ଗୁଳି ହୋଇ ତମ୍ପାଙ୍କି । ହୋଇଥିବ ନଖ—ଗୁଡ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳିର ନଖରେ । ୪୨ । କୃଷ୍ଣଭୃତ—ରାଜଅ

ତେଣୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଦ ସେଠା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ କରିବା ହେତୁ । ପ୍ରଥମରେ କାଳୀୟସର୍ପ ଶିର ଉପରେ ପାଦରେ ଅର୍ପିବା ଘଟଣାର ଭାବ ।

୪୩ । ଫଣୀ—ସାପ । ଶୁଷ୍କ—ଦୋଷ (ପାପ) । ୪୪ । ବିଧୁର—କୃତ୍ରିମ ଅନୁରକ୍ତି । ହରେଖ—ନାରଦ; ଆରାଧ୍ୟ । ୪୫ । ସେସବେ........ହରେ ବଂଶ—ଉପଶ୍ଳୋକ ୭୧ ଶ୍ଳୋକର ଧାରଣା ଦେଖ । କଳାନାଥଙ୍କ ଅଧର ଅମୃତ ପାନ କଲେ ହେଁ ସେ ପ୍ରବଳ । ତେବେ ନ ଛାଡ଼ିଲ ଅଧର ରସ । ଦୂଷିଲ ବଂଶୀ ପୁଣି ବେଳେ ବେଳେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଚଳାଇ । ସେ ସକଳ । କୃଷ୍ଣର ଚାଗର ନାଶ ହେବ ମନ । ଭଗବାନ । ସର୍ବାଙ୍ଗେ ସ୍ତ୍ରୀ କୃତାଃ ପଦ୍ମା ନ ଦଶ୍ୟାନ୍ତ ଚାଳକ ନାମ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଚଳନ ଯିଦଃ । କୃଷ୍ଣଃ ପଦୈର୍ବ୍ରଜ ପଙ୍କଜ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବିଶ୍ଳେଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ ବୁଦ୍ଧି ବିଧିର୍ମୁଃ । କାଳୀକୃଷ୍ଣନୀ—କାଳୀନ୍ଦ୍ରି ନାଗ ସାପ । ଅଦ୍ରୁଗାର—ବାକ୍ତ ।

୪୬ । କାମବାଣ—କନ୍ଦର୍ପରୂପ ସର୍ପ । ଛାଇଲ—ବାଣବିଦ୍ଧ, ସ ସୁଖ ହେଲା ।

୪୭ । ଦ୍ରୋଣ—ବାଦ । ସୁଢ଼ୈ—ସ୍ଥିର । ଗଣ—ବଚନ । ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ—ବୃଷ । ଅତ୍ରେଯାଣେ ହେଲୁ ଧାର । ସଲ୍ଲକଶରର ଜାତ ହେଲା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗୋପଗଣ ବଞ୍ଚିଥିଲେ; ପୂଜନୀୟ ପାଦମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହିବାକୁ ଗୋପୀମାନେ ଏପରି କହିଲେ । ୪୮ । ଧନେଶ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । କାଞ୍ଚନଲ—ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମ । ଭାସ୍ୱର—ପଦ୍ମ । ୪୯ । ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରୀତିଜଳ—ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ଜଳ । ଗୋପୀଜନ ପୂର୍ଣ୍ଣରେ—ଗୋପୀମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ବା ହୃଦୟରେ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏହିରୂପେ—ଏପରି ଭାବି । ପଶୁର—ପଦ । ୫୦ । ମିଳନ୍ତି—କାଳିଆ ହେଲୁ ମିଶ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର । ନିର୍ମୁଣ୍ଡି କୁଣ୍ଡା—ଏକପ୍ରକାର ଜୁଡ଼ା, ନିର୍ମୁଣ୍ଡି ଗଛ ବାନ୍ଧିବା ଗଛ । ମଧୁନାଶ—ମଧୁସୂଦନାଶ୍ରୀ—ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କାହିଁବେ ଭ୍ରମର ଜାଣି କରିବୁ । କଲ୍ପତରୁବାରବ—କପଟିଆ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ।

୫୧ । ଶିଳୀମୁଖ—ଭ୍ରମର । କୁସୁମପରାଗ—ଫୁଲକେଶରର ଧୂଳି । ୫୨ । ଶତକଣ—ଚନ୍ଦ୍ର । ସପତ୍ନୀ—ମଧୁସୂଦନଙ୍କର । ଖଞ୍ଜନେ—ଚାଳିଶ୍ଚାଣି; ଭେଟେଇ ସୁନ୍ଦରରେ । ୫୩ । ଅସିତ—କାଳିଆ । ଆଲୁଅ ଅଧାର ଓ ଲୁଚ ଚାଣି ଏହି କୃଷ୍ଣ ଗୋପୀଙ୍କ ପ୍ରୀତି ଅଷ୍ଟ ଅବେଦ୍ୟ; ଗାଢ଼ ପ୍ରୀତି । ୫୪ । ଅନ୍ତର—ଦୂର । ଗୋପୀ ତାଙ୍କ କଥାକୁ ସୁଖ ଥାଇ । "ଅମ୍ଭେ ତାଙ୍କ କଥାରେ କାଟେଅଛୁ ଲୁଚନ୍ତୁ" । ଗୁରୁବାରଦର୍ଶିଙ୍କ ଉକ୍ତି (ଭକ୍ତରସାମୃତସିନ୍ଧୁ ସପ୍ତମ ଲହରୀ ୮୬ ପଦ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) । ୫୫ । ଶଙ୍କଜନେଶ—ଅଧୂର୍ଥୀ, କୃଷ୍ଣ । ୫୬ । ଦୂତତ୍ୱ—କଳଙ୍କ । ଭର୍ତ୍ସ—ଶୀଘ୍ର । ଶରଦାବେଳ ଧାରୁ—କୋଇଲି ଶରତ୍କାଳରେ ନିଜର ଛାଇକୁ ଦୃଢ଼ ଲୁଚାଏ । ଏଠାରେ ଗୋପୀମାନେ କଳଙ୍କ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦୃଢ଼ କୁଞ୍ଜବନରେ ଲୁଚିଲେ ।

୫୭ । ଗଣ୍ଡୀ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଭଲମନ୍ଦ ମନେ କରି ଧାଉଁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନ ପାଇ ସ୍ପର୍ଶ ସୁଖଲାଭ ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶରୀରରେ କଳଙ୍କରୂପେ ରହିଲା । ୫୮ । କରି... ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କେ—ଲାଜ ଛାଡ଼ି କରି କହୁଥିଲେ; 'ଅବକାଶ' ପାଠରେ ହୃଦୟରେ ଯୋଗାଉଥିବା କାଜ ଦୂର ଭାଙ୍ଗିଲେ । (କର କଣ୍ଠ ପ୍ରାନ୍ତେ କହୁଥିଲେ—ଏ ପାଠ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରେ) । ୫୯ । କୁଳଟା—ଭ୍ରଷ୍ଟା ।

୬୨ । ସୁଧା ବୃକ୍ଷ—ଅମୃତ ଗଛ ।
ରାଜ୍ୟମପ୍ୟମୃତଂ ଭୂତ୍ୱା ଅବେଦମସ୍ମୁଂ ବା ବାଷ୍ପମିଶ୍ରେଷ୍ଟୁଃ (ଭଗ୍ନ-୪) ।

୬୩ । କୃପଣ ସାନ୍ତ୍ୱ—କୃପଣ ହୁଏ, "କୃପଣ ସେବକ ହୁଏତ ମହାଶୋକ କରୁ ମୁଦେ ଅଭରଣ" (ରସକଲ୍ଲୋଳ ୩୪-୧୨) । ୬୪ । କମଠବୋଧ ପତ୍ରଏ ହେଲୁ—କଇଁଛ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ପତ୍ରରେ ପୋଷ ଦୂରରୁ ସ୍ନେହରେ ଯେପରି ସେହି ଛୁଆମାନେ ଅନାଥ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିପରି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନାଥ ହେଲୁଁ । ୬୬ । ଖଞ୍ଜନଗଣ—ଭଅଁର । କରଜ— ନଖ । ନିରନ୍ତେ—ସର୍ବଦା । ପ୍ରମାଦ—ଭୁଲ । ୬୭ । ଓ୍ୱାଟକା—ଶରୀରରେ ଜନ୍ମ ହେଲା । ୬୯ । ନ ହୋଇଲି—ଯୋଗୀ ହେଲେଁ । ୭୦ । ଉଦ୍ଧ— ଶ୍ରୀଉଦ୍ଧବ । କପୋତ—ପୁତ୍ର । "ବ୍ରହ୍ମା ରୁଦ୍ର ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ମୁନି ସବୁ । ନ ଜାଣନ୍ତି ଏମାନେ ମୋର ପ୍ରୀତି" [ଉଦ୍ଧବସମ୍ବାଦ ୫ମ ଛନ୍ଦ ୨୨ ପଦ । ପୁନଶ୍ଚ ଉଦ୍ଧବସମ୍ବାଦ ୭ମ ଛନ୍ଦ ୧୩-୧୭ ପଦ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ] । ୭୧ । କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମଭରରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଶରୀରରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକଭାବ ଉଠିଲା । ଉଦ୍ବୋଧିତ ପ୍ରେମର ଲକ୍ଷଣ ଯଥା—ଏବମ୍ବ୍ରତଃ ସ୍ୱପ୍ରିୟନାମକୀର୍ତ୍ତ୍ୟା ଜାତାନୁରାଗୋ ଦ୍ରୁତଚିତ୍ତ ଉଚ୍ଚୈଃ । ହସତ୍ୟଥୋ ରୋଦିତି ରୌତି ଗାୟତ୍ୟୁନ୍ମାଦବନ୍ନୃତ୍ୟତି ଲୋକବାହ୍ୟଃ; ଭାଗବତ ୧୧ଶ ସ୍କନ୍ଧ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରୀତି ଭକ୍ତିରସରେ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧବ ଆପ୍ଳୁତ ହେଲେ । ୭୨ । ଘାଟ (ଘାଟ)—ଶୂନ୍ୟ ବା ଜଳ ମାଡିବା ସ୍ଥାନ । ଦାନଛଳ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦାନ ବା ଦେବଶୁଳ୍କଲୀଳା । ରାଧାଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦାନୀର—ଦାନଗ୍ରହଣର ଲୀଳା ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମିଳନ ଏବଂ ସମ୍ଭୋଗ । ୭୬ । ଅଖଣ୍ଡଳ—ଇନ୍ଦ୍ର । ଶିଳ— ପଥର । ଶର୍ବରୀ—ରାତ୍ରି । ୭୭ । ଭଗଦତ୍ତ—ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ । କୃତ୍ତ—ଗହ୍ୱରସିଦ୍ଧ ବାଣ ।

୭୯ । ମୁଦ ସ୍ୱଜନ—ଖଟାଇ ପିଟାଇଲା । ପ୍ରାଣନାଥ—ପ୍ରାଣନାଥ, କୃଷ୍ଣ ।

୮୦ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ— କୃଷ୍ଣ । ଗିରିସୁତା—କୃଷ୍ଣହୃଦସୁତା, ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ।

ଅଷ୍ଟତ୍ରିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । କୁଞ୍ଜକଲାପଶୁଚନ—ଶ୍ୟାମର ଲୁଚିଶ୍ଚୟ କୃଷ୍ଣ । କଳକଣ୍ଠୀ—କଳକାନ୍ତ

ହୋଇ ମୋ ଉପରେ ଧାଇଁ ଯାଉଛି । ୨ । ମନସିଜସଙ୍ଗୀ—ମଦନର
ସଙ୍ଗୀ (ବା ସାଙ୍ଗୀ); ଏକପ୍ରକାର bayonet (ସଙ୍ଗୀନ୍, ଫାରସୀ
ଶବ୍ଦ) । ଶରଦିନ୍ଦୁବଦନ—ଶରତ୍କାଳର ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ରପରି ମୁଖ
ଯାହାର, କୃଷ୍ଣ । ୩ । ନୀରଜନୟନା—ପଦ୍ମପରି ଆଖି ଯାହାର । ଦ୍ୱିରଦ-
ଗମନା—ଗଜଗମନା । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୁଚିବର୍ଣ୍ଣା—ସୁନାପରି ବର୍ଣ୍ଣ ଯାହାର ।
କଳ୍ପିତ—ସୃଷ୍ଟ । ମୁଗ୍ଧନିବସନା—ଅତି ସରଳ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ । ୪ ।
ଖଞ୍ଜନଲୋଚନା—ମାଛ ପରି ଆଖି ଯାହାର, ଅନିମେଷନୟନା ।
ଖଞ୍ଜନଙ୍କ—ଦର୍ପ । କେଳି—କ୍ରୀଡ଼ା; ସମ୍ଭୋଗ ଅପେକ୍ଷାରେ । ଲଳନା—
ସ୍ତ୍ରୀ । ଲଳାମକୁଲକଣ୍ଠିକା—ଲଳାମାର୍ଥୀର ଆଧାର ବା କଣ୍ଠ । ଭୃଙ୍ଗ—
ଅଳିକୁଳ । କୁସୁମଶରବନ୍ଧୁ—ମହାଦେବଙ୍କ ଶତ୍ରୁ, ମଦନ । ୫ ।
କୁଙ୍କୁମ କୁସୁମ ସୁବର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡଳ—ଅଙ୍ଗ ଅଳଙ୍କାରମାନ ଶୋଭୁଛି । ଅବଶ୍ୟ—ନିଶ୍ଚ ।
ଢଳଢଳ—ଢଳଢଳ ବିମ୍ବ । ୬ । ଶିରୀଷକୋମଳା—ଶିରୀଷ ପୁଷ୍ପ ପରି
କୋମଳ ଅଙ୍ଗ ଯାହାର; ସୁନ୍ଦରୀ । କାମକଳାକେଳି—କାମ କେଳି
ନିମିତ୍ତ; ତାଙ୍କୁ ପାଇ ଦେବାକୁ ଯେ ଭୁଲି । କଳଙ୍କ ରମ୍ଭାଜଘନା—କଦଳୀ
କଦଳୀ ପରି ଜଘ ଯାହାର, ରମ୍ଭୋରୁ । ମତ୍ତଗଜଗମନା—ହସ୍ତି ଗତି
ଯାହାର । ଖଞ୍ଜନଗଞ୍ଜନଲୋଚନା—(ଖଞ୍ଜନାକ୍ଷୀ) ସୁନ୍ଦରୀ ଚଞ୍ଚଳ
ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଛି ଅଳସଭାବେ ଚକ୍ଷୁ ଯାହାର । ପଦ—ପାଦ ।
କରବାଳ—ଅସି ସଦୃଶ । ୭ । ମୃଣାଳ—ପଦ୍ମନାଳ, କୋମଳ ବାହୁ,
ଅତିକୋମଳ ବାହୁ । ମାନ—ଦର୍ପ । ଭେକ—ବେଙ୍ଗ ।
୮ । ପଦ୍ମିନୀ—ଉତ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀର ସ୍ତ୍ରୀ । ପଦ୍ମିନୀ ଚିତ୍ରିଣୀ ଶଙ୍ଖିନୀ ହସ୍ତିନୀ ଭ
ଭଗିନୀ । ବା

କମଳମୁକୁଳମୃଦ୍ବୀ ଫୁଲ୍ଲରାଜୀବନେତ୍ରା, ସୁରଭିସୁଖମୂର୍ତ୍ତି ଯସ୍ୟାଃ ସୌରଭଂ ଦିବ୍ୟମଙ୍ଗେ ।
ଚକିତମୃଗଦୃଶାଭେ ପ୍ରାନ୍ତରକ୍ତେ ଚ ନେତ୍ରେ, ସ୍ତନଯୁଗଳମନର୍ଘ୍ୟଂ ଶ୍ରୀଫଳଶ୍ରୀବିଡମ୍ବି

(ରତିରହସ୍ୟ ।)

ନାରୀମାନେ ଯଥାକ୍ରମେ ପଦ୍ମିନୀ, ଶଙ୍ଖିନୀ, ଚିତ୍ରିଣୀ ଓ ହସ୍ତିନୀରୂପେ ଚତୁ-
ର୍ଦ୍ଧାରେ ବିଭକ୍ତ । ଶାତକୁମ୍ଭ ମୁକୁର—ସୁନାର ଦର୍ପଣ । କନକକୁମ୍ଭ—
କୋମଳ । ମାଳିନୀ—ଚୋର । ଉପମା—ଉପମାନ; ଚନ୍ଦ୍ର, ପଦ୍ମ ପ୍ରଭୃତି ।
୯ । ଠାଣି—(ସ୍ଥାନ ଶବ୍ଦର) ଭଙ୍ଗୀ । ଅଳି—ସଖୀ । କାମମୋହନ-
ବାଣ—ମୋହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମଦନ ବାଣକୁ ଧାରଣ କରି ଛୋଡ଼ୁଛି ।
କନ୍ଦର୍ପ—ମୂର୍ତ୍ତି । ମନସିଜ—ମଦନ । ପିକକୁଳ—କୋକିଳଗଣଙ୍କ;
ଯଥା—ତାଙ୍କ ପିକକୁଳରେ ଯେ ମାରେ ଲକ୍ଷେ ଶରୀ । ୧୦ । ଅଞ୍ଜଳି—
ଧନୁର ଗୁଣ ଟାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଲଗାଇବା ଖୋଳିଆ
(ମୁଦ୍ରା) । ଦ୍ରୁମବାର ଶାଠ—ପୁଷ୍ପଧନୁ ... ଖୋସାତ

ମାଣ୍ଡଆଣି ତା କପାଳେର ରଖେ, ପୁଣି ତାଙ୍କ କର୍ପୂର ନିକଟରେ ରୋପ ଛନ୍ଦେ। ଦୋରେ—ଦୋ ଗୁଣେ। ଲକ୍ଷଯାକ୍—ମନ ଆଶ୍ରୟର ସ୍ଥଳ ବା ମନ ସମ୍ପଦ ଏ। ୧୧। ଗନ୍ଧର୍ବଗିରି—ଛୋଟ ଛୋଟ ଉଚ୍ଚ ଭୂମି। କୃଷ୍ଣକୁନ୍ତଳ—କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ବାଳ, ଅଳକ। ମାଲକୋଷ—ରାଗବିଶେଷ (ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳକ ଅପାଙ୍ଗ—କୋଣ; ନାଇ ଗମିବା ମୁଖ)। କେଳିକାନନ—ଉଦ୍ୟାନ, ବାମଦେବ। ୧୨। କୁଙ୍କୁମ—କାମ-ଦେବଙ୍କ (ଓଡ଼ିଶାରେ କୁଙ୍କୁମଃ ପୀତେ କୁଙ୍କୁମକ); ଏଥିରୁ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ଫୁଲ, ଯଥା—"ଅଶୋକ ସ୍ତବକ ପାଟଳ କୁଙ୍କୁମମ୍" ରକ୍ତମୋକ୍ଷଣୀ। ବଳ୍ମୀକିଆ—ବଜ୍ରଳ (ଶୁଷ୍କ ଲତା ଫଳ)। ଚାକୁ—ତେଜ। ଉଦ୍ଦୀପିତ—ଦୀପ୍ତି। ୧୩। ଭସ୍ମ—ଅଗ୍ନିଦଗ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଗ ଅପ୍ସରା।

୧୪। ଦର୍ପଦେଶ—ଦର୍ପଣ ର ପୃଷ୍ଠଦେଶ। ବିଲକ୍ଷଣ—ବିଲକ୍ଷଣ ନାରୀ। ସୁମନସ—ଫୁଲ। ସମାଧି ଫଳ ଥାଇ—ମୁର୍ଚ୍ଛାଗତ ପଣ୍ଡିତ ଏ। କେଳିକ—କେଳିସ୍ଥାନ। ଜଳ—ସମୁଦ୍ର। ବାହ୍ଲ—ଗାତ୍ରସ୍ପର୍ଶ, ଅଙ୍ଗଭୂଷଣ; ଏଠାରେ ଜଳ ଶଯ୍ୟା। ସୁମନସର ଶାଖା ସମ୍ମୁଖରେ ତୁଳନା ଜଣ କବି ବୋଧହୁଏ ଏପରି କହିଛନ୍ତି। ୧୫। ନଖମୁଖାକୃତି—ସ୍ତମ୍ଭପଣ ସରୁ କଟି। ମାଳ— ଗୋଷ୍ଠ—ଗାଈ ଦେଖାଯିବ ଶାଢ଼ି। ଗୋଷ୍ଠ—ଅଲୋକ। କାମରୂପିଣୀ— (ମଦନର ସ୍ତମ୍ଭ କାମରୂପର ବିଷଣ୍ଣ ଭରିବାକୁ ମଦନ ଜାଣୁ ମନଅଭିନ) —କନ୍ଦର୍ପ। ସମର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ—କେଶ ପ୍ରଭାପକ୍ଷ। ଅମୃତ—ଗଙ୍ଗା।

୧୬। ବାସସ୍ଥାନ ସମ୍ପ—ଅଳସ୍ କାଦମ୍ବିନୀ; ବଳିତ ଗନ୍ଧର ଓ ଅଙ୍ଗର ଚଳନ୍ତି। କମଳାକ୍ଷ—କୁନ୍ଦର। ଭ୍ରମର—ଭ୍ରମର, (ଭ୍ରମର ଲତା ବାସ୍ତବ, ଭ୍ରମରାର ଶବ୍ଦ କରେ ବୋଲି ତା ନାମ ଭ୍ରମର)। ୧୭। ବାସନ୍ତୀଲତା— ସୁରୁଷାସ୍ତିତ।

୧୮। ବାସବାସି—ବାଗଶର୍ମ ଫୁଲ ଯହିଁ ବାସ ଯାଏ। "ଯାଇଁ ଅବଳମ୍ବି ବର୍ତ୍ତିତେ ସ୍ୱ ଅବସ୍ଥିତି"—ସାହିତ୍ୟ-ଦର୍ପଣ। ୧୯। ଲତା—ମାଳା।

୨୦। ଶୀଷ—ଶୋଭା, ଶିଖ। ଶୃଙ୍ଗାରଭଙ୍ଗ—ଚୋଷାନନ କଥା। ୨୧। ଆଶ୍ଳେଷ—ଆଲିଙ୍ଗନ। ମୃଗନାଭି—ମୃଗମଦ। ୨୨। ପଞ୍ଚବାଣ—ପଞ୍ଚଶର—ଅରବିନ୍ଦ, ଅଶୋକ, ଚୂତ, ନବମାଳିକା, ନୀଳୋତ୍ପଳ କାମର ପଞ୍ଚଶର। କୁନ୍ଦପୁଷ୍ପଶୀ—କୁନ୍ଦଫୁଲ ପରି ଅଳ୍ପ ହାସ ଯାହାର। ଏଠାରେ କୁନ୍ଦ ଦାନ୍ତ ସଙ୍ଗରେ ତୁଳନା ଦେଇ ହାସ ବୁଝାଉଛି। ବନକୁସୁମ—ମେଘବର୍ଣ୍ଣ ବାଳ ଯାହାର। ୨୩। ଶବାସ— ଉଲ୍ଲାସବାଣୀ, ଧ୍ୱନି। କାମକାମୀ—ପଦ୍ମାକ୍ଷୀ। ୨୪। କନ୍ଦୋଳନ—